

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

***BEYÂNÜLHAK GAZETESİ'NDEKİ (1908-1912) SİYER İLE İLGİLİ YAZILARIN
TESPİT VE TAHLİLİ***

Yüksek Lisans Tezi

Erdem AKÇA

İSTANBUL, (2022)

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

***BEYÂNÜLHAK GAZETESİ'NDEKİ (1908-1912) SİYER İLE İLGİLİ YAZILARIN
TESPİT VE TAHLİLİ***

Yüksek Lisans Tezi

Erdem AKÇA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fatımatüz Zehra KAMACI PEKGEÇGİL

İSTANBUL, (2022)

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden faydalanılması durumlarında bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan bilgilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, bu tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede diğer bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Erdem AKÇA

17.05.2022

Tezin Başlığı: *Beyânülhak Gazetesi*'ndeki (1908-1912) Siyer ile İlgili Yazıların Tespit ve Tahlili

Tezin Yazarı: Erdem Akça

Danışman: Doç. Dr. F. Zehra K. PEKGEÇGİL

Kabul Tarihi: 18 Mayıs 2022

Sayfa Sayısı: v (ön kısım)+... (tez)+... (ekler)

Anabilim dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları. **Bilim dalı:** İslâm Tarihi

Hız. Peygamber'in hayatını inceleyen bir ilim dalı olan siyer, erken dönemde teşekkül etmiş İslâmî ilimlerdenir. Teşekkül sürecinde Câhiliye yani İslâm öncesi dönemden başlayarak Hız. Peygamber'in vefatına kadar olan olayları kronolojik olarak açıklayan siyer, tarihî süreçte hadis, tefsir vb. ilim dallarından aldığı malzemeyle Hız. Peygamber'in hem siyasi hem de sosyal hayatını anlatan zengin bir içeriğe kavuşmuştur. Türk-İslâm dünyasının en uzun ömürlü devleti olan Osmanlılara (1300-1922) kadar rivayetlerin derlenmesi ve tasnifi açısından zirve örneklerini veren siyer yazıcılığı, bu dönemde artık daha muhtasar ve daha edebî bir forma kavuşmuştur. Osmanlı döneminde te'lif edilen siyer kitaplarında artık Hız. Peygamber'in hayatının, topluma ders niteliğinde olabilecek vechelerinin nazım ya da nesir yoluyla ama mutlaka edebî bir dille vurgulanması tercih edilmiştir.

Kuruluşundan itibaren saltanatla yönetilen, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrasında hilâfeti de uhdesine alan Osmanlı, 1876'da ilan edilen Kânûn-i Esâsî ile "anayasalı ve meclisli bir saltanat-hilafet rejimi" hüviyetine bürünmüştür. II. Meşrutiyet (1908-1922) döneminin siyasi, sosyal ve kültürel ortamı içerisinde farklı tandanslara sahip irili ufaklı pek çok cemiyet fikirlerini matbuat yoluyla yaymaya çalışmış, yüzlerce dergi ve gazete yayın hayatına atılmıştır. Bu cemiyetlerden birisi Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, yayın organı da *Beyânülhak Gazetesi*'dir. II. Meşrutiyet döneminin bu son derece aktif ve etkili gazetesinde diğer İslâmî ilimlerin yanı sıra müstakil olarak siyerle ilgili pek çok makale yayınlanmıştır. Gazetenin edebiyata katkısı açısından ya da müelliflerinin hayatındaki yeri ve önemi açısından akademik tezlere konu edinilmesine karşılık siyer ilmi açısından müstakil olarak incelenmediği tespit edilmiştir. Böylece *Beyânülhak Gazetesi*'ndeki siyerle ilgili yazıların tespit ve tahlilini amaçlayan bu çalışma ortaya çıkmıştır.

Gazetede herhangi bir tasnif ya da sıralama olmaksızın dağınık olarak yayınlanan siyer malzemesi öncelikli olarak taranıp tespit edilmiştir. Böylece 9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908'de yayın hayatına başlayan ve 24 Zilkade 1330/4 Kasım 1912'de yayın hayatından çekilen 182 sayılık gazetede yayınlanan makalelerin altmışaltısının doğrudan siyerle ilgili

bilgi verdiği ve toplam sekiz müellif tarafından kaleme alındığı tespit edilmiştir. Giriş bölümünde tezin konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları ile ilgili verilen bilgilerin ardından, Cem‘iyyeti İlmiyye-i İslâmiyye ve *Beyânülhak Gazetesi* incelenmiş, gazetenin siyere katkısı hakkında bilgi verilmiştir. Kaynaklar kısmında, müelliflerin hayat hikâyelerini incelerken başvurduğumuz kaynak ve araştırmaların yanı sıra müelliflerin siyerle ilgili makaleleri kaleme alırken başvurdukları kaynaklar da tespit edilip incelenmiştir. Giriş bölümünde son olarak *Beyânülhak Gazetesi*’nde siyerle ilgili yazıları yayınlanan sekiz müellifin hayat hikâyelerine yer verilmiştir.

Tarama ve tespit çalışmalarının ardından makale içerikleri tasnif ve değerlendirme yöntemleri bir arada kullanılarak bir yandan kronolojik sıraya yerleştirilirken bir yandan da tahlile tabi tutulmuştur. Kronolojik sıralamada Câhiliye dönemi ön plana çıktığından bu dönem Mekke için ayrı, Medine ve Yemen için ayrı olmak üzere üç bölüm halinde detaylı bir şekilde incelenmiştir. Câhiliye’nin Mekke vechesi, Mekke tarihi ve Hz. Peygamber’in soy geçmişi açısından önemli bir dönüm noktası sayılan Kusay b. Kilâb öncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılarak incelenmiş ve tezin ilk iki bölümünü oluşturmuştur. Tezin üçüncü bölümü Câhiliye dönemi Medine ve Yemen tarihine ayrılmıştır. Dördüncü bölüm Hz. Peygamber’in bi’setten sonraki hayatına ayrılırken son bölümde *Beyânülhak* müelliflerinin tarih, siyer ve yardımcı ilimlere dair verdikleri usul bilgileri ile Hz. Peygamber’le ilgili müsteşrik iddialarına verdikleri cevaplar incelenmiştir. Makaleler tahlil edilirken doğrudan alıntılama ve hikâye etme üslupları bir arada kullanılmıştır. Müelliflerin ağdalı bir dil kullanmalarından ötürü alıntılama sırasında metinler latinize edilmemiş, sadeleştirilmiş ve yapılan sadeleştirmeler tırnak içerisinde gösterilmiştir. Sadeleştirme sırasında transkripsiyon işaretleri kullanılmamış, sadece “elif/ayn” ayırımına dikkat çekilmiştir. Araştırmamızda dipnot ve kaynakça isnâd atf sistemine göre düzenlenmiştir.

Makaleler incelendiğinde gazetede en çok siyer konulu yazı yazan müellifin Tâhirülmevlevî olduğu ve özellikle Câhiliye dönemini son derece detaylı olarak ele aldığı anlaşılmaktadır. Ömer Hayri Efendi ile Nevşehirli Hayreddin Efendi onu takip etmişlerdir. Mezkûr iki müellifin özellikle Câhiliye dönemi ile ilgili tartışmalı bazı konuları Arap dili, mantık, kelam ve usul çerçevesinde inceleyip müsteşriklerin Hz. Peygamber’le ilgili iddialarına karşılık verme noktasında ön plana çıktıkları tespit edilmiştir. Müelliflerin II. Meşrutiyet döneminin siyasi hadiselerini yorumlarken siyer konularına atf yaptıkları, erken dönem siyer-megâzî kaynakları yerine muahhar İslâm tarihi kroniklerine başvurdukları dikkatleri çekmektedir. Osmanlı öncesi rivayet ağırlıklı siyer yazım üslubu ile Osmanlı dönemine has menkıbevi-

edebî siyer yazım üslubunu birleştirerek hem rivayetlere geniş bir şekilde yer verdikleri hem de menkıbevi-edebî yazım tarzından vazgeçmedikleri görülür. Öyle ki gazetede klasik siyer-megâzî yazıcılığında muhtasar olarak ele alınan Medine ve Yemen'in İslâm öncesi tarihi dahi oldukça detaylı bir şekilde incelenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan *Beyânülhak Gazetesi*'nin siyer yazıcılığına sağladığı katkılar arasında müelliflerinin müsteşrik ve müstağriplere verdikleri cevaplar da önemli bir yerde durmaktadır. Sonuç olarak özellikle Tâhirülmevlevî'nin katkılarıyla II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan *Beyânülhak Gazetesi*'nde siyerin Câhiliye dönemine dair bilgilerinin son derece detaylı bir şekilde ele alındığı, siyerle ilgili konulara atıfla dönemin siyasi hadiselerinin yorumlandığı ve Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili iddialar ortaya koyan müsteşriklerle yerli müstağriplere cevaplar verildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Câhiliye Dönemi, Hz. Peygamber, Asr-ı Saadet, *Beyânülhak Gazetesi*.

Title of Thesis: Finding and Analyzing Articles Regarding Sīra (Life of Prophet Muhammad) in *Beyânülhak Gazette* (1908-1912)

Author of Thesis: Erdem Akça

Advisor: Ass. Prof. Dr. F. Zehra K. PEKGEÇGİL

Date of Admittance: May 18th, 2022 **Number of Pages:** v (preface) +... (thesis) +... (annexes)

Department: Islamic History and Arts **Discipline:** Islamic History

Sīra, a scientific discipline studying the life of Muhammad The Prophet is one of the Islamic sciences generated in the early period. In its process of formation, sīra studying and describing the events in chronological order, starting from Djāhiliyya that is the pre-Islamic period and ending with the death of Muhammad The Prophet, has attained throughout the historic process, an affluent context narrating Prophet Muhammad's life, both political as well as social enriched by material taken from Prophet Muhammad's sayings (hadith), Quranic interpretation (tafsir) and such other disciplines. Scripture of sīra displaying its ultimate specimen in terms of compiling and categorizing hearsays until the Ottomans as the longest lived state of the Turco-Islamic World (1300-1922), culminated in the latter period in a more laconic and literary form. It was henceforth preferred in such sīra books compiled in the Ottoman era, focusing on aspects of the life of the Prophet which could serve as lessons to the social community in the form of either prose or verse, but absolutely in a literary rhetoric.

Ottomans governed under a sultanate ever since its constitution and assuming the Caliphate following Egyptian Excursion of Selim The Resolute, adopted the identity of a "sultanate-caliphate regime incorporating institutional law and assembly of ministers" via Kânûn-i Esâsî (Constitutional Law) declared in 1876. Within the political, social and cultural ambient of the IInd Constitutional Monarchy (1908-1922) era, several associations from large to small, possessing diverse tendencies attempted to disseminate their ideas and opinions via press, where hundreds of magazines and newspapers made their introduction to the World of publishing. One of these associations was D̲j̲em'iyet-i 'Ilmiyye-i Islāmiyye (Islamic Sciences Society) with its publication of *Beyânülhak Gazette*. On this extremely active and influential journal of the Constitutional Monarchy Era, further to other Islamic sciences, it was separately published a multitude of articles regarding sīra. Despite the fact that such gazette was subject matter of theses in respect of its contribution to literature or its place and essence in the lives of its authors, it has been detected that it was not studied independently from the point of view

of sīra discipline. Thus, this study targeting finding and analyzing the articles on *Beyânülhak Gazette* concerning sīra.

Sīra material published on such gazette in a disorderly manner without any sorting or sequencing, was primarily screened and detected. Thereby, it was found out and detected that sixty-six of those articles published on the journal's 182 issues, started its publication life on 9th Ramaḍān 1326/October 5th, 1908 and receding from publication on 24th Dhu'l-Ḳa'da 1330/ November 4th, 1912, were provided data and particulars directly related to sīra, which were written by eight authors in total. Following particulars given in the introduction part regarding the subject of thesis, its purpose, essence, method and sources, it was studied Djem'iyet-i 'Ilmiyye-i Islāmiyye (Islamic Sciences Society) and *Beyânülhak Gazette*, where information is given about the contribution of the said gazette towards sīra. In the part dedicated to the sources, besides and further to such sources and researches referred to while studying the biographies of the authors, it was also determined and reviewed such sources referred to by the authors while writing these articles. It was included at the end of the introduction the biographies of those eight authors whose articles about sīra were published on *Beyânülhak Gazette*.

Following screening and detection works, by combined usage of categorization and assessment methods, article contents were both put in chronological order and at the same time subjected to analysis. As Djāhiliyya era turned out to be prominent in such chronological sequencing, this era was studied in detail under three sections, each dedicated respectively to Mecca, Medina and Yemen. Djāhiliyya's Mecca aspect was studied by separating into two as pre- and post-Ḳusayy b. Kilāb, considered as an important milestone regarding history of Mecca and Prophet Muhammad's lineage, constituting the first two parts of the thesis. Third part of the thesis is reserved for the history of Medina and Yemen in the Djāhiliyya era. While the fourth part is dedicated to the life of the Prophet after having been "sent", in the last part it is studied such methodology data provided by the authors of *Beyânülhak* about history, sīra and auxiliary disciplines as well as responses towards claims posed by orientalist concerning Prophet Muhammad. While analyzing these articles, it was jointly used the styles pertaining to direct citation and narration. Due to the fact that the authors originally used lexiphanic language, in the course of citation the texts were not "latinized", but rather simplified and such simplifications were given in-between quotation marks. Transcription marks were not used in the course of such simplification process, it was noted only the differentiation between

“alef/‘ayn”. In our survey, footnotes and sources are arranged in accordance with ISNAD reference system.

When the articles were reviewed, it was seen that the major author with articles concerning sīra was Tâhirülmevlevî, who particularly elaborated the Djähiliyya era in utmost detail. He was followed by Ömer Hayri Efendi and Nevşehirli Hayreddin Efendi. It is determined that the said two authors particularly studied certain conflicted issues concerning Djähiliyya era within framework of Arabic language, logic, kalam and methodology, standing out in respect of responding to the claims of orientalists about the Prophet. It is noteworthy that while the authors were construing the political incidents of the IInd Constitutional Monarchy Era, they made references to sīra matters, referred to deferred Islamic history chronics rather than sīra-maghāzī sources. It is seen that by combining the pre-Ottoman hearsay dominant sīra writing style with such epic-literary sīra writing style unique to the Ottoman era, they both prided amply for hearsays and also refrained from abandoning the epic-literary writing style. To such an extent that in the gazette, classical sīra-maghāzī writing, even Medina and Yemen’s pre-Islamic history handled briefly, was reviewed in quite comprehensive detail. It could also be listed amongst such contributions provided to sīra writing by *Beyânülhak Gazette* published in the IInd Constitutional Monarchy Era, it takes an essential place the responses made by the authors to the orientalists and western-oriented people. In conclusion, it has been found out particularly by the contributions provided by Tâhirülmevlevî, on *Beyânülhak Gazette* published in the IInd Constitutional Monarchy Era, data and particulars with respect to sīra’s Djähiliyya era were considered in particular detail, political incidents of the period were construed in reference to matters concerning sīra and it was included responses to the orientalists as well as local western-oriented people raising claims about the life of Prophet Muhammad.

Key Words: Sīra (Life Of Prophet Muhammad), Djähiliyya Period (Age Of Ignorance), Muhammad The Prophet, Asr-ı Saadet (Era of Bliss), *Beyânülhak Gazette*.

ÖNSÖZ

Kuruluşundan itibaren saltanatla yönetilen, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinin ardından hilâfeti de uhdesinde toplayan Osmanlı İmparatorluğu 1876'da ilan edilen Kânûn-i Esâsî'nin ardından, "anayasalı ve meclisli bir saltanat-hilâfet rejimi" hüviyetine bürünmüştür. Bu anayasalı ve meclisli dönem I. Meşrutiyet (1876-1878) ve II. Meşrutiyet (1908-1922) olarak iki dönemi ihtiva etmektedir. Kısa ömürlü olan I. Meşrutiyet'i II. Abdülhamit'in saltanat dönemiyle özdeşleşen "istibdat devri" takip etmiş olsa da meclis ve anayasa fikri ile birlikte Osmanlı ilim dünyası son derece hareketlenmiş, batıdan gelen pek çok fikir akımı Osmanlı âlimlerinin gündemine girmiş ve tartışılmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminin siyasi, sosyal ve kültürel ortamı içinde farklı tandanslara sahip irili ufaklı pek çok cemiyetin faaliyetlerine başladığı görülmektedir. Bu cemiyetler fikirlerini matbuat yoluyla yaymaya çalışmış, böylece çok kısa sürede yüzlerce dergi ve gazete yayın hayatına başlamıştır.

Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, "II. Meşrutiyet döneminde kurulan, siyasî, ilmî ve dinî konularda etkili çalışmaları ile tanınan bir cemiyet" tir. İstibdat aleyhtarı, İttihad ve Terakkî taraftarı olan cemiyetin en önemli yayın organı olan *Beyânülhak Gazetesi*, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip yayın hayatına başlayan yüzlerce dergi ve gazeteden birisidir. 9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908'de yayınlanmaya başlayan gazete yüz seksen iki sayı devam etmiş ve 24 Zilkade 1330/4 Kasım 1912'de yayın hayatına son vermiştir. Bütün sayıları İstanbul'da basılan gazetenin yazar kadrosunda Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'dan Tâhîrülmevlevî'ye, İskilipli Mehmet Atıf'tan Ömer Nasuhi Bilmen'e kadar döneme damgasını vurmuş pek çok önemli isim bulunmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminin en önemli cemiyetlerinden birisinin yayın organı olan *Beyânülhak Gazetesi*, siyasî konuların yanı sıra ilmî ve dinî konularda çıkan yazılarla da oldukça önem arz etmektedir. Hadis ve tefsir ile birlikte oldukça erken bir dönemde teşekkül eden ve Câhiliye'den Allah Resûlü'nün vefatına kadar olan dönemi inceleyen siyer, gazetede yer alan ilmî ve dinî yazıların ağırlıklı olarak yer verdiği İslâmî ilimlerdenidir. Bu tezin konusu, *Beyânülhak Gazetesi*'nde yer alan siyerle ilgili bilgilerin tespit ve tahlilidir.

Beyânülhak Gazetesi'ndeki Siyer ile İlgili Yazıların Tespit ve Tahlili başlıklı bu tez, girişi takip eden beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında öncelikli olarak tezin konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye ile *Beyânülhak Gazetesi* hakkında bilgi verilmiş, gazetede siyer ile ilgili yazıları olan müelliflerin hayat hikâyeleri incelenmiştir.

Birinci Bölümde Câhiliye olarak adlandırılan İslâm öncesi dönemin Mekke'deki ilk safhası, yani Arapların tarih sahnesine çıkışlarından Kusay'ın iktidara gelişine kadarki süreç ele alınmıştır.

İkinci Bölümde Câhiliye olarak adlandırılan İslâm öncesi dönemin Mekke'deki ikinci safhası, yani Kusay'ın iktidara gelişinden Resûlullah'ın bi'setine kadarki süreç ele alınmıştır.

Üçüncü Bölümde Câhiliye olarak adlandırılan İslâm öncesi dönemin Medine ve Yemen tarihi ile ilgili kısmı incelenmiştir.

Dördüncü Bölümde Hz. Peygamber'in bi'set sonrası hayatı ile ilgili başlıklar ele alınmıştır.

Beşinci Bölümde siyer ilmi ve bu ilmin beslendiği ilim dallarına ilişkin az sayıdaki makale ile başta Dozy olmak üzere müsteşriklerin siyerle ilgili iddialarına yönelik yazılar incelenmiştir.

Çalışmanın tespiti ve yazılması aşamalarında tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen, çalışma son halini alıncaya kadar değerli tenkit ve tashihleriyle beni yönlendiren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Fatımatüz Zehra Kamacı Pekgeçgil'e müteşekkirim. Ayrıca maddi-manevi destekleri için kıymetli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Erdem AKÇA

17.05.2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i-iii
SUMMARY.....	iv-vi
ÖNSÖZ.....	vii-viii
İÇİNDEKİLER.....	ix-xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

1. Tezin Konusu ve Amacı.....	1-2
2. Tezin Önemi.....	2-4
3. Tezin Yöntemi.....	4-6
4. Tezin Kaynakları.....	6-10
5. Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye.....	10-15
6. <i>Beyânülhak Gazetesi</i>	15-18
6.1. <i>Beyânülhak Gazetesi</i> 'nde Siyer ve Tâhirülmevlevî.....	18-22
6.2. <i>Beyânülhak Gazetesi</i> 'ndeki Siyerle İlgili Makalelerde Müelliflerin Başvurduğu Kaynaklar.....	22-26
7. Siyerle İlgili Yazıların Müellifleri ve Hayat Hikâyeleri.....	26-28
7.1. Tâhirülmevlevî.....	28-31
7.2. Nasuh Efendizâde Ömer Hayri.....	31-33
7.3. Bayezid Dersiâmlarından Hayreddin	33-34
7.4. Ermenekli Mustafa Safvet	34-36
7.5. Antepli Edip	36-39
7.6. Esbak Musul Valisi Ahmed Reşid	39-41
7.7. İbnü'r-Rahmi Ali Tayyar.....	41-42
7.8. Küçük Hamdi.....	42-46

BİRİNCİ BÖLÜM: İSLÂM ÖNCESİ MEKKE I (Kusay b. Kilâb'a Kadar)47

1. Arapların Nesepleri ve Kısımları.....	47-48
1.1. Arab-ı Bâide.....	48
1.1.1. Âd.....	48-49
1.1.2. Semûd.....	49
1.1.3. Amâlika.....	49-50
1.1.4. Cürhüm-ü ûlâ.....	50
1.1.5. Tasm ve Cedis.....	50-54
1.2. Arab-ı Âribe.....	54

1.2.1. Kahtân ve oğlu Ya'rub.....	54-56
1.2.2. Yeşcüb b. Ya'rub ve oğlu Abdüşems.....	56-57
1.2.3. Abdüşems Sonrası Yemen Kralları.....	57-59
1.2.4. Âd Kavminin Helâki ve Lokman b. Âd.....	59-63
1.2.5. Hz. Nuh ve Uzun Ömürlü Olması İle İlgili Hususlar.....	63-68
1.2.6. Züssedd ve oğlu Hâris'in Saltanatları.....	68
1.2.7. Sa'b (Zülkarneyn) b. Hâris.....	68-73
1.2.8. Zülkarneyn Sonrası Yemen Kralları.....	73-74
1.2.9. Belkıs bint Hedhâd ve Hz. Süleyman Kıssası.....	74-76
1.3. Arab-ı Müsta'ribe.....	76-77
1.3.1 Hz. İsmail'in Hicaz'a Gelişi.....	77-78
1.3.2. Hz. İsmail Sonrası Mekke.....	78-79
1.3.3. Cürhümîlerin Mekke'den Uzaklaştırılmaları.....	79-81
1.3.4. Putperestliğin Hicaz'da Yayılma Keyfiyeti.....	81-82
1.3.4.1. Bahîre.....	82
1.3.4.2. Sâibe.....	82
1.3.4.3. Vâsile.....	82
1.3.4.4. Hâmî.....	82-83
1.3.4.5. Mütereddiye ve Natîha.....	83
1.3.4.6. Münhanika ve Mevkûze.....	83
1.3.5. Câhiliye Âdetleri.....	83
1.3.5.1. Ve'd-i benât.....	83
1.3.5.2. Vesm.....	84
1.3.5.3. Ta'miye ve Tefkiye.....	84
1.3.5.4. Müdâvâtü'l-Usr.....	84
1.3.5.5. Darbu'n-Nakr.....	84
1.3.5.6. Bükâü'l-Maktûlîn.....	84
1.3.5.7. Remyü's-Sinn.....	84
1.3.5.8. Hıdâbu'n-Nahr.....	84
1.3.5.9. Nasbu'r-Râye.....	85
1.3.5.10. Cezâu'n-Nevâsi.....	85
1.3.5.11. İltifât.....	85

1.3.5.12. Nehk.....	85
1.3.5.13. Selvân.....	85
1.3.5.14. Ehl-i Nis'e.....	85
1.3.5.15. İcâze ve Gavs.....	86
1.3.5.16. Fal Oklarıyla İstiksam.....	86-87
1.3.5.17. Meysir.....	87
1.3.6. Hz. Peygamber'in Ecdadı.....	87-92
1.3.7. Ka'b. Lüey ve Hz. Peygamber'i Haber Veren Şiiri.....	92-93
1.3.8. Bölüm Değerlendirmesi.....	93-94

İKİNCİ BÖLÜM: İSLÂM ÖNCESİ MEKKE II (Kusay b. Kilâb'dan Bi'sete Kadar)...95

2.1. Kusay b. Kilâb Dönemi ve Beni Huzâa'nın Mekke'den Çıkarılışı.....	95-98
2.2. Kureyşü'z-Zevâhir ve Kureyşü'l-Bitâh.....	98-100
2.3. Dünya Tarihinde İlk Millî Meclis: Dârünnedve.....	100-102
2.4. Kusay b. Kilâb ve Muhaddesâtı.....	102
2.4.1. Rifâde.....	102
2.4.2. Sikâye.....	102-103
2.4.3. Livâ' ve Kıyâde.....	103
2.4.4. Hicâbe.....	103-104
2.5. Me'muriyetler.....	104
2.5.1. Sefâret.....	104
2.5.2. Nezâret.....	104
2.5.3. Rezkü'l-Kubbe.....	104
2.5.4. Ezlâm.....	104-105
2.6. Hâşim b. Abdümenâf, Mutayyebûn ve Leakatü'd-dem.....	105-107
2.6.1. Hâşim ile Ümeyye b. Abdümenâf'ın Münâferesi.....	107-109
2.6.2. Hâşim b. Abdümenâf'ın Hayatı ile İlgili Diğer Hususlar.....	110-112
2.7. Şeybe (Abdülmuttalib) b. Hâşim.....	112-118
2.8. Zemzem'in Bulunması.....	117-127
2.9. Abdülmuttalib'in Çocukları.....	127-130
2.10. Abdülmuttalib'in Kızlarının Mersiyeleri.....	130-134
2.11. Hz. Peygamber'in Babası Abdullah.....	134-143
2.12. Fil Vak'ası.....	143-151

2.13. Câhiliye Araplarının Ahlakına Dair Bir İnceleme.....	151-154
2.14. Bölüm Değerlendirmesi.....	154-155
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSLÂM ÖNCESİ MEDİNE VE YEMEN.....	156
3.1. Medine Tarihi ve Yahudiler.....	156-163
3.2. İslâm Öncesi Medine’de Meydana Gelen Muharebeler.....	163-164
3.2.1. Vak’a-yı Sümejr.....	164-165
3.2.2. Yevmü’r-Rahâbe Vak’ası.....	165-168
3.2.3. Yevmü’s-Sirâre Vak’ası.....	168
3.2.4. Harb-i Husayn, Yevmü’r-Rebî’u’z-Zaferî ve Yevmü’l-Fârî’.....	168-169
3.2.5. Yevmü’l-Cisr Vak’ası veya Harb-i Hâtıb.....	169-170
3.2.6. Rebî Duvarı Vak’ası.....	170
3.2.7. Yevmü’l-Feres.....	170-171
3.2.8. Hurûb-u Ficâr.....	171
3.2.8.1. Yevmü’l-Hadâik.....	171
3.2.8.2. Yevmü Muabbis ve Mudarris.....	171-172
3.2.8.3. Yevmü Buâs.....	172-174
3.3. Himyerîler ve Kralları.....	174-177
3.4. Habeşlilerin Yemen’e Gelişleri.....	177-180
3.5. Fil Vak’ası Sonrası Yemen İktidarı.....	180-182
3.6. Bölüm Değerlendirmesi.....	182-183
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER’İN Bİ’SETTEN SONRAKİ HAYATI VE SİYER İLMİNE İLİŞKİN KONULAR	184
4.1. İslâm’ın İlk Alemi ve Alemdârı.....	184-186
4.2. Hz. Hamza’nın İslâm’a Girişi.....	187-188
4.3. İslâm’ın İlk Harb Sancaktarı.....	188-189
4.4. İslâm’ın İlk Seriyyeleri ve Kumandanları.....	189-192
4.5. Mescid-i Dırar ve 31 Mart Vak’ası.....	192-196
4.6. Hz. Peygamber’in Veda Haccı Hutbesi.....	196-199
4.7. Hz. Peygamber’in Son Hutbesi.....	199-202
4.8. Hz. Peygamber’in Ahlakı, Eşleri, Çocukları, Akrabaları, Hizmetçileri ve Köleleri.....	202-208

4.9. Bölüm Değerlendirmesi.....	208-209
BEŞİNCİ BÖLÜM: TARİHTE USÛL ve MÜSTEŞRİKLERİN HZ. PEYGAMBER'LE İLGİLİ İDDİALARINA İLİŞKİN KONULAR.....	210
5.1. Tarihte Usûle İlişkin Konular.....	210
5.1.1. Tarih İlmi.....	210-211
5.1.2. İlm-i Ensab ve Teşekkül Sebepleri.....	211-212
5.1.3. Fenn-i Terâcim.....	212-213
5.1.4. Siyer.....	213-215
5.2. Müsteşrik ve Müstağriplerle İlgili Tenkit Yazıları	215
5.2.1. Dr. Dozy ve Abdullah Cevdet'le İlgili Olanlar.....	215
5.2.1.1. <i>Tarih-i İslâmiyet</i> Kitabının En Büyük Siyer Kitabı Olması İddiası.....	215-219
5.2.1.2. Dozy'nin Müslüman Olduğu İddiası.....	219-224
5.2.1.3. İslâm'ın Hurafeler Dini Olduğu İddiası.....	224-226
5.2.1.4. İslâm Fetihlerinin Askerî ya da Dinî Bir Başarı Olmadığı İddiası.....	226-230
5.2.1.5. Hac Menâsikinin Yahudilikten Alındığı İddiası.....	230-233
5.2.1.6. Allah'ın Varlığı ve Sıfatlarına Dair İddialar.....	233-237
5.2.2. Jean-Arthur Guy'la İlgili Olanlar.....	237-241
5.3. İslâm Âlimleri İle İlgili Tenkit Yazıları.....	241
5.3.1. Garânîk ve Filibeli Ahmed Hilmi	241-244
5.4. Bölüm Değerlendirmesi.....	244-245
SONUÇ.....	246-248
KAYNAKÇA.....	249-257
EKLER.....	258
EK-1: Yazar-Konu Tablosu.....	258-276
EK-2: Beyânülhak Gazetesi ile İlgili Görseller.....	277-286
ÖZGEÇMİŞ.....	287

KISALTMALAR

a. mlf. : Aynı müellif.

Ank. : Ankara.

b. : bin, ibn.

bk. : bakınız.

b.y.: basım yeri yok.

çev.: çeviren.

DİA : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* .

Dr.: Doktor.

ed.: editör.

ed. yrd. : editör yardımcısı.

haz.: hazırlayan.

H.z. : Hazreti.

İDP: İslâmcı Dergiler Projesi.

İLEM: İlmî Etüdler Derneği.

İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâmî Araştırmalar Merkezi.

İst. : İstanbul.

nşr. : neşreden.

nşr. haz.: neşre hazırlayan.

sad. : sadeleştiren.

TDV: Türkiye Diyânet Vakfı.

thk.: tahkik.

trc. : tercüme eden.

t.s.: tarihsiz.

vd. : ve diğerleri.

yay. yaz.: yayına hazırlayan.

y.y. : Yayıncı Yok.

GİRİŞ

Kuruluşundan bu yana (1300) saltanatla yönetilen, Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Mısır ve Arap Yarımadası'nı ele geçirmesiyle (1517) hilâfetin nüfuzunu da uhdesine alan Osmanlı İmparatorluğu ilk olarak 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilanı ile anayasal saltanat dönemine geçiş yapmıştır. Bu ilk anayasalı tecrübe iki yıl gibi oldukça kısa sürse de Osmanlı'nın siyasi, sosyal ve kültürel dünyasına hareketlilik kazandırmış, asıl etkisi ise 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Farklı eğilimlerde irili ufaklı pek çok cemiyetin kurulduğu ve birbiri ardınca onlarca dergi ve gazetenin yayınlanmaya başladığı bu dönemde İttihad ve Terakkî destekçisi olarak faaliyetlerine başlayan cemiyetlerden birisi de Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'dir. 1908 yılında kurulan ve nizamnâmesinde kendisini siyasî, ilmî ve dinî bir dernek olarak tanımlayan Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, görüş ve düşüncelerini başlıca yayın organı olan *Beyânülhak Gazetesi* aracılığıyla yaymaya çalışmıştır. 9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908'de yayın hayatına başlayan ve 24 Zilkade 1330/4 Kasım 1912 tarihinde yayın hayatından çekilen 182 sayılı bu gazetede özellikle İslâm âdâbının ve hilâfetin yaşatılması, medreselerin ıslahı, batıdan gelen İslâmiyet'e yönelik yıkıcı akımların tesirlerini ortadan kaldıracak tedbirlerin alınıp din eğitiminin yaygınlaştırılması amacıyla yüzlerce ilmî ve dinî makale kaleme alınmıştır. Yazarların makalelerinde, dinin hurafe ve batıl inanışlardan arındırılarak kaynaklara uygun bir şekilde anlaşılması ve öğretilmesi için temel İslâmî ilimlere sıklıkla vurgu yaptıkları, kaynaklara atıfla meseleleri vuzuha kavuşturmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu bağlamda *Beyânülhak Gazetesi* yazarlarının önemseydiği, sıklıkla kaynaklarına başvurduğu, konularını detaylıca ele aldığı ilimler arasında Hz. Peygamber'in hayatını anlatan siyerin özel bir yeri olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

1. Tezin Konusu ve Amacı

Siyer sahasına ait bilgilerin kayıt ve derlemesi sahabeler tarafından bizzat Hz. Peygamber döneminde başlatılmıştır. Sahabiler Hz. Peygamber'in gerek siyasi hayatı gerekse sosyal hayatına dair söz, fiil ve davranışlarını tâbiîn nesline büyük ölçüde sözlü, az miktarda da yazılı olarak aktarmışlardır. Tâbiîn ve etbâu't-tâbiîn ise bunları yazılı hale getirip önce tedvîn sonra tasnif ederek günümüze ulaşan ilk siyer-megâzî kaynaklarını ortaya çıkarmışlardır. On dört asır boyunca en çok rağbet edilen İslâmî ilimlerden olan siyer başlangıç olarak sadece Hz. Peygamber'in siyasi hayatının kronolojik anlatımına odaklansa da zaman içerisinde tefsir, hadis, delâil, hasâis, biyografi vb. ilim dallarını da kapsayarak Hz. Peygamber'in gerek siyasi gerekse sosyal yaşantısı ile ilgili hiçbir bilgiyi dışarıda bırakmayan son derece hacimli eserlerin telifine zemin hazırlamıştır. Osmanlı öncesi rivayetlerin toplanması ve tasnifi açısından zirve

örneklerini veren siyer yazıcılığı Osmanlı döneminde bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Osmanlı döneminde artık siyer kitapları, Hz. Peygamber'in hayatının özellikle toplumu ahlakî açıdan terakkî ettirecek yönlerine vurgu yapmak suretiyle ve edebî bir üslupla yazılmaya başlanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra siyasi, ilmî ve dinî sâiklerle kurulan ve görüşlerini *Beyânülhak Gazetesi* aracılığı ile yaymaya çalışan Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye üyeleri, İslâmiyet'in kaynaklara dayanılarak doğru anlaşılması ve anlatılması, yabancı mihrakların İslâm'a yönelttikleri eleştirilerin bertaraf edilmesi ve dinî eğitimin toplumda yaygınlaştırılması için Hz. Peygamber'in hayatının detaylarına vâkıf olunmasını önemsemişler, bu nedenle de gazetede yayınlanan makalelerde sıklıkla siyer konularına yer vermişlerdir. Bu tezin konusu, 1908-1912 yılları arasında 182 sayı halinde yayınlanan *Beyânülhak Gazetesi*'ndeki makaleleri inceleyip siyerle ilgili konuları öncelikli olarak tespit etmektir. Dağınık siyer bilgilerini tespit ettikten sonra da içeriğini tahlil edip siyer yazıcılığının sistematığına uygun olarak yani Câhiliye'den Hz. Peygamber'in vefatına kadar kronolojik olarak tasnîf etmektir. Böylece II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan *Beyânülhak Gazetesi*'nde hangi siyer konularının ele alındığı Hz. Peygamber'in hayatının kronolojisine uygun bir sıralamayla görülebilecektir. Böylece bir nevi *Beyânülhak Gazetesi*'nin kendi siyer kitabı gün yüzüne çıkmış olacak, okuyucu bu siyer kitabını okurken II. Meşrutiyet dönemi şartlarında yazılmış bir siyer kitabında hangi konuların neden tercih edildiğini ve nasıl işlendiğini ayrıntılarıyla değerlendirebilecektir.

2. Tezin Önemi

Çalışmamız *Beyânülhak Gazetesi*'nde yer alan siyer ile ilgili yazıların tespit ve tahliline dayanmaktadır. II. Meşrutiyet döneminin önemli süreli yayınlarından olan gazete hakkında bilgi veren altı tez tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi doğrudan gazeteyi incelemeyi hedef edinmişken, diğer dördü ele aldıkları müellifler ve inceledikleri konu ilişkisi bağlamında *Beyânülhak Gazetesi*'nden bahsetmişlerdir. İlki Mehmet Aksoy tarafından hazırlanan *Beyânülhak ve Mustafa Sabri* isimli yüksek lisans tezidir. Mehmet Aksoy bu tezde *Beyânülhak Gazetesi*'nin başyazarlığını yapan, ilmî ve siyâsî içerikli çok sayıda yazısı gazetede yayınlanan Mustafa Sabri Efendi'nin Millî Mücadele hareketine karşı sergilediği tavrı *Beyânülhak Gazetesi*'nde yayınlanan makaleleri çerçevesinde ele almıştır.¹ İkinci tez Taha Yasir Cevher tarafından hazırlanan *Beyânülhak (1-3. ciltler): İnceleme-Edebiyat ve Eğitimle İlgili Metinlerin İrdelenmesi* isimli yüksek lisans tezidir. Taha Yasir Cevher, tezin giriş bölümünde gazetenin yayımlandığı dönemin siyasi ve sosyal olayları ve kültür hayatı hakkında bilgiler verir. Tezin

¹ Mehmet Aksoy, *Beyânülhak ve Mustafa Sabri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989).

inceleme kısmında *Beyânülhak Gazetesi*'nin başyazarı Mustafa Sabri Efendi hakkında bilgiler verdikten sonra, gazetenin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durur, gazetede yazıları yazar adına ve konularına göre tasnif eder. Tezin seçilmiş metinler bölümünde ise ilgililer için faydalı olacağına inanılan, edebiyat ve eğitimle alakalı yazılar günümüz Türkçesine aktararak sunulur.² *Beyânülhak Gazetesi* ile ilgili dolaylı bilgiler verdiği tespit edilen üç tezdten ilki Dilek Yılmaz tarafından hazırlanan *Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri* isimli doktora tezidir. Dilek Yılmaz âlim, mütefekkir, şâir ve sûfî bir şahsiyet olan Mehmet Tevfik Efendi'nin hayatı ve eğitim sürecini anlattıktan sonra şâir kimliğini ele alır. Bu çerçevede *Beyânülhak Gazetesi*'nde yayınlanan şiirlerini de tezinde inceler. İkinci tez Önder Özkan tarafından hazırlanan *Cumhuriyet Dönemi Meâl Çalışmaları Bağlamında Abdullah Atıf Tüzüner'in (1869-1954) Kur'ân Meâli* isimli yüksek lisans tezidir.³ Önder Özkan tez çalışmasında Abdullah Âtîf Efendi'nin hayatını, eğitim ve öğrenim sürecinin yanı sıra Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet döneminde çeşitli kurumlarda ve camilerde sergilediği tedris, irşad ve vaazlar ile ilgili açıklamalarda bulunurken *Beyânülhak* ve *Mahfil* gibi gazetelerde yayınlanan ilmî ve edebî makalelerine de değinmiştir.⁴ *Beyânülhak Gazetesi* ile alakalı bilgi verdiği tespit edilen üçüncü tez ise Zülfikar Güngör'ün *Tâhirülmevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri* ismini taşımaktadır. Bu tezde de Tâhirülmevlevî'nin hayatı, eğitimi, şairliği ve tasavvufî yönü incelenirken *Beyânülhak Gazetesi*'nin “Şükûfe-i Baharistan” başlıklı bölümünde yayınlanan şiirleri de incelenmiştir.⁵ *Beyânülhak Gazetesi* ile alakalı bilgi verdiği tespit edilen dördüncü tez ise Hasan Yenilmez'in *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihi Yazıcılığında Oryantalizm Etkisi (Dozy Reddiyeleri Örneği)* isimli yüksek lisans tezidir. Doktor Dozy'nin, Abdullah Cevdet tarafından Türkçeye *Tarih-i İslâmiyet* adıyla tercüme edilen eserine karşı II. Meşrutiyet döneminde Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, Manastırlı İsmail Hakkı, Nevşehirli Hayreddin ve Müntesibîn-i Fenden Vâsıf tarafından yazılan reddiyelerin incelendiği tezde, “bilimsel tarih” akımının yazılan reddiyelerdeki tesiri gösterilmeye çalışılmıştır. Reddiye yazarlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi, Doktor Dozy'ye reddiye mahiyetindeki yazılarını *Beyânülhak Gazetesi*'nde yayınladığı

² Taha Yasir Cevher, *Beyânülhak (1-3. Ciltler): İnceleme - Edebiyat ve Eğitimle İlgili Metinlerin İrdelenmesi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

³ Dilek Yılmaz, *Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020).

⁴ Önder Özkan, *Cumhuriyet Dönemi Meâl Çalışmaları Bağlamında Abdullah Atıf Tüzüner'in (1869-1954) Kur'ân Meâli* (Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁵ Zülfikar Güngör, *Tâhirülmevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993).

için, tezin bir bölümü *Beyânülhak Gazetesi*'ne ait makaleler ve değerlendirmelerinden meydana gelmektedir.⁶

Yaptığımız araştırmalar, *Beyânülhak Gazetesi*'nin edebiyat açısından müstakil tezlere konu olduğunu ortaya koymaktadır. Yine gazetenin bazı müellifleri akademik olarak çalışılmış, bu çalışmalarda sınırlı da olsa gazete ile ilgili bazı bilgilere yer verilmiştir. Gazetenin tüm yönleriyle tamamını müstakil olarak inceleyen bir çalışma olmadığı gibi gazetede çıkan siyerle ilgili yazıları tespit ve tahlil eden bir tez ya da yayın mevcut da değildir. Çalışmamız, sadece *Beyânülhak Gazetesi*'ndeki siyer bilgilerinin tespiti açısından değil, bu gazetenin yayınlanmasına zemin hazırlayan II. Meşrutiyet döneminin hilâfeti ve İslâmî değerleri savunan gruplarının siyer ilmine bakış açısını ve hangi siyer konularını neden öne çıkardığını, bu malzemeleri nasıl yorumladığını göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Bu çalışma, yayınlanan dergi ve gazetelerin diğer İslâmî veya sosyal ve beşerî ilimler açısından incelendiğinde, II. Meşrutiyet döneminin daha sağlıklı ve derinden analiz edilebileceğine işaret etmesi yönüyle de önemlidir.

3. Tezin Yöntemi

Beyânülhak Gazetesi'ndeki Siyer ile İlgili Yazıların Tespit ve Tahlili isimli bu yüksek lisans tezinde tarama, tespit, tasnif ve değerlendirme yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemlerden ilki olan taramaya geçmeden önce siyer ilminin konusu, usulü, metodolojisi ve tarihî gelişimi ile ilgili okumalar yapılmış, böylelikle siyer ilminin başlangıç olarak aslında Arapların Arap Yarımadası'nda ortaya çıktıkları ilk döneme kadar dayandığı ve kronolojik olarak Hz. Peygamber'in vefatıyla son bulduğu, bu süreç içerisinde onun hayatı ile ilişkilendirilebilecek sosyal, siyasî, kültürel, askerî, ekonomik ve idarî bütün konuları da kapsadığı tespit edilmiştir. Böylece siyer başlığı altında incelenecek konular netleştirildikten sonra tarama yöntemine geçilmiştir. 1908-1912 yılları arasında yüz seksen iki sayı olarak yayınlanan gazetenin tüm sayılarının, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Târik Us Koleksiyonu'nda olduğu tespit edilmiş, bütün sayılar dikkatlice taranıp incelenmiştir.

Araştırmamızda taramanın ardından kullandığımız ikinci yöntem tespittir. Yüz seksen iki makale tek tek tarandıktan sonra siyerle ilgili olanlar tespit edilmiştir. Böylece altmış beş sayıda toplam altmışaltı makalenin siyerle ilgili bilgi verdiği görülmüştür. Tespit aşamasında *Beyânülhak Gazetesi*'nin yayınlandığı dönemin siyer yazıcılığına etkisini gözlemlemek amacıyla müsteşrik görüşlerinin incelendiği bölümlere özellikle dikkat edilmiştir. Böylece klasik siyer yazıcılığının konuları arasında yer almayan ve müsteşriklerin siyerle ilgili

⁶ Hasan Yenilmez, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihi Yazıcılığında Oryantalizm Etkisi (Dozy Reddiyeleri Örneği)*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

iddialarına cevap veren başlıklar, *Beyânülhak Gazetesi*'nin siyer kitabındaki yerlerini titizlikle almıştır.

Çalışmamızda kullandığımız üçüncü ve dördüncü yöntem, tasnîf ve değerlendirmedir. Tezde bu iki yöntem birbirini takiben değil, aynı anda kullanılmıştır. Çünkü *Beyânülhak Gazetesi*'nde yer alan siyerle ilgili son derece dağınık malzemenin kronolojik olarak doğru bir şekilde tasnîf edilmesi, öncesinde konunun sağlıklı bir değerlendirilmesinin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bu değerlendirmeler sayesinde beklentinin aksine siyerin Câhiliye ile ilgili kısmının çok daha geniş bir şekilde ele alındığı, Hz. Peygamber'in bi'set öncesi ve sonrası hayatı ile ilgili hususlara sınırlı olarak yer verildiği, Câhiliye ile ilgili kısımda, gerek Mekke'nin gerekse Resûlullah'ın soyundan geldiği Kureyş ailesinin tarihinde dönüm noktası olan Kusay öncesi dönemle sonrası dönemin birbirinden ayrılması gerektiği, Mekke dışında Yemen ve Medine'nin tarihine de ilgi gösterildiği, siyer yazıcılığı ile ilgili çok temel bazı bilgilerin ihmal edilmediği, bu bağlamda siyer-İslâm tarihi, siyer-biyografi ilişkisinin net bir şekilde ortaya konulduğu, son olarak müsteşrik Dozy'nin *Târih-i İslâmiyyet* isimli kitabının ve bu kitabı Türkçe'ye tercüme eden Abdullah Cevdet'in Hz. Peygamber'le ilgili görüş ve değerlendirmelerinin detaylıca ele alınıp mezkûr iki ismin ağır bir dille eleştirildiği anlaşılarak bütün bu hususları gözetken bir tasnîf ve konu sıralaması tercih edilmiştir.

Araştırmamızda siyerle ilgili yazıların tahlilinde hem doğrudan alıntılama hem de hikâye edip özetleme yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Gazete müellifleri yazılarında ağdalı bir dil kullandıkları için alıntılama sırasında metinler latinize edilmemiş, sadeleştirilmiştir. Sadeleştirilen kısımlar tırnak içerisinde gösterilmiştir. Sadeleştirme sırasında transkripsiyon işaretleri kullanılmamış, sadece “elif”-“ayn” farkı metne yansıtılmıştır.

Tahlil aşamasında *Beyânülhak Gazetesi* müelliflerinin, konuları nadiren kaynağına atıf yaparak zikrettikleri fark edilmiştir. Bu kaynaklara bizzat müracaat edilmiş ve rivayetlerin eserin hangi cilt ve sayfasında yer aldığı tespit edilmiştir.

Beyânülhak Gazetesi'nde müelliflerin zaman zaman dipnot kullandıkları görülür. Müelliflerin makale içinde verdiği bu dipnotlar “Müellif bu noktada şu ilâve bilgileri vermiştir:” şeklinde başlayan ve tırnak işareti ile açılıp kapanan cümlelerle diğer dipnotlardan ayrılmıştır. Gazetede yazılarında müelliflerin zaman zaman Kur'ân âyetlerinin meâlini yaptıkları tespit edilmiştir. Tarafımızdan açıklayıcı bir bilgi olarak aktarılan âyet meallerinin metinleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Kur'ân Meâli*'ne ait olmakla birlikte, gazete müelliflerinin kendi meallerine müdahale edilmemiş, tırnak içerisinde aynen muhafaza edilmiştir.

Akademik çalışmalar açısından atıf ve kaynak gösterme sistemi büyük önem taşımaktadır. Araştırmamızda özellikle ilahiyat ve ilk dönem İslâm tarihi çalışmalarında ön plana çıkan ve Türkçe olarak hazırlanan ilk ve tek yerli akademik yazım-kaynak gösterme sistemi olan “İsnad Atıf Sistemi” kullanılmıştır.⁷

Tezlerin daha iyi anlaşılması için Ekler kısmına tablo ve görseller konulması akademik bir metot olarak takip edilmektedir. Bu minvalde çalışmamızda Ekler bölümünde iki ek yer almaktadır. EK-1 bölümü “Yazar-Konu Tablosu”, EK-2 kısmı ise “Gazeteye Ait Görseller” den meydana gelmektedir. Yazar-Konu Tablosu, *Beyânülhak Gazetesi*’nde siyer ile ilgili yayınlanan makalelerden oluşmaktadır. Tabloda makale yazarının adı, yazdığı makalenin geçtiği gazeteye ait cilt ve sayı numarası, makalenin içeriği hakkında bilgi ve makalenin vermek istediği ana mesaja dair bağlam bulunmaktadır. Her bir satır, bir makaleye tahsis edilmiştir. Tabloda müellif isimleri alfabetik sıraya göre düzenlenmiş olup her müellife ait makaleler gazetede yayınlanma kronolojisine göre müellife ayrılan bölümde sıralanmıştır. Böylece *Beyânülhak Gazetesi*’nin yüz seksen iki sayısına dağılmış vaziyette yayınlanan siyer ile ilgili makaleleri bir arada ve kronolojik sırası içinde görme imkânı tanımak, güncel hadiselerin siyer yazıcılığına etkisinin görülebilmesine fırsat sunmak, makalelerin içeriği ve bağlamı hakkında okuyucuyu bilgilendirmekle tezin anlaşılması ve teze dair genel bir bakış açısının elde edilmesi amaçlanmıştır. Görseller kısmı ise *Beyânülhak Gazetesi*’nin birinci sayısının ikinci ve üçüncü sayfaları, son sayısının kapak sayfası ve son sayfası, gazetede siyer ile ilgili yayınlanmış makalelerden bazılarının ilk sayfaları, gazetenin odaklandığı konulardan olan medreselerin ıslahı ve kadınların eğitimi konularına dair iki makalenin birinci sayfalarından oluşmaktadır. Görsellerden kapak sayfası olanlar ilgili gazete sayısının yayınlandığı tarih, içerdiği makaleler ve yazarlarının isimleri, gazetenin başyazarı, imtiyaz sahibi yetkilisi ve sorumlu müdürünün adına dair özet bilgiler ihtiva etmektedir.

4. Tezin Kaynakları

Tezimizin ana kaynağı *Beyânülhak Gazetesi*’nin bizzat kendisidir. Bu yüzden de gazete ile ilgili bilgiler Tezin Kaynakları başlığı altında diğer kaynaklarla birlikte değil, bu başlığı müteakiben *Beyânülhak Gazetesi* müstakil başlığı altında ele alınıp incelenmiştir.

Tezi hazırlarken başvurduğumuz ilk kaynak Bursalı Mehmed Tâhir’in *Osmanlı Müellifleri* isimli eseridir.⁸ Eser, kuruluşundan bizim tezde incelediğimiz *Beyânülhak Gazetesi* müelliflerini de içine alacak şekilde XX. yüzyılın ilk çeyreği sonuna kadar yetişmiş 1691 Türk

⁷ İsnad atıf sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İSNAD Atıf Sistemi (İSNAD), “Marka Adı ve Kökeni”, (Erişim 10 Mayıs 2022).

⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. İsmail Özen, (İstanbul: Meral Yayınevi, 1975), 3/64-65.

müellifinin hayatı hakkında bilgi vermektedir. Bursalı Mehmed Tahir'in eserinde, *Beyânülhak Gazetesi*'nde siyerle ilgili yazıları bulunan müellifler arasından yalnızca Ahmed Reşîd Paşa hakkında bilgi bulunmaktadır. Eserde müellifin doğum tarihi, meslek hayatı, ölüm tarihi, defin yeri, basılı veya basılmamış eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlı âlimlerinin hal tercemeleri açısından son derece önemli olan bu eser tezimiz için de Ahmed Reşîd Paşa ile ilgili verdiği bilgiler açısından önem arz etmektedir.

Araştırmamızda *Beyânülhak Gazetesi*, Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye ve gazetede ki siyerle ilgili yazıları olan müelliflerin hayat hikâyeleri hakkında bilgi edinmek için çok sayıda esere başvurulmuştur. Osman Ergin'in kaleme aldığı *Türkiye Maarif Tarihi I-II* isimli eser Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye hakkında doyurucu bilgiler içermektedir.⁹ Ergin, cemiyetin mahiyetini tanıtmak için gazetenin müdür-ü me'sûlû olan Mehmet Fatin'in bir yazısından iktibas yapar. Cemiyetin siyasi hayata müdahil boyutunu bir eğitimci olarak ele alır, cemiyetin ilmî hüviyeti gereği siyasi hayata müdahalesinin problemlere yol açtığını 31 Mart Vak'ası örneği üzerinden gösterir. Cemiyet, medreselerin ıslahı konusunda yoğun gündem oluşturmaya çalışmıştır. Cemiyetin bu çabası medreselerin ıslahı hakkında yapılan düzenlemelerde aktif rolü almasına yol açmıştır. Osman Ergin, eğitim boyutuyla meseleyi incelemesine rağmen cemiyetin bu yönüne değinmemiştir. *Volkan Gazetesi*'nde ise cemiyet hakkında "Cem'iyet-i İlmiyye-i Muhteremeye" başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır.¹⁰ İlgili yazı II. Abdülhamit Han'a (1876-1909) hitaben daha önceki bir sayıda yazılan açık mektuba¹¹ Cem'iyet-i İlmiyye tarafından yapılan bir itiraza dairdir. Bu mektup dışında *Volkan Gazetesi*'nde Cem'iyet-i İlmiyye'ye dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tarık Zafer Tunaya, kaleme aldığı *İslâmcılık Akımı* isimli eserinde 31 Mart Vak'ası süreci ve sonrasında Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin sergilediği duruş hakkında bilgiler verir.¹² Tarık Zafer Tunaya, Osman Ergin'e göre biraz daha kapsamlı bir şekilde cemiyetin ilmî boyutuna temas etmiş ve yapılan yeni düzenlemeyle eğitim müfredatına eklenen fen dersleri sayesinde medrese müfredatının aldığı şekli göstermiştir. Mezkûr araştırmalar Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin daha çok siyasi faaliyetleri hakkında bilgi vermişlerdir. Mezkûr eserlerde cemiyetin ilmî çalışmaları, Osmanlı toplumunu dinî ve ilmî konularda şuurlandırma yönündeki faaliyetleri ise sathî olarak ele alınmıştır.

⁹ bk. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi I-II*, (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 292-294.

¹⁰ *Volkan Gazetesi*, "Cem'iyet-i İlmiyye-i Muhteremeye", (6 Nisan 1325/19 Nisan 1909), 1.

¹¹ *Volkan Gazetesi*, "Halife-i İslâm Abdülhamit Han Hazretlerine Açık Mektup", (1 Nisan 1325/14 Nisan 1909), 1.

¹² bk. Tarık Zafer Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, (İstanbul: Simavi Yayınları, 1991), 121-124.

Beyânülhak Gazetesi'nde siyerle ilgili yazıları bulunan müelliflerin hayat hikâyelerini tespit aşamasında faydalanılan eserlerden birisi Ebü'l-Ûlâ Mardin'in *Huzur Dersleri I-II* isimli eseridir.¹³ Mardin'in aktardığı bilgiler doyurucu mahiyettedir.¹⁴ Sâdık Albayrak'ın *Son Devir Osmanlı Ulemâsı : (İlmiye Ricâlinin Terâcim-i Ahvali) I-V* isimli eseri faydalandığımız eserlerden birisidir.¹⁵ Doğrudan Osmanlı arşiv belgelerinden faydalanılarak hazırlanması ile müstesna bir mahiyet arz etmektedir.¹⁶ Müelliflerden Ömer Hayri Efendi hakkında sadece bu eserde bilgi bulunmaktadır. Fakat her iki eser de ne yazık ki *Beyânülhak Gazetesi* siyer müelliflerinin tamamı hakkında bilgi vermemektedir. Müelliflerin hayatının tespitinde başvurulmuş araştırmalardan birisi de Gaziantep Belediyesi Kültür Yayınları tarafından yayınlanan *Gaziantep'te Dinî Hayat* isimli eserdir.¹⁷ Müelliflerden Antepli Edip Efendi hakkındaki bilgilere bu araştırma sayesinde ulaşmak mümkün olmuştur. Başka herhangi bir ansiklopedi, tez ve benzeri çalışmada müellif hakkında bir bilgi tespit edilememiştir. *Gaziantep'te Dinî Hayat* isimli eserdeki İbrahim Kutlu Özmantar tarafından kaleme alınan "Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi" başlıklı makale müellif hakkında detaylıca bilgiler sunmaktadır.¹⁸ Faydalanılan eserlerden birisi Mehmed Zeki Pakalın'ın kaleme aldığı *Sicill-i Osmânî Zeyli*'dir.¹⁹ Müelliflerden Musul Vâlisi Ahmed Reşid Paşa'nın hayatı hakkında en detaylı ve en doyurucu bilgileri bu eser sunmaktadır. Eser, başbakanlık arşiv kayıtlarına dayanan önemli veriler içermektedir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*²⁰ ve *Son Hattatlar*²¹ isimli çalışmaları, yararlanılan araştırmalar arasındadır. Bazen bizzat görgü tanığı olarak (Ahmed Reşid Efendi'nin cenaze merasiminde olduğu gibi) müellifler hakkında bilgi aktarması onun eserlerini yer yer bir derleme, bir araştırma olmaktan

¹³ Ebü'l-Ûlâ Mardin, *Huzur Dersleri I-II*, yay. haz. İsmet Sungurbey, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1966), 2 (2)/162, 241-247, 341, 579, 583 ve 2 (3), 1385-1387.

¹⁴ Mardin'in eserindeki tek yanıltıcı husus Bayezid Dersiâmlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi'yi "Hacı Hayri Efendi" ismiyle ele alıp hayatını izah etmesidir. Bu farklı isimlendirme *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihi Yazıcılığında Oryantalizm Etkisi (Dozy Reddiyeleri Örneği)* isimli yüksek lisans tezi hazırlayan Hasan Yenilmez'i, "Gerek *Beyânülhak* sayılarında yaptığımız taramalarda, gerekse bazı ansiklopedi ve biyografi eserlerinde yaptığımız taramalarda müellifin hayatı hakkında maalesef detaylı bilgi edinemedik." demeye mecbur etmiştir. [Yenilmez, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihi Yazıcılığında Oryantalizm Etkisi (Dozy Reddiyeleri Örneği)*, 67.] Mardin'in kitabındaki Hacı Hayri Efendi bahsi okunduğunda kendisinin asıl isminin Abdullah Hayreddin olduğu ve *Beyânülhak Gazetesi*'nde yazılar kaleme aldığı net olarak görülmektedir.

¹⁵ Sâdık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı : (İlmiye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâli)*, (İstanbul: Medrese Yayınları, 1980), 4/118, 119, 218, 219.

¹⁶ Albayrak, "Nasuh Efendizâde Ömer Hayri", 4/218-219.

¹⁷ İbrahim Kutlu Özmantar, "Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi", *Gaziantep'te Dinî Hayat*. ed. Erol Erkan vd., (Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 433-440.

¹⁸ Özmantar, "Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi", 433-440.

¹⁹ Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*, yay. haz. Şakir Batmaz, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 7/89-93.

²⁰ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1969), 3/1436-1437 ve 4/1857.

²¹ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, (İstanbul: y.y., 1954), 108-110.

çıkarmış, bir kaynak mahiyetine büründürmüştür. *Ermenek Araştırmaları I-II* isimli çalışma Ermenekli Mustafa Safvet Efendi ve ilmî hüviyeti hakkında detaylı bilgiler aktarması ile siyer müelliflerinin hayat hikâyelerini hazırlama noktasında önemli bir vazife görmüştür.²² Başvurulan eserlerden birisi A. Atilla Şentürk'ün kitaplaştırılmış bir tez çalışması olan *Tâhirülmevlevî: Hayatı ve Eserleri* isimli çalışmasıdır.²³ Müelliflerden Tâhirülmevlevî'nin hayat hikâyesi konusunda en doyurucu bilgileri veren eser, Şentürk'ün eseridir. Süleyman Hayri Bolay'ın *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri*²⁴ isimli eseri ile *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*²⁵ isimli çalışmalar ise müellifler hakkında oldukça genel bilgiler aktardıklarından araştırmamıza katkıları sınırlıdır.

Müelliflerden İbnü'r-Rahmi Ali Tayyar hakkında ansiklopedi, tez çalışması, makale, kitap ve benzeri hiçbir kaynakta herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Bunun nedenlerinden birisi muhtemelen, Ali Tayyar'ın çağdaşları hakkında bilgi veren araştırmaların bir kısmının ulemâya, özellikle de Huzur Dersleri'ne katılan ulemâya has bir mahiyet taşımasıdır. Bu durumda ilmî niteliği hâiz olmayan Ali Tayyar Efendi bahis konusu dışında kalmaktadır. Vefât tarihi tam olarak tespit edilemeyen müellif eğer Ömer Hayri Efendi gibi Osmanlı döneminde vefat etmiş ise kaynakların suskun kalmasının bir diğer nedeni bu olabilir. Çünkü Cumhuriyet dönemini de tecrübe eden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Tâhirülmevlevî gibi isimler hakkında pek çok kaynakta doyurucu bilgi bulmak mümkün olmaktadır. Bu isimler aynı zamanda şiir, hat, ilim ve siyaset gibi pek çok farklı alanda eserler verdiklerinden, haklarında çok daha fazla malumat elde etmek mümkündür. Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi ve Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi ile ilgili bilgiler ise yukarıda zikredilen isimlere kıyasla oldukça sınırlıdır.

Beyânülhak Gazetesi yazarlarının aynı dönemde veya sonraki dönem gazete ve dergilerindeki yazılarına ulaşma noktasında İLEM (İlmî Etüdler Derneği) tarafından hazırlanan bir katalog programı olan *İDP (İslâmcı Dergiler Projesi)* çok zengin ve tatmin edici içeriklere

²² Yakup Akyüz vd., “Ermenekli Mustafa Safvet'in Ahlakı Katkısı”, *Ermenek Araştırmaları I-II*, (Konya: Palet Yayınları, 2018), 2/443; Recep Dikici, “Osmanlı Dönemi Ermenekli Âlimler”, *Ermenek Araştırmaları I-II*, (Konya: Palet Yayınları, 2018), 1/378.

²³ A. Atilla Şentürk, *Tâhirülmevlevî: Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1991), 1-48.

²⁴ Süleyman Hayri Bolay, *Tanzimat'tan Günümüze Türk Düşünürleri: Tanzimat'tan Günümüze Dinî ve Tasavvufî Düşünce Temsilcileri*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 6/4042, 4043 ve 4345.

²⁵ *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, proje yürütücüsü Sadık Tural; başkan Müjgan Cunbur, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2007), 7/25 ve 8/331-332. Bu ansiklopedide Tâhirülmevlevî ve Ahmed Reşid Paşa hakkında bilgiler bulunmaktadır.

erişim sağlaması açısından kayda değerdir. Müelliflerin diğer gazete ve dergilerdeki makale ve yazılarına ulaşma konusunda kolaylık sağlamıştır.²⁶

5. Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye

Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Mustafa Sabri Efendi, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Ermenekli Mustafa Safvet Efendi'nin de içlerinde bulunduğu bir grup İslâm âlimi tarafından 1326 (1908) yılında te'sis edilmiştir. Cemiyetin kuruluş amaçları ve çalışmaları, 1326 (1908) yılında yayımlanan seksen altı maddelik nizamnâmede beyan edilmiştir.²⁷ Ayrıca bu amaçlar ve çalışmalar cemiyetin yayın organı olan *Beyânülhak Gazetesi*'nde çıkmış yazılardan da öğrenilebilmektedir. O günlerde neşredilen birçok gazete ve dergi, sütunlarında Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin çalışmalarına büyük yer ayırmıştır.

Nizamnâmede Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin kuruluş gayesi, teşkilât yapısı ve çeşitli konulardaki encümenlerin çalışma tarzı belirtilmiştir. Buna göre cemiyet genel merkez, ilmî merkez ve ilmî encümen adlı üç ana organdan oluşmaktaydı.²⁸ Nizamnâmenin ilk maddesinde cemiyetin başlıca gayeleri şöyle sıralanmıştır: Devlet yönetiminde şûra usulünün korunması, hükümetin dinî konulardaki çalışmalarının desteklenmesi ve takip edilmesi, hilâfetin yaşatılması, devlet işlerinin mümkün olduğu kadar şer'î ölçülere yaklaştırılması, umumi terbiye ve İslâm âdâbının yaşatılması, dinî prensiplerin müslümanlara kolaylıkla anlatılabilecek bir şekle sokulması, din öğretiminin bütün eğitim ve öğretim kurumlarında yaygınlaştırılması, din aleyhtarlarının tartışmaya açık gördükleri meselelerin incelenerek gerçeklerin ortaya çıkarılmasına çalışılması, İstanbul ve taşradaki medreselerin zamanın ihtiyaçlarına göre ıslah edilmesi.²⁹ Cemiyetin çeşitli organlarının teşkilinin ve çalıştırılmalarının esaslarını ayrıntılı bir şekilde tespit eden nizamnâmede üyelerin, belirtilen amaçlar yönünde çalışmaları yanında dinî hükümlere ve İslâm âdâbına sıkı sıkıya bağlı olmalarını gerektiren hükümler konulmuş, ayrıca bunu taahhüt eden “yemin sûreti” de nizamnâmede yer almıştır.³⁰ Cemiyetin üye sayısının artmasını sağlamak üzere nizamnâmede rehberlik sistemi getirilmiş, bütün medrese talebeleri cemiyetin doğal bir üyesi sayılmış, üyelere verilen cemiyet kimlik kartının hazırlık sınıfı dışındaki bütün öğrencilere verilebileceği belirtilmiştir.³¹ Üyelik kartının çok gizli tutulacağı belirtilip bu kartı taşıyan üyelerin cemiyet

²⁶ bk. İlmî Etüdler Derneği (İLEM), İslâmcı Dergiler Projesi (İDP), (Erişim 4 Nisan 2022.)

²⁷ *Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Nizamnâmesi*, (Der Saadet: Mahmud Bey Matbaası, 1326/1908), 3-23.

²⁸ *Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Nizamnâmesi*, 4.

²⁹ *Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Nizamnâmesi*, 3.

³⁰ *Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Nizamnâmesi*, 24.

³¹ *Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Nizamnâmesi*, 15.

adına gayeye uygun çalışmalarda bulunabileceği ifade edilmiştir.³² Ayrıca nizamnâmede, cemiyetin gayeleri bakımından genel merkez üyelerinin ilim adamlarından oluşması şart koşulmuş, ancak ihtiyaca göre askeriye, mülkiye, adliye, maarif, teknik, ticaret ve sanayi gibi çeşitli meslek mensuplarından da en az birer üye cemiyet bünyesinde bulundurulması öngörülmüştür.³³

Cemiyetin kurucu üyelerinden birisi olan Mehmed Fatin, cemiyetin yayın organı olan *Beyânülhak Gazetesi*'nin ilk sayısında "Cem'iyetimiz" isimli bir makale yayınlayarak Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin kuruluş gayelerini, göreceği vazifeleri açıklar.³⁴ Gazetenin mes'ûl müdürü olan Mehmed Fatin bu makalesinde II. Abdülhamit iktidarının sergilediği baskıcı yönetimde ulemânın hakkıyla bir din ve ilim hizmet göremediğini, câmilerde verilen vaazların ya dualardan veya İsrailiyât tarzı şeylerin anlatılmasından ibaret bir hale geldiğini teessüfle belirttikten sonra bu çerçevede Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin kurulduğunu ve yayın organı olan *Beyânülhak*'ın yayın hayatına başladığını ifade eder. Mehmed Fatin bu ilanın ardından cemiyetin vazifelerini üç ana esas çerçevesinde izah etmiştir.³⁵

Birinci vazifesi itibariyle Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, vatanın birlik ve bütünlüğünü isteyen ve savunan siyâsî bir cemiyet mahiyet ve hüviyetindedir. Bu umumî vazifesi itibariyle cemiyet doğrudan doğruya Osmanlı meşrûtiyetini getiren ve himaye eden İttihad ve Terakki Fırkası'na bağlıdır. Bundan dolayı İttihad ve Terakki Fırkası'nın, bütün Osmanlıların müşterek saadetlerini temin hususunda takip ettiği siyâsî mesleği takip edecek ve Fırka'ya ait meşru tebliğleri her zaman yerine getirecektir.

İkinci vazifesi itibariyle Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, ilmî bir cemiyettir. Bu mahiyet ve hüviyetinden dolayı İstanbul ve taşra medreselerinin ihyâsı, tahsil kalitesinin yükseltilmesi, ilim talebelerinin her nevi ilimden hisse sahibi olabilmesi çarelerini düşünecektir. İlk mektepten itibaren eğitimin bütün seviyelerinde dinî ilimlerin tahsilini daima nazar-ı itibara alacak ve ilgili makamlar nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunacaktır.

Üçüncü vazifesi itibariyle Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, dinî bir cemiyettir. Bu kimliğinden dolayı gerek günlük, haftalık ve aylık risale ve gazetelerle gerek camilerdeki vaaz ve nasihatler suretiyle Müslümanların dinlerine olan bağlılıklarının takviyesine çalışacaktır. Bu çerçevede her sınıf halka dinin temel değerleri olan iman esasları, farz emirler, haram kılınan

³² *Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Nizamnâmesi*, 15.

³³ *Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Nizamnâmesi*, 13.

³⁴ Mehmed Fatin, "Cem'iyetimiz", *Beyânülhak*, 1/1, (9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908), 10-11.

³⁵ Mehmed Fatin, "Cem'iyetimiz", 1/11.

şeyler ile elden geldiği nisbette İslâmî hükümler anlatılacak ve tebliğ edilecektir. Lüzum görülen yerlere birer ilmî heyet gönderilecektir. Ve özellikle sırf İslâmî hakikatlere vukufsuzluktan çıkan İslâm aleyhtarı bazı fikirlerin esassız ve haksız olduğu kamuoyu önünde ispat edilecektir.³⁶

Cemiyetin kurucularından biri ve *Beyânülhak Gazetesi*'nin de başyazarı olan Mustafa Sabri Efendi ise gazetenin ilk sayısında “*Beyânülhakk*’ın Mesleği” isimli bir makale yayınlar.³⁷ Makalede gazetenin çıkartılmasının emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker amacıyla olduğunu belirtir. Bu vazifenin ulemânın uhdesinde olduğunu ve ilim haysiyetiyle ulemânın bu vazifeyi deruhde etmekle mükellef bulunduğunu ifade eder. Meşrutiyet öncesi dönemin istibdat havasında âlimlerin bu vazifeyi hakkıyla ifa edemediğini ve ifa etmesini engelleyen sebepler bulunduğunu vurgular. Meşrutiyet döneminde ise âlimlerin bu vazifelerini ifa etmesini engelleyen hususlar ortadan kalktığı için emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker vazifesini ifa etmek amacıyla *Beyânülhak Gazetesi*’nin kendileri tarafından çıkartıldığı yönünde beyanlarda bulunur.

II. Meşrutiyet döneminin siyasî, sosyal ve kültürel ortamı içinde şiddetli bir istibdat aleyhtarı ve İttihad ve Terakkî Fırkası taraftarı olan Cem’iyyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, meşihat makamını ve siyasî iktidarı doğrudan ilgilendiren birçok konuyu kendi çalışma alanı içinde görmüştür. Bu çerçevede zamanın siyasî ve sosyal olaylarına çeşitli imkânlar ve vasıtalarla müdahale etmeye çalışmıştır. Cemiyetin kurucularının isimleri nizamnâmede ve yayın organında gösterilmemektedir. Bununla beraber cemiyet adına kaleme aldıkları yazılar ve beyannâmelerden gazete yazarlarından Mustafa Sabri Efendi ve Şehrî Ahmed Efendi, mes’ûl müdür Mehmed Fatin, Küçük Hamdi, Adanalı Hayret, Hâlis, Mehmed Ârif ve Hüseyin Hâzım’ın cemiyetin kurucuları oldukları söylenebilir. En faal ve etkili üyenin Mustafa Sabri Efendi olduğu, *Beyânülhakk*’ın başyazarlığını yürütmesinden ve birçok yazıda cemiyet adına açıklamalarda bulunmasından anlaşılmaktadır.³⁸ *Beyânülhak Gazetesi*’nde yazıları yayınlanan Fâtıma Nezihe Hanım, Fâtıma Mergûbe Hanım ve Şerife Nâima Hanım’ın cemiyetin kadın üyelerinden olduğu düşünülebilir.³⁹ Fâtıma Nezihe Hanım Dârülmualimâtтан me’zûnedir. Bu

³⁶ Mehmed Fatin, “Cem’iyyetimiz”, 1/10-11.

³⁷ Mustafa Sabri Efendi, “*Beyânülhakk*’ın Mesleği”, *Beyânülhak*, 1/1, (9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908), 2-4.

³⁸ Mustafa Sabri Efendi, “*Beyânülhakk*’ın Mesleği”, 1/2-4; a.mlf., “Meclis-i Mebûsân’da Bütçe Müzâkerâtı”, 2/58 (21 Rebiülahir 1328/2 Mayıs 1910), 1180-1183 ve diğerleri.

³⁹ Fâtıma Mergûbe Hanım, “İttihad Edelim (Nisvân-ı İslâm’a)”, *Beyânülhak*, 1/4 (30 Ramazan 1326/26 Ekim 1908), 70-71; Fâtıma Nezihe Hanım, “Tahsîl-i Nisvân”, *Beyânülhak*, 3/75 (23 Şaban 1328/30 Ağustos 1910), 1455-1456; Şerife Nâima Hanım, *Beyânülhak*, 5/116 (28 Cemaziyelahir 1329/26 Haziran 1911), 2131.

çerçevede Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye kadın ve erkek bütün ilim ehlinin mensubu olduğu ve olabildiği kuşatıcı bir mahiyet sergilemektedir.

Cemiyetin üyelerinden olup *Beyânülhak Gazetesi*'nin de mes'ûl müdürü olan Mehmed Fatin gazetenin ilk sayısındaki “Cem'iyetimiz” yazısında cemiyetin Osmanlı İttihad ve Terakkî Cemiyeti'ne bağlılığını ifade etmesine rağmen daha sonraki yazılarda cemiyetin İttihad ve Terakkî Cemiyeti'yle ilgisi olmadığı duyurulmuştur.⁴⁰ Fakat cemiyet, İttihad ve Terakki Cem'iyeti ile yollarını ayırsa da siyasî faaliyetlerine devam etmiş, özellikle 31 Mart Vak'ası karşısında aktif bir tavır takınmıştır. İstibdatı reddederek meşrutiyeti ısrarla savunan cemiyet, meşrutî idareye son verebileceği endişesiyle din adına bu hareketi destekleyenleri şiddetle eleştirmiş, bunun şeriatla ilgisi bulunmayan siyasal manada irticaî bir vak'a olduğunu ileri sürmüştür. Gazete yazarlarından Tâhirülmevlevî gazetedeki ilgili yazısında 31 Mart Vak'ası'nı başlatanları Mescid-i Dırar'ı inşa eden Medine münâfıkları gibi görerek tahlil etmiş ve iki grup arasında mukayeselerde bulunmuştur.⁴¹ 31 Mart Vak'ası'nın bastırılmasında, cemiyetin olayın hemen başlarında takındığı bu tavrın çok etkili olduğu *Sırât-ı Müstakîm*, *Sabah*, *Tercümân-ı Hakikat*, *Yeni Gazete* gibi yayın organlarıyla *Beyânülhak*'ın birçok sayısındaki yazı ve beyanatlardan anlaşılmaktadır.⁴²

Cemiyetin ilmî ve dinî çalışmaları zamanın iktidarınca desteklenmiştir. Fakat cemiyetin zaman zaman hükümet uygulamalarına yönelttiği eleştiriler üzerine İttihad ve Terakkî ile arası açılmıştır. Cemiyetin siyasetle uğraşması iktidar tarafından zararlı ve tehlikeli görülmeye başlanmıştır. Buna karşılık *Beyânülhak*'ta Mustafa Sabri imzasıyla çıkan cevabî yazıda, ulemânın siyasî konularla ilgilenmekten alıkonulması halinde onların temel görevi olan “emri bi'l-ma'rûf nehyi ani'l-münker” hizmetinin ortadan kalkacağı, bu hakkın kaldırılmasını ise ulemânın kesinlikle kabul etmeyeceği duyurulmuş ve partinin kendilerini desteklemekten vazgeçen bu tavır değişikliği kınanmıştır.⁴³

Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye dinî sahada da aktif rol üstlenmiş bir cemiyettir. Fetva ve vaazlarıyla irşad hizmeti gören müftü ve vâizlere, ilim yoluyla toplumu aydınlatmaya çalışan cemiyet üyeleri ve medrese talebelerine yönelik önemli faaliyetler sergilendiği gibi idârî ve resmî makamların da bu konular üzerine ilgisi ve destekleri çekilmeye çalışılmıştır. Bu

⁴⁰ *Beyânülhak*, (11 Zilhicce 1326/4 Ocak 1909), 1/298. Duyuru gazetenin bu sayısının ilk paragrafını teşkil etmektedir.

⁴¹ Tâhirülmevlevî, “Tarih-i İslâm Sahâifinden-12: Mescid-i Dırar ve Münâfikîn-i Eşrâr”, *Beyânülhak Gazetesi*, 2/38 (30 Recep 1327/17 Ağustos 1909), 861-864.

⁴² Cemiyetin bu konudaki dört beyannâmesi için bk. *Beyânülhak*, 2/687-688; ayrıca bk. M. Sabri, M. Fatin ve Küçük Hamdi imzalı yazılar, 2/693, 698, 721, 747; Tunaya, *İslâmcılık Akımı*, 137-138.

⁴³ *Beyânülhak*, 6/2360-2362.

çerçevede cemiyetin himayesinde câmilerde vaaz ve irşad faaliyetleri düzenlenmiş, cemiyet merkezinde ise halka açık konferanslar tertip edilmiştir. Yurt dışından gelen Müslüman ilim adamları da bu faaliyetlere katılmıştır. Bu konferanslar, vaaz ve irşad faaliyetlerinde yapılan konuşmalar sözlü ve yazılı olarak değerlendirilmelere tabi tutulmuştur.⁴⁴

Cemiyet, kuruluşundaki amaç ve gayelerin tabîî bir sonucu olarak eğitim sahasıyla oldukça yakından ilgilenmiştir. Cemiyetin faaliyet gösterdiği en mühim sahaların başında örgün eğitim konusu gelmektedir. Bu çerçevede cemiyet, Osmanlı'nın son yıllarında uzun bir süredir tartışılan medreselerin ıslahı meselesini sistemli bir şekilde ele almıştır. Yayın organı olan *Beyânülhak Gazetesi*'nin ilk sayılarından itibaren bu konuya ağırlık ve öncelik vererek medreselerin mâlî ve hukûkî esaslarını hür bir anlayışla tespit etmeye çalışmış, medreselerde okutulacak derslerin müfredatını belirleyen, genel ve özel öğretim usul ve esaslarını ortaya koyan makaleler yayımlamıştır. 29 Kânunusânî 1325/13 Şubat 1910 tarihinde yayınlanan "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi" nin hazırlanmasında cemiyetin önemli katkıları olmuştur. Cemiyet bu fikrî tahşidâtı yaparken bir kamuoyu teşkili mahiyetinde gününün şartlarının çok ötesinde bir usul ve anlayış takip ederek medrese ıslahatı hakkında müderrislerden, hatta medrese talebelerinden görüş ve teklifler almıştır. Aynı zamanda bu sahaya bütün vaktini tahsis eden komisyonlar teşkil etmiş, topladığı görüş ve teklifleri yayın organlarında tartışmaya açmıştır. Cemiyetin rehberliği altında yapılan bu çalışmalar sonucunda 30 Kânunusânî 1325'te (12 Şubat 1910) Fâtih Tophâne Medresesi'nde, medreselerin yeni programını tanıtmak üzere bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantı gerek ileri gelen devlet adamları gerekse ilim adamlarınca büyük ilgiyle karşılanmış ve geniş çaplı bir mahiyet kazanmıştır.⁴⁵ Toplantıdan on üç gün sonra "Medâris-i İlmiye Nizamnâmesi" padişahın onayından çıkmış ve akabinde *Beyânülhak Gazetesi*'nde yayımlanmıştır.⁴⁶ O günkü basında Cem'iyet-i İlmiye-i İslâmiye'nin medreselerin ıslahı konusunda gösterdiği bu başarı övülmüş ve teşekkürle karşılanmıştır.⁴⁷ Medâris-i İlmiye Nizamnamesi'nin çıkması ile Osmanlı medrese müfredatına kimya, hesap (temel matematik), cebir (ileri matematik), hendese (geometri), kozmografya, coğrafya-yı umumi (dünya coğrafyası), tarih-i umumi (dünya tarihi), hikmet-i cedide (felsefe) ve benzeri fen bilimleri dâhil edilmiş, medreseler aslî hüviyetine dönüş yapmıştır.⁴⁸ Cemiyetin ayrıca

⁴⁴ *Beyânülhak*, 3/1135, 1512.

⁴⁵ Toplantıda devlet adamları ve ilim adamları kısa ve uzun mahiyette konuşma yapmışlardır. Toplantıda yapılan konuşmalar için bk. *Sırat-ı Müstakim*, 3/379-382; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 1/121.

⁴⁶ *Beyânülhak*, 3/1285-1300.

⁴⁷ bk. Eşref Edip, *Sırat-ı Müstakim*, 3/378.

⁴⁸ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 1/120-124.

kadınların eğitimine,⁴⁹ din eğitim ve öğretiminde genel ve özel öğretim metotlarının araştırılmasına dair birçok çalışmaya girdiği anlaşılmaktadır.⁵⁰

Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye II. Meşrûtiyet'ten sonra o güne kadar hiçbir devirde görülmeyen kapsamda ferdî, sosyal ve siyasal sahalarla alakalı birçok konuyu gündeme getirmiş ve tartışmaya açmıştır. Devlet, millet, aile, eğitim, ekonomi, tesettür, sigorta, kumar, meclis ve yetkileri, kanun yapma yetkisi ve usulü, halifenin yetkilerinin sınırı, hükûmet ve meclisle ilişkileri, Şeyhülislâmın hükûmet ve meclis nezdindeki yeri ve yetkisi belli başlı konular olup cemiyet adına neşredilen bildiriler veya Mustafa Sabri, Küçük Hamdi, İbn-i Hâzım, Ferid, İskilipli Mehmed Âtîf ve Manastırlı İsmâil Hakkı gibi önde gelen üyelerin imzalarını taşıyan yazılarla tartışma konusu yapılmıştır.⁵¹

Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye üyeleri zamanla kendi aralarında siyasî anlaşmazlıklara düşmüşlerdir. Bir kısmı İttihad ve Terakkî Fırkası'nı desteklerken bazıları bu partiye karşı kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na girmişlerdir. Bu ihtilaftan dolayı dört yıl boyunca yürütülen başarılı çalışmalar devam ettirilememiştir. Üyeler çeşitli takibata uğramış, cemiyetin şube ve teşekkülleri kapatılmıştır.⁵²

6. *Beyânülhak Gazetesi*

II. Meşrutiyet 23 Temmuz 1908'de ilan edildikten sonra iki aylık kısa bir süre içinde iki yüzden fazla gazete ve dergiye yayın izni verilmiştir. Bir yıl içinde İstanbul'da üç yüz elli üç gazete ve dergi çıkarılmıştır.⁵³ Yayın izni verilen gazetelerin bazıları şunlardır:

“*Yeni Tasvir-i Efkâr, Millet, İttifak, İttihad, Basîret-Ali Efendi, Payitaht, Servet, Ahâli, İstiklal, Metin, Saadet, Zaman, Vakit, Sırât-ı Müstakîm, Sadâ-yı Din, Tarîk-i Dîn, İlmiye, Mikyâs-ı Şeriat, Hikmet, Medrese, Cerîde-i Sufiye, Cerîde-i İlmiye, Adâlet, Ahrâr, Bayraktar, İfham, İnkilâb, İştirak, İttihad ve Terakki, Vazife, Volkan, Yeni Gazete, Hak, Protesto, Hakikat, Hayret, Karagöz, Hak Yolu, Cem, Havâdis, Hâkimiyet-i Milliye, İçtihad, Piyano, Hür Memleket, Hamiyet, İleri, Devlet, Hanımlara Mahsus Gazete, Hayalî, Haberdâr, Rençber, Rivâyet, Serbestî, Sadâ-yı Hak, Tevhid-i Anâsır, Tercüman-ı Efkâr, Tenvir-i Efkâr, Teşvik, Tecellî, Tasavvuf, Tevsî-i Me'zuniyet, Tasvîr-i Efkâr, Tarih Encümeni Mecmuası, Türk Yurdu, İkdâm, Sabah, Tercümân-ı Hakikat, Tanîn, Hürriyet, Mîzan, Şûrâ-yı Ümmet, Hukûk-u*

⁴⁹ *Beyânülhak*, 3/1455; 5/2095, 2265.

⁵⁰ *Beyânülhak*, 2/217; 5/2114.

⁵¹ *Beyânülhak*, 1/326, 371, 384, 399, 409, 445; 2/631, 633, 683, 719, 775, 815, 828.

⁵² Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin kuruluş gayeleri, eğitim sahasındaki faaliyetleri ve elde ettiği sonuçlara dair bk. Mehmet Âkif Demir, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İlmi Cemiyetlerin Din Eğitimi-Öğretimi Çalışmaları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 70-76, 127-138.

⁵³ İsmail Çetışli vd., *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2007), 15-121.

Umûmiye, Hâkimiyet-i Milliye, Selâmet-i Umûmiye, Genç Türk, Yeni Ses, Hür Memleket. Mecnualardan ise; Şehbâl, Resimli Kitap, Muhâsin, Resimli İstanbul, Âşiyân, Eşref, Musavver Muhît, Terbiye, Türk Yurdu, Yeni Mecmua, İctimâiyât, Edebiyât, İlâhiyât.”⁵⁴ *Beyânülhak Gazetesi* de aynı dönemde yayın izni alan gazetelerden biridir.

Beyânülhak Gazetesi yayın hayatına 9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908’de başlamış ve yüz seksen iki sayı devam etmiştir. 24 Zilkade 1330/4 Kasım 1912 tarihli son sayısı ile yayın hayatından çekilmiştir. Bütün sayıları İstanbul’da basılmıştır. Cem’iyyet-i İlmiyye-i İslâmiyye’nin yayın organıdır. Dinî, siyasî, fennî ve edebî içerikli bir gazete olup haftalık bir gazete şeklinde yayınlanmıştır. Gazetenin imtiyaz sahipliği, 1-43. sayılar arasında Âyan Meclisi reisliği de yapmış olan Şehrî Ahmed (Râmiz) Efendi’nin, 44-182. sayılar arasında ise İstanbul meb’ûsu olan Nasuhefendizâde Mustafa Âsım (Yörük) uhdesindedir. Gazetenin başyazarlığını Hürriyet ve İtilâf Fırkası liderlerinden, Âyan âzalığı yapan ve sonraki yıllarda Şeyhülslâmlık görevlerinde de bulunacak olan Tokat meb’ûsu Mustafa Sabri Efendi yapmıştır. Gazetenin mes’ûl (sorumlu) müdürlüğü ise 1-25. sayılar arasında Mehmed Fatin, 26-43. sayılar arasında Mimarzâde Mehmed Ali, 44-182. sayılar arasında ise Kilisli Muallim Mehmed Münir’e aittir.

Gazetenin ilk sayısında yayınlanan “*Beyânülhak*’ın Mesleği” başlıklı yazıda gazetenin yayın hayatına atılmasının sebepleri ifade edilmiştir. Makalede “emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker” âyetinden⁵⁵ yola çıkıldığı belirtildikten sonra “İffet-ü istikâmet, hamîyyet, hemcinsine muâvenet, sûret-i meşrûada hürriyet, ciddiyât ile ülfet, zulm-ü istibdâda nefret, ulûm ve fûnûna muhabbet gibi hissiyyât-ı fâzılayı ta’mîme medâr olacak neşriyat ile millet-i necîbe-i Osmâniyye’nin seviyye-i fikriyyelerini yükseltmeye çalışacak ve bilhassa dîn-i İslâm’ın mâni-i terakkî olması gibi zunûn-u tekavvülâtın butlânını bihavlihi teâlâ isbat edecektir.” sözleriyle gazetenin izleyeceği yol açıklanmıştır.

Gazetenin içeriği daha çok din, siyaset, fen ve edebiyata dair konulardan meydana gelmektedir. Bu konular için gazetede “makalât-ı dîniyye, ictimâiyye ve târîhiyye”, “kısım-ı edebî” ve “müteferrikat” bölümleri oluşturulmuştur. Bütün yazılarda ilmî bakışın esas alındığı özellikle belirtilmiştir. *Beyânülhak Gazetesi*’nde çok sayıda dinî, tarihî ve ictimâî makale yayınlandığı gibi İslâmî içerikli şiirlerden meydana gelen edebiyat bölümü de gazetede büyük bir yer tutmaktadır. Gazetede “Müteferrikat” başlığı altında halkın dinî konulardaki

⁵⁴ Hikmet Altuncizme, “İkinci Meşrutiyet Devrinde Süreli Yayınlar”, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Kasım 2015), <https://hikmetaltuncizme.wordpress.com>. (Erişim 01 Nisan 2022.)

⁵⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş ve diğerleri, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), Âl-i İmrân 3/104, 114.

şikâyetlerine ve bu şikâyetlere verilen cevaplara yer verilmiştir. Ayrıca gazete ile yazışan kişilerle açık haberleşmeler ve bazı hatırlatmalar da gazetede yer almıştır.

Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye bir ulemâ teşekkülü olduğundan cemiyetin yayın organı olan *Beyânülhak Gazetesi* temelde ilmî bir hüviyet sergiler. Bu cihetten ilim yuvası olan medreselerin ıslahı meselesi zaruri olarak *Beyânülhak Gazetesi*'nin bir önceliğini teşkil etmiştir. Bundan dolayı gazetenin başyazarı olan Mustafa Sabri Efendi gibi müellifler medreselerin ıslahı konusuna ağırlık vermişler ve gündem oluşturmaya çalışmışlardır. Oluşan kamuoyu neticesinde hükümet tarafından 29 Kânunusâni 1325/13 Şubat 1910 tarihinde “Medâris-i İlmiyye Nizamnâmesi” neşredilmiştir. Nizamnâmenin hazırlanmasında cemiyetin önemli katkıları olmuştur. Sonraki süreçte cemiyet üyeleri İslâmiyet'in sosyal hayata dair hükümlerinin hikmetlerini beyan eder mahiyette aile, millet, tesettür, eğitim, ekonomi, kumar hatta sigorta gibi çok sayıda konuya dair makaleler yayınlarak bir kamuoyu oluşturulmasına çalışmışlardır. İskilipli Mehmed Âtîf iktisadî hayatın temel rükünleri olan sa'y (emek), amel (üretim faaliyeti), keslân (tembellik) ve atâlet, kesb (kazanç), ticaret-i berriye ve bahriye (kara ve deniz ticareti), sanat (sanayi), ziraat (tarım), madencilik ve seyahat konuları hakkında makaleler yayınlamıştır.⁵⁶ Mustafa Sabri Efendi ise tesettür,⁵⁷ sigorta ve kumar konularında makaleler kaleme almıştır.⁵⁸ Ayrıca Mustafa Sabri Efendi gazetenin daha ilk sayılarında günümüz İlahiyat camiasını ve bilim dünyasını meşgul eden din-bilim çelişkisi konusunu ele almış, yayınladığı birkaç makalede bu güncel konuya, Osmanlı'nın son döneminde detaylı izahlar getirmeye çalışmıştır.⁵⁹

Beyânülhak Gazetesi'nin dinî ve ilmî hüviyeti ağır basmakla beraber gazetede dinî ve siyâsî konular bir arada yürütülmüş, siyâsî ve sosyal gelişmelere hadis ve siyer gözüyle yorumlamalar getirilmiştir. Gazetenin çoğu yazısında âyetler ve hadislerden iktibasta bulunduğu görülür. Hatta bu durum her sayının ön sayfasında “Ekseri makalâta âyet-i kerîme ve ehâdis-i nebeviyye dercedilmiş bulunduğu nazar-ı i'tibara alınarak riâyetsizlikte bulunulmaması rica olunur.” sözleriyle ifade edilmiştir.⁶⁰

⁵⁶ İskilipli Mehmed Âtîf, “Sa'y ve Amel, Keslân ve Atalet”, *Beyânülhak*, 5/125 (4 Ramazan 1329/29 Ağustos 1911), 2269-2271.; a.mlf., “Kesb, Ticaret-i Berriye ve Bahriye, Sanat, Ziraat, Madencilik, Seyahat”, 5/127 (18 Ramazan 1329/12 Eylül 1911), 2300-2303 ve diğerleri.

⁵⁷ Mustafa Sabri Efendi, “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Tesettür-ü Nisvân”, *Beyânülhak*, 5/110 (16 Cemaziyelevvel 1329/15 Mayıs 1911), 2023-2025.

⁵⁸ Mustafa Sabri Efendi, “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Sigorta-Kumar”, *Beyânülhak*, 4/100 (5 Rebiülevvel 1329/6 Mart 1911), 1858-1861.

⁵⁹ Mustafa Sabri Efendi, “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâil”, *Beyânülhak*, 1/3 (23 Ramazan 1326/19 Ekim 1908), 8-11 ve a.mlf., “Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâil”, 1/5 (7 Şevval 1326/2 Kasım 1908), 89-92 ve diğerleri.

⁶⁰ Gazetenin bütün sayılarında bu uyarıya rastlanılmaktadır. bk. *Beyânülhak*, 1/1 ve diğerleri.

Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye mensuplarınca meşrutiyet, Osmanlı'nın ve İslâm âleminin istikbali açısından lüzumlu görüldüğü için gazetenin bütün sayılarında meşrutiyet övülmüştür. Dolayısıyla Osmanlı'daki meşrutiyetin uygulayıcısı olan İttihad ve Terakkî Cemiyeti'ne olan bağlılık da gazetenin ilk sayısında vurgulanmıştır.⁶¹

Beyânülhak Gazetesi'nin sayfa sayısı zaman içinde farklılık göstermiştir. Gazete yayın hayatına on altı sayfa olarak başlamış, ikinci sayı da on altı sayfa çıktıktan sonra 3. sayıdan 34. sayıya kadar olan sayılarda sayfa sayısı yirmi dörde yükselmiştir. 35. sayıdan itibaren sayfa sayısı tekrar on altı sayfaya düşürülmüştür. Sayfa numaralama sistemi de kendi içinde farklılık göstermiştir. İlk dört sayıda sayfalar kendi içinde numaralandırılmış, diğer sayılarda ise genel sayfa numarasıyla numaralanmıştır. Gazete 182. sayısı ile yayın hayatını tamamlamıştır. Sayıların tamamı 3192 sayfa olup her biri yirmi altı sayıdan oluşan yedi cilt içinde toplanmışlardır. Her cildin sonuna bir fihrist konulmuştur. *Beyânülhak Gazetesi*'nin ilk sayısı İstanbul'da Pangaltı Mekteb-i Harbiyye Matbaası'nda basılmıştır. Son sayısı ise Tevsî-i Tıbbât Matbaası'nda tab' edilmiştir. 182 sayısının tamamı incelendiğinde gazetenin on iki ayrı matbaada basıldığı görülmektedir.

Beyânülhak Gazetesi'nde ilim camiasına mensup müderris, muallim, din adamı ve daha çok medrese talebelerinden meydana gelen bir yazı kadrosu faaliyet göstermiştir. Bu yazarlardan aktif şekilde yazı kaleme alanlar şunlardır: Abdullah Âtîf [Tüzüner], Ahmed Tâhir, Ahmed Şirânî, Ayıntablı Abdullah Edib [Bülbülzâde], Hâfız Câfer, Hayret [Adanalı], Hüseyin Hâzım, İbn Hâzım Ferid, İbnülemin Ahmed Tefkik [İnal], İbnülemin Mahmud Kemal [İnal], Kale-i Sultâniyeli İbnü'r-Rahmi Ali Tayyar, Kilisli Mehmed Münir, Konyalı Mehmed Vehbi [Çelik], Küçük Hamdi [Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır], Kemâleddin Harpûtî, Mehmed Tâhir [Bursalı], Mehmed Âtîf [İskilipli], Mehmed Tefkik, Ermenekli Mustafa Safvet [Aysu], Mehmed Sâdık, Mehmed Fatin [Gökmen], Nasuhefendizâde Mustafa Âsım [Yörük], Nasuhefendizâde Ömer Hayri, Nevşehirli Abdullah Hayreddin, Osman Nuri, Ömer Nasuhi [Bilmen], Suudülmevlevî, Şevket Gavsi, Şükri, Bandırmalı Şerâfeddin [Yaltkaya], Tâhirülmevlevî [Mehmet Tâhir Olgun], Tokatlı Mustafa Sabri.

6.1. *Beyânülhak Gazetesi*'nde Siyer ve Tâhirülmevlevî

Gazetenin doğrudan siyere dair makaleleri incelendiğinde altmışaltı makale tespit edilmiştir. Bu makalelerin kırk üç tanesi Tâhirülmevlevî'ye aittir. Bu durumda *Beyânülhak Gazetesi*'nde siyerle ilgili en çok makale kaleme alan müellifin Tâhirülmevlevî olduğu

⁶¹ Mehmet Fatî, "Cem'iyetimiz", 1/10-11.

rahatlıkla söylenebilir.⁶² Siyere dair on makalesi bulunan Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi ikinci sırada gelmektedir. Üçüncü sırada ise siyer üzerine sekiz makalesi yayınlanan Nevşehirli Hayreddin Efendi bulunmaktadır. Antep’li Edip Efendi, Ermenekli Mustafa Safvet, Esbak Musul Vâlisi Ahmed Reşîd, Küçük Hamdi ve İbnü’r-Rahmi Ali Tayyar Efendiler birer makale ile gazetenin siyer konulu yazılarına katkıda bulunmuşlardır.

Beyânülhak Gazetesi’nde siyer konularına en çok yer veren müellif olan Tâhirülmevlevî, gündemin siyasi konuları ile siyer arasında kurduğu doğrudan bağlantılarla diğer müelliflerden farklı bir yerde durmaktadır. Bunlardan ilki Mescid-i Dırâr ile 31 Mart Vak’ası arasında kurulan bağdır. Tâhirülmevlevî, görüntüde İslâm’a hizmet amaçlı bir mescit olarak kurulan fakat hakikatte Allah ve Resûlü’nün getirdiği nizama muhalefet ve zarar için inşa edilen Mescid-i Dırâr ve bânileri ile görüntüde şeriatı ve II. Abdülhamit’in hilâfet iktidarının gelmesini isteyen fakat hakikatte İslâm’a zıt mahiyette bulunan istibdat rejimini ve Osmanlı toplumunun kargaşasını hedefleyen 31 Mart Vak’ası ve fâilleri arasında birçok benzerlik tespit eder. Bu iki vak’anın nifak eseri olduğunu özellikle vurgular. İkincisi II. Meşrutiyet’in ilanı ile gündeme gelen millî meclis konusu ile Dârünnedve arasında kurulan bağdır. Tâhirülmevlevî bu konuda öncelikli olarak yerli müstağriplerin her güzel şeyin kaynağını batıda aradıklarını, bu çerçevede millî meclis gibi kavramların insanlık dünyasında ilk kez İngilizlerce bulunup uygulandığı algısına kapıldıkları tespitini yapar. Sonra da Câhiliye toplumunun Dârünnedve adı altında teşkil ettikleri yapının millî meclis kavramını tamamen karşılar mahiyette inşa edildiğini ve bu şekilde bir fonksiyon icra ettiğini beyan ederek milli meclis kavramı ile Dârünnedve arasındaki bağları gösterir. Üçüncüsü ise Şeyh Sa’dî-i Şirâzî’nin (ö.691/1292) kabrinin İran Sünnî ve Şîîleri tarafından yıkılması ile Haccâc’ın Ka’be’yi mancınıklarla taşlaması arasında kurulan bağdır. Her ne kadar Haccâc’la ilgili mezkûr olay siyerin konusu değilse de Tâhirülmevlevî bu bağlantıyı Fil Vak’asında Ebrehe’nin Ka’be’yi yıkmaya teşebbüsü ile Haccâc-ı zâlimin Ka’be’yi mancınıklarla taşlamasını birbirine benzeterek ustalıkla te’sis etmiştir. Tâhirülmevlevî, Hoca Hâfız gibi milletin övünç kaynağı olan bir edebiyat dâhisinin, şiirlerini dillerinden düşürmeyen kavmi tarafından —kubbesinin yıkılması suretiyle— hakarete uğramasını emsali görülmemiş ve işitilmemiş bir kadir bilmezlik olarak görür. İran edebiyat dünyasının ve halkının edebî zevkinin kiblesi olmuş bu zâta yapılan saygısızlık ile beş vakit namazda kendisine yöneldiği Ka’be’yi siyasetin hatırı için taşılayan Haccâc-ı zâlimin icraatı arasında benzerlikler tespit eder.

⁶² Tâhirülmevlevî, *Beyânülhak Gazetesi*’nde Hz. Peygamber sonrası dönem İslâm fetihlerine dair “Şam Fütûhâtı” başlıklı elli üç adet makale yayınlamış fakat bu makaleler siyer ilminin inceleme alanı dışında kaldığından incelenmemiştir.

Tâhirülmevlevî kaleme aldığı siyer konulu kırk üç makale ile gazetenin siyere hizmetinde bir merkez vazifesi görür. Müellifin otuz sekiz makalesi Câhiliye dönemine, beş makalesi bi'set sonrası Hz. Peygamber'in hayatına dairdir. Makalelerde Câhiliye dönemini çok detaylı olarak ele almış olmasına mukabil Tâhirülmevlevî'nin bi'set sonrası dönemi özet geçmesi ve yalnızca bazı hususları ele alması merak uyandırıcı bir durumdur. Bu soru bizi gerek *Beyânülhak Gazetesi*'nde gerekse Cumhuriyet öncesi ve sonrasında yayınlanan diğer gazete ve dergilerde bir araştırma yapmaya sevk etmiştir. Neticede müellifin Tâhirülmevlevî ve Tâhir Olgun imzalarıyla farklı gazete ve mecmualarda doğrudan siyere dair onlarca makale kaleme aldığı tespit edilmiştir.

Araştırmalarımız neticesinde Tâhirülmevlevî'nin *Beyânülhak*'ta “Şam Fütûhâtı” başlıklı elli üç makale yayınladığı, ayrıca Tâhir Olgun imzasıyla *Sebilürreşad*'da bir makale, *İslâm'ın Yolu*'nda otuz sekiz yazı, *İslâm-Türk Ansiklopedisi Muhitülmaarif Mecmuası*'nda iki yazı kaleme aldığı, Tâhirülmevlevî imzasıyla *Sebilürreşad*'da otuz iki, *Cerîde-i Sûfiyye*'de kırk iki, başyazarlığını yaptığı *Mahfil*'de kırk altı, *İ'tisâm*'da yirmi altı, *Sırât-ı Müstakîm*'de altı yazı yayınladığı tespit edilmiştir. Bu yazılardan *Beyânülhak*'ta yayınlanan *Şam Fütûhâtı* başlıklı makaleler Hz. Peygamber sonrası İslâm fetihlerinin bir kısmını ele alırken diğer gazete ve dergilerde yayınlanan yazılar Câhiliye dönemi, bi'set sonrası Hz. Peygamber'in hayatı ve Hz. Peygamber sonrası İslâm fetihlerine dair detaylı bilgiler vermektedir. Bu bilgiler ışığında “Tâhirülmevlevî'nin farklı gazete ve dergilerde parça parça yayınladığı yazıların bir araya getirilmesiyle kronolojik bir siyer kitabı elde etmek mümkün gözükmektedir.” denilebilir.

Osmanlı öncesi siyer yazıcılığı ağırlıklı olarak rivayetlerin bir araya getirilip çeşitli başlıklar altında tasnif edildiği bir yazım tarzını benimsemiştir. Osmanlı dönemi siyer yazıcılığı ise menkıbevi ve edebî bir üslupla Hz. Peygamber'in hayatını nesir ve nâzım şeklinde anlatan bir üslup sergiler.⁶³ Bu çerçevede *Beyânülhak Gazetesi*'ndeki siyer yazıları incelendiğinde özellikle Tâhirülmevlevî'nin yazılarında Osmanlı öncesi siyer yazıcılığındaki rivayet odaklı anlatım ile Osmanlı dönemi siyer yazıcılığının menkıbevi ve edebî anlatımının birleştirildiği görülmektedir. Tâhirülmevlevî yazılarında rivayetleri detaylıca ele aldığı gibi okuyucu kitlesini eğitecek ve yönlendirecek şekilde rivayetlerden dersler çıkarmakta ve anlatımında edebî bir dil kullanmaktan da geri durmamaktadır.

Klasik siyer yazıcılığında Câhiliye denildiğinde esas olan Mekke'nin İslâm'dan önceki tarihinin incelenmesidir. Mekke, sadece Hz. Peygamber'in soyu ve ataları için değil Arap

⁶³ Osmanlı siyer yazıcılığındaki bu gelişim süreci hakkında detaylı bilgi için bk. Gottfried Hagen, “"Kumandan" Olarak Peygamber [Hz.] Muhammed: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlılar'da Siyer Yazıcılığı”, çev. Gülgün Uyar, *İstem*, 8/15 (Aralık 2010), 321-343.

Yarımadası'nın tamamı için önemlidir. Öte yandan Mekke kadar olmasa da Arap Yarımadası'nda dünya tarih ve medeniyetine katkısı açısından incelenmesi gereken başka önemli merkezler de bulunmaktadır. Birçok önemli devlete ev sahipliği yapmış olan Yemen bunlardan birisidir. Yemen'le ilgili bilgiler her ne kadar doğrudan Hz. Peygamber'le alakalı olmadığı için siyer kitaplarında geniş bir yer tutmasa da erken dönemden itibaren müstakil bölge tarihlerine konu olmuştur. Mekke ve Yemen'den farklı olarak bir de Medine şehri dikkatleri çekmektedir. Mekke ve Yemen'e nispetle Arap Yarımadası için stratejik önemi belirgin olmayan bu şehir, Hz. Peygamber'in hicret ettiği yer olması hasebiyle İslâm'dan sonra son derece önemli bir mevki kazanacaktır. Ayrıca Medine nüfusunu oluşturan Araplar Yemen'den göç etmişlerdir. Bu nedenlerle şehri hicrete hazırlayan koşulların İslâm öncesi durumunun yine erken dönemden itibaren, siyer kapsamında sınırlı tutulsa da, müstakil şehir tarihlerine konu olduğu görülür. *Beyânülhak Gazetesi*'nin velûd yazarlarından Tâhirülmelevî, *Tarih-i İslâm Sahâifinden* başlıklı siyere dair yazı dizisinde Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili önemli konular barındırdığını düşündüğü bu iki merkezi de mercek altına almış ve klasik siyer yazıcılığının birazcık dışına taşarak, bölge ve şehir tarihlerinden istifadeyle Yemen ve Medine hakkında tafsilatlı bilgiler serdetmiştir. Bu bağlamda önce Medine ile ilgili bir giriş yazmış, sonra Medine nüfusunu oluşturan Arapların ana vatanının Yemen olduğunu ifadeyle Yemen tarihi hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Tâhirülmelevî'nin Yemen tarihine yönelmesinin bir diğer sebebi ise Mekke tarihinde çok önemli bir yeri olan Fil Vak'ası'dır. Fil Vak'ası Yemen-Habeş-Mekke üçgeninde gerçekleşen bir hadise olduğu için müellifimiz bu olayın mahiyetinin iyi anlaşılabilmesi noktasında Yemen geçmişinin iyi değerlendirilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Tâhirülmelevî, Yemen tarihi hakkında bu detay noktalara girmesinin sebebini şu sözlerle ortaya koymuştur: "Türkçe Tarih-i İslâm kitaplarında Habeş'in Yemen'i ne münâsebetle istila eylediğine ve Ebrehe'nin Yemen hükûmetini ne suretle elde ettiğine dair lüzumlu malumat olmadığından Vak'a-yı Fil'in beyanından evvel bu babda biraz izahât vereceğiz."

Tâhirülmelevî'nin siyerle ilgili makaleleri incelendiğinde hakkında ihtilaf olan konulara özellikle değindiği dikkatleri çekmektedir. Hz. Peygamber'in bi'set sonrası hayatı ile ilgili kaleme aldığı iki makaleden ikincisinin bu şekilde ihtilaflı bir mesele ile ilgili olması bu noktada kayda değerdir. Müellifimizin mezkûr yazısı *İslâm'ın İlk Alemleri ve İlk Alemdârı* hakkındadır. Ömer Hayri Efendi ise, özellikle ihtilaflı konuları ele almamakla birlikte mevzu ihtilaflı noktalara geldiğinde İslâm âlimlerinin görüşlerini zikrettikten sonra konuya dair fikrini beyan etmiştir.

Tâhirülmevlevî'nin kamuoyuna ahlakî öğütler vaz' etmek için özellikle siyer konularından istifade ettiği tespit edilmektedir. Tâhirülmevlevî, Evs ve Hazrec kabileleri arasında gerçekleşen Harb-i Hâtıb olarak da bilinen Yevmü'l-Cisr Vak'asının temelini çirkin bir el şakasına dayandığı tespitini yaparak bir ahlak dersi verecek şekilde şu uyarılarda bulunmuştur: "Gerek el, gerek dil şakalarının çoğunlukla nizâ'ı ve mücadeleyi, hiç olmazsa dargınlık ve kızgınlığı mûcib olduğu cihetle latif olan latifelerden bile el çekmeli ve diline hâkim olunmalıdır."

Beyânülhak Gazetesi'nin siyer müellifleri fen ve felsefe cihetinden dine yapılan saldırıları da cevaplandırmaya çalışmışlardır. Bu noktada Ömer Hayri Efendi ile Nevşehirli Hayreddin Efendi hususiyet taşımaktadırlar. Ömer Hayri Efendi, Lokman b. Âd'ın uzun ömrüne dair rivayetleri değerlendirirken bu konuya dair fen ve felsefe adamlarından yapılan itirazları ele alıp iddialarını mantık, usûl, kelam ilminin kaideleri içinde cevaplandırmıştır. Bu noktada konu gereği Hz. Nuh'un dokuz yüz elli yıllık tebliğ müddeti ve ömrüne dair fen adamları ve felsefecilerce yapılan itirazları da Arap dili ve edebiyatı, mantık, kelam ve usûl ilimleri çerçevesinde değerlendirmiştir. Nevşehirli Hayreddin Efendi ise yazılarını doğrudan doğruya müsteşrik Dozy'nin Fransızca eserinin Abdullah Cevdet tarafından *Tarih-i İslâmiyet* adıyla yapılan tercümesine, Abdullah Cevdet tarafından tercüme yazılan ve İslâm aleyhinde fikirlerle dolu olan önsözdeki iddialara ve Abdullah Cevdet'in aktardığı, müsteşrik Jean Arthur Guy'ın İslâmiyet'e muhalif fikirlerine cevap mahiyetinde kaleme almıştır. Bayezid dersiamlarından olan Hayreddin Efendi dinler tarihi, mantık, usûl ilmi, Arap dili ve edebiyatı, kelâm ilimleri çerçevesinde müsteşrik ve müstağriplerin iddialarını cevaplandırmıştır.

6.2. *Beyânülhak Gazetesi*'ndeki Siyerle İlgili Makalelerde Müelliflerin Başvurduğu Kaynaklar

Beyânülhak Gazetesi'nin altmış beş sayısında siyere dair altmışaltı makale yayınlanmıştır. Makaleler sekiz farklı müellif tarafından kaleme alınmıştır. Siyer müellifleri makalelerini kaleme alırken tefsir, hadis, İslâm tarihi, coğrafya, şiir ve sözlük sahasındaki âlimlerin Arapça, Farsça ve Türkçe te'lif ettikleri eserlerinden istifade ederek yazılarını hazırlamış ve ilgili kaynakları referans göstermişlerdir. *Beyânülhak Gazetesi* müelliflerinin siyerle ilgili yazılarını kaleme alırken referans gösterdikleri kaynaklar şu şekilde sıralanabilir:

Tefsir Kitapları

Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî'nin (ö. 741/1341) hem dirayet hem rivayet özelliği taşıyan, âyetin âyet ve hadis ile tefsirine özen gösterilen *Tefsirü'l-*

*hâzin*⁶⁴ isimli eseri, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin (ö. 910/1504-1505) sade bir dille yazdığı ve diğer tefsirlere göre küçük hacimli *Tefsir-i Hüseyin*'i⁶⁵, Ebussuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) Kur'ân'ın fesahat ve belagati üzerinde durarak kaleme aldığı *İrşâdu akli's-selîm*⁶⁶ isimli eseri, müelliflerimizin siyerle ilgili yazılarında kaynak olarak gösterdikleri tefsir kitaplarıdır.

Muahhar Siyer ve İslâm Tarihi Kitapları

İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) Hz. Âdem'den İslâm'ın doğuşuna kadar olan dönem özetlendikten sonra İslâm'ın başlangıcından Halife Müstaîn-Billâh'ın (ö. 252/866) son zamanlarına kadar geçen devirler hakkında ansiklopedik bilgi veren *el-Maârif*'i,⁶⁷ İzzeddîn İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) kendisine Ortaçağ'ın en büyük ve sahâbîlerin hayat hikâyeleri hakkında en güvenilir tarihçilerinden biri olma vasfını kazandıran umumi tarih kitabı olan *el-Kâmil*⁶⁸ ve *Üsdü'l-gâbe* isimli eserleri,⁶⁹ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) kâinatın yaratılışından başlayarak 767 (1365-1366) yılına kadarki umumi tarihi anlattığı *el-Bidâye ve'n-nihâye*'si⁷⁰, Ebü'l-Ferec Nûreddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî'nin (ö. 1044/1635) Hz. Peygamber'in soyunu ve vefatına kadarki hayatını anlattığı, *Sîretü'l-Halebiyye*⁷¹ adlı eseri müelliflerimizin siyerle ilgili yazılarında kaynak olarak gösterdikleri siyer ve İslâm tarihi kitaplarıdır.

Hadis Kitapları

Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî'nin (ö. 360/971) "Bu kitap benim ruhumdur." dediği, garîb ve ferd rivayetlerden oluşan *el-Mu'cemü'l-evsat*⁷² isimli eseri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014), Buhârî ile Müslim'in *el-Câmi'u's-şâhîh*'lerine almadıkları sahih

⁶⁴ Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *Lübabü't-te'vil fî meani't-tenzil*, nşr. Muhammed Ali Şahin, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994).

⁶⁵ Mevlânâ Kemâleddîn Hüseyin b. Ali-i Beyhâkî-yi Sebzevârî Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, *Mevâkib*, trc. İsmâil Ferruh Efendi, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282).

⁶⁶ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty).

⁶⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Maârif*, nşr. Servet Ukkâş, (Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1992).

⁶⁸ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-tarih*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, 1-10, (Beyrut: y.y., 1997).

⁶⁹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe*, nşr. Ali Muhammed Muavvez-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: y.y., 2003).

⁷⁰ Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988).

⁷¹ Ebü'l-Ferec Nûreddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn)*, (Kahire: Matbaatü'l-âmire, 1290/1873).

⁷² Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, nşr. Târık b. İvazullah-Abdülmuhsin b. İbrahim, (Dârü'l-Haremeyn, Kahire, ts.)

hadisleri bir araya getiren *el-Müstedrek*⁷³ adlı eseri, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî'nin (ö. 855/1451), *Sahih-i Buhârî* üzerine yazdığı ve İslâm âlimleri içinde en çok tutulan şerh olan *Umdetü'l-kârî*⁷⁴ isimli eseri müelliflerimizin hadisle ilgili yazılarında isimlerini zikrettikleri kaynaklardır. Müellifler hadis alanında en çok Hâkim'in *Müstedrek*'ine atıf yapmışlardır.

Coğrafya kitapları

Beyânülhak Gazetesi müellifleri siyer konularını ele alırken Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-büldân*⁷⁵ kitabına atıf yapmışlardır.

Edebiyat, Fıkıh ve Biyografi Kitapları

Gazetede tefsir ve İslâm Tarihi kitaplarının yanı sıra nadiren de olsa bazı biyografi, edebiyat ve fıkıh kitaplarına başvurulduğu tespit edilmiştir. Bunlar İmam Muhammed'in (ö. 189/805) devletler hukuku alanında yazılan ilk kapsamlı eser mahiyetinde bulunan ve fikhî tahliller içeren *es-Siyerü'l-kebîr*⁷⁶ adlı eseri, İbn Abdürabbih'in (ö. 328/940) siyaset, edebiyat, tarih, nevâdir, ahlâk, mizah, nükte, fıkra, mûsiki ve eğlence gibi çok değişik konular hakkında bilgi veren bir genel kültür ansiklopedisi ve bir antoloji mahiyetinde olan meşhur *el-İkdü'l-ferîd*⁷⁷ eseri, Mehmed Zihni Efendi'nin (1262-1331/1846-1913) İslâm öncesi ve İslâm döneminde ilim, edebiyat ve siyaset alanında meşhur olmuş Arap, Türk ve İranlı 1165 kadar hanımın biyografisini içeren bir ansiklopedik mahiyetteki *Meşâhirü'n-Nisâ* isimli eseridir.⁷⁸

Şiir Divanları

Firdevsî'nin (ö. 411/1020 [?]) İran'ın millî destanı ve Fars edebiyatının en büyük eserlerinden biri kabul edilen ve bütün dünya klasikleri arasında da eşsiz bir yere sahip olan *Şehnâme* (*Şâhnâme*) isimli eseri⁷⁹ ile Ebû Alî el-Hasen b. Reşîk el-Ezdî el-Mesîlî el-Kayrevânî'nin (ö. 456/1064), Arap şiir teorisi, kültür ve sanatı, şiir eleştirisi ve belâgat

⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990).

⁷⁴ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, nşr. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009)

⁷⁵ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî el-Hamevî, *Kitâbu Mu'cemü'l-büldân*, nşr. Ferid Abdulaziz el-Cendî, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.)

⁷⁶ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *es-Siyerü'l-kebîr*, (Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr*, nşr. Selâhaddin el-Müneccid), (Kahire: Camiatü'd-Devli'l-Arabiyye, 1971).

⁷⁷ Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdürabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî, *el-İkdü'l-ferîd*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404).

⁷⁸ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü'n-Nisâ*, sad. Bedreddin Çetiner, (İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1982), 1/19-20, 35-36, 76-77, 135-136, 147-148, 421-422, 424-425 ve 2/36-37.

⁷⁹ Ebu'l-Kâsım Mansur b. Ali el-Firdevsî, *Şehnâme*, çev. Şerîfi-î Âmidî, haz. Zuhâl Kültürel ve diğerleri, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999), 2/1228-1230.

konularına dair olan *el-'Umde*⁸⁰ isimli eserleri gazete müelliflerinin faydalandığı şiir divanlarıdır.

Sözlükler

Beyânülhak Gazetesi müelliflerinin siyer konularını incelerken yararlandığı sözlükler; Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) Kur'ân'daki garîb kelimelere dair kaleme aldığı, *el-Müfredât* isimli eseri,⁸¹ Mustafa b. Şemseddin el-Karahisârî'nin (ö. 968/1560-61) belli başlı Arapça kaynaklardan faydalanarak 952 (1545) yılında tamamladığı ve yaklaşık 40.000 kelime ihtiva eden Arapça-Türkçe sözlük şeklinde olan *Ahterî-i kebîr*'i,⁸² Mütercim Âsım Efendi'nin (ö. 1235/1819), Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ* adlı Arapça sözlüğünün tercümesi olan *Kâmûsu'l-Muhit Tercümesi*⁸³ isimli eseri, Şemseddin Sâmî'nin (1850-1904) kaleme aldığı ve muhteva olarak en zengin ilk Türkçe sözlük olan *Kâmûs-u Türki*⁸⁴ isimli eseri ile yine aynı müellifin, biyografi, tarih ve coğrafya ansiklopedisi olarak hazırlayıp yayınladığı *Kâmûsu'l-a'lâm*⁸⁵ isimli eseridir.

Beyânülhak Gazetesi müelliflerinin başvurduğu eserler arasında iki tane de araştırma dikkatleri çekmektedir. Bunlardan ilki Mahmud Es'ad Efendi'nin (1271-1336/1855–1918), Dârülfünun Ulûm-i Âliye Şubesi'nde okutulan derslerle ilgili, birinci cildi Arap yarımadasının coğrafya ve tarihini ele alan, ikinci cildi Hz. Peygamber'in Mekke dönemini, üçüncü cildi Hz. Peygamber'in Medine dönemini kapsayan *Tarih-i Dîn-i İslâm*⁸⁶ eseridir. Diğer i ise Filibeli Ahmed Hilmi'nin (1281-1332/1865-1914), R. Dozy'nin *Târîh-i İslâmiyet* adıyla Abdullah Cevdet tarafından Türkçe'ye çevrilen eserindeki hatalı görüşleri tenkit amacıyla kaleme aldığı *Tarih-i İslâm* isimli eseridir.⁸⁷

Beyânülhak Gazetesi müelliflerinin siyer konularını ele alırken en sık kullandığı İslâm tarihi kaynakları arasında İbn Kuteybe'nin *el-Maârif*'i, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil*'i, İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* eserleri bulunmaktadır. Ömer Hayri Efendi “Siyer Derslerinden” yazı

⁸⁰ Ebû Ali Hasan b. Reşîk Ezdi İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde fî mehâsini 'ş-şî'ri ve âdâbihi*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1408/1988).

⁸¹ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, nşr. Safvân Adnân ed-Dâvudî, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412)

⁸² Mustafa b. Şemseddin el-Karahisârî, *Ahterî-i kebîr*, İstanbul: Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire, 1302/1885.

⁸³ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhit Tercümesi*, yay. haz. Mustafa Koç ve diğerleri, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013). Âsım Efendi'nin tercümesinin gerçek adı *el-Okyânûsü'l-basît* tir. Fakat kolaylık olması için *Kâmûs Tercümesi* şeklinde kısaltılarak ismi ifade edilir.

⁸⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-u Türki*, (Der Saadet: İkdâm Matbaası, 1317/1899).

⁸⁵ Şemseddin Sâmî, “*Kâmûsu'l-a'lâm*”, (İstanbul: Mihrân Matbaası, 1308/1890).

⁸⁶ Mahmud Es'ad b. Emîn Seydişehrî, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, (Dersaadet: Matbaa-i Hayriye, 1327-1329/1909-1911).

⁸⁷ Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Tarih-i İslâm*, sadeleştiren M. Rahmi, (İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1979).

dizisinde bu üç müellifin eserlerini sıklıkla referans verirken Tâhirülmevlevî *Tarih-i İslâm Sahâifinden* adlı yazı dizisinde bu üç müellifin yanında ayrıca Halebî'nin *es-Sîretü'l-Halebiyyesi*'ni kullanmıştır. Tâhirülmevlevî'nin, yazı dizisinde Abdülmuttalib'in kızlarının babaları hakkındaki söylemiş oldukları mersiyeler ile Âmine bint Vehb'in vefat eden eşi ve Safiyye bint Abdülmuttalib'in vefat eden Hz. Peygamber hakkında söylemiş olduğu mersiyeler bölümünde başucu kitabı Mehmed Zihni Efendi'nin *Meşâhirü'n-Nisâ'* kitabı olmuş, sıklıkla başvurmuştur. Diğer müelliflere verilen referanslar nadiren gerçekleşmiştir.

Beyânülhak Gazetesi müelliflerinin siyer makalelerini kaleme alırken yararlandıkları kaynakların ortak özelliği umumiyetle geç dönemde te'lif edilmiş olmalarıdır. Müellifler özellikle hadis, tefsir ve İslâm tarihi kroniklerinde erken dönem kaynaklarına inmemişler, muahhar kaynakları kullanmayı tercih etmişlerdir. Müelliflerin kaynak kullanımlarında bazı hatalar tespit edilmiştir. Mesela Tâhirülmevlevî Hz. Peygamber'in öz amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib ile Harb b. Ümeyye arasında geçen bir vak'a için Nureddin el-Halebî'nin *es-Sîretü'l-Halebiyye* isimli eserine atıf yapmaktadır. Fakat ilgili eser incelendiğinde söz konusu vak'a tespit edilememektedir. Halebî'nin eserinin Kahire, 1290/1873 baskısının kenarında Ahmed b. Zeynî Dahlân'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'l-âşârü'l-Muhammediyye* isimli eseri basılmıştır. Söz konusu vak'a, Dahlân tarafından ilgili kısımda anlatılmaktadır. Tâhirülmevlevî bir zühul eseri olarak atfı, Dahlân yerine Nureddin el-Halebî'nin eserine olacak şekilde yapmış ve kitap baskı tarihini 1290/1873 olarak yazmıştır.

7. Siyerle İlgili Yazıların Müellifleri ve Hayat Hikâyeleri

Beyânülhak Gazetesi'nde siyer ile makaleleri bulunan müellifler Nasuh Efendizâde Ömer Hayri, Kale-i Sultâniyeli İbnü'r-Rahmi Ali Tayyar, Antep'li Edib, Tâhirülmevlevî, Bayezid Dersîamlarından Nevşehirli Hayreddin, Esbak Musul Vâlisi Ahmed Reşid, Ermenekli Mustafa Safvet ve Küçük Hamdi'dir.

Tâhirülmevlevî'nin “Tarih-i İslâm Sahâifinden” başlıklı yayınlanan toplam kırküç yazısı bulunmaktadır.⁸⁸ *Tarih-i İslâm Sahâifinden* başlıklı yazıları genel olarak Câhiliye dönemi ile ilgilidir. Yazarın 38. sayıda yayınlanan “Mescid-i Dırâr ve Münâfikîn-i Eşrâr”, 13. sayıda yayınlanan, “Tarih-i İslâm Sahâifinden-1: İslâm'ın İlk Alemi ve İlk Alemdârı”, 16. sayıda yayınlanan “Tarih-i İslâm Sahâifinden-2: İslâm-ı Hazret-i Hamza Radiyallahu Anh”, 18. sayıda yayınlanan “Tarih-i İslâm Sahâifinden-3: İslâm'ın İlk Harb Sancakdârı ” ve 20. sayıda

⁸⁸ Tâhirülmevlevî'nin siyerle ilgili yazıları *Beyânülhak Gazetesi*'nin 13, 16, 18, 20, 21, 22, 24, 26, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 46, 47, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79 ve 84. sayılarında yayınlanmıştır.

yayınlanan “Tarih-i İslâm Sahâifinden-4: İslâm’ın İlk Seriyyeleri ve Kumandanları” isimli makaleleri de bulunmaktadır. Bu beş makale diğer *Tarih-i İslâm Sahâifinden* başlıklı yazılarının aksine siyerin Medine dönemi ile ilgili bilgiler içermektedir.

Nasuh Efendizâde Ömer Hayri’nin “Siyer Derslerinden” başlıklı on yazısı bulunmaktadır.⁸⁹ Yazılar tarih ilmi, ilm-i ensab, ilm-i terâcim ve siyer ilminin nasıl başladığına dair incelemelerden meydana gelmektedir.

Bayezid Dersiâmlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi’nin 163, 164, 166, 168, 169, 170, 171 ve 172. sayılarda “Dr. Dozy’ye Red” başlıklı sekiz yazısı bulunmaktadır.⁹⁰ Yazılarında Hayreddin Efendi Dr. Dozy’nin Abdullah Cevdet tarafından tercüme edilip yayınlanan *Tarih-i İslâmiyet* adlı kitabına ve Abdullah Cevdet’in kitabın önsözünde serdettiği fikirlere yönelik eleştirilerini sıralamıştır.

Bayezid Dersiâmlarından Mustafa Safvet Efendi’nin 73. sayıda “Meâlî-i İslâmiyye ve Mebde-i Âlem-i İslâmiyet” başlıklı İslâm öncesi döneme ait bir yazısı bulunmaktadır. Yazar makalesinde Câhiliye dönemi Arap toplumu ve ahlakî yapısı hakkında genel bilgiler verdikten sonra Hz. Peygamber’in risâletinin gerekliliği ile ilgili hususlara değinmiştir.

Antepli Edib’in 108. sayıda “Bir Hakikatin İzahı” başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Yazı, Filibeli Ahmed Hilmi’nin, Dr. Dozy’ye cevaben kaleme aldığı *Tarih-i İslâm* isimli kitabındaki Garânîk Hâdisesi’nin uydurma olduğuna dair beyanları tenkid eder mahiyettedir.

Esbak Musul Vâlisi Ahmed Reşid Paşa’nın 17. sayıda “Tercüme-i Hutbe-i Nebeviye” başlıklı bir fıkrası bulunmaktadır. Hutbe, Veda haccında yüz binden fazla Müslümana verilen meşhur Veda hutbesinin tercümesinden ibarettir. Hz. Peygamber dönemine dair bilgiler içerdiği gibi müellifin, içinde yaşadığı dönemde Müslümanların anlamakta zorlanacağını düşündüğü kelimelere dair yaptığı izahlarla siyer açısından değerli bir metin niteliği taşımaktadır.

Ali Tayyar’ın 148. sayıdaki “Sultan-ı Selâtin-i Rusûl Hz. Muhammed Mustafa” başlıklı yazısı doğrudan Hz. Peygamber’in şahsî özellikleri, güzel ahlakı, aile efradı, akrabaları ve sosyal çevresi hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

⁸⁹ Nasuh Efendizâde Ömer Hayri’nin siyerle ilgili yazıları *Beyânülhak Gazetesi*’nin 112, 114, 115, 116, 118, 121, 133, 137, 152 ve 154. sayılarında yayınlanmıştır.

⁹⁰ Bayezid Dersiâmlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi’nin siyerle ilgili yazıları *Beyânülhak Gazetesi*’nin 163, 164, 166, 168, 169, 170, 171 ve 172. sayılarında yayınlanmıştır.

Küçük Hamdi'nin 1. sayıda “Hutbe-i Peygamberî” isimli bir makalesi bulunmaktadır. Makale Hz. Peygamber'in Medine'de sahabelere verdiği son hutbenin tercümesidir. Hz. Peygamber dönemi hadiselerine ilişkin önemli bilgiler içermektedir.

Beyânülhak Gazetesi'nde siyer ile ilgili makaleleri bulunan Tâhirülmevlevî, Nasuh Efendizâde Ömer Hayri, Bayezid Dersiâmlarından Nevşehirli Hayreddin, Ermenekli Mustafa Safvet, Antepli Edib, Esbak Musul Vâlisi Ahmed Reşid, Kale-i Sultâniyeli İbnü'r-Rahmi Ali Tayyar ve Küçük Hamdi'nin hayat hikâyeleri, gazetede siyere dair yayınladıkları makale sayısına göre en çoktan en aza doğru olacak şekilde şöyle sıralanmıştır:

7.1. Tâhirülmevlevî (1294/1877-1370/1951)

Tam ismi Mehmet Tâhir Olgun'dur. 5 Ramazan 1294/1877 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Tâhirülmevlevî ismiyle tanındı. Hademe-i Hassa başçavuşlarından Hacı Mustafa Safvet Bey'in oğludur. Annesinin ismi Emine Emsal Hanım'dır.⁹¹ Öğrenimine Hekimbaşı Ömer Efendi Sıbyan Mektebi'nde başlar. Küçük yaşlarda Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzeder. Gülhane Askerî Rüşdiyesi ve Menşe-i Küttâb-ı Askeriyye'de okur.⁹² 1309/1892 senesinde Bâb-ı Seraskerî'de memuriyete başlar.⁹³ Memuriyet sürecinde Fâtih Câmii dersiamlarından Filibeli Ahmed Râsim Efendi ile Mesnevîhan Selânikli Mehmed Es'ad Dede'nin derslerine devam eder. 1310/1893 senesi sonlarında Es'ad Efendi'den mesnevîhanlık icâzeti alır. İcazetnâmede kendisine teberrüken “Şemseddîn” lakabı verilir.⁹⁴ 1312 Cemâziyelâhinde (Aralık 1914) Yenikapı Mevlevîhanesi Postnişini Şeyh Celaleddin Efendi'ye intisap eder. Hacca gider. Dönüşünde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile çıkarır. Geçimini temin etmek için Beyazıt'ta tramvay yolunda 34 numaralı dükkânda “Tâhir Dede Kütüphanesi” adlı sahhâf dükkânını açar. *Mir'ât-ı Hazret-i Mevlânâ* adlı eserini bastırır. (İst. 1315/1899)

Tâhirülmevlevî, Mevlevî çevrelerinde elde ettiği tasavvuf ve edebiyat kültürünü ömür boyu yeni nesillere aktarma gayretinde olmuştur.⁹⁵ Mevlevîlikten başka hac yolculuğunda Mekke şeyhü'l-meşâyıh Ahmed er-Rufâî'den Kâdirî, dolayısıyla Rufâî tarikatlarından da el

⁹¹ Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî: Hayatı ve Eserleri*, 1.

⁹² İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 4/1857.

⁹³ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1940), 2/595.

⁹⁴ *Mahfil*, (Cemâziyelâhir 1342/Şubat 1924), 45.

⁹⁵ “Olgun, Mehmet Tahir”, 7/25.

almıştır. Bununla beraber Tâhirülmevlevî'nin en önemli özelliği, Mesnevî okuma ve açıklama geleneğini (mesnevîhanlık) Cumhuriyet devrinde de sürdürmesidir.⁹⁶

Kitabevi açarak geçimini temin eden Tâhirülmevlevî, bazı dergilerin yayınlanmasına ön ayak olmuştur. Kendisi 1338/1920'de *Mahfil Mecmuası*'nı çıkarır.⁹⁷ Yayınladığı yazılardan dolayı Cumhuriyet'ten önce çıkardığı haftalık *Resimli Gazete* ile siyasi manada başı derde girdiği gibi, Cumhuriyet'ten sonra neşrettiği *Mahfil Mecmuası* da İstiklâl Mahkemeleri'nde hesaba çekilmesine sebep olmuştur.⁹⁸

Tâhirülmevlevî Bürhân-ı Terakkî, Rehnümâ-yı Füyûzât isimli özel okullarda Farsça ve İslâm Tarihi hocalığı,⁹⁹ Orman ve Maâdin Nezâretinde memuriyet yapmıştır.¹⁰⁰ Meşrûtiyetin ilanından sonra Tâhir Safvet imzasıyla *Nekregû* dergisinde yazılar kaleme almıştır. *Beyânülhak*, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlü'r-Reşâd*, *Mâlûmat*, *Rehber-i Vatan*, *Nekregû*, *Pîşekâr* gibi yayınlarda edebiyat, tarih, dil, İslâm tarihi, tasavvuf, Mevlevîlik ve benzeri konularda sürekli olarak yazıları yer alır.¹⁰¹ Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi müderrisi olarak görev alır.¹⁰²

Beyânülhak Gazetesi'nde siyere dair çok sayıda makalesi yer almıştır. Makaleleri İslâm öncesi Arap tarihine dair *Sahaif-i İslâm Tarihinden* başlıklı bir yazı serisi şeklinde yayınlanmıştır. İlaveten Hz. Peygamber dönemine ait birkaç makalesi de bulunmaktadır.

Cumhuriyet sonrası dönemde İstanbul'da açılan İmam Hatip Mektebi'nde öğretmen olur. 1 Ağustos 1931 tarihinden itibaren maarif vekâletinin emriyle Kuleli Askerî Lisesi'nde on yıl edebiyat öğretmenliği yapar. İstanbul Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu'nda çalışır. Yazma dîvanları toplayan ve 1947 yılında basılan bir katalog hazırlanmasına katılır. Araştırmalarını *Yücel* dergisinde yayımlar. (1935)¹⁰³

Tâhirülmevlevî 1948'den sonra *İslâm Yolu* adlı bir dergi çıkarır. Hayatının son yılları zorluklar ve yokluk içinde geçer. 16 Ramazan 1370/21 Haziran 1951 tarihinde İstanbul'da vefat

⁹⁶ Bolay, "Mehmet Tahir Olgun", 6/4345.

⁹⁷ "Olgun, Mehmet Tahir", 7/25.

⁹⁸ Bolay, "Mehmet Tahir Olgun", 6/4345.

⁹⁹ Tahir Mevlevi Olgun, *Edebiyat Lugatı*, nşr. haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu, (İstanbul: Enderun Yayınları, 1973), 9.

¹⁰⁰ Tahir Mevlevi Olgun, *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*, (İstanbul: Nehir Yayınları, 1990), 47.

¹⁰¹ Hüseyin Yorulmaz, "Dopdolu Bir Ömür", *Dergâh Dergisi*, 3/30 (1992 Ağustos), 22.

¹⁰² Tâhir Mevlevi Olgun, *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*, sad. Abdullah Sert, (İstanbul: Bahar Yayınevi, 1974), 1/5.

¹⁰³ Şentürk, *Tâhirülmevlevî'nin Hayatı ve Eserleri*, 48.

etmiştir.¹⁰⁴ Kabri Yenikapı Mevlevîhanesinin “Hâmûşân” mezarlığına götürülerek orada medfûn bulunan annesi Emine Emsal Hanım’ın yanına defnedilmiştir.¹⁰⁵

1896-1899 yıllarında “çile” ye soyunduğunda Ahmed Remzi Akyürek’e yazdığı mektuplar, ölümünden sonra *Çilehane Mektupları* adıyla basılmıştır. 1942 yılında Tasnif-i Kütüb Komisyonu’nda çalışmakta iken “Eski Türk Edebiyatı Mazmunları” konulu bir eser hazırlamakta olan Ahmet Talât Onay’ın açıklamakta zorluk çektiği beyitler hakkında kendisine başvurması üzerine, cevaben yazdığı dokuz mektubu da *Edebî Mektuplar* adıyla ölümünden sonra yayımlanmıştır. Şiirlerinde “Tâhir” mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin çoğu, devrinin büyük sanatkârları tarafından bestelenmiştir. Edebiyata şiirle girmesine rağmen daha sonra ilmi çalışmalara yönelmiştir. Daha ziyade İslâm büyükleri, Mevlevîlik ve edebiyat tarihi konularında yazılar kaleme almıştır. 1923-1925 yılları arasında Fatih Cami’nde, 1948’den sonra da Laleli Camii’nde *Mesnevî* okutmuştur. Tuttuğu notları *Mesnevî Dersleri* adı ile toplayıp tamamlamış ve ünlü *Mesnevi Şerhi* ortaya çıkmıştır. Bu şerh, 1971’de Konya’da Selam Yayınları tarafından yayınlanmaya başlamıştır. (1971) Şamil Yayınları tarafından on dört ciltte tamamlanmıştır.

Tâhirülmevlevî’nin şiir, roman, edebiyat tarihi/inceleme, biyografi, tarih, hatıra, dil, çeviri, İslâm ve tasavvuf konulu eserleri vardır.

Şiir: *Mir’at-ı Mevlânâ* (İst. 1897), *Divançe-i Tâhir* (İst. 1902).

Roman: *Teşebbüs-ü Şahsî* (İst. 1914).¹⁰⁶

Edebiyat Tarihi/İnceleme: *Nazım ve Eşkâl-i Nazım* (İst. 1913), *Başlangıcından Tanzimat Devrine Kadar Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra* (İst. 1931), *Edebiyat Lügatı* (İst. 1936), *Fuzûlî’ye Dâir* (İst. 1936), *Şair Nev’î ve Sûriye Kasîdesi* (İst. 1937), *Bâkî’ye Dâir* (İst. 1938), *Germiyanlı Şeyhî ve Harnâmesi* (Giresun, 1949), *Edebî Mektuplar* (yay. haz. C. Kurnaz, Ank. 1995).

Biyografi: *Yenikapı Mevlevîhanesi Postnişini Şeyh Celaleddin Efendi Merhum* (İst. 1910).

¹⁰⁴ “Olgun, Mehmet Tahir”, 7/25; Bolay, “Mehmet Tahir Olgun”, 6/4345.

¹⁰⁵ Yorulmaz, “Dopdolu Bir Ömür”, 22.

¹⁰⁶ “Olgun, Mehmet Tahir”, 7/25.

Tarih: *Tarih-i İslâm Sahâifinden* (İst. 1910), *Medâris-i İslâmiyye Talebesine Tarih Hülâsaları* (İst. 1915), *Cengiz ve Hülâgü Mezâlimi* (İst. 1916), *H. Peygamber ve Zamanı* (İst. 1923).

İslâm ve Tasavvuf: *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* (1946-1947), *Mesnevî'nin Yeni Mu'terizine İkinci Cevap* (1947), *Mesnevi Dersleri* (2 cilt, İst.1949-1951) *İnsanlığın Büyük Önderi Resul-u A'zam Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hal Tercümesi* (1964) *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri* (yay. haz. A. Sert, İst. 1974), *Çilehâne Mektupları* (yay. haz. C. Kurnaz-G. Erişen, Ank. 1995).

Dil: *Destâviz-i Fârsihânân* (İst. 1907), *Âmûzgâr-ı Fârisî*.

Hatıra: *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklâl Mahkemeleri* (1992).

Çeviri: *Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti* (Muslihuddin Sa'dî-i Şirâzî'den, İst. 1911), *Kafkasya Mücâhidi Şeyh Şâmil'in Gazevâtı* (Mehmet Tahir el-Karânî'den, İst. 1917) *Mir'atü'l-Akâid* (1964).¹⁰⁷

7.2.Nasuh Efendizâde Ömer Hayri (1285/1868-1336/1918)

Ömer Hayri Efendi, Uşşâki Hoca Nasûh Efendi'nin oğludur. 1285/1868 yılı Safer ayında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Altı yaşında iken mektebe başlamış, Hırak-i Şerif'te Ağa Mektebi'nde Kur'ân'ı hıfz etmiştir. Babası kendisini cami derslerine devam ettirmiş ve bizzat kendisi okutmuştur. Dokuz on yaşlarında iken *Emâlî* kasidesini ezberlemiştir. Hoca Şâkir Efendi, en büyük kardeşi İbrahim Edhem Efendi, Ödemişli Mustafa Şehrî Efendilerden özel surette dersler aldığı gibi Urfalı Mehmet Efendi'nin ikinci derslerine devam ederek icâzet almıştır. Ömer Hayri Efendi, babasının ilmiyeden olması hasebiyle 1306/1887 senesinde uhdesinde İbtidâî Hâriç İstanbul Müderrisliği verilmiştir. Şevval 1314/1895'te Hareket-i Hâriç'e terfi edilmiştir. Cemaziyelâhir 1318/1901'de Hareket-i Dâhil'e ve Zilhicce 1322/1905'te ise Mûsıla-i Sahn'a yükseltilmiştir.¹⁰⁸

Ömer Hayri Efendi, siyaset noktasında hürriyetperver fikirler ve karakter sahibi bir âlimdir. Bu yönünden dolayı meşrutiyete koyu bir taraftar olmuştur. Hürriyetçi fikirlerini sosyal çevresine yaydığı gibi talebelerine de yaymaya çalışmıştır. 1310/1894 yılı Ağustos ayında

¹⁰⁷ Basılmamış eserlerinin bir listesi ile kendi kaleminden hayat hikâyesi Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun hazırladığı *Edebiyat Lügati* (1973) adlı eserinin başında verilmektedir. *Tâhîrülmevlevî'nin Hayatı ve Eserleri* adlı Ahmet Atilla Şentürk tarafından yapılan mezuniyet tezinde telif ve tercüme olmak üzere 92 eseri tespit edilmiştir. (bk. "Olgun, Mehmet Tahir", 7/26.)

¹⁰⁸ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 4/218.

Meclis-i Kebîr-i Maarif başkanı olan Ali Haydar Efendi tarafından hürriyetperver karakterinden dolayı Üsküdar İdâdîsi ve dinî ilimler muallimliğine tayin edilmiştir. 1317/1900 senesinde Vefa İdâdîsi Akaid muallimliğine nakledilmiştir. Muallimliği süresince talebelerine “Meşrutiyetin elde edilmesi, başımızdan bir münâfıkın, azim bir bela olan Abdülhamit’in kaldırılarak... âdil bir cezaya çarptırılması için mâlen, bedenlen, kalemen, lisânen çalışmak gerektiği...” şeklinde telkinlerde bulunduğundan hükûmet tarafından peşine hafiyeler takılmıştır. 15 Nisan 1317/1900 tarihinde evi kuşatılmış ve zaptiyeye kaldırılmış, bir hafta sonra vapura bindirilerek Ma’mûretü’l-Azîz’e (Elazığ) sürülmüştür. Sürgün yerinden firar etmiştir. Kürdistan ve Lazistan dağlarında bazen yaya bazen atlı olarak otuz üç gün süren bir yolculukla Batum’a geçmiştir. Batum’da, Avrupa’da bulunan vatanperverler ile muhabere yolunu açmış ve Anadolu içlerine evrak yaymaya çalışmıştır. Sekiz buçuk ay sonra yakalanıp İstanbul’a gönderilmiştir. Hapishanede 112 gün kalarak tekrar sürgün yerine gönderilmiştir. Elazığ’da boş durmamış ve Abdülhamit’in aleyhinde çalıştığından iki yıl hapsedilmiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra çıkan af üzerine İstanbul’a gelmiş ve Kânunievvel 1324’de (Aralık 1908) Tedkîk-i Müellefât Âzalığına tayin olunmuştur. Ayrıca Kânunievvel 1324’den Ağustos 1325/1909’a kadar Dârü’l-Muallimîn-i Âliye (Yüksek Öğretmen Okulu) Akâid muallimliğinde bulunmuştur. 1325/1909’da Rumeli Kazaskerliği Muavinliğine tayin olunduğundan Tedkik-i Müellefât Âzalığından ayrılmıştır. Mayıs 1327/1911’de Rumeli Kazaskerliği muavinliğinden ayrılıp Haziran 1327’de (1911) ikinci defa olarak Tedkik-i Müellefât Âzası olmuştur. 18 Teşrinievvel 1326’da (1910) Dârü’l-Fünûn-ı Osmânî Ulûm-u Âliye-i Dîniye Şubesi 1. ve 4. Seneleri Siyer-i Nebvî Muallimliğine tayin edilmiştir. Derslere devam etmediğinden Haziran 1329’da (1913) muallimlikten azledilmiştir. Sağlık problemlerinden dolayı çeşitli zamanlarda izin almıştır. Tedkik-i Müellefat Âzalığında bulunduğu sırada 3 Kânunisânî 1336 (16 Ocak 1918) tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.¹⁰⁹

Ömer Hayri Efendi *Beyânülhak Gazetesi*’nde İslâmî ilimler, İslâm tarihi, usûl, kelâm, siyaset sahalarında yazılar kaleme almıştır. Siyer konusunda “Siyer Derslerinden” başlıklı on makalesi yayınlanmıştır.¹¹⁰ Makaleler tarih bilimi, siyer, terâcim, ensâb ilimleri konusunda temel bilgiler verdikten sonra Arap tarihini başlangıcından itibaren Sebe melikesi Belkîs

¹⁰⁹ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 4/219.

¹¹⁰ Ömer Hayri Efendi, “Siyer Derslerinden”, *Beyânülhak*, 5. cilt, 112. sayı, 2064-2067. sayfa; 114. sayı, 2091-2093. sayfa; 115. sayı, 2106-2109. sayfa; 116. sayı, 2125-2126. sayfa; 118. sayı, 2156-2158. sayfa; 121. sayı, 2210-2211. sayfa; 6. cilt, 133. sayı, 2403-2406. sayfa; 137. sayı, 2462-2466. sayfa; 152. sayı, 2704-2707. sayfa; 154. sayı, 2735-2737. sayfa.

dönemine kadar ele almakta, Lokman b. Âd ve Hz. Nûh'un uzun ömür sürmeleri konusundaki bilimsel temelli itirazlara yönelik cevaplardan meydana gelmektedir.

7.3. Bayezid Dersiâmlarından Hayreddin (1282/1865-1361/1943)

Tam adı, Abdullah Hayreddin'dir. Hacı Hayri Efendi nâmıyla meşhur olmuştur. 1282/1865 yılında Nevşehir'de dünyaya gelmiştir. Bağdat asıllıdır. Babası Nevşehir âşâr mültezimi Muhammed Kâmil Efendi'dir. Muhammed Kâmil Efendi Bayezid Medreselerinde okumuşsa da derse çıkmamıştır. Hayreddin Efendi, ibtidâî ve rüşdî tahsillerini memleketi Nevşehir'de bitirdikten sonra on altı yaşında iken İstanbul'a gelmiştir. Ayasofya dersiâmlarından Muhammed Tevfik, Hoca Abdullah Latîf Efendi, Taşköprülü Hâfız Abdullah ve Eyyûb Efendilerden ders okumuştur. Yirmi dokuz yaşında iken Bayezid dersiâmlarından Kayserili Ali Rızâ Efendi'den icazet almıştır.¹¹¹

Hayreddin Efendi, ruûs imtihanını kazanarak 1313 Mart ayında Bayezid Cami-i Şerifi'nde derse çıkmıştır.¹¹² Öğle namazından sonra Bayezid Camii'nde, sabah namazından sonra Ayasofya Camii'nde Kadı Beyzâvî Tefsiri ve hadis okutmuştur. Ayasofya Camii müzeye çevrildikten sonra derslerini Sultan Ahmet Camii'ne aktarmış, derslerine vefatına kadar devam etmiştir.¹¹³ Derslerinde tasavvuf erbabına zaman zaman çatmakla beraber kendisinin Nakşibendî tarikatının Hâlidîye koluna mensup olan Gümüşhaneli Dergâhı (Fatma Sultan Camii) meşâyihinden Safranbolulu İsmail Necâtî Efendi'nin halifelerinden olduğu tespit edilmiştir.¹¹⁴ Hicrî 1337-1341/1919-1923 yıllarında Huzur Dersleri'ne muhatap olarak katılmıştır. Ayasofya Camii'nde, Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'den sonra derslerine en yoğun ilgi gösterilen ilim adamı kendisidir. Halkın kendisine bu teveccühünün arka planında kendisinin konuşmalarının heyecanlı ve ateşli bir yapıda olması büyük pay sahibidir.¹¹⁵

Hayreddin Efendi, *Sırât-ı Müstakîm*, *Sebîlü'r-Reşâd* ve *Beyânülhak* gazetelerinde yazılar kaleme almış, *Habl-i Metîn* isimli haftalık ilmî bir dergi de yayımlamıştır. *Beyânülhak*

¹¹¹ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (3)/1185.

¹¹² Hayreddin Efendi'nin ruûs imtihanını 1322/1904 yılında geçtiği ve Veysizâde Abdüşşekûr Efendi Medresesi'nde müderris olduğu da ifade edilmiştir. bk. *İlmiye Salnâmesi*, 121.

¹¹³ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (3)/1185.

¹¹⁴ Ebu'l-Ülâ Mardin, *Huzur Dersleri I-II* isimli kitabında Hayreddin Efendi'nin Nakşî tarikatına mensubiyetine dair “Cemâleddin Server Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Tarihi*, Gümüşhaneli Dergâhı maddesi.” sözleriyle kaynak göstermektedir. Fakat araştırmalarımızda Cemalettin Server Reknakoğlu'na nispet edilen “İstanbul Tekkeleri Tarihi” isimli bir kitaba rastlanmamıştır. Doğrudan kendisine ait “Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü” isimli bir kitap bulunmaktadır. Muhtemelen bahsedilen kitap budur. Veyahut kendisinin bilgilerinden faydalanılarak hazırlanan ve İstanbul'daki tasavvufî yapılar ve kültürü ele alır mahiyette olan “Revnakoğlu'nun İstanbul'u: İstanbul'un İç Tarihi: Fatih/Mustafa Koç” adlı kitap Mardin'in kaynak gösterdiği kitap olabilir.

¹¹⁵ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (3)/1186.

Gazetesi'nde "Bayezid dersiâmlarından Nevşehirli Hayreddin" adıyla makaleler yayınlamıştır. Gazetedeki siyer ile ilgili makaleleri "Dr. Dozy'ye Red" başlıklı olup sekiz adettir. Abdullah Cevdet'in tercüme ettiği Dr. Dozy'nin *Tarih-i İslâmiyet* isimli kitabındaki fikirlerine ve Abdullah Cevdet'in kitaba hazırladığı önsözdeki iddialarına verilen ilmî eleştirilerden meydana gelmektedir.¹¹⁶

Hayreddin Efendi, 1361/1943 yılında kısa bir rahatsızlıktan sonra 19 Şubat Cuma günü vefat etmiştir. Eyüp semtinde Kırkmerdivenler civarına defnedilmiştir.¹¹⁷ Hayreddin Efendi'nin 1933 yılında İstanbul Avrupa yakası Sağmalcılar semtinde Sağmalcılar Camii, 1938 yılında Beşiktaş'ta Balmumcu Camii ve 1938 yılında Beykoz'da annesi Emetullah Hanım adına Ortaçeşme Camii'ni yaptırıp vakfettiği bilinmektedir.¹¹⁸

7.4. Ermenekli Mustafa Safvet (1293/1877-1384/1965)

Tam adı, Mustafa Safvet Aysu'dur. Rûmî 1293/1877'de Ermenek'te doğmuştur. Babası Mustafa Edib Efendi ve büyükbabası Ahmed Vasfi Efendi ulemâ sınıfından olup müderrislik yapmışlardır. Annesi Hanife Hanım tarafından da cedleri, müftülük makamını işgal eden zâtlardır.¹¹⁹

Mustafa Safvet Efendi, ilk tahsilini özel bir surette görmüştür. Ermenek Rüşdiyesi'ni Temmuz 1304/1887'de bitirip sarf ve nahvi Ermenek'te tahsil etmiştir. Konya'da Yalvaçlı Ömer Efendi ve Aladağlı Hacı Ahmed Efendi'den mantık, fıkıh, meanî, usûl ve akaid dersleri almıştır. Daha sonra tahsilini tamamlamak için İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Ödemişli Mustafa Efendi'den hikmet dersi almış, Bayezid dersiâmlarından Arapgirli Hüseyin Avni Efendi'den ise hadîs, tefsir, belagat ve diğer ilimleri okumuştur. Hicrî 1318/1901 tarihinde Hüseyin Avni Efendi'den icâzet almıştır.¹²⁰

1318/1901 tarihinde açılan ruûs imtihanına katılarak başarılı olmuş, dört senelik olmak üzere alınacaklar arasında birinci sıraya seçilmiştir. Hicrî 1320 senesi 20 Muharrem'inde/23 Nisan 1902'de Bayezid Camii'nde ders vermeye başlamıştır. Aralık 1320/1902'de müderrislik maaşı almaya başlamıştır. Mayıs 1321/1903'te Şehit Ali Paşa Kütüphanesi ikinci hâfız-ı

¹¹⁶ *Beyânülhak*, 7/163 (4 Haziran 1328/1910), 2874-2876; 7/164 (18 Haziran 1328/1910), 2909-2911; 7/166 (25 Haziran 1328/1910), 2928-2930; 7/168 (9 Temmuz 1328/1910), 2957-2958; 7/169 (16 Temmuz 1328/1910); 2979-2982; 7/170 (23 Temmuz 1328/1910), 2992-2995; 7/171 (30 Temmuz 1328/1910), 3003-3004; 7/172 (Ağustos 1328/1910), 3021-3022 sayılar.

¹¹⁷ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (3)/1186.

¹¹⁸ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (3)/1187.

¹¹⁹ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (2)/340.

¹²⁰ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (2)/341; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 4/118; Akyüz vd., "Ermenekli Mustafa Safvet'in Ahlak Katkısı", 2/443; Dikici, "Osmanlı Dönemi Ermenekli Âlimler", 1/378.

kütüplüğüne tayin edilmiştir. Mayıs 1324/1906'da ise birinci hâfız-ı kütüplüğe terfi ettirilmiştir.¹²¹ *İlmiye Salnâmesi*'ne göre Zilhicce 1325/Ocak 1908'de Emîr Efendi Hangâhında Nimetzâde Dersiyyesi İbtidai Hâriç müderrisliği uhdesine verilmiştir.¹²²

Mustafa Safvet Efendi farklı mekteplerde ve Dârü't-Ta'limde tedris faaliyetlerinde bulunmuştur. Hususi surette Arapça ve Farsça dersleri vermiştir. Şeyh Sa'dî'nin *Gülistân*'ını, *Hâfız Dîvanı*'nı ve Molla Câmi'nin *Bahâristan*'ını başarılı şekilde ders vermiştir. 1332/1914 senesinde talebesine icâzet vermiştir. 1335/1917 senesinde ruûs-u ibtidâi dâhil derecesine yükseltilmiştir. 1 Mart 1335/1917'te Medâris-i İlmiye İâşe Müdürlüğüne atanmıştır. Nisan 1335/1917'te Medâris Müfettiş-i Umumiliğine ve Eylül 1336/1916'da ise Ders Vekâleti Âzalığı, Medreseler Müfettişliği ve Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye Âzalığına tayin olunmuştur. Mustafa Safvet Efendi bu vazifeleriyle dört sene kadar memuriyet hayatında bulunmuştur. 16 Teşrinievvel 1336/16 Ekim 1918'da Medâris Umum Müfettişliğine naklen tayin edilmişse de Ağustos 1338/1920'de mecbûrî mezuniyete sevk olunmuştur. Meşihat-ı İslâmiyye'nin ilgâsından iki sene önce istifa etmiştir.¹²³

Mustafa Safvet Efendi 1339/1921 senesinde Huzur Dersleri muhataplığına tayin edilmiştir. 1340/1922 senesi Huzur Dersleri VII. meclisinde Debreli Vildan Fâik Efendi'nin mukarrirliğinde baş muhatap olarak ders-i şerîfe iştirak etmiştir. Baş muhataplık vazifesi 1341/1923 senesine kadar devam etmiştir.¹²⁴

Mustafa Safvet Efendi edebî bir hüviyet sergilemiştir. Bu minvalde *Mahfil* ve *Beyânülhak* gazetelerinde ilmî ve dinî yazılar kaleme almıştır. *Mahfil*'de bir makalesi mevcuttur. Diğer bütün makaleleri *Beyânülhak Gazetesi*'nde yayınlanmıştır. Makaleleri sosyoloji, felsefe, psikoloji, ahlak, siyaset, edebiyat, hadis, tefsir ve benzeri sahalarda kaleme alınmıştır. Doğrudan siyer ile ilgili "Meâl-i İslâmiye ve Mebde-i Âlem-i İslâmiyet" başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Mustafa Safvet Efendi, ilgili makalede Câhiliye dönemi toplum ahlakını, diğer dünya devlet ve milletlerinin ahlakî yapısını mukayeseli şekilde inceledikten sonra dünyanın yaşadığı ahlakî buhran ve dejenerasyonun ahlakî bir tecdîd yapacak bir peygamberin gelişine bir işaret olduğunu, hem mevcut halin ahlak mimarı olan peygambere

¹²¹ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (2)/341; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 4/118; Akyüz vd., "Ermenekli Mustafa Safvet'in Ahlaka Katkısı", 2/443; Dikici, "Osmanlı Dönemi Ermenekli Âlimler", 1/378.

¹²² bk. *İlmiye Salnâmesi*, (Dârülhilâfetilaliyye: Matbaa-i Âmire, 1334/1916), 126.

¹²³ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (2)/341; Akyüz vd., "Ermenekli Mustafa Safvet'in Ahlaka Katkısı", 2/443; Dikici, "Osmanlı Dönemi Ermenekli Âlimler", 1/378; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 4/118.

¹²⁴ Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (2)/341; Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 4/118; Akyüz vd., "Ermenekli Mustafa Safvet'in Ahlaka Katkısı", 2/443; Dikici, "Osmanlı Dönemi Ermenekli Âlimler", 1/378.

şiddetli bir ihtiyaç ve dua bulunduğunu izah ederek Hz. Peygamber'in sıdk ve ciddiyet üzerine yükselen yüce ahlakının mucizeliğini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Mustafa Safvet Efendi siyasi hayatla da yakından ilgilidir. 1328/1910'da Konya Meb'ûsu olmuştur. 1920'de Müderrisler Cemiyeti'nin diğer adıyla Teâlî-i İslâm Cem'iyeti'nin kurucuları arasındadır.¹²⁵ Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan olmasından dolayı Ağustos 1927'de devlet hizmetinde bulunması yasaklanmıştır. Âlim, fâzıl, hakkı söylemekten çekinmeyen bir zât olarak tanınmıştır. Memuriyet hayatında, muhaliflerinin dahi takdirine mazhar olmuştur. Müderrislik maaşı ile hayatını devam ettirmiş. 1384/1965 yılında 88 yaşında iken vefat etmiştir.¹²⁶

7.5. Antepli Edip (1273/1857-1345/1927)

Asıl ismi Abdullah'tır. Şairliğinden dolayı dostlarınca “Edip” olarak isimlendirilmiştir. Abdullah Edip Efendi ilimle iştigal eden bir aileye mensuptur. Babası Hacı Mustafa Efendi, on yıl Mekke-i Mükerreme'de ikamet edip ilim tedris etmiş büyük bir hâfız, güçlü bir hatip ve müderristir. Annesi ise Mekke eşrafından Âlime Hanım'dır. Hacı Mustafa Efendi'ye tatlı bir sesle okuduğu Kur'ân'dan ve vaazlarındaki tesirinden dolayı “Bülbül Hoca” lakabı verilmiştir. Bundan dolayı çocukları “Bülbülzâde” olarak anılmıştır.¹²⁷

Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi, 1273/1857 yılında Antep'te dünyaya gelir. İlköğrenimini müderris olan babasından alır. Küçük yaşta ilim için yolculuklar yapmaya başlar, Maraş'a gider. Maraş'ta Beyazıd Medresesi'nde iki yılı aşkın bir süre okur. Ardından Kilis'e geçer. Kilis'te ilim tahsiline devam eder. Sonrasında Kayseri'ye gider. Kayseri'de Saray Medresesi'nde dört yıl Ahmed Mes'ûd Efendi'den ders alır. Buradaki eğitimini bitirdiğinde on yedi yaşındadır. Daha sonrasında ilmini ikmal için İstanbul'a gelir. İstanbul'da Hâfız Şahin ve Aynivâhid Hocalardan dersler alarak ilmini tekmîl eder. 1300/1883 yılında dönemin en önemli eğitim kurumlarından birisi olarak kabul edilen Fatih Medreseleri için alınacak müderrislik sınavına başvurur. Abdullah Edip sınava başvuran üç yüz elli aday arasından birincilikle sınavı kazanır. Fatih medresesinde, müderrislik pâyesini elde eder. Anne babasının Antep'e dönmesi yönündeki ısrarları üzerine 1302/1885 yılında müderrislik görevinden istifa ederek Antep'e geri gelir. Antep'teki Mihaliye Medresesi'nde fahri müderrislik görev yapmaya başlar. Bu süreç

¹²⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Teâlî-i İslâm Cem'iyeti”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/207-208.

¹²⁶ Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, 4/119; Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (2)/341; Akyüz vd., “Ermenekli Mustafa Safvet'in Ahlaka Katkısı”, 2/443; Dikici, “Osmanlı Dönemi Ermenekli Âlimler”, 1/378.

¹²⁷ Özmantar, “Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi”, 433.

zarfında Çayırağasıoğullarından Hacı Abdullah Efendi'nin kızı Fatma Hanım ile evlenir. Bu evlilikten Şâkir ismindeki oğlu ile Fatma ve Ayyuş isimli kızları dünyaya gelir. Bazı arkadaşlarıyla 1312/1895 yılında “Maarif-i Mahalliye Cem'iyeti” ni kurar. Bu cemiyet ile sivil toplum çalışmaları denilebilecek bir faaliyet alanını Antep'te başlatır. Cemiyet aracılığı ile şehrin ilmi, edebî ve manevi hayatına yön verecek nesiller inşa etmeyi hedefler. Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi, ekonomik durumu iyi bir seviyede olduğu için fahri müderrislik vazifesini resmî ve ücretli bir memuriyete dönüştürmemiştir. 1316/1899 yılında Mihaliye Medresesi'nin arsası üzerinde üç tane dükkân ve bir kütüphane yaptırmış, dükkânları medreseye gelir getirmesi için kiraya verirken kütüphaneye altı yüz kitap bağışlamıştır. Bazı dostlarının talebi üzerine 1323/1906 yılında Antep Mutasarrıflığına başvurarak resmi bir görev talep etmiştir. Halep Valiliği'nin gönderdiği yazı ile “ibtidâi altmışlı ilmî rûûsuna” yani bugünkü ifadesiyle profesörlüğe atanarak kendisine resmî bir görev verilmiştir. Antep'te yıllarca fahrî olarak yaptığı görevlerine karşılık olarak da devlet tarafından “Murassa Mecidiye Nişanı” ile ödüllendirilmiştir.¹²⁸

Antep 1337/1919 yılında İngilizler tarafından işgal edilmiştir. İngiliz işgali esnasında Antep'te oluşturulan savunma teşkilatı Anadolu'da örgütlenen ilk teşkilat olmuştur. İngilizler, 12 Rebûlâhir 1337/15 Ocak 1919 tarihinde Antep'e girdiklerinde karşılarında “Cem'iyet-i İslâmiyye” adında bir direniş örgütü bulurlar. Bu örgütün başında Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi bulunmaktadır. Abdullah Efendi o esnada altmış yaşlarındadır. Bu direniş cemiyeti ulemâdan, tarikat şeyhlerinden ve halkın eşrafından bazı kişilerden meydana gelmektedir. Cemiyet, İngiliz işgaline karşı halkı örgütler. İngilizlerin silah toplama teşebbüsüne karşı ahâliyi bilinçlendirir. İngilizler halktan umdukları kadar silah toplayamayınca cemiyetin bütün üyelerini tutuklar ve Halep'e götürürler. İngilizler işgale son verip yerlerini Fransızlara bıraktıklarında tutuklu cemiyet üyelerini Antep'e gönderirler. Abdullah Edip Efendi, köy köy dolaşarak halkı cihada teşvik eder. Cemiyet, Fransız işgaline karşı 7 Rebûlâhir 1338/30 Aralık 1919 tarihinde büyük bir miting düzenler. On bini aşkın Antepli'nin katıldığı Belediye Binası önünden başlayan miting on bini aşkın Antepli'yi bir araya getirir. Toplanan halk şehrin önemli yerlerini dolaşarak miting tekrar başladığı yerde biter. 29 Rebûlâhir 1338/21 Ocak 1920 akşamüzeri meydana gelen Şehit Kâmil olayı işgalci Fransızlarla halk arasındaki gerginliği zirveye çıkarır. Fransızlar, Şehit Kâmil'in babasından özür dilerler. Fransızların bu özür

¹²⁸ Özmantar, “Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi”, 433-435.

dilemesinde görünen siyasi başarının arkasında Abdullah Edip Efendi'nin Antep halkını organize edişinin etkisi görünmektedir.¹²⁹

Sivas Kongresi'nde alınan kararlarla memleket genelindeki bütün direniş hareketleri “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında birleştirilir. Bundan dolayı Cem'iyet-i İslâmiyye yerini Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine bırakır. Fakat garip bir şekilde Cem'iyet-i İslâmiyye üyelerinden hiç birine yeni kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde yer verilmez. Bunun üzerine Abdullah Edip Efendi Antep'ten Maraş'a gider. Maraş halkını teşkilatlandırır. Sıcak savaşa katılır.¹³⁰ Maraş'ta bulunduğu dönemde *A'mâl-i Milliye Gazetesi*'nde yazılar kaleme alır.¹³¹

Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi 1339/1921 yılında Antep'e geri döner. Eğitim öğretim faaliyetlerine tekrar başlar. Kızları Fatma Hanım ve Ayyuş Hanım'ın eşleri Antep müdafaasında şehit düştüklerinden onların çocuklarının eğitimi ile bizzat ilgilenir. Her iki kızının ikiye erkek evladını daha iyi eğitim almaları için İstanbul'a gönderir. Bülbülzâde Abdullah Efendi Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye Mektebi'ne tayin olunur. Gerek burada gerekse diğer medreselerde öğrenci yetiştirmeye kaldığı yerden devam eder. İlerleyen yaşına rağmen câmi kürsülerinde vaazlar vererek halkın moralini yükseltmeye çalışır. Yeniden bir diriliş hareketine yönelik çağrılar yapar. Yeni rejimin yaptığı bazı uygulamalardan rahatsızlık duyduğunu hiç çekinmeden ifade eder. Yapılan inkılapların bizim İslâmî bünyemize muvafık ve tatbik edilebilir bir mahiyette olması gerektiği üzerinde ısrarla durur. Sözü esirgemez. Bazı dostları ile görüşlerini paylaşır. Fakat bu durum hükumeti rahatsız eder. 1345 Recep ayı/1927 yılı Ocak ayının bir Cuma günü suikasta uğrayarak şehit olur. Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi'nin ailesi, soyadı kanunu ile “Bayram” soyadını alırlar. Nesli Antep'te halen devam etmektedir.¹³²

Abdullah Edip Efendi, on eser kaleme almıştır:

- 1) *Sûre-i Yûsuf Tercüme ve Tefsiri.*
- 2) *Usûl-i Hadis'ten Nikbetü'l-Fiker Tercümesi.*
- 3) *Şerh-i Akaid Tercümesi.*
- 4) *İlm-i Mantık'tan Şemsiyye Risalesi Tertibi.*
- 5) *Arapça Gramerinden (Sarf-Nahiv Kitabı).*

¹²⁹ Özmentar, “Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi”, 435-436.

¹³⁰ Özmentar, “Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi”, 436.

¹³¹ bk. Cemil Cahit Güzelbey, “Bülbülzâde Abdullah Edip Bayram ve Bayram Soyundan Gelen Ünlüler”, *Sabah Gazetesi*, 21 Mayıs 1977, 2.

¹³² Özmentar, “Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi”, 436-439.

- 6) *Muhtasar Diam-ı Nisa Şerh ve Tercümesi.*
- 7) *İlm-i Mantıktan Bir Usûl Kitabı.*
- 8) *Din Yolunda:* Bir reddiyye olarak te'lif edilmiş.
- 9) *Fetvâlar.*
- 10) *Şiirler.*"¹³³

Abdullah Edip Efendi'nin, "A. Edip", "Abdullah Edip", "Ayıntaplı Edip" imzalarıyla *Hayru'l-Kelâm*¹³⁴, *Hikmet*¹³⁵, *İ'tisâm*¹³⁶, *Beyânülhak Gazetesi*'nde¹³⁷ İslâmî ilimler, şiir ve edebiyat üzerine makaleleri yayınlanmıştır.

Beyânülhak Gazetesi'nde siyer ile ilgili "Ayıntâbî Edîb" imzasıyla "Bir Hakikatin İzahı"¹³⁸ başlıklı bir makale kaleme almıştır. Makale, Garânîk Hadisesi hakkında Dr. Dozy'nin iddialarına karşı Filibeli Ahmed Hilmi tarafından kaleme alınan *Tarih-i İslâm* isimli eserin ilgili bölümünde verdiği cevapların yetersiz ve kusurlu olduğunu delilleriyle ortaya koyarak Ehl-i Sünnet ulemâsının bu konuya dair mutedil fikirlerini beyan etmeyi amaçlamaktadır.

7.6. Esbak Musul Valisi Ahmed Reşîd (1274/1858-1337/1918)

Şerif Ahmed Reşîd Paşa, vilâyet defterdarlarından Numan Fikri Efendi'nin oğludur. 25 Şaban 1274/1857'de dünyaya gelmiştir. Üvey babasıyla beraber Edirne'de bulunduğu yıllarda Sıbyan mektebi ve Edirne Rüşdiyesi'nden mezun olur. Arapça ve Farsça derslerini Hoca Mecîd Efendi'den alır. Daha sonra hukuk mektebine girer. Üçüncü sene mezunlarının birincisi olarak mezuniyet ruûsu alır.¹³⁹

Ahmed Reşîd Efendi, 1288/1871 senesinde mülazımlıkla Edirne vilâyeti mektupçu kalemine girer. 12 Rebiülâhîr 1289/1872'de Şûra-yı Devletin fihrist kalemine alınır. 13 Şaban 1293/1879'da dördüncü sınıf mülâzımlığıyla muhâkemât dairesine tayin edilir. 19 Şevval 1294/1877'de râbî'a rütbesi uhdesine verilir. 1296/1878 senesi ortalarında Şûra-yı Devlet mâliye dairesine nakledilir. Sonraki yıllarda tedricî bir surette devlet kademelerinde yükselir. Ahmed Reşîd Efendi önce mülâzımlığa, sonrasında muavinliğe, daha sonra Tanzimat Dairesi

¹³³ Özmentar, "Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi", 440.

¹³⁴ *Hayru'l-Kelâm*, 1/17, (Rebiyülahir 1332/Mart 1914), 135; 2/28, (Cemâziyelâhîr 1332/Mayıs 1914), 217; 2/29, (Receb 1332/Haziran 1914), 225; 2/30, (Receb 1332/Haziran 1914), 233 vd.

¹³⁵ *Hikmet*, 65. sayı, (Şevval 1337/Temmuz 1919), 4.

¹³⁶ *İ'tisâm*, 15. sayı (Recep 1337/Mart 1919), 25; 30. sayı (Ramazan 1337/Haziran 1919), 366; 31. Sayı, (Ramazan 1337/Haziran 1919), 84; 34. sayı, (Şevval 1337/Temmuz 1919), 334 vd.

¹³⁷ *Beyânülhak*, 5/112 (Recep 1329/Mayıs 1911), 2067; 5/113 (Şaban 1329/Haziran 1911), 2076; 5/115 (Şaban 1329/Haziran 1911), 2114 vd.

¹³⁸ *Beyânülhak*, 5/108 (Receb 1329/Mayıs 1911), 1996.

¹³⁹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3/64-65; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1436; Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, 7/89; "Reşîd Ahmet Şerif Paşa", 8/331-332.

Baş Muavinliğine ve 1313/1895'te ise âzalığa yükseltilir. Aynı yıl Rumeli Beylerbeyliği payesiyle Haleb Vilâyeti Vali Muavinliğine tayin edilmiştir. Daha sonra Adana Vali Muavinliğine nakledilir. Bir müddet Mersin Mutasarrıflığı vekâletinde bulunur. Muavinliğe hristiyan tayini lazım geldiğinden görevinden ayrılır.¹⁴⁰

Ahmed Reşîd Efendi 1319/1901'de Bosna muhacirlerinin Ankara havalisinde iskân için teşkil olunan komisyon âzalığine tayin edilir. Vazifesini güzel şekilde ifa eder. Bu esnada Musul Valiliğine atanır. Bir müddet sonra görevinden azledilir. Uzun bir müddet azledilmiş olarak kalır.¹⁴¹ 28 Kânunisânî 1324/1908'de Evkaf İşleri'nin düzenlenmesi için teşkil edilen komisyonun âzalığine atanır.¹⁴² 16 Şevval 1330/1912'de Hicaz Valiliğine tayin olunur. Bu vazife esnasında ikinci defa hac farızasını eda eder. İttihad ve Terakki partisinin tekrar iktidara gelmesi üzerine bazı valilerle beraber görevinden ayrılır. 8 Muharrem 1337/1918 tarihinde grip hastalığından vefat eder. Süleymaniye Camii haziresinde medfûndur.¹⁴³

Ahmed Reşîd Paşa iyi ahlak, ilim ve irfan ile tanınmış bir şahsiyettir. Dinî, hukukî, tarihî konularda eserler kaleme almıştır. Basılı olan ve basılmayan çok sayıda eseri vardır. Basılı eserleri:

- 1- *Hukuk-u Ticaret*: Sekiz ciltten müteşekkildir.
- 2- *Rûhu'l-Mecelle*: Sekiz ciltten meydana gelmektedir.
- 3- *Dîn-i Mübîn-i İslâm*: Beş ciltten oluşmaktadır.
- 4- *İmam-ı A'zam'ın Siyasi Terceme-i Hâli*: Bir cildir.
- 5- *Hâsan Kâfi'nin "Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Âlem" Nâmındaki Eserinin Tercümesi*: Bir cildir.¹⁴⁴
- 6- *Divânçe*.¹⁴⁵

Basılmayan Eserleri:

- 1- *Hüsn-ü Dil Tercümesi*.
- 2- *Tarih-i Umûmî-i İslâm*: On sekiz ciltten müteşekkildir.
- 3- *Riyâz-ı Adâlet*.

¹⁴⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3/64-65; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1436; Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, 7/89-90.

¹⁴¹ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, 7/90; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1437; "Reşid Ahmet Şerif Paşa", 8/331-332.

¹⁴² Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, 7/90.

¹⁴³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3/64-65; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1437; Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, 7/91; "Reşid Ahmet Şerif Paşa", 8/331-332.

¹⁴⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 3/64-65; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1437; Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, 7/91; "Reşid Ahmet Şerif Paşa", 8/331-332.

¹⁴⁵ "Reşid Ahmet Şerif Paşa", 8/331-332.

- 4- *Feth-i Mübîn-i Kudüs.*
- 5- *Tarih-i Âl-i Berâmike Tercemesi.*
- 6- *Mecmûa-i Eş'ar.*¹⁴⁶

Ahmed Reşîd Paşa'nın *Beyânülhak Gazetesi*'nde "Bir Hutbe-i Nebeviye" başlıklı bir makalesi yayınlanmıştır. Makale, Hz. Peygamber'in Veda Haccı'nda Arafat'ta yüz binden fazla müslümana verdiği meşhur Veda Hutbesi'nin tercümesidir. Reşid Paşa, hutbede kendi dönemi Müslümanlarının anlamakta zorlanacağını düşündüğü tabirlere dipnotlarda açıklamalar getirmiştir. Bu şekilde müslümanların Veda Hutbesi'nden a'zamî istifadesini amaçlamıştır.

7.7. İbnü'r-Rahmi Ali Tayyar

Ali Tayyar Efendi, "İbnü't-Tayyar Semahaddin Cem" ismiyle kitaplar kaleme alan mutasavvıf yazar ve viyolonist Semahaddin Cem Kerestecioğlu'nun babasıdır.¹⁴⁷ Hayatı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Fakat *Beyânülhak Gazetesi*'nde kullandığı "İbnü'r-Rahmi Ali Tayyar" imzasından babasının isminin Rahmi Efendi olduğu anlaşılmaktadır. *Beyânülhak Gazetesi*'nde geçen "Kale-i Sultaniyeli İbnürrahmi Ali Tayyar" imzasından doğum yerinin Çanakkale olduğunu tespit edebilmekteyiz. Osmanlı Devleti döneminde Çanakkale'ye, "Kal'â-yı Sultâniye" veya "Kale-i Sultâniye" adı verilmektedir. Ali Tayyar Efendi'nin *Beyânülhak Gazetesi*'nde tasavvuf, felsefe, ahlak, siyaset, sosyoloji ve İslâm tarihine dair çok sayıda makalesi bulunmaktadır.¹⁴⁸

Ali Tayyar Efendi'nin *Beyânülhak Gazetesi*'nde siyere dair "Sultân-ı Selâtin-i Rusûl Hz. Muhammed Mustafa" başlıklı bir makalesi yayınlanmıştır. Makale, Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadar kısa bir hayat hikâyesi, Hz. Peygamber'in getirdiği dinin ve sergilediği risâletin kâinat içindeki konumu ve insanlık âleminde icra ettiği fonksiyon, Hz. Peygamber'in ahlakî özellikleri, akrabaları, aile fertleri ve hizmetçilerine dair kısa bilgiler içermektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 3/64-65; İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, 3/1437; Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, 7/89-93; "Reşid Ahmet Şerif Paşa", 8/331-332.

¹⁴⁷ İLEM (İlmî Etüdler Derneği), ed. Lütfi Sunar, "İslâm'ı Uyandırmak" : *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslâmcı Düşünce ve Dergiler*, [İstanbul: İLEM (İlmî Etüdler Derneği, 2018)], 1/456. Çalışmanın 456. sayfasında ve diğer sayfalarında "Semahaddin Cem [Kerestecioğlu], (1952, Ağustos), *İslâm'ın Hakikati/Mukayeseli İslâm Tefekkürü* 1. yıl: 2/16 ve 2/40." ve "Ali Tayyar [Kerestecioğlu], (1952, Ağustos), *Hak ve kuvvet*, 2. yıl: 2/16 ve 2/43." şeklinde kayıtlar bulunmaktadır.

¹⁴⁸ *Beyânülhak*, 4/90, 94, 97, 103; 5/107, 108, 110, 111, 115, 116, 117, 119, 120, 123, 127; 6/134, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 155, 156. sayılar.

¹⁴⁹ İbnürrahmi Ali Tayyar, "Sultan-ı Selâtin-i Rusûl Hz. Muhammed Mustafa", *Beyânülhak Gazetesi*, 6/148 (20 Şubat 1327/1909), 2634-2637.

Ali Tayyar Efendi'nin *Beyânülhak Gazetesi* dışında Osmanlı'nın son yıllarında yayınlanan *İslâm'ın Nuru*¹⁵⁰, *Mikyâs-ı Şeriat*¹⁵¹, *Mahfil*¹⁵², *Cerêde-i Sûfiyye*¹⁵³, *İ'tisâm*¹⁵⁴, *Hayru'l-Kelâm*¹⁵⁵ isimli gazetelerde tasavvuf, felsefe, ahlak, tarih, hadis, tefsir, sosyoloji, siyaset ve benzeri konularda makaleleri yayınlanmıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde *Müslüman Sesi*¹⁵⁶, *Sebilü'r-Reşâd*¹⁵⁷, *İslâm*¹⁵⁸, *İslâm Dünyası*¹⁵⁹ ve *İslâm Medeniyeti*¹⁶⁰ adlı dergilerde yazılar kaleme almıştır. En son yazısını *İslâm Medeniyeti* dergisinin 1969 yılı Eylül sayısında yayınlamıştır.¹⁶¹ Ali Tayyar Efendi'nin 1969 yılı Eylül ayı sonrasında vefat ettiği tahmin edilmektedir.

7.8. Küçük Hamdi (1295/1878-1361/1942)

Tam ismi, Muhammed Hamdi Yazır'dır. Antalya ili Elmalı ilçesinde dünyaya geldiği için “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır” olarak tanınır. Kayserili Hamdi Efendi ile karıştırılmaması için kendisine “Küçük Hamdi” lakabı verilmiştir. *Beyânülhak Gazetesi*'ndeki yazılarını “Küçük Hamdi” imzasıyla kaleme almıştır. Babası Şer'iyye Mahkemesi başkâtibi Numan Abdülmennân Efendi, annesi Elmalı ulemâsından Mehmet Efendi'nin kızı Fatma Hanım'dır. Büyükbabaları Muhammed Efendi, el-Hac Bekir Efendi, Hasan Efendi ve Bedreddin Efendi olup hepsi ilmiye sınıfına mensup kişilerdir.¹⁶² Aslen Burdur'a bağlı Gökhisar nahiyesinin Yazır köyünden olmalarına rağmen babası Numan Efendi'nin Elmalı'ya

¹⁵⁰ Ali Tayyar İbnürrahmi, “Allah'a Dön! Rahat Yaşarsın”, *İslâm'ın Nuru*, 11 (1952), 21.

¹⁵¹ Ali Tayyar, “‘La'n ve Netice-i Tel'in' Serlevhalı Makaleden Mâba'd”, *Mikyâs-ı Şeriat*, 29 (2 Rebiülâhîr 1327/22 Nisan 1909), 2-4.

¹⁵² Ali Tayyar, “Ey Bekâ-i Medîd”, *Mahfil*, 2/18 (1340/1921), 107; a.mlf., “Fatih Huzûrunda”, 2/19 (1340/1921-1922), 120-121.

¹⁵³ İbnurrahmi Ali Tayyar, “Nüha Ne Demektir?”, *Ceride-i Sufiyye*, 2/24-8 (4 Teşrinievvel/Ekim 1928), 9-10; a.mlf., “Edebî Bahçeler: Kur'an”, 2/24-9 (19 Teşrinievvel/Ekim 1928), 8; a.mlf., “Hâme Ne Demektir?”, 2/24-10 (7 Teşrinisânî/Kasım 1928), 7 ve diğerleri.

¹⁵⁴ Ali Tayyar Rahmi, “Eserler ve Teessürler: Lertzeler İçinde!...”, *İ'tisâm*, 1/32 (10 Temmuz 1335/1917), 303-304.

¹⁵⁵ İbnürrahmi Ali Tayyar, “İslâm-Azm”, *Hayrî'l-Kelâm*, 1/14 (20 Şubat 1329/1911), 108-109; a.mlf., “Medfun”, 1/16 (20 Şubat 1329/1911), 126-128; a.mlf. “Ahval-i Eslaf”, 1/23 (10 Nisan 1330/1912), 181-183 ve diğerleri.

¹⁵⁶ Ali Tayyar, “İnsan”, *Müslüman Sesi*, 22/376, (ts.), 9.

¹⁵⁷ Ali Tayyar, “Kur'an ve Yabancı Kelimeler”, *Sebilü'r-Reşad*, 10/248 (1957), 362-363; a.mlf. “Kur'an-ı Kerîm: Garb Mütefekkirlerine Göre”, 11/266 (1958), 247-248 ve diğerleri.

¹⁵⁸ Ali Tayyar İbnü'r-Rahmi, “Doğmadan Ölen Din”, *İslâm*, 2/10 (1959), 16; a.mlf, “Garbın Gurub etmiş Dini 'Hristiyanlık'”, 3/31 (1960), 199.

¹⁵⁹ Ali Tayyar Rahmi, “İslâmiyet-An'ane”, *İslâm Dünyası*, 19 (1329-1332), 298-299. sayfa; a.mlf. “Mâzi-i Mağrûra Artık Vedâ”, 20 (1329-1332) 313-314. ve diğerleri.

¹⁶⁰ İbnurrahmi Ali Tayyar, “Gufrân Dede”, *İslâm Medeniyeti*, 2/16 (1968), 26; a.mlf. “Nâat-ı Nebî”, 2/23 (Eylül 1969), 16.

¹⁶¹ Tayyar, “Nâat-ı Nebî”, 2/23 (Eylül 1969), 16.

¹⁶² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, (İstanbul: Matbaa-i Ebû'z-Ziya, 1935), 1/15; İnal, *Son Hattatlar*, 108; Bolay, “Muhammed Hamdi Yazır (Elmalılı)”, 6/4042; İsmail Kara, “Elmalılı Hamdi Yazır”, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi: Metinler Kişiler*, (İstanbul: Risale Yayınları, 1986), 1/109.

gelip yerleşmiş ve buradan evlenmiştir. Bundan dolayı Hamdi Efendi hicrî 1295/1878 tarihinde Elmalı'da doğmuştur.¹⁶³

Muhammed Hamdi Efendi, eğitim ve öğrenim hayatına Elmalı'da başlar. İbtidai mektep ve Rüşdiye'yi bitiren Hamdi Efendi hâfızlığını da bu kasabada tamamlar. Yörenin değerli hocalarından Arapça, Ferâiz (İslâm Miras Hukuku), Fıkıh ve temel İslâmî ilimleri ders alır. On beş yaşında iken¹⁶⁴ dayısı Hoca Zekâi (Sarılar) Efendi'nin teşvik ve himayesi ile¹⁶⁵ Elmalı'dan ayrılarak ilmini ikmâl amacı ile İstanbul'a gelir. Küçük Ayasofya Medresesi'nde ikamet eder. Buradaki cami derslerine katılır ve devam eder. Önce babasından, bir süre de müderris Sofu İbrahim Efendi'den ve başka zâtlardan dersler alır. Tedkikat-i Şer'iyye Meclisi reisi Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'nin Bayezid Camii'ndeki derslerine devam ederek Arapça ve dinî ilimlerde icâzet alır.¹⁶⁶ Özel olarak matematik, felsefe ve edebiyatla ilgilenir. Kırk günde Fransızca öğrenir.¹⁶⁷ 1905'de Mekteb-i Nüvvâb'ı (Hukuk Fakültesini) birincilikle bitirerek altın madalya ve beratla ödüllendirilir.¹⁶⁸

Hamdi Efendi, Zilhicce 1322/Şubat 1905'te girdiği ruûs imtihanını kazanır. Uhdesine dersîamlık görevi tevdi edilir. Bu sıfatla Bayezid ve Şehzâde Camilerinde ders vermeye başlar.¹⁶⁹ 1324 Şaban'ında/1906 Ekim'inde Meşihat-ı İslâmiyye'nin Mektûbî Kalemi'ne girer. Daha sonra Nüvvâb, Kuzat ve Mülkiye mekteplerinde ve Medresetü'l-Vâizîn'de Fıkıh, Ahkâm ve Nizamât-ı Evkaf ve Mantık okutur.¹⁷⁰

Hamdi Efendi, meşuriyetin ilanını müteakip henüz otuz yaşında iken Antalya meb'ûsu seçilerek Meclis-i Mebûsân'a girer. (1326/1908) Ertesi yıl evlenen Muhammed Hamdi Efendi, kısa zamanda etkili şahsiyeti ile öne çıkar. 1876 Kanun-u Esâsî'sinin değiştirilmesi hakkında kaleme aldığı mazbata ile ilmî ve siyasi iktidarını ortaya koyar. Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi hususundaki fetvanın metnini o kaleme almıştır. Onun bu davranışında padişahın

¹⁶³ M. Hüsrev Subaşı, "Elmalılı Hamdi Efendi ve hat sanatımızdaki yeri", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, (Ankara: y.y., 1993), 318.

¹⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/17.

¹⁶⁵ İsmet Ersöz, *Elmalılı Mehmed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili*, (Konya: Selçuk Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1986), 5; Fatma Paksüt, "Merhum Dayım M. Hamdi Yazır I", *Altınoluk*, (Erişim 4 Nisan 2022)

¹⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/15; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-müfessirîn*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1971-1974), 2/785.

¹⁶⁷ İnal, *Son Hattatlar*, 108.

¹⁶⁸ Bolay, "Muhammed Hamdi Yazır (Elmalılı)", 6/4042; Subaşı, "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", 318.

¹⁶⁹ *İlmiye Sâlnâmesi*, 135'de 15 Rebûlâhîr 1332'de İbtidâi Hâric derecesiyle Fatîn Efendi Dersiyyesi müderrisliği tevcih olduğu belirtilmiştir.

¹⁷⁰ Subaşı, "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", 319.

öldürülmesi, meclisin kapatılması ve ülkenin büsbütün kargaşaya sürüklenmesi ihtimallerini göz önüne almasının etkili olduğu söylenmektedir.¹⁷¹

Hamdi Efendi iki yıl süre ile (1334-1336/1916-1918) Sultan Mehmed Reşad'ın huzurunda verilen Huzûr Derslerine ders muhatabı olarak katılmıştır.¹⁷² Şer'î mahkemelerin Adliye'ye bağlanması üzerine bir İslâm Akademisi hüviyetinde Bâb-ı Meşihat'ta kurulan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'nin âzalığına (26 Şevval 1336/4 Ağustos 1918) atanmıştır. Daha sonra buranın reisliğine (1 Receb 1337/2 Nisan 1919) atanır.¹⁷³ I. Dünya Harbi'nin bitmesi üzerine ısrarla vuku bulan teklif üzerine önce Birinci Ferid Paşa Kabinesi'nde Evkaf-ı Hümayûn nâzırlığına (4 Şaban-5 Muharrem 1338/4 Mayıs-30 Eylül 1919), daha sonra Paşa'nın istifasıyla bu görevi sona erince de¹⁷⁴ Hey'et-i A'yân (Senato) Âzalığına getirilir. Bu arada ilmî rütbesi de Süleymâniye müderrisliğine yükseltilir.¹⁷⁵

Hamdi Efendi, Cumhuriyetin ilanında Müttehassısın Mektebi'nde mantık müderrisi konumunda bulunmaktaydı. İnkılaptan sonra Ankara'ya celp ile yapılan mahkeme neticesinde idamla yargılanmıştır.¹⁷⁶ Suçu, Kurtuluş Savaşı sırasında Ankara Hükûmeti'nin faaliyetlerine karşı olan Birinci Ferid Paşa Hükûmeti'nde bakan olması olarak ifade edilmiştir. Savunmasını kendi yapmış ve yargılama sonucunda, Ömer Nasuhi Bilmen'in fadesiyle “Siyâsi şâibelerden berî, nezîh bir sîma-yı ilm ü irfan olduğu”¹⁷⁷ anlaşıldığı için berat ederek İstanbul'a dönmüştür. Bilahare yeni hükümet tarafından kendisine Kur'ân-ı Azîm'in tefsirini yazmak gibi büyük bir ilmî görev verilir. Hamdi Efendi'nin son yılları uzletle geçmiştir. Ömrünün bu safhasında evini adeta bir akademi haline getirerek ilmî etüdler ve te'lif çalışmalarıyla meşgul olmuştur. Bu uzlet döneminde *Metâlib ve Mezâhib* isimli tercüme çalışmasını tamamlar. Tercümenin baş kısmına kırk sayfalık bir “Dibâce/Giriş” kaleme alır. O yıllarda üniversitede felsefe profesörü olan M. Emin Erişirgil, bu tercüme ve dibâce üzerine İlahiyat Fakültesi Mecmuasında bir makale yazarak tercümeyi över. Dibâcedeki fikirlerin filozofça olduğunu belirtir.¹⁷⁸

¹⁷¹ Paksüt, “Merhum Dayım M. Hamdi Yazır I”; Ersöz, *Elmalılı Mehmed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'an Dili*, 9-17; Subaşı, “Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”, 319.

¹⁷² Mardin, *Huzur Dersleri*, 2 (2)/162, 241-247, 579, 583; Kara, “Elmalılı Hamdi Yazır”, 1/109.

¹⁷³ “Reisliğine...” [*Sebîlü'r-Reşâd*, 16/404-405 (9 Recep 1337/10 Nisan 1919) 144] “Reis vekillliğine...” (Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-müfessirîn*. 2/786); İnal, *Son Hattatlar*, 108; Bolay, “Muhammed Hamdi Yazır (Elmalılı)”, 6/4042.

¹⁷⁴ Fatma Paksüt, “Merhum Dayım M. Hamdi Yazır II/ Nazırlık Tutuklanma Aklanma”, Altınoluk, (Erişim 4 Nisan 2022).

¹⁷⁵ Subaşı, “Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”, 320.

¹⁷⁶ Kara, “Elmalılı Hamdi Yazır”, 1/109.

¹⁷⁷ Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-müfessirîn*. 2/785.

¹⁷⁸ Bolay, “Muhammed Hamdi Yazır (Elmalılı)”, 6/4043.

Hamdi Efendi, geçirdiği uzunca bir hastalık sonunda 11 Cemaziyelevvel 1361/27 Mayıs 1942 tarihinde Çarşamba sabahı vefat eder. Erenköy Sahra-yı Cedîd Kabristanı'nda babasının yanına defnedilmiştir.¹⁷⁹

Hamdi Efendi ilmî hüviyeti ile beraber şiirle de ilgilenmiş Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazmıştır.¹⁸⁰ Fakat bu ilgisini, kuvvetli bir şiir ustası olma yönünde geliştirmeye vakit ayıramamıştır.¹⁸¹ Hat sanatı ile de ilgilenmiştir. İstanbul'a geldikten sonra meşhur hattatlardan Filibeli Bakkal Ârif Efendi'den sülüs ve nesih dersleri almıştır. Sâmi Efendi'den ta'lik ve celî dersleri alır. Her iki hat üstadından icâzet almıştır. Hat sanatına dair on iki dalın tamamından icazet almış müstesna bir hattattır.¹⁸² Hat sanatı sahasında çok sayıda esere imza atmıştır.¹⁸³

Hamdi Efendi tefsir, kelâm, usûl, fıkıh, felsefe ve mantık dallarında dirayetini eserleriyle ortaya koymuştur. Muhtelif islâmî ilimleri okutmuş ve on beş yıl kadar fıkıh ile meşgul olmuştur. Batı hukukunun esaslarını tanımak, İslâm hukuk ve medeniyetinin beşerî ve sosyal değeri karşısında bir mukayeseli bakış imkânı elde edebilmek için bir batı dili öğrenme zorunluluğunu hissetmiştir. Bundan dolayı Fransızca öğrenmiş, bu dilden bazı kıymetli eserleri tercüme ederek derslerinde okutmuştur.

Eserleri:

- 1) *Hak Dini Kur'ân Dili*: Son cildi Fihrist olmak üzere dokuz cild ve toplam 6433 sayfadır. Diyanet İşleri Riyâseti bütçesinden sağlanan tahsisat ile on iki senede tamamlanmış ve İstanbul'da 1935-1939 yılları arasında on bin adet basılmıştır.
- 2) *İrşâdü'l-Ahlâf fî Ahkâmî'l-Evkâf*: Mülkiye (Siyasal Bilgiler) Mektebi'nde okuttuğu derslerin bir kısmını oluşturur. 1330 senesinde İstanbul'da basılmıştır.
- 3) *Metâlib ve Mezâhib (Mâba'de't-Tabîa ve Felsefe-i İlâhiyye)*: Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri Prof. Paul Janet ve Gabriel Seay'ın 1887'de yayınladıkları eserden kıymetli bir mukaddime ve dipnotlar ilavesiyle yapılmış bir tercümedir. İstanbul'da 1341 yılında basılmıştır.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Bolay, "Muhammed Hamdi Yazır (Elmalılı)", 6/4042; Subaşı, "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", 321; Kara, "Elmalılı Hamdi Yazır", 1/110.

¹⁸⁰ Eşref Edip Fergan, "İslâm İlim Âlemi İçin Büyük Bir Zıya", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Muhitülmaarif Mecmuası*, 1/36 (Haziran 1942), 2.

¹⁸¹ İnal, *Son Hattatlar*, 109-110; Subaşı, "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", 321.

¹⁸² Bolay, "Muhammed Hamdi Yazır (Elmalılı)", 6/4043.

¹⁸³ İnal, *Son Hattatlar*, 107-110; Kara, "Elmalılı Hamdi Yazır", 1/110.

¹⁸⁴ Kara, "Elmalılı Hamdi Yazır", 1/110.

- 4) *Mantık-ı İstintâcî ve İstikrâî*: İngiliz filozofu Alexandre Bain'in "Logique Deductive et Inductive" adı ile Fransızcaya çevrilmiş eserinden yapılan tûrcümedir. Süleymaniye Medresesi'nde ders notu olarak verilmiş ve tab' edilmiştir.
- 5) *Kamus-u Fıkıh*: Yarısına yakın kısmı tamamlanmışken Fatih yangınında yok olmuştur.
- 6) *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*: Diyanet İşleri Riyaseti'nin isteği ile tercümeye başlamışsa da vefatı sebebiyle tamamlayamamıştır.
- 7) *Usûl-u Fıkha dair bir eseri*.
- 8) Tefsirindeki mealler bir heyet tarafından gözden geçirilerek müstakil bir eser şeklinde ayrıca yayınlanmıştır. (İstanbul, 1989)¹⁸⁵

Hamdi Efendi'nin tamamı bir araya getirildiğinde bir divançe olacak kadar şiirleri mevcuttur. Ayrıca meşrutiyetin ilk yıllarında *Beyânülhak*¹⁸⁶, *Sırat-ı Müstakîm*¹⁸⁷, *Sebilü'r-Reşad*'da¹⁸⁸ Küçük Hamdi, Elmalılı Hamdi, Elmalılı Küçük Hamdi imzalarıyla çok sayıda makaleleri yayınlanmıştır.¹⁸⁹

Hamdi Efendi'nin, *Beyânülhak Gazetesi*'nde Küçük Hamdi imzasıyla siyere dair "Hutbe-i Peygamberi"¹⁹⁰ başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Makale Hz. Peygamber'in Medine'de vefatı öncesinde verdiği son hutbenin tercümesi olup Hz. Peygamber'in sahabelerine verdiği son tavsiyelerden meydana gelmektedir.

¹⁸⁵ Subaşı, "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", 322.

¹⁸⁶ Küçük Hamdi, "Vaaz", *Beyânülhak*, 1/2, (29 Eylül 1324/1906), 6-8. sayfa; a.mlf. "Ulûm-u İslâmiyye: Âleme Bir Nazar", 1/3, (6 Teşrin-i Evvel 1324/Ekim 1909), 4-6; a.mlf. "Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâil", 1/6 (27 Teşrin-i Evvel 1324/Ekim 1909), 106-110 ve diğerleri.

¹⁸⁷ Elmalılı Hamdi, "İslâmiyet'e Doğru", *Sırat-ı Müstakîm*, 3/60 (13 Şevval 1327/28 Ekim 1909), 125.

¹⁸⁸ Elmalılı Hamdi, "Felsefe ve Din", *Sebilü'r-Reşad*, 23/573 (21 Rebiülevvel 1342/1 Kasım 1923), 2-3. Sayfa; a.mlf. "Garb Cereyan-ı Felsefisi", 22/567-568 (30 Safer 1342/11 Ekim 1923), 164-166; a.mlf. "Felsefenin Aksanı", 23/ 576. Sayı (13 Rebiülahir 1342/22 Kasım 1923), 53-55 ve diğerleri.

¹⁸⁹ Subaşı, "Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri", 322.

¹⁹⁰ Küçük Hamdi, "Hutbe-i Peygamberi", *Beyânülhak*, 1/1, (22 Eylül 1324/1906), 4-6.

BİRİNCİ BÖLÜM: İSLÂM ÖNCESİ MEKKE I (Kusay b. Kilâb'a Kadar)

1. Arapların Nesepleri ve Kısımları

Beyânülhak Gazetesi'nde doğrudan Câhiliye dönemine tahsis edilmiş makaleler, Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi, Tahirülmevlevî ve Ermenekli Mustafa Safvet Efendi'ye aittir. Ömer Hayri Efendi ve Tâhirülmevlevî, Câhiliye döneminin tarihî akışı, Arapların grupları ve sınıfları, soyları ve yaşadıkları vak'alar hakkında bilgiler aktarır. Mustafa Safvet Efendi ve Tâhirülmevlevî ise, Arap toplumunun ahlakî ve kültürel yapısı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Câhiliye dönemini Ömer Hayri Efendi "Siyer Dersleri" isimli bir yazı dizisinde ele almıştır. Tâhirülmevlevî ise aynı dönemi "Tarih-i İslâm Sahâifinden" adıyla kaleme aldığı uzun yazı dizisinde işler. Ömer Hayri Efendi, tarih metodolojisi, ilm-i ensab, fenn-i terâcim, siyer ilimleri ve bunların teşekkülü hakkında bilgiler verdikten sonra¹⁹¹ Arap tarihine giriş yapar. İslâm tarih usulünde izlenen metod üzere Arapları *âribe*, *bâide* ve *müsta'ribe* şeklinde sınıflara ayırır. Sonra her bir terim hakkında tafsilatlı bilgiler verir. Buna mukabil Tâhirülmevlevî, "tarih ilmi ve yardımcı ilimler" konulu bir giriş yapmaksızın doğrudan Arapların nesebi ile ilgili konulara değinmiştir. Tâhirülmevlevî tasnifinde *müsta'cime* şeklinde diğer bir Arap grubundan da bahseder. İki müellifin tasnifi karşılaştırıldığında Ömer Hayri Efendi'nin yalnızca Câhiliye devri Araplarını baz aldığı, Tâhirülmevlevî'nin ise İslâm öncesi ve sonrası dönemleriyle bütün Arap tarihini göz önüne alarak bir sınıflandırma yaptığı anlaşılmaktadır. Her iki müellif de, Câhiliye dönemini siyer ilminin dolayısıyla İslâm tarihinin başlangıç aşaması olarak değerlendirmişlerdir. Bu şekilde Hz. Peygamber'in ecdadının Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'le bağıni göstermek ve onlardan gelen hanif dinine ait sürecin altını çizmek istemişlerdir.

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 114. sayısının 2091-2093. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından "Siyer Derslerinden: Mâba'd" başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Ömer Hayri Efendi "Siyer Derslerinden" başlıklı yazı serisinin bu ikinci makalesinin sonlarında Arap tarihine giriş yaparak insanlığın tufandan sonra ikinci ata olan Hz. Nuh'un neslinden türediğini belirtir. Hz. Nuh'un çocukları Hâm, Sâm ve Yafes'tir. Arapların babası olan ise Sâm'dır.

¹⁹¹ Bu kısım kitabın son bölümünde işlenmiştir.

Ömer Hayri Efendi Arapların akıllarındaki kusursuzluk, sözlerindeki pürüzsüzlük, idrak güçlerindeki zenginliğin onları diğer milletlerin üstüne çıkarmakla beraber ayrıca onları şerefli hayat hikâyelerinin de sahibi kıldığını ifade eder. Çünkü ilim ile hikmet, iyiliğe meyil ile düşüncede isabet, işin sonrasını düşünerek yönetim sergilemek ile bakış açısında incelik gibi ahlakî ve ilmî yüceliklerin varlığına imkân veren akıldır. Bu çerçeveden yola çıkarak Ömer Hayri Efendi, Araplar hakkında bazı tespitler yapmıştır. Bu tespitler şu şekildedir:

“Arapların hiçbir peygamberin şeriatından miras kalan kanunları yoktu. Semavî ilhamlardan mahrumdular. Tıp ve matematik gibi aklî ilimlerle meşguliyetleri yoktu. Kabiliyet sahaları dil ve edebiyatta merkezîleşmişti. İdrak güçleri bir belagat dehası ve cömertlik harikası kesilecek derecede gelişme kaydetmişti. Okuma yazma bilmedikleri için yeteneklerini sergiledikleri hutbe ve şiirleri sözlü olarak hafızalarında muhafaza ediyorlardı. Binlerce yıllık geçmişlerini hutbe ve şiir ile hafızalarında saklamaları ve nesilden nesle aktarmaları onları en hayırlı ve seçkin bir millet haline getirmişti.” Ömer Hayri Efendi, bu tespitlerin ardından “Tarafsız bir akıl, böyle bir milleti en seçkin millet olarak görmeye mecburdur.” der. Bütün bu sebeplerden ötürü müellifimiz, peygamberlerin en bilgesinin Araplardan geleceği çıkarımında bulunmanın aklen çok mümkün ve kolay olduğunu sözlerine eklemiştir.

Ömer Hayri Efendi, Arapları üç kısma ayırır: *Bâide, Ârîbe ve Müsta’rîbe*.

1.1. Arab-ı Bâide

“Arapların bu kısmı *Âd, Semûd, Amâlika, Cürhüm-ü ûlâ, Tasm ve Cedis*’ten oluşur. ” şeklindeki bir giriş cümlesinin ardından Ömer Hayri Efendi Arab-ı Bâide’ye mensup kabileler, nesepleri ve hayatları hakkında kısa bilgiler verir:

1.1.1. Âd

Âd kavmi soy olarak Âd’a dayanır. “Âd” ın babası “Avs” onun da babası “İrem” dir. Hadramut’ta yaşayıp Ahkaf’ta oturmaktaydılar. Âd kavmi oraları imar etmişlerse de sosyal hayat kanunlarını gözetmedikleri ve ahlaklarını muhafaza edemedikleri için sapkınlığa düşmüşlerdir. Putlara tapmışlardır. Allah onlara Kur’ân’ın ifade ettiği üzere kardeşlerinden Hz. Hûd’u “aleyhisselam”¹⁹² peygamber olarak göndermiştir. Pek azı iman etmiş fakat birçokları bâtılda diretmekten vazgeçmemiştir. Hak Teâlâ da onları rüzgâr ile alt üst etmiştir. Hz. Hûd ile mü’minler, bir yere sığınıp bu rüzgârdan kurtulmuşlardır.

¹⁹² Müellif, peygamberlerin gönderildiğinden bahsederken metinde bu şekilde ta’zim ifadeleri kullanmıştır.

Ömer Hayri Efendi, Âd kabilesini ikiye ayırır: Biri *Âd-i Ūla (İlk Âd Kabilesi)*, diğeri *Âd-ı Uhrâ*'dır (Sonraki Ad Kabilesi). Ömer Hayri Efendi'ye göre Kur'ân'da hayat hikâyeleri aktarılan Âd, ûlâdır. Müellifimiz, Ebüssuûd'un (ö. 982/1574) Âd kavminden bahsedilen Fecr Sûresi'nin 6. âyetini tefsir ederken Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) Ahkâf sûresi 21. âyette bahsedilen Âd'ın Âd-ı Uhrâ olduğu yönündeki ifadesini aktardığını ancak kendisi için bunun kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir.¹⁹³

1.1.2. Semûd

Semûd, Âd'ın amcasının oğludur. Babası "Âir" –ki buna "Câir" de denilir– onun da babası "İrem" dir. Meskenleri Şâm ile Hicaz arasındaki "Hicr" dir. Dağları delerek, taşları oyarak dayanıklı binalar yapmışlardır. Hâlen eserleri bâkidir. Cenab-ı Hak onlara kardeşlerinden Hz. Sâlih'i "aleyhisselam" peygamber olarak göndermiştir. Birçokları doğru yola gelerek iman etmediklerinden âciz düşüren yüksek bir ses ile helak olmuşlardır. Hz. Sâlih ile ona iman eden az bir grup Mekke-i Mükerreme'ye gitmiş ve ibadetle ömürlerini geçirmişlerdir.

1.1.3. Amâlika

Amâlika, "Amlîk"ın çocuklarıdır. Amlîk, Âd'ın amcaoğludur. Babası "Lâvz" dır. Onun babası ise İrem" dir. Dillerin ayrılması sürecinde ilk önce San'a'da, sonra da Harem ve Şâm'da, yaşıyorlardı. Onlardan farklı memleketlere dağılmış ümmetler türemiştir: *Mısır Firavunları, Fars kralları, Horasan halkı, Yesrib ve Hayber civarının meliki* onların soyundan gelmektedir. Şâm'dakiler, Hz. Mûsa ile, sonrasında Hz. Yûşa ile muharebe edip yok olmuşlardır.

Beyânülhak Gazetesi'nin 115. sayısının 2107-2109. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından "Siyer Derslerinden: Mâba'd" başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Ömer Hayri Efendi "Siyer Derslerinden: Mâba'd" başlıklı bu makalesine Yesrib ve Hayber Yahudilerinin Hz. Musa zamanına dayanıp dayanmadığı konusunu tartışmakla başlar. Bu bağlamda İbn Kesîr (ö. 774/1373), İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve benzeri tarihçilerin aktardığı rivayetleri mukayese ederek bu konuya dair en sahih rivayeti tespit etmeye çalışmıştır.

Anlaşılan müellifimize göre en güvenilir rivayet şu şekildedir: Hz. Mûsa Amâlika ile muharebe için yolladığı askere: "onların bir kişi bile kalmayınca kadar kılıçtan geçirilmesini"

¹⁹³ Ebüssuûd Efendi'nin tefsirindeki açıklama için bk. Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 9/154.

emreder. Askerleri emre uyararak Amâlika'nın tamamını öldürmüşlerdir. Yalnız meliklerinin sağ bıraktıkları çocuğunu beraberlerinde alarak Şâm'a gelmişlerdir. Bu hadise Hz. Musa'nın vefat zamanına tesadüf ettiği ve bu askerler, bütün Amâlika efradını öldürmediklerinden dolayı Benî İsrail'in kendilerine âsî nazarıyla bakmasını istemediklerinden Amâlika'dan ellerine geçirdikleri Yesrib ve Hayber ile diğer Hicaz şehirlerine döndüklerini söyleyip gitmişlerdir. Yesrib'de Yahudilerin yayılışı bu sebepten ileri gelmiştir. Ömer Hayri Efendi, Hz. Peygamber döneminde Medine ve civarında yaşayan Yahudilerin ecdadının Buhtunnasr'ın Beyt-i Makdis'i tahrip ettiğinde öteye beriye dağılan İsrailoğullarından Hicaz bölgesine gidenlere dayandığı yönündeki rivayeti güvenilir bulmamaktadır.

Ömer Hayri Efendi, Amâlik'in kökeni ile ilgili tartışmaları zikrettikten sonra sözü Amlîk'in diğer kardeşi olan Ümeym'in Arab-ı Bâide'den sayılması meselesine getirir. Müellifimiz İbn Kuteybe'nin *el-Maârif* isimli eserine atıfla Ümeym, Fars topraklarına inip yerleşmiştir. Fars halkının hepsi Ümeym'in evladındandır."¹⁹⁴ demek suretiyle bu görüşü reddettiğini açıkça ifade etmiştir.

1.1.4. Cürhüm-ü ûlâ

Ömer Hayri Efendi, Âd-i ûlâ'dan *Cürhüm-ü ûlâ* hakkındaki bilgiler için büyük ölçüde İbn Kesîr'den faydalanmıştır. Verdiği bilgileri zikretmiştir. Buna göre Cürhüm-i ûlâ Âd ile aynı asırda yaşamıştır. Her ne kadar İbn Kesîr, onların helak olmaları ile ilgili bir takım bilgiler zikretmişse de kaynakların hiçbirisinde neseplerinin çıkış noktası ile ilgili sadra şifa bir bilgi tespit olunamamaktadır.

1.1.5. Tasm ve Cedîs

Ömer Hayri Efendi'nin anlatımında sonrayı Tasm ve Cedîs kabileleri almaktadır. Müellifimiz onlarla ilgili bilgileri üç kaynak üzerinden aktarmaktadır. Bunlardan ilki İbn Kuteybe'dir. İbn Kuteybe'nin verdiği bilgilere göre Tasm ve Cedîs, Amlîk'in kardeşi, Âd'ın amcaoğullarıdır. Babaları Lavz, onun da babası İrem'dir¹⁹⁵. İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233) ise *el-Kâmil* isimli eserinde Tasm ve Cedîs'i amca çocukları yaparak neseplerini şu şekilde tespit etmiştir: Tasm b. Levz b. İrem b. Sâ'm b. Nuh; Cedîs b. Âmir b. Ezher b. Sâ'm b. Nuh.¹⁹⁶ Yukarıdaki iki müellifin yanı sıra İbn Kesîr de söz konusu iki kabilenin meskenlerinin Yemâme olduğunu belirtmiş, her üç müellif de bahsi geçen dönemlerde Cevâ olarak anılan bölgenin civar

¹⁹⁴ Ömer Hayri Efendi'nin Ümeym ile ilgili atfı için bk. İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 27.

¹⁹⁵ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 27

¹⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/321.

yerleşim yerlerine göre daha verimli olduğunu ifade etmişlerdir. İbnü'l-Esîr'in verdiği bilgilere göre Küçük Krallıklar döneminde Tasm ve Cedîs'in kralları Amlîk'tir. Zâlimlikte çok ileri giden bir kraldır. Tasm ve Cedîs kabilesine benzeri görülmemiş bir zulmü yapar. Bu zulmü başlatan hadise ise Cedîs'li bir ailenin boşanma davasıdır.¹⁹⁷

“Cedîs” den “Hüzeyline”¹⁹⁸ isminde bir kadını kocası boşar. Kocasını çocuğu annesinden almak ister. Kadın vermez. Hakem olması için “Amlîk”'a gidip:

-“Ey Kral! Ben bu çocuğu dokuz ay karnımda taşıdım, zahmetle doğurdum. Kuvvetleşip sütten kesilme zamanı gelinceye kadar iki mememden emdirdim. Kocam sırf bir kahır olması için çocuğu benden almak ve beni hasret ile budala etmek fikrindedir.” der. Kocasını da cevaben:

-“Ben bu kadının tamamen mihrini verdim. Şu şöhretsiz, kıymetsiz çocuğu almaktan başka bu işten bir faydam yoktur. Sen bir kralısın. Şânına yakışır, neye gücün yetiyorsa onu yap.” sözlerini söyler.

Amlîk, her ikisini de dinler. Çocuğun alınıp kendi köleleri arasına itilmesini, karı ve kocanın satılıp erkeğe karısının satış bedeli olan paranın beşte birinin, kadına kocasının satış bedeli olan paranın onda birinin verilmesini emreder. Hüzeyline garip, garipliği oranında zâlimce olan böyle bir emri duyar ve pişmanlığını dile getiren bir şiir inşâ eder. Amlîk şiiri işitince daha da kızar ve Cedîs'e mensup genç kızları zifâf gecelerinde kendisiyle birlikte olmaya zorlayarak uzunca bir süre mezâlim uygular. Bu durum evlenme sırası Ufeyre'ye gelinceye kadar böyle sürer.

Beyânülhak Gazetesi'nin 116. sayısının 2125-2126. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Ömer Hayri Efendi, “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bu makalesinde Tasm ve Cedîs kabileleri hakkındaki anlatımına kaldığı yerden devam eder:

“Ufeyre, Esved'in kız kardeşi ve Abbâd'ın da kızı idi. Lakabı Şemûs'tu. Şemûs'un akrabası onu evlendirmek ister. Zifâftan önce Şemûs'u kabilenin gençleriyle birlikte gidip Amlîk'a teslim ederler. Amlîk, Şemûs'a yapacağını yapar ve salıverir. Şemûs gömleği arkasından, önünden yırtıldığı, namusu kirletildiği, üstü başı kan içinde olduğu halde:

¹⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/321.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr'de kadının ismi “Hezîle” şeklinde geçmektedir.

“Cedîs’ten daha zelil ve alçak kimse yoktur. Gelinlerine bu rezaleti nasıl yaptırabilirler! Ey kavmim, benim kocam hür biriyken siz nasıl bu zulme razı olursunuz? Bana mihrim dahi verilmişken...” mealinde şiirini söyleyerek kabilesine gelir. Kabilesinin sessiz kalması üzerine Şemûs bu beyitlerle yetinmez. Namusuna sürülen bu lekenin, kan davasıyla temizlenmesi için:

“Gençleriniz toplansın ve bir araya gelsinler. Sizler karınca gibi çok sayıda adamlarsınız. Sabah olunca Ufeyre’nin kanı için yürüyün. Açıkça bu yürüyüşü gösterin ve kadınlarınızın kocası için bunu yapın. Eğer siz bir ateş gibi olursanız onlar sizin kadınlarınıza bu fiili yapamazlar. Eğer mağlup olur ölürseniz, şeref ve kereminizle ölürsünüz. Eğer galip gelerseniz, düşmanlarınızı öldürürsünüz. Harb ateşi, kendine atılan odunlara ulaşır, yakar. Ancak içinizdeki erkekler onu yüklenir. Sonra bir beldeye firar edin ve eğlence içinde ölün. Öyleyse sizin aranızda eziyete karşı savaşta iyi bir makam vardır. Ve zillete katlanmak yerine ölüm bir hayır makamıdır. Eğer siz bu yapılanlara gazaplanmazsanız, kadınlarınız yaşlılıklarından dolayı ayıplanmazlar...” mealinde şiirini söyler. Şemûs bu iki şiir ile kavmini, hayatını hiçe sayıp namusu için savaşmaya çağırır.¹⁹⁹

Ufeyre’nin kardeşi Esved kavminin itaat ve takdirini kazanmış saygın bir adamdır. Kardeşinin bekâretinin bir rezilin tecavüzüyle parçalanmasını anlatan ve kavmini zilletin en aşağı seviyesinde gösteren şiiri iştir iştir kabilesine:

“Ey Cedîs topluluğu! Tasm’ın, kralın kendilerinden olmasından başka üstümüzde fazla bir izzetleri yoktur. Kralın bize karşı büyüklüğü, üstünlüğü bizim âcizliğimizdendir. Hakkımızı, intikamımızı alamayışımız onun zulümlerine tahammülümüzdenidir. Öyle ise gelin emredeceğim konuda bana itaat edin. Çünkü bu gayet mühimdir.” sözlerini söyler. Kızın şiirini işittiği için heyecana gelmiş olan Cedîs: “Peki. Ne söylersen sana itaat edelim. Fakat onlar bizden çoktur. Ne yapabiliriz?” cevabını verir. Bunun üzerine Esved: “Ben, kral için bir ziyafet yapar, onu ve ailesini davet ederim. Davetliler, ihtişamlı kıyafetlerini yerlerde sürükleyerek gaflet içinde gülüştükleri zaman biz de kılıçlarımızı alıp bunların işini bitiririz.” çaresini gösterir. Kavmi de: “Peki, yap.” deyip uygun bulurlar.

Esved, birçok yemek yapar. Kılıçları da kavmiyle beraber memleketin görünür bir noktasında kuma gömer. Sonra kavmiyle kralı yemeğe davet eder. Kral ve çevresi, Esved’in tahmin ettiği üzere gaflet içinde büyüklük taslayarak gelirler, oturacakları yerlere oturup ellerini yemeğe uzattıklarında Cedîs ve beraberindekiler kılıçlarını kumdan çıkarıp krallarından ayak takımına varıncaya kadar hepsini öldürürler. Bütün bu olanlara rağmen nasıl olduysa kılıç artığı

¹⁹⁹ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/322.

olarak kalanlar olur. Bunlar Yemen kralı Hassân b. Tebî'a'ya gidip yardım isterler. O da yardımını esirgemez. Onlarla beraber Yemâme'ye doğru yürümeğe başlar. Üç günlük bir mesafe kalınca yardım dileyenlerden biri: “ Bir kardeşim Cedîs'le evli. Gözü pek keskindir. Üç günlük yoldan görür. Onun bizi görüp gelişimizin korkutucu haberini Cedîs'e söylemesinden korkarım. Beraberindekilere emret, her biri bir ağaç dalı alsın, önlerinde tutarak arkasına gizlensin.” der. Hassân da istenilen emri verir. Hakikaten Yemâme yola bakar, gelenleri görür. Cedîs'e Humeyd'in kendilerine doğru gelmekte olduğunu söyler. Cedîs karısının yanına gelir. “Ne görüyorsun?” sualini sorar. Yemâme: “Ağacın dalları arasında adamlar görüyorum. Ya kürek kemiğinin etini sıyrıyorlar yahut pabuç yapıyorlar.” cevabını verir. Fakat sözünün doğruluğuna inanmazlar. Hassân bunları gâfil avlayarak sabahleyin birden bire basar. Hepsini öldürür. Yalnız Yemâme'yi getirip gözünü oyar.²⁰⁰

Ömer Hayri Efendi, Cedîs'in akıbetini aktardıktan sonra Yemâme ile ismid arasında bağlantı kuran şöyle bir rivayete yer vermiştir.

Hassân b. Tebî'a, gözleri oyulan Yemâme isimli kadına bakınca onda siyah bir damar görür. Şaşırır. Onun ne olduğunu sorar. Yemâme: “Bu, siyah bir taştır. Ben onunla gözüme sürme çekerim. Ona ismid ‘sürme taşı’ denir.” cevabını verir. Yemâme, bu taş ile sürme çekmenin mucididir. Hicaz yarımadasının doğusunda olan Yemâme bölgesine, bu kadının ismi verilmiştir. Arap şairleri, bu kadını şiirlerinde pek çok zikretmişlerdir.

Hassân b. Tebî'a'nın müdahalesi ile Cedîs halkı, bu şekilde helak olur. İçlerinden yalnız Amlîk'in katili Esved kurtulur. Esved kendini korumak için Ecâe's-Sülemî denilen dağlara kaçır. Oralarda bir müddet ikamet eder. Bu süreçte Tay kabilesi, Yemen havalisinden Cürûf'e inerler. Sonbaharda oraya semiz bir devenin gelip gittiğini görürler. Lakin nereden geldiğini bilmezler. Merak ederler. Anlamak için deveyi Feyd'in yakınında olan bu dağlara ininceye kadar takip ederler. Burada birçok bağlık, çimenlik yer olduğunu görürler. Amlîk'i öldürüp bu dağlara kaçan Esved b. Abbad'ı yakalayarak öldürürler. Onun ölümüyle Cedîs halkı tarihten tamamen silinir.

Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr “Tasm” ile “Cedîs”in şu feci olayını özet olarak yazar. Hiçbir noktasında İbnü'l-Esîr'e muhalefet etmez. Ancak kendisinden yardım dilenilen Yemen

²⁰⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/323.

Melikini “Hassân b. Es’ad” olarak zikreder.²⁰¹ İbnü’l-Esîr ise Yemen Meliki için “Hassân b. Tübba” der.²⁰²

Beyânülhak Gazetesi’nin 118. sayısının 2156-2158. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “Siyer Derslerinden: Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Ömer Hayri Efendi, “Siyer Derslerinden: Mâba’d ” başlıklı bu yazısında İbnü’l-Esîr ile Ebü’l-Fidâ İbn Kesîr arasında görünen bu ihtilafın hakiki bir ihtilaf olmadığını iddia eder. Çünkü ismi “Es’ad” olan “Ebu Kerb” in babasıdır. Lakabı da “Teb’-i Evsât”tır. Babası Hassân ise bu ismiyle, bu lakapla ve bu künye ile anılan adamdır. Bu durumda İbnü’l-Esîr, Yemen Melikinin babasının lakabını, Ebü’l-Fidâ İbn Kesir ise ismini almıştır.

Müellifimize göre tarihçiler Arab-ı Bâide’nin çöküşünde müttefiktir. “Bâide” sıfatıyla anlatılmalarının hikmeti geçen izahattan anlaşılacağı üzere soylarının yok olup gitmesidir. Ömer Hayri Efendi, Tasm ile Cedîs’in soyunun bu hadise ile sona ermediğini iddia eden ve yazılı eserlerde izine rastlanmayan şifahî bir rivayete de yer vermiş ancak İbnü’l-Esîr’in detaylı tercümesi ile Ebu’l-Fidâ’nın özet tarzdaki ifadesinin bu iddiayı çürüttüğünü savunmuştur.

Ömer Hayri Efendi, “Arab-ı Bâide çok eski zamanlarda yaşadıklarından onların hayat hikâyeleri ve detayları, tarihçiler açısından meçhul kalmıştır. Bu hususta hiç bir tarihçi tereddüt etmez.” der. Bu zaruri durumdan dolayı Tasm ve Cedîs hakkında ancak bu kadar bilgiye sahip olunabilmektedir.

1.2. Arab-ı Âribe

Ömer Hayri Efendi’nin verdiği bilgilere göre, Arab-ı Âribe, Kahtân’ın oğullarıdır.

1.2.1. Kahtân ve oğlu Ya’rub

Kahtân, Yemen padişahlarının, hükümdarlık tâcı giyenlerinin ilkidir. Saltanat zamanı Makedonyalı İskender’den 1.700 sene kadar evvel tahmin olunur. Bir şâirin:

“ Müsamaha ve asillikte Kahtân’ın misli olmadığı gibi Araplar içinde onun gibi fesahat sahibi biri de kitaplara yazılmamıştır. ” beytinden anlaşıldığına göre Kahtân’ın adaleti, siyasetindeki güzellikler ve idaresindeki mükemmellik darb-ı mesel halini almıştır. Kahtân ölünce yerine oğlu Ya’rub geçer.

²⁰¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 3/204.

²⁰² İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/323.

Arab lisanını ilk konuşan Ya'rub'dur. Onun ilk Arapça konuşan kişi olduğu, Hz. Peygamber'in şâiri olan Hassân b. Sâbit'in şu dizeleri ile sabittir.

“ Kelâmın piri olan Ya'rub'dan Arapça öğrenildi. O bizim Arapça'da babamızdır. Sonrakiler Arapça konuşmada onun neferi olabilirler.”

Ya'rub, saltanatının ilk senesinde Hicâz ahalisiyle muharebe edip onları mağlup etmiştir. Oradaki küçük krallıkların bir kısmını ele geçirmiştir. Vergiler almıştır. Hicaz bölgesini tamamen ele geçirmekle asayişini temin etmiştir. Bölgede siyasi istikrarı sağladıktan sonra buranın vâililiğini kardeşi, Cürhüm-ü Sâni'ye vermiştir. Cürhüm-ü Sâni, İbn Kuteybe'nin *Kitabu'l-Maârif*'deki açıklamasına göre Ya'rub'un kardeşi değil, amcazâdesidir.²⁰³ Ya'rub, Hicâz vâililiğini, Cürhüm-ü Sâniye verdikten sonra selamet içinde, ganimetlerle memleketine gitmiştir.

Ya'rub, tebeasının pek sevdiği, şânı yüksek bir kraldı. Hürmete layık bir kimse olduğu, ölüm anlarının yaklaştığını anlar anlamaz çocuklarını başına toplayıp yaptığı rivayet edilen nasihatlerinden anlaşılmaktadır. Ya'rub nasihatlerini önce bir hitabe şeklinde, sonra ise bir şiir şeklinde ifade etmiştir. Hitâbesi şu şekildedir:

“Çocuklarım! İlim öğreniniz. İlim ile amel ediniz. Hasedi kendinizden uzaklaştırarak itiniz. Ona tenezzül etmeyiniz. Fenalıkların çıktığı kaynak hasettir. Kötülükten ve kötü kişilerden kaçınız. Şer, size şerden başka bir şey getirmez. Halka adaletli muamele ediniz ki halk da size aynı şekilde mukabelede bulunsun. Kibirden kaçınız. Zira kibir, insanların kalbini sizden uzaklaştırır. Tevazuu elden bırakmayınız. Çünkü tevazu, sizi insanlara yaklaştırır, sevdendir. Bir meşveret talep edildiğinde görüş bildiriniz. Böylece çıkan netice sizin tavsiyenizden farklı bile olsa öfkelenmezsiniz. Zira bu istişare meşveret talep edenin boynunuza attığı bir emanettir. Ceddiniz babasından, ona da ecdadından menkul olan vasiyetlerle size tavsiyelerde bulunurum. Yüzünüzü ilme döndürünüz. Döndürdüğünüzde onu tahsil ediniz. Çünkü âlim, zekâdan mahrum, tecrübesiz gibi değildir. Hasede kulak vermeyiniz. Verirseniz, her bir müfsid hasetçinin sapkınlıkta kalışı gibi sapkınlıkta kalırsınız. Muktedir oldukça kötülüğü semtinize uğratmayınız. Zira şer, olgun ve kendine hâkim kişilerin ahlakından olamaz. Size rakîb olanların her birine insafli şekilde muamelede bulununuz. Tâ ki uzaktakiler de sizden aynı muameleyi esirgemesinler. Kibir kapısından yüzünüzü çeviriniz. Onu külliye terk ediniz. Tevazuu elden bırakmayınız. Tevazuun fazlalığını kâfi görüp riya, yağcılık gibi alçaklıklara tenezzül ederek ona bir şey ilâve etmeyiniz. Katîdir ki affetmek ve bağışlayıcı olmak, şerefe

²⁰³ İbn Kuteybe, *el-Mâarif*, 1/27.

ulaştırıcı olarak gördüğünüz mülkten daha üstündür. Komşunuzun sizdeki hakkını unutmayınız. Bu şekilde kıymetli özelliklerin ve cömertliğin her birine sâhib olunuz.”

Gösterişli binalar inşa etmeye oldukça önem veren Ya’rub, Yemen’i bayındır hale getirenlerin ilki kabul edilmektedir. Ömer Hayri Efendi’nin bildirdiğine göre Ya’rub’la ilgili “ Bu adamın ismi ‘Yemen’ dir, ‘Ya’rub’ lakabıdır ve Yemen, onun ismiyle müsemmadır.” şeklinde bir görüş mevcuttur. Ancak müellifimiz bu iddiayı reddetmektedir. Bu konuda sağlıklı olan düşünceye göre Ya’rub, onun ismidir. Yemen de, şarka dönüldüğünde Ka’be-i Mükerreminin sağına düştüğü için bu adı almıştır. Ya’rub’un hükümdarlık müddeti, otuz üç senedir.

1.2.2 Yeşcüb b. Ya’rub ve oğlu Abdüşems

Ya’rub’un yerine oğlu “Yeşcüb” geçer. Fakat Yeşcüb hiçbir yönden babasına benzemez. Diriden yaratılmış bir ölü gibidir. Babası ile kıyaslanabilecek bir yönü bulunmamaktadır. Akli ve fikri yok hükmündedir, herhangi bir konuda inisiyatif alabilecek durumda değildir. Bu âciz-i mutlak yapısı, ona tarihlerde nam bıraktıracak bir eser yaptırmamıştır. Bu şekilde yaşayarak ölmüştür.

Yeşcüb’ün yerine oğlu Abdüşems geçer. Abdüşems’in birçok evladı olur. En meşhurları Himyer ile Kehlân’dır. Himyer’den Tebâbie-i Yemen²⁰⁴, onlardan da Kudâa b. Mâlik b. Himyer’in oğulları türemiştir. Pek çok kola ayrılan kabilenin en meşhur kolları şunlardır: Kelb, Belî, Tenûh, Behrâ, Cüheyne, Selîh, Nehd, Uzre. Bunlar Câhiliyye asrında izzetli ve saygın kabul edilen kabilelerdir.

Kehlânogulları da çok sayıda alt kollara ayrılmıştır. En meşhurları yedi tanedir: Ezd, Tay, Mezhîc, Hemdan, Kinde, Murad, Enmâr. Şâm kralları Gasâsine, Evs, Hazrec, Huzâa, Bârik, “Ezd” in; Cedîle, Nebhân, Sedûs, “Tay” ın; Havlân, Neha’, Ans, Sa’de’l-Aşîre “Mezhic”in; Sekâsik, Sekûn “Kinde”nin; Becîle, Da’m “Enmâr”ın; Zübeyd “Sa’de’l-Aşîre”nin

²⁰⁴ Güney Arabistan’da milâttan önce 115 yılından milattan sonra 525 yılına kadar hüküm süren Himyerî Devleti birincisine krallar, ikincisine tebâbia denilen iki döneme ayrılmaktadır. Krallar devri IV. yüzyılın başına, tebâbia devri 525 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde kendilerine tûbba’ adı verilen Himyerî kralları Güneybatı Arabistan’ın tamamına hâkim olmuştur. İslâm kaynaklarında Yemen krallarına Sebe, Himyer ve Hadramut’a sahip olmadıkça tûbba’ denilmediği belirtilmektedir; dolayısıyla tebâbia Yemen’in birliğini sağlayan kralların unvanıdır. (Harman, 2012, 41/455-456)

kollarındandır. Lahm ve Cüzam, Amr b. Sebe'nin; Hîre melikleri Menâzire²⁰⁵ de, Lahm'ın oğullarından türemiştir.

Ömer Hayri Efendi, Abdüşems soyundan türeyen kabileleri bu şekilde saydıktan sonra Abdüşems hakkında detaylı bilgiler verir. Abdüşems, heybet sahibidir. Herkesi korkutan titretmiş, savaşmaya arzulu, savaştığı zaman ise şiddetli, ateşli bir hükümdardır. Bununla beraber askerine iyi bakan ve etrafını kollayan basiretli bir padişaktır. Mükerrer surette Mısır'a gidip ahalisine felâket yıldırımları yağdırmıştır. Ülkesinin başkentine bir takım esirleri hayvan sürer gibi süre süre getirmiştir. Harplerde talihinin yaver gitmesi onu Bâbil'e kadar ulaştırmıştır. Oraya da boyun eğdirmiş, ahâlisini cizyeye bağlamıştır. Bir memleketin ismini iştir iştirmez hemen oraya gitmek, fethetmek sevdâsına düşen bir karaktere sahiptir. Öncesinde hiçbir Yemen kralı onun muzafferiyetine erişmemiştir. Şâirin şu dörtlüğü latîf ve veciz şekilde onu anlatır:

“Andolsun ki doğudan batıya kadar bütün ufukların meliki Abdüşems b. Yeşcüb'dür. Onun gayret ve çabası bizi, Bâbil'e ulaştırdı ve orayı ele geçirmemizi sağladı.”

Abdüşems, “Sebe” lakabıyla tanınır. Onun bu lakapla anılmasının hikmeti zaferden zafere atlayarak çok esir almasıdır. Krallara ta'zimen söylenilen: انعم صباحا واييت اللعن: Yani “ Nimetler içinde yaşa, tüm kötülükler senden uzak olsun.” ta'zim cümlesi oğlu tarafından kendisine saygı alameti olarak sunulan kralların ilkidir. Me'rib seddini ilk inşa eden Abdüşems'tir. Otuzbeş sene saltanat sürdükten sonra ölürken tahtını oğlu Himyer'e bırakmıştır. O da babası gibi istila ede ede Çin hududuna kadar olan bütün memleketleri yönetimi altına almıştır. Semûd kavmini Yemen'den çıkarıp Hicaz'a süren, odur. Uzun ömürlü olan Himyer'in saltanatının seksen yıl sürdüğü nakledilmektedir.

1.2.3. Abdüşems Sonrası Yemen Kralları

Beyânülhak Gazetesi'nin 121. sayısının 2210-2211. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Ömer Hayri Efendi “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bu yazısında, Abdüşems sonrası Yemen kralları hakkında da önemli bilgiler vermiştir. Himyer'in yerine sıra ile oğlu²⁰⁶ Vâsil, sonra Vâsil'in oğlu Seksek, sonra da Seksek'in oğlu Ya'fur geçer. Müellifimiz, tarihçiler

²⁰⁵ Başşehri Hîre olan Lahmîlere bu sebeple Hîreliler, kurucularına nisbetle Amr b. Adî oğulları, Amr'ın babasının veya dedesinin bazı rivayetlerde Nasr şeklinde zikredilmesinden dolayı Nasrîler ve üç kralları Münzir adını taşıdığı için Menâzire de denmiştir. (Kapar, 2003, 27/54-55.)

²⁰⁶ Himyer'in Mâlik, Âmir, Amr, Sa'd ve Vâsile isimli beş oğlu vardır. Vâsile isimli oğlu ondan sonra Yemen kralı olmuştur. (Algül, 1998, 18/62-63.)

arasında Ya'fur öldüğünde oğlu Nu'mân'ın kaç yaşında olduğuna ilişkin ihtilaf olduğunu ifade etmiş. Bir grup tarihçiye göre Ya'fur, henüz oğlu Nu'mân anne karnında iken ölmüştür. Diğer bir görüş ise Nu'mân'ın çocukluk döneminde öldüğü yönündedir. Bununla beraber tarihçiler, Âmir b. Bâdân b. Avf b. Himyer'in Abdüşems'in saltanatına nâib oluşunda ittifak halindedirler. Yani Ya'fur'un oğlu Nu'mân henüz tahta geçecek yaşta olmadığından Himyer'den doğan bir başka kola mensup olan Âmir b. Bârân yerine geçmiştir.

Âmir b. Bârân, her gün dört tane gösterişli, son derece şık kıyafet giydiğinden dolayı “zûrbâş” lakabıyla anılmaktadır. Âmir, hükûmet merkezi olan San'a'da ikamet ederdi. Tahta geçip hâkimiyetini güçlendirdikten, tebâsının itaat ve inkıyadını gördükten sonra zâlim bir hükümdara dönüşmeye başlamıştır. Yüce makama vekâletini, asillîğe dönüştürme sevdasına düşmüştür. Nu'mân'ı öldürmeğe azmederek hükümdarlığın ihtişamını kendi soyuna aktarma hırsına kendini kaptırmıştır. Himyer halkının yöneticileri onun bu makam hırsını anlayarak isyan bayrağını kaldırıp Nu'mân'a giderler. Onu babasından miras kalan makama oturturlar. Nu'mân b. Ya'fur ile babasının nâibi arasında dehşet verici olaylar baş gösterir. Birçok insan öldürülür. Tâlih Nu'mân'dan yanadır. Hasmını büyük bir hezimete uğratar. Âmir, aç gözlülük ve tamah kürsüsünde on iki sene oturabilmiştir. Sonrasında tahta asıl vârisi geçmiştir. Bu şekilde Âmir, tahtı kaybetmenin acısını, Nu'mân ise iktidara geçmenin lezzetini tatmıştır.

Nu'mân b. Ya'fur, akıllı, ihtiyatlı, basiret sahibi, kadri yüce, düşmanlarına korku salan bir hükümdar olarak tanımlanmıştır. Birçok savaşlar yapmıştır. Muzafferiyet de kazanmıştır. Hakkında inşâd edilen bir şiirde geçen âferte “عافرت ” “ifadesinden ötürü “Meâfir” lakabıyla anılmıştır. Söz konusu şiirin ilgili beyitleri şu şekildedir:

إذا انت عافرت الأمور بقدرة بلغت معالي الاقدمين الاقاول

“Güç kuvvet kazanıp zor işleri başardığında geçmiş yüce hükümdarlar hakkında söylenen sözlerin en yücesini hak ettin.”

Nu'mân b. Ya'fur'un saltanat süresi kırk dört senedir. Yerine oğlu İsmâ' geçer. Ömer Hayri Efendi İsmâ' için, “Babası gibi olmadığından mıdır nedendir bilinmez, tarihçiler onun hakkında ‘Sâkindir.’ tabirini kullanmışlardır.” ifadelerine yer vermiştir. Büyük ihtimalle evlâdı kalmayıp nesli inkıraza uğramış olmalıdır ki ondan sonra Şeddâd b. Âd b. el-Mültât b. Sebe tahta oturur. Şeddâd, Aksâ-yı Mağrib'e kadar enine boyuna uzanıp giden memleketlerin tamamını galibiyet yoluyla eline geçirmiştir.

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 133. sayısının 2403-2406. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “Siyer Derslerinden: Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Ömer Hayri Efendi, “Siyer Derslerinden: Mâba’d” başlıklı makalesinde önce Şeddâd b. Âd hakkındaki anlatımına devam ederek şu cümlelerle ona dair sözlerini bitirir: “Şeddâd, zamanına göre imar faaliyetlerine de önem vermiştir. Ele geçirdiği yerleri harabe ve çöl halinde terk etmemiştir. Mükemmel binalar yaptırmış; şehirler kurdurmuştur. Suyun muhafazası için büyük sarnıçlar şeklinde çukurlar kazdırmıştır. Binlerce medenî eserler göstere göstere ebedî âleme göçmüştür.”

1.2.4. Âd Kavminin Helâki ve Lokman b. Âd

Müellifimiz makalesinin bu kısmında önce Âd kavminin ve kralları Şeddâd’ın helâkinden sonra yerine kimin geçtiği konusundaki ihtilafa değinir, sonra Lokman b. Âd hakkında bilgiler vermeye başlar: “Ebü’l-Fidâ ile bazı tarihçiler Şeddâd’ın yerine kardeşi Lokman’ın geçtiğini söylüyorlarsa da diğer kardeşi Züssedd’in halefi olduğu sâbittir.” der. Burada bahis konusu olan Lokman’ın Kur’an-ı Kerîm’de ismi yazılı olan Lokman olmadığı kanaatindedir. Müellifimiz bu sadette İbnü’l-Esîr’den bir delil getirir. İbnü’l-Esîr “*el-Kâmil*” isimli eserinde İbn İshak’tan (ö. 151/768) naklen şu bilgileri vermektedir:

“Âd kavmi, Hz. Hûd’a iman etmezler. İkaz tarzında bir ceza olmak üzere aralıksız, dehşetli bir kıtlık hadisesine giriftar olurlar. Yağmur duası için yakarıшта bulunmak için kendilerinden yetmiş kişi seçip Mekke-i Mükerreme’ye gönderirler. Bunların içinde İbnü’l-Asîr, Lukaym b. Hezzâl, Muâviye b. Bekr’in dayısı Celhemete b. el-Hayberî ve Hz. Hûd’a iman eden Lokman b. Âd ile Mersed b. Sa’d da bulunmaktadır.

Bunlar Mekke-i Mükerreme’ye varırlar. Haremin dış tarafında Mekke-i Mükerreme’nin görünür yüksek noktasındaki bir hâneye misafir olarak inerler. Bu hâne Celhemete b. el-Hayberî’nin yeğeni Muâviye b. Bekr’in hanesidir. Hane sahibi misafirlerine cömertçe davranır. Zira gelenler hem hâne sahibinin dayısı konumundadırlar hem de Lukaym, Muaviye’nin kız kardeşiyle evlidir. Lukaym’ın bu evlilikten dört oğlu olmuştur. İsimleri Ubeyd, Amr, Âmir, Umeyr olup Benî Lukaym olarak anılan bu kişiler dayılarının yanında ikâmet etmektedirler. Âd-ı ulânın helakinden sonra türeyen Âd-ı uhrâ bunlardan başlamıştır.

Yağmur duası heyeti misafir oldukları hanede bir ay kalırlar. Bu müddet zarfında şarap içmekten, hanende, çengi iki cariyeinin hoş şarkılarından mahrum kalmazlar. Hâsılı o zamanın

alışkanlıklarından olan her çeşit ağırılanma ve ikrâmı görürler. Hey’etin dua vazifelerini terk ile ikametlerinin uzamasından doğan sıkıntılara, meşakkatlere hane sahibi tahammül edemeyerek âilesine: “Yemen’de dayılarım kıtlıktan helak olmakta, bunlar ise burada zevk u safâda” sözlerini söylerse de misafirlerini, vazifelerine davetten sıkılır. Derdine bir çâre arar. İşi o iki cariyeye açar. Cârîyeler de: “Misafirlerin söyleyenini bilemeyeceği bir şiir söyle. Biz o şiiri onlara şarkı tarzında okuruz. Belki kalkarlar, işlerine giderler.” der. Muâviye de Âd yurdunun içinde bulunduğu sıkıntılı durumu, kuraklığı hatırlatan beyitler inşâd eder. Cariyeler bu şiiri şarkı şeklinde okuyunca misafirler birbirlerine: “Kavminiz sizi kıtlık bâdiyesinden kurtulmak için yağmur duasında bulunmak hizmetiyle vazifeli olarak gönderdi. Siz ise burada yerleşip kaldınız. Ne duruyorsunuz? Gidin, Harem’e girin, vazifenize bakın.” şeklinde sözler söylerler. Mersed b. Sa’d: “Bizi buraya yollayanlar duamızla kıtlıktan kurtulamazlar, bereket yağmuruna nâil olamazlar. Bâri siz Peygamberinize mûmince bir itaatte bulununuz. Bulununuz da bereket yağmurundan mahrum olmayınız. Şu şiddetli beladan başınızı kurtarınız.” cümleleriyle sakladığı imanını ilan eder. Celhemete b. el-Hayberî yeğeni Muaviye b. Bekr’e: “Mersed b. Sa’d’ı bizimle salıverme, alıkoy.” emrini verir. Hey’et yağmur duası için Mekke’ye gidip yalvarış ve yakarıшта bulunur. Duaları zâhiren kabul olur. Allâh-u Teâlâ beyaz, kırmızı, siyah üç türlü bulut yaratır. “Nefsiniz ve kavminiz için bulutlardan birisini seçiniz.” diyen bir ses yükselir. Suyu çok olduğu için siyah bulutu tercih ettiklerini söylerler. Bunun üzerine şöyle bir ses yükselir: “Seçtiğiniz şu siyah bulut başınıza yıldırımlar yağdıracaktır. Bu, feyiz bulutu değil, dehşet verici bir gûldür, gûlün gûlûdür.”²⁰⁷ Âd evladından mü’min olmayan hiçbir ferdin hayatı bundan kurtulamayacaktır. Evlad, baba ne varsa hepsini öldürecektir. Onları yıpranmış, çürümüş, ele alınınca dökülen paçavralara çevirecektir. Ancak Âd-ı Uhrâ’nın ecdâdı, Benî Lukaym’a²⁰⁸ ilişmeyecektir.” Hakikaten fırtınanın korkutucu zuhuru şu beyânları doğrular. Allâh-u Teâlâ azap ile dolu siyah bulutu Âd’a doğru sevk eder. Bulut vâdinin bir tarafından çıkar. Oradakiler bulutu görünce kıtlıktan kurtulacaklarını düşünüp sevinirler.

Bu karaltıyı ilk önce görüp helak edici bir sarsar²⁰⁹ olduğunu anlayan Âd kavminden Fehdet isminde bir kadındır. Bu kadın bunu görür görmez bir bağırır, yere düşer, kendinden geçer, bayılır. Kendine gelince ne gördüğü sorulunca: “Bir sarsar gördüm ki içinde ateş bulutlarını andırır alevler var. Bir takım erkekler de onu önünden çekerler.” cevabını verir. Bulut vadiden çıkınca Âd kavminden Halecân ve birkaç kişi: “Geliniz. Vâdinin bir tarafında

²⁰⁷ Buradaki gûldan kasıt, gulyabani demektir. Gûl, tenhalarda ve karanlıkta korkutan, insanın gözü önünde tecessüm eden muhavvif hayal demektir. [Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-u Türkî*, 971.]

²⁰⁸ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Bunların 4 tane olduğu, isimleri birkaç satır yukarıda söylenmiştir. Gaflet olunmasın.”

²⁰⁹ Sarsar, pek şiddetli ve soğuk rüzgâr demektir. (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-u Türkî*, 824)

duralım da bulutu oradan def edelim” mütalaasında bulunur. Fakat fayda vermez. Rüzgâr bunların her birini yukarı kaldırıp yere çarparak kafasını koparır. Yalnız Halecân hayatta kalır ve başına gelenleri anlattığı dizeleri mırıldanarak dağa doğru çıkar. O esnada Hz. Hûd ile aralarında şöyle bir konuşma geçer:

-Müslüman ol ki selamet bulasın.

-Bana Müslümanlığın karşılığında ne var?

-Cennet.

-O buluttaki Horasan develeri gibi korkutucu şeyler nedir?

-Meleklerdir.

-Müslüman olursam beni Rabbin bunlardan kurtarır mı?

-Askerinin elinden bir kimseyi kurtarmağa gücü yetmeyen bir padişah tasavvur eder misin?

-Keşke râzı olduğum şeyi yapsaydı.

Sonunda rüzgâr Halecân’a ulaşır. Onu da cehenneme yollar. Bahsi geçen fırtına Hâkka Sûresi sûresi 7. âyette şu şekilde anlatılmıştır. “Allah onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün.”

Bu rüzgâr isyan edenlerden herhangi bir ferdi sağ bırakmamıştır. Hz. Hûd ile mü’minler ise bir tarafa çekilip kurtulmuşlardır. Ateşli fırtına onların da derilerini biraz yumuşatmıştır. Yağmur duası heyeti Muâviye b. Bekr’in hânesine döner. Sonra deve üzerinde bir adam gelir. Âd’ın fecî felâketini, Hz. Hûd ile bağlılarının da selâmete erdiğini hikâye eder.

Ömer Hayri Efendi, yağmur duası heyetini ve Âd kavminin âkıbetini anlattıktan sonra yağmur duası heyetinde olan Lokman b. Âd ile ilgili rivayetleri değerlendirmeye koyulmuştur. Lokman, Rabbine yalvarırken ona şöyle seslenilmiştir: “Ebedîlik müstesnâ olmak şartıyla nefsin için neyi istiyorsan söyle!” Lokman: “Yâ Rabbi, beni uzun ömürlü kıl!” niyâzında bulunur. Bunun üzerine Lokman yedi adet kumral tüylü dağ öküzü yavrusu ile yedi adet nesr kuşu arasında muhayyer bırakılır. Lokman ikinciye seçer. İlham-ı İlâhî ile bir kartal pilici alır. Onu ölünceye kadar besler. Sonra başkasını edinir. Onu da kezâ böylece besler. Yedinciye kadar hep bu suretle hareket eder. Kartalların ortalama ömrünün seksen yıl olduğu

bilinmektedir. Bu durumda Lokman, yedi kartal ömrü kadar yaşamış oluyor ki bu $7 \times 80 = 560$ seneye tekabül eder. Yedinci kartalın ismi Lebed olup Câhiliye devri şairlerinden Nâbiga'nın dizelerine de konu olmuştur. Nâbiga bir kimsenin ölümünü anlatırken uzun süre yaşamakla özdeşleştirilen Lebed'e atıf yapmıştır. Şairin dizeleri şu şekildedir:

“Kuşluk vakti öldü, ailesi götürüp gömdüler. Lebed'i yakalayıp helak eden ölüm onu da helak etti.” Lokman'ın da ebediyetle özdeşleştirdiği Lebed'in ihtiyarlayıp hareket etmekte güçlük çektiğini görünce “Kalk ey Lebed, sen ki ebediyet kartalısın.” dediği bildirilmiştir.²¹⁰

Ömer Hayri Efendi, “olduğu noktaya keçe gibi yapışıp ayrılmak istemeyen tembel adam” anlamına gelen **lebed** kelimesinin ebediyetle kurulan bağlantı dolayısıyla bu kuşa isim olarak verildiğini aktarmış, sonra da Lokman'a böyle bir anlayışın izafe edilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Müellifimiz Lokman'ın nesr kelimesinin çoğulu olan nüsûr kelimesine atıfla “sâhibü'n-nüsûr” lakabıyla yad edildiğini, nesr kelimesinin Türkçe karşılığının kerkes olduğunu izah ettikten sonra “Sen ebediyet kartalısın.” anlamındaki beytin Lokman'a aidiyetinden şüphe ettiğini bildirir. Ayrıca Lokman'ın Hz. Hûd'a iman etmiş olmasının da kuşa bu şekilde ebediyet nispet etmesine engel teşkil ettiğini ifade eder. Müellifimize göre Lebed ismini olsa olsa uzun ömürlü olduğu için vermiş olabilir. Ancak ona ölümsüzlük izafe etmek kesinlikle imanına zıttır. Zira iman sahibi kişiler, Allah'tan başka bir varlıkta ebedîliği ne tasavvur, ne de itikad ederler. Lokman'ın Hz. Hûd'a imanı ise çok sağlam şekilde rivayet olunur. Dinden döndüğüne dair hiçbir rivayet yoktur. Belki Lokman 560 sene yaşamıştır. Bu kadar yaşamak başka, bir kuşa ebedîlik itikadı, ölümsüzlük tasavvuru başka bir meseledir. Mümkînât²¹¹ ile Allah'ın kudretinin bağı bilindikten sonra bu kadar yaşayış garipsenemez. Zira bu kadar bir ömür hadd-i zâtında imkan dâhilindedir.

Ömer Hayri Efendi, Lokman bahsini kapatmadan önce “Mühim Bir İrşad” notuyla mucize ile ilgili bir not düşmüştür. Buna göre bazı felsefe âlimleri, sene kelimesini mecâza hamlederek, Lokman'ın beşyüz küsûr sene yaşamasını mucize olarak değerlendirmemektedirler. Bu olsa olsa onların mantık ve Arap diline olan

²¹⁰ Âd kavmi ile ilgili Ömer Hayri Efendi'nin zikrettiği tüm bu detaylı anlatım için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 1/79-82.

²¹¹ “Mümkîn: Varlığı da yokluğu da zâtının gereği olmayan ve zâtına nisbetle varlığı ile yokluğu eşit bulunandır. Allah'ın dışında kalan bütün varlıkların dahil olduğu mümkün var olmak için mutlaka bir sebebe muhtaçtır, bu sebep onun varlığını yokluğuna tercih eder. Mümkîn varlık sebebinden önce ve sebebiyle birlikte değil mutlaka sebebinden sonra bulunur. Bundan dolayı her mümkün varlık hâdistir (Fahreddin er-Râzî, 71). Mantıkta konu ile yüklem arasındaki ilişkinin zorunlu olmadığını ifade etmek için de imkân kavramı kullanılır (Gelenbevî, 32).” (Üzüm, 1998, 18/464-466)

vukufiyetsizliklerinden kaynaklanmaktadır. Ömer Hayri Efendi bu notla “Siyer Derslerinden: Mâba’d” başlıklı yedinci makalesini bitirmiştir.

1.2.5. Hz. Nuh ve Uzun Ömürlü Olması İle İlgili Hususlar

Beyânülhak Gazetesi’nin 137. sayısının 2462-2466 sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “Siyer Derslerinden: Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Ömer Hayri Efendi “Siyer Derslerinden: Mâba’d” isimli bu sekizinci makalesinde, Lokman b. Âd’ın Allah’ın bahşettiği bir mucize gereği uzun ömürlü olmasını kabullenemeyen bazı felsefecilerin, Hz. Nuh’un da dokuz yüz elli senelik tebliğ müddetini kabullenemediklerini, bunun neticesinde Ankebût Sûresi 14. âyetteki *sene* lafzını mecaza hamletmek istediklerini belirtir.

Müellifimiz felsefecilerin şöhret tutkusundan dolayı böyle bir yola girdiklerini vurguladıktan sonra onların iddialarını şu sözlerle aktarır:

“ Felsefecilere göre canlılık süresinin uzamasının en mühim sebeplerinden olan kan dolaşımı organları dahi bu kadar uzun süre yaşamaya müsait değildir. Gerek toplardamarlar, gerek atardamarlar içlerinin dolup kan damlalarının küçülmesi, temel maddelerin elastikliğini kaybetmesi nedeniyle gençlik ve dinçlik zamanlarındaki kadar kan dolaşımına güzel hizmet edemezler. En ufak bir tazyik ile âni bir ölüme yol açarlar. Kalp dahi elastikliğini kaybederek sertleşir, kemikleşir. Hatta kemikler bile zayıflayarak tebeşir gibi un ufak olabilecek bir hale bürünürler. Yüz insandan birisi ancak yüz yaşını geçebilir. Yüz elli yaşına varmış adam hakikaten yok hükmündeki ender kişilerdendir.”

Ömer Hayri Efendi, felsefecilerin bu görüşlerini eleştirmiştir. Ona göre İslâm felsefecileri tabiat felsefesine ait bu teoriyi ileri sürerek Hz. Nuh’un tebliğ senesini bâtil, manasız ve ilmî olmayan te’villerle yorumlama cüretinde bulunmuşlardır. Te’vil olunmak istenilen “sene” lafzı Ankebût Sûresi 14. âyette geçmektedir. Bu âyette Cenab-ı Hak “*Andolsun ki biz Nuhu kavmine (peygamber olarak) göndermişizdir de o, aralarında, elli yılı müstesna olmak üzere, bin sene kalmıştır. Nihayet onlar zulümde devam edip dururlarken kendilerini tufan yakalayivermiştir.*” buyurmuştur. Ömer Hayri Efendi, Kur’ânın peygamber kıssalarını anlatmakla hedeflediği maksada fıkıh usulünde ıstılah olarak *mâ sika lehu* denildiğini belirtir. Yazarımıza göre bu ilâhî maksatlar şu şekilde sıralanabilir: Hz. Nuh’un inatçı kavminden çektiği meşakkatleri ve bu feci imtihanın uzun vakitler devam ettiğini söyleyerek Hz. Peygamber’i teselli etmek ve onun Kureyş kâfirlerinden gördüğü eziyetlere, işkencelere karşı

sabır ve metanetini sabitleştirmek. Ayrıca müşriklerin yaptıkları mel'ûnluk ve utanmadan işledikleri bozgunculuğun yanlarına kâr kalacağı itikadında olduklarını ifade edip bu fikirleri çürütmek.

Müellifimiz, Hz. Nuh'un tebliğ hayatı müddetinin Kur'ân'da istisna üslubu ile sarîh bir şekilde zikredilmesinin, âyetin mecaza hamledilmesi önündeki en büyük engel olduğunu zikreder. Çünkü Hz. Peygamber, mucizevi çabasına rağmen müşriklerin şîrk ve sapkınlıktan ayrılmamakta ısrarlarını gördükçe ve onlardan eziyet ve işkenceye maruz kaldıkça canı sıkılıyor, kalbi daralıyordu. Bu surette Allah-u Teâlâ sevgili peygamberini teselli etmekle ağır meşakatlere mukabil onun tahammülünü sabitleştirmek istemiştir. Müellifimiz, Hz. Nuh'un tebliğinin dokuz yüz elli sene sürmesine karşılık çok az sayıda kişinin davetine icabet etmesi ile Hz. Peygamber'in onunla mukayese edilemeyecek derecede kısa sürede çok daha fazla kişiye ulaşmasını kıyas ederek âyetteki teselliyi şöyle açıklamaktadır:

“Nuh, dokuz yüz elli sene ortaya koyduğu doğru yolu gösterme çabası ile orantılı olacak bir muvaffakiyete nâil olamadı. Kavminden pek az kimse iman etti. O, yine insan takatini aşacak derecede de olsa sabrı elden bırakmadı. Ey Sevgili Resulüm! Sen ise ondan daha ziyade sabretmelisin. Tebliğ müddetinin yirmi üç senedir. Davetine olumlu cevap veren ve seni tasdik edenlerin sayısı, Nuh'un ümmeti ve tasdik edicilerinin sayısından kat kat üsttedir. Ayrıca Nuh'a inanmayanların azabının ertelenme süresi sana inanmayanların azabının ertelenmesinden de uzundur. Onlar cezalarını geç olmasına rağmen nasıl buldularsa seni yalanlayanlar cezalarını daha erkenden bulacaklardır. Öyleyse azabın ertelenmesine aldanmaları bir akılsızlıktır.”

Ömer Hayri Efendi, Hz. Nuh'un tebliğ müddetinin dokuz yüz elli sene olduğunu ifade eden âyeti gramer, dil mantığı ve usûl yönlerinden ele alarak âyetin mecaza hamledilmesinin imkânsızlığını göstermeye çalışmıştır. “Âyet-i kerimede doğrudan ‘Dokuz yüz elli sene tebliğ yaptı.’ buyurulmayarak bu mana ‘Elli yılı müstesnâ olmak üzere bin yıl tebliğ yaptı’ şeklinde istisna cümlesi ile ifade edilmiştir. Müellifimize göre bu ifade tarzının iki maksadı bulunmaktadır. İlki, tebliğ senesinin tufandan evvelki miktarındaki kesinliği beyandır. Yani fazla veya eksiği olmayarak Hz. Nuh'un tebliğ ömrü tam dokuz yüz elli senedir. Zira istisna, kesin durumlarda sınır çizmeye delalet eder. İstisnâyı terk ise yaklaşık bir rakam ihtimalini içerir. Mesela “Falan bin sene yaşadı.” mealindeki cümle “bin sene” ifadesinin tahkikî değil, takribî olmasını içerir. Fakat bu ibâre “Yüz yılı hariç bin yüz sene yaşadı.” istisna tarzında söylenirse tahkikî olması anlaşılır. Ömer Hayri Efendi'ye göre âyette Hz. Nuh'un ömrü ile ilgili açıkça bin denilmemesinin ikinci sebebi, muhatabının zihninde sürenin uzunluğuna vurgu yapmaktır. Müellifimiz bu görüşünü deseteklemek üzere Râgıb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI.

yüzyılın ilk çeyreği) *Müfredât* isimli eserine atıf yapar. Râgıb el-İsfahânî, âyetteki “elfe senetin” ve “hamsîne âmen” ibarelerindeki “sene” ve “âm” lafızlarının farkını şu şekilde ifade etmiştir: “**Âm**, sene manasınadır. Lakin kullanımda aralarında fark vardır. **Sene**, ekseriya kuraklığı olan yılda kullanılır. Onun için Arap dilinde kuraklık “sene” ile tabir edilir. “Âm” ise bol yağışlı yılları ifade etmek için kullanılır.”²¹² Böylece Ömer Hayri Efendi, “sene” yi kendisinden istisna yapılan, “âm” ı da istisna edilen rakam olarak ifade etmekte bir belagat inceliği olduğunu izah etmektedir. Müellifimiz ayrıca “Demek Hz. Nuh, fâni hayatının bir kısmında ilâhî mükâfattan mahrum kalmamıştır.” demek suretiyle, bu belagat inceliğinin Hz. Nuh’un tufan öncesi dönemde inatçı kavminin ona yaşattığı eza ve cefa dolu hayata mukabil tufan sonrasında yaşadığı sevinç ve ferah dolu dönemin farkına işaret ettiğini ortaya koymuştur.

Ömer Hayri Efendi, bazı kişilerin bu dokuz yüz elli yıllık süreyi Hz. Nuh’un ömrünün tamamı olarak algıladıklarını aktarır. Kendisi Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen dokuz yüz elli senenin Hz. Nuh’un ömrünün tamamı değil, tufandan evvelki tebliğ senesi olduğu kanaatindedir. Müellifimiz konuya dair güçlü rivayetleri esas tutarak Hz. Nuh ve ömrü hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar. Hz. Nuh bin elli sene yaşamıştır. Kırk yaşında peygamber olmuştur. Tufandan sonra da altmış sene safâlı bir ömür sürmüştür. Tufandan evvelki dokuz yüz elli sene de bunlara ilâve edildiğinde bin elli sene yaşadığı tahakkuk eder. Hz. Nuh’un bin dört yüz sene yaşadığı rivâyet olunuyorsa da o, rakamı itimada layık bulmaz. Rivayetlerin hangisine itibar edilirse edilsin Hz. Nuh’un kırk yaşında peygamber olmasıyla tufan öncesi tebliğinin dokuz yüz elli sene olması âlimlerin ittifak ettikleri bir meseledir. İhtilaf konusu olan husus, tufandan sonraki yaşadığı süre hakkındadır. İstisna cümlesinin ifade ettiği dokuz yüz elli sene kesretten kinâye diyebilir miyiz? Müellifimize göre cevap “hayır” olmalıdır. Çünkü bu manânın istisna tarzı cümlelerle beyanı Hz. Nuh’un tufandan evvel tebliğ ömrünün sayısında tahkiki ifade edicidir. Yaklaşık bir değer verici değildir.

“Sene” nin te’viline gelince bu kelimeyi ifade ettiği asıl manadan çıkarıp ay yahut hafta veyahut on iki aydan eksik bir zaman ile te’vil ederek, bütünü zikredip parçayı kasdetmek gibi, mecazî manaya hamletmek mümkün müdür? Müellifimizin cevabı yine “hayır” olmuştur. Çünkü Hz. Nuh’un kavmine elçi olarak gönderilmesiyle onlar arasında dokuz yüz elli sene yaşaması dil bilen herkesin işitir işitmez net olarak manayı anlayabilmesinden dolayı fıkıh usulü fennine göre “zâhir” dir. Bir kelime söylendiğinde önce zâhir kastedilir ve anlaşılır, sonra gerekirse özel bir anlam aranır. Lafzı zahiren anlamak usûlen nas hükmündedir. Eğer sene

²¹² Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 598.

kelimesini te'vil edip mecaza hamledecek olursak o zaman sözün söylenmesindeki ilahî maksat ortadan kalkmış olur. Çünkü yukarıda da işaret edildiği üzere ilahi maksat, Hz. Peygamber'e müşriklerin yaptıkları fenâlıkların yanlarına kalmayacağını göstermekle ezalara ve işkencelere karşı sabır ve tahammül göstermesini temin etmektir. İlim sahipleri bir tarafa, birazcık sözden anlayanlar bile tasdik ederler ki sene kelimesinin te'vil edilmesi bu gayeyi ortadan kaldıran bir özellik taşımaktadır. Ayrıca fıkıh usulü ehli, "Hakiki mana mümkün oldukça mecâzî manaya gitmek imkânsızdır." şeklinde bir prensip takip ederler. Bu çerçevede âyetteki seneyi hakiki manaya hamletmek ise hadd-i zâtında mümkündür. Çok net olarak sabittir ki ruh sahiplerini yaşatan etkin bir sebep vardır. Eğer bu etkin sebep Vâcibü'l-Vücut ise etkisi beka vermeye devam ettikçe yaşamak zaruridir. Yok değil ise o zaman etki izlerinin devam ede ede vâcibe ulaşması kesindir. Bu şıklardan hangisi geçerli olursa olsun Hz. Nûh ile ümmetinin yaşamasını gerektiren etkin sebebin varlığını reddedecek bir aklî delil var mıdır?

Ömer Hayri Efendi, bu inceleme neticesinde "Hz. Nuh hakkında uzun ömrü uzak gören bir ilim varsa o da fen bilimleridir." tespitini yapar. Sonrasında fen bilimlerinin hükmünün ilmî açıdan itibara layık olup olmadığını mantık ve usûl ilmi kriterleriyle değerlendirmeye tabi tutar. Fen bilimlerinin meseleleri, duyularla yapılan araştırmalarla keşf edilmiştir. Eksik bir istatistiğe dayanır. Bu açıdan zan derecesinde bir hüküm ifade eder. Kesin değildir. Bu noktada müellifimiz fen bilimlerinin iddiasına dayanan kişilere sorular sorar: "Akıl hükmetmez mi ki, o zaman insanların atardamarları, toplardamarları geç kalınlaştırdı? O zaman insanların bünyelerinde dışsal ârizalara mukavemet daha ziyade idi. O zamanın insanlarında materyalist medeniyetin hayvanî sefâheti olmadığından sıhhatlerinin korunmasıyla atardamarları, toplardamarları geç yosunlaşarak kalınlaştırdı. Bu durum iddia olununca reddedecek bir mantıkî akıl tasavvur olunabilir mi? Özellikle tufandan evvelki beslenme maddelerinin sonraki beslenme maddelerinden miktar olarak azlığı ile beraber besleme gücü azlığı da muhakkaktır. Bu surette o zamanın besleyici maddelerinin tekâmülü ile insanların beslenmesinde gelişme de mevcuttur. Binaenaleyh o zaman insanların atardamar ve toplardamarlarının kalınlaşması gecikir diyemez miyiz?"

Ömer Hayri Efendi, mezkûr felsefecilerden birinin kendi düşüncesini ispat için Tevrat'tan delil getirmeye çalıştığını aktarır. İlgili delil şu şekildedir:

"Tevrat'ta açıkça yazılı olduğuna göre Hz. Âdem, yüz otuz yaşında iken Şît doğmuş, Şît yüz beş yaşında iken Enûş doğmuş, Enûş doksan yaşında iken Kaynan doğmuş, Kaynan yetmiş yaşında iken Mehlâlâil ve Mehlâlâil altmış beş yaşında iken Bârid ve Bârid yüz altmış iki yaşında iken Uhnûh ve Uhnûh altmış beş yaşında iken Mâtuşelah ve Mâtuşelah seksen yedi

yaşında iken Lamek ve Lamek yüz seksen iki yaşında iken Nuh doğmuştur.” Ömer Hayri Efendi, kastettiği felsefecinin ilk çağların insanların bülüğa erer ermez evlendiği ön kabulünden hareketle sözlerini şöyle sürdürdüğünü ifade etmektedir:

“Şimdi en azı altmış beş ve ekseri yüz seksen yedi sene boyunca bir erkeğin evlatsız kalması zihne sığar mı? İsimleri sayılan bu kişiler, babalarının ilk oğullarıdır. Zira Tevrat’ta sonra doğan kız ve erkek çocuklarının isimleri de zikredilmiştir. Halbuki diğer cihetten ‘Sifr-i Tekvînü’l-Mahlukât’ ın on altı ve on yedinci fasıllarında yetmiş seksen yaşındaki Hz. İbrahim’in kocalığından dolayı artık çocuktan ümitsiz kaldığı görülüyor. Öyle ise basit bir düşünce ile teslîm edilmek lazım geliyor ki tufandan önceki zamanlar için tarih kabul edilen seneler Hz. İbrahim zamanı için beyan olunan senelere benzememektedir.”

Müellifimiz bir felsefecinin Tevrat’taki bilgilerden yola çıkarak öne sürdüğü bu fikirleri şu şekilde çürütmeye çalışmıştır. Müellifimiz yukarıda isimleri zikredilen kişilerin kaç yaşında baba olduğunun Kur’ân’da zikrolunmadığını söyler. Binâenaleyh Hz. Nûh’un Kur’ân’da zikredilen tufandan evvelki tebliğ senesini te’vil için dayanılan delil tam değildir. Tam olduğu farz olursa bile bu felsefeci, tufan öncesi dönemde erkeklerin bülüğa erer ermez evlendiğini nereden çıkarmaktadır? Kaldı ki Tevrat’ın tahrif edildiği gerçeğini göz ardı ederek verilen bu bilgileri doğru kabul etsek bile Hz. Nuh’un ömrüne yapılan itiraz yine tutarsız ve saçmadır. Tevrat’ın açıklamalarından tufandan evvelki zamana dair senelerin Hz. İbrahim zamanındaki senelere benzemediği neticesi elde edilebilir mi? Elde edildiği farz olursa gelecekteki “Sene” yi te’vile mecburiyet ve bu te’vilde ma’kûliyyet nasıl tasavvur olunur? Hiç düşünülmüyor mu ki Kur’ân, Arapçadır. Kur’ân’ın kendisine indirildiği Peygamberimiz de Arap’tır. Tufandan evvel değil, tufandan asırlar sonra dünyaya teşrif buyurmuşlardır. Peygamberlerin sonuncusudur. Nasıl oluyor da Arapça “sene” kelimesine sonradan çıkmış bir mana veriliyor. Bu kelimeyi ilk kez ortaya koyan koyduğu vakit bildiğimiz manaya vaz’ etmiştir. “Sene Hz. İbrahim’den evvel başka manada idi. Ondan sonra başka manada kullanılmıştır.” der ve buna da te’vil adını takarsak o zaman bu kelimeyi anlayan bir Arap tasavvur edilebilir mi? Gerçi sene kelimesi Arapça’da mecaz olarak kullanılabilir. Fakat bu ancak zâhir manada kullanmayı engelleyen bir karinenin varlığına bağlıdır. Bu âyette ise böyle bir karine yoktur. Son olarak müellifimiz şu soruyu sorarak delillendirmesini bitirmektedir: Kendisinden istisna yapılan “bin sene” ifadesindeki “sene” kelimesi te’vil ediliyor da müstesnâ olan âm kelimesi neden te’vil edilmiyor?”

Ömer Hayri Efendi Hz. Nuh'un dokuz yüz elli sene yaşaması meselesini detaylıca ele aldıktan sonra bu tarz âyetleri delilsiz, keyfî şekilde yorumlamak isteyen kişilere seslenir ve şöyle söyler: “İyi bilinsin ki derme çatma ma'lûmât ile Kur'ân anlaşılamaz. Kur'ân'ı anlamak için de ilim ve marifet lazımdır.” Müellifimiz, eski tabiplerin insanın doğal ömrünü 120 yıl kabul ettiklerine dair bir tespiti aktararak Hz. Nuh'un ve daha öncesinde Lokman b. Âd'un uzun ömrü meselesini sona erdirmiştir.

1.2.6. Züssedd ve oğlu Hâris'in Saltanatları

Ömer Hayri Efendi, Lokman'ın yaşı ve Hz. Nuh'un tebliğ müddeti ile ilgili felsefecilerin yönelttiği eleştirilere verdiği cevaplardan sonra Âd kavminin tarihini anlatmaya kaldığı yerden devam eder. Şeddâd'dan sonra Âd kavminin başına kardeşi Züssedd'in geçtiğini düşündüğünü ifade ettikten sonra onun saltanatı hakkındaki düşüncelerini beyan eder. Müellifimize göre Züssedd babasının bıraktığı eserleri korumak ile yetinmiş olmalıdır. Çünkü tarihler onun lehine veya aleyhine bir mütalaada bulunmazlar, suskundurlar. Züssedd'den sonra yerine oğlu Hâris geçmiştir. Hâris birçok memleketlere seferler düzenlemiş ve galip gelmiştir. Ganimetlerle payitahtına, Yemen'e gelip onları ahaliye dağıtarak ekonomik hayatlarına genişlik ve düzen vermiştir. Bu münâsebetle “Reis” lakabıyla anılmıştır. Lokman b. Âd onun zamanında ölmüştür. Hâris'in saltanat süresi yüz yirmi beş senedir. İbn Kuteybe, İbn Reşîk'in (ö. 456/1064) *el-Umde*²¹³ isimli eserinden Haris b. Züssedd'in “Onun ismi Ahmed'dir. Ah keşke Onun peygamber olarak gönderildiği o bolluk zamanlarında bir yıl yaşayabilseydim.” mealinde bir beyit aktarır.²¹⁴ Bu beyitte Hâris'in, Hz. Peygamber'den bahsettiği görülmektedir.

1.2.7. Sa'b (Zülkarneyn) b. Hâris

Beyânülhak Gazetesi'nin 152. sayısının 2704-2707. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Ömer Hayri Efendi, “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bu dokuzuncu makalesinde Arap tarihini anlatmaya devam eder. Konu Kur'ân'ın Kehf sûresinde kıssası geçen Zülkarneyn'e gelir:

“Hâris b. Züssedd ölür yerine oğlu Zülkarneyn geçer. Kur'an-ı Kerîm'de mezkûr olan, Ye'cüc-Me'cüc seddini yapan bu zâttır. Hz. İbrâhim'in muâsırıdır. Ona Şam'da yahut

²¹³ İbn Reşîk Kayrevânî, *el-Umde*, 2/943.

²¹⁴ İbn Kuteybe, *el-Maârif*, 627.

Mekke’de mülâki olarak nübüvvetini tasdik etmiştir. Sâlihliği ve imânı Kur’ân’ın nassı ile sabittir. Âlimlerin icmayla âdil bir meliktir. Yaşadığı zamanın Hz. Mûsa ile İsa’nın arasındaki fetret döneminde vâki olduğunu söyleyen varsa da tercih edilen bir görüş değildir. İsmi “Sa‘b” dır. Peygamberlik ve evliyalığında ihtilaf olunur. Tefsirinden anlaşıldığına göre Fahreddin-i Râzi nübüvvetine meyilli gibi ise de sahih olan veli olmasıdır. Veziri Hz. Hızır idi. Onunla doğuya, batıya gidip halkı imana davet ederek cehennemden kurtarıcı irşatlarda bulunmuştur. Medeniyet eserlerinden mahrum olan batının en uç noktasına varıp güneşi çamurlu, sıcak bir kaynakta batır gibi gördüğü noktada tesâdüf ettiği inkâr ehli kişileri önce dine davet etti. Bu daveti kabul etmeyip şirkten ayrılmamak şeklindeki çirkin zulmü irtikap edenleri de öldürmek ile ta‘zîp edeceğini söyledi. Sonra da kişilerin öldükten sonra Allahu Teâla’ya rücû ile görülmemiş, işitilmemiş ölüm sonrası bir azaba giriftar olacaklarını haber verdi. Zülkarneyn’in dinin kurallarını öğretmede bu şekilde ilham ile, cezalandırma ve affetmede ilâhî bir serbestiyete mazhariyeti Kur’ân-ı Kerîm’de açık şekilde anlatılmıştır.”

Müellifimiz, Zülkarneyn’e bu lakabın verilmesinin sebepleri ile ilgili tarihçilerle sâir İslâm âlimlerinin görüşlerini maddeler halinde sıralamıştır. Mezkûr görüşler Zülkarneyn lakabının temelde dayandığı “karn” kelimesinin muhtemel manalarına istinad etmektedir. Sonrasında Ömer Hayri Efendi, Zülkarneyn lakabı taşıyan başka kişilerin tarihte var olup olmadığına dair bir araştırmaya girişir. Bu şekilde Zülkarneyn’e bu lakabın verilmesine dair ihtimallerin geçerliliğini göstermek istemektedir.

Ömer Hayri Efendi, mezkûr şahsın “Zülkarneyn” lakabıyla lakaplandırılmasının sebeplerini şu şekilde sıralamıştır:

1-Doğuya, batıya mâlikiyeti. Çünkü bu noktalar, dünyanın iki cihetidir.

2-Dünyanın şarkını, garbını seyahat ile dolaşması.

3-Ömrü süresince iki karn²¹⁵ insanların ölümünün gerçekleşmesi.

4-Başının iki tarafında örülmüş birer deste saçın bulunması.

5-Tacının yukarı kavsinde iki boynuzun mevcudiyeti.

6-Şecaatinin mükemmeliyeti. Çünkü Araplar şecaatli kişilere “Kebş” derler ki, *koç* manasındadır. Güya akrânını darb etmekle onlara tos vuruyor. Demek ki akrânını darb etmesi tos vurmağa benzetilmiş oluyor.”

²¹⁵ Karn, yüz senelik zaman, tarihin beher yüz senesi demektir (Ş. Sâmi, Kâmus-u Türkî, 1065).

Tarihte bu lakapla lakaplandırılan başka kimseler de mevcuttur. Biri “Münzir b. Mâi’s-semâ” dır ki başında örölmüş sarkık iki deste saç bulunduğundan bununla lakaplandırılmıştır. Diğer de Hz. Ali’dir. Yüce menkıbeler sahibi olan Hz. Peygamber’den “İnne leke fi’l-cenneti beyten ve yervî kenzen ve inneke le zü karîneha”²¹⁶ hadîs-i şerifiyle bu lakap kendisine tevcih buyurulmuştur.”

Müellifimiz makalesinin bu bölümünde Zülkarneyn hakkındaki incelemelerini biri isim ve lakabına diğeri Kur’ân’daki Zülkarneyn kıssasının Makedonyalı İskender hakkında olduğuna dair iddialara ayırır. Sonrasında bu konulara dair İslâm âlimlerinin görüş ve tespitlerini belirtir: “Zülkarneyn hakkındaki mütalaalarımı iki kısma ayırıyorum. Biri ismine, diğeri de Kelâm-ı Kadîm’deki “Zülkarneyn” kıssasının “Filib’in oğlu İskender” hakkında olduğu şeklindeki zannın bâtıllığını ispâta aittir. Hz. Ali ile İbn Abbas’a nispet olunan kavle nazaran ismi, künyesi “Abdah b. Dahhâk b. Ma’d” dır. Bazıları “Mus’ab b. Abdullah b. Kanân b. Mansûr b. Abdahu’l-Ezd b. Avn b. bint Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe’ b. Kahtân” diyorlar. Buhârî şârihi “Aynî” nin ifâdesine göre —aynına vâkıf olamadığım— bir hadis-i şerifte: “Bu zât Himyer’dendir. Anası Rûme’dir. Aklının büyüklüğünden dolayı ‘İbnü’l-feylesof’ künyesiyle yâd olunur.” buyuruluyor. Vehb b. Münebbih “İskender’dir.” diyor.²¹⁷ Mukâtîl’in “Himyer’dendir. Babası Rûm’a gitti. Gassân’dan bir kadın tezevvüc etti. Ondan bu çocuk oldu.”²¹⁸ tarzındaki mütalaasına bakılırsa bu zâtı “İskender” adıyla isimlendirmede bir gariplik olmadığı gibi ismine bakarak “Filib’in oğlu İskender” zannetmek kadar da muhâkemesizlik olamaz. Gerçi Arap yarımadası ahalisinde “İskender” kelimesiyle isimlendirme çok sayıda değilse de “Rum olan anasının hatırı neticesi olarak bu isim verilmiştir.” denilebilir. Bu surette “Arapların böyle bir isim ile evlâtlarını isimlendirmesi geleneğe terstir.” mütalaası manasızdır. Kadı Beyzâvî şu kavli seçmek ile bu zâtın ismi “İskender” olduğuna kâildir. Demek ki ona nazaran İskender iki oluyor: *Biri* hayatını tercüme ettiğimiz Zülkarneyn’dir ki, bunu tefsirinde “İskender-i Rûmî” adıyla zikrediyor. *Diğeri* de “Filib’in oğlu Makedonyalı İskender’dir ki, Arap tarihlerinde boyunduruğu altına geçirdiği Yunânistan’a nisbet olunarak “İskender-i Yunanî” terkiibiyle yâd olunmaktadır. Bundan dolayı Kamûs mütercimi faziletli Âsım

²¹⁶ “Muhakkak ki senin için cennette bir ev vardır. İçinde de bir hazine... Ve sen muhakkak ki, Zülkarneyn’sin.” bk. Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, 1/209.

²¹⁷ bk. Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 15/321. Her ne kadar Ömer Hayri Efendi, Aynî’den yaptığı alıntıyı burada sonladırıysa da, Aynî’nin söz konusu alıntının devamında Zülkarneyn’in “İskender” isminden ötürü Yunan İskender ile aynı şahıs gibi gösterilmesinde karşı çıktığı görölmektedir.

²¹⁸ Burada Mukatil’den alıntı yapan Ömer Hayri Efendi değil, Aynî’dir. Aynî Zülkarneyn hakkında bilgi verirken Mukatil’i kaynak göstererek bu bilgileri vermiştir. Ömer Hayri Efendi sadece Mukatil’in açıklamalarındaki “Rum kadını evlendi.” detayının Zülkarneyn’e “İskender” denilmesini açıkladığını izah etmek için bu görüşe yer vermiştir. Mezkûr ifadeler Mukatil b. Süleyman’ın Tefsir’inde tespit edilememiştir. Aynî’nin eseri için bk. Aynî, *Umde*, 15/321.

Efendi'nin: "İskender birdir. Rûmî, Yunanî sıfatlarıyla tavsif olunur. Âyetteki Zülkarneyn'in adı "İskender" değildir." yolunda eşsiz allâme Kâdî'ya ettiği itiraz geçerli olamaz. Ancak Vehb b. Münebbih ile Mukatil'in sözlerini kaynaştırarak bunlara sağlam bir kavil nazarıyla bakıp şu mütalaada bulunması zühul eseridir."²¹⁹

Müellifimiz bu noktada gerek Câhiliye dönemine gerekse İslâm sonrası döneme ait çok sayıda şiire atıf yaparak Zülkarneyn'in asıl isminin ne olduğunu tespit etmeye çalışmaktadır:

"En doğrusu bu zâtın ismi "Sa'b" dır. Nitekim neslinden Tübbâ' Ebu Kerb Es'ad b. Adiy b. Safi'nin:

*"Zülkarneyn benim Müslüman ceddimdir
Bütün krallar onun krallığına secde ettiler
Bir ilimle doğuları ve batıları dolaştı
Şerefli bir mürşidden ilim elde etmek isterken
Güneşin battığı anda onu seyretti
Sıcak, çamurlu bir su gözesinde
Andolsun zamanındakiler Sa'b'ın karşısında zelil oldular
Parıldayan yıldız gibi parlak eserleri vardı
Allah'ın âyetleri ile işlerinde hükmeden bir hâkimdi
Kendisine vaad edilen güzellikleri almak için ölene kadar."*

şeklindeki beyitlerinde bu zâtın ismiyle lakabı açıkça ifade olunduğu gibi Kuss b. Sâide'nin:

*Himyer Krallığında zaman akar durur
Her sabah ve her akşam
Sa'b Zülkarneyn ise bir sabaha daha kavuştu
Sevinç içinde sevdikleriyle hoşça vakit geçirerek
beyitlerinde açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca,*

"Ey insanlar! Sizden önceki babalarınıza verilmemiş bir haberle size geldim. Acaba sizden yıllar önce ahid alınmadı mı? Acaba sizin bu konuda kesin bir bilginiz mi var? Acaba siz bundan bir emniyet içinde mi sabahladınız? Vallahi siz gaflet içinde oyun oynarken sabahladınız. Nerede Sa'b Zülkarneyn ki o, insanlar ve cinleri toplamıştı ve doğu ve batıya seyahat etmişti ve iki bin sene yaşamıştı ki bu süre onun katında göz açıp kapayıncaya kadar

²¹⁹ Mütercim Âsım'ın söz konusu değerlendirmeleri için bk. Mütercim Âsım Efendi, *Kâmusu'l-Muhit Tercümesi*, 2/2026.

çabuk geçmişti.” şeklindeki hikmetli hutbesinde de açıkça ifade edilmiştir. Bunların vesikalı oluşu ise katîdir.

Ebu'l-Beka Sâlih'in Endülüs hakkındaki meşhur mersiyesinde var olan:

Kendisine sebepler kolaylaştırılmamış olan Sa'b gibi

Bir gün ve Süleyman'a verilen dünya mülkü gibi.

beyti de ayrıca söylediklerimizin doğruluğunu te'yid etmektedir.

Ömer Hayri Efendi, bazı İslâm ulemâsının Zülkarneyn'in Makedonyalı İskender olduğu kanaatine kapıldıklarını teessüfle aktarır. Sonrasında Zülkarneyn ile Makedonyalı İskender hakkında aktarılan tarihî verileri kullanarak ikisinin aynı şahıs olamayacağının sebeplerini maddeler halinde sıralar:

“Ne gibi bir gafletten doğmaktadır bilmiyorum bazı müfessirler ile İbnü'l-Esîr gibi sağlam vesikalarla kitap yazan bir tarihçi Kur'ân'ın Zülkarneyn kıssasının Makedonyalı İskender'e aidiyeti fikrinde bulunuyorlar. Ebu'l-Fidâ bu konuda gaflet edenlerden değildir. Şemseddin Sâmi Bey'in *Kâmusu'l-a'lâm*'ında Ebü'l-Fidâ'yı bu fikirde göstermesi Arapça'ya olan vukufsuzluğundandır.²²⁰ Yani Sâmi Bey'in bu iddiası, Ebü'l-Fidâ'nın tarihini anlayacak iktidar seviyesine terfi edemeyişindendir. Kur'ân'daki Zülkarneyn kıssasının Makedonyalı İskender hakkında olduğu fikri reddedilmiştir. Reddedilir oluşu da birkaç vecihle sabittir.

1-Makedonyalı İskender, müşrik olup dünyaperestliği neşrederdi. Zülkarneyn ise sâlih bir mümin, âdil bir melik olan bir insan-ı kâmil idi.

2-Makedonyalı, Aristo'nun terbiyesinde yetişmiştir. Sonra onu kendisine müşâvir vezir yapmıştır. Zülkarneyn'in vezir-i müşâviri ise Hz. Hızır idi. Aralarında 1958 sene kadar zaman farklılığı vardır.

3-Arap lakabıyla lakaplanma, Arabistan'dan başka bir yerde yoktur. Hususıyla “Ezvâ” Yemen'dedir. Zülmenâr, Zunüvâs, Zünnûn, Züruayn, Zûceden gibi... Zû'lu bir kimse Makedonya'da, Yunanistan'da gelmiş midir? Gelse idi tarihler söylemez miydi? Söyleyen olsa itimat olunur muydu? Avrupa'da Arap lisanının yokluğu nazara çarpmaz mıydı? İskender'den evvel ve sonra gelenlerden hiç biri, izafet lafzı zû olan bir izafet terkiibiyle lakaplandırılmamış da yalnız bu mu lakaplandırılmış?

²²⁰ Şemseddin Sâmi, “Zülkarneyn”, *Kâmusu'l-a'lâm*, 3/921-922.

4-Makedonyalı İskender Hind'e kadar dünyanın bir kısmını dolaşmıştır. Fakat Kafkasya kıtasıyla sınırı olan Azerbaycan kıtasının Rusya'da bulunan parçasındaki Demirkapı —buna Acemler “Derbend”, Araplar “Bâbu'l-Ebvâb, el-Bâb” derler— cihetlerine gitmemiştir. Halbuki hayatını tercüme ettiğimiz şahsın oralara gittiği vesikalı rivayetler ile sabittir. Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr “Sed” de işte burada var olan geçidin doldurulmuşudur. Dolduran da bu muhterem zâttır.

Ömer Hayri Efendi “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı dokuzuncu makalesinin sonunda Zülkarneyn'in seddi yapmasına sebep olan Ye'cüc-Me'cüc toplulukları hakkındaki kanaatini ve gerekçelerini belirtir. Sonrasında Zülkarneyn'den sonra yerine geçen kişiler hakkında bilgiler vererek makalesini sona erdirir:

“ Ye'cüc ve Me'cüc'ün aslı, nesebi, şekilleri, cisimlerinin sıfatları hakkında birçok rivayetler vardır. Bana kalırsa Kavimler Göçü'ne sebebiyet veren kuzey barbarlarıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de yalnız bunların fesat ehli kişilerden olmaları buyuruluyor. Bunlar fenalığın en fecilerini yapmıştır. Adam öldürmüşlerdir. Herkesin evini, barkını başına yıkmışlardır. Tarlalarda yeşillik namıyla bir şey bırakmamışlardır. Demek ki *müfsit*, *zâlim*, *katil*, *gaddâr*, *münafık*, *müfteri* her kim ise Ye'cüc ve Me'cüc odur. Hiçbir asır bu haşerattan kurtulamamıştır.”

1.2.8. Zülkarneyn Sonrası Yemen Kralları

“Zülkarneyn'in vefatından sonra yerine oğlu geçer. İsmi “Ebrehe” lakabı da “Zülmenâr” dır. Bu adam Sûdan'ı hükmü altına almış, ahalisini zelil kılmıştır. Memleketine dönüşünde şaşırmamak için yollara fener diktiği için bu lakabı almıştır. Tarihçiler kendi aralarında bunu Zülkarneyn'in kardeşi, Râiş'in oğlu zannederek Râiş'i müteakip saltanata geçtiğini söyleyip Zülkarneyn'den hiç bahsetmiyorlar. Hakikat ise Zülkarneyn'in babasına halef olduğudur. Zülmenâr da Zülkarneyn'in kardeşi değil, oğlu ve yerine geçen halefidir. Zülmenâr'dan sonra oğlu pâdişah olmuştur. İsmi Afrikîs'dir. Gaza niyetiyle yönünü batı beldelerine çevirmiştir. Orada “Afrika” denilen büyük şehri yapmıştır.”

Beyânülhak Gazetesi'nin 154. sayısının 2735-2737. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Ömer Hayri Efendi, “Siyer Derslerinden: Mâba'd” adlı bu son makalesinde Afrikîs b. Zülmenâr'ın hayat hikâyesine devam eder. O ve ondan sonra yerine geçenler hakkında şu bilgileri verir:

“Muvaffak olması, boyun eğdirme hırsını teskin etmemiştir. Yağmalayıcı ihtirası, onu buraların en yüksek bir medeniyetini kurmaya sevk etmiştir. Halefi oğludur. İsmi Amr’dır. Lakabı Zülez’âr’dır. Şu suretle lakaplanması Yemen’de yüzleri korkunç bir kavmi esir alarak getirmesinden ileri gelmiştir.” deniyorsa da bana kalırsa çok öfkeli, şiddetli bir kibir sahibi olması ve kötü ahlakından doğmaktadır. Babası Zülmenâr hayatının sonlarında buna memleketi, tebaası hakkında terakki ve selâmeti mûcib güzel yollar göstererek:

Ey Amr, vasiyetim hakkında câhil kalma

Sen onu sayar ve korursan o senin için doğru yolu gösterici olacaktır...

gibi hikmetli nasihatlerde bulunmuş ise de bu şerli adam dinlememiştir. Yani taşkınlıklarını ileri götürdükçe götürmüştür. Ahaliye etmediği zulüm, hakâret kalmamıştır. Vatana karşı tahrip edici bir vaziyet almıştır. Nihâyet tahttan indirilerek cezâsını bulmuştur. Yerine Himyer’den “Şercîl b. Amr b. Gâlib b. Mintâb b. Zeyd b. Ya’fur b. Seksek b. Vâsil b. Himyer gelir. Bu adam, adalet ve şecaatle vasıflanmıştır. Gücü ve kahramanlığı şiddetlidir. Tahttan indirilen selefi ile bunun arasında müthiş bir savaş olmuştur. Birçok insanlar öldürülmüştür. Fakat bağımsızlık zaferinden mahrum kalmamıştır. San’a’nın görünür bir noktasında “Ğumdân” ismindeki meşhur sarayın bânisidir. Bu saray gayet büyüktür, yüksektir. İçinde yedi tavanlı bir köşk de vardır. Meziyeti, sanatı şaşkınlık vericidir. Evvelen payitaht Me’rib şehrinin güneydoğusunda idi. Bu sarayı yaptırdıktan sonra oraya nakletmiştir. Sonraları Yemen krallarının idare merkezi olmuştur. Şercîl’in saltanat müddeti yirmi senedir. Yeri oğlu Hedhâd’a kalmıştır. Bu herif zevk ve safâdan başka bir şey düşünmez bir sefih idi. Buna kızı “Melîke-i Sebe” lakabıyla meşhur Belkıs halef olmuştur. Hz. Süleyman’ın saltanat zamanı bunun zaman-ı saltanatına denk gelmiştir.

1.2.9. Belkıs bint Hedhâd ve Hz. Süleyman Kıssası

Müellifimiz makalesinin bu kısmında Hz. Süleyman ile Sebe melikesi Belkıs arasında geçen ve Kur’ân’da anlatılan kıssayı incelemeye başlar:

“Her şeyi apaçık anlatan Kur’ân’da zikrolunduğuna göre “Belkıs” güneşe tapanlardan idi. Hz. Süleyman’ın davet mektubu gidince telaşa düştü. Devlet erkânı ile istişâre etti. Neticede kendi görüşüyle amel ederek birtakım hediyeler gönderdi ise de Hz. Süleyman hediyeleri getirenlere: “Siz bana mal ile mi imdat edeceksiniz? Allah’ın bana verdiği sizin verdiğinizden hayırlıdır. Hediyeiniz ile siz ferahlanırsınız. Geldiğin yere git. Biz elbette mukavemet kabil olmayan askerle geleceğiz. Geleceğiz de onları Sebe’den zelil, esîr olarak çıkaracağız.” sözlerini söyleyerek hediye kabul etmeyeceğini anlattıktan sonra maiyetine: “Belkıs’ı

hanginiz getirebilir?” demesine cevaben Cündüb b. Habîs: “Ben onu siz hükûmetteki makamınızdan ayrılmaksızın getiririm.” demiş ise de Kitâb-ı Münzel olan Tevrat’a vâkıf bir zât, daha ötesi bir hitapla: “Göz açıp kapama süresi kadar az bir müddette onu getiririm.” demiştir. Böylece Hz. Süleyman gerçekten de göz açıp kapama süresinde istediğini yanında bulur. “Şu ni’met, Allah’ın bir fazlı saymakla şükrü mü, yoksa kendime bir varlık vererek küfrân-ı ni’meti mi ederim, tarzıyla benim karakterimi halka izhar için ilâhî cânıpten verilmiş bir ihsandır. Şükreden kendi için şükretmiş olur, küfrân-ı ni’metin ziyânı da onu irtikap edenedir, Allah’a değil. Allah, mutlak zengin ve sonsuz cömerttir.” sözlerini söyler. Hz. Süleyman, Belkıs’ı tecrübe için tahtının tanınamayacak bir şekle sokulmasını emreder. Ne zamanki Belkıs gelir: “Senin tahtın böyle midir?” sualine: “Güya bu taht odur. Bize mu’cizeden evvel Allah’ın kudretinin kemali bildirilmiştir. Biz Müslüman idik.” cevabını verir. O zamana kadar güneşe tapması Belkıs’ı Allah’a ibadetten men etmiştir. O imansız bir kavimden idi. Belkıs’a: “Köşke gir.” emri verilir. Belkıs köşkü görünce büyük bir su sanıp paçalarını sıvar. Hz. Süleyman: “Senin su sandığın su değil, billûrdan yapılmış düz bir köşktür.” deyince Belkıs: “Yâ Rabbi, nefsimi zulmettim. Süleyman ile Rabbü’l-Âlemîn olan Allah’a iman ettim.” sözünü söylemiştir. Belkıs kıssası Kur’ân-ı Kerîm’de bu kadar hikâye buyuruluyor.

Ömer Hayri Efendi makalesinin son kısmında mucizelerin gerçekliği konusuna şüpheyle yaklaşan kendi dönemi ve önceki asır insanların iddialarına cevap verecek şekilde kısa bir izahatta bulunur. Akabinde Belkıs’ın evliliği konusundaki muhtelif rivayetleri ele alarak sahih rivayetin ne olduğu yönündeki kanaatini belirterek makalesini sona erdirir:

“Şu kıssadaki Hz. Süleyman’ın mucizesi zâhiren muhal gibi görünüyor. Lakin hadd-i zâtında mümkündür. Şu kadar ki yalnız hârikulâdedir. Duyularla elde edilenlere ve gözlemlenenlere, akıp giden olaylara dayanarak “Mucizenin olabilmesi, hadd-i zâtında imkansız bir şeydir.” iddiası aklen, mantiken reddedilmiştir. Mükemmellik sıfatıyla muttasıf olan Allah’ın varlığı isbât edildikten sonra eserlerinin harikuladeliği inkâr olunamaz.”

“Belkıs’ın kiminle evlendiği Allah tarafından söylenmiyorsa da Hz. Süleyman ile evliliği itimat edilebilir bir tarihî kabuldür. Çünkü bu kadın akıllıdır. Ahlaken, hilkaten güzelliklerin mazharıdır. Âdildir. İnsâfı sever. Zulümlerden iğrenir. Hulasa madden ve mânen güzeldir. Bazı tarihçiler Belkıs’ın tahttan indirilişini “Zülez’âr, Belkıs’ın Yemen’den çıkışını ganimet bilerek birçok insanları galeyana getirip padişahlık tahtına oturtmuştur. Belkıs Yemen’e dönüşünde bununla harb etmiş ise de mağlup olmuş ve onunla evlenmek zorunda kalmıştır. Karı ve koca bir ay kadar yaşamışlardır. Fakat Belkıs kocasını zehirleyip hükümdarlık tahtını eline geçirmiştir.” şeklinde anlatmışlardır. Bana kalırsa bu mütalaaya sahih nazarıyla

bakmamalıdır. Çünkü bu herifin cebbâr, zâlim, mütekebbir bir şahıs olduğu sabittir. Bu kadar fena bir adam, kendisine galibiyeti temin edecek bir taraftar kazanabilir mi? Hele rakibi sûreten, sûreten mükemmel olursa kıyama cesâret verecek insanlar bulabilir mi? Zâten bu şerli herifin Belkıs'ın zamanına kadar yaşamadığını, Belkıs'ın dedesi Şercîl'le mücadele ettiğini yukarıda izah etmiştik...”²²¹

1.3. Arab-ı Müsta‘ribe

Tâhirülmevlevî, *Beyânülhak Gazetesi*’nin 21. sayısında 450-452. sayfalarında “Tarih-i İslâm Sahâifinden-5 (Putperestliğin Kıt’a-yı Hicâziyede Keyfiyet-i İntişârı ve Hicâziyyûnun Kable’l-İslâm Ba’zı Âdât-ı Câhiliyyesi) ” isimli bir yazı dizisine başlar.

Tâhirülmevlevî makalesinin girişinde önce İslâm âlimleri tarafından Arapların dört ana gruba ayrıldığını hatırlatıp bu grupları kısaca tanıtır. Sonra Arab-ı Müsta‘ribe’nin Hicaz’da ortaya çıkışı ve sonraki gelişmelerini şu şekilde anlatır:

“ **Arab-ı Bâide:** Âd, Semûd, Amâlika, Tasm, Cedîs, Ümeym, Cürhüm-ü Üla-yı Hadramût isimleriyle pek eski zamanlarda yaşamış ve ekseri Cenab-ı Hakk’a âsi olduklarından kahr-ı İlâhiye uğramış kabilelerdir. Asırlarının uzaklığından dolayı bu kabilelerin hâl ve şanlarına dâir mükemmel malumat yok gibidir, denebilir. Bunların ahvâlinden sonraki gelen milletlere ancak etkileyici bir ibret kalmıştır.

Arab-ı Âribe: Bunlar, “Arab-ı Urebâ” diye de tabir edilir. Hz. Nuh’un oğlu Sâm’ın evladından Kahtan b. Âmir’in neslinden zuhur edip Irak taraflarından Yemen’e hicret eyleyen kabilelerdir. Yemen’de kurdukları Himyerîler devleti, Asr-ı Saadete kadar pâyidâr olabilmıştır.

Arab-ı Müsta‘ribe: Hz. Peygamber’in şerefli dedesi Hz. İsmail’in “Cürhüm-ü sâniye” reisi Mudâd b. Amr’ın kerimesiyle evliliğinden dünyaya gelen kabilelerdir. Hicaz ahalisi, özellikle Kureyş kavmi bunlardandır.

Arab-ı Müsta‘cime: İ’la-yı kelimetullah için İslâm’ın ilk yıllarında dünyanın dört bir tarafına dağılan Arap cengâverlerin başka beldelere yerleşmeleri ve orada yaptıkları evliliklerinden dünyaya gelen zürriyetleridir. Bu gün “Arab” nâmı altındaki seçkin kavmin çoğunluğu bunlardandır.”

²²¹ Ömer Hayri Efendi’nin yazıları burada son bulmaktadır. *Beyânülhak Gazetesi*’nde yaptığımız araştırmada Ömer Hayri Efendi’nin, Arapların üçüncü kısmı olarak zikrettiği Arab-ı Müsta‘ribe kısmına dair herhangi bir yazısı bulunamamıştır.

Müellifimiz yayınlayacağı yazı dizisinin içeriği açısından Arapların dört grubunu değerlendirerek şöyle söylemiştir: “Bizim bahsimize ikinci ve üçüncü tabakalar ait olduğu cihetle sâirleri hakkında daha ziyade tafsilata lüzum görmüyoruz.”

1.3.1. Hz. İsmail’in Hicaz’a Gelişi

Tâhirülmevlevî, Arab-ı Müsta’ribe’nin tarih sahnesine çıkışı konusunda şu bilgileri verir: “Hz. İbrahim’in ikinci eşi olan Hacer’in Hz. İsmail’i doğurması üzerine ortağı Sâre ile arası açılmış ve iki kadının dedikodusundan Hz. İbrahim çaresiz kalmıştı. Şu uygunsuzluk üzerine ve yüce bir hikmete binâen Hz. İbrahim’e, eşi Hâcer’le oğlunu o sıralarda medeniyetin terk ettiği korkunç bir çöl olan Mekke’ye götürüp bırakmak emredildi. Hicretten tahminen 2893 sene evvel eşini ve çocuğunu emr-i İlâhi muktezasınca o çölde, sonradan üzerine Beyt-i Mükerrrem’in inşa edildiği kıvılcık bir tepeliğin yanına bırakıp geri döndü. Hz. İbrahim’in dönüşünden sonra Hz. Hâcer dehşet verici çölde mütevekkilâne kaldı. Bir kaç gün geçer geçmez Allah’ın lütfunun eseri olarak Zemzem-i şerîf zuhur edip kendisini ve oğlunu kesin bir ölümden kurtardı.

Hz. Hâcer şu suretle oğlundan başka dostu bulunmadığı halde o تنها vâdide günlerini geçirirken bir gün iki şahsın susamış bir şekilde ve şaşkınlık içinde oralarda dolaştığını gördü. Onlar da bir menba kenârında oturup çocuğunu kucağına almış peri-sûret bir beden görünce şaşırdılar. İki tarafın âni olan dehşeti geçtikten sonra birbirlerini anladılar. O iki şahıs Yemen’den hicret eden ve Arab-ı Âribe’den bulunan “Cürhüm” ve “Katûrâ” kabilelerinin efradından olup içecek su ve iskân edecek yer arıyorlardı. Zemzem gibi bir tatlı suyun bulunduğu mahallin ne kadar yerleşmeye ve imar edilmeye uygun bulunduğunu anlayıp orada ikametlerine müsaade etmesini Hz. Hâcer’den rica eylediler. Aldıkları muvâfakat cevabı üzerine kana kana zemzemi içtikten sonra kabile üyelerini de getirip orada yerleştiler.”

Müellifimiz, bu şekilde Arab-ı Müsta’ribenin Mekke ve civarında başlangıç seyrini anlattıktan sonra Hz. İsmail’in hayat hikâyesini detaylıca ele alır. Hz. İsmail’in yaptığı evlilikler, doğan çocukları hakkında bilgiler vererek Arab-ı Müsta’ribe’nin çoğalma ve yayılma sürecini izah etmeye çalışır:

“Mekke’ye göç edenlerden Cürhüm kabilesinin reisi Mudâd b. Amr, Katûra kabilesinin reisi Sümeida’ b. Hûş yahud “b. Âs” idi. Bu iki reis Zemzem suyu ile Mekke’yi pek ziyade beğendiklerinden Yemen’de kalan diğer kabile üyelerini de getirip orada iskân ettiler. Beldetullah olan Mekke havalisi bu şekilde medenilik kazanmaya başladı. Hz. İsmail onların arasında yetişip Arap dilini öğrendi. Yaşı yirmiye doğru ilerlediği sırada altmış yaşlarında

bulunan vâlidesi vefât etti. Bunun üzerine Mudâd b. Amr'ın kızıyla evlendi. Bilahare Hz. İbrahim gelip seçkin oğlu İsmail ile Ka'be-i Mükerrerme'yi bina eyledi. Cenab-ı İsmail, sonraki süreçte Hicâz ahalisine Allah tarafından peygamber olarak gönderildi. Hz. İsmail, Mekke ahalisine tevhid yolunu anlattı. Yüz yirmi sene kadar peygamberliğin hükümlerini tebliğ ettikten sonra âhirete göçtü.”

1.3.2. Hz. İsmail Sonrası Mekke

Tâhirülmevlevî Hz. İsmail sonrası Mekke'yi kısaca şöyle anlatır:

“Hz. İsmail vefat edince onun uhdesinde olan Ka'be-i Muâzzama'nın hizmeti ile Mekke-i Mükerrerme'nin hükümeti oğlu “Sâbit” e intikal etti. Cenab-ı Sâbit de bir müddet sonra vefât edince yetim çocuklarını korumak şartıyla büyük pederi Hz. İsmail'in kayınpederi olan Mudâd mukaddes beldenin hükümetine tayin kılındı.”

Müellifimiz, Hz. Sâbit'in vefatı sonrasında Mekke ahalisi arasında yaşanan problemler konusunu ele almıştır. Buna göre Mudâd döneminden itibaren Mekke'de yaşanan gelişmeler şu şekildedir:

“Mudâd'ın Mekke hâkimi ve Ka'be hizmetkârı olarak tayin edilmesi Katûra kabilesinin reisi Sümeyda'nın canını sıkıp hasedini mûcib olduğundan iki reis arasında, hatta iki kabile beyninde gittikçe büyümek üzere ufak bir muhalefet baş gösterdi. Bundan dolayı Mudâd kabilesini alıp Cebel-i Ebî Kubeys'in Kuaykian zirvesine çıkarak oraya ve civarındaki tepelere çadırlarını kurdular. Sümeyda' ise kabilesiyle beraber Mekke'nin aşağı kısımlarına ve Ciyad dağları taraflarında yerleşmeyi tercih ettiler.

Hz. İsmail devrinde ve oğlu Sâbit zamanında uyum içinde olan bu kabileler şu suretle iki ufak idâreye bölünerek Şâm tarafından gelen erzak ve eşyanın vergilerini Mudâd, Yemen'den gelenlerin vergisini Sümeyda' almak şeklinde bir müddet idare olundular. Sonra bütün bütün bozuşup savaş ilanına kadar vardılar. Muharebe neticesinde Sümeyda' katledildi ve beraberindekiler dağılıp Mekke hükümetinde Mudâd bağımsız kaldı. Fakat harem sahası ilk defa fesat yeri oldu ve temiz Mekke toprağı haksız yere dökülen kanlar ile boyandı. İsmailoğulları gerçi bu münasebetsizlikten çok rahatsız olmuşlardı. Fakat Mudâd'ın Hz. İsmail'e olan yakınlık ve akrabalığından ses çıkarmadıkları için Ka'be'ye hizmet vazifesi ve Mekke hâkimiyeti Mudad ile evladında devam etti.”

Tâhirülmevlevî, makalenin sonunda, İsmailoğullarının çoğalarak Arabistan Yarımadası'na dağılmaları ve bu durumun Cürhüm kabilesinde yol açtığı problemler konusunda şu bilgilere yer vermiştir:

“Zaman geçtikçe evlilikler yaparak sayıları çoğalan Benî İsmail etrafa dağılmağa ve Mekke hâricinde kabileler teşkil etmeğe başladılar. Seçkin cedleri Hz. İsmail'in şeriatını muhafaza eden ve Mekke ahalisine daima nasihat edici bulunan İsmailoğullarının Mekke'den yavaş yavaş çekilmesi üzerine Cürhümlüler hak yolu ve istikametten sapmakla zulüm ve haksızlıklara, gaddarca muameleler ve hıyanete saptılar. Ka'be'nin ziyaretçilerini men etmeye, Beytullah'ın mallarını gasba cesaret ettiler. Hak dinin rükünlerine riayet etmez oldular.”

1.3.3. Cürhümîlerin Mekke'den Uzaklaştırılmaları

Tâhirülmevlevî, *Beyânülhak Gazetesi*'nin 22. sayısında 499-500. sayfalarında “Tarih-i İslâm Sahâifinden-5 (5 Numaralı Makalenin Mâba'di) ” isimli bir makale yayınlar.

Müellifimiz, bu sayıda Cürhüm halkının İsmailoğulları, Ka'be ve civarından dağılmaya başladığında yaşadığı ahlakî ve dinî çöküntü hakkında bilgiler aktarmayı şu sözlerle sürdürmüştür: “ Cürhümlüler, Mekke'de terbiyesizlikte o dereceye vardılar ki uygun bir yer bulamayan şerli kişileri, Ka'be'nin içine girip şeriatlarının kıblesi olan o ilâhî binada kötülüklerini icra ederlerdi. Hatta Safa ve Merve tepelerine, sonra da Ka'be ile Zemzem civarına konulup Kureyş mabutları sırasına geçmiş olan “İsaf” ve “Nâile” ismindeki iki putun evvelce insan olup Beyt-i Mükerrrem'in içinde cür'et ettikleri edepsizliklerinden dolayı Allah'ın kahrına uğrayarak taş kesildikleri, bilâhare etkileyici bir ibret olmak üzere o tepede vaz' edilmişlerken Amr b. Luhay tarafından Harem-i Şerîf'e getirilip kendilerine tapılmaya başlandığı şeklinde rivayetler bulunmaktadır.”

Yazarımız Cürhümlülerin yaşadıkları ahlakî çöküntü ve işledikleri günahlar noktasında ilâhî gazaba düşer oldukları kanaatine varmıştır. Cürhüm halkının başına gelen hastalık, tehcir gibi olayları bu çerçevede değerlendirerek süreç hakkında şu sözleri serdetmiştir:

“Zaman ilerledikçe kötülükleri ve çirkin fiilleri çoğalan Cürhüm halkında manevi bir te'dip olmak üzere bir salgın hastalık âriz oldu. Burunlarına üşüşen kurtların te'siriyle boşanan kandan kırılıyorlardı. Bir taraftan da maddi ceza olarak İsmâiloğullarından Benî Bekr b. Abdimenaf b. Kinâne'nin:

“Ka‘benin velayeti ve Mekke hükümeti bizim yiğitliğimizin hakkı iken ceddimize yakınlık ve akrabalığınızla ve müstakimâne hareketinizden dolayı hak dava etmeye kalkışmadık. Lakin şimdi istikametinizi kaybedip hasta bir anlayışa düştünüz, edebi bırakıp edepsizliğe kapıldınız. Bundan dolayı Belde-i Muâzzama’dan çıkıp gitmeli ve hak edenlere teslim etmelisiniz. Buna muvafakat etmezseniz cansiperane vâki olacak hücumumuza hâzır bulununuz.” şeklinde meydan okuma cümlelerine hedef oldular.

Tâhirülmevlevî, Benî Bekr’in tehditlerine rağmen Cürhümlülerin ahlaksızlıklarına devam ettiklerini ifade etmiştir. Bunun sebebi olarak ise sosyal hayatlarındaki refah, bolluk ve olumlu akışın verdiği hava olduğu değerlendirmesinde bulunarak tarihî süreç hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Cürhümlüler sevinçli hayatlarından sermest olduklarından Beni Bekr’in tehditli sözleri onları ikaz edemedi. Hareketlerine devam ettiler, mesele savaş ve mücadeleye doğru ilerledi. Benî Bekr, Benî Huzâa ile ittifak ederek Cürhümlüleri mağlup ettiler ve vatanlarını terke mecbur ettiler. En son Cürhüm reisi olan Amr b. Hâris kavmini toplayıp:

“Sâbit’ten sonra beytin velayeti bizdeydi.

Bu ilâhî beyti biz tavaf ediyorduk ve hayırlar zâhir idi...”

beytini de içeren bir şiir söyledi. Sonra Yemen taraflarına doğru göç etti. Fakat en son bir fenalığı irtikap etmeden de çekinmedi. İran kahramanlarından ve şehzadelerinden olan meşhur “Rüstem-i Zâl” in Ka‘be’ye hürmeten hediye ettiği altından yapılmış sanatlı iki geyik heykeli ile –ki bunlara “gazâlu’l-Ka‘be” denirdi– birçok eşyayı hatta bir rivayete göre Hacerü’l-Esved’i bile Zemzem kuyusuna attı ve üstünü toprakla örtüp üzerinde bileziği bulunmayan kuyunun yerini belirsiz etti.²²²

Tâhirülmevlevî’nin Benî Huzâa’nın Mekke idaresini ele geçirmesine ilişkin açıklamaları şu şekildedir: “Cürhümlülerin mağlûben Mekke’den çıkışları üzerine Beni Bekr ile Beni Huzâa gâlibâne Mekke’ye dahil oldular. Fakat Mekke hâkimiyeti Huzâalıların eline geçti ve Rebîa b. Hârise b. Amr b. Âmir hükümet icra etmeye ve Ka‘be’nin velayetini yerine getirmeye başladı. Benî Huzâa’nın Mekke’ye girişinin Fars krallarından Şâpur b. Erdeşir’in

²²² Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Zemzem kuyusuna ilk defa bilezik koyan Abbâsî halifelerinden “Ebu Ca’fer el-Mansûr” dur.” Halife Mansur’un Zemzem kuyusuna bilezik yaptırması konusunda şu bilgiler verilir: “Abbâsî Halifesi Ebû Ca’fer el-Mansûr döneminde zemzem işlerine bakanlardan birinin kuyuya düşmesi üzerine etrafı taştan örülmüş kısa bir duvarla çevrili olan Zemzem Kuyusu’na ilk ızgara yapıldı ve çevresine mermer döşendi.” [Mustafa Sabri Küçükaşcı, “Zemzem”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013) 44/242-246]

saltanat zamanına denk geldiği rivâyet edilmektedir ki bunun, Hz. Peygamber'in hicretinden beş yüz sene evvel olduğu tahmin olunur.²²³

Yazarımız, Mekke idaresinin el değiştirmesi sonrası meydana gelen değişimleri, detaylı bir şekilde inceler. Bu noktada öncelikle dikkatini Rebî'a'nın nesebi konusundaki ihtilafa çevirir ve doğru neticeye varabilmek için bir hadisi delil getirir. Yazarımızın konu ile ilgili açıklamaları şu şekildedir: “

“Rebîa b. Hârîse'ye kabileler arasında Luhay denilirdi. Onun çocuklarından olan Amr b. Luhay, Hz. İsmail'in hanîf dinini tebdil eden kişidir. Rebîa, nâm-ı diğer Luhay'ın babası hakkında tarihçiler arasında ihtilaf vardır. Bazı tarihçiler Himyerîlerden Amr b. Mizikya b. Âmir'in oğlu Hârîse'nin veledi olduğunu beyan eder; bazıları Hârîse'nin kendi sulbünden olmayıp Kamea b. Hındîf ismindeki bir şahsın vefâtı üzerine hamile kalan zevcesini –ki Cürhümlülerin reisi Amr b. Hâris'in kızı idi– almakla Luhay'ın doğduğunu söylerler. Ebû Hüreyre “ Resûlullah Hazretlerini işittim ki Eksem ibnû'l-Cevn'e hitâben:

Bana cehennem arz olundu. Orada Amr b. Luhay b. Kamea b. Hındîf'i ateş içinde bağırsaklarını sürür bir halde gördüm. Yâ Eksem! Senden ona ve ondan sana daha ziyâde benzeyen bir kimse müşâhede etmedim, buyurdular. Eksem: “Yâ Resulallah! Şu benzeyişin bana zarar bulaştırmasından korkarım.” dedi. Resulullah Efendimiz: “Hayır, korkma! Sen mü'minsin; o, kâfir idi. İbrahim'in dinine ilk önce o zarar vermiş ve bahîra, sâibe, vasîle, hâmu kabul eylemişti.” cevabını verdiler.”²²⁴

1.3.4. Putperestliğin Hicaz'da Yayılma Keyfiyeti

Tâhirülmevlevî, *Beyânülhak Gazetesi*'nin 24. sayısında 553-558. sayfalarında “Tarih-i İslâm Sahâifinden-5 (5 Numaralı Makalenin Mâba'di) ” isimli bir makale daha yayınladı.

²²³ Müellif, burada bir bilgi hatası yapmaktadır. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, “Şâpûr” maddesinde şöyle bilgi verilmektedir: “Kelimenin aslı şah-pûr (hükümdarın oğlu) olup Arapça'ya şâbûr/sâbûr şeklinde geçmiştir. Sâsânî hükümdarlarından üçünün adıdır. Kaynaklarda bazan I. Şâpûr ile II. Şâpûr'un birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Sâsânîler'in kurucusu Erdeşîr'in oğlu I. Şâpûr (240-272) babasının sağlığında ortak hükümdar ilân edildi ve babasının ölümü üzerine müstakil hükümdar olarak tahta çıktı.” (Naskali, 2010, 38/346) Bu bilgiler ışığında bakılırsa Rebîa b. Hârîse'nin Mekke'ye hükümdar oluşu, Hz. Peygamber'in hicretinden yaklaşık 330-350 yıl kadar önceye tekabül etmektedir.

²²⁴ Hz. Peygamber'in Amr b. Luhay'ın cehennemdeki halini tasvir eden hadisi Buhârî ile Müslim'in *Sahih*'lerinde yer almaktadır. (bk. Buhârî, Menâkıb, 9; Müslim, Cenne, 50). Tâhirülmevlevî, konuyu Ebû Hüreyre'ye dayandırılan ve Hz. Peygamber'le Ümmü Ma'bed'in kocası Eksem b. Ebû'l-Cevn arasında yaşanan bir diyalog sonrası Allah Resûlü'nün Amr b. Luhay'la ilgili detaylı bilgi verdiği bir rivayet üzerinden anlatmıştır. Söz konusu rivayet Âlûsî'nin *Tefsîr*'inde yer almaktadır. bk. Ebû'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd el-Âlûsî (1857-1924), *Rûhu'l-meânî*, nşr. Ali Abdülbârî Atiyye, (Beyrut : y.y., 1415), 4/43.

Makaleye göre Araplar, ecdatları Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den miras kalan bir din, ibadet ve ahlakı taşıyarak Mekke ve civarında hayatlarını devam ettirirler. Hanîf dini adı verilen dinin kuralları, ahlak ve kültürü, putperestliğin Arap dünyasına girmesine kadar istikrarla devam eder. Tâhirülmevlevî bu makalesinde putperestliğin kim tarafından ve nasıl Arap dünyasına sokulduğunu, buna dair süreci ve süreç sonunda doğan kötü ahlakları ele alır.

“Tarih-i İslâm Sahaifi’nden-5” adlı makalesinde Tâhirülmevlevî putperestliğin Mekke topraklarına Huzâa kabilesinden Amr b. Luhay tarafından getirildiği tespitini yapar. Amr b. Luhay Mekke idaresini ele alınca kendini halka sevdirecek bir idare izler. Halk onu takdis edecek derecede sevince Şam taraflarından Hübel putunu getirir. Akabinde getirdiği diğer putlar ile Safa ve Merve tepelerinde bulduğu İsâf ve Nâile isimlerindeki taşları Ka’be etrafına dizdirip onlara ibadet edilmesini, rızalarını kazanmak için kurban kesilmesini halka emreder. Bu şekilde putperestlik Mekke ahalisinde yaygınlaşır.

Amr, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’in getirdiği dini tahrif edip *bahîre*, *sâibe*, *vasîle* ve *hâmî* gibi isimlerle yeni uygulamalar başlatmış ve Arapları Hanîf inancından uzaklaştırmak istemiştir.

1.3.4.1 Bahîre

Bu âdete göre Araplar bir deve beş defa doğurur, beşinci yavrusu da erkek olursa bu devenin kulağını yarıp “bahîre” adını vererek çöle salıverirlerdi. Bundan sonra ne o devenin üzerine binerler ne de sütünü içerlerdi.

1.3.4.2 Sâibe

Bu âdete göre Arap halkı on defa dişi yavru doğuran yahut bir hastanın şifa bulması, kayıp bir kişinin bulunması için adak olarak adanan deveyi çöle salıp ona “sâibe” adını veriyorlardı.

1.3.4.3. Vâsile

Bu âdet icabınca bir koyun yedi defa biri erkek biri dişi iki kuzu doğurursa erkek yavruya “Vasîle” derler ve “Dişi kuzu erkek kuzuya ulaştı.” diyerek her ikisini de serbest bırakır, kesmezlerdi. Bununla birlikte bir koyun yedinci defa da yalnız bir erkek doğurursa o kuzuyu putlarına kurban ederlerdi.

1.3.4.4. Hâmî

Bu yeni usule göre bir deve on defa yavru doğurursa ona “Hâmî” unvanını verip belli olsun diye bir gözünü çıkarırlar ve istediği gibi gezip otlaması için yularını çözüp çöle salarlardı.

Tâhirülmevlevî’nin bildirdiğine göre Câhiliye dönemi Araplarından müşrik olanlar böyle çöle salıverilmiş develere binmeyi, yük yüklemeyi veyahut sütünü sağıp içmeyi büyük bir günah sayıyorlardı. Ayrıca hayvanlara bu tarz isimler vererek onları haram hale getirmeyi Allah’ın bir emri olarak da telakki etmekteydiler. Mâide sûresi 103. âyet ile bu âdetler kaldırılmıştır. Müşrik Araplar diri hayvanların yanı sıra ölü hayvanlar için de Amr b. Luhay liderliğinde aslı astarı olmayan yeni âdetler geliştirdiler. Mütereddiye, natîha, münhanıka, mevkûze gibi isimler ortaya attılar. Câhiliye müşriklerinin bu âdetleri Mâide 5/3 âyet ile kaldırılmıştır.

1.3.4.5. Mütereddiye ve Natîha

Câhiliye Araplarından bir kısmı domuz etini yedikleri gibi koyun leşlerini de yerlerdi. Eğer koyun yüksek bir yerden düşüp ölmüşse buna “mütereddiye” adını veriyorlardı. Eğer koyun bir koçun boynuzuyla ölmüş ise ona “natîha” adını veriyorlardı.

1.3.4.6. Münhanıka ve Mevkûze

Müşrik Araplar kanı akıp zâyi olmasın diye koyunu boğarlar yahut taş veya sopa gibi sert bir şeyle başına vurarak öldürürlerdi. Boğarak öldürdüklerine “münhanıka”, sopa ve taş ile öldürdüklerinde ise “mevkûze” adını veriyorlardı.

1.3.5. Câhiliye Âdetleri

Tâhirülmevlevî, Amr b. Luhay’ın ihdâs ettiği hususlarla Arap müşrikliğinin kazandığı temel özellikleri anlattıktan sonra Amr b. Luhay’dan sonra gelişen bir takım uygulamaları maddeler haline anlatır:

1.3.5.1. Ve’d-i Benât

Bu âdete göre hanımı kız bebek dünyana getirmiş olan erkek, kız babası olmaktan hayâ ettiğinden yahut fakr-u zarureten dolayı bakıp büyütemeyeceği için bir müddet sonra kızını götürüp diri diri gömmek cinayetini icra ediyordu. Bu vahşî âdete Câhiliye Arapları “ve’d-i benât” derlerdi. Tekvîr 81/8-9 bu âdetin varlığını ve zâlim yapısını bildirir. Kur’ân İsrâ 17/31 ile bu âdet kaldırılmış, Hz. Peygamber Akabe Biati’nda Medine halkından bu konuya dair söz almış; Mekke Fethi’nde de kadınlardan çocuklarını öldürmemek üzere biat almıştır.

1.3.5.2. Vesm

Bu âdete göre bir şahıs ölüp defnedildikten sonra devesini kabrine getirirler ve ayağını köstekleyip bırakırlardı. Hayvanın orada açlıktan ve susuzluktan inleye inleye öldüğünü gördükleri halde “Ölen adam kalkıp üzerine binecek.” itikadıyla deveye müdahale etmezlerdi. Bu âdeti “vesm” diye isimlendirirlerdi.

1.3.5.3. Ta’miye ve Tefkiye

Bir kişinin sahip olduğu deve sayısı bine ulaşırsa, erkek develerden birisinin yalnızca bir gözünü, deve sayısı iki bine ulaşırsa yine erkek develerden birisinin iki gözünü çıkarır, böylece sürünün geri kalanına nazar değmeyeceğine inanıyorlardı. Bu usule ise “ta’miye” ve “tefkıye” adını verirlerdi.

1.3.5.4. Müdâvâtü’l-Usr

Bu âdete göre Araplar uyuz illetine yakalanmasın diye sağlam develeri dağlıyorlardı ve bu usule “müdâvatü’l-usr” adını veriyorlardı.

1.3.5.5. Darbu’n-Nakr:

Bu âdete göre bir öküz su içerken öğürürse üzerine cin binmiş de su içmekten onu men ediyor diye öküzü döverlerdi. Bu şekilde öküzü darbetmeye “darbu’n-nakr” adını verirlerdi.

1.3.5.6. Bükâü’l-Maktûlîn

Bu âdete göre kocası katledilen kadınlar, eşleri maktul olduğu vakit ağlamayıp intikamları alındığı zaman ağlardı. Bu ağlamaya “bükâü’l-maktûlîn” ismini verirlerdi.

1.3.5.7. Remyü’s-Sinn

Bu âdete göre Câhiliye Arapları çocukları diş değiştirdikçe eski dişini güneşe doğru fiske taşı gibi atarlar ve böyle yapılırsa yeni dişinin düzgün çıkacağına inanırlardı. Bu usule “remyü’s-sinn” adını veriyorlardı. Tâhirülmevlevî bu âdetin 1900 yıllarının başında bazı yaşlı kadınlar tarafından İstanbul’da da icra edildiğini ifade etmiştir.

1.3.5.8. Hıdâbu’n-Nahr

Bu âdete göre birlikte ava giden kimselerden hangisinin atı daha evvel ava yetişirse avlanan hayvanın kanıyla o atın göğsünü boyarlardı. Bu usule de “Hıdâbu’n-nahr” derlerdi. Tâhirülmevlevî, günümüz avcılarının da av köpeklerinin alına avlanan hayvanın kanını sürdüklerini ifade ederek bu âdetin günümüzde de devam ettiğini belirtir.

1.3.5.9. Nasbu’r-Râye

Bu âdete göre Câhiliye Arapları menzilleri belli olsun diye kulûbe veya çadırlarının kapısı önüne bir bayrak dikerlerdi. Buna da “nasbu’r-râye” adını verirlerdi.

1.3.5.10. Cezâu’n-Nevâsi

Bu âdete göre bir kabile halkı mağlup ettiği kabile efradını esir eder sonrasında âzâd etmek lütfunda bulunursa alınlarını çizerek salıverirlerdi. Esaretten kurtulanlar, alınlarındaki çizgilerden dolayı ömür boyunca utançtan kurtulamazlardı. Bu usule “ cezâu’n-nevâsi” ismini verirlerdi.

1.3.5.11. İltifât

Câhiliye Araplarında “Sefere giden menzilinden çıktığı vakit ardına bakarsa avdet edemez.” inancı mevcuttu. Bu yüzden müşrik Araplar, yola çıktıkları vakit arkalarına bakmazlardı. Bu usule “iltifat” adını verirlerdi.

1.3.5.12. Nehk

Câhiliye Arapları “Hastalık bulunan bir köye girileceği vakit eşek gibi anırmak hastalığın bulaşmasını engeller.” diye düşündüklerinden hastalık olan bir yere dahil olurken mutlaka anırırlardı. Bu usule de “nehk” adını verirlerdi.

1.3.5.13. Selvân

Bu usule göre aşk acısı yaşayanlara şifa olması için “selvân” adını verdikleri boncukları suya döküp o suyu içerler ve böylece aşk acısına tahammül edebileceklerine inanırlardı.

1.3.5.14. Ehl-i Nis’e

Hanîf dinine göre haram aylar Muharrem, Receb, Zilkade ve Zilhicce idi. Câhiliye Arapları bu aylarda savaş yapmazlardı. Kâmis b. Abd b. Fukaym isminde birisi bir sene hac esnasında irat ettiği bir hutbede:

“ Ey insanlar! Rabbiniz bu sene muharremin haramlığını safere te’hir etti!” demiş ve ettiği hezeyan memnuniyetle kabul edilmişti. Böylece safer, haram aylardan sayıldı. Daha sonra Araplar mevsimini bahar zamanlarına tesadüf ettirmek için her üç senede bir ay ilave edip haram ayların yerini değiştirdiler. Bu sakat usul uzun müddet devam etti. Nihayet Hz. Peygamber’in hac vazifesini yerine getirdiği Vedâ haccında aylar olması gerektiği haline dönmüş ve Tevbe 9/37 ile bu usul yasaklanmıştır.

1.3.5.15. İcâze ve Gavs

Câhiliye döneminde hacca ait bir âdet ve baskıcı bir hareket daha vardı ki buna “İcâze” denilirdi. Ka’be’nin yönetimi, “Gavs” isminde bir kişi ile evlad ve torunlarının zâlim ellerinde bulunurdu.

Gavs, Cürhümîlerden bir kadının oğlu olup küçük yaşlardan itibaren Ka’be hizmetine adanmış olduğundan halk arasında fevkalade bir nüfuz kazanmıştı. Nüfuzunu kullanarak hac mevsiminde Arafât’a gidiş ve dönüşü “İcâze” ye tâbi tuttu. Gavs’ın ölümünden²²⁵ sonra icâze işi evlâd ve torunlarına geçti. Onlardan da Âl-i Safvân’a²²⁶ intikal etti. Uzun bir süre devam eden keyfî durum Hz. Peygamber’in ecdadından “Kusay b. Kilâb” ın çabalarıyla kaldırılmış, hacıların gidiş ve dönüşü serbest bırakılmıştır.

1.3.5.16. Fal Oklarıyla İstiksâm

Câhiliye Arapları bu âdeti, *bir maktülün diyetini kimin vereceğinde ihtilaf ortaya çıktığı, bir işe teşebbüs etmenin hayır olup olmadığına karar verilemediği bir kimsenin nesebinde şüphe edildiği, kuyu kazdırmak için nerenin tercih edilmesi gerektiğinin bilinmediği* durumlarda Hübel putunun önünde icra ediyorlardı. Hübel putunun yanında ok şeklinde yontulmuş yedi tane tahta parçası vardı. Câhiliye Arapları bunlarla istiksâm ediyorlardı.

-Bu oklardan birinin üzerinde “diyetü’l-maktül”²²⁷ birinde “ni’me’l-emr” birinde “lâ” birinde “minkum” birinde “min gayrikum” birinde “mulsak” birinde “miyâh” lafızları yazılıydı. ***Bir maktülün diyetini kimin vereceğinde ihtilaf vâki olursa*** zanlı bulunanların ismiyle “diyetü’l-maktül” okuna kura çekilir ve hangisinin ismine kura çıkarsa diyeti onun vermesi gerektiğine hükmedilirdi. ***İşe teşebbüsün hayır mı şer mi olduğu hususunda kararsız kalınırsa*** “ni’me’l-emr” ve (lâ) oklarıyla fâl açılırdı. “Ni’me’l-emr” zuhur ederse o işe başlanır, “lâ” çıkarsa bir sene kadar o iş ertelenirdi.

²²⁵ Müellifin Sûfe ailesi hakkında kasdettiği hususlar hacılar acele edilmesini istese de *güneş batıya meyledinceye kadar bekletilmesi*, sonra kalkıp şeytan taşlamayı başlatmaları; *şeytan taşlama görevini yerine getirenlerin hemen Mekke’ye akın etmesine izin vermemeleri*; *kabile görevlilerinin Aka’be’nin iki yanını tutarak hacıların geçmesini engellemeleri*; *Sûfe mensuplarının hepsi geçtikten sonra diğer kabilelerin geçişine izin verilmesi* gibi hususlardı. [bk. Ahmet Önkal, “İfâza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/505-506.]

²²⁶ Bunlar Safvan b. Hâris oğulları idi.

²²⁷ Fal oklarının üzerinde yazan “Diyetü’l-Maktül”, öldürülen kişinin diyeti demektir. “Ni’me’l-Emr”, ne güzel iş; “Lâ”, hayır; “Minkum”, sizden; “Min Gayrikum”, sizden başkasından; “Mulsak”, yapışık, ilintili; “Miyah” ise sular demektir.

Bir kimsenin nesebinde şüphe edilirse “minkum” “min gayrikum” “Mulsak” oklarıyla fal açılırdı. “Minkum” çıkarsa o adamın kendi kabilesinden olduğuna, “min gayrikum” çıkarsa yabancı bulunduğuna, “Mulsak” çıkarsa nesebinin ma’lum olmadığına hükmedilirdi.

Kuyu kazdırmak gibi suyla alakadar işlerde mevkilerin isimlerine “miyâh” oku kura atılırdı. Hangi yerin adına tesadüf ederse orası kazılırdı. Bununla birlikte istiksâmın mutlaka Hübel’in yanında icrâ olunması ve oradaki falcıya epeyce bir ücret verilmesi şart idi.

1.3.5.17. Meysir

Câhiliye Arapları fal oklarıyla “meysir” adıyla ve kura usulüyle bir kumar oynarlardı. Oyuncular, parası bilahare verilmek üzere birkaç deve alıp kestirirler ve etlerini yirmi sekiz parçaya ayırırlardı. Bu parçaları “fez” “tev’em” “rakîb” “hals” “nâfis” “müsebbel” “mealî” “manîh” “sefih” “vağd” ismindeki oklara ayırdıktan sonra okları bir torbaya koyup güvenilir bir kişiye çektirirlerdi. Her kimin adına ne isâbet ederse derhal verirlerdi. Bu usulde birden yediye kadar oklar, üstündeki rakam kadar hisse kazanıyor; sekiz, dokuz, on numaralar ise kaybediyordu. Bununlar beraber bu kumar oyununda kazananlar, kazançlarından faydalanmayarak elde ettiklerini fakir fukaraya dağıtmaya mecbur idiler. Fal oklarıyla istiksâm ve meysir âdeti Mâide 5/90 ile kaldırılmıştır.

Tâhirülmevlevî’nin belirttiği üzere bu müşrik âdetleri, üç yüz seneye yakın bir zamanda Araplar arasına öylesine yerleşir ki, Hz. Peygamber’in ecdadından Kusay b. Kilâb yoğun çaba göstermesine rağmen toplumdan onları söküp atamamıştır. Bu Câhiliye âdetlerinin toplumdan temizlenmesi, Hz. Peygamber ve İslâm diniyle mümkün olabilmıştır.

1.3.6. Hz. Peygamber’in Ecdâdı

Tâhirülmevlevî, *Beyânülhak Gazetesi*’nin 26. sayısında 606-609. sayfalarında “Tarih-i İslâm Sahâifinden-6 (Ecdâd-ı Kiram-ı Peygamberî ve Kusay b. Kilâb) ” isimli bir makale yayınladı.

Tâhirülmevlevî, bu makalesinde “nûr-u Muhammedî” hakikati çerçevesinde Hz. Peygamber’in ecdadı ve hayat hikâyeleri hakkında bilgiler verir. Makalenin girişinde, nûr-u Muhammedî hakkında bir Allah dostu tarafından söylenmiş hikmetli bir sözü aktararak konuya giriş yapar: “Hz. Peygamber’in mahiyetini iyi bilen ümmetten bir ârif “ Eğer nûr-u Muhammedî’nin Hz. Âdem’in yüzünden güneş gibi parlak ışıklarını şeytan görebilseydi Hz. Âdem’e secde edenlerin ilki olurdu. Yahud Hz. İbrahim’in yüzünde o nurun parıltılarını Nemrud müşâhede edebilseydi inâda dayalı küfründen vazgeçerek Hz. Halil ile birlikte Rabb-i

Celîl'e ibadet eylerdi." Yazarımız, nûr-u Muhammedî'nin insanlığın büyük babası Hz. Âdem'den beri nesilden nesile aktarılaraq Hz. İsmail'e, Hz. İsmail'den ise Hz Peygamber'in ecdadından Adnân'a kadar geldiğini belirtir. Sonrasında Adnân'ın Arab-ı Müsta'ribe arasındaki konumuna şu sözlerle değinir:

"Arab-ı Müsta'ribe'nin tamamı gibi Adnân'ın da Hz. İsmail'in neslinden geldiği kesin olduğu gibi Hz. Peygamber'in mukaddes nesebinin Adnân'a vardığı konusunda tarihçiler müttefiktir. Cenab-ı Adnân ile Hz. İsmail arasındaki değerli zatların isimleri –zamânın uzaklığından unutulduğu cihetle— haklarında nesep âlimleri, ihtilafa düşer olmuşlar ve ayrı ayrı beyânatta bulunmuşlardır. Hz. Peygamber de neseplerini saydıkları sırada Cenab-ı Adnân'a vâsıl olunca sükût ve daha yukarısı için "kezebe nessâbûn" (nesep âlimleri yalan söylediler) buyurup ilm-i ensab yoluyla bu sahada beyan olunan ma'lûmât ve rivâyâtın doğru olmadığını ifade etmişlerdir."

Müellifimiz, Hz. Adnân'ın yaşadığı dönem hakkındaki rivayetleri değerlendirerek takribî bir tarih tespitinde bulunur. Akabinde onun hayatı hakkında şu detaylı bilgiler verir: "Hz. Adnân'ın, Hz. Musa'nın halifeleri zamanlarında yaşadığı rivâyet edildiğinden bu dönemin, hicretten takriben bin üç yüz yahud bin dört yüz sene evvel geldiği anlaşıyor. Adnân'ın "Ad" ve "Ma'd" isminde iki erkek çocuğu dünyaya gelmiş, lakin Ma'd, Hz. Muhammed nuruna vâris olmuştur. Zorba krallardan meşhur "Buhtünnasr" Benî İsrail gibi Arapları da kasıp kavurduğu sırada İsrailoğulları peygamberlerinden Hz. Ermiya (AS), emr-i İlâhi mucibince Ma'd'i Hicaz'dan alarak Şam'a getirmiş ve Ma'd, orada Hz. Ermiya'nın nazarı altında yetişmiştir. Bilahare Mekke'ye dönüp evlenmiş, sekiz tane evlâdı olmuştur. Bunlardan dördü "Kudâa", "Feyz", "İyâd", "Nizâr" nâmıyla şöhret bulmuş ve içlerinden Hz. Nizâr Hz. Peygamber'in nurunu taşıyıcı olmakla saadet bulmuştur."

Nûr-u Muhammedî, Adnân'dan oğlu Nizâr'a; Nizâr'dan oğlu Mudar'a geçer. Müellifimiz, Nizâr ve Mudar hakkındaki rivayetleri şu şekilde değerlendirmektedir: "Doğduğu vakit alnında parlayan Hz. Muhammed'in nuru, şanlı babasına sonsuz bir övünç kaynağı olmuş bu seçkin çocuğun şerefine bin deve keserek bir ziyâfet tertip eylemiş ve fazla masraf ettiğini söyleyenlere: "Böyle bir evlad için bu masraf az bir şeydir." demiştir. Böylece çocuğa değerli anlamında Nizâr lakabı verilmiştir.

Cenab-ı Nizâr, cidden güzellik, fazilet ve kemal sâhibi idi. Hatta ilk defa Arapça kitabet eyleyen –belki kitâbeti Himyerîlerden Hicaz'a nakleden Nizâr olduğunu söylerler. Nizâr'ın Mudar ve Rebî'a isminde iki oğlu vardı. Vefâtında bıraktığı nakitleri Mudar, atlarını Rebî'a

almak suretiyle mirası taksîm edilmiş ve bu taksim neticesinde Mudar’a “Mudaru’l-Hamra”, Rebîa’ya “Rebîatu’l-Feres” denilmiştir. Mudar’ın, harp esnasında kırmızı bayrak kullandığından bu lakabı aldığı rivâyeti de vardır.”

Mudar, Arap dünyasındaki hıdâ’ geleneğinin başlatıcısı ve kâşifidir. Müellifimiz, bu gelenek hakkında bilgi verip Arapların hayatındaki önemini belirttikten sonra Mudar’ın develere dair bu sırrı nasıl keşfettiğine dair rivayeti aktarır:

“Hz. Peygamber’in nuru, Mudar’ın parlak alnında bulunduğu cihetle Araplar arasında biraderinden ziyâde muteber oldu. Hatta bu seçkin nurun bakanlara hayret verici özelliğinden dolayı kendisine Mudar unvanı verildi. “Kim hayır ekerse gıpta biçer ve kim şer ekerse pişmanlık biçer.” ve “En hayırlı hayır âcil yapılanıdır.” gibi bazı hikmetli sözler kendisine isnad edilir. Arap vadilerinde şu an dahi geçerli olan hıdâ’ usulünü –ki develeri sürerken şiir ve şarkı okumak demektir– kendisi ihdâs eylemiştir. Gençliğinde bindiği bir deveden düşmesi üzerine bileği kırılmış ve acısından “ah elim, ah elim” diye haykırmıştı. Yakıcı ve etkili sesini duyan develer, etrafında toplanıp onu dinlemeye başladığını görünce nağmelerin hayvanlara olan tesirini keşfederek hıdâ’ usulünü tatbik ve yaymaya başlamıştır. Bu çok güzelliklere sahip usulün güzel neticelerindendir ki Arap şarkılarının şevk verici etkisiyle develer adeta mest olup “Raksü’l-Cemel” denilen cezbeye kapılmışçasına hareketlerle koşarlar. Ve üzerlerindeki yükün sıkletini hissetmeyerek çok kere üç günlük yolu bir gün zarfında alırlar. Kum deryalarının ruhlu bir gemisi olan mübârek hayvanların insan sesiyle harekete geçirilmesi sonucu olanlar, zevk u temaşasına doyulmayan eşsiz güzellik manzaralarıdır. Cenab-ı Mudar’ın Medine’ye iki günlük mesafesi olan “Ravha” mevkiinde medfûn bulunduğu rivayet edilmektedir.”

Tâhirülmevlevî’nin anlatımıyla Nûr-u Muhammedî hakikati, Mudar’dan oğlu İlyas’a, İlyas’tan ise oğlu Müdrike’ye geçmiştir. Müellifimiz, bu noktada önce İlyas hakkında, onun şahsiyeti, karakteri ve hayat hikâyesi ile ilgili bilgiler verir. Akabinde asıl ismi Amr olan oğlu Müdrike hakkında bilgiler verip onun bu lakapla anılmasına yol açan rivayet hakkında değerlendirmelerde bulunur. Tâhirülmevlevî’nin İlyas ve Müdrike ilgili açıklamaları şu şekildedir:

“Hz. Peygamber’in güneş gibi parlayan nuru, Mudar’dan sonra oğlu İlyas’ın alnının nuru oldu. Cenab-ı İlyas kavmi arasında şeref u şân elde ederek reislik makamına kadar yükseldi. “Lokmânu’l-Arab” denecek derecede hikmete âşinâ olduğundan her hususta kavminin sığınağı ve dayanağı idi. İlk defa olarak Beyt-i Mükerrrem’e kurban hediye eden bu zâttır. Hz. İlyas, şerefli sırtından Hz. Peygamber’in tesbihini یشitir ve şerefli neslinden büyük

bir resul geleceğini haber verirdi. Araplar arasında “Süllürrie” (verem) hastalığından vefat edenlerin birincisi olmak üzere meşhurdur. Vefat anında sâdık zevcesi “Leyla bint Hulvan” – ki “Hındıf” unvanıyla iştihar etmiştir– fevkalade eleme boğulmuş olarak ölünceye kadar gerek güneşten, gerek yağmurdan tahaffuz için gölgede oturmamış ve bir eve sığınmamıştır. Şu matem hali “Ahzenün min Hındıf” darb-ı meselinin zuhur sebebi olmuştur. “ Hındıf”dan daha mahzun ” demek olan bu mesel gayet hazîn kişiler hakkında îrad edilir.

Tâhirülmelevî “İlyas’ın ismini hemzenin fethiyle okuyanlar ve Mudar’ın, çocuğu olmaktan ümitsizliğe düşme yaşına vusulünden sonra doğmasından “El-Ye’s” adı kendisine verilmiştir diyenler varsa da iddiaları pek isabetli değildir.” der. Müellifimiz İlyas’ı müteakip Müdrike bahsine geçerek şu bilgileri verir: İlyas’tan sonra oğlu Müdrike, Hz. Peygamber’in yüce nuruna vâris oldu. Müdrike’nin gerçek ismi “Amr” olup babaları ve dedelerinin övülecek bütün özelliklerini tamamıyla idrak eylediğinden yahud kaçan bir tavşanı koşup yakaladığından Müdrike lakabını almıştır. Müdrike ismini kaçan bir tavşanı yakaladığı için taşıdığını düşünenler bu durumu şu şekilde detaylandırmışlardır:

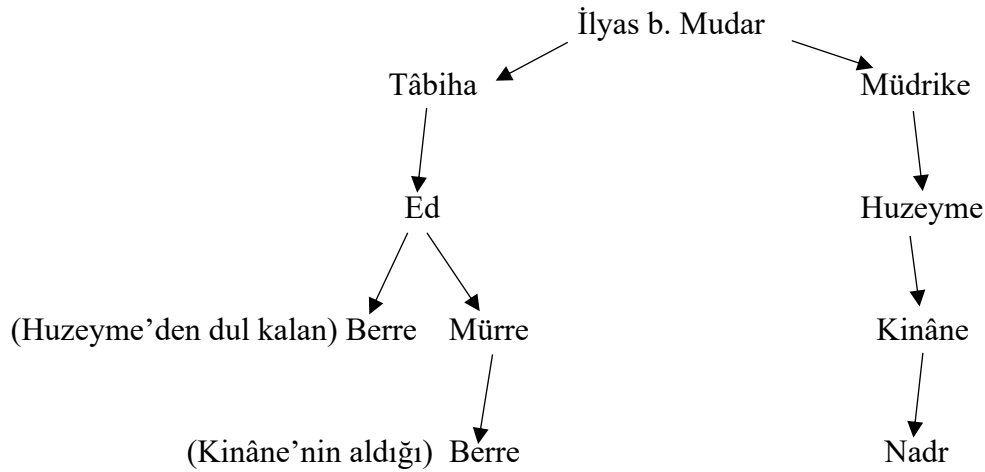
Cenab-ı İlyas’ın “Amr”, “Âmir”, “Umeyr” isminde üç oğlu vardı. Bir gün İlyas, develerini güderken bir tavşanın civardan geçmesi üzerine develer ürküp dağılmış, Amr bunu görünce çadırdan fırlayıp tavşanı tutmuş, Âmir de kesip pişirmiş, Umeyr ise çadırda oturup yenmesi için parçalamış olduğundan Amr’a, “Müdrike”; Âmir’e, “Tâbiha”; Umeyr’e ise “Kamie” lakapları verilmiştir.”

Müdrike’den sonra nur-u Muhammedî, oğlu Huzeyme’ye, Huzeyme’den ise oğlu Kinâne’ye geçer. Müellifimiz, Huzeyme hakkında bilgi vermemiş, doğrudan Kinane ile ilgili bilgilere geçmiştir. Kinane’nin eşi konusunda bazı tarihçilerin yaptıkları “sifah” yani zina iddiasının temelsiz olduğunu babası Huzeyme’nin eşi Berre ile oğlunun eşi Berre’nin şeceresi hakkında yaptığı tetkikat ile gösterir. Meselenin netleşmesi için tablo benzeri bir şekil hazırlayan müellifimiz şu bilgileri vermektedir:

“Müdrike’den sonra nur-u Muhammedî’nin hüzmeleri, Hz. Huzeyme’nin parlak alnında ışıltı saçıcı oldu. Sonra Kinâne’ye parlak bir yüz bahşetti. Kinâne Hazretleri, gayet akıllı ve faziletli bir zât olup umumun merci idi. Önemli konularda görüşünü almak için uzaklardan ziyaretine gelirlerdi. Pak neslinden “Ahmed” adıyla seçkin bir resul zuhur edip insanları Allah’a doğru ve insana layık değerli ve güzel ahlaklara doğru davet eyleyeceğini haber vererek davet zamanına yetişenlerin ona tâbi olmasını tavsiye ederdi. Cömertlik ve eli açıklıkta asrının Hâtem-i Tâî’si olup ihsân ve ikrâm eksik olmayan evi herkese açık idi. Misafiri olmaz da yalnız

yemeğe mecbur kalırsa bir lokma ağzına, bir lokma da (kuşların toplaması için) hârice atmak suretiyle yemek yedirirdi.

Kinâne'den sonra Hz. Peygamber'in parlak nuru, Nadr'ın yüzünde parıldayan bir dolunay oldu. Asıl ismi Kays iken cemalinin parlaklığından Nadr unvanını aldı. Nadr'ın vâlidesi Berra bint Mürre'dir ki kendisi, Tâbiha b. İlyas'ın oğlu Ed'in kız torunudur. Bazı yanıltıcı tarihçiler “Babalarınızın nikâhladığı kadınlarla evlenmeyin.”²²⁸ cümlesiyle nehyedilen ve haram kılınan üvey analarının alınması şeklindeki Câhiliye âdetinden olması münâsebetiyle “Kinâne, babası Huzeyme'den dul kalan Berre'yi alarak Nadr ondan doğdu.” demek cür'etinde bulunmuşlardır. Lakin ciddi tetkikler yapmadıklarından dolayı isim benzerliğinden yanıldıkları âşikârdır. Çünkü Huzeyme'den dul kalan kadın Berre bint Ed olup Kinâne'nin aldığı kız ise Berre bint Mürre idi. Birinci Berre'nin birâderzâdesi bulunurdu. Tüm bu açıklamaların ardından Tâhirülmevlevî “Bunu tek bir bakışta göstermek için şu yolda bir silsile cetveli yapmaya mecbur olduk.” diyerek aşağıdaki tabloyu gözler önüne sermektedir.

Tâhirülmevlevî, Hz. Peygamber'in daima temiz bir nesilden geldiğine dair Kur'ân âyetleri ve hadislerdeki bilgilere dayanarak tarihçilerin bu tarz iddialarının ve iddialarında ısrarlarının nefret uyandırıcı bir mahiyette olduğunu düşünmektedir. Yazarımız bu husustaki kanaatini şu sözlerle ifade etmiştir: “Temiz nesepli olan Peygamber Efendimiz Hazretlerinin mukaddes vücutlarının hakikatının temiz sulplerden pak rahimlere intikal edegeldiği ve şerefli babalarıyla ismetli anneleri arasında asla zina vâki olmayıp İslâm nikâhı gibi evlilik akdiyle bir bağ inşa edildiği “İslâm nikâhı gibi bir nikah ile kurulmayan bir evlilik geçersizdir.”²²⁹ ve emsali çok sayıda hadisler ile malumdur. Allah korusun, hilafını itikad edenlerin küfre ve

²²⁸ en-Nisâ 4/22.

²²⁹ Tâhirülmevlevî'nin kaynağını zikretmediği bu hadisin, muahhar kaynaklarca tahrîc edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Sübûlü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd ve diğerleri, (Beyrut: y.y., 1993), 1/285.

dalaletle düşecekleri net bir mesele iken bu yanıltıcı tarihçilerin Hz. Peygamber'i tanıımıyormuşçasına hatalı ifadeleri cidden nefret uyandırıcıdır.”

1.3.7. Ka'b b. Lüey ve Hz. Peygamber'in Geleceğini Haber Veren Şiiri

Beyânülhak Gazetesi'nin 32. sayısının 750-755. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-7 Mâba'di” isimli bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz, makalesinin başında nûr-u Muhammedî'nin Hz. Peygamber'in ceddi Nadr b. Kinâne'den oğlu Mâlik'e, Mâlik'ten de oğlu Fihri'e geçtiğini belirtir. Mâlik'in hayatı hakkında bilgiler vermeyip Fihri'i inceler. Fihri'nin lakabının Kureyş olduğunun tespitini yaparak, hem bu lakabı nasıl elde ettiğine hem de hayatına dair detaylı bilgiler şu bilgileri verir:

“Hz. Nadr'dan sonra “Mâlik” ondan sonra da “Fihri” Hazretleri Hz. Peygamber'in nurunu taşıma şerefine eriştiler. Farklı kabileleri cem' eylediğinden yahud ihtiyaç sahiplerini takrîş (rağbetle bir araya getirdiği) ve teftiş ederek maddi yardımlarda bulunduğundan ilk defa Kureyş adını alan Cenab-ı Fihri'nin çocuklarına ve torunlarına “Kureşî” denir. Fihri'nin yaşadığı zamanda Yemen'deki Himyer krallarından Hassân b. Abdikülal Beyt-i Mükerrrem'i yıkıp taşlarını Yemen'e naklederek orada bir ev yapmak ve Arapları ona tevcih etmek fikriyle Mekke'ye geldi ve Nahle tarafına konakladı. Hz. Fihri kavim ve kabilesini toplayıp Hassân'ın üzerine hücum ederek onun askerlerini dağıttı ve kendisini esîr eyledi. Hassân, üç sene kadar Mekke'de esir kaldıktan sonra fidye vererek kurtuldu ise de yolda hayata veda etti. “Ezvâ-i Yemen”²³⁰ den böyle güçlü bir hükümdârı esâreti altında bulunduran Fihri'nin şân u şerefine sesi Araplar arasında duyulmakla Hicaz'ın dört bir tarafındaki kabileler ve aşiretlerin tamamı ona itaat ettiler ve boyun eğdiler. “Elinde bulunan az şey, elde edilmesi için yüzü suyu dökülecek çok maldan evlâ ve daha nâfi'dir.” mealindeki kelâmı oğlu Gâlib'e olan nasihatlarındandır.”

Yazarımız makalenin sonraki kısmında Hz. Peygamber'in nurunun Fihri'den oğlu Gâlib'e, ondan oğlu Lüey'e ve ondan da oğlu Ka'b'a geçtiğini belirtir. Gâlib ve Lüey hakkında bilgi vermeden Ka'b'a geçer. Ka'b'ın kişisel özellikleri, Mekke hakkına yaptığı hizmetler, Mekke halkının ona verdiği değer gibi konuları işler. Ka'b'ın, Hz. Peygamber'in geleceğine dair sözlerini ve şiirlerini aktararak hayatı hakkında detaylı bilgiler sunar. Yazarımızın Ka'b'la ilgili tasvirleri şu şekildedir:

²³⁰ Yemen'de hükümet icra eden Himyerîlerden çoğunun ünvanı “Zülkarneyn”, “Züşenâtr”, “Zûnüvâs” gibi “Zû” ile başladığından hepsini birden ifade etmek için tamamına “Ezvâ-i Yemen” denilir.

“Hz. Ahmed’in nuru, Fihri’den Gâlib’e, ondan Lüey’e, ondan da Ka’b’e intikal etti. Cenab-ı Ka’b da değerli ecdadı gibi birçok yüce özellikler ve kıymetli ahlaklar ibraz ile Kureyş reisliğini ihraz eylemiş hikmet ve fazilet sahibi bir övülmüş bir zâttı. Evvelce “Yevmü’l-Arûbe” denilen cuma günleri kavmini toplayıp hutbeler îrad ederdi. Hutbelerde halâ îrad olunan “Emma ba’d” (Bundan sonra) terhibini ilk söyleyenin Ka’b Hazretleri olduğı rivayet edilir. Hutbelerinde “yakında Harem sahasında büyük bir olay vuku bulacağını ve neslinden bir nebiyy-i kerîm zuhura geleceğini” ihbar ile o Allah’ın elçisine tabi olmalarını tavsiye eyler ve şu beyitleri söyler:

*Alâ gafletin ye’tî’n-Nebiyü Muhammedun
Feyuhbiru ahabâren sadûkan habîruha
Yâ leytenî şâhidun fehvae da’vetuhu
Hiyne’l-aşîretü tebğî’l-hakka hıdlânâ
(Halk gaflet üzere iken nebi Muhammed gelir
Kendisine verilen sâdık haberleri ihbar eder
Keşke onun davetine ben de şâhid olsaydım
Aşireti hakkı yalanlayıp onu yalnız bıraktıklarında)*

Müellifimiz Ka’b’la ilgili bahsi bitirmeden önce tarihte takvim başlangıçlarının belirlenmesi ile ilgili şu bilgilere yer vermiştir:

“Önceki milletlerin tamamı gibi Araplar da fevkalade bir vak’ayı, yahud büyük bir adamın doğum ve vefâtını tarihin başı olarak aldıkları ve diğeri bir vak’a meydana geldiğinde tarih başlangıcını tebdîl ettiklerinden Mekke ahâlisi Fîl Vak’a’sının meydana gelmesine kadar Ka’b’ın vefat yılını tarih başlangıcı saymışlardı ki Ka’b’ın vefatıyla Fîl Vak’a’sı arasında yaklaşık olarak 560²³¹ sene geçmişti. Bundan sonra Fîl Vak’a’sı, daha sonra Abdülmuttalib’in vefâtı temel alınarak seneler sayıldı ise de İslâm’ın zuhuruyla önce nübüvvetin başladığı sene, daha sonra Hz. Peygamber’in hicreti İslâm tarihinin başlangıcı olmak üzere kabul edildi.”

1.3.8. Bölüm Değerlendirmesi

²³¹ Müellif burada bilgi hatası yapmaktadır. Ka’b b. Lüey ile Fîl Vakası arasında en az iki yüz senelik bir aralık bulunduğı araştırmalarla netleşmiştir. Ka’b b. Lüey’in torunu Kilâb’ın oğlu olan Kusay, milâdî 480 yıllarında vefat etmiştir. Dede ile torun arası ortalama zaman mesafesi 60 yıl alınırsa Kusay ile dedesinin babası olan Ka’b arasında yaklaşık 90 yıl zaman aralığı kalır. Bu durumda 480 yılı civarında Kusay vefat ettiğinden, Ka’b’ın vefat tarihi yaklaşık 390 yılları olur. Bu durumda Ka’b’ın vefat tarihi ile Fîl Vak’ası arası zaman mesafesi yüz seksen yıla tekabül eder. Bu konuda bk. Ali Osman Ateş, “Kusay b. Kilâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/460-461.

Bu bölümde Ömer Hayri Efendi ve Tâhirülmevlevî Kusay b. Kilâb öncesi Câhiliye dönemini ele almaktadırlar. Ömer Hayri Efendi Arapları bâide, âribe ve müsta'ribe şeklinde üç gruba ayırarak Arab-ı Bâide ve Arab-ı Âribe'nin kolları ve tarihi süreçlerini anlatır. Konu gereği Yemen tarihi ve kralları hakkında da bilgiler verir. Tâhirülmevlevî ise Arapları âribe, bâide, müsta'ribe ve müsta'cime şeklinde dört gruba ayırıp Hz. Peygamber'in ecdadının dâhil olduğu Arab-ı Müsta'ribe'ye odaklanır ve Kusay b. Kilâb'a kadarki süreçlerini anlatır. Ömer Hayri Efendi Âd kavminin helaki sonrasında Lokman b. Âd'ın uzun ömrüne dair rivayetleri ele alıp değerlendirir. Bu noktada fen adamları ve felsefecilerin Lokmân'ın uzun ömrüne dair iddialarına cevaplar verir. Uzun ömür mevzuu dolayısıyla Hz. Nuh'un Kur'ân'da bildirilen dokuz yüz elli senelik tebliğ müddetine dair felsefecilerin ve fen adamlarının iddialarını Arap dili ve edebiyatı, mantık, kalam, usûl ilimleri noktasında ele alarak değerlendirmelerde bulunur. Ömer Hayri Efendi, Himyer krallarından Zülkarneyn bahsine geldiğinde İslâm tarihini ve edebiyat dünyasını meşgul eden Zülkarneyn ile Makedonyalı İskender karıştırılması meselesini detaylıca ele alır. Bu konudaki ihtilaflı görüşleri belirttikten sonra konuya dair tetebbuatı neticesinde Zülkarneyn'in gerçek kimliği konusuna dair delillerini göstererek meseleye açıklık getirir. Bu çerçevede müellifin böyle ihtilaflı bir konuyu gündem yapması, ilmî kaideler çerçevesinde meseleye yaklaşıp çözüm üretmesi takdire şayandır. Tâhirülmevlevî ise yayınladığı yazı serisinde Hz. Peygamber'in ecdadının Hz. İsmail ile başlayan Mekke hayatını ele alır. Müellifin serdettiği bilgiler göstermektedir ki Hz. Peygamber'in ecdâdı Câhiliye toplumu içinde mümtaz birer şahsiyet olarak kendilerini göstermiş, Amr b. Luhay'ın hanif dinine verdiği zararlarla mücadele etmiş ve Arap halkının putperestlik algısıyla düşünce, duygu ve ahlâk açısından yozlaşmasını engelleme çalışmışlardır. Tâhirülmevlevî derin bir vukuf ile Câhiliye dönemini ele almış, putperestlik algısıyla Câhiliye Araplarında ortaya çıkan kötü âdetleri maddeler halinde ele alıp izah etmiş; buna mukabil Hz. Peygamber'in ecdadının hayatı üzerinde hıdâ' ve benzeri gelenekler gibi günümüz Arap dünyasında da yeri olan müsbet geleneklerin köklerini göstermiştir. Müellifin Kinane b. Huzeyme'nin babası Huzeyme b. Müdrike'nin dul kalan eşi ile evlendiği gibi iddia ve ithamlara karşılık, yaptığı tetebbuât neticesinde net bir şekilde meselenin özünü izah etmesi makalelerini kayda değer kılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM: İSLÂM ÖNCESİ MEKKE II (Kusay b. Kilâb'dan Bi'sete Kadar)

2.1. Kusay b. Kilâb Dönemi ve Benî Huzâa'nın Mekke'den Çıkarılışı

Tâhirülmevlevî, Ka'b'dan sonra önce nûr-u Muhammedî'nin oğlu Mürre'ye, daha sonra ondan oğlu Kilâb'a geçtiğini bildirir. Mürre hakkında bilgi vermeden Kilâb'a geçerek onun hakkında kısaca bilgi verir:

“Ka'b'dan sonra “Mürre” ondan sonra da “Kilâb” nûr-u Muhammedîye nâil olmak ile mesut oldu. Cenab-ı Kilâb'ın ismi “Hakîm” olup köpekler ile avlandığından yahud düşmanlara hırsla saldırdığı ve tazyik eylediğinden “Kilâb” uvânıyla yad olunmağa başlamıştır. Araplar, tabiatları gereği şecaate meftun bulunduklarından ismin, ismi taşıyana tesiri olur fikriyle çocuklarını: Esed, Haydar, Evs, Hazrec, Zi'b, Nemr, Fehd, Kelb²³² gibi yırtıcı hayvanların isimleri ile, bilakis kölelerini: Merzûk, Rebâh, Yesâr, Saîd benzeri güzel isimlerle isimlendirirlerdi.²³³ Hatta bunun hikmeti bir bedevi Arap'tan sorulmuş ve ondan “Çocuklarımız düşmanlarımızla savaşmak içindir. Kölelerimiz ise kendi hizmetimize mahsustur.” cevabı alınmıştır.

Yazarımız, Kilâb'ın vefatından sonra asıl ismi Zeyd olan oğlu Kusay bahsine geçer. Kusay, Câhiliye Arapları arasında çok meşhur ve birçok yeniliğin fikir babası olduğu için detaylıca ondan bahsetmiştir. Kusay'ın icraatları ve uhdesinde bulunan vazifeler hakkında şu bilgileri verir:

“Kilâb'ın vefâtında geriye henüz süttten kesilmiş Zeyd adındaki bir bebeği kalmıştı ki bu şerefli oğul, Fahr-ı Âlem'in nurunu taşıyıcı olup bilahare Ka'be velayeti ve Mekke hâkimiyetini ihraz eden Kusay b. Kilâb idi. Zeyd'in vâlidesi Fâtıma bint Amr, Kilâb'dan dul kalınca “Beni Kudâa” cemaatinden hac için Mekke'ye gelmiş olan “Rebîa b. Hızâm” isminde bir adam ile evlendi. Oğlu da yanında olduğu halde yeni kocası ile Şâm taraflarında “Uzre” mevkiine giderek orada “Zirâh” nâmında bir yerde çocuk doğurdu. Zeyd, Benî Kudâa arasında büyüdüğü cihetle kendini Rebîa'nın sulbünden olma oğlu sanıyordu. Bir gün babasının akrabasından biriyle çekişmesi ve galebe etmesi üzerine mağlup adam Zeyd'i bu diyarların garibi olmakla itham ederek “Sen bizden değilsin. Aramızdan çık, babanın diyarına git.”

²³² Bu kelimelerden *Esed* ve *Haydar*, aslan demektir. *Evs* ve *zi'b*, kurt manasındadır. *Nemir*, kaplan; *feh*d, pars; *kelb*, köpek anlamındadır. Fakat *hazrec*, güney rüzgârı, soğuk rüzgâr anlamındadır. Müellif *hazrec* kelimesinin yırtıcı bir hayvan ismi olduğunu ifade etmekle burada bir bilgi hatası yapıyor, görünüyor.

²³³ Araplar kölelerini ticaret, ziraat ve çobanlık gibi işlerde kullandıklarından onlara meslekleriyle doğrudan ilgili güzel isimler takarlardı. Çoban olacaksa “Âsım” ismi, ticaret yapacaksa Rebâh (kâr eden), Merzûk (rızkılanan), Yesâr (yardım edici), Saîd (yetenekli ve mutlu) gibi isimler koyuyorlardı.

demekle onu kederlendirdi. Bu sözden müteessir olan Zeyd üzüntülü ve gamlı bir halde gelip vâlikesinden pederinin kim olduğunu ve asıl vatanının neresi bulunduğunu sordu. Vâlikesi:

“Evladım! Senin belden onların beldesinden ve kavmin onların kavminden hayırlıdır. Sen Kilâb b. Mürre’nin oğlu olduğundan Beni Kudâa efradının hepsinden daha kerîm ve daha asilsin.” diyerek hüznü oğlunu teselli etti. Uzre topraklarında hakikaten gurbette olduğunu anlayan ve memleketi ile kavmini ve asıl pederini haber alan Zeyd, Hicaz’a yönelerek yola çıkmak istedi. Fakat vâlikesi gidişini hac mevsimine ertelemesini ve Kudâa hacıları ile Mekke’ye gitmesini tavsiye eyledi. Hac zamanının gelişinde hacılar ile beraber Zeyd de Hicaz’a yola koyuldu ve Mekke’ye ulaştığında kendini tanıtmaya üzerine miras hakkı olan şeref ve siyâdete nâiliyetle övülecek bir konuma ulaştı. Mekkelilerin yanlış görüşünce uzak beldelerden olan Şâm taraflarında yetiştiği için kendisine “Kusay” unvanı verildi ve o suretle şöhet kazandı.

Müellifimiz Mekke öncesi hayatı hakkında bilgi verdikten sonra Kusay’ın Mekke halkı içinde itibar kazanma sürecine dair şunları söylemiştir:

“O vakit Benî Huzâa’dan Halîl b. Hubşîyye Ka’be’nin velîsi ve Mekke emîri idi. Kusay’ın siyâdet ve asâletini bildiğinden onu kızı Hubbî ile evlendirip Beyt’in anahtarını kızı Hubbî’ye verdi. Hubbî ise kadın ve âcize bulunduğu cihetle bu vazifeye kocasını vekil tuttu. Halîl buna muvâfakat göstererek hatta damadını veliahdî ta’yin ederek âhirete göç etti. Kusay, vasiyeti gereği îfa ve vazifeye devam etmek istediye de Beyt’in anahtarı ile beraber Mekke hükümetinin de ellerinden çıkacağını anlayan Huzâalılar, buna râzı olmayıp anahtarı Kusay’dan geri alarak Huzâa’nın eşrafından “Ebu Ğabşan” diye anılan Süleym b. Amr b. Lüey b. Melkan’a teslim ettiler. Ebu Ğabşan, gece gündüz içki içen bir ayyâş olduğundan içkiden dolayı titreyen elleri Beyt’in anahtarını taşıyacak ehliyetinde değildi. O, ancak içki âleminin müdâvimi ve şarap meclisinin hâdimi olabilecek bir halde bulunduğundan Beyt-i Mükerrreme’nin hizmetiyle iştilal edemiyordu. Bir gece teşkil eylediği içki meclisinde husûle gelen coşku ve heyecanın zevki arasında şarabın bittiğini haber alması üzerine sarhoşluğun verdiği neşesi zâil olmuş küpleri devirmiş, tulumları boşaltmışken hala kanamadığı içkinin etkisi ile yanıp yakılarak “Bir tulum şarap verene Beyt’in anahtarını vereceğini” söylemeğe başlamıştı. Ebu Ğabşan’ın şu sarhoşluk hezeyanı bazı uyanık ve akıllı kişiler tarafından Cenab-ı Kusay’a haber verilip Ka’be anahtarını böyle sarhoş bir herifin elinden kurtarmanın tam zamanı olduğu bildirildi. Kusay gelip vaad gereği Beyt’in anahtarını teslim ettiği halde kendisine bir tulum şarap ile bir de koyun vereceğini Ebu Ğabşan’a anlattı. Ebu Ğabşan elde edeceği şarap ve kebab ile içki âlemine devam edebileceğini anlayınca buna râzı oldu ve şarabı ve koyunu alarak Beyt’in anahtarını Kusay’ın ellerine teslim etti. Cenab-ı Kusay, şu alışverişi hâzır bulunanları şahit tutarak Ka’be

anahtarı ile Beytullah'ın sidâne vazifesini eline aldığı anda büyük oğlu Abdüddâr'ı Mekke-i Mükerreme'ye gönderip bundan sonra Ka'betullah'ın anahtarının sahibi olduğunu ilan ettirdi.” Yazarımız tam da noktada Ebu Ğabşan'ın yaptığı hatanın darb-ı mesellere konu olduğuna dair Arap edebiyatından bir delil getirmiştir:

“İçkinin verdiği sarhoşluk halinin bitmesi ile Ebu Ğabşan'ın biraz akli başına geldiği sırada elindeki cihana değer devletin gittiğini anladı ve anahtarı geri alma hayaline düşüyse de teşebbüsü akîm kaldı. Teşebbüsü “Ahseru safkaten min Ebi Ğabşan” darb-ı meselinin intişârından başka bir şeyi sonuç vermedi. Bu mesel “ Ebu Ğabşan'dan ziyade hüsrana düşer olmuş” mealinde olup alış-veriş ve sair husûslarda fiyatta aldananlar hakkında îrad edilir.”

Tâhirülmevlevî, Kusay'ın, Ka'be anahtarlarını Huzâalılardan aldıktan sonra Mekke toplumunda yaptığı büyük inkılaplar konusuna geçer. Bu inkılapların temel taşı mahiyetinde Huzâa kabilesinin Mekke'den uzaklaştırılmasının zaruri olduğu yönünde bir değerlendirmede bulunarak Kusay'ın bu konuda attığı adımlar, Huzâalılarla yaptığı mücadeleler konusunda şu bilgileri verir:

“Ka'be anahtarı ile Beytullah'a hizmet şerefini elde etmiş ve zımnen Mekke hükûmetine nâil olmuşaa da Beni Huzâa'nın kesret ve galebesi ve icra etmek istediği ıslahata çoğunlukla müdahalesi Kusay'ın fiilen hükûmet ifa etmesine ve emîrliğine mâni oluyordu. Arz-ı Mukaddes'te ayırık gibi yetişip gâfil kalplere kök salıveren bir takım Câhiliye âdetleri ve bozuk akidelerden şehirlerin anası olan Mekke sahasının temizlenmesinin, o mübârek beldeden Huzâalıların uzaklaştırılmasına bağlı olduğunu anlayan Kusay, bunların Mekke havalisinden def edilmesine çâre aramaya başladı. Fihri b. Mâlik torunlarından Mekke'de bulunan görüş sahibi zâtlar ile gizlice meşveret edip etraftaki kabilelerden yardım isteyerek Benî Huzâa'nın Harem sınırlarından çıkarılmasında karar verilince mes'eleyi Ğadra'da bulunan üvey biraderi Zirah b. Rebîa'ya yazıp muavenetini talep eyledi. Zirah, Kusay'ın mektubunu alınca diğer biraderleriyle beraber Beni Kudâa dilâverlerinden büyük bir kalabalık teşkil ederek hac mevsiminde Mekke'ye geldi. Kahramancasına azminin icra kuvveti olacak askerin gelişi üzerine Kusay, evvel “İcâze” usulünün kaldırılmasına teşebbüs etti –ki bu usulü diğer bir makalede yazmıştık– Arafat'tan inip üç gün Mina'da oturduktan sonra Mekke'ye gidecek olan hacıların hareketlerini kendi keyiflerine tâbi tutmak isteyen “Sûfiye” kabilesine İcâze namıyla bir usul de olsa bunun İsmailoğullarına ve o neslin en güzide bir ferdi bulunan kendisine aid olmaması lazım geleceğini ve Allah'ın kullarına beyhude yere azap eden bu sonradan çıkmış usulün bundan sonra cârî olamayacağını söyleyerek kavlini fiilen de isbat için Beni Kudâa efradıyla Mina'dan kalkıp Mekke'ye müteveccihen yola çıktı. Beni Sûfa, Kusay'ın şu baskıları

parçalayan hareketine mani olmak istediye de Kusay'ın tâbilerinin çokluğu ve galebesi ve kahramanca saldırma ihtimalinden ürküp geri çekilmeğe mecbur oldu. Epeyce müddet hacıların ilerlemesini engelleyen bir istibdat zinciri olan usule şu suretle güçlü bir darbe indirmiş oldu. Lakin Beni Huzâa eşrâfı, şu hürriyet hedefli teşebbüsün bilahare kendi baskıcı yönetimlerini de zevale erdireceğini ve Mekke hâkimiyetinin tamamıyla ellerinden çıkacağını idrak ettiklerinden “Beni Bekr” ve sair bazı kabileler ile ittifak ederek Kusay'ın askerini ta'kibe kalkıştılar. Ebtah isimli vâdide yetişerek hiç yoktan bir çekişme ortaya çıkardılar. Çekişme dikleşmeye, dikleşme öldüresiye savaşımaya vardı. Kusay, Belde-i Haram ve Şehr-i Haram'da savaşmak Harem'in hürmetini çiğnemek olacağını söylediye de dinlemediler. Çaresiz şekilde muharebe başladı ve saatlerce sürdü. Nihayet “el-hakku ya'lû ve lâ yu'lâ aleyh” (Hak daima üstündür, ona üstün gelinmez) hakikati görünerek Kusay'ın askerleri gâlip geldi ve Beni Huzâa musalahaya tâlip oldu.”

Müellifimiz bu noktada yapılacak musâlahada önce kimin hakem tayin edildiğini söyler. Sonra sulh antlaşmasında iki taraf için belirlenen şartları, sulh antlaşmasının geçerlilik sürecine dair şöyle bilgileri verir:

“İki tarafın rızasıyla Benî Kinane'den “Ya'mer b. Avf” hakem ta'yin edildi. Ve ertesi günü büyük bir meydanda davayı çözmesi kararlaştırıldı. Ya'mer, kadılık mevkiine çıkarak, Ka'be perdedârlığı ile Mekke hâkimiyetinin Huzâalılardan alınmasını ve Beni Kudâa'dan maktul olanların diyetini Huzâalıların vermesini hükmetti. Huzâalılardan öldürülenlerin kanı ise mevzu bahis edilmeyecekti. Şu hüküm üzerine harem-i İlahi hududu dâhilinde zulüm ve saldırganlığa meydan verilmemek ve Huzâa fertlerinden hiçbirisinin Batn-ı Mürr'ü geçerek Mekke'ye girmemek fakat arzu edenlerin Mekke dağlarında ikâmeti câiz olmak şartıyla bir barış anlaşması yazıp Kusay'a verdiler. Bunun hükmü Asr-ı Saadet'de akdedilen Hudeybiye musalahasına kadar cârî olmuş ve o vakit Beni Huzâa'dan hayatta kalanlar Hz. Peygamber'in emânına dâhil olarak onun sayesinde Mekke'ye girebilmek müsaadesini elde etmişti. Hatta Feth-i Mekke'yi başlatan Gazve-i Celîle, Kureyş'in emanında bulunan Benî Bekr b. Abdümenâf'ın Beni Huzâa'ya tecavüzü üzerine vukua gelmişti.”

2.2. Kureyşü'z-Zevâhir ve Kureyşü'l-Bitâh

Tâhirülmevlevî, Huzâalıların yönetimden uzaklaştırılmasının ardından Kusay'ın Mekke'deki icraatlarına değinmiştir. Buna göre Kusay sonrası Mekke idaresi şu şekildedir:

“Ka'be-i Mükerreme, Hz. İbrahim'in bina ettiği zamandan beri kıblegâhı olmuşsa da Kusay'ın zamanına kadar etrafına evler bina edilmemişti. Gerek İsmailoğulları, gerek Huzâa kabilesi efrâdı gündüzleri Beyt-i Şerif'in civârında bulunurlar, geceleri hâriçte ikâmet ederek

Beytullah sınırları dâhilinde zarûrî olan hürmetsizlikten çekinirlerdi.²³⁴ Şu halde Harem’e hürmet içinde olma nokta-i nazarından takdire şâyân olmakla Ka‘betullah’ın civarı imarına mani bulunduğunu gören Kusay, bağımsız bir şekilde emîrliğe nail olunca Kureyş kabilesini Ka‘be etrafında iskân ederek oraların mamur hale gelmesine hizmet etmeyi hikmete muvafık buldu. Çünkü bu suretle hem Beyt’in etrafının az zaman içinde tamamen mamur bir hale geleceğini, hem de Ka‘be-i Mualla’nın kudsiyetine imanı bulunan Arapların Beytullah’ın komşularına hürmet edeceğini biliyordu. Şu siyâsî fikrini Kureyş efradına anlatınca muvafakatlarını elde etmekle beraber itiraza da uğradı. İtiraz gördüğü nokta Harem’in ağaçlarının kesilmesi meselesi idi. Kusay, kesilen ağaçların yerine menzil inşa edileceği ve keresteleri inşaatta kullanılacağı cihetle hayra sarfedilmiş olacağından bu kesmenin Harem’in hürmetini çiğnemek telakki edilmeyeceğini söyleyip evvela kendisi bir ağacı kesti.²³⁵ Maiyeti de ona tâbi olarak kesilen ağaçlardan Beyt-i Mükerrrem’in etrafına evler yaptılar. Ve evlerin arasında güzergâh olmak ve Ka‘be-i Muazzama’nın etrafında tavaf edilmek üzere boşluk bıraktılar ki Ka‘be’nin etrafındaki geniş saha el’an “Metâf-ı Şerîf” unvanıyla yâd olunmaktadır. O vakit Ka‘be Harem’i bu metaftan ibâret olup etrafında duvar yoktu. Hz. Ömer’in idaresi zamanına kadar bu suretle kaldıysa da onun zamanında Ka‘be’ye yakın olan evler satın alınarak Harem-i Şerîf’e ilhak edilmiş ve etrafında kısa bir duvar çekilmiştir. Beytullah’ın Harem-i Şerîf’i muhtelif zamanlarda mükerreren tamir edilip genişletilerek şimdiki hâlini bulmuştur.”

Yazarımız Kureyş’i Ka‘be haremine yerleştirmek için yapılan bu fiziksel hazırlıkların ardından kabilelerin yerleşim süreci hakkında bilgiler verir. Sonra da sözü Kusay’ın ihdâs ettiği Ka‘be hizmetlerine ve Dârünnedve’ye getirir. Müellifimizin söz konusu açıklamaları şu şekildedir:

“Cenab-ı Kusay, on ikiye taksim ettiği maiyetinden bir kısmını bu menzillere, diğer kısmını Mekke hâricine iskân eyledi. Dâhilde kalanlar “Kureyşü’l-Bitâh” hariçtekilere “Kureyşü’z-Zevâhir” denildi ve evvelkiler ikincilerden daha muteber sayıldı. Beni Hâşim ile Peygamber Efendimizin de Kureyşü’l-Bitâh’tan zuhuru şân u şereflerini artırdı. Mekke dâhilinde ilk yapılan menzil, Kusay’ın inşa ettiği hâne idi ki burada reisliği altında kabilelerin eşrafından mürekkep bir hey’et teşkil ederek Kureyş’in özel işlerini müzâkere ve istişâre eylerdi. Evlilikler orada icrâ olunur, harp sancağı orada düğümленir, musalahaya orada karar verilir, hulasa her şey orada karara bağlanır ve Kureyş halkına hayat düsturu olurdu. Hikmete

²³⁴ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Harem’e hürmet etmek, İslâm şeriatında taraftar olduğundan Hz. Peygamber bu hususa gayet riayet ederler, hatta hacet gidermek için Mekke’ye üç kilometre mesafede bulunan “Muktemis” adındaki mevzie kadar giderlerdi.”

²³⁵ Müellifimiz şu ilave bilgileri verir: “Sonraları Benî Zübeyr “Kuaykian” yakınında menziller inşa ettiği sırada gördüğü lüzum üzerine birkaç ağaç kesmiş ve her ağaca mukabil bir sığır kurban eylemiştir.”

âşinâ bu haneye –istişare ve müzakere yeri olmasından– “Dârünnedve” adı verilmişti. Buraya dâhil olacak azanın kırk yaşını geçerek kemal yaşına vâsıl ve sakallı olması şart koşulmuştu. Bundan maksad da bir takım çoluk çocuğun ve delikanlı gençlerin müzakereye karışıp çocukça ve müfritçe oy vermelerini men’ etmek idi. İlk defa olmak üzere Ebu Cehl’in henüz sakalı çıkmamış bir genç olduğu halde meclise kabûlü bu şartı ihlal etmiştir.” Dârünnedve, Kusay’ın hayatı zamanında olduğu gibi vefatından sonra da Kureyş’in meşveret yeri olmaktan boş kalmamış, bilahare yönetim işi ümmü’l-mü’mînîn Hz. Hatîce’nin birâderzâdesi Hakîm b. Hizâm’a intikal etmiştir. Hâkim b. Hizâm da bunu 100.000 dirhem mukabilinde Muâviye’ye satmış ve Abdullah b. Zübeyr’in,

“Ecdadının şeref ve değer kaynağını niçin sattın?” diye kınamasına dûçâr olması üzerine,

“Ben onu Câhiliye vaktinde bir tulum şaraba almışken İslâm devrinde 100.000 dirheme satıp bedelini tasadduk ettim. Acaba aldandım mı?” cevabını vermiştir. Daha sonra Dârünnedve Abbâsilere intikal etmiş ve 281 tarihinde Mu’tazîd billah (279-289/892-902) tarafından yıktırılıp yerine mescit yaptırılmış ve 306 senesinde ön duvarı açtırılıp Harem-i Şerîf’e ilhak edilmiştir.”

2.3. Dünyadaki İlk Millî Meclis: Dârünnedve

Beyânülhak Gazetesi’nin 33. sayısının 780-782. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-8” isimli bir makale yayınlanmıştır.

Bir önceki makalede Ka’be hizmetlerinden Dârünnedve ile ilgili muhtasar bilgiler veren Tarihülmevlevî, bu yazıyı ise bütünüyle Dârünnedve ve Ka’be hizmetlerine tahsis etmiştir. Müellifimizin konuya giriş yaparken kendi döneminin popüler tartışma konularından birisi olan *milli meclis* meselesini gündeme getirmesi ve meclis ile Dârünnedve arasında bağlantı kurması gerçekten çok ilginçtir. Yazarımızın söz konusu açıklamaları şu şekildedir:

“Medeni hükümetlerin tamamında kurulmasına karar verilmiş ve teşekkül etmiş olan, teşkil arzusuyla İran’da hâlen canları yakılıp kanlar dökülen Meclis-i Millî’nin ilk müessisi: “İstibdat ülkesini yıkıp ve hürriyet âlemini fetheden İngilizlerdir.” deniyor. Şu rivayet Avrupa kitaplarında görüldüğü için —hâşâ— semavi vahiy kadar itimada şayan sayılıyor. Her türlü güzelliği Garp’ta ve Garplılarda arayan ahmaklar şunu öğrensinler ki bu hürriyet konusunda ilk adım Avrupa’da, Garp’ta, İngiltere’de değil, Asya’da, Arabistan’da atılmış ve bu şeref Avrupalılardan ziyade Asyalılara ait bulunmuştur. Çünkü şimdiki medeni Avrupa’da meclis, meşveret kelimelerinin manası değil lafzı bile bilinmediği sıralarda Asya’da Himyerîler,

İrânîler, Afrika’da Mısırlılar ve daha sâir medenileşmiş milletler istişare ile karar verirlerdi. Tabi anlaşılacağı üzere zikrolunan milletler kuvvetli hükümetlerin tâbiliği altında bulunduklarından onların meclislerinde ancak hükümet adamları söz söyleyebilir, devlet adamlarından olmayanlar tabîi olarak meclise dâhil olamazdı.”

Müellifimiz milli meclis konusunda bu bilgileri verdikten sonra sözü Câhiliye dönemi Arabistan toplumunun yapısına getirir. Millî meclis kavramının tanımıyla birebir örtüşen ilk meclisin Kureyş halkı içinde kurulduğunu tarihî bilgiler ışığında ispata çalışır, meclisin mahiyetine ve tarihî seyrine dair detaylı bilgiler verir:

“Hicâz’ın kayalık dağları arasında, ateşli çölleri ortasında bulunan Arapların —o hükümsüz ve medeniyetsiz zannedilen kavmin— takriben 1.800²³⁶ sene evvel açtığı “Dârünnedve” ise asıl ve ilk millî meclis idi. Dârünnedve’de kavim ve kabilesinin emniyet ve itimadına mazhar olarak yaşı kırkı geçmiş zâtların âza sıfatıyla oy verme ve görüş bildirme hakkı vardı. Bu bedevi kavmin böyle hürriyet-perver muamelelerde bulunduğu zamanlar henüz medenilik kazanmamış olan Avrupalıların istibdatçı hükümetleri kendi başına buyruk hareketleri ile mazlum teb’alarına neler yapıyorlardı? Bahsimize avdet edelim. Medeni millet meclislerinin öncüsü sayılabilen Dârünnedve Meclisi’nin ihtiyaç ânında teşekkül ederek müzâkere icrâ eylemesi asr-ı hidâyet ve Hz. Peygamber zamanına kadar pâyidâr olup İslâm’ın zuhur zamanında Nedve reisliğinde Abdüluzza b. Kusay’ın torunlarından Yezid b. Zem’a b. Esed bulunmuştu.”

Müellifimiz, Dârünnedve şeklindeki yapılanmanın dayandığı istişare düsturu ve şûra sisteminin, insan fitratına uygun olduğu ve fitratın dili olan İslâm şeriatında da bu cihetten yer bulduğu hususunu vurgulayarak istişare sisteminin İslâmiyetin zuhuru ve sonraki süreçte gelişimi hakkında şu bilgileri verir:

“Şeriat-i Muhammediye “Onlarla (müminlerle) istişare et.”²³⁷ hikmetli fermanıyla meşveret usulünü bakileştirdiğinden hakkında nas olmayan her emir için gerek Hz. Peygamber döneminde gerek Hulefâ-yi Râşidîn devrinde istişare yoluyla muamele ifa olunurdu. Ümmetin

²³⁶ Müellif burada da bir bilgi hatası yapmaktadır. Dârünnedve’nin inşası ve milli meclis olarak kuruluşu hakkında Fığlalı şu bilgileri verir: “Kureyş kabilesinin atası sayılan Kusay (ö. 480), Huzâa kabilesiyle girdiği mücadele sonucu Ka’be’ye bakma ve Mekke’yi idare etme işini üzerine alınca Kureyş kabilesinin kollarını birleştirdi; daha önce çadırlarda yaşayan Mekkeliler’i Ka’be merkez olmak üzere Mekke ve çevresine yerleştirerek onların meskenlerde yaşamalarını sağladı. Bu arada bazı Arap kabilelerinin elinde bulunan dinî vazifeleri, değiştirilmemesi gereken dinî gelenekler olarak gördüğü için yine onlara bıraktı. Ka’be, hac ve Mekke idaresiyle ilgili sidâne, hicâbe, sikâye, rifâde ile nedve ve livâ görevlerini ise kendi üzerine aldı. Yaklaşık 440 yılında Ka’be’nin kuzeyine, tavafa başlanan yerin arka tarafına Dârünnedve denilen toplantı yerini yaptırdı ve kapısını da Ka’be’ye doğru açtırdı.” (Fığlalı, 1993, 8/555-556.)

²³⁷ Âl-i İmran 3/159.

şura meclisinde meseleleri karara bağlayan erbâb-ı iman “Onların yönetimi ve işleri aralarında şura ile gerçekleşir.”²³⁸ âyetiyle Allah tarafından medhedilmiş ve övülmüştür.”

2.4. Kusay b. Kilâb ve Muhaddesâtı

Tâhirülmevlevî, Dârünnedve ile ilgili bilgi verdikten sonra Kusay’ın Mekke toplumun ıslah ve tanzimi adına ihdas ettiği usullerden biri olan rifâde konusunu tanımlar. Bu vazifenin İslâm öncesi tarihi ve İslâm sonrası süreci hakkında detaylı bilgiler verir:

2.4.1. Rifâde

“ Cenab-ı Kusay’ın ihdâs ettiği beğenilen âdetlerden biri de: *Kureyş halkından her birinin elinden geldiği kadar verdiği yardımlar ile hurma, kuru üzüm ve hububat satın ederek hac mevsiminde fakir hacılara dağıtmak ve develer kesmekle yoksullara taksim eylemek* demek olan rifâde usulü idi. Bu usûl İslâm dininin zuhuru zamanına kadar devam edip imanın renklerinin cihanın dört cihetine yayıldığı anlarda Hâris b. Âmir b. Abdümenâf rifâde müdürü bulunuyordu.

İslâm dini rifâde usulünü güzel bulmuş ve hicretin 9. yılında hac emiri olan Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk tarafından ve Haccetü’l-Vedâ’da bizzat Hz. Peygamber tarafından muhtaç hacılara infak yapılmış ve yemek yedirilmiştir. Bu usule Hulefa-yi Râşidîn zamanında da riayet edilmişse de Emevîler devrinde terk olunmuş, sonra Abbasîlerden bazıları mümkün mertebe ihyasına çalışmıştır. Şimdilerde ise Kurban Bayramı’nın birinci günü Mina’da Mekke emiri tarafından eşraf ve memurlara verilen bir zifâyette rifâde usulü icrâ edilmek istenilir.”

Müellifimiz makalenin devamında Kusay’ın ihdas ettiği Ka’be hizmetlerinden olan sikâye hakkında bilgiler verir. Bu vazifenin ortaya çıkmasına yol açan sebepleri, bu usulün nasıl ifa edildiğini, Abdülmutallib döneminden sonra aldığı şekli detaylıca işler, İslâm öncesi ve sonrası dönem hakkında bilgiler verir. Müellifimizin açıklamaları şu şekildedir:

2.4.2. Sikâye

“Kusay’ın ihdas ettiği usullerden olmak üzere bir de “sikâye” usulü vardı. Evvelki makalemizde tafsilatıyla arz ettiğimiz veçhile Huzâiler, Mekke’den çıktıkları vakit Zemzem kuyusunu doldurup yerini belirsiz ettiklerinden Abdülmuttalib zamanına kadar mübarek kuyudan istifade edilmemiş ve Mekke ahâlisi susuzluktan sıkıntı çekmişti. Başka vakitlerde bile su kıtlığına düçâr olan Beytullah ahâlisi hac günlerinde bütün bütün sıkıntı çekerti.

²³⁸ eş-Şûra 42/38.

Özellikle gelen hacılar bir damla su için ömür sermayelerini karşılıksız vermek derecelerine gelirdi. Kusay Hazretleri şu önemli meseleyi itina ile ele alarak hacdan önce etrafta bulunan kuyulardan tulumlarla su getirip Ka‘be civarında meşîn havuzlara toplamak ve lüzumunda tevzi’ ederek susuz Harem ahalisine özel lütfunun minnettarlığını, cömertliğini ve teşekkürlerini bırakırdı. Bu muhteşem hizmet bilahare Cenab-ı Abdülmuttalib’e intikal etmiş ise de Zemzem-i Şerîf’in yeniden zuhuru üzerine uzaktan su celbine lüzum kalmadığından Abdülmuttalib Zemzem suyuna kuru üzüm katıp şerbet yapmak ve develerinden sağdırdığı süte bal karıştırıp hacılara içirmek suretiyle sikâye vazifesini ifa eder ve “Sâki’l-hüccâc” ünvanıyla yâd olunurdu. İslâm’ın zuhuru zamanında sikâye hizmeti –Ebu Tâlib’den devren– Abbas b. Abdülmuttalib’in uhdesinde bulunup Mekke fethinde yine onun uhdesinde bırakılmıştır.”

Müellifimiz sikâyenin ardından Kusay’ın uhdesinde olan vazifelerden livâ’ ve kıyâde vazifelerini anlatır. Bu vazifelerin önce tanımını yapar. Sonra bu vazifelerin kendisinden sonra kimlere geçtiğini, İslâm zuhur ettiğinde ve Mekke fethine kadarki süreçte kimin uhdesinde olduğuna dair bilgiler verir. Tâhirülmevlevî’nin kaleminin livâ’ ve kıyâde hakkında verdiği bilgiler şu şekildedir:

2.4.3. Liva ve Kıyâde

“Cenab-ı Kusay, zikrolunan hizmetlerden başka “Livâ” ve “Kıyâde” memurluklarını da hâiz idi. Livâ’ bir yere asker sevk edileceği vakit o memuriyette bulunan zâtın ukâb denilen bayrağı açıp altına askerleri toplaması, kıyâde ise kâid olan dilâverin harp esnasında cengâverlere kumanda etmesi idi. İslâm’ın keskin kılıcının karanlıklara şimşekler saçtığı hengâmda Kureyş’in livâ’ memuriyeti Abdüddâr oğullarında olup Uhud Gazvesi’nde (3/625) hepsinin katledilmesi üzerine Ebû Süfyân’a intikal eylemiş ve Mekke fethinden sonra bedbahtlık livâ’ı dürülerek bir daha açılmamıştır. Kıyâde ise Utbe b. Rebîa’da olup Gazve-i Bedir’de (2/624) birâderi ve oğlu ile maktul düştüğünden Uhud ve Ahzâb Gazveleri’nde (5/627) Kureyş’in kâidi yine Ebû Süfyân olmuştur.

2.4.4. Hicâbe

Tâhirülmevlevî, makalesinin bu kısmında Kusay’ın uhdesindeki son görevi olan “hicâbe” vazifesine değinir. Önce vazifenin mahiyetini tanımlar, sonra bu vazifenin kendisinden sonra kime geçtiği konusunda bilgiler verir. Müellifimizin hicâbe ile ilgili açıklamalar şu şekildedir:

“Bu vazife Beyt-i Mükerrer’in perdedarlığı hizmeti idi. Kusay, bu vazife ile beraber sâir hizmetleri Abdüddâr, Abdümenâf, Abdüluzzâ nâmlarındaki üç oğlundan en büyüğüne vermiştir. Bilahare Kusay ve Abdüddâr ile Abdümenâf’ın vefatı üzerine evladı davaya kıyam eyleyerek vuku’ bulan nizadan sonra *sikâye ve rifâde ile kıyâdenin* Benî Abdülmenâf’a iade edilmesi kararlaştırılmıştır.”

2.5. Me’muriyetler

Tâhirülmevlevî, Kusay’ın ihdâs ettiği Ka’be hizmetleri içerisinde en önemlileri hakkında verdiği tafsilatlı ma’lûmâtın ardından sâir vazife ve uygulamalar hakkında da bilgiler vermiştir. Onun gözünden sefâret, nezâret, rezkü’l-kubbe ve ezlâm uygulamaları şu şekildedir:

“Arz olunan makamlar ve hizmetlerden başka Kureyş arasında birtakım memuriyetler vardı ki evvelkiler derecesinde olmamakla beraber oldukça değerli idiler. Ezcümle:

2.5.1. Sefâret

İki şahıs yahut iki kabile arasında meydana gelen nizâ’ durumlarında sulh yoluyla bunu gidermekten ve âdeta sulh hâkimliği eylemekten ibâret bir vazife idi. İslâm’ın zuhuru zamanında Ömer b. Hattâb Hazretleri bu vazife ile muvazzaf bulunuyordu.

2.5.2. Nezâret

Bir yerden başka yere nakledilecek eşya için resm alarak mukabilinde bir belge vermekten ibâret rûsumât yahut vergi müdürlüğü demek olup İslâm’ın zuhuru zamanında Hazret-i Ebû Bekir bu memuriyette idi.

2.5.3. Rezkü’l-Kubbe

Kureyş’in eşrâfına çadır kurdurmaktan ibâret bir vazife olup İslâm’ın zuhuru zamanında Hâlid b. Velîd bununla mükellef idi.

2.5.4. Ezlâm

Evvelki makalemizde izah edildiği üzere oklarla fâl açmak ve âdeta üfürükçülük etmek san’atı idi. İslâm’ın zuhuru zamanında Safvân b. Ümeyye bununla meşgul idi.

Bir de mal ve âletlerin hazinedarlığı vazifesi vardı ki âdetâ Beytül-mâl Müdürlüğü olup İslâm'ın zuhuru zamanında Hâris b. Kays bu hizmette bulunuyordu.²³⁹ Bunlardan başka ufak tefek bazı vazifeler varsa da anılmaya layık olmadığından bu kadarla yetinildi.”

2.6. Hâşim b. Abdümenâf, Mutayyebûn ve Leakatü'd-dem

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 35. sayısının 820-822. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-9 (Ecdâd-ı Kiram-ı Peygamberî'den Hâşim b. Abdümenâf)” isimli bir makale yayınlanmıştır.**

Müellifimiz makalesine Kusay'ın uhdesinde bulunan Ka'be hizmetlerini saymakla başlar. Sonra bu vazifelerin vefatından sonra devam ettirilmesi için evlatları arasında taksim etmede izlediği metodu izah edip bilgiler verir:

“Hz. Peygamber'in şerefli cediti, Cenab-ı Kusay b. Kilâb sorumluluğu altında bulunan *hicâbe, riyâset, rifâde, sikâye, livâ', kıyâde* vazifelerinin tamamını büyük oğlu Abdüddâr'a vermek istedi. Kusay'ın diğer çocuklarına vazife taksim etmemesinde özel bir fikri vardı. Abdümenâf ve Abdüluzzâ isminde diğer iki oğlundan her biri ve özellikle Abdümenâf kerem ve efendiliğiyle Araplar arasında meşhur olmuş, Abdüddâr ise öyle bir şöret kazanamamıştı. Kusay, büyük oğlunun da şeref ve şân sahibi olması emeliyle zikredilen vazifelerin tamamını ona terk etmiş ve: “Oğlum! Kardeşlerin fitraten sahip oldukları yüce özellikler ve değerli ahlakların sevgiyle izzet ve itibara ulaştılar. Sorumluluğun altına emanet eylediğim yüce hizmetler sâyesinde sen de şeref ü şân sâhibi olacaksın. Beyt-i Şerîf'in –dâhili ziyaret edilmek için– değerli kapısı senin elinle açılacak. Kureyş'in düğümleyeceği harb sancağı senin elinde düğümlenecek ve savaş esnasında askerin kumandası sana ait olacak. Fakir hacılar senin rifâdenden yiyecek, susamış Harem ahâlisi senin suyundan içecek, özel konulara dâir verilecek karar senin önünde müzâkere edilecek. Bu münasebetle senin nâmın da hürmetle yâd olunacak.” demişti.

Yazarımız Kusay'ın yaptığı bu özel taksimatın umduğu gibi netice verdiği, kardeşler arasında bir problem çıkmadan sistemin devam ettiğine dair değerlendirmelerde bulunarak şu bilgileri verir:

“Abdüddâr, daha babasının hayatında Ka'be-i Mükerrreme'de hicâbe ve Dârünnedve'de riyâset gibi mühim mevkilerde bulunduğu cihetle yavaş yavaş itibar kazanarak ve pederinin

²³⁹ Bu vazifeye “Emvâl-i Muhaccere” adı veriliyordu. [bk. Âdem Apak, “İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1 (2001), 186.]

vefatından sonra bütün bütün şeref ü şân ile meşhur oldu. En küçük biraderi Abdümenâf Hazretleri ise hilken efendilik sahibi ve Hz. Peygamber'in nûrunun taşıyıcısı olduğundan insanların elde ettiği şeylerle şeref kazanması gibi işlerden müstağni bulunuyor ve güzel ahlakla bilinen adı büyük kardeşinden ziyâde hürmetle anılan isim oluyordu. Bundan dolayı o da Abdüddâr'ın uhdesindeki vazifelerden miras hissesini davaya kıyam etmiyordu. Bir müddet şu halde geçtikten sonra Abdüddâr âhirete göçtü. Cûd ve sehâsı münasebetiyle "Feyyâz" ve hüsn ü cemali cihetiyle "Kamerü'l-Bathâ" denilen Abdümenâf da vefat etti."

Tâhirülmevlevî, Abdüddâr ve Abdümenâf'ın bir birine yakın zamanlarda vefatının miras kavgasına yol açtığını, ihtilafın şiddetlendiğini, hatta Kureyş'i bölerek kılıçların çekileceği gergin bir ortamın ortaya çıktığını detaylı bir şekilde inceleyerek sürecin safhalarına dair şu bilgileri verir: "Ömür süreleri bir birine denk giden şu iki biraderin vefatlarının vukuu amcazadeleri arasında bir mîras davası ortaya çıkmasına sebep oldu. Benî Abdümenâf: "Büyük babamızın bütün vazifeleri amcamıza terk etmesi ve pederimizin buna ses çıkarmaması bir hikmet içindi. Şimdi her ikisi de vefat ettiği cihetle o hikmet de, zâil oldu. Binâenaleyh o vazifelerin aramızda ortaklaşa taksîmi lazım gelir." talebinde bulunuyor. Benî Abdüddâr ise: "Babamızın vârisi olduğumuzdan uhdesindeki vazifeler tamamıyla bize aittir. Bunlara kimseyi teşrik edemeyiz." cevabını veriyordu. Bu talep ve reddetme ibaret münâkaşalar epeyce devam etmekle beraber bir faydası olmadı. İki tarafın ihtilafı uzadıkça taraftarlar da peyda olmağa başladı. Nihayet Abdümenâf'ın çocukları davalarını kılınç gibi kesin çözüm ibrazıyla fasla karar verdiler ve içinde "tıyb-ı ıtrıyyât" (güzel kokular) bulunan bir çanağı Bâb-ı Ka'be'ye getirip kendileriyle el birliği edecek olanların o çanağa ellerini batırarak tatyîb etmelerini teklif eylediler. Kureyş arasından Benî Abdümenâf, Benî Zühre, Benî Esed b. Abdüluzza, Benî Teym b. Mürre, Benî Hâris b. Fihri cemaatleri bu ittifaka dâhil olduklarından kendilerine *güzel koku kullananlar* manasında olarak— "Mutayyebûn" denildi.

Abdüddâroğulları bir deve kesip kanını bir kaba doldurdular ve müttetiklerinin o kaba ellerini batırıp yalamasını teklif eylediler. Şu kanlı teklifi de Benî Abdüddâr, Benî Mahzûm, Benî Sehm, Benî Cumah tâbi olmakla bunlara da *kan yalayanlar* demek olmak üzere— "Leakatü'd-dem" unvanı verildi."

Müellifimiz, savaş haline yol açacak dereceye gelen bu miras kavgasının arabulucular sayesinde musalaha ile neticelendiği, Ka'be hizmetlerinin kardeşlerin vârisçileri arasında âdil bir şekilde taksim edildiğine dair şu bilgileri aktarmıştır:

“Biri ıtrıyyât ile bulanmış, diğeri deve kanıyla yalanmış bu iki kısım halkın elleri, kılıçlarının kabzasını okşadığı ve her iki cihetin de kanı akmasına ramak kaldığı sırada etraftan vuku bulan arabuluculuk talepleri üzerine aralarında musalaha fikri uyandı. Cereyan eden uzun konuşmalardan sonra kıyâde, rifâde, sikâyeye vazifelerinin Benî Abdümenâf’a tevcihi ve hicâbe ile livâ’ memuriyetlerinin Benî Abdüddâr uhdesine kalması ve Dârünnedve’nin ortaklaşa idare edilmesi kesin karar olarak kabul edilerek her iki taraf bu kararı kabul ettiklerine ve muhafazasına dair yemin ettiler. Bu karardan sonra rifâde ile sikâyeye Hz. Peygamber’in şanlı cediti Hâşim b. Abdümenâf Hazretlerine, kıyâde de Abdüşems b. Abdümenâf’ın sorumluluğuna emanet olundu.”

2.6.1. Hâşim ile Ümeyye b. Abdüşems’in Münâferesi

Beyânülhak Gazetesi’nin 36. sayısının 832-834. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-10 (Ecdâd-ı Kiram-ı Peygamberî’den Hâşim b. Abdümenâf Mâba’di)” isimli bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî bu makalede öncelikle Abdümenâf’ın oğulları arasında Hâşim’in özel konumu hakkında bilgiler verir: “Cömertlik ve efendiliklerinden “Mücîrûn” ve “Akdâhu’n-Nıdâr” unvanlarıyla yâd olunan Abdümenâfın çocukları dört taneydi: Hâşim, Abdüşems, Muttalib ve Nevfel. Abdümenâf’ın çocukları arasında Hz. Hâşim gıpta edilecek derecede ikram etmeyi sever, güzel ve değerli ahlaklar sahibi bir zâtı.”

Yazarımız, Hâşim’in doğumu esnasında gerçekleşen sıra dışı bir olaydan da bahsetmiştir. Bu olay üzerine Hâşim’in istikbali hakkında bir kâhinin yaptığı kehanetleri aktarıp kehanetlerin aynen gerçekleştiğine dair şu bilgileri verir:

“Hâşim’in doğumu esnasında sıra dışı bir yaratılış olarak ayağının parmağı kendisiyle ikiz doğan Abdüşems’in alına yapışık bulunuyordu. Bunları kılıçtan başka bir şeyle ayırmak kabil olmadığından kılıcın tesiriyle birbirlerinden ayrıldılar. Ayırılma keyfiyetini duyan bir kâhin “Bunları başka bir vâsıta ile ayırmalı idi. Daha doğdukları sırada kanları birbirine karışan bu çocukların evlâdı arasına ayrılık düşerek kılıç ve mızrak kullanmaya kadar varmaları muhtemeldir.” tarzında görüşünü beyan eder. Kâhinin beyanını, gelecek zamanın vakaları te’yid eder. Hatta evladı arasında zuhuru ihbar edilen nefretleşme, Hâşim’in kendi zamanında biraderzâdesi Ümeyye b. Abdüşems ile başladı. Hz. Hâşim, Kureys’in en seçkin memuriyetleri olan rifâde ve sikâyeyi alıp, bu hususta birçok yücelik ve cömertlik ibraz ederek halkın teveccühünü kazanmış olduğundan asıl ismi olan Amr lafzına “el-Ulâ” kelimesinin ilâvesiyle kendisine “Amru’l-Ulâ” denilmeğe başlanmıştır. Amcasının mazhar olduğu şu yüksek

hürmetler Ümeyye'nin hased hissini tahrik ettiğinden gittikçe alem halini alan “Amru'l-Ulâ” nâm-ı âlisine mukabil kendi isminin –Abdüşems'ten kendisine naklolan kıyâdeti de hâiz bulunduğu halde– unutulup gitmesine râzı olamıyordu. Garazının sevkiyle halka ihsan dağıtmaya kalkışıp amcasını taklide özendiye de daha ilk teşebbüsünde âciz kaldığını herkesten evvel yine kendisi anladığından bundan ferâgata mecbur oldu. Çünkü dededen babaya cömertlerin çocuğu olan Hâşim'in, Hatem-i Tâî gibi cömertliği, taklit edilebilecek gibi değildi. Cömertlik kapısı daima ziyaretçilerine açık, nimetler evi gibi olan hanesi her vakit ihtiyaç sahiplerine yayılmış bir sofraya gibi bulunuyor ve gençliğiyle beraber Mekke ahalisine pederleriymiş gibi muamele eylediğinden kavmi tarafından “Ebu'l-Bathâ” ve “Seyyidü'l-Batha” gibi hürmet gösteren hitaplarla takdir ediliyordu.”

Müellifimiz, Hâşim ile yeğeni Ümeyye arasında başlayan bu manevi mücadelenin daha da şiddetlendiğini, münâfere davasına vardığını ifade eder. Süreç hakkında şu bilgileri aktarır:

“Hâşim'e karşı Kureyş halkının takdirâtı, Ümeyye'nin yüreğine işleyip kalbini kanla doldurduğundan belki mugalata ile amcama üstün gelirim bakışıyla münâfere da'vasına kalkıştı.²⁴⁰ Kureyş halkı, Ümeyye'yi bâtıl davasından döndürmek istediler. Zira Hâşim'le güzel ahlak ve övülecek işler konusunda yarışa kalkacak olanların mutlaka fazilet müsabakasından geri kalacağını biliyorlardı. Ümeyye, halkın onun iyiliğini istediklerini gösteren bu ihtarlarını dinlemeyerek davasında ısrar etti. Nihayet, bahsi kaybedenin yüz deve verip on sene Mekke'den uzaklaşması şartıyla münâfereye girişilmesi ve buna Usfan'da ikamet eden bir kâhinin hakem tayin olunması kararlaştırıldı. Münâfırlar, beraberlerinde birkaç kişi olduğu halde kâhinin yanına gittiler. Fakat daha söze başlamadan kâhinin “ Parıldayan ay, parlak yıldız, yağmur yüklü bulut... gibi olan Hâşim” diye Hâşimi Ümeyye'ye takdim ve tercih eylediğini işittiler. Ümeyye, bahsi kaybettiği cihetle yüz tane deveyi verip Şâm'a gitmeye ve orada on sene vakit geçirmeğe mecbur oldu.”

Tâhirülmevlevî bu noktada İslâm tarihini Emevîlerin yıkıldığı tarih olan 133/750 senesine kadar meşgul eden Hâşimî-Emevî ihtilafı konusu çerçevesinde bu münafereyi şöyle değerlendirir ve tarihe not düşer:

²⁴⁰ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Araplar arasında iki kişinin değerli özelliklerini ve övülecek işleri sayarak şân u şeref müsabakasına ‘münâfere’ denilir.”

“İşte Benî Ümeyye’yi Benî Hâşim hakkında facialı belaları netice verecek kadar zâlimce düşmanlıklara sevk eyleyen, Emevîler ile Alevîler²⁴¹ ve Abbâsîler arasında 133/750 senesine kadar uzayıp giden ihtilaf sebeplerinin en birincisi Ümeyye’nin kaybettiği şu münâfere ile münâferenin perde arkasında bulunan reislikten mahrûmiyyet olmuştur.” Müellifimiz, münâfereyi kazanan Hâşim’in yaptıklarını şöyle anlatır: “Hâşim, münâfereden aldığı develeri tamamen kesip Mekke ahalisine büyük bir ziyafet vermiştir. Onun bu ziyafetle halka sergilediği cömertlik konusunda,

*Cömert olmak isteyen kişiye deyin ki,
Sen hiç Abdümenâf hanedanına uğradın mı?*

gibi şarkılara,

*Ey yolunun yükünü sırtında taşıyan adam
Sen Abdümenâf hanedanına konaklamadın mı?*

gibi teşekkür bâbında söylenmiş şiirlerin inşâsına ve yayılmasına sebep olmuştur.”

Tâhirülmevlevî, münâfere akabinde söylenen şiirler hakkında Hz. Peygamber dönemine ait bir vak’a aktararak ilginç bir detay vermektedir: “Tarih sayfalarını süsleyen bir vak’adır ki, edebi ve edebiyatı bütün ruhuyla zevk eden ve Rabbü’l-Âlemîn’in şerefli sevgilisi olan Peygamber Efendimiz Hazretleri beraberlerinde Hz. Ebu Bekr-i Sıddîk bulunduğu halde Mekke’de “Bâb-ı Şeybe” den geçerken “Elâ nezelte biâli Abdümenâf” (Sen Abdümenâf hanedanında konaklamadın mı?) mısraını içeren kıt’ayı bir adamın intihal yaparak:

*Yâ eyyühe’r-reculu’l-mahmûlû rahlihi
Elâ nezelte biâli Abdüddâr...*

suretinde okuyup Abdüddâr oğullarına yamadığını işitmişler ve Hz. Ebû Bekir’e “Şair, bu nazmı böyle mi söylemişti?” iltifatında bulunmuşlar. Sıddîk-ı Ekber de “Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah hakkı için böyle değil.

*Yâ eyyühe’r-reculu’l-mahmûlû rahlihi
Elâ nezelte biâli Abdümenâf*

tarzında söylemişti.” demiştir. Bunun üzerine Hz. Risâlet’in tebessüm eden dudağından “Evet, ben de böyle işitmiştim.” cevabını almıştır.

²⁴¹ Söz konusu dönemlerde Hz. Ali takipçilerine “şîâ-yı Ali” manasında “Şîî” adı verilmesine rağmen müellif, çok daha geç bir dönemde ortaya çıkan ve “Hz. Ali takipçileri” anlamına gelen Alevî kelimesini metinde kullanmıştır. Metne sadık kalmak için ibare aynen aktarılmıştır.

2.6.2. Hâşim b. Abdümenâf'ın Hayatı ile İlgili Diğer Hususlar

Beyânülhak Gazetesi'nin 37. sayısının 844-846. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-11 (Ecdâd-ı Kiram-ı Peygamberî'den Hâşim b. Abdümenâf) (Mâba'di) isimli bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî, bu makalede Hz. Hâşim ile amcası Ümeyye arasındaki müfaharet konusuna kısaca devam ettikten sonra makalesine Hâşim'in nitelikleri ile devam eder. Hâşim'in haklılığına dair bir hadis-i şerifi delil göstererek şu bilgileri aktarır: “Hz. Hâşim ile Ümeyye arasındaki kerem farkı şu münâfere ile âşikâr olduğu gibi “Arab'ın en hayırlısı Mudar, Mudar'ın en hayırlısı Abdümenâf, Abdümenâf'ın en hayırlısı Benî Hâşim, Benî Hâşim'in en hayırlısı Benî Abdümtalib'dir. Vallahi Cenab-ı Hak, Benî Âdem'i yarattığından itibaren ne vakit iki fırka ayrılmışsa ben onların hayırlısında bulundum.”²⁴² mealinde olarak İbn Abbas Hazretleri'nden merfûan rivayet edilen hadis-i şerifi de Benî Hâşim'in Benî Ümeyye üzerine fazilet ve rüçhaniyetini teyid etmiştir.”

Müfâhare konusunu kısa keserek konuyu yeniden Hâşim'in üstün niteliklerine getiren Tâhirülmevlevî, rifâde hizmeti hakkında kısaca bilgi vererek, Hâşim'in bu vazifeyi uhdesinde bulundurduğunu belirtir. Akabinde Ka'be'yi ziyarete gelen hacılara ikram ve ihsanda bulunması için her yıl Kureyş ahalisine yaptığı bir nutku aktararak Hâşim'in idârî yeteneği konusunda bilgiler verir:

“Hac mevsiminde fakir hacılara yemek yedirmekten ibaret olan şerefli rifâde vazifesi Hz. Hâşim'in uhdesindeydi. Bu cihetten her sene haram ayların hilalinin doğuşu ile zilhicce-i şerîfe ayının ilk günü Mekke ahâlisini Harem-i Şerîf'e toplayıp Ka'be kapısına dayanarak hâzirûna hitaben şu mealde bir nutuk îrad ederdi:

‘Ey Kureyş topluluğu! Siz Arab'ın yüz olarak en güzeli, aklen en mükemmeli, neseben en şerifi olduğunuz cihetle “Arab'ın Efendileri” ta'birine lâyıksınız. Cenab-ı Hakk İsmailoğullarından seçerek sizi Ka'be'nin velisi ve Beytullah'ın komşuları kılmakla mesut etmiştir. Komşuları bulunduğunuz Ka'betullah'a tazimler sunmak üzere şu birkaç gün zarfında toza toprağa bulanmış, yolculuk zahmetiyle zayıf düşmüş ve yorgun olan bir takım ziyaretçiler gelecektir. Onlar Sâhibü'l-Beyt olan Allah'ın konuğu olduklarından mihmandârlıkları bize aittir. Şu yüce binanın Rabbi hakkı için eğer Ka'be'nin misafirlerini infak edecek malım olsaydı zerre kadarını esirgemez ve size yardım edin teklifinde bulunmazdım. Bundan âciz olduğum

²⁴² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 4/328.

cihetle helal malımdan belirli bir miktar ayırarak hacıların yedirilmesine tahsis eyledim. İçinizden bu hayır işine iştiraki arzu eden bana destek olsun. Lakin şunu rica ederim ki vereceğiniz mal, Beytullah ziyaretçilerine ikram olmak ve Allah'ın rızasını tahsil etmek fikriyle verilsin. Gasb ile, zulüm ile, akrabalık bağıni koparmak ile elde edilmiş olmasın.'

Bu değerli nutuk üzerine Kureyş'in değerli cömert kişileri yekdiğeriyle müsâbaka edercesine mallarını hayır yoluna dökmeye çalışırlar ve toplanılan mallar Dârünnedve'ye konularak hayır yoluna sarf edilirdi.”

Tâhrülmevlevî'nin ele aldığı bir diğer konu asıl ismi Amr olan Hâşim'e neden bu lakabın verildiği meselesidir:

“Değerli ahlaklar sahibi olan Hâşim'in asıl ismi ‘Amr’ olup buna sonradan “el-Ulâ” şeklinde bir takdir kelimesi ilhak edilmiştir. “Hâşim” şeklinde ona şöhret bulduran ünvanı almasına gelince: Ticârî seferlerinden birinde Gazze'de bulunurken Harem beldesinde tahammülü aşacak derecede bir kuraklık zuhur ederek Ka'betullah'ın komşularının fevkalade tazyik altında kaldıklarını haber almış ve hemen yanındaki malları satıp elde ettiği kazancın tamamıyla un, kâ'k (kuru ekmek, peksimet) satın alarak Mekke'ye müteveccihen bineğini sürmeye başlamıştır. Mübarek şehre vardığında Beldetullah ahalisinin yiyecek yokluğundan tanınmaz bir hale gelmiş ve çoğunun açlıktan vefat eylemiş olduğunu görünce derhal develerini keserek etlerinin suyuyla getirdiği kâ'kten tirid yaptırmış, yarı-ölü halde bulunan, kuraklıkla zedelenen halka yedirmiş ve etleri de konumlarına göre taksim etmiştir. Şu hayat bahşeden hizmeti ahâlinin minnettarlığını celp ederek ona karşı:

Yüce Amr kavmi için tirid yaptı

Mekke'nin erkekleri zayıflıkta sabit olmuşlardı

mealindeki beyitlerle ona karşı teşekkürâtta bulunmuştur. Bundan sonra da Amr'a *heşm-i tirîd ettiğinden* (tirid yaptığından) dolayı Hâşim denilmeğe başlanmıştır.”

Müellifimiz, nûr-u Muhammedî'yi alnında taşıyan Hz. Hâşim'in ticaret kervanları dolayısıyla ehl-i kitap ile münasebetlerinde takdir ve teveccüh gördüğü konusuna değinerek şu bilgileri verir: “ Cenab-ı Hâşim'in parlak alnındaki ferahlık veren parıltıdan peygamberlik nurunun taşıyıcısı olduğunu anlayan ehl-i kitap âlimleri onun asil zâtına karşı fevkalade tazim ifa ederler. Ve cömertlik saçan elini öpmeyi övünülecek en büyük şey sayarlardı. Ticaret gereği gidip geldiği Şâm taraflarında kendisinin mülâkâtı ile şereflenen kabilelerin reisleri ve eşrâfı onunla akraba olabilme nimetini canlarına minnet bilir ve her biri kendisiyle akraba olma isteğini dile getirirlerdi. Hatta Hâşim'in fiziksel özelliklerini semâvî kitaplarda mütalaa eden

Rum Kayseri de Hâşim ile akrabalık bağı kurmak isteyenlerden idi. Maddi ve manevi güzelliklere sahip, haya ve edep ehli olan iki kızından hangisini isterse tam bir minnettarlık ile vermeye hazır bulunduğunu özel olarak Cenab-ı Hâşim’e bildirmiş, lakin peygamberâne bir istiğna ile ondan red cevabı almıştır. Çünkü kısmet-i Ezeliye, o paha biçilmez şerefi Mütedelliye’nin nasibi eylemişti. Ayrıca bir makale ile seçkin hallerinden bahsedeceğiz.”

Yazarımız, Hz. Hâşim ile ilgili konuyu evlilikleri üzerinden sürdürmektedir. Bu bağlamda Mütedelliye lakaplı kadın hakkında detaylı bir makale vaadinde bulunduktan sonra önce onun hakkında kısa bilgiler verir. Sonra Hâşim’in evliliğinin hemen arkasında gerçekleşen ve onun vefatı ile neticelenen ticari seyahati hakkında bilgiler aktarır. Akabinde de Hâşim ve kardeşlerinin ölüm yerleri konusunda bilgiler aktarır tarihe bir not düşer:

“Hâşim’in nikâhladığı bu iffetli kadın, Medine’de Hazrecîlerden ve Benî Neccâr’dan Amr b. Şerid’in kızı Selma olup “Mütedelliye” unvanıyla şöhret bulmuştu. Medine’ye gidip Selma ile izdivaç etmesi Hz. Hâşim’e rüyasında işâret kılındığı cihetle bir ticarî seferinde Taybe şehrine uğramış ve Selma’yı nikah ederek zifafa girmişlerdir. Pek az bir zaman sonra yola çıkıp Gazze’ye vürudunda henüz yirmi beş yaşlarında bir genç iken âhirete göç etmiş, övülecek işlerine ve kıymetli ahlakına vâris olacak Abdülmuttalib Hazretlerini ana rahminde yetim bırakmıştır.

Cenab-ı Hâşim Gazze’de irtihal ettiği gibi biraderlerinden *Abdüşems*, Mekke’de, *Muttalib* Yemen’de, *Neyfel* ise Irak’ta vefat eylemiştir. Tek bir sulbden gelip hayatlarında bir yerde bulunan bu dört biraderin vefat sonrası bu kadar uzak düşmeleri tarihî garipliklerden sayılmıştır.

2.7. Şeybe (Abdülmuttalib) b. Hâşim

***Beyânülhak Gazetesi*’nin 54. sayısının 1118-1119. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-20 “Şeybetü’l-Hamd” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Tâhirülmevlevî bu makalesinin giriş kısmında Hâşim b. Abdümenâf’ın, Mütedelliye Selma bint Amr b. Şerîd ile evlenmesi, kısa bir süre sonra vefatı ve evliliklerinden doğan çocuğu “Şeybe” ismi verilmesinin sebebine dair kısaca bilgiler verir:

“Hâşim b. Abdümenâf unvanlı makalede beyan edildiği üzere Hâşim b. Abdümenâf, Kureyş reisliğinde bulunduğu esnada yirmi beş yaşlarında bir genç iken Medine’de Hazrec kabilesi kızlarından Mütedelliye Selma bint Amr b. Şerîd ile evlendi. Hâşim zifaktan sonra

Gazze’ye gitmiş ve orada âhirete göçmüştü. Hâşim’in irtihalinden sonra alnında parlayan nûru Muhammedî Hâşim’in, Selma’nın kucağında bulunan oğlunda parıldamaya başladı. Dünyalara değer bulunan bu “dürr-ü yetîm” hem başında görülen birkaç beyaz kıldan dolayı, hem de kıymetli ahlakı çoğaltması için uzun ömre ulaşması maksadıyla “Şeybetü’l-hamd” adıyla isimlendirildi.”

Şeybe, Medine’de yedi yaşına kadar gelir. Mekke’deki amcası ve akrabalarının kendisinden haberi yoktur. Müellifimiz makalesinin bu kısmında Şeybe’nin, amcası Muttalib tarafından keşfedilmesine zemin hazırlayan süreç hakkında bilgi verir:

“Medine güneşinden ziyade şefkatlice bir hararet yayan Selma’nın kucağında Şeybe yetişmiş, yedi yaşında girmiş, neşvü nemâ bulmuş, ecdadının cesaretiyle elde ettiği kahramanlıklara mükemmel bir vâris olacağını isbat için ok atmasını, mızrakla, kılıçla oynamasını sâir eğlencelere tercih etmekte bulunmuştu. Bir gün akranı olan çocuklarla genişçe bir mahalde yerleştirilmiş olan nişangâha ok atıyor ve her atışta yürek delen okunu düşman kalbi farz ettiği hedefe saplıyordu. Çocukluğuyla beraber büyüklere gıpta ettirecek derecedeki mütalaası gibi atışındaki isabetle de mümtaz olup yarışlarda üstün gelen bu çocuk, diğer çocukların takdir sesiyle alkışlanıyor ve bu alkışlara “Ene ibni Seyyidi’l-Bathâ” (Ben, Batha’nın efendisinin oğluyum.) övünç sesiyle mukabele ediyordu. Şu manzarayı uzaktan müştak bir şekilde temaşa eden biri vardı ki bir işi için Medine’ye gelmiş bir Mekkeli olup şerefli Arap kavmine mahsus olan hamiyet hissi sevkiyle çocukların talimini seyretmeden geçememişti. Bu kahramanlık namzetleri arasında simasındaki şeref parıltısı, tavırlarındaki ciddiyet ve celâdetle bir çocuk, Mekkelinin dikkatini çekti. Bu küçük cisimde büyük bir ruh olduğunu idrak eyledi. Fakat kimin asaletinin çocuğu, hangi kabilenin övünç meselesi olduğunu bilemiyordu. Bunu düşünürken Şeybe’nin “Ene ibni seyyidi’l-Bathâ” dediğini işitti ve kendinin de birçok lütfunu gördüğü Hâşim b. Abdümenâf’ın oğlu olduğunu anladı. Bu konudaki tereddüdünü gidermek için o büyük çocuktan hüviyetini sordu. Zannını yakîne dönüştürünce hemen Medine’deki işini görüp Mekke’ye gitti.”

Hâşim’in bir oğlunun Medine’de bulunduğunu keşfeden Mekkeli soluğu Mekke’de Muttalib b. Abdümenâf’ın yanında alır ve kardeşi Hâşim’in bir oğlunun Medine’de yaşadığını haber verir. Süreçle ilgili müellifimiz şu bilgileri vermiştir:

“Belde-i Haram’a gelenlerin evine gitmeden evvel Harem-i Şerîf’e girmesi ve Beyt-i Mükerrerrem’i tavaf etmesi İslâm öncesi dönemde bir âdet idi. Medine yolcusu da bu alışkanlığa riayetle doğru Harem’e girdi. Tavaf sonrası, Kureyş eşrafının toplantı yeri olan Hicr’e –ki

Hatîm denilen mevkidir– ve oradaki Kureyş önderleri arasından Muttalib b. Abdümenâf'a teveccüh etti. “Yâ Seyyidî” (Ey Efendim!) hitabıyla ve yanık bir sesle Medine'deki gördüklerini anlattı. Onun ifadeleri muhatabına o kadar tesir etti ki Muttalib, evine gitmeğe bile lüzum görmeyerek devesini hazırlatıp Medine'ye yönelerek yola çıktı. Koşarak değil, uçarak giden devenin hızlı gidişi ona pek yavaş geliyordu. Nihayet Medine'ye vâsıl oldu. Çocukların toplandığı yerde tesadüfen biraderzâdesini buldu. O mu, değil mi karıştırmasına mahal yoktu. Çünkü kardeşinin alnındaki nûr-u Muhammedî Şeybe'nin nurlu alnında parlıyor ve gezegenler arasından kamerin ayrılıp görünmesi gibi diğer çocuklardan ayrılıyordu. Muttalib ihtiyarsız bir şekilde ona doğru koştu. “Gel evlâdım! Gel kardeşimin yâdigârı!” diyerek kucakladı ve amcası olduğunu, kendisini Mekke'ye götürmek için geldiğini söyledi. Şeybe, vâlikesinden ayrılmak, amcasını da kırmak istemediğinden özellikle annesinin görüşüne meseleyi bıraktı. Muttalib, Selma'yı görüp yalvarmak suretiyle müsaadesini elde etti ve birâderzâdesini kucağına alıp devesine bindi.”

Müellifimiz makalenin son kısmında bazı siyer yazarlarının “Muttalib'in yeğenini Mekke'ye zorla kaçırdığı” yönündeki iddialarını ele alıp değerlendirdikten sonra kendi kanaatini şöyle belirtir:

“Bazı siyer yazarlar, Muttalib'in Şeybe'yi görür görmez devesine alıp kaçırdığını yazıyorsa da biz buna ihtimal vermiyoruz. Çünkü kardeşinin yetim oğlunu yanına almak için yolculuk yapmayı seçen ve gördüğü anda biraderini görmüş gibi gözyaşları dökerek onu kucaklayan hassas kalpli bir zâtın, validesinin izni olmadan evlâdını kapıp götürmek vahşetini icra edeceğine inanmak istemeyiz.”

Beyânülhak Gazetesi'nin 55. sayısının 1134-1135. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-20 “Şeybetü'l-Hamd Mâba'di” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî bu makalesinde ilk önce Şeybe'nin, amcası Muttalib ile Mekke'ye gelişi ve kendisine Abdülmuttalib lakabı verilmesinin sebebi hakkında bilgiler verir:

“Hicaz güneşinin hararet yayıcı ışığı, kayalık dağlarını, kum tepesi çöllerini yaktığı bir günde, Mekke ahâlisi iki vücudu taşıyan bir devenin Medine yolundan geldiğini gördüler. Ama ne gelmek! Boynunu kumlara sürercesine uzatıp kırlangıç gibi süze süze gelen bu deve yaklaşınca üzerindikilerden birinin Kureyş'in efendisi olan Muttalib b. Abdümenâf olduğunu anladılar. Arkasında bulunan masumun kim olduğunu bilemiyorlardı. Muttalib'in kölesi olması, ihtimaline düştüler. Şu ihtimal cümlesini işiten Muttalib, söyleyenleri azarlamış ve bu

asil çocuğun, biraderi Hâşim'in oğlu olduğunu söylemiş ise de "Abdūlmuttalib" lakabı yayılmış ve Şeybetü'l-Hamd bu lakap ile şöhet bulmuştur."

Müellifimiz, Abdūlmuttalib'in amcasının yanında yetişme süreci, kendisinde görülen üstün özellikler ve amcasının ona çeşitli vazifeleri tevdi etme arzusu hakkında kısaca bilgiler verir:

"Muttalib, kardeşinin oğlunu öz evladı gibi terbiye ederek Cenab-ı Hâşim'den kendisine intikal eden makamlar ve vazifeleri o, haklı vârisine terk eylemek istiyordu. Vâkıa Hâşim'in Mekke'de vuku bulan evliliğinden "Esed" adında²⁴³ bir oğlu daha dünyaya gelmişse de Hâşim'in alnını süsleyen nûr-u Muhammedî Abdūlmuttalib'in alnında yazılı olduğundan babasının makamlarına kardeşinden ziyade hak sahibi bulunuyordu. Hatta bu açık nûr, Kureşîler arasında da mukaddes tanınır, kıtlık ve pahalılık meydana geldiği zaman Abdūlmuttalib ile Sebîr Dağı'na²⁴⁴ çıkılıp onda görünen nûru ve yüzü suyu şerefi şefaathî tutularak Allah'tan yağmur dilenilirdi. Muğisü'l-Müstağisîn olan Cenab-ı Rabbü'l-Âlemîn de Habîbinin nuru hürmetine rahmet ve bereket inzal buyururdu."

Yazarımız makalesinin bu bölümünde amcası Muttalib'in ölümünden sonra miras kalan vazifelerin taksiminde Abdūlmuttalib ile diğer amcası Nevfel arasında ortaya çıkan problem hakkında bilgiler verir:

"Abdūlmuttalib kutlu torunu gibi yetim olarak amcasının himayesi altında yetişti. Şanlı babasının makamlarını deruhte eyleyecek, vazifelerini ifa edebilecek bir yaşa ulaştı. Biraderzâdesinin Kureyş'in gençleri içinde gıpta uyandıran bir delikanlı olduğunu iftihar içinde gören Muttalib uhdesindeki sikâye vazifesini makamlarının mukaddimesi olmak üzere kendisine havale etti. Lakin vefatının vâki olması ve Nevfel b. Abdūmenâf'ın Hâşim'den Muttalib'e intikal eden makamlar ve evleri, reislik sevdası ilcasıyla gasp etmeye çalışması, emânetin ehline ve hakkın hak sahibine verilişini tehire uğrattı. Abdūlmuttalib, duçar olduğu şu zulüm üzerine amcasına karşı yardım talep etti. Kureyş kavminin âkıl kişileri, etle tırnak demek olan amca ile yeğen arasına girmek istemediler ve münasip bir dille mazeretlerini beyan eylediler.

²⁴³ Müellifimiz şu ilave bilgiyi vermiştir: "Hz. Ali'nin vâlidesi "Fâtıma bint Esed" in pederidir."

²⁴⁴ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: "Sebîrü'l-Esber'e farklı açılardan "Sebîrü'l-Hadrâ" ve "Sebîrü'n-Nâs" ile "Sebîrü'z-Zenc" ve "Sebîrü'l-A'râc" ve "Sebîrü'l-Ahdeb" ve "Sebîrü'l-Aynân" adı verilir ki, Mekke'nin sırtında birer dağın isimleridir." (Mütercim Asım Efendi, 1230-1233)]

Müellifimiz, Abdülmuttalib'in amcası Nevfel ile yaşadığı problemde Kureyş halkının tarafsızlığı tercih etmeleri üzerine dayıları Neccâr'larından yardım istemeye mecbur kalışı ve sonrası süreçte yaşananlar hakkında detaylı bilgiler vererek makalesini sona erdirir:

“Babasının kavmi tarafından ümitsizliğe düşen Abdülmuttalib anası cihetinden medet dilemeye karar verip Medine’de Benî Neccâr’a hitaben bir kâğıt yazdı ve amcası Nevfel’in haksızlığını dayılarına şikâyet etti. Mektubun mealine vâkıf olan Ebu Sa’d en-Neccârî –ki Abdülmuttalib’in dayısı idi– hemen seksen kişiyle beraber yola çıktı. Mekke’ye geldiğinde kendini bekleyen kız kardeşinin oğlunu karşısında buldu. Aradan on, on beş sene geçmiş, yedi sekiz yaşında Medine’den göç eden Şeybetü’l-hamd yirmi, yirmi beş yaşında bir delikanlı olmuş ve o kadar vakitlik hayat yükü Ebu Sa’d’ın belini biraz bükmüş ise de yine de birbirlerini tanıdılar. İhtiyak içinde sarıldılar, hasretle öpüştüler. Abdülmuttalib: “El-menzil yâ hâl!” (Ey dayıcığım evime buyur!) diyerek dayısını evine davet etti. Ebu Sa’d ise: “Lâ vallâhi hatta ilteka Nevfelen!” (Vallâhi Nevfel ile buluşmadan asla gelmem!) cevabıyla Nevfel’i görmeyince Abdülmuttalib’in evine gidemeyeceğini yemin ederek bildirdi. Abdülmuttalib, dayısının bu kesin azmine karşı Nevfel’in Harem-i Şerif’te Hicr’de eşrâf-ı Kureyş ile oturmakta olduğunu söyledi. Ebu Sa’d, maiyetinde birkaç kişi ile oraya gitti. Söylendiği üzere Nevfel orada oturuyordu. Ebu Sa’d’ı görünce: “Yâ Ebu Sa’d! En’umi sabâhen!” (Ey Sa’d, hayırlı sabahlar olsun!) iltifatıyla musâfaha için elini uzattı. Fakat Ebu Sa’d: “Lâ en’umillâhe leke sabâhen!” (Vallahi hayırlı ve mutlu bir şekilde sabahlamadık!) cevabını verip hiddetinden titreyen elini kılıcının kabzasına götürdü ve Beyt-i Şerif’e işaretle: “Şu yüce bina hakkı için eğer yeğenimin –gasbettiğin– hukukunu iade etmeyecek olursan kafanı koparırım!” diye hazır bulunanların gözlerini kamaştıran kılıcını çekti. Nevfel, bela yıldırımını gibi başında dolaşan kılıcın korkusundan sesini çıkaramadığı gibi hâzır bulunan Kureşîler de Nevfel’in haksızlığını bildikleri cihetle müdafaa için dudak açmadılar. Hakkın galibiyetini, zulmün mağlubiyetini tasvir eden şu hal, Hâşim’in uhdesindeki makamların Abdülmuttalib’e tevcihiyle ve oradaki ileri gelenlerin işitmesi ve şehadetiyle neticelendi.

Kahraman Ebu Sa’d da akrabalık sevgisini gösteren bu hareketinden sonra maiyetiyle beraber yeğenine üç gün misafir olarak Beyt-i Mükerrrem’i tavaf ederek memleketine geri döndü.”

Beyânülhak Gazetesi’nin 56. sayısının 1150-1151. sayfalarında Tâhirülmevlî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-20 “Şeybetü’l-Hamd Mâba’di” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî bu makalesinde Abdülmuttalib'in dayısı Ebu Sa'd'ın Mekke'den ayrılmasını fırsat bilen amcası Nevfel ile yaşadığı mağduriyeti anlatıp onunla mücadele edebilmek için akrabalık bağı olan Huzâa kabilesinden yardım istemesi, ittifak kurmaları ve anlaşma imzalamaları hakkında detaylı bilgiler verir:

“Ebu Sa'd'ın azimetinden sonra Nevfel yeni bir haksızlığa teşebbüs etti. Kendi evlâdı ve biraderi Abdüşems'in oğulları ile Benî Hâşim aleyhine bir ittifak akdetti. Abdülmuttalib buna karşı Benî Huzâa'yı ittifak için çağırdı. Huzâalılardan Benî Amr b. Rebîa: “Abdümenâfın vâlidresi Hubbî bint Huleyl bizdendi. Abdülmuttalib'e destek kuvvet olmak, akrabalığın gereğidir.” diyerek bu ittifaka dâhil oldu ve ittifak sözü ve anlaşması Dârünnedve'de edilen yemin ile tekid olundu. Yemin sonrasında şu taahhüd ve anlaşmaya ve Benî Hâşim ile Benî Rebîa arasında ebediyen yardımlaşma ve desteğin devam edeceğine dair şu şekilde başlayan bir vesîka yazılıp hıfz edildi:

“ Allah'ın adıyla! Bu anlaşma Benî Hâşim ve Amr b. Rebîa erkekleri arasında, yardımlaşma ve destek olma üzerine akdedilmiş olup Mekke'de insanlar yaşadıkça... geçerlidir.”

Şu ittifak ve muzaheret üzerine Abdülmuttalib:

Nice amca vardır ki kendisinden ancak gam gelir

Nice dayı vardır ki kendisinden ancak hayırlar gelir

hakikatini gösteren gerçek akrabalık nasıl olur âleme ilan eden kişilerle galibiyet kazanarak şeref ve şânı artmaya başladı.”

Müellifimiz makalesinin son kısmında Abdülmuttalib'in faziletleri, ahlakî üstünlüğü, tevhid ve âhiret inancı taşıdığına dair detaylı bilgiler verir ve makalesini şu sözlerle sona erdirir:

“Abdülmuttalib yalnız kendi kavmi arasında değil, komşu kabileler arasında adı iştihar etti. Çünkü onun cömert eli, çölde yaşayan kişilere bir bulut gibi ikramda bulunuyor, onun cömert hanesi sığınağı olmayan kişiler için medet verici olduğu gibi hikmetli fikirleri ve belagatli sözleriyle nice Arap halkının yol göstericisi ve alnında parlayan nûr-u Muhammedî (ASM) ile Hicâz bölgesinin eşsiz bir güneşi oluyordu. Emrine boyun eğenleri zulümlerden çekindirir ve güzel ahlaka teşvik ile mahrem olanların nikâhını yasaklar ve adaklara vefâ edilmesini emreyler, herkesin hırsızlıktan el çekmesi için hırsızın elini keserdi. Edep ve hayâyâ mugâyir olduğu cihetle çıplak olarak Beyt-i Şerîf'i tavaf edenlere mânî olurdu. Şarap içmesini ve putlara secde etmesini nefesine haram eylemişti. Tevhid ehli olup öldükten sonra dirilişe

inanırdı. Dünyadan başka bir ceza diyarı olduğunu bilir ve buradaki ihsan ve kötülüğün orada ödülleri ve cezalarla karşılığının görüleceğini söylerdi. “Bir zâlim, intikam-ı İlâhî’ye uğramadıkça dünyadan çıkamaz.” derdi. Bir gün:

Şam’daki bir herifin zulümlerinin çokluğuyla beraber ilâhî intikama uğramadığını söyleyerek sözüne itiraz ettiler. Bir parça düşündükten sonra dedi ki: ‘Vallâhu’l-Azîm! İyilik edenin sevaba erişeceği ve fenalık eyleyenin azara muhatap olacağı bir âhiret vardır.’ ”

2.8. Zemzem’in Bulunması

Beyânülhak Gazetesi’nin 57. sayısının 1162-1163. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-20 “Şeybetü’l-Hamd Mâba’di” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî, makalesinin girişinde Abdülmuttalib’in Kureyş halkı içinde itibarının kuvvetlenmesi ve şânının yücelmesi açısından önemli bir rol oynayan Zemzem’in kazılması konusuna geçer. Zemzem kuyusunun kapatılması hakkında kısa bir tarihî bilgi verdikten sonra Kureyş halkının ve Ka’be hacılarının Zemzem kuyusundan mahrumiyet sebebiyle yaşadığı susuzluk, bu susuzluğa çare olarak Mekke halkının çok sayıda kuyu kazması konusu hakkında detaylı bilgiler verir:

“Sürekli artan bir gelişle kadir ve itibarı yükselen Abdülmuttalib’in keramet göstermeye benzer bir şekilde gösterdiği bir muvaffakiyet üzerine, bir kat daha izzet ve şerefe nail oldu. Ki bu muvaffakiyeti, Zemzem kuyusunun kazılmasına teşebbüsü ve güzel neticeyi elde etmesiydi. Benî Huzâa tarafından yerle bir edilen ve Mekke’yi terke mecbur edilen Cürhümîler, Zemzem kuyusunu kapatmış ve yerini belirsiz ederek savuşmuş olduklarından Cebrail’in ışığı ve Hz. İsmail’in yâdigârı bulunan o latîf kuyu, ruh gibi gözlerden gizli kalmış ve giderek Hz. İbrahim’in dini nisyan elbisesine bürünmüştü.

Tatlı, leziz suyu ilâhî feyizler gibi kesintisiz bir surette akan o yüce kuyunun kayboluşu, Mekke ahâlisini uzak diyarlardan su çekmeye ve daha sonraları ise beldeye yeni kuyular kazılmasına muztar bırakmıştı. Sair günlerde kıt kanaat idare edebilen bu sular, hac zamanındaki kalabalığa kifâyet etmediğinden gerek Mekke’de oturanlar gerek Mekke’ye gelen kimseler susuzluktan sıkıntı çekiyor hatta ekseri susuzluktan kızgın kumlar üzerine seriliyordu.

Hiz. Peygamber’in cediti Cenab-ı Kusay b. Kılâb Kureyş reisliğini alınca ilk iş olarak bu ihtiyacı nazar-ı dikkate alıp sikâye vazifesini ihdas etti ve yerine getirilmesini taahhüd eyledi. İlk başta kırbalar ve tulumlarla getirilerek Harem-i Şerif’in içinde biriktirdiği sulardan hac

mevsiminde susuzluk çeken grupları suladı. Ondan uzun bir süre sonra bu vazife Abdülmuttalib'in uhdesine geçti. O da kendisine emanet edilen vazifesini güzel bir surette ifa etmeye ve mevcut kuyulardan taşıdığı sularla Harem-i İlâhî'nin susuz halkını sulamaya başladı. O vakitlerde Mekke şehri civarında "Rem, Ham, Hafr, Tuva, Bezr, Secle, Sukya, Ümmü Ahrâd, Sünbüle, Ğamr" isminde kuyular vardı."

Müellifimiz, Mekke halkının açmak zorunda olduğu bu kuyuları kimlerin kazdığını, kuyuların Mekke civarında hangi mevkide olduğu hakkında şu şekilde detaylı bilgiler verir:

"Rem ile Ham, Hz. Peygamber'in şerefli ecdadından Mürre b. Ka'b ve Kilâb b. Mürre, Hafr ise Huzeyka b. Ganîm tarafından kazdırılmış olup üçü de Mekke dışındaydı. Tuva'yı Abdüşems b. Abdümenâf, Bezr'i Hâşim b. Abdümenâf kazdırmış olup birincisinin "Zî Tuva" denilen mahalde mevcut, ikincisinin "Handeme" dağında vâki Şi'b-i Ebi Tâlib meydanında bulunduğu rivayet ediliyor ise de her ikisi de şu an yoktur. Secle Mut'im b. Adiy b. Nevfel b. Abdümenâf'ın kuyusu olup Esed b. Hâşim'den satın alındığı, Zemzem-i Şerif'in zuhurundan sonra Benî Hâşim tarafından Mut'im'e bahşedildiği rivâyet olunur. *Hafr* –Mekke hâricinde olan değil– Ümeyye b. Abdüşems, Sukya Benî Esed b. Abdüluzza, Ümmü Ahrâd Benî Abdüddâr, Sünbüle Benî Cahcebâ, Ğamr ise Benî Sehm tarafından kazdırılmış kuyular olduğu söylenirse de her biri yıkılmış ve kullanılmaz olmuşlardır."

Yazarımız makalesinin son kısmında Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusunu kazma sürecine değinmektedir. Bu sürecin Abdülmuttalib tarafından art arda görülen sâdık rüyalara dayandığını belirten ve Hz. Ali'ye dayandırılan şu rivâyeti aktarmıştır:

"Ne zaman ki irâde-i İlâhiyye Zemzem'in açığa çıkmasını ve Mekke ahalisinin bu temiz suya kanmasını iktiza etti; kayboluşundan tahminen yüz sene sonra o mübarek kuyunun kazılması Abdülmuttalib'e rüyasında emredildi. Bu emrin keyfiyeti Hz. Ali'den nakledilir. Abdülmuttalib demiştir ki: Bir gün Hicr'de, dâhil-i Hatîm'de, uyumuştum. Rüyada biri gelip "Taybe'yi kaz!" dedi. "Taybe nedir?" diye sordum. Bıraktı gitti. Ertesi günü yine oraya gidip yattım. Rüyamda yine o gelip "Bere'yi kaz!" dedi. "Bere nedir?" diye sordum. Bıraktı gitti. Ertesi günü yine oraya gidip yattım. Rüyamda yine o gelip "Madnûne'yi kaz!" dedi. "Madnûne nedir?" diye sordum. Bıraktı gitti. Ertesi günü yine oraya gidip yattım. Rüyamda yine o gelip "Zemzem'i kaz!" dedi. "Zemzem nedir?" diye sorunca "Zemzem bir kuyudur ki suyu bitmez ve azalmaz. Onunla hacıları sularsın. İşkembe döküntüleri ile kan arasında, alaca bir karganın gagasıyla ve karıncaların çoklukla bulunduğu mahaldedir." cevabını verdi."

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 58. sayısının 1178-1180. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Hafr-i Zemzem Mâba'd ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Tâhirülmevlevî yazı dizisine ait önceki makalesinin sonunda Abdülmuttalib'in Zemzem'i kazma sürecine dair bir rivayeti ele alarak bitirmişti. Bu makalesine ise sürece dair diğer bir rivayeti aktararak başlamış ve şu bilgileri vermiştir:

“Diğer rivayete göre Abdülmuttalib Hazretleri “Zemzem'i kaz!” emrini alınca kavmine gördüklerini haber vererek ve bu konuda görevli oluşunu duyurarak görüşlerini almak istedi. “Zemzem'in nerede olduğunu biliyor musun?” diye sordular. “Hayır.” deyince, “O halde tekrar orada yat. Eğer hakkânî bir rüya ise elbet mevkii de tarif edilir.” dediler.

Abdülmuttalib, yine orada yatıp uyuyunca “ Zemzem... Zemzem nedir? Cibrîl'in ayağını vurmasının eseri ve İsmail ile ehlinin akan çeşmesidir. Zemzem, bereketli bir sudur ki onunla gelen kabileleri sularsın. Zemzem, dertlerin şifası ve yiyeceklerin hayırlısıdır. Zemzem'i kaz! Kazarsan pişman olmazsın. Zemzem sana en büyük dedenden mirastır. Ebediyen suyu bitmez ve azalmaz. Onunla birçok hacıların susuzluğunu giderirsin. İşkembe döküntüleriyle kan arasında, karıncaların çoklukla bulunduğu ve alacakarganın gagasıyla kazdığı yerdedir.” mealinde sözler duymuştur.”

Müellifimiz, Zemzem'in kazılma sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için her iki rivayette geçen yer isimleri veya kapalı ifadeleri açacak şekilde şu bilgileri verir:

Zemzem: İbrânice ‘Yavaş, yavaş ak’ demek olup etrafa taşıp akması üzerine Hz. Hacer tarafından söylendiği mervîdir.

Taybe: Hz. İbrahim evladından olan temiz erkek ve kadınlara mahsus olduğuna işarettir.

Bere: Faydalarının çokluğu ve günahkârların kötülüğünden dolayı kaybolup Allah'ın ebrâr (tertemiz) kulları için tekrar akmaya başlamasından dolayı bu şekilde lakaplandırılmıştır.

Madnûne: “Danne” ve “Dinne” ve “Danâne” kelimeleri cimrilik ve nefâset demek olduğundan ilk manaya göre: Müminlerden başkasına cimrilik göstermesinden yani içen müşrikler ve münâfıkların tamamıyla hararetlerini def edememesinden Zemzem'e “Madnûne” denilmiş. İkinci manaya nazaran: Bu lafız ile suların en nefis ve lezizi olduğuna telmih edilmiştir.

lâ tüzem: *Lâ tûced kalîlü'l-mâ*, yani suyu azalmaz demektir ki “bi’r-i kalîlü'l-mâ” manasını ifade eden zemme: ذمة lafzındandır. Zemm kelimesi köken itibariyle medih değil zem ifade ettiğinden, lâ tüzem ifadesiyle “Bi’r-i Zemzem, hiçbir vakit zemmolunmaz.” mealindedir.

Müellifimiz, bu noktada ilave bir bilgi olarak Zemzem-i Şerif’in İslâm şeriatinde hürmete layık konumuna rağmen Emevî iktidarı döneminde Zemzem-i Şerif’e karşı yapılan saygısızca bazı muameleler hakkında detaylı bilgiler aktararak “lâ tüzem” lafzının manasına her devirde riayet edilmediğini gösterir. Akabinde ise rivayetlerde geçen bazı isimlerin izahlarını vererek anlatımını tamamlar:

“İslâm şeriatında Zemzem-i şerif, mükerrerem ve kendisi hakkında hakaret ve yergide bulunmak haram olduğu halde Mekke vilayetini kirleten Hâlid b. Abdullah el-Kasrî tarafından zemmine cesaret gösterilmiştir. Bu herif, Emevîlerin cebbarlarından —bazı âli zâtlar müstesna olmak üzere— altıncısı olup 86/705 yılında istiklaliyet kazanan ve 96/715 yılında âhirete göçen Velid b. Abdülmelik’in Mekke’deki zekât âmili idi. Velid’in Zî Tuva ve Hâcûn taraflarında birer kuyu kazdırılmasına dair gönderdiği emre tâbi olarak iki tane kuyu kazdırmış ve bunlara ahâliyi çekmek ile âmirine biat aldırarak için minbere çıkarak birçok hezeyanda bulunduktan sonra Zemzem-i Şerif’e “Ümmü Ci’lân” demek küstahlığında bulunmuştur. Cual, necâset böceği manasında ve “cial ve ci’lan” onun çoğul hali olup “Ümmü Ci’lan” ise bunların yuvası demektir ki, şu murdar tabirin hutbe okunan minberde bir Mekke vâlisinin ağzından nasıl çıktığında bin bu kadar sene geçmişken bile hayret edilir. Bununla beraber yüksek minberlerde Hz. Ali’ye sövmeyi alışkanlık haline getirmiş lanet okuyan ağzın ancak bu gibi tabirlere mecra olabileceği de hatıra getirilirse hayret duyguları tadil edilmiş olur.²⁴⁵”

Hezme: El yahut ayakla basılınca husûle gelen çukur demektir ki Cebrâîl’in Cenab-ı Hacer’e insan suretinde zâhir olup bastığı yerden Zemzem’in çıkışına işarettir.

Sukya: Sulamak ve su içecek yer manasındadır.

Rimak: Farsça’dan Arapçalaştırılmış ve Acemce’de sürü demek olan “rema” kelimesinin çoğuludur. Kafieler diye tercüme ettik.

Gurâbu’l-a’sam: Alacakarga demek ise de gagasıyla ayaklarının kırmızı yahut karınla kanatlarının beyaz olmasında ihtilaf vardır.

²⁴⁵ bk. Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/32.

Yazarımız, Zemzem'in özelliklerini sıraladıktan sonra Abdülmuttalib'in, art arda gördüğü rüyalar üzerine Zemzem'i kazma konusunda kendisinde oluşan kanaatine değinir. Akabinde Kureyş halkının Abdülmuttalib'in kuyu kazma teşebbüsüne dair ilk tepkilerini anlatır. Ayrıca Kureyş halkının Ka'be'ye karşı yaptıkları saygısızlıklar hakkında şu bilgileri verir:

“Bu kadar açık işâretler üzerine Abdülmuttalib'in Zemzem hakkında şek ve şüphesi kalmadı. O vakit yegâne oğlu bulunan Hâris'i yanında alarak Harem-i Şerif'e girdi ve rüyasında tarif olunan yere doğru yöneldi. O esnada İsaf ve Nâile denilen putların arasında pıhtılaşmış kan ile kokuşmaya başlamış döküntüler duruyor, bir taraftan toplanan karıncalar kendilerine nevâle tedârikine çalışıyor, alaca bir karga da gagasıyla bir noktayı eşeliyordu. Bu kan ile işkembe döküntüleri, orada kesilişi ikmal edilen bir sığırın bakiyesi idi. Hazvera tarafında kesilişine teşebbüs edilen sığır, bıçağın altından kaçıp yarı kesilmiş bir halde Harem-i Şerif'e girmiş ve putların arasına kadar giderek oraya düşmüştü. Sâhibi arkasından yetişip aynı mevkide boğazlanması ve kesilişini ikmal etti. Etlerini ayırıp taşıdığı sırada işkembesini de oraya boşaltıverdi. Zâten Kureyş müşrikleri İsaf ve Nâile adına kurban kestikçe işkembeleri oraya boşaltırlar ve muhterem tanıdıkları bir yeri pisletirlerdi.

Abdülmuttalib'in ilmi kesinlik kazanarak daha ziyade tereddüde lüzum görmedi. Hemen kazmasını tarif edilen noktaya indirmeye başladı. Ka'be'nin yapılışında pederine yardımda bulunan İsmail gibi, Hâris de Zemzem kuyusunu kazan babasına yardım ediyor, onun kazdığı toprakları kürekle atıyordu. Üzerine işkembe boşaltmaktan çekinmedikleri halde bunların arasındaki mahallin kudsiyetine kail olan müşrikler, orasının kazıldığını görünce bir yaygara kopardılar ve “Böyle mukaddes bir yerin kazılması caiz olamaz.” feryadıyla Abdülmuttalib'i engellemeye kalkıştılar. Fakat Abdülmuttalib azminde ısrarcı olduğunu onlara anlattı. Her biri elif gibi dimdik olan baba ile oğlun sebât ve metanetine muhalifler dayanamadılar. Geri çekilip uzaktan seyre mecbur oldular. Baba ve oğul, şu manasız müdahaleyi reddetti.”

Müellifimiz makalesinin sonunda Zemzem kuyusunu kazma konusunda aldığı başka tepkiler üzerine Abdülmuttalib'in “on oğlu olursa bir oğlunu kurban etme adağı” nda bulunmasına dair şu bilgileri verir:

“Lakin iki kişi olduklarından kırk derece hararet neşreden güneşin altında kan ter içinde boğuluyorlar, tükenmez bir gayretle nefes nefese bir gayret sergiliyorlardı. Abdülmuttalib hem çalışıyor, hem de amcazâdesi Adiy b. Nevfel'in “Senin Hâris'ten başka evlâdın yok. Bizimse

çok sayıda oğullarımız var. Elbet günün birinde Kureyş reisliği bize intikal edecek.” sözünü düşünüyordu. Evet Hâris’ten başka evladı yok idi. Eğer olsa idi o, aslan yavruları şimdi kendisine muavenette bulunacak, hatta onların heybetli görüntüsünden Kureyş câhilleri, azmine müdahale edemeyecekti. Şu tefekkürleri arasında “Yâ Rabbi! Bana on tane erkek evlad verirsen birini Beyt-i Mükerrrem’in kapısında Senin rızan için kurban edeyim.” adağı ağzından çıktı. Bunun Allah’ın begeneceği bir şey olmadığını anladı ama bir kere adanmış bulundu.”

Beyânülhak Gazetesi’nin 60. sayısının 1210-1213. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Hafr-i Zemzem Mâba’d ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî bu makalesinde, Abdülmuttalib’in Zemzem’i kazma sürecinde Kureyş kabilesinden karşılaştığı ikinci büyük tepki ve akabinde ortaya atılan problemin çözülmesine yönelik Benî Sa’dü Hüzeym’in kâhinesine yolculuk etmeye kalkışmaları hakkında şu bilgileri verir:

“Üç gün devam eden kazıdan sonra topraktan rutubet görünmeye ve bir takım taşlar zuhur etmeğe başladı. Hz. İsmail tarafından Zemzem’in derinleştirilmesi üzerine konulan bu taşların tezâhürü, Abdülmuttalib’i yüksek bir ses ile tekbir getirmeğe sevketti. Harem’in içindeki putları titreten bu tekbiri işitenler oraya toplandı. Teşebbüsün güzel neticelenmesinden Abdülmuttalib’i tebrik etmekle beraber “Mademki bu kuyu ceddiniz İsmail’indir. Hepimizin buna müşterek olması lazım gelir.” şeklinde kof bir iddiaya kalkıştılar. Abdülmuttalib, suyundan herkesi faydalandıracağı bu kuyunun kendine münhasır kalacağını, çünkü kazılmasında kavmi tarafından yardıma uğramak değil, bilakis engellenmeye maruz kaldığını söyledi. İddiacılar, bunu kabul etmediler. İş uzadı. Yeni bir çekişme baş gösterdi. Nihayet bu davayı çözmek için bir hakeme lüzum görüldü. Abdülmuttalib hakem tayinini davacıların görüşüne bıraktı. Şâm taraflarında oturan Benî Sa’dü Hüzeym’in kâhinesini hakem olmak üzere kabul ettiler. Abdülmuttalib ve bazı tâbileri ile iddiacılardan bir kaçının Benî Sa’d menziline giderek kâhineye davanın çözdürülmesine karar verildi. Bu kadının kâhinlikte mahareti olup vefât ânında meşhur kâhinlerden Şikk²⁴⁶ ile Satîh’i²⁴⁷ yanına çekerek ağızlarına tükürmek suretiyle onları kendisine halife eylediği bazı kitaplarda bahsedilmektedir.” Kuyuyu tamamlanmamış bir halde bırakıp yola çıktılar.

²⁴⁶ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Şikk: İkiye yarılmış nesnenin bir paresine denir. Ve bir tanınmış kâhinin ismidir ki Nûşîrevân zamanında yaşamıştır. Yarım bir insan vücudu şeklinde garip bir şekildeydi. Bir eli, bir ayağı, biz gözü var idi.” (Mütercim Asım Efendi, 1230-1233)]

²⁴⁷ Müellifimiz şu ilave bilgiyi verir: “Satîh’e dair Nûşîrevân’ın rüyası bahislerinde malumat verilecektir.”

Müellifimiz, makalesinin bu kısmında Abdülmuttalib ile muhaliflerinin Benî Sa‘dü Hüzeym’in kâhinesine doğru yaptıkları uzun çöl seyahati esnasında karşılaştığı zorluklar hakkında bilgiler verdikten sonra, muhaliflerinin sergiledikleri gaddarca muameleler ve sebepleri hakkında detaylı bilgiler verir:

“Sefer esnasında uzun uzun çöllerden geçmek lazım geliyordu ki yarılmış toprakları susuzluktan yarılmış dudaklar gibiydi. Susuz toprakları katı kalpler gibi taşlaşmış olan bu çöllerin geçilmesi değil hatırlanması bile o vakitler —hâlâ da öyledir— seyahat edenleri ürkütür ve dehşete düşürürdü. Büyük bir edebiyat ustasının tasvir ettiği üzere, yürüyerek değil hararetin şiddetinden eriyip de aka aka giden bu kafilenin seyahat sebebi Abdülmuttalib ile arkadaşlarının yolda her katresi hayat cevheri sayılan suyu tükenmiş ve susuzluktan tulumlarının dibi gibi damarları da kurumuştu. Güneşin tesiriyle kavrulmuş bir çalı dibindeki kızgın kumlara istirahat için indikleri sırada Abdülmuttalib iddiacılardan su talebinde bulundu. Hasımları, Arapların şerefli ahlakına nispetle garip hatta çok garip sayılacak bir harekete cür’et ettiler. Zemzem kuyusu ile Harem’i sulamayı taahhüd eyleyen Abdülmuttalib ve arkadaşlarına bir katre su vermediler. “Yanımızdaki su ancak bizim hayatımızı idameye kâfidir. Ondan size hisse ayırmak bizim için âdetâ intihar etmektir.” meâlini lâkayd bir tarzda söylediler. Sanki bilahare ortaya konulan Kerbela faciasının mertebelerine bozgunculukta bir numune oldular ve mel’ûnluk dersi verdiler. Bundan maksadları Abdülmuttalib’i acze düşürmek ve taleplerine muvafakat ettirip geri döndürmekti. Çünkü kâhineye müracaat ederlerse onun haklı çıkacağını ve hakkın her zaman her yerde âli olacağını biliyorlardı. Azminde sebat ve canını hiçe saçmakla kendi zâtını süslemiş olan Abdülmuttalib, şu kınanacak ret üzerine arkadaşlarıyla istişare etti. Kendisine itaatkâr kalacaklarını ve lazım gelirse susuz kalarak yolunda ölmekten çekinmeyeceklerini söylediler. Abdülmuttalib: “Arkadaşlar! Ulaşmak istediğimiz yer daha pek uzak, geldiğimiz ve gideceğimiz yollar da tamamıyla çorak. Suyumuz gibi tahammülümüz de tükendi. İlerlemek imkânı olmadığı gibi geri dönmek ihtimali de yok. Şurada susuzluktan öleceğiz. Cesetlerimizi vahşî kuşlara yedirmemek için henüz kuvvetimiz varken kendimize birer mezar kazalım. Evvel öleni sonraya kalan defnetsin. Bâri yalnız birimiz kuşlara yem olsun.” dedi. Arkadaşları şu emre ittiba ettiler. Mızraklarıyla, kılıçlarıyla çalışa çabalaya merhametsiz gönüller gibi kas katı olan zemini biraz oyabildiler. Birer çukur açtılar ve ölüm döşeginde ölümün gelişini bekleyen hastalar gibi mezarlarının kenarına oturdular.

Ne kadar hayret edilecek, ne etkileyici manzara ki gariplerin akşamının ufukları zulmet taşır, içlerine dehşet verir olduğu, su bulmak ümidi değil, serapların aldaticılığı ile teselli bulmak imkanı kalmadı, hatta onu müşahade edecek gözlerin yaşları dahi kuruduğu bir çölde

ikiye ayrılmış bir kabile kendilerine yer tutmuşlar. Çoğunluğu teşkil eden fırka, peşinde koştuğu emelin haksızlığıyla beraber çöl hayatına göre refah içinde bulunuyor. Hurmasını, sevikini yemiş, üstüne de suyunu içmiş. Kimi devesinin tüylü vücudunu kendine istirahat yatağı yapmış, kimi kumların üzerine serdiği gömleğine uzanıp “Yâ Leyl” şeklinde tekrarlanan şarkılarıyla Selmâ’sına, Leylâ’sına hislerini işittirmeye kalkışmış. Azınlığı meydana getirenler ise, susuzluğun verdiği hararet ve acılıktan dudakları yarılmış, ekseriyetin hamiyete aykırı hareketlerinden kalpleri yaralanmış, bir ümitsizce teşebbüs olarak elleriyle kazdıkları mezarların ucuna oturmuşlar, etraftaki karanlığın yoğunlaşmasıyla kendilerindeki zayıflığın artışından su hasretinden dolayı deniz kabarcıkları gibi hayal edilebilen yüksek yıldızları görmemeye başlamışlar. Ölümün kanatlarının, başlarına gölge yapıyor olmasından evvel hayat perdesini indirmek istiyorlarmış gibi gömlekleriyle örtünmüşler. Sanki henüz ölmeden kefenine sarılmışlar.”

Yazarımız makalesinin son kısmında Abdülmuttalib ve arkadaşlarının ölümle burun buruna geldikleri bu manzara ve uğradıkları mağduriyet sonrasında Abdülmuttalib’in ilâhî yardıma mazhariyeti ile muzaffer bir şekilde Mekke’ye avdeti hakkında detaylı bilgiler verir:

“Susuz kişilerden olup bu kefene bürünenlerden biri Abdülmuttalib idi ki, öldükten sonra dirilmeyi andırır kalkışla ayağa kalktı, İsrâfil’in sûra üfürüşünü hatırlatan bir sesle: “Arkadaşlar! Burada oturup ölümü beklemenin aczden başka bir şey olmadığını anladım. Binâenaleyh evvelki fikrimden rücu ediyorum. Kalkın, burada oturup öleceğimize her birimiz düşünceye kadar yola devam edelim. Bize göre muhal olan şeyler Allah’ın kudretine nazaran mümkündür. Belki Cenab-ı Hakk bize bir hayat menbai ihsan eder.” diye arkadaşlarını kaldırdı.

Hasımları, karşıdan şu hali seyrediyorlardı. Abdülmuttalib grubunun hareketini görünce onlar da ayaklandılar. Abdülmuttalib, devesine bindi. Bir-iki adım atınca yarılmış ayağının nemli bir zemine bastığını gördü. Derhal aşağıya atladı ve kılıcının ucuyla orasını eştı. Taş parçalarıyla kum taneleri arasından saf bir suyun kaynadığını gördü. Ceddine Zemzem’i ihsan eden Allah, Hz. İsmail’in (AS) torununu çölde bir su kaynağı ile suluyordu. “Allahu Ekber!” Evet, Abdülmuttalib de bu temcîd ile hamd söylemeyi kendine hoş bir âdet etti. Arkadaşları da tekbirine iştirak eylediler. O ıssız çöl, tekbir sesinin akislerini ufka kadar götürdü. Gecenin karanlıkları içinde fişkırان hayat çeşmesinin kenarında Zemzem’in bulunuşunu tanzir eyleyen Abdülmuttalib, arkadaşlarına sudan içirdi. Kendi de velisi olduğu o su kaynağından hasımlarını da mahrum bırakmak istemedi.

“Helimmu ile’l-mâi fekad sakânâllâhu” (Hadi, gelin siz de Allah’ın bizi suladığı bu kaynaktan su için!) nidâsıyla ihsan-ı İlâhî olan o suya muarızlarını da çağırdı. Kötülüğe iyilikle mukabele gösterdi. Çünkü “Yemneûne’l-mâûn”²⁴⁸ olanlardan değildi. Muhelif fırka şu hamiyet ve insaniyetini görünce Abdülmuttalib’in yüceliğini teslim ettiler. Esasen haklı olduğunu ve kendilerinin menfaat hissiyle haksız yere davaya kıyam eylediklerini söyleyecek kadar insafa geldiler. “Tallâhi lekad âsârekallâhu aleyna”²⁴⁹ itirafını hâtıra getiren “Kad vâllahu kadâ leke yâ Abdülmuttalib! Vallahu lâ muhâsîmuke fî Zemzemi ebeden! İnnellezi sekâke’l-mâi bihazihi’l-felâtü lehüvellezi sekâke Zemzem. Ferciî ilâ sikâyetike râşiden”²⁵⁰ özür cümleleriyle ikrar ve taahhüd eylediler. Şu taahhüd üzerine artık kâhineden açıklama istemeye mahal kalmadığından hep Mekke-i Mükerrreme’ye döndüler.”

Beyânülhak Gazetesi’nin 61. sayısının 1228-1229. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Hafr-i Zemzem Mâba’d ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî bu makalesinde Abdülmuttalib’in Zemzem kuyusunu kazma konusunda Kureyş eşrafından karşılaştığı üçüncü büyük engellemeyi ele alır. Bu engellemenin sebebi Zemzem hazinesidir. Müellifimiz Zemzem kuyusundan çıkan hazinenin içeriği ve tarihi geçmiş hakkında detaylı bilgiler verir:

“Abdülmuttalib döndükten sonra Zemzem’i kazmaya devam etti. Biraz sonra Zemzem kuyusundan bir takım kılıçlar ve zırhlar ile altından yapılma iki tane geyik heykeli zuhur eyleyerek hakikatte kenz-i İlâhî olan o mübarek kuyunun sûreten de bir hazine olduğu anlaşıldı. Bu silahlar, Benî Cürhüm’ün savaş âletleri, geyikler ise İran şehzâdelerinden olup *Şehnâme-i Firdevsî*’de tafsîl edildiği üzere meşhur “Rüstem-i Zâl” ile ettiği bir muharebede M.Ö. 549 tarihinde maktul olan İsfendiyâr’ın²⁵¹ Ka’be’ye hediyesi idi ki Mekke’den sürgün edilen Cürhümîler tarafından Zemzem Kuyusu doldurulduğu vakit oraya atılmıştı. Şu definenin inkişafı, Kureyş kavminin yeniden Zemzem’in kazılması işine müdahale etmelerine bir sebep oldu. Abdülmuttalib’den gördükleri insanca muameleler üzerine Zemzem işine müdâhale etmeyeceklerine söz verenler ahidlerinde durmuyorlar, hırs ve tamahkârlığın bürüdüğü gözlerini silahlarla geyiklerden ayıramıyorlardı.”

²⁴⁸ İyilikten insanları engelliyor.

²⁴⁹ Allah’a yemin olsun ki sen bize galip geldin.

²⁵⁰ Abdülmuttalib’in kendilerinden üstün sıfatlarda olduğunu ve Zemzem hakkında ebediyen onunla hasımlaşmada bulunmayacaklarını...

²⁵¹ Firdevsî, *Şehnâme*, 2/1228-1230.

Yazarımız, makalenin bu noktasında, Abdülmuttalib'in Kureyş eşrafından karşılaştığı tepki üzerine ortaya sunduğu çözüm teklifi ve sonraki süreç hakkında şu bilgileri verir:

“Keşfedilen malların taksimini isteyen Mekke eşrafı, arzularını Abdülmuttalib'e tebliğ ettiler. Abdülmuttalib, insâfa zıt olan şu talebi reddetmekle beraber Beyt-i Şerîf, kendisi ve diğer kişiler adına kura çekilmesini ve kimin nâmına ne çıkarsa ona verilmesini teklif eyledi. Rızı oldular. Geyiklerle zırhlar ve kılıçları ikiye ayırıp Ka'be, Abdülmuttalib, Kureyş namlarına kura çektiler. Herkesin kalbi çarparak, nefesi kesilerek temâşâ ettiği bu piyangoda geyikler Ka'be'ye, silahlar Abdülmuttalib'e isabet etti. Aç gözlü itirazcılar bu defa da kaybedip hüsrana mahkum kaldılar. Abdülmuttalib geyikleri ziynet makamında Beyt-i Şerîf'in kapısına astı ve silahları ihtiyaç anında Kureyş efrâdına dağıtmak üzere Ka'be hazinesine sakladı.

Artık itirazcılar olmadan devam ettiği kazı işi sona ererek şüpheler arasından hakikatin parıldaması gibi mübârek kuyunun temiz suyu görüldü. Harem'in susuz insanları o mukaddes sudan hararetlerini teskin eylediler. Abdülmuttalib'in şeref ü şânı da şu münâsebetle bir kat daha kuvvet kazandı ve “Sâki'l-hacîc” yüce unvanını bihakkın kazandı.”

Yazarımız makalenin sonunda Ka'be hazinesinden olan altın geyik heykellerinin uğradığı hırsızlık teşebbüsü, sonrasında hırsızların yakalanışı ve uğradıkları cezalar hakkında kısaca bilgiler vererek makalesini sona erdirir:

“Aradan seneler geçmişti ki kapısında asılı bulunan geyiklerin indirilip Harem-i Şerif'ten kaldırılmış olduğu bir sabah görüldü ve çalınmış oldukları anlaşıldı. Çalanlar, teşkil ettikleri içki âleminin şevk kaynağı olan şarabın tükenmesi üzerine, onları Şâm'dan Mekke'ye gelmiş bir kafileye götürüp içki ile mübadele eden bir takım sarhoşlar idi. Hakikat meydana çıkınca Abdülmuttalib ve Abdullah b. Cüd'ân gibi Kureyş eşrafı, hırsızlardan bazısını elini kesmek suretiyle cezalandırdılar. Bazısı firar etmek yoluyla cezadan kurtuldu. Kaçan ve kurtulanlar arasında Abdülmuttalib'in oğlu Ebu Leheb'in de bulunduğu rivâyet edilir.

2.9. Abdülmuttalib'in Çocukları

Beyânülhak Gazetesi'nin 62. sayısının 1242-1245. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Evlâd-ı Abdülmuttalib” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde tarihî kaynaklardan faydalanarak önce Abdülmuttalib'in erkek ve kız çocuklarının isimlerini listeler. Akabinde erkek çocukların sayısı, isimleri, İslâm dönemine yetişen amcalarının Hz. Peygamber'e karşı tavırları hakkında tarihçiler arasında var olan ihtilaf ve ittifaklara değinerek haklarında kısaca bilgiler verir:

“Zemzem kazısı esnâsında yegâne oğlu Hâris’ten başka destekçisi bulunmayan Abdülmuttalib’in seneler geçtikçe evlâdı ve binâenaleyh yardımcıları çoğaldı. Beş defa vuku bulan evliliğinden on üçü erkek, altısı kız olmak üzere on dokuz tane çocuğu dünyaya geldi ki eşleriyle dünyaya getirdikleri oğulları ve kızlarının isimlerini aşağıya yazıyoruz:

Fâtıma bint Amr b. Âiz’den: Abdullah, Ebu Tâlib, Zübeyr, Abdülka‘be ile Ümmü Hakîm, Ümeyme, Berre, Ervâ, Âtike.

Hâle bint Üheyb’den: Hamza, Mukavvim, Hacl yahud Cahl²⁵², Ğaydak ile Safiyye.

Bint Nüteyle Cenâb’dan: Abbas, Dırâr, Kusem

Safiyye bint Cüneydib’den: Hâris.

Lübna bint Hâcer’den: Ebu Leheb.

İbn Keysân²⁵³ ve emsali nesep âlimleri bu sureti kabul ve rivâyet ettikleri halde bazı tarihçiler Abdülmuttalib’in on tane erkek evlâdı olduğunu iddia ve Abdülka‘be ile Mukavvim’in keza Ğaydâk ile Hacl’in aynı şahıslar olduğunu ve Kusem nâmında Abdülmuttalib’in oğlu olmadığını söyleyerek iddialarını ispat sadedinde beyanda bulunmuşlardır. Hz. Peygamber’in amcalarından bi’set zamanını idrak edenler Hamza ile Abbas ve Ebu Tâlib ile Ebu Leheb’den ibarettir. Hamza ile Abbas’ın iman etmeleri, Ebu Leheb’in küfür ve düşmanlığı konusunda ittifak olup Ebû Tâlib’in iman ve küfründe ihtilaf edilmiştir. Sair amcalarına dair kaynaklarımız lüzumlu tafsilat vermiyorlar. Fakat Hâris’in en büyük Abdülmuttalib evladı olduğu, Kusem’in çocukluğunda vefat ettiği, Hacl’in adının Muğire, Ğaydâk’ın nâmının Mus’ab yahut Nevfel bulunduğu, Resûl-ü Ekrem Efendimiz’le ticaret amaçlı Yemen’e giden Zübeyr’in sehâvet ve şecaatle şöhret kazandığını yazıyorlar.”

Yazarımız bu noktada Abdülmuttalib’in oğullarından ve Hz. Peygamber’in öz amcalarından Zübeyr hakkında bir vak’ayı aktararak onun hakkında bilgi verir:

²⁵² Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “**el-Hacl:** el-Hacl/el-Hicl halhal ve bukağı demektir. Çoğul hali, “ahcâl” ve “hacûl” gelir ve dahi deve yavrusunun küçüğü anlamındadır. Ve denilir ki: el-Haclu’l-beyâdu’l-yedeyni ve’r-ricleyn. **el-Cahl** çekirge gibi bir büyük arı demektir. Bu arı çeşidi yere düştüğünde kanatlarını gerer durur. Ya’sub gibi... Ve dahi sakanın büyük kırbaşı anlamına da gelir. **el-Ğaydak ve el-Ğaydâk:** Vâsi ve yumuşak nâim gibi, şerefli adam ve iyi huylu kimse, bülüğ çağına ermemiş oğlan, keler dedikleri canavarın yavrusu gibi manaları vardır. (Ahterî, 1302/1885)]

²⁵³ Müellif, dil âlimi olmakla meşhur olan İbn Keysân’ı nesep âlimi olarak tavsif etmektedir. Metne sâdik kalmak için bu bilgi hatasına müdahale edilmemiştir.

“Zübeyr’in²⁵⁴ kerem ve şecaatine dâir *es-Sîretü’l-Halebiyye*’de şöyle bir bahis vardır: Meşhur Ebû Süfyân’ın babası ve Abdülmuttalib’in dost gözükten düşmanı olan Harb b. Ümeyye Kureyş arasında sözü tesirli bir adam olduğundan herkes hatırını sayar, ihtiramında bulunur, hatta sokakta tesâdüf ederse, durup ona yol verirdi. Bir gün Mekke hâricinde dar bir yol üzerinde giderken arkasından bir bedevi yetişti. Bir müddet izine basarcasına takip etti ise de önündekinin büyüklenerek yürüyüşü bedevinin canını sıktı. İki adımda süzülüp Harb’in önüne geçti ve süratli adımlarla yürümeğe başladı. Bedevinin şu hareketini münasebetsizlik telakki eden Ümeyye, belki beni bilmiyor da onun için önüme geçmiştir hülyasıyla azametini teselli etmek istedi ve “Ben, Harb b. Ümeyye” diye arkasından seslenip bedeviyi çevirmek teşebbüsünde bulundu. Lakin atılmış ok gibi pervaz edercesine giden bedevi dönüp bakmak ve Ümeyye’nin azametine tapan telaşına gülmekle mukabele etti. Büyüklük taslayan herif, bu gülümsemenin hakaret belirtisi olduğunu anladı ve üst perdeden bir “Sana Mekke’de gösteririm.” diye bağırdı. Yolda kendisinde kalan galebenin Mekke’de hasmı tarafına geçeceğini bilen bedevi bir müddet Belde-i Tâhire’ye girmede ise de bir gün oraya gitmeğe mecbur oldu. Şehir girişine gelince: “Beni, Harb b. Ümeyye’nin saldırganlığından kim kurtarabilir?” diye sordu. Abdülmuttalib hânedânına müracaatını tavsiye ettiler. Korkanların sığınağı olan Abdülmuttalib hanesine bir gece yarısı gidip kapıyı çaldı. Zübeyr b. Abdülmuttalib kardeşi Ğaydâk ile henüz oturuyordu. Kapının çalındığını işitince biraderine “Ya içeri girmek ya bir şey istemek yahut karnını doyurmak için biri gelmiştir. Bu vakit gelenin hâceti ne olursa olsun yerine getirilmelidir.” diyerek kapıyı açtı.

Arabistan güneşinin beyinleri üzerindeki fazla feyiz vericiliğinden midir nedir, çöl halkının ve Hicaz’ın hemen hepsi gibi Allah vergisi bir şâir olan bu bedevi de Zübeyr’i görür görmez, içinde bulunduğu zor durumu anlatan ve bu zor durumdan kendisini Zübeyr’in kurtaracak cesarete ve kahramanlıkta olduğunu ifade eden beyitler inşa eyledi. Harb b. Ümeyye’nin elinden kurtarılmasını ricâ etti. Zübeyr, bedevinin talebini karşılayacağını vaad ile beraber eve alıp karnını doyurdu. Ertesi günü bedevi Harem-i Şerif’e girmişti. Tavâfa başlayacağı esnâda Harb b. Ümeyye onu görüp koştu. Olanca kuvvetiyle biçareye bir tokat indirdi. İkinci silleyi vurmak için elini kaldırdığı zaman yakıcı bir göktaş gibi parlayan bir kılıcın parıltıları gözlerini kamaştırdı. Dönüp bakınca Zübeyr b. Abdülmuttalib kılıcını sallayarak üzerine yürümekte olduğunu gördü. Elini indirip tabanlarını kaldırmaktan başka çare bulamadı. Dört nala gider gibi Abdülmuttalib’in huzuruna çıkıncaya kadar koştu ve Zübeyr’in

²⁵⁴ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Bir de Zübeyr b. Avvam vardır ki Hz. Peygamber’in halası Safiyye’nin oğlu olup Aşere-i Mübeşşere’den ve Resûlullah’ın havarilerindendir.”

elinden kurtarılmasını istirham etti. Abdülmuttalib pederinden miras kalmış olan tekne tarzında bir çanağı üzerine kapatmak suretiyle Ümeyye'yi sakladı. Bir müddet sonra şu latifeye hitam verip çanağı kaldırdı. Sıcaktan terlemekle beraber korkudan titreyen Ümeyye'ye “Hadi çık.” dedi. Ümeyye “Aman nasıl çıkayım? Yedi tane oğlun dışarıda duruyor.” diye oradan ayrılmak istemedi. Abdülmuttalib, gömleğini Ümeyye'nin omuzuna atarak sâlimen evinden çıkardı.”²⁵⁵

“Abdülmuttalib'in kızlarına gelince: Ülker yıldızı gibi olan bu altı kız kardeş şiir yetenekleri ile şöhret sahibi idi. Her biri baş tacı bulunan bu yüce kızların pederi olduğundan “Ebu’ş-Şâirât” lakabıyla övünmeye istihkak kazanan Abdülmuttalib son zamanlarında gözlerine körlük bulaşmış ve yaşı yüz yirmiyi geçmiş olduğu bir sırada “Vefâtımda söyleyeceğiniz fiğannâmeleri hayatımda söyleyiniz de ben de işiteyim.” diye kızlarından birer mersiye istemişti. Şâireler pederlerinin arzusunu ifa için birer mersiye inşa ettiler.”²⁵⁶

Müellifimiz makalenin sonraki kısmında Abdülmuttalib'in kızlarının babalarının ölümü durumunda inşâd edecekleri mersiyeleri ve tercümelerini Hacı Zihni Efendi'nin (1846-1913) kıymetli eseri *Meşâhirü'n-Nisâ'* isimli eserden şöyle aktarır:

2.10. Abdülmuttalib'in Kızlarının Mersiyeleri

Ümmü Hakîm Mersiyesi:

Elâ ya ayni cûdî vestahlî

Ve bekî ze'n-nidâ ve'l-mekremât...

dizeleriyle başlayan mersiye, Mehmed Zihni Efendi'nin tercümesine göre, öncelikle Abdülmuttalib hazretlerinin atâ ve cömertlik, şöhret ve servet, ulüvv-ü himmet ve değerli bir tabiat gibi yönleri olduğunu vurgulamaktadır. Sonra ondaki iç güzellik, akraba ve yakınlarına bağlılık, güzel yüzlülük ve itibar gibi sıfatları ele alır. Onun kurak senelerde rahmet yağmuru gibi halka sergilediği yararlık, kavga ve savaş zuhuruyla mızraklar birbirine geçtiği hengâmlarda aslanlar gibi gösterdiği işgüzarlık konularını zikreder. Onun Benî Kinâne içinde

²⁵⁵ Tâhirülmevlevî, oldukça detaylıca ele aldığı bu rivayetin kaynağı olarak Halebî'nin siyerle ilgili meşhur eserinin 1290/1873 tarihli baskısını göstermiştir. Halebî'nin aslı Arapça olan eserinde gerek Abdülmuttalib ile Harb b. Ümeyye arasındaki ilişkiye gerekse Resûlullah'ın amcası olan Zübeyr'in yaptığı bir haksızlık üzerine Harb'e karşı çıkıp Hılfulfudûl'un kurulmasına ön ayak olmasına ilişkin bilgiler mevcuttur. [bk. Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn)*, 1/9-48.] Ancak Tâhirülmevlevî'nin Harb'le Zübeyr arasında geçtiğini bildirdiği ve Türkçeye çevirerek aktardığı hadise eserin herhangi bir yerinde tespit edilememiştir. Bahsi geçen rivayet, Ahmet b. Zeynî Dahlân'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'l-âşârü'l-Muhammediyye* isimli eserinin Nüreddin el-Halebî'nin *İnsânü'l-uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn* adlı eserinin kenarında basılı olan 1290/1873 tarihli nüshasında yer almaktadır. (bk. Dahlân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/22.)

²⁵⁶ Müellif, şiirlerin Arapçasını ve özet tercümesini *Meşâhirü'n-Nisâ'* isimli eserden naklediyor. Fakat biz müellifin eserini değerlendirme açısından Arapça metni aktarmayarak yalnızca muhtasar tercümesini almayı uygun gördük.

taşıdığı mümtazlığa değinir, şer ve şerlilerin ortaya çıkışında, zorluklara mukavemette, belâyı def etmede onlara sığınmak ve kurtarıcı olması gibi şerefli ve güzel yönlerinin bulunduğunu ta'rif ve tavsif eder. Sonra şâire kendi gözüne hitaben: “Böyle bir adama ağla ve yağmurlar gibi çağla, hüznün ve elem sebebiyle ağlamaktan usanmayıp yaşadıkça başkalarını da ağlat.” der.²⁵⁷

Ervâ'nın²⁵⁸ Mersiyesi:

Beket aynî ve hakkun lehâl-bükâi

Alâ sem'i seciyyetü'l-hayâi...

beyitleriyle başlayan mersiye'nin tercümesini Hacı Zihni Efendi şu şekilde yapar: “Mersiye'nin birinci ve ikinci beyitleri “Benim gözüm iyiliksever bir kişi hakkında haklı bir şekilde ağladı ki, hayâ hilkatli ve nâzik tabiatlı, menşei itibarıyla şerefli ve hasletleri değerli, iyi niyetli bir zâttır.” mealindedir. Üçüncü beyit nefesine hitap ile pederini eşsiz ve akransız bir şân sâhibi olmak vasfıyla tavsiften ve isimlerini tasrihten ibarettir. Çünkü “Şeybe” tabiri Abdülmuttalib Hazretlerinin doğum ânında başlarında birkaç beyaz kıl görülmesi üzerine konulmuş bir isim veyahut lakabıdır. Sonraki beyitler dahi “Pederim Şeybe boylu poslu, fasih sözlü, parlak yüzlü, ince belli, son derece güzel yüzlü ve letafetli bir zâttır. Zilleti ve zulmü asla kabul etmez. Mecd ve şerefi kimseye kalmaz. Kendisi Benî Mâlik b. Nadr b. Kinâne'nin sığınağı ve Kureyş'in efendisi olan Fihri b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne halkının yüzüsu ve işlerinin idarecisidir. Güçlü bir kalbi olmakla kanlar aktığı ölüm, bahadırları dahi korkuttuğu vakitlerde bile asla fütur etmeyip yiğitlik gösterir ve re'yyinde isabet eder. Baktığın vakit üzerinde güzellik ve aydınlık görürsün.” mealıyla Abdülmuttalib'in sıfatlarını ve mehâsinini saymaktan ibarettir.”²⁵⁹

Beyânülhak Gazetesi'nin 63. sayısının 1262-1265. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Evlâd-ı Abdülmuttalib Mâba'dî” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî makalesine Ümmü Hâkim ve Ervâ dışındaki kızlarının Abdülmuttalib'in ölümü halinde inşâd edecekleri mersiyeleri ve tercümelerini aktararak başlar:

Ümeyme'nin mersiyesi:

Lâ heleke'r-râi'l-müşîretü zü'l-akdi

²⁵⁷ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü'n-Nisâ'*, 1/76-77.

²⁵⁸ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Hâris b. Abdülmuttalib'in kızı ve Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'in amca kızı olan bir Erva daha vardır ki, Muaviye'nin saltanatı esnâsında Şâm'a gitmiş ve Muaviye ile, kendisine kötü muamele eden Amr b. As'ı ve Mervan b. Hakem'i fena halde bozmuştur. Ervâ bint Hâris ile bu mersiye sâhibesi olan Ervâ karıştırılmamalıdır.”

²⁵⁹ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü'n-Nisâ'*, 1/35-36.

Ve sâki 'l-hacîcû ve 'l-mühâmi ani 'l-mecdi...

dizeleriyle başlaya mersiye'nin tercümesini Zihnî Efendi şöyle yapmaktadır:

“Uyanık olun ki aşiretin râisi ve koruyucusu, Beytullah hacılarının sâkisi, mecd ü şerefih muhâfızı ve himayecisi kayboldu. O yüce karakterli zât ki gök gürlediği yani kuraklık ve kıtlık olduğu vakitlerde bile (değil bildiklerini) garipleri ve yolcuları kendi evinde misafir ederdi. (Şair sonra iltifat ve yöneliş üslubuyla pederine hitaben) “ Ey Şeybetü'l-hamd! Sen daha çocukluk yaşında iken yetişmiş yiğitlerin kazandıkları ve tahsil eyledikleri hayır ve yücelikleri elde ettin ve yücelik kazanmada dâima ilerledin ve yükseldin.” (Sonra yine gaybet üslubuyla, meçhuldeki bir zâta söylercesine) Çok cömert Ebü'l-Hâris yerini boş bıraktı. Uzak görülmesin her hayat sâhibinin son noktası ölüm ve ayrılıktır. Ben artık bâki oldukça ağlayışta ve elem içindeyim, muhabbetim hasebiyle benim bu elem ve ızdırabım, hakkında yerindedir ve o da buna layıktır. Kabrinde seni Cenab-ı Hakk rahmet ile sulasın. Bundan sonra kendisi lahidde olsa da ben ona ağlayacağım. Zira aşiretlerin tamamının bir süs ve ziyneti, her türlü övgü ve medhi hak eden şeyleri kendinde taşımakla mes'ûd bir şahsiyet taşımakla herkesin övdüğü bir kişi idi.”²⁶⁰

Berre'nin Mersiyesi:

E aynî cûden bide'm 'i dürreri

Alâ tayyibu 'l-haymi ve mu'tasari...

dizeleriyle başlayan mersiye'nin tercümesini Zihnî Efendi şöyle yapar:

“ Ey gözlerim akıt o yakıcı yaşları temiz tabiatlı, yüce soylu, yardım bol, yüzü güzel, kadri yüce olan Şeybetü'l-hamde! O şan ve değerlilik, izzet ve övülecek özellikler sâhibi idi. Musibetler ve zorluklar vaktinde hilim ve fazileti, birçok mekârim ve mefâhiri vardı. Bütün bunlar hasebiyle kendinin kavmi üzerinde apaçık bir meziyeti, şerefi bulunuyordu. Ne yazık ki ömrün çağları geçmekle ilâhî takdir olan ölüm kendisine gelip çattı ve hedefinden şaşmayıp isâbet eyledi.”²⁶¹

Safiyye'nin Mersiyesi:

Eraktü lisavti nâihatü bileylin

Alâ reculün bikâriatu 's-saîdu...

dizeleriyle başlayan mersiye'nin tercümesini Zihnî Efendi şöyle verir:

²⁶⁰ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü 'n-Nisâ'*, 1/135-136.

²⁶¹ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü 'n-Nisâ'*, 1/147-148.

Şiirdeki ilk iki beyitler “Ölüm toprağına düşmüş olan bir zât üzerine geceleyin. Matem nefhası taşıyan bir hâtunun sesinden uykusuz kalarak gözlerimden inci tanesi gibi yaşlar yanağıma döküldü.” mealiyle pederinin vefatı tamamen vuku bulmuş ve Arap âdeti üzere mâtem olunmakta bulunmuş olduğunu ifâdeden ibârettir. Sonraki beyitler dahi pederinin yüce bir soyu olmasıyla beraber cömertlik ve kerem sahibi, aşîreti içinde itaat edilen bir muhterem şahsiyet olduğu, güzel yüzlü ve gösterişli ve herkes hakkında menfaatli, birçok güzelliğı taşıyor bulunduğunu beyan eder. Sonra Safiyye babası hakkında şöyle der: “Şâyet miras bıraktığı şânıyla insan dünya âleminde müebbet olmak lazım gelse benim babam öteden beri hâiz olduğu aslî şerefi sebebiyle ebediyetler boyunca bâki ve zevalsiz olur idi. Lakin dünyada beka için bir yol yoktur.”²⁶²

Âtike’nin Mersiyesi:

E aynî cûden velâ tubahhileni

Bed meakümâ bâde nevmu’n-niyâmi...

dizeleriyle başlayan mersiye'nin tercümesini Zihnî Efendi şöyle yapar:

İlk dört beyit kendi gözlerine hitâben “Ey gözlerim mâtem yaşlarıyla dolup ağlayın ve sineleri dövdürüp yakacak şekilde çağlayın o yüce haslet ve mes’ûd şahsiyet sahibine ki, o düşmüş bir ihtiyar değildir. Belki mükemmel bir kuvvet ve kifayetten cihanın zorluklarına mukavemetçe güçlü bir asker hükmündedir. Koşturduğu şeyler güzel işlerdir ve mevcut haysiyetini korumaya gayreti çoktur.” mealindedir. Kalan dört beyit dahi Abdülmuttalib cenaplarının “Şeybetü’l-hamd” övgü lakabıyla anılması, yüce şahsiyeti hakkında halka mukavemet, sıdk ve istikameti, cömertlik ve şecaati, övülmüş sıfatlarını derecesini ortaya koymayı içermektedir.”²⁶³

Müellifimiz, mersiye'nin ardından Hz. Peygamber’in halalarından peygamberlik dönemine kadar yaşayanların ona karşı tavırlarını tahkik eder. Akabinde halası Safiyye hakkında detaylı bilgiler verir:

“Hz. Peygamber’in halaları olan Abdülmuttalib’in kızlarından Ervâ ile rüya sâhibesi Âtike’nin İslâm’ı ihtilaflı olduğu halde Safiyye Hazretleri’nin imanında ittifak edilmiştir. Hz. Safiyye ilk defa olarak Harb b. Ümeyye’nin ve Ebu Süfyân’ın biraderinin oğlu Hâris ile evlenmişti. Onun vefatının vâki olmasıyla Hadicetü’l-Kübrâ Hazretleri’nin birâderi Avvâm b. Huveylid ile bir evlilik yaptı. Zübeyr ve Sâib adlarında iki oğlu dünyaya geldi. Birkaç sene

²⁶² Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü’n-Nisâ*, 1/421-422.

²⁶³ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü’n-Nisâ*, 2/36-37.

zarfında Avvâm vefât ettiyse de Safiyye bir daha izdivaç etmeyerek yetim kalan çocuklarının terbiyesiyle meşgul oldu. Fasih konuşma ve belâğatla iştihar ettiği gibi yiğitçe savaşmakla da nâm almıştı. Allah yolunda cihâd eden Müslüman kadınların birincisidir. “Gazvetü’l-Izdırab” denilen Hendek Vak’ası’nda Medine-i Münevvere’yi düşman askeri muhâsara edince kadınlar kalelere kapanmıştı. Safiyye Hazretleri de sâir kadınlar ve çocuklarla beraber şâir-i Nebevi Hassân b. Sâbit’in hisârında bulunuyordu. Hatta kalenin sahibi de kahramanlık vâdisinde atıp tuttuğu halde savaş meydanına çıkıp sözlerini fiilen isbâta cesaret edememişti. Hz. Safiyye kafese kapanmış dişi bir aslan gibi hisârın üzerinden dolaştığı sırada duvar diplerinde düşman bir Yahudi’nin gezindiğini gördü ve Hassân’ı çağırıp: “Dışarı çık, şu herifi tepele. Şâyet kavmine çağırıyorsa erkeklerimizin düşman karşısında bulunmasından istifade ederek buraya hücum ederler.” dedi. Hassân, kendisine takat getiremeyeceği bir iş olarak görünen bu teklife dosdoğru bir cevap verdi, bu işin adamı olmadığını söyledi. Safiyye, Hassân’ın erkekliğine yakışmayan özür beyanı üzerine bir sopa yakalayıp dışarı fırladı ve Yahudi’yi yere serdikten sonra içeriye girdi. Erkekçe hareketini hayretle temâşâ eden Hassân’a “Haydi bâri şu herifin üzerindeki silahları al.” dediyse de Hassân ona da cür’et edemedi. Hz. Safiyye, Hz. Ömer’in hilâfetine kadar yaşamış ve hicrî 20. senede Medine’de vefat etmiştir.

Müellifimiz makalesinin sonunda Hz. Safiye’nin, yeğeni olan Hz. Peygamber’in vefatı esnasında inşâd ettiği bir mersiyesinin tercümesini *Meşâhirü’n-Nisâ*’ kitabından aktarır:

“Ey Allah’ın Resûlü, sen bizim ümid ve iftiharımız idin. Bize her seferinde ihsan ve ikram edici olup hakkımızda cevır ve sitemi revâ gören biri değil idin. Bizi esirger, ta’lim ve terbiyeyle hakikat yolunda rehberlik ederdin. Artık bu günkü günde sana ağlayan ağlasın. Benim anam ve teyzem, amcam ve dayım sonra kendim ve cümle vârim Resûlullah’a vedâdır. Eğer Hakk Teala Hazretleri Peygamberimizi bizimle kalıcı buyuraydı bahtiyar olurduk ve lakin Hakk’ın emri nüfuzunu gösterdi ve takdir hükmü nasıl geçmiş ise o şekilde câridir. Ey Allah’ın nebisi, sana Cenab-ı Hakk tarafından taltif ve selam mahiyetinde olarak salât u selam olsun ve seçkin sıfatlar sahibi olan zatın, yüce gönlünün istediği üzere Adn cennetlerine yerleştirilsin ve konulsun.”²⁶⁴

2.11. Hz. Peygamber’in Babası Abdullah

Hz. Peygamber’in babası Abdullah, Abdülmuttalib’in onuncu oğludur. Abdülmuttalib’in “On oğlu olursa birini kurban etme” adağı bulunmaktadır. Tâhirülmevlevî art arda gelecek makalelerinde Abdullah’ın doğum sürecinden başlayarak hayat hikâyesini

²⁶⁴ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü’n-Nisâ*, 1/424-425.

nihayete kadar işler. Bu arada kurban edilme vak'ası ve etrafında cereyan eden olayları, sonrasında Hz. Peygamber'in annesi Âmine Hatun ile evlenmesi ve bu süreçte gelişen hadiseler hakkında detaylı bilgiler verir.

Beyânülhak Gazetesi'nin 65. sayısının 1290-1293. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından "Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî" başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesine Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın doğum tarihi, kişisel özellikleri hakkında kısaca bilgiler vererek başlar:

"Hz. İsa'nın doğumunun tahminen 545. senesi Abdülmuttalib'in sulbü ve Fâtıma bint Amr'ın rahminden göz görmemiş yüce bir çocuk zuhur etti. Çocuğun zuhuru mukaddes Mekke şehrine yeni bir bahş etmişti. İslâm'ın başlangıcının ilk haberi ve Hz. Risalet'in değerli babası olan bu seçkin masum, Abdülmuttalib'in alnında parlayan nûr-u Muhammedî'nin ikinci parladığı yer bulunuyordu. Şerefli babasının diğer çocuklarına sergilemediği bir fevkalade şefkatin himayesi altında ve görkemli yüce "Abdullah" ismi ile büyüyen bu şerefli oğul, Benî Hâşim'in övüncü ve Abdülmuttalib'in onuncu çocuğu olarak yetişti. Cömertlik ve iyilikseverlik, şeref ve asillik, cesaret ve yiğitlikle şöhret kazandı."

Makalenin bu noktasında müellifimiz, Abdullah'ın hayatındaki en mühim karelerden birisi olan kurban edilme teşebbüsü konusuna geçer. Sürecin başlangıcının nasıl olduğu ve ne suretle ilerlediği hakkında bilgiler verir:

"Abdullah yirmi üç, yirmi dört yaşlarına girdiği ve Zemzem'i kazma vak'ası üzerinden otuz sene geçtiği sıralarda Abdülmuttalib, bir rüya görüp Rabbü'l-Beyt'e ettiği adağın îfası kendisine ihtar edildi. Otuz yıl evvel ve Zemzem'i kazdığı esnâda "On tane evlâdım olursa birini Ka'be'ye kurban edeyim." dediğini unutan Abdülmuttalib, birkaç kurban eyleyerek rüyadaki emri infâz etmek istedi. Fakat rüya tekrar ederek kestiğinden daha büyüğünün kurban edilmesi kendisine söyleniyor. Bir sığır, bir deve kestiği halde "Daha büyüğünü, daha büyüğünü!" deniyordu. Abdülmuttalib "Deveden daha büyük ne olabilir?" diye sordu. "evladından biri" cevabı verildi. Titreyerek uyanıp geçmiş adağını hatırladı. Sabahleyin oğullarının hepsini çağırıp –seçkin dedesi Hz. İbrahim'i andırır bir ifade ile– meseleyi onlara anlattı. Hz. İsmail'in tam bir vârisi Abdülmuttalib'in oğullarından her biri, kendisine tamamıyla itaat edeceklerini ve adağını yerine getirmesi için canını feda etmeye hazır bulunduklarını söylediler. Biçare peder, cümlesini alıp Beyt'in önüne götürdü. İş Ka'be'nin efendilerine anlatıp evladı nâmına kura çekti. Gariptir ki en ziyade sevdiği Abdullah'ın namına kura isabet etmiş ve sevgili oğlu –şerefli dedesi gibi– boğazlanmaya mahkûm olmuştu."

Müellifimiz bu noktada oğlunu kurban etme hadisesinin bir benzerini yaşayan Hz. İbrahim'in hangi oğlunu kurban etmeye teşebbüs ettiği hakkında tarihçiler arasında var olan ihtilafa değinir. Önce bu ihtilafın kaynağını tahkik eder. Sonra bu konuda Kur'ân âyetleri, hadis kaynakları ve dinler tarihi biliminin verilerinden faydalanarak meseleyi çerçevelemeye çalışarak makalesini bitirir:

“Peygamberlerin babası olan Hz. İbrahim'in oğulları İsmail ve İshak aleyhissalatu ve's-selam'dan hangisinin “zebîh” (boğazlanmış) olduğuna dair tarihçiler arasında ihtilaf vardır. Bazı siyer yazarları, İshak'ın zebîh-i İlâhî olduğunu kitaplarına yazmışlar, bazıları da bu ünvânın sâhibi ancak İsmail olacağını iddia etmişlerdir. Fakat Kur'ân, hadis ve tarih delaletiyle ilk kavlin itimada şâyân olmadığı ve Yahudilerden Müslüman tarihlerine tahkik edilmeksizin intikal etmiş İsrâiliyât hurafelerinin cümlesinden bulunduğu sabittir.

Kur'ânen sabittir, Cenab-ı Hakk kelam-ı kadiminde “Febeşşernâhu biğulâmin halîm”²⁶⁵ buyurup İsmail'i hilim ile tavsif ediyor. Acaba ellerini teslimiyet ipine bağlatacak ve boğazını keskin bıçağa uzatacak kadar teslimiyet göstermekten büyük hilim olabilir mi? Yine Kur'ân-ı Kerim, boğazlanma kıssasından sonra “Ve beşşernâhu bi İshak'a nebiyyen mine's-sâlihîn”²⁶⁶ âyeti ile Hz. İbrahim'in müjdelendiğini haber veriyor. Şu da boğazlanma vak'asının İshak'ın doğumundan önce gelmesine diğer bir delil olmaz mı?”

Asil bir sülaleden gelen Hz. Peygamber “Ben zebhine teşebbüs edilmiş iki zâtın oğluyum.” mealinde olan “Ene ibnû'z-zebhayn” belîğ sözüyle Uhud Gazvesinde din düşmanlarına meydan okudukları ma'lum ve mukaddes zâtlarının Hz. İsmail'in soyunun övünç kaynağı bulundukları hakkında kesin kanaat bulunan bir konudur. Resûl-ü Kerîm Efendimize bir a'râbî müracaat ederek belde ve ailesinin kıtlığa duçar olduğundan bahs edip “Feadde alâ mimma efâallâhu aleyke yâ ibne'z-zebhayn” demesine Hz. Peygamber'in mütebessim bir şekilde ve cömertlikle mukabele buyurdıkları da *Müstedrek-i Hakîm*'de²⁶⁷ mervîdir.

Tarihen sabittir: Hz. İsmail Cenab-ı İbrahim'in en büyük evladı olup cariyeden tevellüd etmesi üzerine Sâre'nin kıskanmasından validesiyle Mekke'ye getirilmiş ve bilahare boğazlanma vak'ası Mekke civarında Minâ'da cereyan etmiştir. Eğer zebihullah Hz. İshak olsaydı, zebh vak'ası da tabii Şâm taraflarında cereyan etmiş bulunurdu.”

²⁶⁵ “Bunun üzerine kendisine akıllı ve iyi huylu bir erkek çocuğu olacağını müjdeledik.” (es-Sâffât 37/101.)

²⁶⁶ “İyi insanlardan (seçilmiş) bir peygamber olarak ona İshak'ı da müjdeledik.” (es-Sâffât 37/112.)

²⁶⁷ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/604,609.

Tâhirülmevlevî makalesinin sonuna şöyle bir not düşmüştür: “*Sırat-ı Müstakîm* isimli mecmuada Zebh-i İsmail meselesini bir şiirimle detaylıca tasvir etmişim.”

***Beyânülhak Gazetesi*’nin 66. sayısının 1301-1302. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Müellifimiz, makalesinde önce Abdullah’ın kurban edilme vak’asının seyrini ele alır. Sonra Abdullah’ın dayılarından Muğire’nin ve Kureyş eşrafının müdahalesi sonucu değişen süreci ve Abdullah’ın kurban edilmekten kurtulma macerası hakkında detaylı bilgiler verir:

“Abdülmuttalib, ismine kura isabet eden evlâdının elinden tutup müşfikâne ve sorgularcasına bir nazarla yüzüne baktı. Baba rızasını tahsil için can feda etmeden çekinmeyen Cenab-ı Abdullah, elini çekmek, ayağını diremek değil, sarsılmaz bir azim ile başını eğip boynunu uzattı. Kesilecek oğlundan daha fazla kendisi titriyor olan bîçâre peder, ömrünün meyvesi olan oğlunu sevk etme şöyle dursun, âdetâ takip eyleyerek Harem-i Şerif dâhilindeki kurban yerine kadar götürdü. Orada son vedasını ifâ için sevgili yavrusunu kucakladı. Kan gibi bir renk alan gözyaşlarıyla –kınalıymış gibi– ıslanan Abdullah’ın yüzünü öptü, kokladı. O, itaatkâr evlâd da babasının elini öptükten sonra ayaklarına doğru uzandı. Ümitsizlik içindeki peder, ağlayan gözlerini, titreyen elleriyle silip bakmaya kıyamadığı o nurlanmış yüze son defa olarak bir daha baktıktan sonra, oğlunun başını kesmek için kılıcını kaldırdı. Fakat Mânî’ sıfat-ı İlâhî’sinin tam bir mazharı denilebilecek bir pençe, bileğinden yakalayıp o keskin kılıcı elinden aldı. Bu yüce elin sâhibi, Abdullah’ın dayılarından “Muğire b. Abdullah b. Amr b. Mahzûm” idi ki eniştesinin adağına vefa için kız kardeşinin oğlunu kesmeye teşebbüs ettiğini haber almış, Allah’ın koruyuculuğunun bir eseri olarak yetişip yeğenini kurtarmıştı. Muğire’nin şu isabetli engellemesi Kureyş ileri gelenlerinin de müdahalesini mucib oldu. Abdullah’ı boğazlanma yerinden kaldırıp Abdülmuttalib’in etrafını aldılar. “ Kureyş’e kötü bir gelenek bırakmak istemezsen azminden ferâgat et. Hayber’deki Kutbe-i Kâhine’den fetva isteyelim. Belki adağını yerine getirmede başka çâre vardır. Bu hususta bütün mâmelekemiz gidecek olsa da Abdullah için feda eyeriz.” dediler. Abdülmuttalib bu teklife rıza gösterdi. Birkaç kişi derhal yola çıkıp Hayber’e vâsıl oldu ve kâhinenin huzuruna dâhil oldu. Kutbe meseleyi anlayınca:

-“Yarın gelin, cevabını vereyim.” dedi. Ertesi günü gittiler. Kâhine,

-“Sizde diyet ne kadardır?” diye sordu.

-“On devedir.” dediler.

-“Öyle ise Abdullah’a mukabil, on deve koyun ve kura çekin. Develere isabet edinceye kadar develerin sayısını onar onar artırın.” çâresini gösterdi. Fetva isteyenler, sevinçli bir şekilde geri dönüp Abdülmuttalib ve Kureyş eşrafına meseleyi detaylıca anlattılar. Hemen, develer hazır edilerek kura çekmeye başlandı. Develer yüze ulaşınca –üç defa tekrar edilmek şartıyla onlara isâbet etti. Cenab-ı Abdullah boğazlanmaktan kurtuldu. Abdülmuttalib de, develeri kurban etmiş ve etlerini de Mekke ahalisine yedirerek adağını îfa eylemiş oldu.”

Abdullah’ın kurban edilmesine yönelik teşebbüsü anlatan Tâhirülmevlevî, konu ile ilgili ihtilâflı bir hususu detaylıca ele almaktadır. Sözleri şu şekildedir:

“Bazı tarihçiler “Abdülmuttalib boğazlamaya başvurduğu esnâda oğlu Abbas’ın gelip kardeşini babasının elinden kurtardığını” iddia etmişlerse de iddiaları doğru değildir. Çünkü o esnâda Hz. Abbas henüz iki yaşlarında idi ki Hz. Peygamber’in doğumundan üç yıl evvel doğmuştu. İki yaşındaki bir çocuğun, biraderini pederinin kılıcından kurtarmaya çalışması tabiidir ki muhaldir. Hz. Abbas’ın, “Ben üç yaşlarında idim ki Peygamberimizin doğumu vuku bulmuştu. Bir gün Hz. Peygamber’i getirdiler ve bana: ‘Kardeşini öp!’ dediler. Ben de onun güzel yüzünü öpmeye müşerref oldum.” demesi de sözümüzün sıhhatini te’yid eder.”

Beyânülhak Gazetesi’nin 67. sayısının 1322-1323. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Abdülmuttalib, zebh vak’ası sonrasında oğlu Abdullah’ı evlendirme niyetine girer. Bu evlilikte oğlu adına yapacağı tercihte Yemen’de görüştüğü bir Yahudi hahamının tavsiyesi yol gösterici olacaktır. Tâhirülmevlevî makalesinde kurban etme vak’ası sonrasında Abdülmuttalib ve oğlu Abdullah’ın yaşadıkları hakkında detaylı bilgiler vermektedir:

“Cenab-ı Abdülmuttalib, zebh vak’asından sonra Hz. Abdullah’ı evlendirmek ve oğlu gibi torununu da sevmek emeline düştü. Kureyş kadınları arasında değerli oğluna küfüv olabilecek iffetli bir kız aradığı sırada eski bir tavsiye hatırına geldi. Yemen’e vuku bulan seferlerinden birinde Tevrat’ın sembolik ifadelerine âşina bir Yahudi hahamı ile görüşmüştü. Haham, Abdülmuttalib’in şerefli simasından zevalsiz bir güneşin mükemmel şekilde nurlar yayarak doğduğu yer olacağını ferâsetle anlayarak: “Senin neslinde nübüvvet ve saltanat görüyorum. Bunları da iki Abdümenâf arasında müşâhede ediyorum. Memleketine avdetinde Benî Zühre’den genç bir kız ile izdivaç et.” demişti. Abdülmuttalib Mekke’ye vürudunda Kusay b. Kilâb’ın birâderi Zühre’nin oğlu Abdümenâf’ın oğlunun kızı olan Hâle bint Vüheyb’i aldı ve söz konusu kadından Mukavvim, Hacl, Ğaydâk isimindeki oğullarıyla Safiyye nâmındaki kızı dünyaya geldi. Hâle’nin amcası Vehb b. Abdümenâf’ın on üç, on dört yaşlarında bir kızı vardı

ki şeref, asâlet, iffet ve güzel yüzlülük cihetinden Kureyş kadınları arasında eşsizdi. Âmine²⁶⁸ ismiyle isimlendirilmiş olan bu masumiyet âbidesinin Cenab-ı Abdullah ile evlilikleri çok parlak bir güzellik olmakla beraber Abdullah'ın alnını süsleyen nûr-u mübînin sâhib-i hakikisine teslim edilmesine de bir vasıta teşkil edecekti. Abdülmuttalib, bu mütalaalara binâen şerefli oğlunun elinden tutup Benî Zühre'nin efendisi olan Vüheyb b. Abdümenâf'ın evine götürdü ve pederinin vefâtı münasebetiyle amcasının himâyesi altında bulunan o yetime kızı yani Âmine'yi Abdullah'a eş olmak üzere talep etti.”

Tâhirülmevlevî, Abdullah ile Âmine'nin evlilik süreci ile ilgili verdiği bilgilerin ardından Hz. Âmine'nin babasının kızının evliliği esnasında hayatta olduğuna dair ihtilaflı beyanlara temas ederek şahsî kanaatini şöyle belirtir:

“Bazı tarihçiler, Âmine Hazretlerinin pederi, Vehb b. Abdümenâf'ın o esnâda hayatta bulunduğunu ve Cenab-ı Abdülmuttalib'in ona müracaat ettiğini iddia etmişse de biz ilk kavli –daha rikkatli olduğu için– daha münâsib buluyoruz. Vüheyb, bu uygun talebe memnuniyetle mutabakat cevabı vermekle hemen orada nikâh akdedildi ve gecesi şî'b-i Ebu Tâlib'de velîme ve zifâf icra olundu. Sabahleyin Hicaz güneşi Mekke'nin doğu tarafındaki, yüksek dağların zirvelerini yıldızlarken doğuş yerini yenileyen bir parlak ışığa karşı dermansız kalmıştı ki bu sermedi ışık, Abdullah'ın alnından Âmine'nin alnına intikal eden nûr-u Muhammedî idi. Yine o sabah inşirâhı titreyen gönülleri ve ağlayan gözleriyle karşılaşmış bir takım hüznü sîmalar vardı ki onlar Cenab-ı Abdullah'ın izdivaç şerefine mazhar olamayan ve yüce mazhariyetinden dolayı Hz. Âmine'ye gıpta eyleyen Kureyş kızları ve kadınları idi.”

Beyânülhak Gazetesi'nin 68. sayısının 1338-1340. Sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın, annesi Âmine ile evliliği öncesi onunla evlenmek isteyen Fâtıma bint Mürre el-Has'amiyye ile arasında geçen konuşmalara değinir ve süreç hakkında detaylı bilgiler verir:

“Hz. Abdullah, üç gün kadar gelin odasında kaldıktan sonra dışarıya çıktı. Beyt-i Mükerrrem'i tavaf için Harem-i Şerîf'e yürüdüğü sırada “Fâtıma bint Mürre el-Has'amiyye” adındaki bakire kıza tesadüf etti. Bu güzel yüzlü genç kız, Yemen'de “Tebâle” beldesinden olup memleketinde iken semâvi kitapları mütalaasıyla Mekke'de doğacak bir mukaddes

²⁶⁸ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Hz. Peygamber'in annesinin şerefli ismi, yazıldığı tarzda olup “Emine” değildir. Mevlid-i Şerif şiirindeki “ Âmine hâtun Muhammed ânesi/ Ol sadeften doğdu ol dürr dânesi” beytinin yanlış bir şekilde “Emine” şeklinde tab edilmiş olmasından yaygınlaşan bu galat tashih edilmeye layıktır.”

masumun peygamberlerin sonuncusu ve âlemlere rahmet olacağını öğrenmişti. O çok kıymetli incinin sadeği ve o nübüvvet güneşinin doğacağı şerefli yer olmak hülyasıyla mübarek şehre hicret ederek kehanetteki kemali gibi iffet ve cemali ile şöhret kazanmıştı. Kureyş gençleri arasında Cenab-ı Abdullah, dikkatli bakışlarını celbettiğinden uzun uzadıya simasındaki yücelik ve tavırlarındaki asâleti tetkike başlamış ve muhterem gencin peygamber babası olabileceğine kendisinde güçlü bir kanaat peyda olmuştu. Abdülmuttalib'in rüyası ve yüz deve mukabilinde Abdullah'ın boğazlanmaktan kurtuluşu üzerine zannı kesin bir bilgiye dönüşerek o nübüvvet hazinesinin yatak arkadaşı ve Hz. Peygamber'in annesi olmaya karar vermişti. Şu karar mucibince iffet sahibi kızların cesur bir kumandanı olarak Cenab-ı Abdullah'ı fikren olduğu gibi bakışıyla da takibe koyulmuştu. Hz. Abdülmuttalib'in kıymetli oğlunu evlendirmek için Âmine'nin amcası Vüheyb'in evine götürdüğü esnâda kâhine Fâtıma, gölge gibi takip ettiği, varlık âleminde ender rastlanan varlığa yetişmiş ve ölümden kurtuluşu için feda edilen develer miktarı vermek şartıyla vuslatına nail olmayı istirham eylemişti. Cenab-ı Abdullah, Fâtıma'nın şu talebine karşı:

Emma 'l-harâmi fe 'l-memâtü dînehu

Ve hallu lâ halle festebîneh

Yuhmi 'l-kerîmu ırdihû ve dînuhû

Fekeyfe bi 'l-emri ledâ tebğîneh

şiiiryle mukabele ederek kâhinenin arzusu haramı işlemek ise ölüm ondan ehven olacağını, yok maksadı helali olmak ise bu da ancak nikâh ile husûle gelebileceğini ve pederiyle beraber bulunduğu cihetle daha ziyâde konuşmağa vakti olmadığını söylemiş ve bilahare Fâtıma'nın emel ettiği saadet Hz. Âmine'nin nasibi olmuştu.”

Yazarımız makalenin bu kısmında önce Fâtıma ile Hz. Abdullah'ın, evlilik sonrası görüşmeleri ve konuşmaları hakkında bilgiler verir. Sonrasında söz konusu kadının ismine dair tarihçilerin ihtilaflarına değinerek kısa bir çözüm sunar:

“Cenab-ı Abdullah, tesâdüf ettiği bu müştâkaye önceki talebini hatırlatmak ile arzu ettiği surette nikahlayabileceği bir eş olmasını teklif etti. Fâtıma ise bu teklif olmazdan evvel o asil simaya bakışlarını odaklamış ve Abdullah'ın alnını süsleyen park nurun başka bir yere geçtiğini görmüştü. Tam bir ümitsizlik içinde: “Ey Abdullah! Ben nefsânî bir arzu ile sana visal talebi yapmamıştım. Yüzünde gördüğüm bir nurun parladığı yer olmak maksadında idim. Fakat ne çâre ki kaderin takdirine tevâfuk etmedi. Geçen gün benden ayrıldıktan sonra ne yaptın?” dedi. Cenab-ı Abdullah, “o gün Âmine bint Vehb ile nikâhı ve gecesi zifâfı icrâ edildiğini” söyledi. Fâtıma, kendisince kara haber telakki ettiği şu mutluluk dolu haberi işitince hüznü dolu

bir şiir söyler. Fâtıma'nın önceki talebi için “Kad kâne zâlike merretün fe'l-yevme lâ” dediği “O bir defa olmuştu. Lakin bugün olmaz.” mealini ifâde eden sözü, bir fiil için pişmanlık göstermek mevkiinde îrat olunur bir darb-ı mesel hükmünü almıştır. Bazı tarihçiler, Hz. Abdullah'a visal teklif eden iffetli kadının “Leylâ el-Adeviyye” isminde bir genç kız olduğunu, bazıları da Varaka b. Nevfel'in kız kardeşi olup Ümmü'l-Kıtâl denilen “Kuteyle” yahut “Rukiyye” bulunduğunu yazmışlardır. Câizdir ki onlar da izdivaç talebi etmiş olsunlar.”

Beyânülhak Gazetesi'nin 69. sayısının 1354-1356. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde önce Hz. Peygamber'in doğduğu yıl Mekke'de meydana gelen olağanüstülüklere değinir. Akabinde Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın evlilik sonrasında Medine'ye yaptığı seyahat ve bu seyahatte hastalanarak vefat edişi hakkında detaylı bilgilere yer verir:

“Hz. Peygamber'in irhâsâtı²⁶⁹ olmak üzere menkuldür ki, nûr-u Muhammedî'nin Abdullah'ın alnından Âmine'ye geçtiği değerli gecede Mekke ve havâlisinde bulunan putların hepsi oldukları yerde yüz üstüne devrilmiş ve sanki “Câe'l-hakku ve zeheka'l-bâtıl”²⁷⁰ Kur'ân hükmü evvelce sâbit olmuştu. Hz. Peygamber'in doğduğu mukaddes gecede vukua gelen fevkalâde haller arasında putların yere kapanması ve güya o ândan itibâren İslâm dininin putları çiğneyen ayağı altına uzanmış olması sayılabilir. Yaratılış âleminde Rahman'ın bir merhameti olan Resûlullah'ın gelişine varlık âlemi rağbet gösterdiği günlerde Kureyş kavmi kıtlık ve zaruret içinde iken feyz ve berekete nâil olduklarından rızkın bol olduğu o yılı “Senetü'l-feth ve'l-ibtihac” (Mutluluk ve fetih senesi) isimlendirdiler. Bu mübârek sene içinde ve izdivacından birkaç ay sonra Cenab-ı Abdullah, ticâret amacıyla Medine'ye gidecek bir kafiye refakat etti ki pederinin oradaki akrabasını görecektik, hem de hurma alarak Mekke'ye getirecekti. Mukaddes şehre geldiğinde Benî Adî b. Neccâr'a²⁷¹ müsafir olup birkaç gün ikamet etti. Ne yazık ki ağırca hastalanıp ölüm döşegine düştü. Seyahat arkadaşları geri dönmeye mecbur olduklarından Abdullah'ı orada bıraktılar ve Mekke'ye gelince şerefli babasına keyfiyeti haber verdiler. Cenab-ı Abdülmuttalib, Hz. Abdullah'ı alıp getirmek için büyük oğlu Hâris'i yahut – Üsdü'l-Ğâbe'nin²⁷² nakline ve en sağlıklı rivâyetlere göre– Zübeyr'i Medine'ye gönderdi.

²⁶⁹ *İrhâsât*, daha sonra peygamber olacak olan kimse doğmadan önce meydana gelen veya çocukluk ve gençlik devrelerinde harikulade hallerin görülmesidir. Hz. Peygamber açısından Fil Vak'ası gibi... (bk. Dahlân, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 1/40).

²⁷⁰ “Hak geldi bâtil yıkılıp gitti!” (el-İsrâ 17/81)

²⁷¹ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Bu Neccâr denilen adamın ismi Temîm olup neccâr âletinden keserle kendini sünnet ettiği, yahud keserle bir şahsın yüzünü paraladığı için “Neccâr” lakabıyla iştihar etmiştir.”

²⁷² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 1/122.

Zübeyr, Medine'ye geldi amma bir aydan beri hasta yatan kardeşini ölüm sekeratında buldu. Birâderine dermansız kalan üzüntülü bakışlarıyla veda ettikten sonra Cenab-ı Abdullah, yirmi beş, yirmi altı yaşlarında bir genç olduğu halde gurbette vefat eyleyerek “Dâru'n-Nâbiğa” denilen menzile defnolundu. Hz. Peygamber, kıymetli validesiyle Medine'yi teşrif buyurduğu vakit burada konaklamış ve hicretten sonra bu mevkii tanıyıp “İşte validemin beni getirdiği burası idi.” buyurmuştur. O mübarek yer elân Medine-i Münevvere'de meşhur ve ma'murdur.”

Tâhirülmevlevî makalesinin bu kısmında Hz. Abdullah'ın vefatı üzerine eşi Hz. Âmine'nin onun hakkında söylediği mersiye ve tercümesini Hacı Zihni Efendi'nin *Meşâhirü'n-Nisâ'* isimli eserinden iktibas eder. Mezkûr mersiye'nin tercümesi şöyledir:

“Bathâ-i Mekke ciheti Âl-i Hâşim'den boş kaldı. Yani Hâşimîler içinde onun yerini tutacak olmadığı cihetle onlardan müstesna bir fert olan Cenab-ı Abdullah'ın yokluğuyla güya ki Mekke'nin derinlikleri büsbütün Âl-i Hâşim'den boş kalmış oldu. Hânesinden kefenler ve örtüler içinde çıkarak lahde gitti. Ölümün davetine icâbet etti. Fakat gerçek ölüm, onun yerine arkadaşları ve sevenleri çokluk ve kalabalık üzere elden ele almakta edilir. Ecel onu yanlışlıkla alıp gittiyse de insanları büyük bir üzüntü kaplasın ki atâsı çok şefkatli ve kerem sahibi bir zât idi demektir. Âh.”²⁷³

Müellifimiz makalenin son kısmında mersiye'yi coğrafi bilgiler ve Arap dili ve edebiyatı çerçevesinde tahlil edip Abdullah'tan miras olarak kalan şeyler hakkında kısaca bilgiler verir:

“ ‘Afâ’ kelimesi gerçi bir şey yerle bir olmak manasında ise de burada “min” ile kullanılmış olunması karinesiyle “boş olmak” manasını içermiştir. Bathâ-i Mekke, “Ahşabân” tabir ettikleri Ebû Kubeys Dağı ile Ahmer Dağı arasından ibaret olup Kureyş kavminin en değerli ve şerefli takımı orada oturur. Onlara “Kureyşü'l-Bathâ” derler idi. Bir takımı dışta oturup onlara da “Kureyşü'z-Zevâhir” tabir ederlerdi. Şimdi Hz. Âmine “Mekke'nin Bathâ cânibi Âl-i Hâşim'den boş kaldı.” demekle kocası Cenab-ı Abdullah'ın hem Hâşimîlik hem de Kureyşü'l-Bathâlık şereflerini câmi övülmeye layık şerefli bir Kureyşli olduklarını iş'âr buyurmuş oldular. “Fellehu dürrühâ” Hz. Peygamber kıymetli pederinin âhirete göç etmesinden iki ay kadar sonra şehadet âlemine gözlerini açmıştır. Yetim olarak doğup garip olarak vefât ederek yetimler ve gariplere merhamet ve ikramı “İrhamu'l-yetâmâ ve ekrimu gurabâi fe inn küntü fi's-sıgâri yetîmen ve fi'l-kiberi garîben”²⁷⁴ hadis-i şerifiyle emir buyuran Hz.

²⁷³ Mehmed Zihni Efendi, *Meşâhirü'n-Nisâ'*, 1/19-20.

²⁷⁴ Tâhirülmevlevî'nin iktibas ettiği bu rivayet, Aclûnî'nin halk arasında hadis diye dolaşan rivayetleri ele aldığı *Keşfü'l-hafâ* isimli eserinde, mevzû yani uydurma olduğu bilgisi ile yer almaktadır. [bk. Ebu'l-Fidâ İsmail

Peygamber, şanlı babalarından “Ümmü Eymen” isminde bir câriye ile beş baş deve ve bir sürü koyuna varisçi olmuşlardır.”

2.12. Fil Vak’ası

Beyânülhak Gazetesi’nin 74. sayısının 1434-1435. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vak’a-yı Fîl Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde Yemen vâlisi Ebrehe’nin, Yemen idaresinin Arabistan’daki eski güç ve ihtişamına kavuşması arzusuna ve bu arzusunu gerçekleştirmek için Yemen’e merkezî bir özellik kazandıracak bir yapının inşasına teşebbüsü hakkında bilgiler verir:

“Ebrehe, Yemen hükûmetinde yerleşince nüfuz dairesini genişletmek, oturduğu tahtın eski güç ve saltanatını iade eylemek arzusuna düşmüş, Hicaz’a doğru yürüyüp oradan Irak’ı, Sûriye’yi, hatta Anadolu’yu çiğnemek hayalini kurmağa başlamıştı. Fakat bu arzunun elde edilmesi ve bu hayalin hakikate dönüşmesi için evvela Hicaz’ı ve Hicâzîleri elde etmek lazım geliyordu. Meskenleri itibarıyla bir düşmana birleşerek mukabele eyleyecekleri gibi, tenkil edilmiş olsalar bile galip askerlerin çekilmesi üzerine yine isyana kalkışacaklarından tasavvur ettiği fetihlere mâni olacaktı. Bundan başka Hicaz Arapları, maddî güçten ziyade manevî heybetten ürktükleri cihetle onlara manevî bir vasıta ile boyun eğdirmek kabil olabilecekti. Ebrehe, bu hususu düşündüğü sırada Hicaz sâkinlerinin Ka’be-i Mükerrreme’ye olan aşırı tazimlerini işitmiş ve taştan, çamurdan yapılmış bir binaya bu kadar ihtiram edilirse yaldızlı süslemeleri itibarıyla onu gölgede bırakacak bir ibâdethaneye daha ziyade çekilirler zannına düşmüştü. Şu zannı tahakkuk etse, yani Hicâz halkı da Ebrehe’nin yaptıracığı binaya teveccüh eylemiş olsa idi onun bânisi de muhterem ve mükerrrem sayılacağından fethedici azmine hiçbir şey mâni olamayacaktı. Lakin bilemiyordu ki Yüce Ka’be’nin umum için teveccühe mazhar olması taşının toprağının ziynet ve sadeliğinden değil, Hz. İbrahim’in onu yapması, daha doğrusu izafet şerefiyle Beytullah bulunmasından ileri geliyordu. Ne ise şu hayalci siyâsi tuzağını hak bir suret üzere göstermek için İseviliğin yayılmasına hizmet fikriyle bir kilise yaptırdığından ve bunun Kasr-ı Ğumdân’ı unutturacak derecede mükemmel olacağından bahsederek Necâşi’den izin istedi.”

Tâhirülmevlevî bu giriş cümlelerinin ardından Ebrehe’nin planladığı yapı için Necâşi’ye model olarak gösterdiği Kasr-ı Ğumdân hakkında detaylıca bilgiler verir:

b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlû’l-ilbâs*, nşr. Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2000), 1/270.]

“**Ğumdân:** Yemen’de meşhur bir kasrın ismidir. Bina edeni hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Bazı tarihçiler Dahhâk-ı Mârî’nin, bazıları Yemen krallarından Yeşrah b. Yahsab’ın, bazıları da Belkîs adına Hz. Süleyman’ın bina ettirdiğini yazmışlardır. Câizdir ki bu kasrın genişletilmesi ve tezyini için hepsi çalışmış olsun. Kasr-ı Ğumdân sarı, beyaz, yeşil, kırmızı olmak üzere dört tane büyük ve geniş duvarla kuşatılmış olup içinde yedi katlı ve her katı kırk arşın yüksekliğinde bir kasır daha varmış ki bunun en üst katında renkli mermerden yapılmış sütunlarla müzeyyen bir dâire mevcud imiş. Kasrın dört köşesinde taştan birer aslan heykeli dururmuş ki içleri oyuk olduklarından aşağılarından giren rüzgâr ağızlarından çıkarken aslan sesini andırmış. Gece yakılan kandillerin aydınlığı uzaklardan şimşek ziyası gibi görünür, yakınlarından bakanların gözünü kamaştırmış. Elden ele geçip Ebrehe’nin de hükümrânlık tahtının olduğu bu kasır, Habeşlilerin Yemen’de yıkılmasından sonra Himyerîlerden Seyf b. Zîyezen’e intikal etmiş ve Hz. Osman’ın hilafet zamanında yıkılmıştır. Endülüs’ün meşhur şâirlerinden Ebü’l-Bekâ Sâlih (ö. 684/1285),

Liküllî şey’in izâ mâtemme noksânin

Felâ yuğırru bitîybu’l-ıyşu insânin

açılış beytiyle başlayan meşhur mersiyesinde:

Ve yentazî küllü seyfin li’l-fenâi vele

Kâne İbn-i Zîyezen ve’l-ğamdi Ğumdânin

beytiyle buna telmih ediyor.

Ders verme hizmeti ile övünür bulunduğum “Dârü’ş-Şafakati’l-İslâmiyye” me’zûn talebelerinden Kilisli Şurahbil Efendi tarafından meâlen ve nazmen tercümesi yapılan bu mersiye, Endülüs İslâm ahalisinin dûçâr olduğu felâketi hikâye eder ve o vakit bunlara yardımda bulunmayan Müslüman krallara eleştirileri hâvidir ki, “Ey Allah’ın kulları, hepiniz müslüman olduğunuz ve bir birinizin kardeşi bulunduğunuz halde aranızdaki bu tefrika nedir?” mealindeki beyit o cümledendir.”

Müellifimiz makalenin son kısmında Ebrehe’nin yaptırdığı yapının “Beytü’l-Kulleys” adında olduğunu belirttikten sonra yapının Arabistan halklarını çekmek amacıyla donatılan özellikleri hakkında detaylı bilgiler verir:

“Ebrehe, Necâşi’den müsaade alınca “Beytü’l-Kulleys” nâmıyla bir bina inşasına teşebbüs etti. Hind ve İran gibi o vakitler medeniyet ve ma’muriyeti müterakki bulunan memleketlerden muktedir mühendisler, mâhir mimarlar getirerek mermer ve somâki taşlarla gayet müzeyyen ve düzenlenmiş bir kilise inşâ ettirdi. Hristiyanları çekmek için dışarısına

büyük çanlar, içerisine abanozdan, fildişinden yapma kürsüler koydurduğu gibi Arap putperestlerini çekmek için altından, gümüşten mamul putlar ve heykeller hatta Himyerîlerin mabudu bulunan “Kâîb” ve “İmreeti Kâîb” nâmında altın levhalarla kaplanmış iki ağaç parçasını da yerleştirmeden geri durmadı. Yıldızlara tapan Sâbiîleri de hoşnut etmek için iki adet küre ve gezegenlerini suretlerin içeren altından bir ağaç i’âmîni de ihmal eylemedi. Şu haliyle âdetâ uluslararası bir mabet hâlini alan şu binanın umum Yemen ve Hicâz ahalisince ibâdethane kabul edilmesini ve Ka’be gibi hac mevsimlerinde ziyaret ve tavaf olunmasını ilan ettirdi.”

Beyânülhak Gazetesi’nin 76. sayısının 1466-1467. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vak’a-yı Fîl Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellimiz bu makalesinde Ebrehe’nin Ka’be’ye karşı hürmeti kırmak ve Arabistan halkına odak noktası olması için inşa ettiği Beytü’l-Kulleys adlı yapıya karşı Arap halkının gösterdiği tepki ve sonrasında Fil Vak’ası’na doğru varan süreç hakkında detaylı bilgiler verir:

“Hz. İsmail’in apaçık dininin bakiyesi olmak üzere tazim ve tekrîm ettikleri Ka’be’den yüz çevirmek ve Yemen’de ihdâs olunan bir umumi mabedi ziyâret ve tavaf eylemek Hicaz’ın medenî ve bedevîleri için kabil değildir. Buna binâen Ebrehe’nin ferman ilanı güzel bir etki bırakmak şöyle dursun ekser kabilelerin ağzından sudur eden ret sayhaları arasında kayboldu. Hatta Kinâne kabilesine tebliğ irâde eyleyen bir münadinin ayrılıkçı sesi, hançeresini delip geçen bir okla kestirildi. Hatta Nüfeyl b. Habîb-i Has’amî yahut Kalmes b. Abdullah b. Fukaym adında millî taassubu coşkun bir bedevi San’a’ya kadar giderek nasılsa kolayını bulup Beyt-i Kulleys’in içine girdi ve duvarının yıldızlarını telvis etti. İbâdetten ziyade siyâset fikriyle yapılan şu binanın bu suretle terslenmesi Ebrehe’nin yüzünü kızarttı. Tahkîk ile bu işe cesaret edenin Hicazlı olduğunu öğrenince bilumum Hicazlıların büyük tavaf yeri olan Ka’be-i Mükerreme’yi yıkmak ve onu tavaf edenlerin ve orada ibadet edenlerin yüreğini yakmak hayâline düştü. Bunu yaparsa zorbalığına bulaşan hakaret şaibesinden temizlenecek zannediyordu. Deve gibi kendisini ta’kibe yatkın olan askerini ihzâr ederek Ka’be’yi tahrib ve ahâlisini korkutmak için filler ile ordusunu teçhiz ve takviye eyledi. Fillerden biri gayet iri olup rengi beyaz ve künyesi “Ebu’l-Abbâs” idi.”

Tâhirülmevlevî bu giriş cümlelerinin ardından konuyu derinlemesine ele almıştır. Bu minvalde evvelemirde orduların önünde hayvan sürülerinin tutulmasının İslâm’a ve hak dine karşı yapılmış ortak bir tavır gibi olduğuna numune getirir. Akabinde Ebrehe ordusuna karşı

Arap kabilelerinin mücadele girişimlerine değinir. Sonrasında ise Fîl ordusunun konakladığı Muğammis isimli yer hakkında Yâkût el-Hamevî'den (ö. 626/1229) detaylı bilgiler aktarır:

“Tuhaf tesadüftür ki Hz. Peygamber'in doğumundan evvel, Beytü'l-Muâzzam'ı tahrip fikriyle giden haçlı ordusunun önünde filler olduğu halde, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden beş, altı asır sonra Beytü'l-Mukaddes'i kurtarma emeliyle yola çıkan bir haçlı ordusunun önünde de kazlar bulunurdu. Hayvan sürülerini ta'kib eden bu insan kümelerinin hareketleri tarihî birer komedi sayılsa yeridir.

Ordu hareket eylemekle beraber daha Hicaz hududunu geçmeden Kureyş'in fedakâr ileri gelenlerinden Zû Nefer adındaki bir zâtın maiyetiyle karşılaştı. Daha sonra da Nüfeyl b. Habîb'in, yahut Bâis b. Halef ile birâderi Ğafres'in kumandası altındaki Nehrân ve Nâhis kabilelerinin taarruzuna uğradı. Bu itirazcıların maksatları Ebrehe'yi Mekke üzerine yürümekten men' etmek olduğu halde kendileri mağlup, reisleri bulunan Zû Nefer ile Nüfeyl esaret zincirine girmiş oldular. Esîr kumandanlardan Nüfeyl'in zinciri –kılavuzluk etmek şartıyla– boynundan çıkarıldı. Tâif'e kadar geldiler. Orada “Ebu Riğâl” isminde başka bir kılavuz aldılar. Hz. İbrahim'i yakmak için odun taşıyan katır gibi bu azgın grubun rehberliğini deruhde eden Ebu Riğâl, Ebrehe ile ordusunu “Muğammis” denilen mevkîye kadar getirdiyse de orada çatlayıp cehenneme gitti. 626 senesinde vefat edip *Mu'cemü'l-büldân*²⁷⁵ unvanlı mühim ve muteber bir eser bırakan Yâkût el-Hamevî, Muğammis kelimesini önce *Muğammes*; sonra *Muğammis*; daha sonra *Mağmes* olarak üç türlü ele aldıktan sonra Tâif yolunda Mekke'ye iki, üç fersah mesafesi bulunan bir mevzi olduğunu ve Ebu Riğâl'in bu mevzideki kabrinin Araplar tarafından recmedildiğini yazıyor. Hz. Peygamber'in def-i hacet amacıyla Mekke'den buraya geldiklerini de ilâve ediyor.”

Beyânülhak Gazetesi'nin 77. sayısının 1486-1487. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vak'a-yı Fîl Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde Mekke'ye yaklaşan Ebrehe ve ordusuna karşı Mekke reisi Abdülmuttalib'in gösterdiği tepkiye değinir. Ebrehe ve Abdülmuttalib'in görüşmeleri hakkında detaylı bilgiler verir:

“Ebu Riğâl'in helâki o derece kötü bir tesiri oldu ki bundan az, çok herkes uğursuzluğa yormaya başladığından ilerlemek emeli âdetâ geri kalmak derecesine geldi. Ebrehe, maiyetini teşci' için derhal bir fırka tertîb ederek Esved b. Maksûd ile Mekke üzerine sevk eyledi. Hem

²⁷⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 5/188.

Mekkelilerin harekâtını keşfe, hem de her ne bulursa yağmaya me'mur olan bu müfreze, gasb ve yağma eylediği birçok deve ile avdet etti. Develerden iki yüzü Abdülmuttalib Hazretlerinin, mütebâkisi sâir eşrâfın malı idi. Bunları gasb eylediği halde sahiplerinin ses çıkarmadığını haber alan Ebrehe, Mekkelileri yıldırıldığına ve müdâhale olmadan Beyt-i Şerîf'i yıkabileceğine hükmetti. Tahribine engel olmazlarsa kendilerine ilişmeyeceğini ehl-i Mekke'ye tebliğ için reislerini çağırmaya karar verdi ve "Hunâta" isminde bir adamı Beldetü'l-Haram'a gönderdi. Hunâta –kavmin reisi olmak üzere kendisine gösterilen– Abdülmuttalib'i görünce heybetinden şaşırdı. Şaşkınlıkla dili dolaştı. İradesiz bir şekilde kapanıp yüzünü Abdülmuttalib'in ayaklarına sürdü. Sonra Ebrehe'nin teklifiyle gelişini tebliğ etti. Abdülmuttalib "Emîrinizin yıkmak istediği Ka'be, Allah'ın evi ve Hz. İbrahim'in ise inşa ettiği binadır. Sâhibi sizin taarruzunuzdan onu hıfz eder. Bizim müdafaa ve muhafazamıza ihtiyacı yoktur." diyerek devesine bindi ve Hunâta ile Ebrehe'nin yanına yürüdü. Ordugâha gelince Ebrehe'ye ma'lûmât verilmek için bir müddet durduruldu. O sırada mahbûs bulunan Zû Nefer'le görüştü. Zû Nefer, Abdülmuttalib'in asâlet ve değerli karakterinden bahs ile hakkında ihtirâm olunmasına dair –Fîl-i Mahmûdî'nin seyisi– Üneys'e haber yolladı. Abdülmuttalib hem fili görmek, hem fili yöneten ile görüşmek kasdıyla Üneys'in çadırına geldi. İçeriye girince o koca fil yere yatıp hortumunu Abdülmuttalib'in ayaklarına sürmek suretiyle ta'zim ve tekrîmde bulundu. Üneys, Zû Nefer'in kelâmı ile fil-i Mahmûdî'nin ihtiramını Ebrehe'ye arz ile muhterem ziyaretçinin hakkında dikkatini celbetti. Filin gösterdiği itaat Ebrehe'nin şaşkınlığını ve Abdülmuttalib hakkında hürmet ve haşyetini mûcib olmakla yanına getirdiklerinde istikbal için tahtından aşağıya indi ve tahtının önüne bir kumaş yaptırıp Abdülmuttalib'in yüzündeki güzellik ve tavırlarındaki netlik Ebrehe'ye o kadar te'sir etti ki ne istese verecek, hatta "Ka'be'yi yıkma!" dese tahribinden vaz geçecek idi. Bunu kendisine de ima için: "Ne arzu edersen söyle infâz edeyim." diye sordu. Abdülmuttalib: "Gasbedilen develerin iâdesinden başka bir şey istemem." istiğnâsında bulununca Ebrehe'nin canı sıkıldı. "Adam! Ben de seni gördüğüm vakit bir şey sanmıştım. Pek düşük himmetliymişsin. Develeri isteyeceğine Ka'be'nin yıkılmamasını talep etsen olmaz mıydı?" iğnelemesine kalkıştı. Abdülmuttalib, şu ta'rize Hunâta'ya verdiği cevapla mukabele ettiğinden Ebrehe, develerin Mekke'ye gönderilmesini ve askerinin de Ka'be üzerine yürümesini emretti."

Yazarımız makalenin son kısmında Abdülmuttalib'in Mekke'ye dönüşü ve halkın muhtemel işgale karşı alması gereken tavra değinir. Akabinde Ebrehe ve ordusunun helak olma süreci hakkında detaylı bilgiler verir:

“Develer Mekke’ye gönderildiği, ordu da harekete başladığı sırada Abdülmuttalib, mübarek şehre döndü ve ahâlinin Cebel-i Sebîr’e çıkıp kaderin cilvesine muntazır olmasını tenbih ve nasihat etti. Ahâli dağlara çekildiği esnâda kendisi Ka‘be kapısının halkalarına sarılıp tahammülü aşan bir yangın ile, “İlâhî! Herkes kendi evini muhafazaya çalışır. Sen de Beyt-i Mukerrem’ini hıfz eyle. Bu gün Ehl-i Beyt’ini, haç takan Hristiyanlara karşı gâlip ve muzaffer kıl. Onların haçlıları ve ezici kuvveti, senin kuvvet ve kudretine galebe etmesin.” mealinde olan bir şiir ile Yüce Allah’a niyazını arza başladı. Ebrehe, askerini –Müzdelife ile Mekke arasındaki– Vâdi-i Muhassir’de tertip ettikten sonra fil-i Mahmûdî’yi öne geçirip Mekke’ye girmek teşebbüsünde bulundu. Fakat fil, Ka‘betullah’a doğru yürümek değil, kımıldanmak bile istemediğinden şaşırıldı kaldı. Edilen mesâi ve gösterilen çabalara rağmen fil, bir adım ilerlemiyor, lakin başka tarafa yönlendirilirse süratle koşuyordu. Bir türlü Mekke tarafında sevk olunamayan bu hayvanı sarhoş edip de yürütmek için tulum dolusu şarap içirdiler. Tecrübe bitti, fakat şarap boşuna gitti. Çünkü fil yine Mekke’ye doğru yürümedi ve itilip kakıldığı, vurulup dövüldüğü halde uzanıp yattı. Şu uğraşma arasında deniz cihetinden kara bulut gibi bir takım kuşların uçup geldiği görüldü. Bu kuşlar Ebrehe’nin azgın askerlerinin üzerine gelince gagalarıyla tırnaklarında getirdikleri üçer taş bıraktılar. Katran rengi nohut ile mercimek arası büyüklükte olan bu taş yağmuru isabet ettiğini bir daha kalkmamak üzere yere serdi.”

Beyânülhak Gazetesi’nin 79. sayısının 1520-152. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vak’a-yı Fîl Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde Fil Vak’ası’nın başkahramanları olan ebâbil kuşları hakkındaki âyetlere dair âlimlerin ihtilaflarına değinir. Fil suresinin ilgili âyetleri hakkında Hüseyin Vâiz’in yaptığı tefsirden alıntılar yapar ve Fil ordusunun salgın hastalıkla öldükleri hakkındaki görüşü aktarır değerlendirilmesini kısaca yapar:

“Bu kuşlar ile aldıkları taşların keyfiyet ve mahiyeti hakkında âlimler arasında ihtilaf vardır. Hüseyin Vâiz (ö. 910/1504-1505) merhum “Ve ersele aleyhim tayran ebâbil” âyet-i kerimesini “Ve onların üzerine Hind okyanusu sâhili tarafından guruh guruh kuşlar gönderdi ki gagaları kuş gagası gibi, pençeleri köpek pençesi misilli, başları yırtıcı hayvanlara benzer bir şekilde idi. Diğer rivayete göre: Tüyleri, gagaları sarı bir takım kuşlar” ibâresiyle tefsir ettikten sonra “Termîhim bihicâretin min siccîl” âyeti için de “Kuşlar, o askere çamurdan taş, yani taşlaşmış çamur atarlardı.” mealinde olmak üzere tefsir ediyor.²⁷⁶ Bazı tefsir âlimleri ise bu taşların düşmesiyle orduda bulaşıcı hastalıklar zuhur ederek askerlerin çoğunu yere uzattığını

²⁷⁶ Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, *Mevâkib*, trc. İsmâil Ferruh Efendi, 2/517-519.

yazıyor. Her ne ise “Tenevve’tü’l-esbâbi ve’l-mevtû vâhidün” (Sebepleri çeşit çeşit olsa da ölüm tektir) hakikatince bu azgın topluluktan bir kısmı hemen orada ölmüş, bir miktarı da yaralı ve ma’lul olarak kaçarken yollarda düşüp kalmıştır.”

Müellifimiz Fil Vak’ası’nın sonuçlarını aktarırken önce Fil Ordusu’nun kumandanı Ebrehe’nin ölümü hakkındaki iki rivayeti aktarır. Sonra makaleye ait dipnotta Ebrehe hakkında tarihçilerin ihtilaf ettiği meseleyi ele alarak çözüm getirmeye çalışır. Akabinde vak’a esnasında Abdülmuttalib’in Ka’be’nin kapılarına asılarak yaptığı dua ve yakarışlar hakkında bilgiler verir:

“Ebrehe’nin helak şekline gelince bu hususta iki rivayet vardır ki birincisine göre Habeşistan’a kadar firar ederek Necâşi’nin huzurunda yaşananları anlatırken Necâşi’nin: “Acâib! Bunlar nasıl kuşlarmış ki bir orduya böyle şiddetli azap edebilmişler?” demesi üzerine Ebrehe başını kaldırıp kendini Mekke’den beri takip eden bir kuşu göstermiş ve sâirleri de bunun gibi idi dediği sırada kuşun attığı taşlardan ölü olarak yere yuvarlanmıştır. İkincisine bakılırsa Mekke’de uğradığı aldığı yaranın te’siriyle parmakları ve sair âzası dökülerek Yemen’e gidebilmiş ve orada acıklı ıstıraplar içinde dünya hayatını terk eylemiştir.

Harem sınırlarında olan Ebrehe ve askerinin Allah tarafından perişan ve her birinin canını kurtarmak için “kaçacak yer neresi deyici” bir halde olduğu hengâmda Abdülmuttalib hazretleri Ka’be kapısının halkalarına sarılmış ve Allah’ın merhamet dergâhına iltica eylemişti. Gözlerinden ateşli yaşlar, dudaklarında şu hüznü inlemeler cereyan ediyordu:

“Ey Rabbim! Mekke halkının senden başka kimsesi yok. Ey Rabbim! Senin himayenden başka onların düşmanlarını engelleyecek yok. Eğer Beyt’inin düşmanları Mekke’ye girerlerse, senin şehrini harap mı etsinler?” münâcâtı hitam bulunca Ebû Kubeys Dağı’na çıkarak vâdiye baktı. Ebrehe askerlerinden sağlam fert kalmadığını görünce kahra duçar olduklarını anladı. Dağdan inip yanına “Ebû Mes’ûd es-Sekafi” ve Hz. Osman’ın pederi Affân’ı aldı. Ordugâha kadar gitti. Orada bulabildikleri mallar ve eşyadan diledikleri kadar ganimet edindiler. Bilahare sâirlerine de haber verdiler. Kureyş kavmi şu sâyede epeyce refaha kavuşmuş oldu. Musibetin ta kendisi olan Ebrehe’nin gelişi, Mekkeliler için katıksız bir saadet hükmünü aldı.”

Müellifimiz, Ebrehe’nin Ka’be’yi yıkmaya teşebbüsünde başarılı olmamasına rağmen helak edilmesi, buna mukabil Haccac-ı zâlimin Ka’be’ye zarar verecek şekilde Mekke’yi mancınıklara tutmasına rağmen helak olmaması sorusuna önce *Sîretü’l-Halebiyye* yazarının verdiği cevabı aktarır, sonra kendisi aynı konudaki kanaatini belirtip şu şekilde izah eder:

“*Sîretü'l-Halebiyye* sâhibi Vak'a-yı Fil'i yazdıktan sonra “Ebrehe, Beyt-i Mükerrerem'i tahribe teşebbüsü üzerine Allah'ın kahrına uğramış oldu da Haccâc, mancınık ile Ka'be'yi yıkmışken bir şey olmadı.” suali üzerine “Haccâc'a bir şey olmaması, aslî maksadı Abdullah b. Zübeyr'i tazyik etmek olup o da muhasara esnâsında attığı taşlarla Ka'be'nin bir tarafı da yıkılmış olmasından idi.” diye cevap veriyor.²⁷⁷ Bu âciz kul da der ki: Vâkıa Haccâc, Beyt-i Şerîf'i yıkmak için geldiği cihetle kahr-ı İlâhî'den korunmuş kaldı. Fakat dikkat edilirse şu korunmuşluğun pek yüzeysel olduğu gayet âşikârdır. Çünkü Emevî kralı Abdülmelik'in rızâsını tahsil için İbnü'z-Zübeyr'i elde edeceğim diye Beytullah'ın damını tahripten, Beldetullah ahâlisini kuşatma ve tazyikten çekinmeyen o herif manen o kadar İlâhî kahra maruzdur ki bu gün bile kötü adını yâd eyleyenler ismi anıldığı an derhal tahkîr vasfı olan “zâlim” sıfatını ilâve ederler. 95 Ramazan'ında, yani tam 1233 sene evvel geberdiği halde el'ân umumi nefretten kurtulamayan ve tarih sayfaları durdukça kurtulamayacak olan kınayıcı İlâhî bir kahırdan korunmuş kalmış sayılamaz değil mi? Hz. Âişe-i Sıddîka'nın dediği gibi: “Ve eyyü azâbin eşeddü mine'l-umyi. (Körlükten daha şiddetli hangi azap vardır?)”

Yazarımız makalesinin son kısmında Haccâc-ı zâlimin Beytullah'a zarar veren teşebbüsü ile kendi dönemine ait güncel bir olay olan Şeyh Sa'dî-i Şirâzî'nin (ö. 691/1292) kabrinin İran Sünnî ve Şiîleri tarafından yıkılması arasında bağ kurar. Bu konuya dair *Beyânülhak Gazetesi*'nin *Şükûfe-i Baharistan* isimli kısmında yayınladığı bir makalesinden alıntı yaparak meseleyi Haccâc-ı zâlim ile şöyle ilişkilendirir:

“Ka'be-i Mükerreme'nin Haccâc tarafından tahribine nazire yapılmış gibi birkaç sene evvel meşhur “Hâfız-ı Şirâzî” nin türbesi, hemşehrileri tarafından yıkılmıştı. Sâiki Sünnîlik ve Şiîlik gayreti olan şu tecâvüzü eski gazetelerde okuduğum vakit pek ziyade müteessir olmuş ve o zaman yazmakta olduğum *Şükûfe-i Baharistan*'a gelecek satırları ilâve etmiştim:

Son zamanlarda Hoca Hâfız'ın rahmete yollandığı yüksek kubbeli türbe yerle bir edildiği gazetelerin sayfalarında esef verici bir haber olarak meşhudum olmuştur. Hoca Hâfız gibi milletin övünç kaynağı olan bir edebiyat dâhisinin şiirlerini dilinden düşürmeyen kavmi tarafından –kubbesinin yıkılması suretiyle– hakarete uğraması emsali görülmemiş ve işitilmemiş bir kadir bilmezliktir. Lisânu'l-Gayb'ın türbesini tahrip edenler, hazinelerin viranelerde bulunabileceği rivayetini ispat ettiler. Evet işte o defîn yeri yine bir irfan hazinesidir ki sırların tercümanı gibi cihan kadar değerli bir cevher orada saklıdır. Daha doğrusu Hoca

²⁷⁷ bk. Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, 1/62.

Hâfız, âriflerin kalplerinde defnedilmiş ve her türlü taarruzun ellerinden masundur. Yüce mahiyeti kubbesinin yüksekliğiyle kaim değildir. Ki o yıkılınca şanlı ismi yere göçsün. O kudsî isme her çeşit tecavüze Huda hâfızdır. Bizim için yapılacak bir şey varsa birçok “Lâ havle” ile beraber şu kıt’ayı okumaktır:

*Tâk-ı bâlâterini Hâfız-ı Şîrâzî’nin
Gam değil yıktı ise tîşe-i erbâb-ı licâc
De’b-i dîrîni budur zümre-i küstahânın
Ka’be’yi yıkmış idi seng-i inâd-ı Haccâc
(Hâfız-ı Şîrânî’nin türbesinin yüksek kemerini
Gam değil yıktı ise husumet sahiplerinin şiddeti
Küstahlar zümresinin işleri dâim budur
Ka’be’yi yıkmış idi Haccâc’ın inat taşı)”*

2.13. Câhiliye Araplarının Ahlakına Dair Bir İnceleme

Beyânülhak Gazetesi’nin 73. sayısının 1422-1423. sayfalarında Bayezid Dersiamlarından Ermenekli Mustafa Safvet Efendi tarafından “Meâlî-i İslâmiyye ve Mebde-i Âlem-i İslâmiyet” isimli bir makale yayınlanmıştır.

Bayezid dersiamlarından Ermenekli Mustafa Safvet Efendi, Câhiliye döneminin ahlâkî yapısını analiz etmekte ve Hz. Peygamber’in bi’setiyle bu ahlâkî yapıdaki değişim ve dönüşümlere işâret etmektedir. Müellif makalesinde ayrıca Câhiliye dönemi Arap toplumunun Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’den miras kalan bazı ahlâkî nitelikleri olmasına rağmen günden güne ahlâkî bir çöküşe doğru ilerlediğini, diğer dünya devletleri ve milletlerinin de bir dejenerasyona maruz kaldığını izah etmekte, Arap dünyası ve bütün dünyanın bir ahlak mimarına ihtiyacı olduğunu ileri görmektedir. Ahlak mimarı olacak zâta lâzım en önemli şeyin ve en büyük özelliğin zaruri olarak sıdk ve güvenilirlik olduğunun altını çizmekte, sözü buradan Hz. Peygamber’in sıdk ve emanetine getirerek peygamberlik mührü hakkında bilgiler vermektedir.

Muhterem müellif makalenin ilk kısmında Hz. Peygamber’in doğduğu toplumun yapısı, ahlâkî özellikleri hakkında tahlillerde bulunur. Toplumun bir ihya ediciye muhtaç olduğunu gösterecek çeşitli bilgileri şöyle ifade eder: “İlâhî kudretin yaratılış ve sûret olarak beşer, fakat sûret ve ahlak olarak beşer-üstü bir güzellikler nüshası numunesi olan “Seyyidü’l-beşer” Efendimiz, İlâhî âlemden risalet emrini alıp resul olmazdan önce de herkes kendisini diğer insanlardan bir insan gibi tanırdı. Fakat nesep olarak şerefliliğini ve doğduğu günden beri

tavırlarında görülen fevkaladeliği hasebiyle herkes dikkat nazarlarını o yetim incinin istikbaline yöneltmekten geri durmaz, her ferdden ziyade bu irfan hazinesine hürmet ederlerdi. Alnında görülen zekâsından istifade ile en müşkil işlerde bile bu eşsiz fitrat güzelliğini hakem tayin ederler ve o da bütün işlerde muvaffak olurlardı. Bilmiyorlardı ki insanlık âlemini büyük bir inkılaba uğratarak cehalet ve bağınazlığı ortadan kaldıracak, adalet ve hakkaniyeti meydana koyarak büyük Arap milletini tevhid ile bir araya getirmekle aralarında kan dökmeye bir son verecek bu büyük insan olacaktı. Değil sadece Arap milletini belki muhtelif milletleri insaniyette eşit kılacak, bir Habeşli köleyi istikamet ve sadakat hasebiyle Kureyş'in en büyük eşrafiyla müsavi kılacak bu gizli ve saklı inci idi. Bir zamanlar sair dinlerin saldırısından kendilerini kurtaramayıp da dağlarda ve mağaralarda gizli ibadet etmekle Hz. İsa'nın dinini muhafaza uğrunda mihnetler ve meşakkatler içinde kalan İsevilere, Roma İmparatorluğu'nun Hz. İsa'nın dinini kabul etmesiyle kazandıkları serbestlikten ötede —İslâm şeriatı da dinlerin saldırısından korunması kuralıyla— bir serbestlik kazandıracak Hz. Peygamber'in büyük risaleti idi. Arabistan halkının yürüdükleri cahillik her şeydeki hak ve hakiki örtüyor olsa da Mekke ahalisindeki fitrî zeka insanlarla fenler ve marifetler arasındaki engelleyici sütreyi kaldırmak zamanının girmek üzere olduğunu yavaş yavaş Araplara anlatmaya başlamıştı. Hatta bir gün Arapların zekilerinin toplantı yeri ve Arapların itibar metaları olan şiirler ve eserlerinin sergisi bulunan Mekke'de Ukaz Panayırı'nda Kuss b. Saide bu hakikati meydana koymuş, bu büyük inkilâba sebep olacak zâtın içlerinde bulunduğuna işaret etmişti. Maalesef bu hakikati Araplara anlatarak vaktiyle onları ikaza çalışan Kuss b. Saide haber verdiği adalet ve hakkaniyet devresinin hasretini çeke çeke dünyadan ayrılmış ve cennetlere doğru yürümüşü.”

Mustafa Safvet Efendi Câhiliye toplumu ile ilgili bu giriş cümlelerinin ardından, Arap toplumunu ihya etmekle görevlendirilen Hz. Peygamber'in şahsında görünen harikulade ahlakı ve yüce karakteri hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Onun bu husustaki sözleri şu şekildedir: “Seyyidü'l-beşer olan peygamberimiz hilkat ve zekâlarındaki fevkaladelik ile beraber kendilerinde sair insanlardan ziyade bir meziyet görmezler, herkesle beraber ticarete çalışırlar, herkese tevazu' gösterir, her işlerinde sadakat ve istikametten zerre miktar sapmazlardı. Bundan dolayı Kureyş arasında “el-Emîn” ünvanını kazanarak en büyük meziyet olan “emânet” sıfatı ile toplumda imtiyaz bilinir olmuş ve eşsiz bir kişilik elde etmişlerdi. Kureyş ahalisi gerçi cehalet ve bağınazlık içinde kalmış ve insanlığa yakışmayacak bir takım kötü halleri kendilerinden tanımış ise de “Milletlerin Babası” Hz. İbrahim'den beri aralarında unutulmayan misafirperverlik, doğruluk, namusluluk gibi meziyetler ile de muttasıf idiler. Onların yanında yalancılık, namussuzluk en yerilmiş âdetlerden, hırsızlık, zina en büyük

çirkinliklerden sayılmaktaydı. Bu sebeple Kureyş ahalisine, özellikle Abdümenâfoğullarına Şam, Habeş, Yemen, Irak ticaretleri açıktı. Mekke şehri de sair Arap kabilelerinin hem ziyâretgâhı hem de ticaret merkezi idi. Değil Arapların belki cümle kavimlerin yanında bu meziyetler ile tanınmış her kavmin emniyet ve itimadını kazanmışlardı.”

Müellifimiz, Hz. Peygamber’in ecdadının Kureyş ahalisi arasındaki müstesna yerini şu sözlerle tasvir etmiştir: “Seyyidü’l-Beşer Efendimizin seçkin ecdadı ise tâ Hz. İsmâil’den beri Mekke’de eşraf olarak tanınmıştır. Bu şerafetleri hasebiyle sair Arapların kendi kendilerine yakıştırdıkları münasebetsizlikten daima çekinirlerdi. Araplarla tanışıklığı olan kavimler Kureyşlileri ve onların içinde de Hâşimoğullarını en pak, en nezih bir aile olarak bilirlerdi. Bu şekilde herkesin nazarlarının kendisine odaklandığı Mekke şehrini o güne dek muhafaza edegelmışlerdi. Bu mutluluk hazinesi ise, Mekke şehrini ziyarete gelen kavimlerin nazarında pek büyük ve pek yüksek görünüyordu. Gerek cediti Abdülmuttalib’in, gerek amcası Ebû Tâlib ve gerekse kendisi fakir bir yaşama sahip olmalarıyla beraber insanlık âleminden gördükleri hürmetle çektikleri fakirlik ve zaruri ihtiyaçlarını karşılama konusundaki zorluklar arasında büyük bir orantısızlık vardı. Araplar meziyeti, büyüklüğü zenginlikte bildikleri halde bu kadri yüce zâtların fakirliklerini hiç görmezler ve bunları en zengin kimseler üzerine tercih ederlerdi. Hatta Kureyş’in hukuku muhafaza için ihdas ettikleri Mekke şehrindeki mahkemelerinde Seyyidü’l-Beşer Efendimize imtiyazlık bir mevki vermişlerdi.”

Müellifimiz bu noktada diğer dünya milletleri ve toplumlarının ahlakî yapıları, karakterleri hakkında bilgiler verir. Bu şekilde Hz. Peygamber’in geldiği zaman dilimindeki dünyanın mevcut halini resmederek, onun peygamberliğinin ortaya koyduğu büyük değişim ve gelişimi gözler önüne sermeye çalışır. Yazarımızın açıklamaları şu şekildedir: “İbraniler, Romalılar, Habeşistanlılar ise bulundukları kıtaların güzelliği, geçim kaynaklarının bolluğu hasebiyle nefsanî arzularına tabi olmaktan geri durmamışlar, memleketlerindeki medeniyeti ahalisindeki kötü ahlaklar mahvetmiş, onların da bu suretle manevî kuvvetleri hâle görmüş, artık insanlık âlemi bir inkılaba muhtaç kalmıştı. Acaba bu inkilâba kim sebep olacaktı?” Bu noktada müellif yaptığı sosyolojik tahliller neticesinde şu karar ve tespiti yapar: “Bu inkılaba aslı pak, ahlakı temiz, herkesçe sadakat ve istikametle mümtaz olan Kureyş münasip idi. Kureyş içinde de onların itimadını kazanmış dürr-ü yetim olan, âlemlere rahmet olarak gönderilen “Muhammedü’l-Emîn” daha layık, daha münasip idi.” Hz. Peygamber’in büyük inkılapçı olmasının güvenilirliği zaruri olarak gerektirdiği tespitini yapan yazarımız, güvenilirliği elde etmenin sırrını bir psikolojik tahlil ve tespit ile şöyle ifade eder: “Evet, çocuk yaşından beri asla yalan söylediği görülmeyen bir zâta daha ziyade emniyet edilebilirdi.”

Müellifimiz makalesinin sonunda Hz. Peygamber'in şahsî ahlakı ve hayatı hakkında bilgiler vererek makalesini sona erdirir: “ İlim ve irfan mahzeni ve hazinesi olan Hz. Peygamber kavmi içinde “Ümmî” tanınmak ile beraber herkesçe kabul gören şahsiyeti ile herkesin hürmetine mazhar idi. Kavmindeki kötü âdetleri tâ çocuk yaşından beri pek iğrenç ve çirkin görür, elleriyle yaptıkları putlara tapanlara hayret etmekten ziyade acırdı. Ne yapsın ki o bağınaz kavmi henüz men' etmek zamanı gelmemişti. Yaşları kırka ulaşarak kemal buldukları bir sırada uykuları içinde ne görürlerse aynıyla zuhur etmeye başladı. Temiz zevceleri Hz. Hatice, haber verdikleri rüyanın aynıyla zuhura gelmesinden dolayı hayret ederlerdi. Bu sıralarda Hz. Peygamber'e halk içinde bulunmak ağır gelmeye başladığı için Hira Dağı'nda bulunan mağaraya gidip gelmeye başladılar. İşte o zaman, İslâm âleminin başlangıç anıydı.”

2.14. Bölüm Değerlendirmesi

Bölümdeki makaleler Tâhirülmevlevî ve Ermenekli Mustafa Safvet Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Tâhirülmevlevî, bu bölümde Kusay b. Kilâb sonrası Câhiliye dönemini ele almaya başlar, Fil Vak'ası ile konuyu bitirir. Müellif, şirk algısı yüzünden bozulmaya başlayan Arap toplumunun yapısını ıslah amaçlı olarak reisleri Kusay b. Kilâb'ın yaptığı çok yönlü icraatları detaylıca ele alır. Kusay'ın neslinden gelen Hâşim ve Abdülmuttalib'in akrabaları ile yaşadığı mücadeleleri, Asr-ı Saadet'e damga vuran Emevî-Hâşimî mücadelesinin tarihi kökenlerini ortaya koyar. Ayrıca İslâm tarihi ve Arap dünyasında çok büyük kıymeti hâiz olan Zemzem'in yeniden bulunması konusunu tafsilatlı şekilde ele alır. Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın doğumu, kurban edilme teşebbüsü ve akabinde Hz. Âmine ile evliliği konularını ele aldıktan sonra Fil Vak'ası konusunun sebeplerini işler. Müellif, bu bölümde Yemen Vâlisi Ebrehe'nin hangi sebeplerden dolayı Fil Vak'asını başlattığı konusuna dair tahlillerde bulunur. Vak'anın gelişim seyrini, Ebrehe ve askerlerinin Mekke civarında ebâbil kuşları ile helak edilmelerini tafsilatıyla anlatır. Tâhirülmevlevî bu bölümde siyerin güncel hadiselerle uyarlanmasına bir numune olarak Dârünnedve'nin kuruluş ve icrâsı ile milli meclis kavramı arasında benzerlikler kurar. Dünyada ilk milli meclisin Câhiliye Arapları arasında teşkil edilen Dârünnedve olduğunu tespitini yapar. Tâhirülmevlevî Kusay b. Kilâb öncesi ve sonrasına dair yazdığı onlarca makale ile siyerin bi'set öncesi Mekke kısmını tamamen erdirir. Ermenekli Safvet Efendi ise kaleme aldığı tek yazısında Câhiliye toplumunun ahlâkî dejenerasyonunu ve İslâm öncesi dönem dünya milletlerinin ahlâkî zayıflığı konusunu ele alır. Bu ahlâken çöküşün, güzel ahlak için yaratılan ve fitraten böyle bir ahlaka muhtaç ve müştak olan insanlık dünyasının tamamına hitap edecek bir peygamberin gelişine zemin hazırladığını işler. Bu çerçevede dinden uzaklaşan toplumların ahlâkî dejenerasyonunun peygamberlerin bir ahlak mimarı olduğuna,

peygamberlerin getirdiği din sonrası insanlıkta yeşeren güzel ahlakın birer din mucizesi bulunduğuna dair tespitler yapar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İSLÂM ÖNCESİ MEDİNE VE YEMEN

Klasik siyer yazıcılığında Câhiliye denildiğinde esas olan Mekke'nin İslâm'dan önceki tarihinin incelenmesidir. Mekke, sadece Hz. Peygamber'in soyu ve ataları için değil Arap Yarımadası'nın tamamı için önemli bir rolü hâizdir. Öte yandan Mekke kadar olmasa da Arap Yarımadası'nda dünya tarih ve medeniyetine katkısı açısından incelenmesi gereken başka önemli merkezler de bulunmaktadır. Birçok önemli devlete ev sahipliği yapmış olan Yemen bunlardan birisidir. Yemen'le ilgili bilgiler her ne kadar doğrudan Hz. Peygamber'le alakalı olmadığı için siyer kitaplarında geniş bir yer tutmasa da erken dönemden itibaren müstakil bölge tarihlerine konu olmuştur. Mekke ve Yemen'den farklı olarak bir de Medine şehri dikkatleri çekmektedir. Mekke ve Yemen'e nipetle Arap Yarımadası için stratejik önemi belirgin olmayan bu şehir, Hz. Peygamber'in hicret ettiği bir şehir olması hasebiyle İslâm'dan sonra son derece önemli bir mevki kazanacaktır. Ayrıca Medine nüfusunu oluşturan Araplar Yemen'den göç etmişlerdir. Bu nedenlerle şehri hicrete hazırlayan koşulların İslâm öncesi durumunun yine erken dönemden itibaren, siyer kapsamında sınırlı tutulsa da, müstakil şehir tarihlerine konu olduğu görülür. İşte Tâhirülmevlevî, Hz. Peygamber'in hayatı ile ilgili önemli konular barındırdığını düşündüğü bu iki merkezi mercek altına almış ve klasik siyer yazıcılığının birazcık dışına taşarak, bölge ve şehir tarihlerinden istifadeyle Yemen ve Medine hakkında tafsilatlı bilgiler serdetmiştir. Bu bağlamda önce Medine ile ilgili bir giriş yazmış, sonra Medine nüfusunu oluşturan Araplar'ın ana vatanının Yemen olduğunu ifadeyle Yemen tarihi hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Tâhirülmevlevî'nin Yemen tarihine yönelmesinin bir diğer sebebi ise Mekke tarihinde çok önemli bir yeri olan Fil Vak'ası'dır. Fil Vak'ası Yemen-Habeş-Mekke üçgeninde gerçekleşen bir hadise olduğu için müellifimiz bu olayın mahiyetinin iyi anlaşılabilmesi noktasında Yemen geçmişinin iyi değerlendirilmesi gerektiğini beyan etmiştir.

3.1. Medine Tarihi ve Yahudiler

Beyânülhak Gazetesi'nin 40. sayısının 902-904. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-13 “İslâm Öncesinde Medine Sâkinleri ve Aralarındaki Uzun Savaşlar” ” isimli bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz, makalesinin başında Medine'nin Tufan öncesi ve sonrası dönemlerine ait bilgilerin yok denecek kadar az olduğunu ve var olan bilgilerin de sahilliğinin tartışılır bir mahiyette olduğunu belirtir: “Tarihler, sâkinlerini mutlu eden bir şehir olan Medine'nin sadece tufan öncesini değil tufan sonrasını da detaylıca ele almazlar. Hicaz bölgesinin önceki

devirlerinden bahseden bazı kitaplarda Nuh Peygamber'in oğlu Sâm'ın torunlarından "Yesrib b. Ubeyl" isminde bir başıbozuğun Medine topraklarına hicret edip orayı vatan tuttuğuna, bu mübarek şehrin kadîm ismi olan "Yesrib" lafzının bundan yadigâr olduğu rivayet edilmektedir. Bilahare bu başıbozuğun maiyetindeki bazılarıyla Cuhfe mevkiinde bir selde boğulduğu ve boğuldukları o mevkiye bu cihetten Cuhfe adı verildiği de rivayetler arasındadır. Daha sonraki dönemlerde Medine'nin Amâlika istilasına uğrayıp hayli müddet onların taşkınlık merkezi bulunduğu hikâye edilir. Amâlikâlıların önce Hz. Musa, sonra Hz. Davud'un hücumlarına uğradığı yazılı ise de yine o kitaplar, Amâlika ferdlerinin dört yüz sene yaşayıp, hanelerinde âhuların yavrularını büyüttüğünü (!) yazmaları gibi esâtir ile sayfalarını doldurduklarından kadîm zamanlara ait verdikleri ma'lûmâtın sahilliğine hükmedilemiyor."

Yazarımız Medine'ye dair sahil rivayetlerin Babil kralı Buhtünnasr dönemi olan M.Ö. VI. yüz yıldan başladığını ifade ettikten sonra Medine'ye yerleşen Yahudi kabilelerin hicretleri ve sonraki süreçlerine dair şu bilgileri verir:

"Medine hakkında en ziyade itimada şâyân olabilecek bir rivayet varsa o da Amâlika'dan kalanların Medine'de yaşadıkları sırada Buhtünnasr'ın zalimliklerinden ev ve diyarını terke mecbur kalan Benî İsrâîl'den iki fırkanın Yesrib'e sığınmalarıdır. Bu mülteci fırkalar asr-ı saadete kadar Medine ve civarında hayatlarını devam ettiren Yahudi taifelerinin ecdâdı olup Ebu Hüreyre'den nakledilen kavil de bu rivayeti teyid etmektedir. Bu mülteciler komşu ahâli ile iyi geçinerek ve arazinin imarına gayretlerini sarfederek zaman geçtikçe çoğaldılar ve komşularını endişeye duçar edecek derecede kuvvet ve ehemmiyet kazandılar. İmar faaliyetlerini o kadar ilerlettiler ki bir müddet geçince Medine civarında elli dokuz tane Yahudi köyü teşekkül ve her karyede muntazam evlerle müstahkem kaleler tesis edildi. Bu köylerde sakin olup yetmiş kadar kabileye bölünen Yahudilerden sonra, hicretten tahminen beş asır evvel bu mamur hicretgâh bir cemaatin daha gelişini gördü."

Yazarımız, Medine'ye gelen bu yeni ahalinin Yemen taraflarındaki Sebe şehriden geldiklerini, Medine'ye yerleşmek istemelerinin sebeplerini tarihî geçmişiyile ve Kur'ân âyetleri eşliğinde detaylıca işler ve şu bilgileri aktarır:

"Bu yeni muhacirler Arab-ı Âribe'den Yemen misafirleri olup kona göçe kendilerine vatan edinecekleri mamur zemin arıyorlardı. Çünkü selin hücumu ile memleketleri harap olmuş, hemşerilerinin geneli suda boğulmuşlardı. Memleketleri, İlâhî kelimada "Beldetün Tayyibetün" (Hoş belde) övgüsüyle anılan ve Yemen'de hükümet icra eden Himyerî krallarının saltanat diyarı olmakla meşhur bulunan Sebe şehridir." Bu şehir civarındaki dağlardan gelen

selleri toplayarak lüzumunda icap eden yerlere dağıtmak için Sebe b. Yeşcüb'ün başlattığı, sonrasında çok sayıda hükümdarın ikmaline çalıştığı “Sedd-i Me’rib” sayesinde başından sonuna cennet gibi eserlerle dolar. “Sebe halkı ile bereketlendirdiğimiz kentler arasına (her biri diğerinden) görülen kentler oluşturduk.”²⁷⁸ âyetiyle beyan buyurulduğu üzere mamur şehirler ile komşu boş araziler yekpare bir mamur mekan halini almıştı. Fakat bu özel nimetler “İnsan kendini yeterli gördüğünde muhakkak azgınlaşır ve taşkınlaşır.”²⁷⁹ âyetinin hikmetle bildirdiği üzere kıymet bilmez ahalisinin taşkınlığının gereği ve nankörlüğünün sebebi olarak o nankör halk "Rabbimiz! Yolculuklarımızın mesafesini uzak kıl!"²⁸⁰ diye medeniyetlerinin zevali için bir duada bulunmaları üzerine Sedd-i Me’rib yıkılıp içindeki sular dağılmış ve güzergâhındaki mamur beldeler içinde yaşayanlarla beraber tufana benzer bir saldırıyla köpürüp gelen dalgalar altında kalmıştı. Fakat Cenab-ı Hakk, Habîbinin ensârı olacak mukaddes zâtların aslını baki tutmayı takdir buyurmuş olduğundan seddin yıkılmasından evvel bir cemaat, Sebe beldesinden çıkmış ve şu suretle sel felaketinden kendilerini kurtarmışlardı. Bu kurtulanların Yemen'in önde gelenlerinden “Amr b. Muziykiya b. Âmir-i Mâü's-Semâi” –ki Himyerî krallarından olduğu da rivayet edilir– ile Sa’lebe, Hâdis-e Cüfne, Vedâa, Ebu Hârise, Hars, Avf, Ka’b, Mâlik, İmran isminde oğulları ve maiyyeti halkı idi. Amr, yakında Sedd-i Me’rib’in harap olup Sebe şehri ahalisinin tamamıyla suda boğulacağını –bir kavle göre zevcesi bulunan– Zarîfe nâmındaki bir kâhineden işitmiş ve seddin büyük taşlarını fâre büyüklüğünde bir takım hayvanların delik deşik ettiğini görmüş olmasıyla mallarını ve eşyasını alelacele satıp yola çıkmıştı.”

Müellifimiz bu noktada ilk muhacirlerden sayılan Amr hakkında tereddütlerin olduğunu aktarmış ve hicret edenin aslında Amr değil oğlu Sa’lebe olduğunu ileri sürenlerin iddialarına yer vermiştir. Sonrasında her iki rivayeti kuşatacak bir değerlendirmede bulunarak bu göç hadisesini yorumlayıp hicret tarihini belirlemeye dair görüşlerini beyan etmiştir:

“Bazı tarihçiler, Amr’ın seddin çöküşünden önce vefat ettiği ve büyük oğlu Sa’lebe’nin seddin yıkılacağını anlayıp hicret eylediğini gösteriyor. Gerek Amr, gerek Sa’lebe hangisi olursa olsun cemaatle beraber gidişlerinden sonra uzun süreli yağmurlar nüzul ederek gelen sellerin şiddetiyle set yıkılıp “Seylû’l-Arim” isimli dehşet verici vak’a zuhura gelmiştir. Birçok köy ve kasabalar âfetlere düşer olmuştur. “Derken onları masala çevirdik, paramparça ettik.”

²⁷⁸ Sebe’ 34/18.

²⁷⁹ el-Alak 96/6-7.

²⁸⁰ Sebe’ 34/19.

celalli ibaresiyle beyan buyurulan şu felâketin vukuunun Hz. Peygamber'in hicretinden beş yahut beş buçuk asır kadar evvel olduğu tahmin edilir.”

Beyânülhak Gazetesi'nin 43. sayısının 948-950. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-14 “Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beynlerindeki muhârebât-ı medîde Mâba'di” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî bu makalede Sebe halkından olup Arîm Seli'nden kaçarak Mekke ve Medine'ye sığınan kişiler ve yerleşim süreçleri hakkında bilgiler verir:

“Yemen bölgesinden Hicaz topraklarına doğru göç eden bu muhâcirlerden bazıları iskâna uygun buldukları arazileri vatan edinmeye başladılar. Amr Muzeykıyâ ise Mekke havalisine gelerek bir müddet ikamet için Beldetullah'ın sâkinlerinden olan Cürhümîlerden müsaade istedi. Benî Cürhüm bu nazikçe talebi kabaca reddedip Amr ve tâbilerinin Mekke civarında konaklamaları yolu kapandı. Amr talebini tekrarladı ve yumuşaklıkla olmadığı takdirde kabalık göstererek Mekke civarında bir müddet konaklayacağını ihtar etti. Cürhümîler onun bu talebine de ehemmiyet vermeyince Yemenlilerin şiddetli bir hücumuna mukabele etmeğe mecbur oldular. Muharebe üç gün sürdü ve Cürhümîler mağlup ve perişan oldular. Amr muzaffer bir şekilde Mekke'ye girip bir sene kadar Beytullah'ın yanında yaşadı, kendisiyle beraber bulunan halkını da mukaddes şehrin iç ve dış bölgelerine yerleştirdi. Fakat Sebe' beldesinin latif ve ılıman havasına alışmış olan bu cemaat Mekke'nin öldürücü ateşine tahammül edemeyerek çoğunluğu hummaya tutulup havası saf bir yer araştırmak için etrafa dağılmaya karar verdiler. Sonra Luhay namını alan ve Hz. İbrahim'in hanif dinini putperestliğe dönüştüren Amr b. Luhay'ın babası bulunan Rebîa b. Hârise b. Amr ile tâbilerinden başkası yeniden bir hicreti tercih ettiler. Muhâcirler arasından Sa'lebe b. Amr, tâbileriyle beraber kendi adına nisbet edilen Sa'lebiyye mevkiine çadırlarını kurdular ve uzun bir müddet oralarda yerleştiler.”

Makalenin bu noktasında müellifimiz, ilk olarak Amr Muzeykıyâ hakkındaki farklı ve ihtilâflı rivayetleri değerlendirerek onun ölüm yeri hakkında bir tespitte bulunmaya çalışır. Ardından Sa'lebe'nin neslinin çoğalması neticesinde yurt arama derdine tutuldukları ve Medine'ye doğru yönelişe geçtikleri konusunu ele alarak şu bilgileri verir:

“Amr Muzeykıyâ'nın bu ikinci hicrette adının anılmasına bakılırsa ya naklettığımız bir rivâyet mucibince Yemen'de yahut hummanın tesiriyle ile Mekke'de vefat etmiş olduğu anlaşılıyor. Vakit geçtikçe Sa'lebe'nin kabilesi çoğalmakla kendisi kuvvet kazandı ve bilahare âhirete göç ederek yerini “Hârise” adındaki oğluna ve Hârise de bir müddet sonra makamını

“Evs” ve “Hazrec” isminde iki tane çocuğuna bıraktı. Sa‘lebe’den Evs ve Hazrec’e gelinceye kadar geçen zaman içinde kabile fertleri, Sa‘lebiye mevkii içine alamayacak kadar çoğalmış bulunduğundan Medine arazisine doğru yayılmak lazım gelmiş ve yukarıda belirttiğimiz üzere bir hicret daha vuku‘ bularak Evs ve Hazrec cemaati mukaddes Medine’de yerleştiler. Bu iki kabile Yahudi kabileleri arasında “Ebnâ-i Kayle” (Kayle oğulları) diye şöhret bulmuştu. Yahudilerin Evsî ve Hazrecîlere “Ebnâ-yı Kayle” demeleri kabile reislerinin Kayle bint Amr’ın çocukları olmasından yani Kayle bint Amr b. Cefne b. Amr Muzeykıyâ’yı, Hârise b. Sa‘lebe b. Amr aldığı cihetle kendisine işaret edilen kadının, Evs ile Hazrec’in vâlidesi bulunmasından ileri gelmişti.”

Müellifimiz makalenin bu kısmında Evs kabilesi reisi Evs b. Hârise’nin vefat anlarını, o süreçte Hz. Peygamber’in geleceğini haber veren şiirini de zikrederek anlatmaktadır:

“Medine’ye yeni gelen Evs ve Hazrec kabileleri bu temiz beldenin arâzilerinde yerleşerek memleketin imarı için, yerleşimin yayılması ve kuvvetin çoğalması için çalıştıkları hengâmda Evsîlerin reisi olan Evs b. Hârise hastalanmış ve hayatından ümit kesilecek bir hale gelmişti. Biraderi Hazrec’in Amr, Avf, Ceşm, Ka‘b, Hars adında beş tane evlâdı olduğu halde kendisinin Mâlik isminde bir oğlundan başka vârisi bulunmuyordu. Çünkü gençliğinde özgürce yaşamak fikriyle evlilik bağına çabuk boyun bükmemişti. Ölüm döşeğini hazırlığına yaklaşan kavmi bunu imâen “Gençliğinde edilen tavsiyelere aldırılmazdın. Yaşın ilerlediği sırada evlenip Mâlik’ten başka evlad yetiştiremedin.” suretinde site mlere kalkışmışlardı. Onların bu sözü ölüme yaklaşan reislerini “Mâlik gibi hayırlı bir halef bırakan bir peder hiçbir vakit olmuş sayılmaz. Çakmak taşından ateş çıkarmaya muktedir olan Cenab-ı Hak, Mâlik’in neslinden birçok cesur tabiatlı fertler yetiştirmeğe kâdirdir.” mealindeki sözü söylemeye mecbur etmişti. Zavallı hasta bu sözlerden sonra yegâne oğlunu öpüp sevdi ve içinde:

Âl-i Gâlib’den bir nebi ba’s edildiği zaman

Mekke’de, Zemzem ve Hacer arasında

O zaman siz, beldelerinizle ona yardıma koşun

Hakikaten Benî Âmir’in saadeti bu yardımdadır.

beyitlerinin de bulunduğu bir şiir inşâd eder. Bu şiiriyle Evs b. Hârise, Mekke-i Mükerre me’de Âl-i Gâlib’den bir peygamber gönderileceğini, ebedî saadetin ona destek ve yardım etmekle kazanılacağını oğluna bildirdiği gibi, peygamber zuhur ettiğinde onun kudsî zatına tâbi olunması ve ona destek kuvvet olunmasını kavmine vasiyet ederek beka âlemine göç etti.”

Müellifimiz Mâlik b. Aclan'ın soyu vesilesiyle Evs kabilesinin Medine'de çoğaldığına, hatta bazı kollarının Umman cihetlerine göç ettiğine dair şu bilgileri verir:

“Mâlik'in Amr, Avf, Mürre adlarında üç tane evlâdı ve bunlardan birçok torunları zuhur ederek Evs'in ümit eylediği surette neslinden övülmeye layık bir sayı çokluğu elde ettiler. Hatta bunlardan birazıyla Avf b. Hazrec ve Hâris b. Hazrec evladından bir miktarı Medine'den Umman cihetlerine doğru açılıp oraları mesken tuttular. Lakin hicretleri sebebiyle ensârın altın silsilesinden hâriç kaldılar.”

Tâhirülmevlevî makalesinin son kısmında Evs ve Hazrec kabilesinin Medine'nin kadim halkı olan Yahudilerle ilişkileri hususuna değinir. Yahudilerin, çoğalan Evs ve Hazrec kabilelerine karşı kalkıştıkları ekonomik mücadele ve boykot faaliyetleri hakkında şu bilgileri vererek makalesini bitirir:

“İşte bu iki birâderzâdelerden, yani Evs ve Hazrec çocukları ve torunlarından Medine'yi vatan tutmuş olan boylar ve kabileler Medine'de evvelce yerleşmiş bulunan Yahudilerle ittifak tesis ederek hoş geçinmeğe çalıştılar. Fakat Yahudilerin fesatçı ve hileci olmalarından dolayı göz açıp kendilerini toplamağa meydan bulamıyorlardı. Her gün dinsizce bir gaddarlığa duçar oluyorlardı. Çünkü bunların kısa bir sürede gerek adet olarak gerekse kuvvet olarak terakkisi Yahudi kavmini ve özellikle Medine Yahudilerinin en nüfuz sâhibi sayılan Benî Nadr ve Benî Kurayza'nın akıl sahiplerini düşündürüyordu. Bu erbâb-ı akıl, istişare ederek Benî Hârise b. Sa'lebe'ye karşı ahabplık bağlarını, alış verişi keserek âdetâ şiddetli bir boykotaja tâbi tutmak suretiyle onları zebun düşürmeğe karar verdiler. Bu kararı bütün Yahudiler de genelleştirerek tatbik koyuldular. Meydana gelen şu teşebbüs ve tatbik neticesinde Benî Hârise epeyce fakirliğe duçar oldu. Ve ihtiyaç sevki ile Yahudilere boyun eğmeye mecbur kaldı. Lakin Allah'ın hikmetiyle zuhur eden bir vak'a üzerine mağlup olanlar gâlip ve gâlip görünenler mağlub olmak suretiyle mesele tam aksine döndü.”

Beyânülhak Gazetesi'nin 46. sayısının 990-992. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-15 “Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beynlerindeki muhârebât-ı medîde, 43 Numaralı Nüşadan Mâba'di” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî 43 numaralı sayıda önce Evs ve Hazrec kabilesinin Medine öncesi Yemen'deki durumları hakkında detaylı bilgiler aktarmış, sonrasında Medine'ye göç süreci dönemleri ve Yahudilerle ilişkileri ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu makalede ise Medine'de ikâmet etme başladıktan sonraki süreci anlatmaya devam etmektedir:

“Medine ve civarında ikamet eden Benî İsrail’in “Fiytevn”²⁸¹ yahut “Fityevn” adında zorba bir yöneticisi vardı. Bu yönetici, son derece zâlim olmakla beraber nüfuzu arttıkça birilerine musallat olmayı ve belki maiyetinin başına dahi musallat olmayı kafasında kurmuştu. Zulüm icra etmede o kadar ilerlemişti ki kocaya varacak İsrâil kızları alçak Fiytevn’in yatağına uğramadan eşyle gerdeğe giremezdi. “Onların üzerine zillet ve miskinlik damgası vurulmuştur.”²⁸² âyeti ile sâbit olduğu üzere yaratılışında alçaklık bulunan ve kıskançlık damarından mahrum Yahudiler ise buna karşı dudak açamazlardı!”

Müellifimiz, Fiytevn’in Yahudiler arasında icra ettiği zulmü detaylıca tasvir ettikten sonra Fiytevn’in ihdas ettiği kanunu Medine’nin yeni halkı olan Evs ve Hazrec kabilelerine de uygulamak istediği konusuna geçip sonrasında olanlar hakkında detaylı bilgiler verir:

“Fiytevn, Yahudilerin âcizlik alameti olan şu sessizliğinden cür’et alarak alçakça usulünü Evs ve Hazrec kabilelerinin kızlarına da yaymak sevdasına düştü. Lakin aldanıyor ve Arap’ın erkeklere yaraşır kıskançlığının bu vicdansızlığa râzı olamayacağını bilmiyordu. Ne zaman ki Benî Sâlim b. Avf b. Hazrec’den olup Evsîler ve Hazrecîlerin reisliğinde bulunan Mâlik b. Aclan’ın kız kardeşi kabilenin şerefliyelerinden biriyle evlendirildi. Fiytevn’in kanunu mucibince kızın kocasından evvel o sefil herifin evine girmesi lazım geliyordu. Mâlik, hemşiresini böyle bir ırz düşmanına teslim edip gerek onun nâmusunu, gerek kendi haysiyetini berbat etmektense şanlı bir surette ölmeği göze aldırdı ve kadın kıyafetine girip hemşiresiyle beraber Fiytevn’in bedbahtlık evine dâhil oldu. Orada Fiytevn, yeni bir Arap dilberine kavuşma sevdasıyla titreyip duruyordu. Gelini karşılamak için arzulu bir halde koştuğu sırada Mâlik’in örtü altından çıkardığı sine delen hançeri, o namus hırsız alçağın yüce duyguların görüldüğü yer olmayan yüreğini deldi ve vurulmuş hınzır gibi devirip murdar ruhunu cehenneme yolladı.”

Müellifimiz bu noktada yaşadığı dönemin medeniyet iddiasındaki insanların sergiledikleri ahlakî dejenerasyonu göz önüne getirerek bir bedevi olan Mâlik b. Aclan’ın sergilediği namus ve haysiyet gayretinin tarihe geçecek bir hadise olduğunu şöyle ifade eder:

“Namusunu muhafaza uğrunda hayatını tehlikeye atarak bir alçağın habis vücudunu ortadan kaldıran şu gayretli kahramanın yüce adı –velev ki medeniyetten nasibi olmayan bir bedevi dahi olsa– insanlığın iftihar edeceği işlerin en şanlı sayfalarını işgal etmez mi? Birçok

²⁸¹ Kelimenin Fityevn, Fiytevn ve Fiytûn gibi farklı yazılışları mevcuttur. Nesep kitaplarında genellikle Fityevn ifadesi kullanılmıştır. [Örneğin bk. Ebü’l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî (ö. 204/819 [?]), *Nesebü Me’ad ve ‘l-Yemeni ‘l-kebîr*, thk. Naci Hasan, (Beyrut: Mektebetü’n-Nahdati’l-Arabiyye, 1988), 1/415, 436, 437.] Tâhîrülmevlevî ise makalesinde Fiytevn’i tercih etmiştir.

²⁸² el-Bakara 2/61.

defa kız kardeşlerini değil hatta zevcelerini yabancı kocalarda gördükleri halde ya körlük taslama yahut affetmekle muamele eylemeyi medeniyet âdâbından sayan sonra da İslâm kadınlarının iffetli tesettürünü âdetâ vahşî bir taassup telakki eden Avrupa'nın medeni kocaları şu kıskançlık âbidesi bedevîden ibret alsalar acaba hata mı etmiş olurlar?"

Yazarımız Fiytevn'in öldürülmesinden sonra gelişen süreç, Mâlik'in yaşadığı olaylar hakkında bilgiler verir:

"Fiytevn'in toprağa serilmesiyle gelin bu iğrenç adamdan kurtularak kendisini iştihakla bekleyen kocasına koştu. Kahraman Mâlik de etrafın şaşkınlığı arasında yakayı kurtarıp yine Benî Sâlim'den Ramak b. Zeyd ile Şâm taraflarına doğru savuştu. Şu gidişten maksadı hem Yahudilerin intikam cezasından kendini kurtarmak, hem de Ceşm b. Hazrec evladından olup Şam cihetlerinde kuvvet kazanmış reislik makamını elde etmiş olan Ebu Cebîle'den Yahudilere karşı medet talebinde bulunmaktı. Etkili feryadı ve medet dilemesi meyvesini verdi, Ebu Cebîle kabilesi halkını alıp Medine civarında "Zü Harz" denilen mevkie geldi. Oradan Benî İsrail eşrafını davet ederek Evs ve Hazrec kabilelerine hıyanetle beraber alçak Fiytevn'in vicdana zıt olan emirlerine tâbi olduklarından hepsini idam eyledi. İlâhî intikama uğrayan şu vicdansız heriflerin idamı üzerine Hâriseoğulları Medine'de kuvvet ve nüfuz kazanmakla kabileler arasında itibar sahibi oldu."

Bu noktada Tâhirülmevlevî tarihçiler arasındaki ihtilafa değinir. Yahudi hainlerini katleden kişinin kimliği konusunda tarihçiler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Müellifimiz bu konudaki farklı rivayetleri bağdaştıracak bir metotla ele alarak fikrini şöyle beyan eder:

"Yahudi hainlerini ta'zib eden zâtın Ebu Cebîle değil Yemen hükümdarlarından "Tübba'î'l-Asğar" olduğunu ve bunun Şâm tarafındaki Gassânî krallarını itaati altına alıp Hicr'de bulunduğu sırada Yahudilerin zulmünü görmüş bazı Medinelilerin medet dilemesi üzerine Medine şehrine gelerek Yahudi reislerini idam ettiğini yazıyor. Caizdir ki Malik b. Aclan, Ebu Cebîle'den medet dilemeye gittiği vakit, kabilesinden bazıları da Tübba'dan yardım talebine gitmiş olsunlar. Hem Ebu Cebîle, hem Tübba' gelerek yahut biri diğerini tevkil ederek Yahudi âsilerini te'dîb eylemiş olsun."

3.2. İslâm Öncesi Medine'de Meydana Gelen Muharebeler

Beyânülhak Gazetesi'nin 47. sayısının 8-11. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından "Tarih-i İslâm Sahâîfinden-16 "Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beyenlerindeki muhârebât-ı medîde, Mâba'di" " başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî önceki makalesinde Fiytevn'in zulmünü ve sonlanma sürecine dair bilgiler verdikten sonra bu makalede Evs ve Hazrec kabileleri arasında ihtilafların çıkış sebeplerine dair bilgiler aktarır. Sonrasında Evs ve Hazrec arasında başlayan yıllarca devam eden muharebeler, sebepleri ve sonuçları hakkında detaylı bilgiler verir:

“Yahudi reislerinin kahrediliş ve şiddetli bir şekilde cezalandırılışı üzerine kuvvet ve nüfuz kazanan Benî Sa‘lebe arasında “Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli gördüğü için çizgiyi aşar.”²⁸³ yüce hikmeti mucibince bazı uygunsuz hareketlere cür’et edenler zuhura başladı. Evvelce yekvücut olarak Yahudilere karşı mevcudiyetini muhafazaya çalışırken o birliği, ayrılığa tebdil ederek yekdiğeriyle uğraşmağa başladılar. Ayrılık neticesi olmak üzere aralarında vukua gelen savaşlar senelerce devam etti ve kadınlarını dul, çocuklarını yetim, kendilerini zayıf bıraktı. Bunların ağlamaları ve inleyişine mukabil kadîm düşmanları olan Yahudilerin mutluluk kahkahaları dağlar ve çölleri çınlattı.”

Müellifimiz, makalesinin sonraki bölümlerinde Evs ve Hazrec kabilesi arasında cereyan eden ve “vak’a” olarak isimlendirilen savaşları birer birer ele alır. Vak’aların sebepleri, nasıl gerçekleştikleri, nasıl sona erdikleri ve sonuçları hakkında detaylı bilgiler verir:

“İslâm tarihçileri, bu muhârebelerin en meşhuru olmak üzere gelecek fâciaları gösteriyor:

3.2.1. Vak’a-yı Sümeyr

Evs ve Hazrec kabileleri arasında zuhur ve temadi eden mukatelelerin ilki olan bu vak’a “Sümeyr” isminde bir adamın eşkıyalığı yüzünden meydana geldi. Zübeyr’dan Ka‘b adında bir yabancı, nasılsa kabilesinde bir münasebetsizliğe cesaret etmişti. Kendini cezadan kurtarmak için Mâlik b. Aclân’ın himâyesine sığındı. Sümeyr, Mâlik’in himâyesine ehemmiyet vermeyerek kendi gibi şerli biriyle beraber Ka‘b’ı tutup öldürdü. Benî Sa‘lebe’yi Yahudilerin zorbalık elinden kurtaran, cümlesini hürriyet nimetinden istifade ettiren Mâlik gibi bir zâtın himâyesine iltica etmiş bir adamı tutup öldürmek Hazrec kabilesi fertlerinin haysiyetine dokundu. Maktul, Mâlik’in anlaşmalısı, yani koruyucusu olduğu için katilinden yarım diyet almak lazım gelirken “nesîb”, yani vârislere mahsus olan tam diyet talep edildi. Evsîler bu talebe itiraz ettiler. “Tam diyet vermek bir şey değilse de kadîm kanunu bozmayalım.” dediler. Hazrecîlerin reisi Mâlik b. Aclan ile Evsîlerin reisi Uhayha b. Cellah bu hususa dair epeyce görüştüler. Birbirlerine meram anlatabilmeleri kabil iken kabilelerinin dedikodusuna tâbi olarak

²⁸³ el-Alak 96/6-7.

iddialarında ısrar ederek sebat gösterdiler. Nihayet konuşmalar, çekişmeye dönüştü. Bu çekişme kabile fertlerine de sirayet etti. Her iki taraf bağrışıp çağrışmaya, sövüşüp dövüşmeye kalkıştı. Tokat, yumruk, sopa, taş gibi darp edici vasıtalar kifâyet etmiyormuş gibi kılıçlarla mızraklarla bir birlerini yaralamaya ve öldürmeye başladılar. Sekiz-on saat yekdiğerinin kaynayan kanını döktüler. Bu savaş neticesinde Evsîler gâlip gelerek Hazrecîleri barış talebine mecbur ettiler.”

Müellifimiz Evs ve Hazrec arasında meydana gelen ilk muharebenin bir anlaşma ile neticelendiğini bildirdikten sonra anlaşma maddelerini düzenleme konusunda Münzir b. Haram’ın tercih edildiğini beyan eder. Münzir b. Haram’ın tercih edilmesinin sebeplerini, hangi şartlarla anlaşmayı akdettiğini belirtip anlaşma sonrası süreç hakkında bilgiler verdikten sonra Münzir’in neslinden gelen sahabenin kim olduğuna dair ek bilgiler aktarır:

“Anlaşma şartlarının Münzir b. Harâm en-Neccârî el-Hazrecî tarafından yazılması her iki tarafça kabul olundu. Zira Münzir, ârif ve hakîm bir zât olup gerek Evsîlerin, gerek Hazrecîlerin emniyet ve itimadını kazanmıştı. Şâir-i Peygamberî olan Hassân b. Sâbit Hazretleri onun torunudur. Münzir vereceği hükmün tarafeynce kabul olunacağını taahhüt ettirdikten sonra “Mâdem ki Mâlik gibi şerîf bir zâtın himâyesine tecâvüz edilmiştir. Himaye sahibinin haysiyetini korumayı dikkat edilmesi gereken husus kabul ederek maktul için nesîb diyeti verilmelidir.” dedi. Evsîler, hüküm gereği diyet verdiler ve savaştan el çekerek Hazrecîlerle barıştılsa da her iki tarafın akıttığı kan muhabbetlerinin saflığını bulandırdı. Savaş meydanındaki cesetler bundan sonra birleşmelerine mâniler teşkil etti. Bundan dolayı birbirine yürekleri yanıyor ve kaşları çatık bulunan bu iki kabile fertleri yekdiğeriyle niza çıkarmak için en ufak sebepleri gözlerinden kaçırmıyordu. Bundan dolayı Medine havâlisinde kavga, gürültü eksik olmuyordu. Şu dirliksizlik “Yevmü’r-Rahâbe” vak’asının meydana gelmesine kadar devam etti.”

3.2.2. Yevmü’r-Rahâbe Vak’ası

Vak’a-yı Sümeyr’den sonra Evs ve Hazrec arasında meydana gelen ikinci savaş Yevmü’r-Rahâbe’dir. Tâhirülmevlevî bu noktada Yevmü’r-Rahâbe’nin hangi kabileler arasında cereyan ettiğini, sebeplerini, sonuçlarını detaylıca ele alarak bilgiler verir:

“Bu vak’a Evs kabilesine karılanlardan Benî Cahcebâ ile Hazrec kabilesine ilhak olan Benî Mâzin arasında baş gösterdi. Şöyle ki:

Beni Mâzin'den Ka'b b. Amr isminde kadın düşkünü bir adam Benî Cahcebâ'nın alüftelerinden biriyle gizlice buluşur görüşürdü. Şu gizli buluşmalar pek açığa vurulmuş olmalı ki Benî Cahcebâ gençlerinin kıskançlık bakışlarını çekip ve hamiyet damarlarını tahrik ettiğinden Ka'b'ı âşık olduğu kadının hânesinde basıp öldürdüler.

Ka'b'ın katli işitilince birâderi Âsım b. Amr kardeşinin diyetini talep etti. Katiller ret ile mukabelede bulundular. Bir tarafın talepte ısrarı diğer tarafın redde sebâtı yeni bir mukâtelenin meydana gelmesine sebep oldu. Rahâbe denilen mevkide saflar teşkil ederek vuruştular. Başlangıçta Evsîler epeyce yararlık gösterdilerse de sonradan Hazrecîlerin saldırılarına dayanamadılar. Durup ölmektense kaçıp kurtulmağı daha muvafık buldular. Reisleri olan Uhayha b. Cellah "Dahyân" ismindeki kalesine iltica etti. Kabile efrâdı da öteye beriye savuştu. Hazrecîler, Vak'a-yı Sümeyr'in şu suretle intikamını almış oldular."

Müellifimiz makalesinin sonraki bölümünde Yevmü'r-Rahâbe vak'asında kardeşinin intikamını alamayan Âsım b. Amr'ın, Uhayha b. Cellah'tan intikam alma konusundaki gayretlerini ele alır ve bu konuda detaylı bilgiler verir:

"Âsım Yevmü'r-Rahâbe galibiyetiyle yetinmeyerek biraderine mukabil mutlaka Uhayha'yı öldürmek istiyor ve geceleri Dahyân kalesinin etrafında dönüp dolaşıyordu. Dolaşma esnasında Uhayha'nın bazı defa hisardan çıkıp etrafı teftiş ettiğini ve yabancı gelişini havhavlâlarıyla bildirmek için köpekleri dışarıya salıverdiğini anladı. Uhayha'nın hurûcunda okla işini bitirmeye azmettiyse de köpeklerin havlamasından çekiniyordu. Çünkü onların havlaması, bir kadını bir gece ziyaretin rezâletini değil, Uhayha'nın köleleriyle maiyetinin çıkış ve şiddetli bir hücumunu netice verecekti. Bunun için uyanık bir şekilde ve ihtiyatlı bir tarzda davranmaya karar verdi. Bir gece yine oralarda gizlice dolaşırken hisar kapısının açıldığını ve Uhayha'nın çıkıp etrafa göz gezdirdiğini gördü. Kalbini delmekle içindeki kinden kurtulabileceği düşmanının göğsüne göndermek üzere okunu yaya koyduğu sırada köpekler havlamağa başladı. Onları susturmak için yanında taşıdığı hurmaları attı. Köpekler, hurmaları yutmak için seslerini kesmeğe mecbur oldu. Can havliyle kulağı kırışte bulunan Uhayha köpeklerin bağırıp susmasından orada bir düşman gizlendiğini anlayarak alelacele hisara girdi, kapıyı hızla kapadığı sırada yıldırım gibi gelen bir okun kale duvarına saplandığını işitti. İlk heyecanı geçtikten sonra bu kadar cür'etkâr bir saldırganın ancak Âsım b. Amr olacağını anladı ve maiyyetini arkasından salıverdi ise de Âsım çoktan savuşmuş olduğundan gidenler beyhude yorulmuş bir halde geldiler."

Müellifimiz makalesinin sonunda Uhayha'nın Hazrec kabilesinden uğradığı bu suikast teşebbüsü üzerine onlara karşı planladığı saldırı hakkında kısaca bilgiler vererek makalesini bitirir:

“Uhayha kendini kalesinde bile rahat bırakmayan Hazrec yiğitlerini bir gece gaflet üzere basarak hem Evs'in gücünü ve saldırganlığını göstermek hem de Vak'a-yı Rahâbe'de katledilen kardeşinin intikamını almak emelinde bulundu. Şu emelini bütün Evslilere bildirip belirledikleri bir gecede toplanmalarını emretti. Herkes o gecenin vürudunu ürkütücü bir sabırsızlıkla bekliyordu.”

Beyânülhak Gazetesi'nin 49. sayısının 1041-1042. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-17 “Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beynlerindeki muhârebât-ı medîde, Mâba'di” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî, önceki makalesinde Evs ve Hazrec arasındaki mücadele ve savaşlardan bahsetmiş ve Yevmü'r-Rahâbe Vak'ası sonrasında olanları anlatmıştı. Bu makalede ise Uhayha b. Cellah'ın uğradığı su-i kastın intikamını nasıl aldığını anlatmaktadır. Bu noktada Uhayha'nın planlarını bozacak kişi eşi Selma bint Amr'dır. Müellifimiz, Selma bint Amr'ın niçin ve nasıl Uhayha'nın planlarını bozduğunu detaylıca ele almıştır:

“Bir gece tasavvur olunsun ki Hicaz kıtasındaki kumsal çöllerin, kayalık dağların yegâne ışık kaynağı olan kamer, gök kubbede görünür değil. Boş havali korkunç ve katmerlenmiş karanlıklar içinde kalmış. Çöller, geniş karanlıklar gibi uzanıp gidiyor. Dağlar, uzayan bir âh gibi yükselip duruyor. Çöllerin derinlikleri, yarasaların uçuş sahası, dağların dorukları baykuşların ötüş yuvası oluyor. Böyle bir gecede dehşet verici sessizlik taşıyan karanlık bir çölün siyah sinelerinden fırlamış gittikçe büyüyen bir karanlık gibi olan bir kalenin duvarının üstünde bir hayalin vücudu gezegenlerin ışığı altında görülebiliyordu. Bu hayal, bir kadın vücudu idi ki, korkunun verdiği heyecan içinde erkekçe bir azimle beline bağladığı ipten süzülüyor ve güneşin ışınlarının yeryüzüne inişine benzer bir şekilde hisârın üzerinden yere iniyordu. İpin titreşiminden meydana gelen hışırtının duyulmaması isteniyormuş gibi çöl rüzgârı esmeye, vâdideki kumları dağıtmaya, dağlardaki kayaları inletmeye başlamıştı. Kadın, zemine ayak basınca durup etrafı dinledi. Çölde kendini gören ve takip eden olmadığını anlayınca çekingen adımlarla oradan uzaklaştı. Bir çöl perisi gibi gecenin karanlıklarına karıştı.

Acaba bu geçici gölge, bu hayale bulaşmış varlık kimdir? Haber verelim ki bu masumiyet nuru, Evsîlerin reisi ve Dayhân kalesinin münzevisi olan Uhayha b. Cellah'ın iffetli zevcesi Selmâ bint Amr b. Şerîd idi. Kendisi Hazrec kabileleri ve Neccâroğulları kızlarından

olduğu halde Evs kabilesinin reisi ile evlendirilmiş ve taraflar arasında cereyan eden husumete ve savaşmalara tarafsız kalmıştı. Lakin kocasının erkekliğin şanına yakışmayacak surette Hazrecileri basmağa karar vermesi akrabalık gayretine dokunduğundan kabilesini kurtarmak için evliliği fedaya karar verdi. Dayhân kalesi sâkinlerinin derin uykuyla gaflete daldığı, gözleri ve gönülleri açık ancak kendisi kaldığı karanlık bir gecede bir ip vâsıtasıyla hisardan inerek kavmini haberdâr etmeğe teşebbüs eyledi. İşte iniş suretini tasvire çalıştığımız kadın, bu Selma idi ki azminde muvaffak olmuş, Evsîlerin uykudayken geleceğini ve Hazrecîlerin şu baskına karşı uyanık bulunması îcab eylediğini anlattıktan sonra kocasının hânesine kalben vedâ ederek pederinin evine girdi.”

Yazarımız Uhayha’nın eşi Selma bint Amr’ın firar ederek kocasının planlarını akrabaları olan Hazrec kabilesine bildirmesiyle Uhayha’nın planını suya düşürmesi sonrası süreçte meydana gelenler hakkında kısaca şu bilgileri verir:

“Uhayha, ertesi günü hareminin firârını anlayınca teşebbüsün duyulduğunu ve artık yapılacak baskının karşılıksız kalacağını anlayarak iffetli karısını boşamakla iktifaya mecbur oldu. Uhayha’nın kıymetini bilemediği bu iffetli güzel kadın, ip ile hisardan indiği için “Mütedelliye” unvanıyla şöhret bulmuş ve —Hâşim b. Abdümenâf makalesinde yazdığımız veçhile— Hâşim b. Abdümenâf’ın eşi ve Mefhar-ı Âlem olan Hz. Peygamber’in ninesi olmak şerefini ihraz eylemişti. Ensar-ı kiramın muhacirlerin efendisi olan Peygamber Efendimize yardımını teshil için Hâşimîlerle Hazrecîler arasında bir akrabalık tesisini ve Neccâroğullarının cevherlerinden bir incisini Hz. Peygamber’in altın silsilesine ilâvesini Rabbülâlemîn’in hikmeti evvelce şu suretle müheyya buyurmuştu.”

3.2.3. Yevmü’s-Sirâre Vak’ası

Evs ve Hazrec kabileleri arasında süregelen mücadelede Yevmü’r-Rahâbe’den sonra Yevmü’s-Sirâre meydana gelir. Tâhirülmevlevî Yevmü’s-Sirâre Vak’asının sebeplerini, gerçekleşme sürecini ve sonuçları hakkında şu bilgileri verir:

“Yevmü’r-Rahâbe’de Hazrecîlere mağlup olan Evsîler, hasımlarının galebesini çekemediklerinden yeni bir savaş için bahane aramaktan geri durmuyorlardı. Nihayet Evsîlerden Benî Avf ile Hazrecîlerden Benî Hârise arasında hiçten bir niza’ çıkarak savaşın başlangıcı oldu. “Sirâre” mevkiinde dört gün kadar dövüştüler. İki taraftan da birçok yaralı ve birçok maktul düştü. Sonra yine Hazrecîlerin galebesiyle ayrıldılar.”

3.2.4. Harb-i Husayn, Yevmü’r-Rebî’u’z-Zaferî ve Yevmü’l-Fârî

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 51. sayısının 1075-1076. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-18 Mâba'd ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Tâhirülmevlevî, bu makalesinde de Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki savaşları anlatmaya devam etmiştir. Önceki makale Yevmü's-Sirâre Vak'ası ile sona erdiğinden müellifimiz bu makalesine Harb-i Husayn ile devam etmektedir:

“Yevmü's-Sirâre'den sonra Evsîlerden Benî Vâil ile Hazrecîlerden Benî Mâzin arasında “Harb-i Husayn” vukua geldi. Bu muharebede gâlip ve mağlup belli olmamakla berâber iki cihetten de pek çok yaralı ve maktul düştü. Bundan sonra da “Yevmü'r-Rebî'u'z-Zaferî vak'ası meydana geldi ki Benî Zafer-i Evsî'nin Benî Neccâr-ı Hazrecî'ye galebesiyle neticelendi.

Bir müddet geçer geçmez Yevmü'l-Fârî' hâdisesi zuhur etti. Ensâr-ı kirâmdan Sa'd b. Muâz'ın pederi Muâz b. Nu'mân'ın himayesinde bulunan Kudâaoğullarından bir çocuğun birader-zâdesi Benî Neccâr'dan biri tarafından katledilmişti. Muâz tarafından maktulün diyeti talep edildi; kâtil cihetinden de verilmesi reddolundu. Şu talep ve ret üzerine de Evsîler Muâz'ın kumandasında, Hazrecîler Âmir b. İtnâbe'nin maiyetinde olarak mukabeleye ve savaşa giriştiler. Hazrecîlerin mağlup düşmeleri ve maktulün diyetini vermeye râzı olmalarıyla harbe son verildi.”

3.2.5. Yevmü'l-Cisr Vak'ası veya Harb-i Hâtıb

Yevmü'l-Fârî' Vak'ası Evs ve Hazrec arasındaki mücadelelerin duraklama dönemine girmesine sebep olmuştur. Müellifimiz bu duraksamayı sağlayan sebepler hakkında şu bilgileri verir:

“Bu muharebeden sonra kabilelerin akıl ve görüş sahibi kişileri toplanıp esâsen iki birader torunlarının birbirini kırmasından ziyade fikir ve kuvvet birliği tesis ederek hasımları bulunan Yahudilere mukavemet gösterilmesinin akılcıca bir hareket olacağını kararlaştırdılar ve bu yolda bir anlaşma imzalayarak epeyce zaman kardeşçe geçindiler. Ne faydaki şu itilâf bir müddet sonra yine ihtilafa dönüştü. Harplerin ilki olan Vak'a-yı Sümeyr'in tam yüzüncü senesinde yeni bir harbe tutuştular ki buna “Yevmü'l-Cisr Vak'ası” yahut “Harb-i Hâtıb” denir.

Yazarımız Yevmü'l-Cisr Vak'asının meydana gelmesine yol açan sebepleri, vak'ada etkin rol oynayan kişi ve rollerini detaylıca işler. Vak'anın sonuçları ve vak'a sonrası süreç hakkında bilgiler verir:

“Evsîlerin eşrafından Hâtıb b. Kays –ki kabilenin değerli ve şerefli kişilerinden olup cömert ve misafirperver bir zât idi– onda misafir bulunan bir şahıs ile çarşıda dolaşırken

Hazrecilerden Yezid b. Hâris namındaki birinin teşvikiyle bir Yahudi, misafirini taciz sadedinde bir hareket yaparak istihzaya kalkışmıştı. Misafirin, şu küstahça muameleden canı sıkılıp Hâtıb’a esefini gösterdi. Hâtıb da misafirinin uğradığı şu tecavüz üzerine bu işe yeltenen kişiyi telef etti. Zevzek Yahudi, latife olmak üzere yaptığı şu çirkinliğe mukabil canından oldu.”

Müellifimiz, makalenin bu kısmında okuyuculara tarihî bir vak’aya yol açmasından dolayı bir ahlak dersi verecek şekilde şu uyarılarda bulunur: “Gerek el, gerek dil şakalarının çoğunlukla nizâ’ı ve mücadeleyi, hiç olmazsa dargınlık ve kızgınlığı mûcib olduğu cihetle latif olan latifelerden bile el çekmeli ve diline hâkim olunmalıdır.”

Müellifimiz, sadet harici olarak verdiği ahlak dersi ve okuyucuya yaptığı tavsiyeden sonra vak’anın ilerleyen safhaları hakkında şu bilgileri verir:

“Yahudî’nin katlini duyan İbn Hâris bu yapılan cürme mukabil olmak üzere Hâtıb’ı öldürmeye teşebbüs etmişse de ele geçiremediğinden Evsîlerden günahsız bir şahsı katlederek güya intikam aldı. Hâtıb, tecâvüzün cezâsını verdi, İbn Hâris bu cezanın intikamını aldı ama iki kabile efrâdı da ayaklandı. Evsîler Hudayr b. Simak el-Eşhelî’nin, Hazrecîler Amr b. Nu’mân el-Beyâzî’nin kumandasında olarak “Redm b. Hâris” cistrinde karşılaşp vuruştular. Muharebe neticesinde de Hazrecîler galebe etti.”

3.2.6. Rebî Duvarı Vak’ası

Yevmü’l-Cisr Vak’asından sonra Evs ve Hazrec mücadelesi Rebî Vak’ası ile devam eder. Müellifimiz bu vak’a ile makalesini sona erdirmiştir:

“Bundan sonra da Sefh nâhiyesinde Rebî’ denilen duvarın önünde bir muhârebe ortaya koydular. İki tarafın ölenleri de pek çoğalmış, hatta içlerinde yaralı olmayan az kalmıştı. Evsîler kaçıp kurtulmayı muvafık gördüklerinden firara kadem bastılar. O vakte kadar kaçanları kovalamak görülmemişken yırtıcı hayvanlarda görülebilen bir hiddetin mağlûbu olan Hazrecîler, arkalarını bırakmadılar ve köylerinin içine kadar takip etmekten geri durmadılar. Evsîler, yakayı kurtarmak imkânı kalmadığını görünce dönerek can çekişen birinin hareketi kabilinden bir hücum ile Hazrecîleri püskürtüp muharebeyi kazandılar ve bundan sonra vuku bulan “Yevmü’l-Feres” Vak’asında Hazrecîlere galip geldiler.”

3.2.7. Yevmü’l-Feres

Beyânülhak Gazetesi’nin 53. sayısının 1102-1104. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-19 Mâba’d ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî, bu makalesinde de Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki savaşları anlatmaya devam eder. Önceki makale Yevmü's-Feres Vak'ası ile sona ermiştir. Müellifimiz bu makalede sonraki süreçte meydana gelen vak'alar hakkında detaylı bilgiler verir:

“Yevmü'l-Feres'de Evsîlerin galebesi üzerine kumandanları bulunan Hudayr el-Ketâib b. Simak el-Eşhelî –ki ashâb-ı kirâmdan Üseyd b. Hudayr'ın pederi idi– hangi tarafın telefâtı ziyade ise o miktarın diyeti, diğer taraftan verilmek şartıyla Hazrecîlere musâlaha teklif etti. Hazrecîler, bu teklifi kabul ve öldürülenleri sayarak kendi maktullerine nispetle Evsîlerden üç tane fazla olduğunu anladılar. Bunların diyeti tedârik edilip verilinceye kadar kendi aralarında üç kişiyi Evsîlere rehin bıraktılar.”

3.2.8. Hurûb-u Ficâr

Tâhirülmevlevî makalesinin bu noktasında tarihçilerin Yevmü'l-Feres Vak'ası sonrasında Evs ve Hazrec arasında meydana gelen muharebeleri “Hurûb-u Ficâr” şeklinde isimlendirdiklerini ve bu savaşların Hz. Peygamber'in de müdahil olduğu Ficâr Harpleri ile karıştırılmaması gerektiğine dair uyarılarda bulunarak şu bilgileri verir:

“Yevmü'l-Feres'den sonra Evs ve Hazrec kabileleri arasında vuku bulan muhârebelere “Hurûb-u Ficâr” (Ficâr Harpleri) tabir ederler. Lakin bunu Hz. Peygamber'in doğumunun 12, 14, 20, 22. senelerinde vâki olan “Hurûb-u Ficâr” (Ficâr Harpleri) ile karıştırmamalıdır. Mekke'deki Hurûb-u Ficâr'dan da sırası gelince bahsedeceğiz.”

3.2.8.1. Yevmü'l-Hadâik Vak'ası

Tâhirülmevlevî, Yevmü'l-Feres'ten sonra meydana gelen Yevmü'l-Hadâik Vak'ası ve akabinde meydana gelen Yevmü Muabbis ve Mudarris Vak'asının sebepleri, olayların gelişim süreçleri ve sonuçları hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Yevmü'l-feres sonrasında Evsîlerden biri emânete hıyanet, daha doğrusu vahşiyane bir cinayet olarak kendilerine verilen rehinlerden bir tanesini öldürdü. Bunun üzerine “Yevmü'l-Hadâik” Vak'ası zuhura geldi. Rehinlerden birinin katli üzerine Hazrecîler, topluca ayaklanıp Abdullah b. Übey b. Selûl'ün kumandasında olarak Evsîlere hücum ettiler ve hurma bahçeleri arasında sıkıştırıp birçoğunu telef ederek kumandanları Ebu Kays'ı yaraladılar. Hurûb-ı Ficâr'ın ilki bulunan bu Yevmü'l-Hadâik Vak'asıdır.”

3.2.8.2. Yevmü Muabbis ve Mudarris Vak'ası

Tâhirümevlevî Medine'deki Yevmü'l-Hadâik sonrası süreci şöyle anlatır:

“ Yevmü’l-Hadâik Vak’asından sonra “Yevmü Muabbis ve Mudarris” hâdisesi baş gösterdi. Evsîler Muabbis, Hazrecîler Mudarris denilen duvarları siper alarak günlerce birbirlerine ok atmakla birbirlerini yaralayıp öldürdüler. Nihayet Evsîler, mağlup oldu ve firar yoluna başvurdular. Bir müddet sonra Evs kabilelerinden bazıları Hazrecîlerle sulh yapmaya tâlip olmuşlarsa da bazıları intikam almadıkça sulha yanaşmak istemediklerinden Hazrecîler devam eden saldırılarla, hatta Sa’d b. Muâz el-Eşhelî’yi yaralayacak derecede saldırıyla Evsîleri güçsüz bıraktılar.”

Tâhirülmevlevî, bu noktada Evs kabilesinin Hazrec’e karşı mücadelesinde bir müttefik arayışına girdiğini ifadeyle süreç hakkında önemli bilgiler verir. Bu bağlamda Evs kabilesinin yolculukları, görüşmeleri ve Ebû Cehil’in bu süreçte oynadığı rolü anlatır:

“Evsîlerin bazı eşrâfı, hem hacetmek hem de Arap kabilelerinin en şerefli ve en güçlüsü olan Kureşîlerle Hazrecîlere karşı bir anlaşma imzalamak emeliyle Mekke’ye gittiler. Orada Kureyş’in ileri gelenlerinden ittifaka dair söz bile aldılar. Lakin bazı eşrafın böyle kendi kendilerine söz verişini uzak bir görüş ve karışık gören Ebü’l-Hakem –ki henüz künyesine kötülük künyesi olan Ebû Cehil şerhi verilmemişti– siyasi açıdan uygun görmedi. Çünkü Evsîlerle bir ittifak akdedilse Kureyş’in de Hazrecîlerle uğraşması lazım gelecek, galebe te’min edilse bile nâfile yere olay çıkarılmış olacaktı. Ebû Cehil bu gibi deliller ortaya koymakla Kureyş’in meşveret yeri olan Dârünnedve’de ittifakın lüzumsuzluğuna dair karar aldı. Şu kadar var ki Kureyş’in önde gelenlerinden bazıları ittifakı taahhüt etmiş ve ahdinden dönmek Araplar arasında pek büyük ayıp sayılacağından birdenbire ittifak sözünün geri alınması mümkün olamayacaktı. Ebû Cehil şuna bir bahane aramak için Evsîleri buldu ve fitneci bir ifade ile şu tahammül edilmez teklifte bulundu:

-“Eşraftan bazılarıyla savunma ve saldırı amaçlı bir ittifak akdine teşebbüs ettiğinizi haber aldım. Kız kardeş ve eşlerimizi birbirimizden esirgememek ve çarşılarda, pazarlarda ricâlimizin câriyelerimizle oynaşmasına müsaade etmek şartıyla ben de bu ittifaka dâhil olurum.”

Edep ve hayâsının azlığı ile şöhret bulmuş olan Ebû Cehil gibi edepsiz bir herifin şu küstahça teklifi Evsîlerin şerefli ahlakıyla kesinlikle uyuşmadığından Ebû Cehil’in de, sâir Kureyş önderleri gibi ittifakına tenezzülü zillet sayarak beldelerine döndüler.

3.2.8.3. Yevmü Buâs

Tâhirülmevlevî Evslilerin ittifak arayışları sonrası yaşanan süreci şu şekilde özetlemiştir:

“Evs kabilesi eşrafı hüsrân içinde Medine’ye döndüler. Oradaki Yahudiler ile ittifak yapmaya çalıştılar. Evsîlerin şu teşebbüsünü haber alan Hazrecîler derhal Benî Kureyza ile Benî Nâdir Yahudilerine düşmanlıklarını ilana kalkıştılar. Yahudi reisleri, öyle bir ittifaka dâhil olmadıklarını haber vermekle beraber hasımları olan Hazrec kabilesini tatmin için içlerinden kırk kişiyi rehin makamında Hazrecîlere gönderdiler. Bunların gösterdikleri tabansızlıktan cür’et alan Hazrecîler, kendilerine nispetle mamur ve müstahkem bulunan Yahudi karyelerini ele geçirmek için: “Bulunduğunuz mevkileri bırakıp gidin. Gitmeyecek olursanız rehinlerinizi öldüreceğiz.” demek haksızlığından çekinmediler. Yahudiler, zulmün ta kendisi olan şu habere karşı: “Biz vatanımızı terk edemeyiz. Rehinlerimizi öldürmek gaddarlığını eğer işlerseniz geri durmayın.” cevabını verdiler. Cevabın emellerine aykırı olarak zuhuru Hazrecîleri fena halde hiddetlendirdi. Hatta Yevmü’l-Cisr Vak’asında kumandanlık makamında bulunan Amr b. Nu’mân el-Beyâzî adındaki gaddar, rehini bulunan zavallı bir Yahudi’yi kendi eliyle öldürmek zulmünü ihtiyar etti. Amr’ın gerçekleştirdiği hıyânet kendi kabilesi efradının bile nefretini mûcip olduğu gibi Abdullah b. Übey b. Selûl’ün ismi geçen katile: “Sen gaddarlık ettin, hâin ve zâlim bir herifsin.” demesini ve rehin tutulan Yahudilerin tamamen serbest bırakılmasını netice verdi. Yahudi kabileleri, Amr’ın gaddarlığını baş sebep kabul ederek Evsîlerle ittifak edip Hazrecîlere hücum ettiler ve galip geldiler. Buna “Harb-i Ficâr-ı Sâni” derler.”

Harb-i Ficâr-ı Sâni’de mağlup olan Hazrec kabilesi intikam almak için müttefikleri olan Arap kabilelerinden yardım ister. Evsliler de müttefikleri olan Yahudi kabilelerinden istimdadda bulunur. Bu çağrılarının neticesinde Yevmü Buâs Vak’ası meydana gelmiştir. Buâs Savaşı, sebepleri, gelişim süreci ve sonuçları hakkında Tâhirülmevlevî şu bilgileri verir:

“Hazrecîler, bu mağlubiyyetin acısını çıkarmak için müttefikleri olan Benî Şücâ’ ve Cüheyne efradından medet dileyerek, Evsîler de, Benî Kurayza, Benî Nadîr Yahudileriyle Müzeyne kabilesinden imdad alarak Buâs mevkiinde kanlı bir muharebeye başladılar. Bu muharebeye de “Yevmü Buâs Vak’ası” denir. Bu muharebede Evsîlerin kumandanı Hudayru’l-Ketâib, Hazrecîlerin ki yine Amr b. Nu’mân el-Beyâzî idi. Evsîlerden Benî Hârise ve Hazrecîlerden Abdullah b. Übey b. Selûl ile tâbileri tarafsız bulunuyordu. Bir müddet vuruşup dövüştükten sonra galebe Hazrecîlere teveccüh etmeye, Evsîler de harp meydanından yüz çevirmeğe başladı. Hudayru’l-Ketâib, maiyetinin bozulmağa başladığını görünce Arap usulü mucibince mızrağıyla ayağının sinirini kesip deve gibi yere çöktü ve “Beni bu halde düşman elinde bırakırsanız savuşup gidin.” tarzında heyecanlandırıcı sözlerle firâilerin yolunu kesti.

Yaralı kumandanın teşvikiyle Evsîler dönüp şiddetli bir hücum ile Amr b. Nu'mânü'l-Beyâzî'yi katledip Hazrecîleri firara mecbur ettiler. Galebeden sonra Hudayr'ı tazim ve ihtiram ile kaldırıp evine götürdülerse de biraz sonra kan kaybından vefat etti. Hazrecîlerin mağlubiyyeti Yahudilerin arayıp bulamadığı bir şeydi. Şu hezimetlerinden istifade ile evlerini yıkıp, hurmalıklarını yakmak derecesinde şenaatte bulundular. Sâbit b. Kays b. Şemmas-ı Hazrecî'yi tutup salıverilmiş esir gibi alınıp yarıldılar.

Buâs Savaşı'nın İslâm tarihi ve Medine tarihi açısından özel bir yeri bulunmaktadır. Müellifimiz Yevmü'l-Buâs'ın bu özel konumu hakkında ve sonraki sürece dair kısaca şu bilgileri verir:

“Yevmü'l-Buâs Vak'ası, Evs ve Hazrec'in elîm vakalarının en sonudur. Bundan sonra Hz. Peygamber'in hicreti vuku bulmuş, bir birinin can düşmanı olan iki kabile efrâdı Hz. Peygamber'in sohbetinin tesir ve bereketiyle yekdiğerinin din ve iman kardeşi haline gelmiştir. Böylece evvelce nifak ile dolu olan Medine, fikir ve güç birliğinin merkezi olmak şerefini kazandı.”

3.3. Hımyerîler ve Kralları

Beyânülhak Gazetesi'nin 71. sayısının 1386-1387. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vak'a-yı Fîl Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde Fîl Vak'asını gerçekleştiren Ebrehetü'l-Eşrem'in aslen Habeşistanlı bir Yemen vâlisi olduğuna temas edip Habeşlilerin Yemen'e geliş sürecini aydınlatarak mahiyette Yemen tarihi hakkında tafsilatlı bilgiler vermeye başlar:

“Hz. Peygamber'in doğumu ve bi'setinden önce zuhur eden olağanüstü işler demek olan irhâsâtın mühimlerinden biri de Fîl Vak'ası'dır. İrfan ehline malumdur ki Ka'betullah'ı yıkma şeklindeki çirkin fikirle Mekke-i Mükerrreme civarına gelerek gazab-ı İlâhîye uğrayan bu azgın grup Habeşli olup —Yemen istilasında Necâşi tarafından oraya vâli tayin edilen Eryât'ın maiyetinde bulunduktan sonra onu katlederek yerine geçen— Ebrehetü'l-Eşrem'in kumandasına idi. Türkçe Tarih-i İslâm kitaplarında Habeş'in Yemen'i ne münâsebetle istila eylediğine ve Ebrehe'nin Yemen hükûmetini ne suretle elde ettiğine dair lüzumlu malumat olmadığından Vak'a-yı Fîl'in beyanından evvel— bu babda biraz izaahât vereceğiz: Mevcut harap haline rağmen Yemen büyük kıt'asının medeniyet ve umranı pek eski olduğunu ve Kahtan b. Âbir (Hûd Aleyhisselam) b. Erfahşad b. Sâim b. Nûh Aleyhisselam'ın hicret-i seniyyeden üç bin altmış beş sene evvel anılan bölgede bir hükûmet tesis ettiğini tarihçiler

yazıyor. Kahtâniyye, Himyerîyye, Tebâbia adlarıyla yâd edilen bu kadîm devletin –isimleri unutulandan başka– yüz kadar hükümdârı Tarih kitaplarında yazılı olup içlerinde gerek fetihleri, gerek icraatı ile şöhret kazanmış pek çok zevât gelmiştir.”

Müellifimiz bu giriş cümlelerinin ardından Yemen hükümdarlarından haklarında bilgiler olan krallardan bazılarını sırasıyla ele almıştır:

“ Yemen krallarından ismi bilinenler arasında Ya’rub b. Kahtan vardır ki Hz. Hassân b. Sâbit’in

Tüallimtüm min mantıkî’s-şeyhi Ya’rub
Ebîna ve sırtüm muarribîne zevî fakrin
Ve küntüm kadîmen mâ lekum gayra ucmetin
Kelâmun ve küntüm ke’l-behâimü fi’l-kafrin

beyitlerinden anlaşıldığı üzere Arap dilinin ıslahına ve yayılmasına çalışmış ve başka uzak kavimleri kahr ve cezalandırma ile hükûmetinin temelini sağlamlaştırmıştır.

Keza Abdüşems-i Seba vardır ki heybetli ve faal bir zât olup Mısır’a hücum ile birçok esir elde ettiğinden “Sebâ” lakabını almış ve Mısır’da “Ayn-ı Şems” beldesini yaptırdığı gibi Me’rib’de adını hatırlatmak için “Sebâ”²⁸⁴ şehrini binâ etmiş ve Sedd-i Me’rib’in inşasına başlamıştır. Zamanında söylendiği rivâyet olunan:

Lekad melleke’l-âfâki min haysü şarkihâ
İle’l-ğarbi minhâ Abdüşems b. Yeşcûbin
Lehü melikü Kahtan b. Hûdi verâseten
An eslâfi sıdkun min cüdûdin ve min ebin

beyitleri fetih seneleri hakkındadır. Keza Himyer vardır ki –Himyeriye devleti buna nispet edilir– Yemen krallarından ilk defa altın tâc giymiş ve zamanında hükûmetini genişletmekle ma’muriyeti artırmaya çalışmıştır. Keza Zülkarneyn vardır ki avam arasında “İskender-i Zülkarneyn” unvanıyla tanınır.

Müellifimiz, Zülkarneyn konusunda İslâm ve Dünya tarihi kitaplarında ihtilaflar ve iltibaslar olduğundan detaylı bir inceleme ve mukayese ile konuyu aydınlatmak ister. Tamamlayamadığı için yayınlamayamadığı bir çalışmasından iktibasla konuya çözüm getirir:

²⁸⁴ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Bu belde hayli müddet Himyerîlerin başkenti olmuş ve bilahare hükûmet merkezi San’a’ya nakledilmiştir.”

“Vaktiyle yazmağa başlayıp da meşguliyet ve başka sebeplerden dolayı ikmâline muvaffak olamadığım “Türkçe’de müsta’mel kelimât ve terâkib-i Fârisiyye” yi ihtiva edecek bir lûgat kitâbında İskender kelimesini izâhen şu satırı yazmıştım: “İskender: Mâkedonya kralı Filip’in oğlu olup İran padişahı Dârâ’yı mağlup ve Mısırda Hind’i istila eden meşhur cihangirdir. Asrındaki hükümdârların gözlerini yıldırıldığı ve bütün cihanı son bahar şimşegi gibi titrettiği halde milattan 323 sene evvel otuz üç yaşında iken dünya âlemini terk eylemiştir. Acemler, bunu Filip’in torunu ve Dârâ’nın babası Darâb’ın oğlu zannederler. Güya Dârâb Filip’in kızı Nâhid ile evlenmişken ağzı kokuyor diye pederine göndermiş, Nâhid hâmile bulunmakla geri dönünce İskender’i doğurmuş. Bilahare İskender, birâderi Dârâ’ya galebe çalarak pederinin tahtına oturmuş. “İskender-i Rûmî” denilen budur. Bir de “İskender-i Zülkarneyn” vardır ki nübüvvet ve velâyetinde ihtilaf edilen ve adı Kur’ân-ı Kerîm’de mezkûr olan yüce zâttır. Yemen’de hükûmet icra eden Himyerîlerden olup ismi “Sağb” yani Zülkarneyn idi. İskender unvanı buna sonradan takma bir şeydir. Bu zâtın İbrahim Aleyhisselam’ın muâsırı olduğuna ve Hz. İbrahim ile Mekke’de görüşüp kucaklaştıklarına dair İbn-i Abbas’dan rivayet edilen bir hadîs-i şerîf vardır.”

Yazarımız makalenin bu noktasında Zülkarneyn ve İskender hakkındaki tarihçiler ve kamus yazarları arasındaki ihtilafa değinir. Karışıklığı giderecek şekilde tespitlerde bulunarak örnek şiirler üzerinde getirdiği çözümün etkinliğini göstermek ister:

“*Kâmûsu’l-a’lâm* sâhibi de dâhil olduğu halde ekser tarihçiler bu İskenderlerin vak’alarını bir birine karıştırıp ikisini tek bir şahıs saymışlarsa da bir adam hem Yemenli, hem Makedonyalı olamayacağı gibi Halîlullah asrında yaşayan bir zâtın Rûhullah’ın zamanından üç yüz bu kadar sene evveline gelinceye kadar hayatta kalamayacağı tabii bulunduğu tarihçilerin fikirlerinin batıllığı meydandadır. Hz. Hızır’ın âb-ı hayatı aramasına giden İskender, Hz. Zülkarneyn’dir. Binâenaleyh İskender lafzı, sedd, Hızır, zulûmât, âb-ı hayat gibi kelimeler ile zikr edilirse *İskender-i Zülkarneyn* bahis konusu demektir. Eğer ayna, cihangirlik, debdebe ve gösteriş gibi ta’birler ile îrat olunursa *İskender-i Rûmî* anlaşılır:

Eğer maksûd eserse mısra-ı berceste kâfidir

*Acip hayretteyim ben **sedd-i** İskender husûsunda*

Râgıb Paşa (ö. 1176/1763)

*İhtiyacın yok senin **âyine-i** İskender’e*

Cevher-i zâtında rûşen her misalin sûreti

Nevres (ö. 1293/1876)

Bu fennî kelimenin

Sikender-i seyr isen de nutk et pîş-i kâmilde

Felâtun-u hakikat-bîne nakl-i mâcerâ olmaz

beytinde olduğu gibi hemzenin hazfî ve sîn'in kesriyle telaffuz etmek Osmanlıcanın şüyu bulmuş mevcut haline muvafık değildir.

Beyânülhak Gazetesi'nin 72. sayısının 1402-1403. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından "Vak'a-yı Fîl Mâba'd" başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde Himyer meliklerinden isimleri ve hayat hikâyeleri bilinenlerden bazılarına değinir ve tarihî akış sırası içinde onlar hakkında detaylı bilgiler verir:

"Keza Hârisü'r-Râiş vardır ki Himyer meliklerinden ilk defa "Tübbâ" unvânını alan bu zât olup gazvelerinden husûle gelen ganimetlerden tebeasını mesut ederek güya tüylendirdiği için "Râiş" lakabıyla anılmağa başlamıştır. Bunun komutanlarından Şimr b. Attâf Azerbaycan ve Türkistan cihetlerine doğru istila ile fetih menkıbelerini oralara diktirdiği taşlara hakkettirmiştir. Keza Afrikîs b. Kays vardır ki Yûşâ Alehisselam'ın Kenan topraklarından kovduğu Amâlîka kalıntılarıyla Yemen kabilelerinden bazısını Afrika kıt'asına gönderdiği ve iskân eylediğinden söz kıta onun adına nisbetle "Afrika" unvanıyla tanınmıştır. Keza Zü'l-Menâr Ebrehe b. Hâris vardır ki Sûdân taraflarına gazâlar etmiş ve yolculara yol tayini için işaretler yaptırdığı cihetle "Zülmenâr" diye şöhret bulmuştur. Keza Belkıs bint Hedhâd vardır ki meşhur tahtın sâhibesi ve Kur'ân-ı Kerîm'de anılmış olduğu üzere hüdhüdle gönderilen Hz. Süleyman'ın mektubunun kendisine iletildiği kişi olup bilahare Hz. Süleyman'nın zevceliğiyle şereflenmiştir. Keza Ebu Kerb Es'ad vardır ki Tübbân ve Tübbâ unvanlarıyla meşhur olup birçok gazvelerde bulunmuş ve oğlunu öldüren Medine ahâlisini cezalandırmak mübârek şehre gitmiş ise de oradaki Yahudi ahabârından iki zâtın nasihati üzerine niyetini değiştirmiştir. Medine'den Mekke'ye gelip Beyt-i Şerif'e kisve giydirmiş ve Ka'be'nin içini temizletip kapısına kilit taktırmıştır. Medine'de Hz. Mûsâ'nın dinini kabul ettiği cihetle tebeasından bir kısmı da Yahudi olmuş ve hicretten yedi yüz sene evvel Yemen'de katledilmiştir. Keza Zunüvâs b. Zûr'a vardır ki Yemen prenslerinden olup Himyer tahtında bulunan Zû Şehâtir'i katlederek yerine geçmiş ve Medine'ye giderek Yahudiliği kabul eylemekle Yûsuf adını almıştır."

3.4. Habeşlilerin Yemen'e Gelişleri

Tâhirülmevlevî Himyer meliklerinden Zunüvâs ile ilgili bahse devam ederek onun Yahudilik dinine girmesi ve Yemen'e dönmesi sonrasında meydana gelenlere temas eder.

Yemen’de o esnada yayılmakta olan Hristiyanlık dinine girenler ile Yahudi Zûnüvâs iktidarı arasında meydana gelen acıklı olaylar ve sonrasında Habeş krallığının Yemen’e müdahalesi hakkında detaylı bilgiler verir:

“Yemen’e avdetinde Necran’daki Nasrânileri kasıp kavurmuştur ki “Kutile Ashâbi’l-Uhdûd”²⁸⁵ âyet-i kerimesiyle beyan buyurulan Ashabi’l-Uhdûd, bu herifin tâbiileridir. O vakitler Necran’da İsevilik yayılmaya başlamış ve Abdullah b. Tâmir adında bir zâtın reisliği altında olarak bir Nasrânî topluluğu teşekkül etmişti. Zûnüvâs, Abdullah’ı²⁸⁶ getirip katlettiği gibi büyük bir ateş yaktırıp Hristiyanları dinlerinden dönmek yahut ateşe atılmak arasında muhayyer bıraktı. Bazısı yakılmayı Nasrânilikten ayrılmaya tercih etti, bazısı da can korkusuyla dininden geri döndü. Şu suretle canını kurtarmaya muvaffak olanlardan Devs b. Sa’lebe isminde biri Habeş Necâşisi’ne dehalet ve Zûnüvâs’ın takat getirilmeyecek derecedeki zulümlerini şikâyet edebildi. Habeşliler, milâdî dördüncü asır ibtidâsında Sûriye’den geçen râhiplerin teşvikatıyla Nasrani olduklarından Zûnüvâs’ın İsevilik aleyhine olan şu tecâvüzü Necâşi’nin din gayretine dokundu. Rum Kayseri’nden izin isteyerek –eski mukaddes kitapların kıyas birimi bulunan– yetmiş bin askerle Şâp Denizi’ni geçip Yemen kıt’asına ayak bastı. Zûnüvâs, Necâşi’yi Aden civarında karşılayarak harbe tutuştu ise de askerinin mağlubiyeti üzerine “Habeşlilerin eline düşmekten ise denizde boğulmak evlâdır.” diyerek atını dalgalı denize sürdü ve haksız yere döktüğü kanların birleşimini temsil eden Kızıl Deniz’de boğuldu, gitti. Bu hunhar hükümdârın şu suretle ölüp gitmesiyle üç bin senelik Himyeriye hükûmetinin saltanat tahtı Necâşi’nin eline geçti. (Kable’l-Hicret 95)”

Beyânülhak Gazetesi’nin 73. sayısının 1418-1419. sayfalarında Tâhirülmevlî tarafından “Vak’a-yı Fîl Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz bu makalesinde Habeşistan kralı Necâşi iktidarının Yemen’i ele geçirmesi sonrasında Yemen’de meydana gelenler ve tarihî süreç hakkında detaylı bilgiler verir:

“Necâşi Yemen saltanatını elde edince birkaç gün hükümrânlık tahtında oturduktan sonra amcaoğlu Eryât’ı vâli ta’yin eyleyerek memlekete döndü. Eryât, zenginlere değer verip fakirleri sömürmek suretiyle hükûmeti idâre etmeye kalkıştığından ahâlinin çoğunun nefret ve husumetini kazandı. Mazlumların feryat ve şikâyetleri üzerine gaflet köşesinde uyuyor bulunanlar da kulak kabarttı. Habeş reislerinden Ebrehe’de bir taraftan etkili ve kışkırtıcı

²⁸⁵“O çukurları, alev alev yanan ateş çukurlarını hazırlayanlar mahvolmuşlardır!” (el-Burûc 85/4-5)

²⁸⁶ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Hz. Ömer’in zaman-ı hilafetinde Yemen’de bir harâbe kazılırken bu zâtın cesedi –eli başındaki yaranın üzerine konulmuş olarak– bulunmuş ve Halife’nin emri ile o halde kapatılmıştır.”

sözlerle kamuoyunu ateşlemeğe başladı. Milletten zulüm görenler, Ebrehe'ye tâbi olarak Eryât aleyhine kıyam ettiler. Vâli, ihtilali durdurmak için çabaladı ise de lütfunu görenlerden başkası muhâlif fıkra bulundığı cihetle âsâyişi temine muvaffak olamadı. Biri Eryât'ın, diğeri Ebrehe'nin kumandası altında iki savaş safı teşekkül ederek hayli müddet çarpışıldı. Nihâyet, Eryât'ın geleceğini muhafaza ederek gaddarlık ve zulümlerin devam etmesi için çalışanlar bozulduğu ve istibdat zulmünün kaldırılmasına gayret eyleyen beri taraf ise “el-küfrü yedûmu ve'z-zulmü lâ yedûmu”²⁸⁷ hakikatini tasdik ettirecek surette galebe çaldığı sırada Ebrehe, ortaya çıkıp iki kişi için yekdiğerini kırıp geçiren iki fırkaya hitâben nutuk îrad etti. Bir memleket ahalisinin nâfile yere bir birini kırması hükûmete uygun olmadığını, Eryât ile kendisinin meydana çıkıp yalnızca kozlarını paylaşmalarını, sağ kalanın hükümet koltuğuna oturmasını teklif etti. İki taraf şu teklifi haklı bulmakla beraber Eryât da buna râzı oldu. Çünkü kendisinin iri yarı ve güçlü kuvvetli olmasına mukabil Ebrehe'nin zaîf ve kırılğan bir gövdesi bulunmasına aldanyordu. Çekişen ve müdâfaa eden gruplar kılıçlarını kınlara, oklarını sadaklarına koyup zırhlara bürünerek imtihan meydanına at süren iki kumandanın dövüşmesini seyre daldı. Eryât, şân ve şerefi gibi hayatını muhafaza için de dehşetli darbesini beklediği kılıcını Ebrehe'ye havale ederek yüzünü örten çelik tülleri parçaladı ve burnunun ucunu kopardı. Hamle sırası Ebrehe'ye gelince, mahrumiyet korkusu ve ucu kopan burnunun acısıyla ciğer parçalayan kayaları parçalayacak bir kılıç vurup Eryât'ın muhkem miğferiyle akılsız kafasını yardı ve istifade edilmeyen beynini akıttı. Eryât yere serildi. Ebrehe de herkesin ittifakıyla hükümet tahtına yükseltildi ve burnunun ucu kesildiği için “Ebrehetü'l-Eşrem” denildi.”

Müellifimiz makalenin bu kısmında Ebrehe'ye verilen Eşrem lakabı hakkında kelimenin gramatik tahlili mahiyetinde *Kâmûs Tercümesi*'nden²⁸⁸ alıntı yapar. Kâmûs'un aktardığı bir rivayetin sıhhati hakkında kendi kanaatini belirtir. Sonrasında ise Ebrehe'nin, Necâşi iktidarına kendini kabul ettirme süreci hakkında kısaca bilgiler verir:

“Kamus tercümesi “Eşrem” kelimesinin ta'rifinde “Ahmer vezninde, burnunun ucu kesilmiş adama denir. Bu cihetten Habeşlilerin elebaşı olan Ebrehe'ye eşrem ıtlak olunur idi.” dedikten sonra Fîl Vak'asında taşın birisi burnunun ucuna rast gelip kat eylemişti.” ma'lûmâtını veriyor ise de Ebrehe'nin burnunun kesilmesi Eryât'ın kılıç darbesi ile vuku' bulduğundan Kâmûs'un bu rivâyeti garipçe görünür. Bununla beraber Ebâbil kuşlarının attığı siccîl taşlarından biri de iyileşmiş olan o yaraya tesadüf ederek kanatmış olması da hatıra gelebilir. Eryât'ın öldürölme haberi Necâşi'ye vâsıl olunca Ebrehe'nin te'dîbi için asker sevkine kalkıştı.

²⁸⁷ “Küfür devam eder, zulüm devam etmez.”

²⁸⁸ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhit Tercümesi*, 6/5062.

Fakat asker gitmezden evvel Ebrehe'nin bir dilekçesi gelip hükümdârına isyan fikrinde olmadığını, lakin Eryât'ın işlediği zulümler felâket sebebi olduğunu bildirmekle kendisini affederek valiliğini tasdik mektûbu gönderdi.”

3.5. Fil Vak'ası Sonrası Yemen İktidarı

Fil Vak'asında Yemen vâlisi Ebrehe ve ordusu helak olduğu için Yemen iktidarında bir boşluk meydana gelir. Tâhirülmevlevî bu makalesinde Ebrehe sonrası Yemen idaresini Hz. Peygamber'in vefatına kadarki süreç itibariyle ele alır. Yemen iktidarına kimlerin geçtiğine, nasıl bir yöneticilik sergilediklerine dair bilgiler verir.

Beyânülhak Gazetesi'nin 84. sayısının 1598-1599. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Vak'a-yı Fîl'den Sonra Yemen'deki Hükûmetler” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî bu makalesinde Fil Vak'ası sonrasında Yemen'de yaşanan süreci ele alır. Vak'a sonrasında Yemen'de yaşanan gelişmeler hakkında detaylı bilgiler verir:

“Ebrehe ile maiyetinin “Fecealehum ke asfın me'kûl” celâl tecellisine mazhar olması üzerine hükûmet tahtına “Yeksûm b. Ebrehe” geçti. Onun da az vakit içinde âhirete göçüşü vuku' bulmasıyla Yemen tahtı Mesrûk b. Yeksûm'a intikal eyledi. Fakat Yemenîler, ecnebi boyunduruğundan bir an evvel kurtulmak için şu vârisliğin intikalini hoş görmüyorlardı. Ebrehe sülâlesiyle beraber Habeş hükûmetinin de zevâlini arzu ediyorlardı. Benî Himyer'in eşrâfından olup Yemen ahâlisinin bağımsızlık arzusunu evvelce anlamış bulunan “Seyf b. Zîyezen” isminde bir zât, İstanbul Kayserliğine müracaatla Habeşlilerin Yemen'den çıkarılmasını ve oranın Rûm beldelerine katılmasıyla mahallince bir vâli tarafından idâre olunmasını rica etmişti. Kayser, şu talebi sûreten mesafenin uzaklığını bahâne ederek hakikaten dindaşı bulunan Necâşi'yi gücendirmek istemeyerek reddettiğinden “İbn Zîyezen” İstanbul'dan İran'a gitmeğe mecbur olmuştu. O vakit Sâsânî tahtında meşhur Nûşirevân-ı Âdil bulunuyordu. Seyf'in istirhamına cevaben Yemen ikliminin kendine lüzumu olmadığından asker gönderemeyeceğini söylemekle beraber, İran hapishanelerinde suçlu ve cinayet işlemiş hayli mahpus bulunduğunu, bunlarla bir iş görebilirse götürüp bir kere tecrübe etmeye kalkışmasını söyledi. Seyf'in gösterdiği muvâfakat üzerine yedi, sekiz bin kadar mahpus “Vehraz” adında bir kumandana arkadaş tayin edilip sekiz gemiye bindirilerek Seyf ile Yemen'e sevk olundu. Sefer esnâsında gemilerden ikisi Basra körfezinin fırtınasına tahammül edemeyerek yolcularıyla birlikte battı. Geri kalan gemiler Yemen sahiline yanaşabildi. Suçlular topluluğu, karaya ayak basınca esaret tasmaından kurtulmuşçasına bir hürriyet şevkiyle ilerlemeğe başladı. Mülküne düşman

saldırısını haber alan Mesrûk toplayabildiği askerle karşılarına çıktı. Hapisten kurtulmuş ve darağacına mukabil muharebe meydanına getirilmiş olan saldırganların cansiperane saldırılarına çoğu Yemenli olan savunmacıların karşı duramaması, daha doğrusu taraftar olarak firar yolunu iltizam etmesi Mesrûk'un katliyle –Seyf'in hesabına– İrânlıların galebesini netice verdi.”

Müellifimiz makalenin bu kısmında Yemen iktidarını elde eden Seyf b. Zîyezen'in kendisini tebrik için gelen heyetler arasında bulunan Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib ile arasında geçen sırlı konuşmayı ele alarak detaylı bilgiler verir:

“Yemen'de yarım asır kadar devam eden Habeş hükümeti de yıkılarak Himyer tahtına –Kisra'nın vekili olmak ve her sene bir vergi vermek şartıyla– Seyf b. Zîyezen oturdu. Habeşlilerin çöküşü ve Benî Himyer'in saltanatının yenilenmesi kavmiyet gayretiyle bütün Arap kabilelerinin iftihar ve sürurunu mücbib oldu. Tebrik amaçlı Arabistan'ın her tarafından gelen eşraf ile –Seyf'in ikametgâh edindiği– “Kasr-ı Ğumdân” doldu. Devam eden bu heyetler arasında Beldetü'l-Haram büyükelçisi olarak Abdülmuttalib hazretleri ile Mekke ileri gelenlerinden Ümeyye b. Abdişems, Esed b. Abdüluzza, Abdullah b. Cüd'ân da gelmişti. Aldıkları müsaade üzerine Seyf'in huzuruna geldiler. Elçiler adına Cenab-ı Abdülmuttalib söz söylerken ifadesindeki belâgat Seyf'in dikkatli bakışlarını kendine çekti. Hüviyetini sorup öğrendikten sonra Abdülmuttalib'i yalnız davet ederek âhir zamanda peygamber olarak gönderileceğini semâvî kitaplarda okuduğu Mekkeli resulün yaklaştığını ve gördüğü bazı vasıfların delâletiyle o yetim peygamberin şerefli dedesinin o olacağını kendisine anlattı. Abdülmuttalib, ta'rif edilen mukaddes varlığın şehâdet âlemine teşrif ettiğini haber verince Seyf b. Zîyezen, o mübarek bebeğin muhafaza işine dikkat ve ihtimam olunmasını tekid ederek tenbih etti ve Mekke ileri gelenlerine birçok in'am ve ihsanda bulunduktan sonra Abdülmuttalib hazretlerine bunların on misli hediye takdimiyle memnun şekilde memleketlerine iade etti. İbn Abdürabbih (ö. 328/940), *İkdü'l-ferîd*'in²⁸⁹ *Kitâbu'l-Vüfûd*'unda Abdülmuttalib ile Seyf b. Zîyezen arasındaki muhâvereleri aynen yazıyor.”

Müellifimiz makalenin son kısmında Seyf b. Zîyezen'in öldürülüşü, sonrasında Yemen iktidarının doğrudan İran valilerinin idaresine geçişi ve bu sürecin Hz. Peygamber dönemine kadar akışına dair detaylı bilgiler vererek makalesini ve “*Tarih-i İslâm Sahâifinden*” yazı dizisini bitirir.

²⁸⁹ İbn Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 1/289-293.

“Seyf, yedi sene kadar Yemen’i idare ederek halka kendini sevdirdi ise de hususi hizmetinde bulunan Habeşlilerden biri tarafından katledildi ve öldürülmesiyle beraber Himyerî hükûmeti de çökmüş oldu. Seyf’in katlinden sonra hükûmet tahtında oturanlara “Merâzibe” ta’bir ederler ki Farsça “Merzübân” kelimesinin Arapça çoğul hâlidir. Acem kisrâsının birer vâlisi olup birincileri Seyf’in kumandanı olan “Vehraz”, sonuncuları da Bâzân b. Sâsân’dır. İkisi arasında da Velican, Hurdân, Mezrân gibi isimlerin sahipleri de vardır. Hicretin yedinci senesinde Hz. Peygamber canibinden çevre krallıklara birer mektup yazılıp gönderildiği buyurulduğu hengâmda acem şâhı bulunan Husrev Perviz’e de bir mektup gönderilmişti. Hak ve hakikati temyiz etmekte âciz olan Perviz, Resulullah’ın mektubunu yırtmak edepsizliğine kalkıştığı gibi “Göndereni tutup bana yolla!” diye Yemen vâlisi Bâzân’a emir vermişti. Bâzân’ın Medine’ye gönderdiği iki memur Hz. Peygamber’in huzuruna çıkınca Resulullah Efendimiz, “Perviz’i oğlu Şirviye’nin idam ederek tahtına oturduğunu” ihbar etmiş ve memurları mahallerine iade buyurmuştu. Vâki olduğu üzere birkaç gün sonra Hz. Peygamber’in haber verdiği şekilde yeni Kisrâ’nın tahta oturma haberini alan Bâzân, iman etme şerefine erişmiş ve Levlâke hadisinin mazharı olan padişahlar padişahı tarafından bulunduğu memuriyette baki bırakılmıştı. Bilahare bu zâtın “Esvedü’l-Ansî” belasının def’inde pek çok himmet ve hizmeti görüldü. *Radıyallahu Anh.*”

3.6. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölüm tamamen Tâhirülmevlevî’nin makalelerine dayanmaktadır. Tâhirülmevlevî bu bölümde İslâm tarihi açısından hicret vesilesiyle önemli bir konum ihraz eden Medine’nin tarihi geçmişini, Medine’nin yerli halkı olan Evs ve Hazrec kabilelerinin tarihi kökenlerini ele alır. Evs ve Hazrec kabileleri sedd-i Me’rib’in Arîm seli ile yıkılması üzerine göç eden Arap kabilelerine dayanmaktadırlar. Tâhirülmevlevî hem bu cihetten hem Fil Vak’asının mahiyetinin tam manasıyla anlaşılabilmesi için Habeş-Yemen-Mekke üçgeni konusunun iyi bilinmesi gerektiğini düşündüğünden klasik siyer yazıcılığının biraz dışına çıkarak Yemen tarihini Fil Vak’ası Öncesi ve Sonrası Dönemler şeklinde bu bölümde detaylı olarak ele alır. Bu süreçte Yahudî Zûnüvâs’ın Necran Hristiyanlarına yaptığı ve Kur’ân’ın Burûc Sûresi’nde işâret ettiği işkence ve zulümlere de temas eder. Bu manada ilgili makaleler dinler tarihi açısından önemli bir husus olan din savaşları konusunu gözler önüne sermektedir. Müellif ayrıca Himyer meliklerinden Zülkarneyn’i incelerken, onun Makedonyalı İskender ile karıştırılması hususunu detaylıca ele alır. Her iki İskender’i ayıracak mihenkleri şiirler üzerinden nümuneler göstererek ortaya koyar. Bu manada müellif, İslâm tarih ve edebiyatçıları asırlarca meşgul eden bu ihtilaflı konuyu net olarak açıklığa kavuşturmakla konuya dair ilmî vukufiyetini

göstermektedir. Tâhirülmevlevî ayrıca bu bölümde yayınladığı makale serisi ile önce Medine'ye yerleşen Yahudi kabilelerinin tarihi kökenlerine temas eder. Sonrasında Yemen'den göç ederek Medine ve civarına yerleşen Arap kabilelerinin Evs ve Hazrec şeklinde çoğalmaları, Yahudilerle girdikleri ilişkiler, kendi aralarında uzun süre devam eden savaşları sırasıyla ele alır. Tâhirülmevlevî buraya kadarki üç bölümde yayınladığı otuz sekiz makale ile bi'set öncesi siyer kısmını tamamlar. Müellifin ilgili döneme ait bu yazıları incelendiğinde siyerin Câhiliye dönemine dair eksiksiz bir İslâm kroniği kaleme almıştır, denilebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: HZ. PEYGAMBER’İN Bİ’SETTEN SONRAKİ HAYATI VE SİYER İLMİNE İLİŞKİN KONULAR

Beyânülhak Gazetesi’nde doğrudan Hz. Peygamber’in bi’set öncesi dönemine tahsis edilmiş bir makaleye araştırmalarımız neticesinde rastlanmamıştır. Fakat Hz. Peygamber’in başlangıcından vefatına kadarki hayatını genel hatlarıyla ele alan İbnü’r-Rahmi Ali Tayyar Efendi’nin “Sultân-ı Selâtin-i Rusûl Hz. Muhammed Mustafa” isimli makalesinde bi’set öncesi döneme temas edilmekte ve kısaca bilgi verilmektedir. Araştırmalarımızda Hz. Peygamber’in bi’set sonrası Medine öncesi hayat dönemiyle doğrudan ilgili olan iki makale tespit edilmiştir. Bu makaleler Tâhirülmevlevî tarafından kaleme alınmıştır. İlk makale Hz. Hamza’nın Müslüman oluş süreci hakkında olup diğeri ise İslâm’ın ilk alemdarının kim olduğuna dair bir araştırma yazısıdır. Ayrıca Medine dönemi ile ilgili Tâhirülmevlevî, Ayıntaplı Edip Efendi, Küçük Hamdi (Elmalılı Hamdi Yazır), Musul Vâlisi Ahmed Reşîd Paşa ve İbnü’r-Rahmi Ali Tayyar Efendi’nin makaleleri bulunmaktadır. Tâhirülmevlevî’nin makaleleri İslâm ordusunun ilk sancaktarının kim olduğu, ilk İslâm seferlerinde kimler kumandanlık yaptığı ve Mescid-i Dırâr hakkındadır. Müellif, Mescid-i Dırâr meselesinin kuruluş, gelişim ve sona eriş sürecinde döneminin güncel bir hadisesi olan 31 Mart Vak’ası ile benzerlikler kurmuştur. Küçük Hamdi, Hz. Peygamber’in son hutbesini tercüme ederken, Ahmed Reşîd Paşa Veda Hutbesi’ni tercüme eder. Ali Tayyar Efendi ise, makalesinde doğumundan vefatına kadar Hz. Peygamber’in hayatını özet olarak ele alıp aile fertleri, akrabaları, hizmetkârları gibi yakın çevresi hakkında bilgiler vermiştir.

4.1. Hz. Hamza’nın İslâm’a Girişi

Bu bölümde *Beyânülhak Gazetesi*’nin Câhiliye dönemine nazaran hakkında oldukça sınırlı sayıda makale yazılan Hz. Peygamber’in Bi’setten Sonraki Hayatı ile ilgili hususlar incelenecektir. Câhiliye dönemini son derece ayrıntılı bir şekilde ele alan Tâhirülmevlevî, Resûlullah’ın bi’set sonrası hayatı ile ilgili çok fazla makale kaleme almamıştır. Bi’set sonrası Medine öncesi hayatı ile ilgili yalnızca iki makale bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Hz. Hamza’nın Müslüman oluşu”, ikincisi ise “İslâm’ın İlk Alemi ve İlk Alemdârı” ile ilgilidir. Önce Hz. Hamza ile ilgili makalesi incelenecektir.

Beyânülhak Gazetesi’nin 16. sayısının 350-353. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-2 “İslâm-ı Hz. Hamza Radiyallâhu Anh” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz makalesinde öncelikle İslâm'ın ilk harp sancaktârı ve ilk seriyye kumandanı olan Hz. Hamza'nın İslâmiyet'ten önceki hayatı hakkında bilgi verir. Hz. Hamza, Mekke ahalisinin “âmu'l-fil”²⁹⁰ (fil yılı) diye isimlendirdikleri tarihten iki yıl önce 567 senesinde dünyaya gelir. Babası, Mekke halkının reisi olan Abdülmuttalib'dir. Sütannesesi, Hz. Peygamber'in de sütanneliğini yapan Ebu Leheb'in cariyesi olan Süveybe'dir. Hamza, on yaşına girdiğinde babası Abdülmuttalib vefat eder. Bunun üzerine Hamza, kardeşlerinin himayesi ve sahipliği altında bir hayata başlar. Yetişkinlik çağına geldiğinde Kureyş kabilesinin cesur, şerefli ve saygıdeğer bir ferdi olur.

Yazarımız, Hz. Hamza'nın İslâmiyet'e giriş süreci ile ilgili bilgi vermeden önce bi'setin hemen ardından olan olaylarla ilgili bilgi vermiştir. Buna göre Hz. Peygamber kırk yaşında nübüvvete erip Allah'tan vahiy almaya başlar. Kırk üç yaşında ise risalete erişir ve tebliğe başlar. Halka “Allah'ın kendisini görevlendirdiğini, Allah'ın birliğini ve kendisinin de Onun elçisi olduğunu” ilan eder. İlk önce eşi Hatice, sonra yeğeni Ali, azatlı kölesi Zeyd b. Harise ve Kureyş'in seçkinlerinden olan Ebû Bekir ona iman ederler.²⁹¹ Hz. Peygamber'in putlara tapmayı yasaklaması, Mekke müşriklerinin taassuplarına dokunur. Müslümanların sayısının artması onları endişelendirir. Hz. Peygamber'in aleyhinde *kâhinlik*, *şairlik*, *büyücülük* gibi iftiralarda bulunurlar. Bu ithamlarla yetinmeyerek başta Hz. Peygamber olmak üzere Müslümanlara eziyet edip sözlü ve fiilî edepsizliklerde bulunurlar. Yıllar bu mücadele ile geçer. Müslümanların sayısı bi'setin 6. yılında otuz sekiz kişiyi bulur.

Tâhirülmelevî, bi'setin 6. yılına kadar olan olayları kısaca özetledikten sonra konuyu Hz. Hamza'nın Müslüman olmasına getirir ve şu bilgileri verir: “ Hz. Peygamber ve müslümanların küçük topluluğunun yaşadıkları zorluklara rağmen tevhid yolunda sabit oldukları günlerden birinde, Hz. Peygamber “Safâ” civârında bir mahalde yalnız başına kalır. Bu ümmetin Firavun'u Kureyş'in en dikbaşı belası Ebû Cehil oradan geçmektedir. Hz. Peygamber'i yalnız görünce ona hakaret etmeye ve ağır sözler söylemeye başlar. Hz. Peygamber, Ebû Cehil'e sükûtle mukabelede bulunur. Vak'ayı uzaktan gören Abdullah b. Cüd'ân'ın bir cariyesi Hz. Hamza'ya durumu haber vermeye karar verir. Akşamüstü Hamza'nın avdan geldiğini görünce peşinden koşarak vak'ayı üzüntü içinde ona anlatır. Ebû Cehil'in haddini bildirmesini ister. O esnada Hz. Hamza, Müslüman değildir. Cariyenin naklettiği

²⁹⁰ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Ka'be-i Şerifi yıkma fikriyle Mekke-i Mükerrreme'ye gelerek Allah tarafından yok edilmeye duçar olan Ebrehe ve askerlerinin –ki Kur'an-ı Kerîm'de “Ashâbu'l-Fil” unvanıyla anılmışlardır- ulaştıkları yıla Ümmü'l-kura olan Mekke'nin ahalisi “ âmu'l-fil ” (Fil senesi) namını vermişlerdi.”

²⁹¹ Müellifimiz şu ilave bilgileri vermiştir: “Hz. Ebû Bekir'in ilk mü'min sayılması hürler ve yetişkin erkeklerden bulunması itibariyledir. Yoksa hakikaten ilk Müslüman değil, müminlerin dördüncüsüdür.” (bk. Halebî, *Sîretü'l-Halebiyye*, 1/364).

vakayı duyunca hiçbir din ve mezhebin kabul etmeyeceği böyle edepsizliği, böyle bir haksızlığı irtikab eden Ebû Cehil gibi bir değersiz ile hem-mezhep olmaktan utanır. Diğer taraftan Müslümanlığın icab ettiği adalet ve hakkaniyet ile emrettiği eşitlik ve kardeşlik, hakikat güneşi gibi gözünün önünde tecelli eder. Ebû Cehil ve emsali gibi putlara tapanların mezheplerinin kirinden temizlenmek ve yüce İslâm dinine dâhil olmak ister. Fakat önce yeğenine karşı tecavüz eden Ebu Cehl'e haddini bildirip akrabalık vazifesini ifa etmesi gerektiğine karar verir. Doğru Harem-i Şerif'e gider. Her günkü âdeti üzere Beyt-i Şerîf'i tavaf ettikten sonra Hicr'e yönelir. Onun bir hışımla geldiğini gören Ebû Cehil işi tatlıya bağlamak fikriyle:

-“Ehlen ve sehlen yâ Ebû Umâre!” diye ihtirama kalkışır. Hz. Hamza:

-“Kardeşimin oğluna dil uzatmağa kalkışan ve o şanlı varlığa havlamağa cür'et eden kan dökücü köpek sen miydin?” diyerek elindeki yayı Ebu Cehil'in kafasına indirir. Darbenin te'siriyle Ebû Cehil'in kafası yarılr ve yere yuvarlanır. Benî Mahzûm kabilesi, reislerini kurtarmak için Hz. Hamza'yı kuşatarak ona sorarlar:

-“Hamza! Bu ne hal? Yoksa sen de mi Muhammed'in dinine girdin?” O da:

-“Evet. Ben de Muhammed'in dinine girdim. Sizin dininizden, putperestliğinizden, ahmaklığınızdan nefret ettim. Ne yapabileceksiniz?” deyip kılıcını çekerek meydan okur. Saldıranlar, Hamza'nın kılıcının ışıltısından gözleri kamaşarak geri çekilmeğe mecbur olurlar. Bu sırada Ebû Cehil yüzündeki kanı silip gözlerini açtıktan sonra, işin sonunun iyi olmayacağını anlayıp hemen söze girer:

-“Bu işte Ebû Umâre haklıdır. Zira ben yeğenine haksız muamelede bulundum. Siz çekilin.” diye kuru gürültüden ibaret olan topluluğu dağıtır ve Cenab-ı Hamza'dan özür dileyip Hamza'yı başından savuşturur.

Müellifimiz bu noktada Ebû Cehil'in davranışlarını iki sebeple izah etmektedir. Birincisi, kavmini Hamza'nın kılıcından korumak, diğeri ise Hz. Hamza'yı büsbütün öfkelenendirip Müslüman olmasına mani olmaktır. Fakat takdir-i İlâhi, Ebû Cehil'in korktuğunu başına getirir. Hz. Hamza, Hz. Peygamber'in yanına giderek Müslüman olur. Onun Müslüman olması Hz. Peygamber ve Müslümanların sevinmesine sebep olur. Hz. Peygamber tarafından kendisine dua edilir ve kendisine “Esedullah” (Allah'ın Aslanı) şerefli lakabı verilir.

Müellifimiz, Hz. Hamza'nın Müslüman olduğu esnadaki yaşının kırk sekiz olduğunu ve kendisinin Müslümanların otuz dokuzuncusu olarak İslâm'a dahil olduğunu vurgulayarak makalesini tamamlar.

4.2. İslâm'ın İlk Alemleri ve Alemdârı

Beyânülhak Gazetesi'nin 13. sayısının 278-280. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-1 “İslâm'ın İlk Alemleri ve İlk Alemdârı” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî'nin siyerle ilgili makaleleri incelendiğinde hakkında ihtilaf olan konulara özellikle değindiği dikkatleri çekmektedir. Hz. Peygamber'in bi'set sonrası Medine öncesi hayatı ile ilgili kaleme aldığı iki makaleden ikincisinin bu şekilde ihtilaflı bir mesele ile ilgili olması bu noktada kayda değerdir. Müellifimizin mezkûr yazısı *İslâm'ın İlk Alemleri ve İlk Alemdârı* hakkındadır.

Tâhirülmevlevî makalesinde öncelikli olarak Câhiliye dönemine adını veren inanç ve ahlak noktasındaki açmazlara değinir, sonra konuyu tüm bu âdet ve yanlış inançlarla mücadele edecek olan Resûlullah'ın bi'setine getirir. Ardından hicreti mevzubahis ederek Mekke'den ayrılma kararı alan Resûlullah'ın Hz. Ebû Bekir'le mağarada geçirdiği günleri anlatmaya başlar. Buna göre mağaradan Hz. Ebû Bekir'in azatlısı Âmir b. Führeyre ve kılavuz Abdullah b. Ukaykıt'la ayrılan bu iki kutlu yolcu, Mekkeli müşriklerin yoğun arama çabalarına rağmen yola revan olurlar. Yolda karşılaştıkları ilk engel Sürâka b. Mâlik engelidir, ancak Sürâka'nın atı kuma gömülür ve Hz. Peygamber'den aman dilemek zorunda kalır. Resûlullah ve beraberindekilerin karşılaştığı ikinci engel Eslem'li Büreyde b. Husayb engelidir. Müellifimiz, Büreyde'nin kabilesinden bir grupla Hz. Peygamber'i yakalamak üzere yola çıktığını ancak onunla görüşünce kalbinin İslâm'a ısındığını ifade etmiştir. Hatta Büreyde daha da ileri giderek sarığını mızrağının ucuna takarak güvenle yolculuğunu tamamlayabilmesi için Kubâ'ya kadar onun sancaktarlığını yapmıştır.

Tâhirülmevlevî makalesinde “İslâm'daki ilk alemdarın kimliği” konusunda tarihçiler arasındaki ihtilafa değinir ve kendi kanaatini şöyle ortaya koyar: “Bazı tarihçiler, ilk İslâm kumandanı olan Hz. Hamza'nın seriyyesine ihsan buyurulan sancağı, İslâm'ın ilk alemleri olmak üzere gösterebilirler de o alem, bir harb sancağı olup İslâm'ın ilk alemleri olmadığı açıktır.” Müellifimiz, Büreyde b. Husayb'ın sonraki süreçteki hayat safhaları hakkında kısa bilgiler vererek onu tanıtır:

Hz. Büreyde, Allah Resûlü'nün Kubâ'ya ulaşması üzerine yurduna geri döner. Birçok sahabe'nin şehit edildiği “Uhud” savaşından sonra Medine'yi vatan edinir. Hz. Peygamber'in bütün gazvelerinde bulunur. Okuyup yazması olduğu cihetle Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini de yapmıştır. Hz. Peygamber'in düzenlediği fakat vefat ettiği için sefere çıkamayan,

Hiz. Ebû Bekir'in Bizans'a karşı hareketini emrettiği Üsâme Ordusu'nun da alemini taşımıştır. Hiz. Peygamber'in vefatını müteakip Basra'ya, oradan cihad için Horasan'a giderek hicrî 62 yılında Merv'de vefat etmiştir.

4.3. İslâm'ın İlk Harb Sancaktarı

Tâhirülmevlevî Hiz. Peygamber'in Medine hayatı ile ilgili kaleme aldığı üç makaleden ilk ikisinde İslâm'daki ilkler ile ilgili konuları, harp sancaktarlığı, seriyyeler ve kumandanları üzerinden sürdürmüştür. Müellif bu iki makalesinde Resûlullah'ın Medine'ye hicretinin ardından gönderilen seriyyelerin sancaktarları, ilk seriyyelerin hangileri olduğu ve kumandanlarının isimlerini tespiti çalışmıştır. Üçüncü makalede ise döneminin güncel bir konusu olan 31 Mart Vak'ası ile benzer mahiyette olduğunu düşündüğu "Mescid-i Dırâr" meselesini ele almıştır. Öncelikle *İslâm'ın İlk Harp Sancaktarı* konulu makale incelenecektir.

Beyânülhak Gazetesi'nin 18. sayısının 406-408. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından "Tarih-i İslâm Sahâifinden-3 "İslâm'ın İlk Harb Sancaktârı" " başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Müellifimiz makalede ilk olarak hicret ve hicretin ardından savaş izni verilinceye kadar geçen süre hakkında bilgiler vermiştir. "Hiz. Peygamber, Hiz. Ebû Bekir ile beraber Mekke'den Medine'ye hicret eder. 622 yılının Nisan ayına denk gelen rebûlevvel ayının 12'sinde Medine-i Münevvere'ye yakın Kubâ karyesinde Evs kabilesinden Benî Amr b. Avf'ın en yaşlısı ve başı olan Külsüm b. Hidm'in evinde misafir olur. Hiz. Peygamber Kubâ Mescidi'ni tesis ettikten sonra cuma günü Medine'ye doğru hareket eder. Yolda Benî Salim b. Avf'tan yüzü aşan kişi ile beraber cuma namazını eda eder ve ilk hutbesini okur. Namaz sonrası "Cüda" veya "Kusvâ" veya "Adba" isimli devesine binerek Medine'ye gelir. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde yedi ay misafir kalır. Bu süreçte Mescid-i Nebevî ve odaları inşa edilir. Mekke'ye gönderilen Zeyd b. Hârise ve Ebû Râfî' eliyle, Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebû Bekir'in aileleri Medine'ye getirilir ve mescidin odalarına yerleştirilirler."

Hicretle ilgili bu ilk bilgilerin ardından Tâhirülmevlevî muâhât konusunu işlemiştir. Buna göre: "Hicretten beş ay sonra, Mekke'de sahabeler arasında akdedilen din kardeşliği akdi, Medine'ye hicret eden muhacirler ile Medineli Müslümanlar olan ensar arasında da akdedilir. Bazı ensar, malının yarısını muhacir kardeşlerine verecek derecede civanmertlik sergilerler. Onların bu tavrı Kur'ân'da "Kendilerine göç edip gelenleri severler."²⁹² şeklinde takdirle yad

²⁹² el-Haşr 59/9.

edilir. Sahabeler arasındaki bu kardeşlik duygusu ve fedakârlıklar neticesinde İslâm, Medine topraklarında güçlenir ve büyür. Abdullah b. Selâm ve Selman-ı Fârisî gibi akıl ve ilim sahibi ehl-i kitap kişiler de İslâm'a dâhil olmak isterler.

İslâm'ın bu şekilde büyümesi çevre kabilelerden bazılarını rahatsız etmeye başlar. Buna binaen hicretin 2. senesinde cihada dair ilâhî emir gelir. Bu emir gereğince Hz. Peygamber bizzat kendisinin kumandan olduğu gazveler veya sahabelerin büyüklerinden birini kumandan tayin ettiği seriyyeler düzenleyerek müşriklere karşı kılıç kuşanmaya ve cihada yönelir.”

Yazarımız, ilk gazve ile ilgili detayları şu sözlerle aktarmıştır: “ Hz. Peygamber, Sa'd b. Ubade'yi kaymakam tayin ederek 622 yılının Safer ayının 12. günü tamamı muhacirlerden müteşekkil altmış süvari ile bir sefer yapılmasını buyurur. Seferdeki maksat, Şam ile Mekke arasında ticaret yapan Kureyş kervanlarından birini vurarak taşıdıkları malı ganimet olarak ele geçirmek, zayıf Müslümanlara yardım etmek ve müşriklerin gurur ve kibirlerini kırmaktır. Ensarın sefere katılmama sebebi, Hz. Peygamber'in onlara katılma teklifinde bulunmamasından ileri gelmiştir. Düzenlenen ordu için bir sancağa gerek duyulur. Bunun üzerine Hz. Peygamber beyaz bir sancak hazırlatır ve sancağı amcası Hz. Hamza'nın eline verir. Ordu, Kureyş kafilesini aramaya başlar. Benî Damre kabilesinin vatanı olan Veddân yahut Ebvâ denilen yere kadar gelinir. Burada Kureyş kabilesinin daha önceden geçtiği bilgisine ulaşılır. Benî Damre kabilesinin reisi Mecdî b. Amr, Hz. Peygamber'den musalaha talebinde bulunur. Hz. Peygamber “İslâm ordusuna yardım etmek, gerektiğinde Hz. Peygamber'den yardım istemek, canları ve malları eman altında olmak” şartlarıyla bir barış anlaşması yazdırır. Böylece anlaşma sonrasında Hz. Peygamber ve ordusu, Medine'ye geri dönerler. İlk gazve olan Veddân Gazvesi beş gün sürmüştür. Müellifimiz işte bu noktada şu önemli notu düşmüştür: “İslâm ordularının ilk savaş sancağı, Hz. Hamza'nın elinde dalgalanan bu sancak olup İslâm'ın ilk harp sancaktarı da Hz. Hamza'dır.”

4.4. İslâm'ın İlk Seriyyeleri ve Kumandanları

Beyânülhak Gazetesi'nin 20. sayısının 450-452. sayfalarında Tâhirülmevlevî tarafından “Tarih-i İslâm Sahâifinden-4 “İslâm'ın İlk Seriyyeleri ve Kumandanları” ” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Tâhirülmevlevî, bu makalesinde İslâm'daki ilkleri anlatmaya devam eder. İslâm'ın ilk seriyyeleri ve kumandanları hakkında şöyle bilgiler verir:

“Hicretin 2. senesi Safer ayındaki ilk seferden Medine’ye döndükten sonra Hz. Peygamber ikinci bir sefere karar verir. Rebûlevvel yahut ramazan-ı şerîf içinde muhacirlerden müteşekkil otuz kişilik bir fırka tertip edip kumandanlığa amcası Hz. Hamza’yı tayin eder. Hz. Peygamber beyaz bir harp sancağı bağlayıp Hz. Hamza’ya verir.”

Bu noktada Tâhirülmelevî, bazı siyer yazarlarının İslâm’ın ilk seriyyesi olan bu seferde verilen harp sancağının, İslâm’ın ilk harp sancağı olduğunu iddia ettiklerini ifade etmiştir. Arkasından da onların bu konuda yanlışlığını, kendisinin ciddî tettebbuata dayanan makalelerinde bu konudaki tereddüdü giderecek şekilde konuyu ele alıp çözdüğünü ve ilk harp sancağının İslâm’ın ilk gazvesinde Hz. Peygamber’in Hz. Hamza’ya verdiği sancak olduğunu tespit ettiğini bir ek bilgi olarak zikretmiştir.

“Hz. Hamza kendisine teslim edilen seriyye sancağını sahabelerin cesurlarından Ebû Mersed-i Ganevî’ye teslim eder. Ordu Telâl ve Cebâle taraflarından geçerek Kızıldeniz sahiline doğru giderler. Cüheyne²⁹³ kabilesi arâzisinden sayılan Iys Nâhiyesi’ne kadar gelirler. Maksatları Kureyş kervanını bulmak, mallarını ganimet yapmak ve müşriklerin kalplerinde öldürücü bir yara açmaktır. Birdenbire aradıkları kervanı karşılarında buluverirler. Şâm’dan Mekke’ye avdet eden ve üç yüz kişiden müteşekkil olan bu kervan, sayıca Müslümanların on katı olmasına rağmen seriyye kumandanı bunu önemsemez ve savaşa karar verir. Savaş başlayacağı anda her iki tarafla da ahd u emânı bulunan Mecdî b. Amr el-Cühenî araya girip musâlaha teklifini ortaya atar. Çokluklarına rağmen Müslümanlardan korkan müşrikler, Mecdî’yi bir kurtarıcı olarak görüp onun teklifini severek kabul ettiler. Müslümanlar da, sulh ve eman dileyenlere kılıç çekmemek gereğince musalaha teklifine razı olurlar. Musalaha sonrası müminler Medine’ye, kervan ahalisi ise Mekke’ye geri dönmüşlerdir. Hz. Hamza, Hz. Peygamber’in huzurunda vak’ayı tamamıyla arz eder. Hz. Peygamber kabûl olunan musâlahanın, kervanın müsaderesinden daha ötede bir ganimet olduğunu ve din düşmanlarına karşı pek büyük bir muzafferiyet olacağını beyan ederek musalaha teklifinde bulunan Mecdî’nin yaptığı hizmeti beğenmiş ve onun hakkında: “Mecdî, mübârek ve akıllı bir adamdır.” övgüsünde bulunmuştur.” Müellifimiz bu noktada İslâm’a hizmeti geçen Mecdî b. Amr’ın İslâm’a dahil olup olmadığı hakkında kanaatini ise şu sözlerle belirtmiştir: “Mecdî’nin İslâm’ı

²⁹³ Müellifimiz, Cüheyne kabilesi hakkında şu ilave bilgileri vermiştir: “Cüheyne kabilesi “evlad-ı Mâlik” ve “evlâd-ı Mûsa” nâmıyla iki büyük kısma ve bunlardan her biri birçok kollara ayrılmak üzere hâlen devam etmekte olup Cebel-i Hassânî’den Yenbuu’l-Bahre kadar Bahr-i Ahmer sahilinde; Cebel-i Hassânî’den Hediyye Çeşmesi’ne kadar olan mevkiler ile Şecve Kal’ası ve Fakîr Kuyusu etrafında; Abbas adı verilen vâdide ve Yenbûu’l-Bahr ile bunun doğu tarafındaki Cebel-i Radva ve Yenbûu’l-Nahl’de oturmakta iseler de büyük çoğunluğu göçebe olup toplam sayıları beş bin kadar tahmin olunurlar. İçlerinde gemicilik, balıkçılık, çiftçilik edenler de vardır.”

kabul ettiğine dair bir rivâyet yoksa da bilahare adamları Hz. Peygamber'in ziyaretine gelmiş ve kaftan giydirilmek suretiyle taltif edilmişlerdir.”

Müellifimiz Hz. Hamza Seriyyesi'ni siyasi ve psikolojik açıdan şu sözlerle değerlendirmiştir: “ Vak'a sathî bir surette okunursa Müslümanların başarısız döndükleri anlaşılır. Fakat hakikati araştıran ve uzağı gören bir bakışla vak'a tedkîk edilecek olursa bunun başarısızlık değil, pek büyük muzafferiyet olduğu anlaşılır. Çünkü kervanı teşkil eden üç yüz müşrik kendilerinden on kat daha az bulunan Müslümanlardan korkup sulh talep ettiler. Galibiyet meydanını onlara bırakıp canlarını kurtardıklarına müteşekkiren Mekke'ye kaçtılar. Efradından her biri müşriklerden on kişiyi korkutarak sulha mecbur eden Müslümanlar ise hem diğer Müslümanların hem de fitraten kahramanlığa meyyal olan Arap kabilelerinin alkışları arasında Medine'ye zafer ile döndüler.”

Müellifimiz Hz. Hamza Seriyyesi'nden sonraki askerî seferleri anlatmaya devam edip sözü Ubeyde b. Hâris Seriyyesi'ne getirmiştir. Hamza'nın seriyyesinden sonra muhacirlerden altmış yahut seksen kişilik bir müfreze daha tertip edilerek kumandanlığı Ubeyde b. Hâris b. Abdülmuttalib'e verilir. Hz. Ubeyde, Hz. Peygamber'in büyük amcalarından²⁹⁴ olup hicret eden Müslümanların en yaşlısı bulunduğundan kendisine “Şeyhu'l-Muhâcirîn” denilmiştir. Hemen hemen yetmiş yaşlarında olan Ubeyde b. Hâris, beyaz harp sancağını aldıktan sonra Mistah b. Üsâse'ye sancağı verir. Hz. Ubeyde aynen Hz. Hamza gibi Mekke ile Şam arasında ticaret yapan Kureyş kervanlarından birini durdurmak ve mallarını ganimet edinmekle vazifelendirilmiştir. Mekkeliler, Medine'de gittikçe kuvvet kazanan Müslümanların her tarafa seriyyeler göndermekte olduklarını duydukça korku ve paniğe kapılmışlardır. Ne kadar ihtiyatlı ve dikkatli olsalar da İslâm askerleri onları mutlaka bulmakta ve baskın yapmaktadır. Bu kabilden olmak üzere Ubeyde Seriyyesi de “Râbiğ” cihetinde, Ebû Süfyân'ın yahut İkrime b. Ebi Cehl'in veyahut Mikraz b. Hafs'ın idaresinde iki yüz kişilik bir kervanın karşısında ansızın belirirler. Kervandakiler İslâm askerlerinin bu ânî gelişlerinden korku ve telaşa düşerler. Müşrikler, Müslümanlara karşı savaşmak veya firar etmek arasında tercih yapma düşüncesinde oldukları esnada sahabelerden Sa'd b. Ebû Vakkâs kervana doğru ok atmaya başlar. Yirmi tane ok atar ve attığı her bir okla kervandan birini yaralamayı başarır. Bunun üzerine kervan ahali

²⁹⁴ Müellif, Ubeyde b. Hâris b. Abdülmuttalib hakkında “Hz. Peygamber'in amcalarından biridir.” demektedir. Fakat Hz. Peygamber'in şeceresi ile Ubeyde'nin şeceresi karşılaştırıldığında Ubeyde'nin onun amcası değil, “amcaoğlu” olduğu anlaşılmaktadır. Ubeyde'nin babası Hâris, Hz. Peygamber'in en büyük amcasıdır. Müellif, “amcası” şeklinde yazdığı için metinde bu şekilde yazılmıştır.

fırar ederler. Zafer meydanı kendilerine kalan sahabeler, kervanı kovalamaya yeltenmemişlerdir.

Müellifimiz bu seriyyeyi de sosyolojik, psikolojik ve siyasi olarak şöyle değerlendirmiştir: “Bu seferde görünüşte bir ganimet hâsıl olmadı. Fakat manevi bir ganimet elde edildi. Altmış, yetmiş kişilik bir İslâm müfrezesinin kendilerinden iki-üç misli derecesinde kalabalık bir kervan halkını firara mecbur etmesi, İslâm’ın gücünü gösterdi. Hz. Peygamber’in kuvvetinin diğer kabile ve milletlerin nazarını celp etmesi manevi bir galibiyet idi. Diğer cihetten bir fâide daha elde edilmişti ki o da Mekke’de iken Müslümanlığını ilan edip de henüz hicrete muvaffak olamayan ve bu seferde kervan halkı arasında bulunan “Mikdâd b. Esved” ve “Utbe b. Gazvân” fırsatı ganimet bilerek İslâm ordusuna iltihak ettiler. Bu iltihak ile iki mümin müşriklerin elinden ve taassuplarının eziyetinden kurtulmuş olduğu gibi İslâm cemiyetine iki cesur ve kahraman asker daha katılmış oldu.”

4.5. Mescid-i Dırar ve 31 Mart Vak’ası

Beyânülhak Gazetesi’nin 38. sayısının 861-864. sayfalarında Tâhirülmevlevî “Tarih-i İslâm Sahâifinden-12 (Mescid-i Dırâr ve Münâfıkîn-i Eşrar)” başlıklı bir makale kaleme alır.

Tâhirülmevlevî Osmanlı tarihi ve İslâm âlemi açısından uğursuz bir hadise olan 31 Mart Vak’ası sonrasında kaleme aldığı bu makalesinde Hz. Peygamber dönemi Medine hayatında fitne ve fesat konusunda aktif rol oynayan münafıklar grubunu, elebaşları olan Ebû Âmir-i Fâsık’ı inceler. Münâfıkların inşa ettiği Mescid-i Dırâr’ın kuruluş gayesini âyetler eşliğinde ele aldıktan sonra döneminin güncel bir konusu olan 31 Mart Vak’ası ile Mescid-i Dırâr meselesi arasında benzerlikler okur. Bu vak’ayı da başlatanların birer münâfık olduğunu, “Şeriat isteme” görüntüsü altında Osmanlı toplumunda fitne ve fesadı yaymaya çalıştıklarını delillerle göstermeyi amaçlar.

Tâhirülmevlevî, öncelikle Dırâr Mescidi’nin yapılma sebebine ve yapıldığı tarihe dair bilgiler verir. Dırâr Mescidi, müminlerinin ilk mescidi olan Kubâ Mescidi’nin cemaatinin birliğini bozmak ve aralarına ayrılık sokmak amacıyla bazı münafıklar tarafından bina edilmiştir. Kubâ Mescidi gibi, bu mescid de Kubâ köyünde inşa edilmiştir. Mescid-i Dırâr’ın inşa yılı, hicretin 9. senesidir.

Müellifimiz yaptığı tetkik neticesinde Dırâr Mescidi’ni inşa eden münafıkların isimlerini şöyle sıralamıştır: Hızâm b. Hâlid, Sa’lebe b. Hâtıb, Muattıb b. Kuşeyr, Ebû Habîbe

b. el-Ez'ar, Cârîye b. Âmir, Zeyd b. Cârîye, Nebtel b. el-Hâris, Yahrac, Becâd b. Osman, Abbâd b. Huneyf, Vedîa b. Sâbit. Bu mescidin inşasına etkin rolü oynayan kişi Ebû Âmir-i Fâsîk'tır. İsimleri yazılı on bir münafık Ebû Âmir'in Şam'dan yazdığı mektuptaki emir üzerine bu mescidi inşa ederler. Kur'ân-ı Kerîm'de münâfıklar ve yaptıkları bina şöyle anlatılır: “Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, müminler arasına ayrılık sokmak, öteden beri Allah ve Resulüne karşı savaşanlara üs kurmak mescit yapanlar vardır.”²⁹⁵

Tâhirülmevlevî Dırâr Mescidi'ni yapanların sayısı konusunda bazı tarihçilerin münafıkların sayısının on iki olduğu ve on ikincilerinin de Mücemmi' b. Cârîye olduğu şeklindeki görüşlerini ele alarak kritik eder. Kendisi sayının on bir olduğu kanaatindedir. Bu kanaatine delil olarak *Tefsîrû'l-Hâzin*'den delil getirir. İzah edildiğine göre Mücemmi', o vakit çocuk denecek bir genç olup Mescid-i Dırâr'ın inşa amacını bilmeyerek orada münafıklara imamet etmiştir. Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Mücemmi'in Mescid-i Kubâ imametine tayini köy halkı tarafından istenir. Bunun üzerine Hz. Ömer:

-“Mescid-i Dırâr'ın imâmı değil miydi? Kubâ'da imâmeti kesinlikle olmaz!” buyurur. Mücemmi', bu ret cevabını işitince halîfenin huzuruna gelip:

-“Ey müminlerin emiri! O vakit ben Kur'ân okuyabilir bir genç olduğum için okuyamayan ihtiyarlara imâmet ederdim. Allah adına yemin olsun kalplerinde gizli olan niyetlerinden haberdâr olsa idim kesinlikle o mescidde namaz kılmaz ve kıldırmazdım.” der ve halife tarafından mazereti kabul olunarak Kubâ Mescidi'ne imametine müsaade buyurulmuştur.”²⁹⁶

Müellifimiz makaleye Dırâr Mescidi'nin fikir babası olan Ebû Âmir hakkında bilgiler vererek devam eder: “Ebû Âmir, Benî Hazrec'den olup münâfıkların meşhur reisi Abdullah b. Übeyy b. Selûl'ün halasının oğlu ve ashab-ı kiram'dan “gasîlü'l-melâike” Hanzala b. Ebû Âmir'in de babasıdır. Hz. Peygamber'in bi'setinden evvel Tevrat ve İncil'i mütalaa etmiştir. Bu mütalaalar neticesinde yakında âhir zaman peygamberinin geleceğini anlamış ve peygamberlerin sonuncusunun sıfatlarını kavmine anlatmıştır. Daima eski püskü libaslar giydiği, ibâdetler edip bir ruhban gibi günlerini geçirdiği için Medine ahalisi arasında “Ebû Âmir-i Râhib” unvanıyla anılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber'in Mekke'de bi'seti ve Medine'ye hicreti vuku bulup ensarın seçkinleri İslâm dinine girince Ebû Âmir'in Medine'de bir önemi kalmaz ve şöhreti de unutulmaya başlar. Bu önemsizleşme ve unutulmaya gücenir ve

²⁹⁵ et-Tevbe 9/107.

²⁹⁶ Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl*, 2/406.

Hız. Peygamber hakkında hased duygusu içine girer. Bunun neticesinde “Benim bahsettiğim bu değildir.” demeye başlar. Ebû Âmir Bedir Gazvesi’nde Müslümanların zaferi üzerine Medine’de duramaz hale gelir. Mekke’ye firar eder. Uhud Gazvesi’nde Mekkelilerin safına katılıp Müslümanlara ok atar. Savaş esnasında kavminin kendisine tabi olacağı ümidi içinde olmasına rağmen Mekke saflarında onu gören kavminin tahkirine uğrar. Kendisinin övünç kaynağı olan “râhib” lakabı Hız. Peygamber tarafından “fâsık” olarak değiştirilir. Ebû Âmir’in İslâm’a ve Hız. Peygamber’e düşmanlığı daha da şiddetlenir. Huneyn Gazvesi’nde Müslümanların karşısında durur. İslâm ordusunun Huneyn’de galip gelmesi üzerine Rum İmparatoru Heraklius’tan yardım istemek için Şam’a gider. Şam’dan Medine’deki münafıklara şöyle bir mektup yazar: “Siz Mescid-i Kubâ’ya yakın bir mescid bina ederek içine mümkün olduğu kadar silah doldurun ve Mescid-i Kubâ cemaati arasında tefrika koyarak ikiye ayırmağa çalışın. Ben yakında Rum askeriyle gelip Muhammed ile ashabını Medine’den çıkaracağım.”

Tâhirülmevlevî Ebû Âmir’in ölümü hakkında iki farklı rivayet olduğunu, ikisinin de makul ve makbul olduğunu düşünür. Her iki rivayeti beraber zikrederek şöyle der: “ Fakat çok kimseden Şam’da, bir rivayete göre İstanbul’a kadar sefer ederek orada Hız. Peygamber’in duası gereğince kovulmuş ve yalnız olarak geberdi, gitti.”

Müellifimiz Dırâr Mescidi’nin inşası sonrasında yaşananları şöyle anlatır: “ İsimleri yazılan on bir münâfık, Ebû Âmir’in mektubu mucibince mescidi bina ederler. Hız. Peygamber’in huzuruna gelerek onun mescide teşrifini ve orada namaz kıldırmasını ricâ eylerler. Sahabelerin Hız. Peygamber’in yaptığı her şeye fevkalade riayetkâr olduğunu bildikleri için yaptıkları mescidin Hız. Peygamberin namazgâhı ve sahabelerin hürmetinin mazharı olmasını arzu ederler. Fakat ricaları, Hız. Peygamber’in Tebük Gazvesi zamanına denk geldiği için talepleri askıda kalır. Allah’ın Resûlü, geri döndüğü zaman mescidlerine geleceği vaadinde bulunur. Hız. Peygamber Tebük Gazvesi’nden muzafferiyetle döner. Medine’ye bir saat mesafede olan Zû Edân mevkiine geldiklerinde münâfıklar tekrar gelip vaadini ifa etmesini ve mescidlerinde teberrüken iki rek’at namaz kılmasını istirham eylerler. Mümkün olan bir şeye karşı “hayır” demek Hız. Peygamber’in âdetinden olmadığı için Hız. Peygamber Dırâr Mescidi’ne gitme niyetine girer. Bunun üzerine şu âyetler nâzil olur: “Bir de şunlar var ki, zararlı eylemler gerçekleştirmek, inkârcılıklarını pekiştirmek, müminlerin arasına ayrılık sokmak ve daha önce Allah ve Resûlü’ne savaş açmış kişi lehine fırsat kollamak üzere bir mescid yapmışlardır. “Amacımız sadece iyi bir şey yapmaktı” diye de yemin edecekler. Allah şahit, onlar kesinkes yalancıdırlar. Orada asla namaza durma! Daha ilk günden takvâ temeli

üzerine kurulan mescid ise namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten arınmak isteyen adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.”²⁹⁷ Bunun üzerine Hz. Peygamber orada namaz kılmaktan vazgeçtikleri gibi “Mâlik b. ed-Duhşum”, “Ma’n b. Adiyy” veya biraderi “Âmir b. Adiyy” “Âmir b. Seken” ile “Vahşî’ye Mescid-i Dırâr’ın yıkılıp yakılmasını ferman buyururlar. Ferman gereği me’mur olan sahabeler gidip o nifak merkezini yerle bir edip arsasını çöplüğe dönüştürürler.”

Tâhirülmevlevî, Dırâr Mescidi vakasını Kur’ân’ın bütün zamanlarda geçerli bazı sosyal kanunlara bir model olarak kullandığını düşünmektedir. Bu çerçevede 31 Mart Vak’ası ile Dırâr Mescidi Vak’ası arasında benzerlikler kurar. Müellifimiz konuya şu sözlerle giriş yapar:

“Tarihin tamamıyla tekerrürden ibâret bulunduğu teslim edilmese bile tarihî vakaların cüz’î bir fark ile yekdiğerine benzer olduğu inkâr edilemez. Şu iddiaya delil ibrâzı lazım gelirse nasıl bina edildiğini yazdığımız Mescid-i Dırâr’ı bin üç yüz sene evvel inşaya kalkışan nifak sahipleri ile 31 Mart sene 1325 uğursuz hadisesini meydana çıkaran bedbaht kişilerin kınanmaya müstehak hareketi arasındaki benzerlik gösterilebilir. Her ne kadar bu iki mel’ûn vak’a bir birine tamamıyla benzer değilse de icraat noktasından biraz farklıdır.”

Tâhirülmevlevî, iki vak’ayı yapan kişilerin duygu ve düşünce boyutlarını, ortaya koydukları fesadın çapını kıyaslar ve günümüz münâfıklarının daha tehlikeli ve cesur olduğu kanaatine varır: “Mescid-i Dırâr’ı bina eden önceki münâfıklar muvahhidlerin bölünmesi için uğraşmışlar ve kendilerine namazı sütte edinmişlerdi. İstibdat binasını ihya gayretinde bulunan şimdiki münâfıklar ise Osmanlıların birliğinde tefrikaya çalışmışlar ve bozguncu simalarını gizlemek için şeriatı mahiyetlerini gizleyici bir örtü kılmışlardı. Hareketlerinde bir parça farklılık görülen bu iki rezil azınlığın teşebbüs maksatları fesat çıkarmak ve Müslümanları bölmekte birleşmektedir. Eski münâfıklar fesad binası yaptıkları halde kan dökmeğe cür’et edememişken yeni münâfıklar haksız yere kan dökmekten geri durmamışlardır. Mescid-i Dırâr’ı yapanların bedbahtlık binası gözlerinin önünde yıkıldığı gibi mescidi yaptıranlar kıyamet saatine kadar nefret ve lanetle yâd edilmiştir. Yeni zamanın mürteci münâfıklarının ise hilekâr teşebbüsleri Allah’ın yardımı ile nihâyet aleyhlerine verilen idam cezaları ile aleyhlerine dönmektedir.”

²⁹⁷ et-Tevbe 9/107-108.

Tahirülmevlevi Dırrar Mescidi Vak'ası ile 31 Mart Vak'asını bütün yönleriyle kıyasladıktan sonra makalesini “Gören ve düşünenler için bunlardan alınacak ibretler vardır.”²⁹⁸ âyetiyle sona erdirir.

4.6. Hz. Peygamber’in Veda Haccı Hutbesi

***Beyânülhak Gazetesi*’nin 17. sayısının 384-386. sayfalarında Musul Vâlisi Ahmed Reşid Paşa tarafından “Tercüme-i Hutbe-i Nebeviye” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Ahmed Reşid Paşa, bu makalesinde Hz. Peygamber’in Veda Haccı’nda Arafat’ta yüz binden fazla Müslümana verdiği meşhur hutbeyi tercüme eder. Tercümede kapalı kalan ve devrinin Müslümanlarınca anlaşılmasında sıkıntı olabilecek kavram ve hususlara dipnotlarda açıklık getirir.

Ahmed Reşid Paşa öncelikle hutbenin okunmasından önceki süreci kısaca ele alır. Hz. Peygamber, mağara arkadaşı Hz. Ebû Bekir ile Mekke’den Medine’ye hicret eder. Medine halkı onun gelişiyle zihnen aydınlandıkları gibi ruhen de saadeti elde ederler. Ahmed Reşid Paşa sonrasında, hutbenin okunduğu mekân ve tarihe dair bilgiler verir: “ Hz. Peygamber, hicrî 10. senenin Zilhicce ayının 9. günü olan Cuma günü Mina’da sabah namazını eda ettikten sonra harekete geçer. Öğleden evvel yüz bin kişiyi aşan muvahhid hacılar ile Arafat’a gelir. Kendisi halkın tam ortasında bir konum alır. Sonra da öğle vaktinde İbrahim Mescidi mevkiinde durup şeriatın temel hükümlerini açıklayan bir hutbe irat eder.” Müellifimiz makalenin devam eden kısmında Hz. Peygamber’in hutbesini tercüme ederek aktarır. Lüzum gördüğü yerlerde dipnotlarla Hz. Peygamber’in sözleri içinde anlaşılması zor olan yerlere açıklamalar getirir. Hz. Peygamber yüz bini aşkın sahabeye şöyle hitap etmiştir:

“Hakikaten hamd sadece ve sadece Allah’a aittir. Allah’a hamd ederiz. İstiğfar ederiz. Tevbe eyleriz. Nefislerimizin şerrinden ve amellerimizin kötülüğünden Ona sığınırız. Allah’ın hidâyet ettiği kimseyi saptıran ve saptırdığına ise hidâyet eyleyen bulunmaz. Şehâdet ederim ki Allah’tan başka Allah yoktur. Birdir. Kendine ortak yoktur. Hakikaten Muhammed Onun kulu ve resulüdür. Ey Allah’ın kulları! Allah’a karşı takvalı olmanızı size tavsiye ederim. Takva, emirlerine uymanız konusunda gayretinizi artırır. Hakkınızda hayır olan şeyle yani besmele ile her şeye başlamanızı size tavsiye ederim.”

²⁹⁸ Nûr 24/44.

H. Peygamber hutbenin girişinde Allah’a hamd vazifesini hatırlatıp takva ve salih amel konularına vurgu yaptıktan sonra şahıs hukuku sahasına dair ilâhî hükümleri, kan davası ve faiz gibi konulara dair ilâhî yasakları beyana geçer:

“Ey insanlar! Benden işitiniz, size beyan edeyim. Bilmem amma belki bu seneden sonra bu mevkide sizinle buluşmam. Ey insanlar! Hakikaten Rabbinize mülâki oluncaya kadar kanlarınız, mallarınız şu günün, şu ayın, şu beldenin haramlığı gibi üzerinize haramdır. Tebliğ ettim mi?” (Hâzır olanlar “Evet” dedikte “Yâ Rabb, şahid ol!” deyip hutbeye devam buyurdular.) Kimin yanında bir emânet var ise onu emânet sahibine iade etmelidir. Câhiliye döneminden kalma faiz davaları tamamen kaldırılmıştır. Bunlardan en evvel kaldırılan faiz davası amcam Abbas b. Abdülmuttalib’in talep ettiği faize dair olandır. Câhiliye zamanından kalma kan davaları kaldırılmıştır. Bunlardan en evvel kaldırılan Âmir b. Rebîa b. el-Hâris b. Abdülmuttalib’in davasıdır.²⁹⁹

H. Peygamber sonra, Câhiliye devri toplumunda süregelen uygulamalara değinir. Ka’be’ye ve hacılara sunulan geleneksel hizmetler hakkında ilâhî iradeyi açıklar. Akabinde bazı cinayet davalarının diyet miktarını belirtir:

“Aynen bunlar gibi sidâne yani Beyt-i Şerif’in perdedarlığını yapma ve anahtarını taşıma, sikâye yani zemzem sakalığı hizmetlerinden başka Câhiliye dönemine ait süregelen uygulamalar da kaldırılmıştır. Amd-ı kûd ve şibh-i amd yani asâ ve taş gibi şeylerle katlin diyeti yüz devedir. Bunlardan fazlasını isteyen Câhiliye ehlinde olur.”

H. Peygamber sonra şeytan ile insanlığın mücadelesi konusuna değinir. İnanç konusunda şeytana boyun eğilmese de kevnî düzene ait ilâhî takdirlere insanlığın muhalefeti konusunun da bir çeşit inançsızlık olduğunu vurgular:

“Ey insanlar! Şeytan sizin şurada kendisine ibadetinizden ümitsizliğe düşmüştür. Lakin dağıldıktan sonra burada kendisini hakir gördüğünüz, hayırlı amellerinizin dışındaki şeyleri işler iseniz yeniden ümitlenir.³⁰⁰ Ey insanlar! Hakikati unutmak küfürde ilerlemektir. Kâfir olanlar hakikati unutmakla sapkınlıkta kalırlar. Allah’ın cürüm dediği âdette ayak direktmek için

²⁹⁹ Ahmed Reşid Paşa, bu noktada şu ilave bilgiye yer vermiştir: “Şeriatın sahibi olan Peygamber Efendimiz Hazretleri Abbas ve Âmir’in davalarını zikrederek şeriat hükümlerinin tatbikatında en evvel akrabalarından başlamakla diğer insanlara tâbi olunacak güzel bir örnek göstermişlerdir.”

³⁰⁰ Müellifimiz, burada şu ilave bilgiye yer vermiştir: “Arafat vakfeleri ve diğer hacc ibadetleri bağışlanma sebebi olmakla geçmişte işlenmiş günahlar afvedilir ise de bundan sonra işlenecek günahlara şâmil olmadığından şeytânî fiillerden uzak durulması emir buyurulmuştur.”

bazı zamanları helal ve bazısını haram kılarlar.³⁰¹ Hakikaten zaman Allahu Teâla'nın gökleri ve yeri yarattığı gündeki bütünlük iledir. Allah katında aylar on iki aydır. Allâhu Teâla gökleri ve yeri yarattığı günde böyle takdir buyurmuştur. Aylardan dördü haramdır, haram ayların üçü peş peşe gelir, bir tanesi ise diğerlerinden ayrıdır. Peş peşe gelenler zilkade, zilhicce ve muharremdir. Ayrı olan ise cemâziyelâhir ile şaban arasında olan recebdir. Tebliğ ettim mi?" (Hâzır olanlar "Evet" dedikte "Yâ Rabb, şâhid ol!" deyip hutbeye devam buyurdular.)

Hiz. Peygamber hutbesinin devamında kadın hakları konusuna değinir ve kadın-erkek ilişkisi konusunda Allah'ın emir ve yasaklarını bildirir:

"Ey insanlar! Kadınlarınız için sizin üzerinizde hak vardır. Sizin için de onların üzerinde haklarınız vardır. Bu hak gereğı onlar yatağınızi başkalarından korumalıdır. İstemediğiniz kimseleri izniniz olmadıkça evlerinize sokmamalı, fuhuş yapmamalıdır. Eğer bunları yaparlar ise kendilerini azarlayarak yatağınzdan uzak tutmaya ve incitmeksizin dövmeğe Allah tarafından izinlisiniz. Ve eğer hakkınıza riayet ve itaat ederler ise örfen bilindiğı surette rızık ve giysilerine dair sorumluluk üzerinizdedir. Hakikaten kadınlar size emanettir. Size ait değillerdir. Onları Allah'ın emâneti olarak alırsınız ve Allah'ın adı ile kendinize onları helal edersiniz. Şimdi, kadınlarınız hakkında Allah'tan korkunuz ve onlara hayrı tavsiye ediniz."

Sonrasında Hiz. Peygamber müminler arası ilişkinin manevi bir kardeşlik çerçevesinde olduğunu vurguladıktan sonra müminler arası muhtemel problemler durumunda başvurulacak mercileri beyan eder:

"Ey insanlar! Hakikaten müminler kardeşdir. Hiçbir şey için mümin kardeşinizin malı size helal olmaz. Ancak kendi rızası ile verirse helal olur. Tebliğ ettim mi?" (Hâzır olanlar "Evet" dedikte "Yâ Rabb, şâhid ol!" deyip hutbeye devam buyurdular.) Ey insanlar! Benden sonra küfre geri dönüp de birbirinizin boynunu vurmayınız. Ben içinizde Allah'ın kitabı olan Kur'an ile ehl-i beytimi bıraktım. Lâzım olan şeyleri onlardan alırsanız herhangi bir sapkınlıkta bulunmazsınız. Tebliğ ettim mi?" (Hâzır olanlar "Evet" dedikte "Yâ Rabb, şâhid ol!" deyip hutbeye devam buyurdular.)

Hiz. Peygamber hutbesinin sonunda miras hukuku, zina ve köle hukuku konusuna dair emirleri, yasakları ve ilâhî tavsiyeleri aktarır. Hutbe sonrasında ise hutbeyi dinleyen kişilerin risalet vazifesini yapıp yapmadığı konusunda şâhitliğini talep eder:

³⁰¹ Müellifimiz, bu noktada şu ilave bilgiye yer vermiştir: "Cahiliyye döneminde Araplar senenin aylarını kendiliklerinden tebdil ederlerdi. Bunun küfre varan bir cahillik eseri olduğu beyan buyurulmuştur."

“Ey insanlar! Hakikaten Allah her vâris için mirâsından nasibini taksîm buyurdu ve malın üçte birinden fazla bir miktarda vasiyyeti vâris hakkında caiz görmedi. Çocuk, doğduğu yatağa aittir. Evli bir erkek evli bir kadınla zina ettiğinde ise suç hukuken kesinleştiği zaman recm olunur. Başkasının çocuğu olduğunu iddia ile kendi çocuğunu inkâr ve başkalarının kölelerine sahiplik iddia edene Allah’ın ve meleklerin ve insanların tamamının laneti olsun. Ondandır yüz çevirmek ve uzaklaşmak Allah’ın makbulü olsun. Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.”

Hiz. Peygamber hutbesini tamamladıktan sonra bu sırada hazır bulunanlara hitaben: “Size benim ahvâlimden sorulacaktır. Benim hakkımda siz ne dersiniz?” buyurmalarıyla hâzır olanlar: “Ey Allah’ın elçisi! Şehâdet ederiz ki sen Allah’ın hükümlerini tebliğ eyledin ve bize nasihat vazifeni de eda ettin” dediler.”

Ahmet Reşid Paşa, Hiz. Peygamber’in hutbesini tercüme edip dipnotlarla kapalı kısımlarını izah ettikten sonra tarihe şöyle bir not düşmüştür: “Arafat’ta öğle vaktinde bahsi geçen mekânda hutbe okumak sünnet oldu. Bu minberde ümmetin büyüklerinden pek çok zâtlar yüksek ve mühim hutbeler okudular.”

4.7. Hiz. Peygamber’in Son Hutbesi

Beyânülhak Gazetesi’nin 1. sayısının 4-6. sayfalarında Küçük Hamdi tarafından “Hutbe-i Peygamberî” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Küçük Hamdi ünvanıyla *Beyânülhak Gazetesi’*nde yazılar kaleme alınan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, bu makalesinde Hiz. Peygamber’in vefatından önce sahabelerine verdiği son hutbeyi tercüme etmiştir. Hiz. Peygamber bu hutbesinde bir müminde olması gereken kişisel ve sosyal boyuta dair çeşitli özellikleri dile getirdiği gibi mü’mine yakışmayan hususiyetleri de detaylı bir şekilde ele almıştır.

Küçük Hamdi makalesinde öncelikle hutbe öncesi Medine ortamı, Medine halkının mescide toplanması ve bu işte görevli kişi hakkında kısaca bilgi verir: “ Hiz. Peygamber Allah tarafından dünyadan ayrılış günü kendilerine vahiyle bildirildiği gün ümmetin Mescid-i Nebvî’ye toplanması için Bilal-i Habeşî’yi müezzin tayin buyururlar. Bilal-i Habeşî’nin sesinin duyulması üzerine herkes evlerini, dükkânlarını açık bırakarak koşuşur. Büyük-küçük, kadın-erkek Müslümanlar Mescid-i Nebvî’ye toplanırlar. Hiz. Peygamber “yer veriniz, yer veriniz” emirleriyle mescide gelenlere bir tertip vererek hutbe irat etmeye başlar.”

Küçük Hamdi'nin bildirdiği üzere Hz. Peygamber hutbesinde önce Allah'a hamd eder, sonra Onun elçileri olan peygamberlerine salât ve selamda bulunur. Akabinde Hz. Peygamber kendisinin son peygamber olduğu konusuna değinir ve ölümün onun ruhunda uyandırdığı duyguları şu sözlerle dile getirir:

-“Ben, Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib b. Hâşim'im. Harem olan Mekke'ye mensup bir Arabım. Benden sonra nebi yoktur. Ey insanlar! Bilmiş olunuz, irtihalim bana haber verildi. Dünyadan ayrılma zamanım geldi. Allah'a mülaki olacağım için mutlu, ümmetimden ayrılacağım için üzgünüm. Benden sonra neler diyecekler neler? Yâ Rab! Selâmet ihsan et, selâmet!”

Hz. Peygamber sonra, başta sahabeler olarak ümmetine helal ve haram konusundaki doğru tavrın ne olduğu, Kur'an âyetlerinin müteşâbih ve muhkem kısımlarına nasıl muhatap olunması gerektiği bahsine değinir:

“Ey insanlar! Vasiyetimi dinleyiniz. Ezberleyiniz. Saklayınız. Burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsın; zira son vasiyetimdir. Ey insanlar! Cenab-ı Hak tenzil buyurduğu Kitab-ı muhkeminde size helal ve haram kıldığı şeyleri, yapacağınız ve sakınacağınız işleri şüphesiz beyan buyurdu. Artık siz onun helalini helal ve haramını haram tanıyınız. Siz o Kitab-ı münzelin akılları hayrette bırakan müteşâbih âyetlerinin sırlarına inanıp söz götürmeyen ifadeleri kesin olan muhkem âyetleriyle amel ediniz. İçerdiği hikmetli mesel ve temsillerinin mealinden ibret alınız.”

Küçük Hamdi, Hz. Peygamber'in bu sözleri söyledikten sonra “mübarek başlarını semaya doğru kaldırdığını belirtir. Hz. Peygamber yüzü semaya dönük olarak şöyle söylemiştir: Şâhid ol Yâ Rab!” Sonra mescid halkına dönerek: Tebliğ ettim mi?” diye sorar.

Hz. Peygamber hutbenin devamında insanı *Allah'a ve ebedî hayata yaklaştıran ve uzaklaştıran hususları* belirtir. Önce içsel olanları, sonrasında ise insanın sorumluluk dairesinde olanları izah eder. Kölelerin hukuku ve kadın hakları konusunu vurgular:

“Ey insanlar! Sizleri Allah'tan ve cennet nimetlerinden uzaklaştırıp azaba ve cehenneme yaklaştıran nefsanî zaafılardan uzaklaşınız. Cemaat ve istikametten ayrılmayınız. Zira cemaat ve istikamet, Allah'ın cennetteki ebedî nimetlerine yakınlaştıracı, cehennem ateşinden uzaklaştıracıdır. Ey insanlar! Dininizde ve size tevdi edilen emânetlerinizde Allah'tan korkunuz, kölelerinize yapacağınız muamelatta da Allah'tan korkunuz. Onlara kendi yediğinizden yediriniz. Giydığınızden giydiriniz. Dayanamayacakları tekliflerde bulunmayınız.

Zira onlar da aynı et, aynı kandırlar. Ve sizin gibi mahlukturlar. Onlara zulmedenlerin kıyamet gününde hasmı ben, hâkimi Allah'tır. Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkunuz. Mehirlerinizi ifa ediniz. Onlara cevretmeyiniz. Kadınlara zulmetmeniz kıyamet gününde güzel işlerinizin ecrinden sizi mahrum eder. Bu sözlerin ardından Hz. Peygamber mescidde hazır bulunanlara dönüp tekrar sorar: “Bakınız! Tebliğ ettim mi?”

Hutbenin devamında Hz. Peygamber bir Müslümanın en baş sorumlu olduğu kişiler olan aile fertlerine karşı vazifelerini belirtip akabinde sosyal hayata ait İslâmî prensipleri beyan eder:

-“Ey insanlar! Kendinizi, ailenizi ve çocuklarınızı ateşten koruyunuz. Onlara ilim, edep öğretiniz. Onlar sizin yoldaşınız ve elinizde emanetinizdirler. Dikkat ediniz! Tebliğ ettim mi? Ey insanlar! Yöneticilerinize itaat ediniz. Hakir gördüğünüz Habeşli bir köle de olsa yöneticinize âsi olmayınız. Çünkü onlara itaat eden bana ve bana itaat eden Allah'a ve bilakis onlara isyan eden bana ve bana isyan eden Allah'a isyan etmiş olur. Aklınızı başınıza alınız. Şeriatın hükümlerinden ayrılmadıkları, âdil oldukları müddetçe onların aleyhine meydana çıkıp kıyâm etmeyiniz ve onlarla olan ahdinizi bozmayınız. Anlatabildim mi?”

Hutbenin devamında ümmetin istikamet üzere devam edebilmesi açısından mühim rol oynayan ehl-i beyt ve âlimler konusunda doğru tavrın ne olduğunu açıklar:

“Ey insanlar! Ehl-i Beyt'ime ve Kur'an'ın taşıyıcıları olan âlimlere muhabbetten ayrılmayınız. Âlimlerinizi seviniz. Onlara nefret ve hased etmeyiniz. Haklarında yermeyi ve gıybeti revâ görmeyiniz. Bilmiş olunuz ki bunları seven beni, beni seven şüphesiz Allah'ı sever. Bilakis onlardan nefret eden bana ve benden nefret eden Allah'a nefret eder. Anlatabildim mi?”

Hutbenin devamında Allah'a karşı kişisel sorumluluklar olan farz ibadetlerin kendi arasında bir bütünlük teşkil ettiği ve bir birinden ayrı düşünülecekleri konusuna değinir:

-“Ey insanlar! Abdestinizi güzelce alıp ta'dil-i erkânla beş vakit namaza devam ediniz. Ey nâs! Mallarınızın zekâtını veriniz. Ve bilmiş olunuz ki zekâtını vermeyenin namazı da yok demektir. Namazı olmayanın ise orucu, haccı, cihâdı, dini de yok demektir. Duydunuz mu?”

Hz. Peygamber hutbenin sonraki bölümünde kıyamet günü ilâhî mahkemede herkesin yargılanacağı konusuna vurgu yaparak, Âhirette insanın kurtuluşuna vesile olacak hususları belirtir:

-“Ey insanlar! Cenab-ı Allah kıyamet gününde hepinizi azîm, dehşetli bir makamda toplayacaktır, o zaman size mallarınız ve çocuklarınız değil ancak kalb-i selîm sahibi olmanız fayda verecektir. Ey insanlar! Dilinizi günahattan koruyunuz. Kibir ve gururu bırakınız. Alçak

gönüllü, yüksek himmetli olunuz. Bedenlerinizi yorunuz; tembel olmayınız. Düşmanlarınızla mücâhede ediniz. Mescidlerinizi ma'mûr, îmanınızı hâlis kılınız. İlk önce kendinize, sonra ihvanınıza nasihat ediniz. İrzınızı muhafaza ve mallarınızdan tasadduk ediniz. Birbirinizin nâil olduğu şeref ve şâna hased etmeyiniz ki bunlar hasenatınızın mahvına sebep olur. Yekdiğerinizin arkasından fena söz söylemeyiniz ki kardeşliğiniz bozulmasın. İşittiniz mi?"

Hz. Peygamber hutbesinin son kısmında insanın tercihlerinin cezasını çektiği, yine doğru tercihlerinin mükâfâtını göreceği konusunu izah ederek, insanı mahşer gününün çetin yapısı içinde daha da zor duruma sokacak olan zulüm meselesine değinmiştir:

-“Ey insanlar! Kendinizi esaretten kurtarmağa çalışınız ve acz ü ihtiyacınızın tahakkuk edeceği günde işinize yarayacak hayırlar işleyiniz. Ey insanlar! Zulmetmeyiniz! Allah adalet mahkemesinde zulmü bizzat kendisi hesaba çekmek ister. Hesâbınız ve en son gidişiniz Cenab-ı Hakk’adır. O Âdil-i Mutlak ise isyana ve günaha razı değildir.

“Ey insanlar! Her kim iyi bir iş yaparsa menfaati kendi nefesine ve her kim kötü bir iş yaparsa zararı yine kendi nefesine aittir. Yani herkesin çektiği kendi elindendir. Yoksa Rabbül-Âlemîn kullarına zulmetmez. Kıyamet gününden çekinen bir halde olunuz ki huzur-u ilâhîye çıkacaksınız ve herkes iyi, kötü bütün işlerinden –bir zerre zâyi edilmeyerek– sorguya çekilecektir. Ben haberimi aldım. Rabbime gidiyorum. Dininizi ve emânetinizi Allah’a ısmarladım. Ey sahabelerim ve ümmetim, Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.”

4.8. Hz. Peygamber’in Ahlakı, Eşleri, Çocukları, Akrabaları, Hizmetçileri ve Köleleri

***Beyânülhak Gazetesi*’nin 148. sayısının 2134-2137. sayfaları arasında İbnü’r-Rahmi Ali Tayyar tarafından “ Sultân-ı Selâtîn-i Rusûl Hz. Muhammed Mustafa Alehissalatu Vesselam” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Ali Tayyar Efendi, “Sultân-ı Selâtîn-i Rusûl Hz. Muhammed Mustafa” isimli bu makalesinde Hz. Peygamber’in şahsî ahlakını, halk ile muamelelerini, kâinatın yaratılışında merkezi konumunu, doğumundan vefatına kadar kısa tarihçe-i hayatını, evlilikleri, çocukları şeklinde usul ve fûruu hakkında bilgiler verir. Müellif bu makalesiyle Hz. Peygamber’in Allah’ın elçileri arasında müstesna konumunu ortaya koymayı, Cenab-ı Hak’tan getirdiği İslâm dininin hak olduğunu ve her şahsî ve sosyal probleme bir ilaç mahiyetinde olduğunu delillerle göstermeyi amaçlar.

Müellifimiz makalesine Enbiyâ Sûresi 107. âyet meali ile başlar. Âyeti kendisi şöyle tercüme eder: “Ey Habîbim, Biz Azîmü’ş-Şân seni âlemlere hidâyet verici, rahmet, feyz, nûr olarak gönderdik.” Müellif, Hz. Peygamber’i hakkıyla anlatma, tanıtmada kendisini yetersiz görmektedir. Hz. Peygamber hakkında bir makale yazma talebi ile karşı karşıya kalmış olduğunu ve talebi yerine getirme konusunda hissettiği çaresizliği “Şimdiye kadar böyle müşkil bir mevkide kaldığımı bilemiyorum.” diyerek ifade eder. Yazarımıza göre Resulullah’ın yüce sıfat ve özelliklerinden bahse yeltenmek küstahlıktır. Edepsizce harekette bulunmaktır. Müellif gerekçesini şöyle ifade eder: “Çünkü kalemim peygamberlik makamının vasfını beyanda âcizdir. Hakikatlerin denizi hükmünde olan Hz. Peygamber’den bir yudum feyiz almak benim için çok zordur. Çünkü lisanım Hz. Muhammed Mustafa’nın şânının azametini layıkıyla tavsifte düğümlenmiştir. Çünkü zihnimin, mücessem nur hükmünde olan Hz. Peygamber’in hakikatini idrakte kudreti yoktur. Çünkü fikrim o zâtı kuşatmakta yetersizdir. Yalnız kalbim şu sözü söyleyebilmeye râzı ve onunla müsterih olabiliyor: “Resulullah her şeydir. Her şeyin kendisi feyizlendiği zâttır.” ”

Müellif bu girişle Hz. Peygamber hakkında makale yazma konusundaki samimi duygularını ifade ettikten sonra kendi idrak sınırları dahilinde Hz. Peygamber’in tavsifine geçer: Allah’ın şerefli elçisi, yumuşak bir fitrat ile vasıflanmıştır, fitrî kabalıktan temiz tutulmuş bir nebidir. Hilim ve şefkatle süslenmiş, gazap ve soğukluk gibi kötü sıfatlardan arındırılmıştır. Göğsü rahmet, adalet ile doludur. Hayatında kimseye kötülüğü dokunmamış eşsiz sevgilidir. Kerem ve özel lütuflarla toplumda tecelli eder, hatâ ve noksandan uzak bir şekilde vefa doludur. O bir hikmet menbaı ve beşeriyetin kanun koyucusudur. İnsanlık âlemi cehalet ve bilgisizlik ummanı içinde yüzerken o gelmiştir. İnsanlığı Allah’a halifelik makamı olan âdemiye yükseltmiştir. Dünyaya teşrif tarihleri milâdî takvimle 570 senesinin Nisan ayının 17. günüdür. Kamerî takvimle ise Rebîülevvel ayının 12. günü olup Mekke şehrinin “Şib’i Benî Hâşim” de (Benî Hâşim Mahallesi’nde) fâni âlemi şerefleştirmişlerdir. Yüce babaları Hz. Abdullah b. Abdülmuttalib ilâ İsmail Aleyhisselam ve şerefli anneleri Hz. Âmine bint Vehb’dır. Altı yaşlarında iken Hz. Âmine vefat etmiş ve Benî Sa’d kabilesinden “Halîme” nâmındaki sütannenin şefkatli koruyucu ellerinde beş yaşına kadar misafireten kalmışlardır. Hz. Âmine’nin irtihalini müteakip hizmetlerine Ümmü Eymen ta’yin buyurulmuştur. Himayesi altında yaşadığı dedesi Abdülmuttalib, kendisi sekiz yaşında iken vefat edince Ebû Tâlib’in himayesi altına dâhil olmuşlardır.”

Müellifimiz, makalesinin sonraki kısmında Hz. Peygamber'in karakter özellikleri ile sosyal hayatta belirmesi, evlilikleri, eşleri, cariyeleri, hizmetçileri, çocukları, amca ve halaları, azatlı köleleri hakkında araştırmalarına dayanarak liste ve tablolar hazırlamıştır:

“ Resûlullah Efendimiz küçüklük çağında akranlarının içinde temeyyüz etmiş ve büyüdükçe o şeref de ziyadeleşmiştir. Kureyş hanedanı içerisinde dirâyet ve güzel ahlakıyla tanınmış, doğruluk ve güvenilirlik ve keskin zekâ ile sıfatlanmış bir karaktere sahipti. Kabile si kendisini “Muhammedü'l-Emîn” diye çağırırlar, “Muhammedü's-Sâdık” nâmıyla onu lakaplandırırlardı. Resûl-i Ekrem, yirmi beş yaşında iken kırk yaşında olan Hatice bint Huveylid ile evlenmiş ve ilk evliliğini yapmıştır. Hz. Hatice'den başka peygamberlik makamına sahip o zâtın haremine dahil olanlar kadınların isimleri şöyledir:

Hz. Sevde, Hz. Âişe, Hz. Hafsa, Hz. Zeyneb bint Cahş, Hz. Ümmü Habîbe, Hz. Zeyneb bint Huzeyme, Hz. Ümmü Seleme, Hz. Meymûne, Hz. Cüveyriyye, Hz. Safiyye.

Hz. Peygamber'in evlilik hayatı yaşadığı cariyelerinin isimleri ise şu şekildedir:

Hz. Mâriye, Hz. Reyhane.”

Müellifin verdiği bilgiler göre Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den dünyaya gelen çocuklarının isimleri şu şekildedir:

“Kâsım, Abdullah (ki, Tayyib ve Tâhir isimleriyle de meşhurdur), Zeyneb, Rukıyye, Ümmü Külsûm, Fâtımatü'z-Zehra.

Resûl-i Ekrem'in cariyesi Mariye'den İbrahim isminde bir oğlu dünyaya gelmiştir.”

Ali Tayyar'ın, Hz. Peygamber'in Âl-i Abâ'sının isimlerine dair hazırladığı tablo şu şekildedir:

Fahr-i Âlem		Fâtımatü'z-Zehra		İmam-ı Hüseyin
İmam-ı Ali		İmam-ı Hasen		Selmânü'l-Fârisî

Hz. Peygamber'in hizmetini gören sahabelerin isimleri müellifimiz tarafından şu şekilde tablolaştırılmıştır.

Enes			Hind	
Rebîa			Esmâ	

Eymen			Sa'd	
Abdullah			Ebu Zerr	
Ukbe			Nuaym	

Ali Tayyar, yukarıdaki bilgilerin ardından Hz. Peygamber'in amcaları, halaları ve azatlı kölelerini isim isim sıralamıştır. Buna göre Resûlullah'ın amcaları şu şekilde sıralanmaktadır:

“Hamza, Abbâs, Abdümenâf (Ebû Tâlib), Ebû Tâhir Zübeyr, Abdülka'be, Hâris, Dırâr, Kusem, Ğaydak Mus'ab, Abdüluzzâ Ebû Leheb, Mukaddim³⁰², Hacl.

Resûlullah'ın halalarının isimleri şu şekildedir:

Safiyye, Âtike, Ervâ, Beyzâ' Ümmü Hakîm, Berre, Ümeyme.

Allah Resulü'nün azatlı köleleri ise şunlardır:

Üsâme, Ebu Râfi, Hişâm, Ebû Hind, Şem'un, Selmânü'l-Fârisî, Ubeyd, Rebâh-ı Esved, Sefîne, Ebû Kebşe, Şakrân, Ebû Lübâbe, Sevbân, Râfi', Zeyd b. Hârise, Ebû Taybe ve diğerleri.”

Müellifimiz, Hz. Peygamber ve yakın çevresi hakkında bilgiler aktardıktan sonra, risalet vazifesinin kâinattaki merkezî konumunu ve risalet makamının temsilcisi olan Hz. Peygamber'in önemini şu şekilde işler:

“Fahr-ı Âlem, kâinatın özü, yaratılışın varlığına vesiledir. O bütün güzel sıfatlar ve kemalâtı kendinde tekemmül eylemiştir. O, nurun beşer haline tahavvül etmiş bir latif şeklidir. O, ilâhî sanat ve hilkatle yaratılan her şeyin hassas bir kalbidir. O, insanlığın kesbettiği ilim ve marifetlerin sürekli fışkırp aktığı bir menbadır. O, ilâhî kudretin kendini gösterip beyan ettiği yüce ve yüksek bir levhadır.”

Yazarımız Hz. Peygamber'in yaşam tarzı hakkında da bilgiler verir. Buna göre: “ Hz. Mustafa'nın hayatı ve ahlakı gayet sadedir. Kabalıktan uzak bir görüntü saçır ve etrafına feyiz bahşeder.” Müellifimiz, Hz. Peygamber'in bi'setini şu sözlerle anlatmıştır: “ Hz. Ahmed'e (AS) 40. yaşlarında adım attıklarında risalet kaftanı giydirildi ve kendilerine hüccetü'l-bâliğa-i risalet

³⁰² Müellif, Hz. Peygamber'in amcaları arasında Mukaddim diye bir isim sayıyor. Fakat tabakat kitapları Resulullah'ın amcaları arasında Mukaddim değil el-Mukavvim ismini zikrediyorlar. [bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1968), 1/88.] Ya müellif tarafından bir sehiv olmuş veya metni dizen kişinin bir hatası meydana gelmiştir. Fakat metinde müellifin yazıldığı gibi bırakılmıştır.

olan Kur’ân-ı Kerîm nâzil oldu. O saatten itibaren tebliğ vazifesine besmele çekmiş oldular. Hadîce, Ebû Bekir, Ali hemen onun davetine icâbet eylediler. Sonrasında insanlar İslâmiyet dairesine dahil oldular. Hak yoluna davet konusunda basiretli ve geleceği görür bir şekilde hareket buyurdular. Hiç kimsenin bâtil hislerine ne hakaret ettiler, ne de riayet ettiler. Bu şekilde bir mahareti nübüvvet hizmetinde cem ettiler. Peygamberlik vazifesinde karşılaştıkları her türlü meşakkat ve zahmete şefkatli sinelerini germiş, hak uğrunda bir dişlerini feda etmişlerdir. Kimseye beddua buyurmamışlar, düşmanlarına ihlas ve ıslah halleri için Cenab-ı Hak’tan temenniyatta bulunmuşlardır.”

Müellifimiz, bi’sete ve İslâmiyet’in ilk yıllarının geçtiği Mekke dönemine ait bilgiler aktardıktan Medine dönemi hayatı, ahlakı ve sosyal ilişkileri hakkında bilgiler verir: “Hz. Peygamber, Medine yıllarında Yahudiler ve münafıklar gibi İslâm içi ve İslâm dışı gruplarla mücadele etmek zorunda kaldı. Onlardan dolayı birçok problem yaşadı. Bu problemlere rağmen Hz. Peygamber ashabına ve sevdiklerine: “Bana kimsenin aleyhinde bir şey söylemeyin. Zira ben herkese karşı selîm bir kalb ile kalmak isterim” buyurmaktaydı. Haddinden ötede mütevekkil, güzel ahlakla mütehallık ve yaşanan her şeye karşı râzı bir hal sergiliyordu. Seferlerinde yanlarında hizmetçileri olarak Enes b. Mâlik’i bulundururlar ve dâima onunla beraber yemek yerlerdi.” Müellifimiz bu noktada tarihe bir not düşer: “İşte, hukuk karşısında eşitliğin parlak bir levhası!”

“Hz. Peygamber, sokakta bir yere teşrif ederlerken karşılaştığı insanlara iltifatlarını gösterir, selam verir, onlarla musâfaha ederlerdi. Küçük çocuklara muhabbet ve lütuf olarak şaka yapar, onlarla ilgilenirlerdi. Bir seferinde sahabeden bir zâtın oğlunun, elinde küçük bir serçe kuşu ile oynadığını görmüşler, mutlu bir şekilde kuş ile çocuğu sevmişlerdi. Bir müddet sonra kuşun elinde ölmüş olduğunu ve çocuğun üzüntülü hareketini haber alınca çocuğu teselli etmek için:

“Ey Ebû Umeyr, küçük kuş ne yaptı?” diye sorular sorup onunla ilgilenmiş ve çocuğa karşı lütuf saçmışlardır. Çocuklara karşı tevazu haletini sergilediği gibi, devlet başkanı olmasına rağmen bir yere girdiğinde kendisine ayağa kalkılmasını istemezlerdi. Ayağa kalkmaya çalışan kişilere: “Acemlerin büyüklerine ayağa kalktıkları gibi siz benim için ayağa kalkmayın!” diyorlardı. Allah’ın en büyük peygamberi, sevgili kulu ve haddinden fazla şekilde hürmet edilmeye lâyık olduğu halde bunu istememişler ve:

“Hıristiyanların İsa aleyhisselâmı hürmette aşırılıklarından göklere uçurdıkları gibi beni de Ulûhiyet derecesine çıkarmayınız ey Ashâbım! Ben Allah’ın kuluym. Siz de ‘Allah’ın kulu ve resulüdür.’ diye şehadet eyleyiniz, buyurmuşlardır.”

“Aile hayatında gayet mütevazı idi. Evinin ihtiyaçlarını kendisi bizzat alır ve taşırdı. Bir gün hâne-i saadetlerine dönerlerken içinde meyve bulunan mendillerini ellerinde götürmekteydiler. Yolda tesadüfen bir zâta rast gelince o zât, hizmetlerini icraya yeltenip mendillerini götürmek için müsaade istirhamında bulunmuştu. Cevâben şu hadîs-i şerifi işitmişler ve Hz. Peygamber’in elinden mendili alarak götürmek şerefine mazhar olmuşlardı: “Bu yükün sâhibi o yükü taşımağa diğerinden ziyade haklıdır.” ”

“Hz. Peygamber değerli, cömert, güzel ahlaklı, basiretli bir yönetici, hülâsa bütün ahlakî değer ve güzelliklerin masdarı idi. Sosyal hayattaki ilişkilerinde son derece halim ve selim olduğu halde muharebelerde yalnız başına bizzat hamlelerde bulunacak derecede cesur ve korkusuzdu. “Ben şerefli sıfatlar sahibi bir peygamberim; şaka değil, yalan yok. Ben Abdülmuttalib gibi bir Kureyş kahramanının soylu bir torunuyum.” derdi. ”

Müellif bu noktada Hz. Peygamber’in dost ve düşmanları tarafından takdir ve tasdik edilen, ciltler dolusu güzel ahlak ve sıfatlarından birini bile söyleyemediğini itiraf edip “Bu güzelliklerden detaylıca bahse pek o kadar cüretkâr ve cesur olamadığım için cesâret edemiyorum.” sözlerine yer vermiştir.

Yazarımız devamla risalet vazifesinin detayları ve Allah’a bakan veçhesi konusuna temas ederek bu sahada Hz. Peygamber’in müstesna konumunu belirlemeye çalışır: “Hz. Peygamber, Cenab-ı Hakk’ın varlık ve birliğini tebliğ etmeye memur müstesna bir kuludur. Bu konuda övgüye layık bir hizmet sergilemiştir. Fahr-ı Âlem her şeye bedel bir kıymettir ve her şeyin hakikatli kıymetini gösteren bir vazife sergilemiştir. Risalet vazifesi itibariyle Hz. Peygamber her şeyin mânâsı ve ruhu hükmündedir. O, yalnızca İlah değildir. O, Cenab-ı Hakk’ın azametinin bir nişanesi ve göstergesidir. Bu vazifesini yirmi üç senede ikmâl buyurmuştur. Tebliğ ettiği yüce İslâm dini bu gün doğu ve batıyı tutmuştur. Tebliğ ettiği gibi korunması ve himayesini de deruhde etmişlerdir. O halde İslâm’ın ve Kur’ânın himaye edicisi ve muhâfızı ne İslâmlar, ne padişahlardır. Ancak Allah ve Resûlü’dür. Ârif kulların sülûk ettikleri fikir ve duygu yolları, âlim kişilerin yürüdükleri mezhepler İslâm’ın önünde, manevî huzurunda erimeğe, eğilmeğe mahkûmdur. Bunu hiçbir kimse söndüremeyecektir.” Müellifimiz, Hz. Peygamber’in iman esaslarına yaptığı bu hizmetlere hem delil mahiyetinde hem hizmeti esnasında muhataplarının sergiledikleri bozguncu, saldırgan ve fitneci

davranışlara karşı İlâhî muamelenin keyfiyetini açıklama noktasında Kur’ân’ın farklı farklı surelerinden âyetleri delil olarak getirir:

“Makbul amellerde bulunup iman edenleri yeryüzünü ifsat edenler gibi yapar mıyız?”³⁰³

“Tecâvüz ve saldırıda bulunanların emirlerine boyun eğmeyiniz. Onlar yeryüzünde fesat ederler, ıslah değil.”³⁰⁴

“Fenalık eyleyip taarruz edenler sanırlar mı ki, Biz Azimü’ş-Şan onların nahoş ve iğrenç fiillerine göz yummakla müstehak ve lâayık oldukları cezadan geçelim. Onların bu hastalıklı sakîm itikadları ne çirkin şeydir.”³⁰⁵

Müellifimiz makalesinin sonunda Mevlid Kandili gelmekte olduğu hususunu nazara sunar. Okuyucuların kandillerini tebrik ederek, kandil gecelerinin devam etmesini yüce Allah’tan isteyip bir şiirle sözlerine son verir:

“İslâm dini, aleyhinde bulunanlara rağmen Elhamdülillah günden güne yayılma sahasını genişletmektedir. Yaşayacağımız Mevlid Kandili Gecesi hürmetine müslüman kardeşlerimin ve İslâm âleminin meşru ve hak bir gelecek karşısında bulunmalarını Hz. Muhammed Mustafa’nın yüce eşiğinden istirham eder ve bu gibi mes’ûd gecelerin feyzinin devamı altında Fahr-ı Âlem’e iman eden umum Müslüman kardeşlerimin ebedî saadeti kazanmalarını gönülden temenni ederim.

İntisabım ancak Muhammed’edir. Sallallahu aleyhi ve sellem

Böyle dîvan-ı Haşre dek giderim

Beni isterse ateşe atsın

Ağlatırsa “Ahmed” ağlatsın.”

4.9. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümdeki yazılar çoğunluğu Tâhirülmevlevî’ye ait olmak üzere Küçük Hamdi, Ahmed Reşîd Paşa, İbnü’r-Rahmi Ali Tayyar Efendiler tarafından kaleme alınmıştır. Tâhirülmevlevî kaleme aldığı makalelerin iki tanesi hicret öncesi döneme üç tanesi hicret sonrası döneme aittir. Müellif makalelerinde orijinal bir metod izleyerek İslâm tarihçileri arasında ihtilaf konusu olan İslâm’ın ilk aleminin ve alemdarı, ilk sancağı ve sancaktarı, ilk seriyye kumandanı ve seriyye kumandanları gibi konuları ele alır. Yaptığı tetebbuatlar neticesinde

³⁰³ Sâd 38/29. Bu makaledeki bütün âyet mealleri müellife aittir.

³⁰⁴ eş-Şuarâ 26/101-102.

³⁰⁵ el-Ankebût 29/4.

konuyu aydınlığa kavuşturmakla İslâm tarihi açısından önemli bir vazifeyi ifade eder. Ayrıca döneminin güncel bir hadisesi olan ve görüntüde İslâm lehinde fakat hakikatte İslâm aleyhinde ve Osmanlı toplumunda fitne ve kargaşa sebebi mahiyetinde olan 31 Mart Vak'ası ile, Mescid-i Dırâr'ın münâfıklar tarafından bina edilmesi hadisesi arazında benzerlikler görür. Bu çerçevede ilgili makale *Beyânülhak Gazetesi* yazarlarının siyer kaynaklarını değerlendirme ve güncel hadiseleri anlamlandırma çalışmalarında kullanmada orijinal bir hüviyet sergilemektedir. Küçük Hamdi ve Ahmed Reşîd Paşa, Hz. Peygamber'in iki hutbesini tercüme ederler. Özellikle Ahmed Reşîd Paşa tercüme ettiği veda hutbesinin devrinin Müslümanları tarafından anlaşılması zor yerlerine dipnotlarla açıklık getirir. Bu çerçevede yaptığı tercüme özel bir önem taşımaktadır. Küçük Hamdi ise, yaptığı hutbe tercümesine herhangi bir olumlu katkı yapmamıştır. Bu çerçevede iki müellifin tercümeleleri farklılık arz etmektedir. Ali Tayyar Efendi ise ilgili makalesinde Hz. Peygamber'in doğumundan vefatına kadarki süreci özet olarak alır. Hz. Peygamber'in eşleri, çocukları, akrabaları, hizmetçileri hakkında liste şeklinde bilgiler verir. Akabinde Hz. Peygamber'in ahlâkı, insanlık dünyasına Kur'ân ile getirdiği güzellikler, diğer insanlarla ilişkileri gibi hususları işler. Müslümanların Hz. Peygamber hakkındaki dengeli itikadını, Hz. Peygamber'in bu sahadaki hadisleri ve ilgili âyetler eşliğinde ortaya koyar. Bu çerçevede müellif, *Beyânülhak Gazetesi* siyer yazarları arasında Hz. Peygamber'in doğumu ve bi'set öncesi döneme ait bilgi veren tek müellif olma özelliğini taşıdığı gibi Hz. Peygamber'in itikadî kimliğini ve İslâm inancındaki yerini belirleme noktasında bilgi veren tek müellif özelliğini de taşımaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM: TARİHTE USÛL ve MÜSTEŞRİKLERİN HZ. PEYGAMBER'LE İLGİLİ İDDİALARINA İLİŞKİN KONULAR

5.1 Tarihte Usûle İlişkin Konular

Ömer Hayri Efendi, *Beyânülhak Gazetesi*'ndeki siyer yazarları arasında siyerin bir ilim dalı olarak tarih içerisinde yeri, önemi, beslendiği yardımcı ilimler ile ilgili bilgiler veren tek müelliftir. Ömer Hayri Efendi, makalelerinde tarih biliminin insanlık dünyasında gelişim ve teşekkül seyri hakkında bilgiler verir. Sonrasında Arap dünyasında tarih biliminin alt dalları olan ilm-i ensâb, fenn-i terâcim ve siyer sahalarının sosyolojik, psikolojik ve dinî kaynaklı gerekçelerini izah ederek İslâm dini açısından tarih biliminin önemini ve hayatî fonksiyonunu gözler önüne serer.

5.1.1. Tarih İlmi

Beyânülhak Gazetesi'nin 112. sayısının 2064-2067. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “83 Numaralı Nüshadan Mâba'd: Siyer Derslerinden” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Ömer Hayri Efendi, “83 Numaralı Nüshadan Mâba'd: Siyer Derslerinden” başlıklı yazısında tarih bilimini, edebiyatın bir alt şubesi olarak tanımladıktan sonra tarihin, umumî tarih ve hususi tarih yani genel ve özel tarih şeklinde kategorize edilmesi konusunu tartışır. Tarih metodolojisi ve usulüne dair önemli bilgiler verir. Bu noktada müellif, tarih usulünde bunun bize bir katkısı olup olmayacağını anlamaya çalışarak çeşitli sorular sorar: “Umûmi-hususi şeklinde bir tarih yazımı, iki ayrı fen mi ortaya koymaktadır? Bu durumda umumî ve hususi tarihler hangi sahaları ele alıp inceleyecektir? Osmanlı Tarihi, insanlık tarihinin Osmanlılara ait safhası değil midir? Osmanlı Tarihine hususi tarih denildiğinde ne değişir? Bu durumda hususi tarih, umumi tarihten farklı konuları ele alıp farklı bir tarih usulü mü kullanmış oluyor? Buna evet, denildiğinde umumi tarih hangi farklı usulleri kullanacak, hangi farklı konuları ele alacaktır? Her ikisinde de konu insan ve onun faaliyetleri değil midir?”

Ömer Hayri Efendi sorduğu sorularla tarih bilimi açısından umumi-hususi ayrımının sunî olduğunu ifade ettikten sonra meseleyi zihinlerde netleştirmek için mantık ilmindeki cüz-cüzî kavramlarının farkına işaret eder. Müellifimize göre tarihin dönemleri ile tarihin tamamı arasında kül-cüz ilişkisi vardır, küllî-cüzî ilişkisi yoktur. Mantık ilmine göre, her cüzî küllîye ait manayı taşıyabilir. Kitap hakikatini, kütüphanedeki her kitabın taşıması gibi. Fakat hiçbir kül, cüz'üne hamledilemez. Kitap, kağıttır denilemeyeceği gibi.

Ömer Hayri Efendi, “Her bir fenne ait meseleler onun cüzlerindendir.” diyerek cüz’-cüzî farkını Romalıların tarihine uyarlar. Bu manada “Romalıların tarihini anlatan kitaba “Tarih” adı verilemez.” der. Romalılar dönemi, tarihin bir parçasıdır, fakat tarih, Romalılar dönemi değildir. Ömer Hayri Efendi küll-cüz ayrımının tarihe bir bütün olarak bakmaya imkân verdiğini, kafa karışıklığını engellediğini, böyle bir imkan varken sırf batıdan geldiği için tarihi, umumi-hususi şeklinde sınıflandırmaya tabi tutmanın büyük bir hata olduğunu ifade eder. Müellif çeşitli örnekler eşliğinde umumî-husûsî ayrımına gitme çabasını gülünç bulduğunu ifade etmiştir. Ömer Hayri Efendi, tarih biliminin ister cüzî ister küllî konuları incelesin daima insan ve faaliyetlerini inceleyen bir bütün olduğunu ifade ettikten sonra tarihin birer şubesi olan alt dallara dikkat çeker. Müellifimiz açısından asıl odaklanması gereken işte bu alt dallardır. Bu çerçevede Ömer Hayri Efendi ensâb, terâcim ve siyer bilimlerini ele alır.

5.1.2. İlm-i Ensâb ve Teşekkül Sebepleri

Ömer Hayri Efendi, ilm-i ensâbı, “İnsanın nesebi nokta-i nazarından hallerinden bahseden ilim dalıdır.” diye tanımladıktan sonra bu ilmin mucidinin Araplar olduğunu vurgular. Müellif, Arapları bu ilmi icada zorlayan hususlar hakkındaki tespitlerini bir sistematik içinde sunar. Buna göre Arapları ensâb ilmini keşfe zorlayan sebepler insan ihtiyaçlarının kompleks yapıda olması, sıyanet-i nefis denilen hayatını muhafaza duygusu, çöl ikliminin amansız yapısı, sevdiklerine sahip çıkma çabası olan gayret hissi ve dayanışmaya mecburiyettir. Hayvanlar basit şeylerle hayatlarını koruyabilmekte, buna karşın ihtiyaçlarının kompleks yapısından ve kişisel emeğin bütün ihtiyaçları karşılamaya kafi gelmemesinden ötürü insanlar, topluluklar halinde yaşamaya mecbur kalmaktadırlar. Ayrıca, sıyanet-i nefis duygusu gereği insan kendi hayatını ve sevdiklerinin hayatını muhafaza edebilmek için yardımlaşmaya mecburdur. İşte bu yardımlaşma akraba ve aşiretle başlar.

Müellif, bu düşünce örgüsü içerisinde insanların yardımlaşma ihtiyacının kabile-aşiret vb. oluşumların oluşumuna etkisini izah ettikten sonra özel olarak Câhiliye dönemi Araplarını tasvire başlar ve şu ifadeleri kullanır: “Bu tarz vahşî bir kitleye, kendilerinden olmayan birinin riyaseti altında yaşamak gururlarından dolayı çok ağır gelir. Onlar kendi büyüklerinden başka bir kimseye hürmet etmezler. Onun keyfine, arzusuna hizmet edemezler. Zorbalık ve zâlim bir yönetim onları yıldırılmaz. Mertlik, cesaret, hayatı hiçe saymak, kan gütme, doğruluk ve istikamet, cömertlik, ırz ve namusa canını siper etmek gibi şeylerden başkasına fazilet diye bakmazlar.”

Müellif bu hakikatten dolayı medeniyet ile tanışmamış olan Câhiliye Araplarının tarihleri boyunca başkalarının sultanı altına girmek için savaş ateşini Arabistan'ın hürriyet çöllerinde hiç söndürmediklerini ifade eder ve ekler: “Harp ateşini söndürmemeleri onları, ilm-i ensâbı icada sevketmiştir.” Yine müellifimize göre böyle vahşi milletlerin merkezî yönetime ısıdırılması ancak ilim ve adaletle, ahlakî erdemlerle mümkün olacaktır.

Müellifimiz ilm-i ensabı bir aynaya benzeterek Arap kabilelerinin o aynada dostunu, düşmanını, akrabasını, aşiretini gördüğünü; ülfet hissi ile de kendisine dost olanlarla kaynaşp bir bütün teşkil ettiklerini; gayret hissi ile usul ve fîrû' akrabalarını muhafaza ettiklerini ifade etmiştir. “Gayret yani kıskançlık hissi kadınların namuslu olmasının ve toplum ahlakının sebebidir. Bir milletin erkeklerinde gayret hissi varsa kadınları da namuslu olurlar. Herhangi bir milletin erkeklerinde gayret hissi yoksa kadınları da hayâdan mahrumdur.” der. Bu noktada Ömer Hayri Efendi, Câhiliye Araplarında gayret duygusunun ifrat derecede olduğuna da vurgu yapmayı ihmal etmemiş ve ve'd-i-benât yani kızların diri diri görülmesi hadisesini de buna delil olarak göstermiştir.

Ömer Hayri Efendi, ilimlerin kitap ve yazı ile muhafaza edildiğini, milletlerin mevcudiyetlerini devam ettirmek için ilme muhtaç olduğunu, buna mukabil Arapların okuma-yazma bilmediklerinin tespitini yaptıktan sonra mevcudiyetlerinin devam etmesi için “ vefretli bir akıl ve metanetli bir hafızaya” fitraten muhtaç ve mecbur olduklarını vurgular. Herhangi bir bedevi Arapla yapılacak ufak bir sohbet bu hakikati görmeye kâfi gelecektir. Bu durumda son peygamberin Araplardan gelmiş olması, onların devamını sağlayan asli unsur haline gelmektedir.

Müellif Araplardan Cüzam, Gassân gibi Rumlar, Habeşler ve Acemlerle karışan kabilelerin ilm-i ensab konusuna itina etmediklerini, buna mukabil Mudâr, Kinâne, Kureyş gibi kabilelerin neseb ilmini muhafazaya mâlik oldukları tespitini yapar.

5.1.3. Fenn-i Terâcim

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 114. sayısının 2091-2093. sayfaları arasında Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi tarafından “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Ömer Hayri Efendi, “Siyer Derslerinden: Mâba'd” başlıklı bu makalesinde ilm-i ensabı tanımlayıp ortaya çıkış sürecinin sosyolojik, psikolojik ve tarihi dinamiklerini ifade ettikten sonra tarihin bir şubesi olan terâcim konusunu ele alır. Fenn-i teracimi, “Her ne suretle olursa olsun kendisini tanıtmışların şahsen hayat safhalarından bahseden bilim” olarak tanımlar. Bu

fenni icad edenler İslâm âlimleridir. İslâm âlimlerini bu bilimi icada sevk eden, İslâm dininin hıfz-ı ilâhîde oluşudur. İslâm âlimleri, İslâm dini hakkındaki koruma ve muhafazanın sebepler âlemindeki gereği olarak terâcim gibi ilimleri keşfetmişlerdir.

Ömer Hayri Efendi, fenn-i terâcimin önemini “Bu ilim olmasa ne ashâbın, ne tâbînin ve ne geri kalan kimselerin tercüme-i hali bilinmezdi. Ve bilinmezdi de tahrifât ile dolu kitaplara sahih nazarıyla bakılırdı. Bakılırdı da beşeriyet, inkıraza uğrardı. Kur’ân’a, hadise rivayeten mana verenlerin, müfessirim, muhaddisim diye ortaya atılanların sikadan olup olmadıkları anlaşılmazdı.” şeklinde ifade eder. Bu fen sâyesinde İslâm âlemi “usûl-i hadîs” isimli bir ilim dalı da kazanmıştır. Hadis usulünde rivâyetin hallerinden ve şartlarından bahsedilir. Bu hallerin ve şartların kimde var olduğu, kimde olmadığı ise fenn-i terâcimden öğrenilir. Fıkıh usulü, âdil fıkıh âlimini, âdil olmayana tercih eder. Fakat “Âdil, gayr-ı âdil kimdir?” onu söylemez. Bu ince konuya vâkıf olmak, fakihlerin tercüme-i hallerine vukuf ile olabilir.

Ömer Hayri Efendi, şeriata ait naklî ilimleri, İslâm ülkelerini işgal eden düşmanlar ile açgözlülüğünden şeytanlaşan kötü âlimlerin saptırıcı tahriflerinden kurtarma noktasında terâcim fenninin hayâtî rol oynadığını belirtir ve ekler: “Önceki ümmetler, şariatlarının dayandığı ilmî geleneğin sahihliği konusunda tenkid edebilecekleri böyle bir ilim tedvin etseydiler ne kendileri, menfaatperest ve tahrif edici ahbâr ve ruhbanın kötülüklerinin oyuncağı olurdu, ne onların esareti altında mahkûm kalırlardı, ne de dinlerini maddî kalkınma konusunda engel görececek bir ferd o toplumda bulunurdu.”

Hülasa Ömer Hayri Efendi terâcimin, bütün insanlığın müslüman bir kitle şeklini almasını sağlayacak, dalalet üzere olanların hidâyete erişmesine sebep olacak derecede güçlü bir fen olduğu görüşündedir.

5.1.4. Siyer

Ömer Hayri Efendi, tarih ilminin bir şubesi ve ayrı bir fen dalı olan siyeri iki kısım olarak ele alır: Biri fıkıh kitaplarında “Kitâbü’s-Siyer, Kitâbu’l-Megâzî, Kitâbu’l-Cihad” unvanlarıyla isimlendirilen özel bir bahistir. Burada “Cihad nedir? Kimlere karşı lazımdır? Kimlere karşı değildir?” şeklindeki sorulara cevap verilir. Ayrıca harp edilenlere, barış yapılanlara, esirlere, Hristiyan tebaaya, yabancı milletlere edilecek muamelelerden, arazinin kullanım ve yönetim durumuna göre kazanacağı vasıftan ve bunlara benzer savaş hukuku

meselelerinden bahsolunmaktadır. İmam Muhammed (ö. 189/805) *es-Siyerü'l-Kebir*³⁰⁶ isimli, İslâmiyet'teki hürriyet ve adaleti etkileyici bir şekilde ortaya koyduğu kitabını, münhasıran bunun için yazmıştır. Diğer siyer ise okuyacağımız siyerdur ki, kıymeti büyük bir fendir. Konusu, Hz. Muhammed'dir. Onun nurlu hayatındaki feyizlerin yansımalarından, insanlık dünyasını medenileştirmesi çerçevesinde yüce hallerinden bahsetmektedir.

Ömer Hayri Efendi siyer ilminin, İslâm büyüklerinin en ziyade itina ettikleri ilimlerden birisi olduğunu vurgular. Bu fen olmasa bir âyetin nüzul sebebi ve hadislerin sebeb-i vürudu bilinemez. Bir âyetin, bir hadisin neshedici mi yoksa neshedilmiş (mensuh) mu olduğu bu fen ile bilinebilmektedir. İnsanı melekleştirten ve hakiki medeniyetin temellerini atan Resûlullah'ın, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiği bu fen ile anlaşılabilirdi gibi Onun siyaset âleminde sergilediği adâlet güzellikleri, bireysel ve sosyal muamelatı, zorbalıkları tamamen yok eden azim ve metaneti de ancak bu fen sayesinde öğrenilebilir. Âyetlerin ve hadislerin manası, onlardaki ilâhî maksat ve nebevî murad ancak siyer ilminden öğrenilmektedir. Siyer olmasaydı Hz. Peygamber'in Allah'ın seçkin kulu olduğunu gösteren özellikleri, mukaddes tavırları, mucize halleri bilinemezdi. Ömer Hayri Efendi siyer ilminin, imanın müslümanların kalbinde kökleşmesinde en kuvvetli vasıta olduğu konusuna değinir. Bu çerçevede sahâbelerin, kendi çocuklarını ve dolayısıyla gelecek nesilleri siyer ilmine teşviki bâbında Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı bir örnek olarak sunar. Buna göre Sa'd b. Ebi Vakkas, oğullarına Hz. Peygamber'in sîretini, megâzîsini, seriyyelerini ta'lim eder, hem de:

-“Çocuklarım! ‘Sîret, megâzî, seriyyeler’ babalarınızın şerefidir. Sakın bunları hatırlarınızdan çıkarmayınız.” derdi. Bu manada siyer ilminde ilk önce yazılan kitap İbn Şihâb ez-Zühri'nin (ö. 124/742) *el-Kitâbü'l-Megâzî*sidir.³⁰⁷

Ömer Hayri Efendi her ne kadar farklı ilim dalları olsalar da tarih, ensâb, terâcim ve siyerin ele aldıkları konu gereği birbirinden kopuk olmadıklarını, aynı konuların her birinde yazılı olduğunu fakat yazıldığı fennin ana konusunu teşkil etmeyip altyapısını oluşturduğunu hatırlatır. Bu noktada “Mesela tarihte bir kavmin ensâbından bahsolunur. İşte bu bahis olunan mesele tarihin mebdâdisi, ilm-i ensâbın da mebdâdisidir.” der. Öte yandan müellifimiz “tarih ilmi,

³⁰⁶ “Şeybânî'nin en son telifidir. Devletler hukuku alanında yazılan ilk kapsamlı eser olup fikhî tahliller bakımından *el-Aşl*'dan daha ileri düzeydedir. Aslı günümüze ulaşmayan bu eser Serahsî'nin farklı baskıları bulunan *Şerhu's-Siyerü'l-kebîr*'i içinde yer almaktadır.” [Aydn Taş, “Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/38-42].

³⁰⁷ İbn Şihâb ez-Zühri, siyer yazıcılığın öncülerinden olup günümüze gelen ilk siyer-megâzî kitabı olan ve siyer-megâzî yazıcılığına ilk ve temel şeklini veren İbn İshâk'ın da hocasıdır. Tâbiîn devrinin bu meşhur âlimi ve siyer yazıcılığına katkısı için bk. Hâlit Özkan, “Zühri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/544-549.

külli hükümler ve hakikatlere dayanır, bahsedilen vak'alar ise kişisel olaylar ve hükümler içerdiği, külli hükümler taşımadığı için fenlere konu olamaz” gibi bir algıya kapılmanın bilimsel manada gülünç olduğunu vurgular. Ömer Hayri Efendi bu hükmünü, mantık ve felsefe ilimlerinde kişisel olaylar ve hakikatlerin evrensel hüküm ve hakikatler seviyesinde kabul edildiği hususuyla gerekçelendirir.

5.2. Müsteşrik ve Müstağriplerle İlgili Tenkit Yazıları

Beyanülhak Gazetesi’nin yazarları içinde doğrudan müsteşrik ve müstağripleri hedef alarak yazılar kaleme alan tek müellif Nevşehirli Hayreddin Efendi’dir. İslâm âlimlerinin Kur’ân ve sünnet çizgisi dışına çıkan fikirlerini eleştiren müellif ise Antepli Edip Efendi’dir. Bu bölümde Dr. Dozy ve onun İslâm aleyhinde yazılmış olan kitabını *Tarih-i İslâmiyet* adıyla Türkçe’ye tercüme eden ve bu kitaba, İslâm aleyhindeki iddia ve ithamlarla dolu kendi fikirlerini içerir bir önsöz yazan Abdullah Cevdet’in iddiaları ele alınacaktır. Ayrıca Abdullah Cevdet’in fikirlerini aktardığı J. A. Guy’ın İslâm aleyhindeki iddialarına da cevaplar verilecektir.

5.2.1. Dr. Dozy ve Abdullah Cevdet’le İlgili Olanlar

Bu bölümde Dr. Dozy ve Abdullah Cevdet’in İslâm aleyhindeki bazı iddiaları özel başlıklar altında Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından ele alınacak ve cevaplandırılacaktır.

5.2.1.1. *Tarih-i İslâmiyet* Kitabı’nın En Büyük Siyer Kitabı Olması İddiası

Hollandalı şarkiyatçı Reinhart Pieter Anne Dozy (1820-1883) *Essai sur l’Histoire de l’Islamisme (571-1863)* isimli bir eser kaleme almıştır. Kur’ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber’e hakâret içeren pek çok unsur barındıran bu eser, batının tamamen ve her yönüyle memleketimize uyarlanmasını savunan fikir ve siyâset adamı Abdullah Cevdet tarafından *Târih-i İslâmiyyet* adı altında Türkçe’ye tercüme edilmiştir. Abdullah Cevdet, İslâmiyyet’e yönelik itham ve iftiralarla dolu bu eseri tercüme etmekle kalmamış, yazdığı girişte öve öve bitirememiş, yere göğe sığdıramamıştır. Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi de *Beyânülhak Gazetesi*’nde yer alan sekiz makalesini işte bu ithamlara cevap vermeye ayırmıştır. Abdullah Cevdet (1869-1932) Dr. Dozy’nin İslâm âleyhinde kaleme aldığı kitabını “Tarih-i İslâmiyet” adıyla Türkçe’ye tercüme eder. Kendisi de kitaba bir önsöz yazar. Kitap, İslâm aleyhine yazılmış iddialardan meydana gelmektedir. Abdullah Cevdet de yazdığı önsözde, İslâm aleyhindeki kendi kanaat ve iddialarını dile getirir. Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi hem Abdullah Cevdet’in yazdığı önsözdeki kendi iddialarına, hem

Dr. Dozy'nin İslâm aleyhindeki düşüncelerine cevap mahiyetinde olarak sekiz makaleden meydana gelen bir yazı dizisi kaleme alır. Bu yazılarında Abdullah Cevdet ve Dr. Dozy'nin ortaya attıkları fikirleri sosyoloji, tarih, din felsefesi, hadis, dinler tarihi ve benzeri bilim dallarının prensip ve kanunları çerçevesinde cevaplandırır. Bu şekilde İslâm'ın her türlü yanlış ve eksik düşüncelerden münezze bir din olduğunu ortaya koymaya çalışır.³⁰⁸

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 163. sayısının 2874-2876. sayfaları arasında Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından “Doktor Dozy’ye Red” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Müellifimiz “Dr. Dozy’ye Red” başlıklı bu ilk makalesinde öncelikle tarih bilimini “Gerçek bilgiye en kapsamlı haliyle ulaşarak insanlık dünyasının bazı büyüklerinin hayat hikâyelerini yazmak” şeklinde tanımlar. “Bir müminin tarihçe-i hayatını yazmak onu ihya etmek gibidir.” hadisinin bu konuda büyük bir uyanışa yol açtığını, bizi gerçeğe doğru götürdüğünü söyler. Yazarımıza göre bir tarihçi için en elzem şey, tarafsız olmaktır. Tarihçi yazdığı şeylerin mahşer günü, Arasat meydanında şiddetli bir günde kendisinden sorulacağına iman ve yakîn üzere bulunması şarttır. Tarihçi, mahşer günündeki ilâhî mahkemede neden fayda görüp neden zarar göreceğini İslâm dininin yüce hükümlerinden anlamalı, dünyaya ilk gelişten yeniden yaratılışın imkân ve vukuunu matematiksel bir kesinlik içinde göz önüne getirmelidir. Müellif bu çerçevede dinî ve ahlakî meziyetlerden mahrum olan kişilerin ciddi, hakikatli ve ihtiraslardan sıyrılmış bir İslâm tarihi yazmasının, hatta dinsiz ve sefil bir topluluğun dahi tarihini yazmasının imkân haricinde olduğu sonucuna varır. Bunun gerekçesi olarak nefsanî arzularının mağaralarında hapis ve tutuklu olan bu tarz kişilerin, “İslâm dininin kuralları dışında bir rehber buldum.” diyerek manasız düşünceleri kendilerine rehber itikad ettiklerini gösterir. Bu sözde İslâm tarihi yazarlarının ortaya koydukları, içeriği bir birini çürüten ve eksik sözlerden oluşan eserleri hakikatten hiçbir şey koklayamadıklarının şahidi olmaktadır. Abdullah Cevdet’in *Tarih-i İslâmiyet* kitabına yazdığı “ifâde-i meram” daki “Daha önce hiçbir kimse Dr.³⁰⁹ Dozy’nin *İslâm Tarih*’i gibi bir İslâm tarihi kitabı yazmamış.” sözü kelimada israf değil

³⁰⁸ Dr. Dozy’nin *Tarih-i İslâmiyet* ismiyle Türkçeye tercüme edilen eserine karşı Osmanlı âlimlerinin gazete ve dergilerde yayınladıkları makalelerle verdikleri cevaplar Muharrem Samet Bilgin tarafından “Dozy’nin *Tarih-i İslâmiyet*’ine İslamcı Dergilerde Verilen Tepkiler” isimli makalede incelenerek değerlendirilmiştir. Bilgin makalesinde, *Tarih-i İslâmiyet* tercümesinin Osmanlı ve İslam âlemine katkısını şu şekilde değerlendirir: “Şurası bir gerçek ki tercüme, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi ilim adamlarının ve münevverlerinin Hz. Peygamber’in hayatını ve İslam tarihini daha ilmi bir bakış açısıyla ele almaları gibi bir hayırlı işe sebep olmuştur.” (Bilgin, 2018, 1/182.)

³⁰⁹ Müellif makalelerinde hem Dr. Dozy’ye hem onun kitabını Türkçe’ye tercüme edip ona bir önsöz yazan Dr. Abdullah Cevdet’in önsözdeki İslâm aleyhtarı iddialarına cevaplar vermektedir. Dozy ve Abdullah Cevdet’in her ikisi de doktor olduğundan ve müellifçe bazen ismi belirtilmeden “doktor” olarak eleştirildiğinden bu durum zaman zaman kastedilenin kim olduğuna ilişkin karışıklıklara yol açabilmektedir. Bu yüzden yapılan sadeleştirmede müellifin doktor tabirinin yani kastedtiği kişinin adını açıkça yazmayı tercih ettik.

bir savurganlıktır. Lafızları koyuldukları manada kullanmamanın ve takip edilen bu hatalı yönteme eserin tamamı boyunca sadakat göstermenin münazara kanununun sınırları dışında olduğunu söyleyen müellifimiz bu sözü söylenen kişiyi “Dinin yarısı insaftır.” şeklindeki şümüllü, hikmetli kelama davet etmiştir.

Hayreddin Efendi, Dozy ve onun eserini tercüme eden Abdullah Cevdet’e yönelttiği bu genel eleştirilerin ardından sözlerine şu soru ile devam etmektedir: “Mademki mütercim “Din ancak güzel davranmak, kimsenin hukukuna tecavüz etmemektir.” diyor kendisine “Dr. Dozy’nin Asr-ı Saadet’ten beri gelip geçen milyarlarca müslümanın hukukuna tecavüz ettiği pek açık ve bariz değil mi?” diye sormak gerekir. Akabinde Hayreddin Efendi sözlerine şöyle devam eder: “Dr. Dozy asırlarca İslâm toplumunun tüm fertlerinin İslâm dinine ait her türlü hükmü hatta yeme, içme ve giyinmeyle alakalı şeyleri bile, şarklıların âdetince Peygamberlerine sorduklarını itiraf ve beyan ettiği halde mütercim “Böyle bir tarih yok.” diyerek büyük bir safderunluk göstermektedir. Buna şaşırnamaya imkân yoktur. İslâm tarihi boyunca yazılmış kapsamlı nice tarih eseri mevcuttur. “Hükümdarların baskıları bugüne kadar hakikatı ortaya koyan bir tarih kitabı yazılmasına mani olmuştur.” şeklindeki bir iddia tutarsızdır. Biz Müslümanlar Peygamberin fiilleri, sözleri ve sükûtundan alınmış olan yüce hükümleri bir dinî vazife olarak kabul ettiğimiz için bu bâbda son seviyede bir fikir hürriyeti ile yazılan muhtelif kitaplar İslâm tarihi yazımında idari baskının olmadığına yüce bir şahididir. Burada kralların baskısı asla söz konusu olamaz. Hatta en ziyade zulüm ve gaddarlık ile dolu olan Haccâc-ı zâlim Kur’ân-ı Kerîm’e hareke ve nokta koymak ve harflerinin adedini saymak gibi en büyük bir mukaddes hizmetin ortaya konulmasına sebep olmuştur.”

“Şurayı güzelce anlamak lazımdır ki dini itikad etmekle amel etmek arasında sema ile arz kadar fark vardır. Zira amel itikaddan bir parça değildir ki her inanan amel etsin. Fakat amel etmediği için şiddetli cezaya müstehak olacağı şüphesizdir. Ve şurası da dikkat edilmeye layıktır ki tarih boyunca İslâm’ın yüce hükümlerine muhalif hareket eden bazı krallar olmuşsa da İslâm’ın hak inançlarını tahrif ettikleri ve itikad bozukluğuna neden oldukları asla vâki değildir. Ortaya çıkan baskıcı yöneticilerden en dehşetlisi Haccâc olduğu halde daha önce zikrettiğimiz dine dair olan hizmetinin yüksekliği bu gerçeği gösterir. Yani İslâm’da bir kimse istibdâdın en yüksek noktasında bulunmuş olsa bile yine müslümanların itikatlarının temeline muhalefet edemez ki, bu bâbda yapılan baskı mükemmel bir İslâm tarihi yazmaya engel olsun. Ayrıca Dr. Dozy’nin *Tarih-i İslâmiyyet* ünvanlı yazdığı eserine bir Tarih-i İslâm demekten ziyade “Din-i İslâm’a Bir Reddiyye, Bir Hücum” demek daha layıktır. Dr. Dozy’nin bu ismin yardımıyla büyük bir mahâret göstererek gayet dar ve muhakemeden uzak bir surette bir red

yazısı kaleme aldığını söyleyebiliriz. Müslümanlar kendi dinleri ile ilgili ve sâir toplulukların dinine dair mükemmel tarihler yazmışlardır. Mütercimın vicdansızlığı bu gerçeğı değıştirmez. Mütercim zannediyor ki her tarih kitabının isminde muhakkak “tarih” ifadesi yer almalı. Kütüphanelerde ve insanlar arasında tarih namıyla hatırlananlara tarih demeli. Ne müellif ne de mütercim, adında tarih olmayan ancak İslâm dininin hakikatini anlatan eserleri mevzu ediyorlar. Tabi bu onlar açısından son derece anlaşılabilir bir durum. Zira onlar istiyorlar ki güneşi çamur ile sıvasınlar. Aslında Dr. Dozy’nin yazdığı Abdullah Cevdet’in tercüme ettiğı eserin bizzat kendisi tahrifatı ve tarafgirliği ile bu çabayı apaçık ortaya koyuyor.”

Müellifimiz muteber bir din kitabı olduğı kadar bir tarih kitabı unvanına da layık olan Buhârî ve Müslim gibi dünyada emsali görülmemiş bir surette, yüzbinlerce rivayetin ayıklanmasına dayanan delilli kitapların müslümanların tarih kitabı yazmakta benzerleri olmadığına açık bir delil olduğı kanaatindedir. Altı yüz bin hadisten seçilen dört bin küsur hadiste İslâmiyet’in bütün hakikatleri yazılmıştır. Bugünkü felsefe, fen bilimleri ve coğrafyaya dair düsturlar bu hadislerde bulunduğı gibi insaniyetin esasları olan güzel ahlaklardan mükemmel seviyede ve çok sayıda kaideler hadislerde mevcuttur. Bunu görmek için tarafsız selîm bir akıl ile Buhârî ve Müslim’i mütalaa etmek yeterlidir. Yüce Kur’ân ise kıyas kabul etmez derecede bu kitapların üstündedir.

Hayreddin Efendi, Dr. Dozy’nin Buhârî’nin eserini altı yüz bin hadisten seçerek yazdığını beyan etmesine karşılık mütercimının buna muhalif olmasının şaşılacak bir şey olduğunu düşünmektedir. Müellifimize göre Dozy’nin merhum Buhârî hakkındaki bu sözleri şüphesiz bir şekilde Buhârî’yi övmekten başka bir şeye yorumlanamaz. Dozy, İslâmiyet dini hakkında pek az ma’lûmât sahibi olduğı için faydasız yere kendisini pek çok yormuştur. Yazarımız mütercimın Müslümanlık davasında olduğunun ifâdesinin gidişatından anlaşılmakta olduğunu, lüzumlu lüzumsuz kaynaklar göstermesinin kendisinin İslâmiyet’e dair kapsamlı ma’lûmât sahibi olduğunu ima ettiğini düşünmektedir. Buna rağmen kendisine meçhul olmaması lazım gelen bazı hakikatlere göz yumması Hayreddin Efendi tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Mütercimın, *Tarih-i İslâmiyet* kitabını bir hikmet kaynağı olarak göstermek için “ifâde-i meram” da “Hikmet müminin yitiğidir.” hadisini kullanması yersiz olmuştur. Çünkü bir şeyin konulduğı yerin dışında kullanılması istiare yoluyla câiz ise de burada kullanılması saf bir zulümdür. Çünkü *Tarih-i İslâmiyet* kitabı, İslâm’a dair hikmetler içermediğı gibi sayısız iftira ve töhmetlerle doludur. Hollandalı Doktor hakkında “Gayr-i müslimdir.” denilir. Burada gayr-ı müslim örfen Hıristiyan demek manasını ifade etmesiyle bu tabir dahi pür hatadır. Dr.

Dozy'nin dahi bu tabire hiçbir suretle razı olmadığına kitabın özel bölümünde Hıristiyanları dahi hakir görmesi ve onlarla alay etmesi bâriz bir delildir.

Dr. Dozy, tabiatperestlik yolunun yolcusudur. Materyalist algıdan zerre miktar ileri gidemediğinden, ruhani dirilişin varlığına inanan Hıristiyanlık âlemi için dahi büyük bir düşmandır. Eğer şu ifâde Dr. Dozy'nin ma'lûmu olsa idi Abdullah Cevdet Bey gibi zâtların kitâbını tercümeğe yeltendiği için büyük bir azap duyar ve böyle kişileri, kitabını tercümeden men eder idi. Abdullah Cevdet Bey bu meseleyi iyi düşünür ise bu öncülleri tamamıyla teslim edeceğine kendisinde var olan ileri görüşlülük şahitlik eder.

5.2.1.2. Dozy'nin Müslüman Olduğu İddiası

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 165. sayısının 2909-2911. sayfaları arasında Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından “Doktor Dozy’ye Red: Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Hayreddin Efendi “Dr. Dozy’ye Red: Mâba’d” başlıklı yazısına Abdullah Cevdet’in yazdığı ifâde-i meramda bir hadisi bağlamından koparmak suretiyle dini ticarete indirgeyen sözleri üzerinden başlamaktadır. Hayreddin Efendi’in eleştirileri şu şekildedir: “Abdullah Cevdet, “ed-Dînü el-muâmeletü: Din muamelattır.” hadisini ifâde-i meramda aktarıyor. Bu sözün mütercim tarafından yazılmış, şahsî bir görüş olduğu zannedilebilir. Fakat “Din ancak muameledir.” bir hadistir ve Abdullah Cevdet, bu hadisi iktibâs ederek kendi aleyhine olan bir hususu açığa çıkarmaktadır. Çünkü Cevdet Bey bir doktor, yazar ve tercümandır. Yani hadiste bahsedilen muâmelât kısmıyla ilgili bir ameli yoktur, diye bir neticeye ulaşılabilir. Bilindiği üzere din, yalnız muameleden ibaret değildir. Din, Yüce Yaratıcı tarafından ortaya konulmuş en sağlam kanundur. İnsanlığın her iki cihanda saâdet ve selâmetine kefiledir. “Şüphesiz Allah katında din, İslâm’dır.” hükmünde apaçık şekilde beyan edildiği üzere din, İslâm dinidir. İslâmiyet, kapsamlı ve manalı bir kelime olup her türlü dünyevî selameti ve uhrevî saadeti kendi içinde toplamakta, bunların temin edilmesine de kefil olmaktadır. İslâm dininin kefil olduğu güzelliklerin detayları, İslâm’a dair saygın kitaplarda mevcuttur.”

Hayreddin Efendi ilgili hadisin zahir manasıyla anlaşılması durumunda dahi Abdullah Cevdet’in dindarlığına hâlel verdiğini şöyle izah eder: “Din, yalnız muameleden ibaret değildir. “Din ancak muameledir.” manasında olan hadis, muamelenin bilinen manasıyla yani ticaret şeklinde yorumlansa dahi doktorun hiçbir suretle dindar olmadığına bir delil olur. Dr. Cevdet dahi biraz dikkatli düşünse bunu görür ve pişmanlık hissetmesi gerekir. Bir kimse süslü fakat sahte lafızlarla, ayıplanmış ve fevkalâde çirkin bir malı pazara çıkararak bir takım temiz kalpli

insanları, hakikatten habersiz kişileri tuzağa düşürme niyetiyle aldatırsa bu kişinin muamelesine doğru nazarı ile bakmak mümkün olabilir mi? Binaenaleyh hadis-i şerif diye yazdığı bu kelim, bu cihetle dahi tamamıyla kendi aleyhine olmuş olur. Zavallı doktorun bu kadar çürük tahtaya ayak basacağına ihtimal vermezdik. Ne çare ki kendi eliyle kendi evini tahrip etmekte son derece sürat ile koştuğu için önüne geçmek mümkün olmuyor. Üç-dört sayfadan ibaret olan ifade-i mütercim diye yazdığı kısımda taassup gereği o kadar gözleri kararmış, zihni bulanmış olmalıdır ki yazıdaki birçok yerde kendi kelimasını kendisi çürüterek çelişki uçurumlarından baş aşağı yuvarlanmıştıır.”

Hayreddin Efendi, Abdullah Cevdet’e yaptığı eleştirileri, bir hadis-i şerifi delil getirerek Dozy’yi müslüman ilan etmesi üzerinden şu sözlerle sürdürmektedir: “Doktor Cevdet, Dozy’ye gayr-ı müslim dediği halde birkaç satır aşağıda tam bir Müslüman olduğu sonucuna ulaşıyor ki bu apaçık bir çelişkidir. Üstelik “ Müslüman, Müslümanların elinden ve dilinden selamette oldukları kişidir.” şeklindeki hikmetli hadisi de Dozy’nin Müslüman olduğuna delil getiriyor. Dr. Cevdet’in İslâm dini hakkında ma‘lûmâtı az olduğu için muhatabının mason, putperest ya da materyalist olması Müslüman olmasının önünde engel değildir. Önemli olan muhataplarının kendinde belirlediği kriterlere uygun davranışlar sergilemesidir. Halbuki hadis-i şeriften maksat, âlimlerin üstünde birleştikleri üzere, Allah ve Resûlü’nü tasdik edip dinî zorunluluklardan olan sorumlulukların hak olduğuna tamamen inandıktan sonra bütün insanların elinden, dilinden eziyet ve zarar görmediği kimsenin Müslüman olduğudur. Ayrıca böyle olmak da gerekir. Çünkü tarih kitapları karıştırılsa hâlis Müslümanlar gibi adalet-perver bir topluluğun dünyada olmadığı görülecektir. Dinsizler hakkında “Mademki kimseye zararları yoktur; niçin Müslüman sayılmasınlar?” şeklinde bir algıya kapılmak ilk anda makul görülebilir. Fakat bu durum yılan ve akrep gibi muzır hayvanlar için “Madem kimseye zararları yoktur, o halde bunlar akrep, yılan değildir.” demek gibi saçma ve çelişkili bir algıya kapılmakla eşdeğerdir. Abdullah Cevdet’in kesin bir şekilde anlaması gereken müslümanı müslüman, gayr-ı müslimi gayr-ı müslim bilmenin dinî ve kesin bir farz olduğudur. İfade-i meramda doktor en ziyade dinsiz adamların müslüman olduğuna, bazı günahkâr müslümanların ise gayr-ı müslim olduğuna inanıyor. Bu durum onun dinsiz olduğunu apaçık bir delille ispat ediyor, demektir. Çünkü varlıkları, yılanların zehirlerinden daha şiddetli olan, Allah’ı ve peygamberini inkâr eden şahısları tam bir müslüman sayarak müslümanların günahkârlarını en şiddetli dinsizlerden daha aşağı tutmak âdeti gündüze gece ve geceye gündüz demek kadar abes ve müslümanların akidesine zıttır.

Abdullah Cevdet müslümanlığın oruçla, namazla olmadığı kanaatindedir. Onun bu konudaki sözleri de gelişigüzel söylenmiş sözlerdir. Çünkü namaz ve oruçta var olan şerî hikmeti anlatmak için ciltler dolusu kitap dahi yeterli değildir. Biz mütercimim kesin bir şekilde kabul ettiği şarkiyatçıların namaz, abdest, oruç hakkında maddi ve manevi faydayı kabul ettiklerini ve hakiki müslümanlar için bağlayıcılığını teslim ettiklerini söylesek, mütercim evvelki sözünden geri dönerek “Ben onu sizden evvel bilirim.” demeye mecbur kalır zannederim. Abdullah Cevdet ve emsalinin bu tarz düşünce ve sözlerine karşı biz, “ Bizde hak dururken bâtil şeyleri yaymaya çalışmak, sizin gibi Avrupa’nın en mühim sayılan kitaplarını tercüme edenlere layık mıdır?” diye teessüflerimizi beyan ederiz.

Abdullah Cevdet’e göre Dr. Dozy, genel halk kitlesinin fikirlerinin aydınlanmasına hizmet ettiği için müslümanın diyen nice kişiden bin kat ziyade müslümandır. Abdullah Cevdet’in bu iddiasına en güzel cevap bu günkü Avrupa’nın halidir. Çünkü Avrupa, insaniyetten pek uzak mesafede bulunuyor. “Kuvvet haktan üstündür” mantığını bütün kuvvetiyle tatbik ediyor. Her akıl sahibi fert teslim eder ki bunun sebebi Dr. Dozy’nin mahşer günündeki büyük mahkemeye iman etmemesidir. Çünkü insanlar için dinden daha büyük ve etkili bir zaptedici aramak adeta bir cinnettir. İnsanın fıtrat ve doğasına uygun din olan İslâm’dır. Allah’ın kullarının İslâm’dan pek bayağı şehvet-perver sözlerle nefret ettirilmesi insanları tehlikeli ve ürkütücü bir uçuruma sevk eder.” Hayreddin Efendi tam bu noktada Avrupa’nın zalim uygulamalarından örnekler veriyor ve eleştirdiği kimselere hitaben şu soruları soruyor: “Bu konuya dair Avrupalıların kendi hayatlarından başka şâhit aramamaları gerektiği konusunda siz dahi tereddüt etmezsiniz zannederim. İşte Trablus’un feci sahnesi! Acaba süt emen ana kuzusu yavruların binlercesinin mazlum bir surette kanının akıtılmasına sebebiyet veren kişiler kim? Bunlar Dr. Dozy gibi hakikî medeniyetin düşmanlarının talimatıyla terbiye görmüş “Kano” ve sâir generaller değil mi? Bu gün dünyanın hangi bir köşesinde bir mazlum kanı dökülse her şeyden evvel bunu bizzat veya dolaylı yoldan dinsizlerde yani kendilerinde namaz ve oruç olmayanlarda aramak lâzım değil mi? Gözle görünüyor. İşte Levander’de yayınlanan meşhur gazetelerden birisi özel ve önemli bir yerinde bu güruh kimselere yani dinsizlere “Allah’ın, meleklerin, enbiya ve evliyânın arz ve semadaki cansız varlıkların dahi laneti olsun!” diye kalbinin üzüntüsünü belirtmiş.”

Abdullah Cevdet ve benzeri yazarlar, Sultan II. Abdülhamit’in halkı baskı ve zulümle yönettiğini düşünmekteydiler. Hatta Abdullah Cevdet zâlim gördüğü II. Abdülhamit ile Dr. Dozy’yi kıyaslamış ve Dozy’nin ondan daha üstün olduğu kanaatine varmıştır. Bu kanaatini ifâde-i meramda ortaya koyduğu için Hayreddin Efendi, bu konuya da değinmeyi gerekli görür.

Esasen Hayreddin Efendi de Abdülhamit'in yönetiminin zâlimce olduğu kanaatindedir. Öncelikle bunu belirtir. Sonrasında Abdülhamit'in yönetiminde zulme maruz kalanlar ile Dr. Dozy'nin zulmettiği kimseleri oransal olarak kıyaslar ve şu sözleri söyler: "Abdülhamit'in yönetimi altındaki otuz milyon kişiden en fazla birkaç milyon insan zarar gördü. Fakat Dr. Dozy ve hempâsından milyarlarca halk pek şiddetli zarar görmekte ve doktor dâima bunların can damarlarına hançer vurmakta hüner gösteriyor. Özet olarak biz deriz ki Dozy'nin cihanı saran oyun ve yalanlarından ve zarar vermesinden Abdülhamit'in verdiği zararlar kıyas kabul etmeyecek derecede geridir."

Hayreddin Efendi, Abdullah Cevdet'in II. Abdülhamit'le Dozy'yi mukayese etmesinin yanlışlığını izah etmeyi, bir tarafın Müslüman bir tarafın kâfir olması gerçeği üzerinden sürdürmüş ve şu sözleri söylemiştir: "Abdülhamit, Allah'ı velinimetini bilirdi. Fakat Dozy ise nimetini yemekten dişleri aşındığı halde Yaraticısına karşı pek büyük bir nankörlük içindedir. Bunlardan hangisinin beter olduğuna hükmetmekte insan derin bir tefekküre muhtaç değildir." Eleştirilerini sürdüren Hayreddin Efendi tam da bu noktada, Abdullah Cevdet'in yazılı basın ile yaydığı olumsuz düşüncelerinin ve kişilere yönelik ithamlarının dünyevi ve uhrevi neticelerine dair hatırlatmalarda bulunur. Cevdet Bey'in ürkütücü ve dehşete düşürücü bir zâlimi yere göğe sığdıramadığı için iki cihan utancı ve sorumluluğundan kurtulamayacağını ifade eder. Müellif konuyla alakalı olarak "Zâlim övüldüğünde Arş-ı A'zam titrer." şeklindeki bir hadisi aktarır. Bu sözün, hakkında epeyce düşünülmesi gereken hikmetlere sahip olduğu ve bu söz üzerinde düşünmenin insan sayılanlar için büyük ve mukaddes bir vazife olduğunu vurgular. Hayreddin Efendi bu hadisin ifade ettiği mananın Abdullah Cevdet'in dahi tereddüt etmeden kabul edeceği net bir hakikat olduğunu düşünmektedir.

Müellifimiz, Abdullah Cevdet'in ifâde-i meramda naklettiği bir hadisi ele alarak eleştirilerine devam eder. Buhârî'nin naklettiği hadis-i şerifte "Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden selamette olduğu kişidir." denilmektedir. Abdullah Cevdet, Dozy'nin bu hadis-i şerifin kemal seviyesine mazhar olduğu iddiasındadır. Hayreddin Efendi ise Dozy'yi methetme makamında bu hadisin delil getirilmesi kadar dünyada abes bir iş olamayacağı kanaatindedir. O kadar ki Hayreddin Efendi'ye göre zekâ ve dirayeti sayesinde bizzat Abdullah Cevdet dahi bu gerçeği görebilecek durumdadır. Bu noktada Hayreddin Efendi Abdullah Cevdet'i ikna için, Dr. Dozy'nin zararının sadece Müslümanlarla sınırlı kalmadığını bütün semavi din müntesiplerini de içine aldığını izah etmeye çalışmıştır. Dr. Dozy'nin verdiği zararın yalnız üç yüz milyon İslâm nüfusuna değil milyarlarca ulaşan Hristiyanları da içine aldığı kanaatindedir. Müellifimize göre, Dr. Dozy kudsiyeti şüphe kabul etmeyecek derecede kesin

ve varlığı tarihî açıdan da ayan beyan göz önünde olan İslâmiyet'i ve Kur'ânı eleştirmekle, bir olan Allah'ın varlığına ve öldükten sonra ihya olunacağına inanan bütün insanlara öyle şiddetli bir eziyet etmiştir ki semavi din müntesipleri için bundan daha alçak bir eziyet tasavvur etmek mümkün değildir. Hayreddin Efendi bu izahat neticesinde Dr. Dozy'nin, değil yukarıdaki hadisin sırrına mazhar olmak bilakis hadis-i şerifin mealinden binlerce yıl uzakta bulunduğu sonucunu çıkarır.

Müellifimiz, Abdullah Cevdet'in ifâde-i meramda "ilim" ve "başkalarına faydası dokunmak" gibi konulara dair hadis olarak aktardığı bazı cümleleri inceleyerek eleştirilerine devam etmektedir. Ele aldığı hadislerden ilki "İnsanların en hayırlısı insanlara en faydalı olanıdır." ikincisi ise "Bir saat ilim talebi bin sene ibadetten daha hayırlıdır." şeklindedir. Hayreddin Efendi bu sözleri hadis usulü ilmine göre kritize ederek önce bu sözlerin hadis oluşunun net olmadığına tespitini yapmıştır. Sonrasında bu sözlerin hadis olsa dahi manalarının Dr. Cevdet Bey'in anladığı gibi olmayacağını ilim ehli nazarında açık olduğunu belirtir. Son olarak da bu hadisler ile mütercimnin övünç kaynağı olan Dr. Dozy arasında bir bağlantı kurmanın asla mümkün olmadığını vurgular.

Abdullah Cevdet, ifâde-i meramda Hz. Peygamber'in neslinden geliyor olsa dahi seyyid ve şerifler içerisinde sürekli günah işleyenlerin Müslüman olmadığı yönünde bir kanaat bildirmiştir. Hayreddin Efendi, Abdullah Cevdet'in bu düşüncesinin fâhiş bir hata olduğunu ve ehl-i sünnet inancına külliyen aykırı bulunduğunu vurgular. Bu kanaatin doktoru maddi ve manevi mesuliyetler altına soktuğunu tekrar ifade ederek, doktorun bu sorumluluklardan kurtulmaya çalışması gerektiğine dair bir tavsiyede bulunur.

İfade-i meramda yazdığına göre Abdullah Cevdet, "Müslümanlar için Dr. Dozy'nin tarihinden daha ötede lüzumlu bir kitap yoktur." itikadındadır. Müellifimiz, mütercimnin bu tarz tumturaklı cümleler kurarak düşüncelerini beyan etmesini onun bakış açısına pek uygun bulur. Buna gerekçe olarak, mütercimnin okunmasını tavsiye ettiği bu tercümesinden binlerce nüshanın satılmasını ve bu suretle hatırı sayılır bir meblağın cebine girmesini gösterir. Hayreddin Efendi bu noktada Abdullah Cevdet'in, ifâde-i meramda yazdığı "Din muameleden ibarettir." hadisinin sırrına mazhariyet elde edeceği ve bu şekilde kendi itikadınca İslâmiyet defterinde kendine bir yer kazanacağı tespitini yapar. Çünkü Abdullah Cevdet'e göre din, siyasi ve ticari bir meseledir.

Müellifimiz buraya kadarki eleştirilerini üç aşamalı bir şekilde özetleyerek Abdullah Cevdet ve benzeri yazarlara karşı net bir tavır ortaya koyar. Önce başta kendisi olmak üzere

İslâm âlimlerinde ve İslâm ümmetinde bu tarz hurafelere hakikat nazarıyla bakacak kadar bir safderunluk olmadığını ifade eder. Sonrasında müslümanların gelişigüzel yazılmış, kirli ve hasta bir kafadan çıkan her sözü “hikmet” telakki edecek yapıda olmadığını vurgular. Son olarak da İslâm’ın hakka ve hakikate dayandığına bir delil olarak Avrupa’da yetişen hakikat aşığı büyük dimağların İslâm’ın yücelik ve yüksekliğine hayran olarak kendi vicdanlarından doğan bir arzu ile hidayete erişmeleri konusunu dile getirir. Hayreddin Efendi mühtedi şarkiyatçıların İslâmî eserleri kütüphanelerine eklemek için kendi ülkelerine götürdükleri konusunu da sözlerine eklemeyi unutmaz.

5.2.1.3. İslâm’ın Hurafeler Dini Olduğu İddiası

***Beyânülhak Gazetesi*’nin 168. sayısının 2957-2958. sayfaları arasında Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından “Doktor Dozy’ye Red” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Hayreddin Efendi, “Dr. Dozy’ye Red” isimli bu makalesinde Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispat eden bir delil olarak Kur’ân’ı ele alır. Müellifimize göre Kur’ândan sonra başka bir semâvî kitap gelmemesinin sebebi Kur’ân’ın semavi kitaplar içinde en mükemmeli olmasıdır. Netice olarak mükemmelden öte mükemmel olamayacağı için Kur’ân semavi kitap sisteminin sonu ve hâtimesidir. Bu cihetten Kur’ân’dan sonra başka bir semavi kitap gelemez. Bu noktada müellifimiz, dünya genelinde çok uygun bir ortam olmasına, yani baskı ya da yasak olmamasına rağmen birilerinin kalkıp peygamberlik dava etmediğini, peygamberlik dava eden istisna kişilerin ise bir müddet sonra yalancı olduğunun anlaşıldığını ve bu durumun Hz. Peygamber ve Kur’ân’ın hak olduğunun güneş gibi parlak bir delili olduğunu ifade eder.

Hayreddin Efendi “Hz. Peygamber on üç küsur asır evvel “Benden sonra peygamber gelmeyecek.”³¹⁰ buyurmuşlardır.” şeklinde bir hadis aktarır. Hz. Peygamber’in bu sözünün ne kadar gerçeğe uygun olduğunun delili hiçbir tarafta hakiki bir peygamberin zuhur etmemesidir. Bu durum İslâm’ın hak oluşuna büyük bir şahid olduğu gibi Allah’ın kitabında asla bir hurafenin olmadığına ve olamayacağına da güçlü delildir. Müellifimiz bu delillere dayanarak Dr. Dozy, mütercim Abdullah Cevdet ve J. A. Guy gibilerinin muhit ve dimağlarının bu dini anlamaya asla müsait olmadığı kanaatine varmaktadır. Hayreddin Efendi bu iddiasına söz konusu kişilerin eserlerindeki tutarsızlıkları delil olarak göstermektedir. En önemli delillerinden birisi ise tarafsız inceleme yapmayı başarabilen İngiliz düşünürlerin İslâm ve Kur’ân lehinde yaptıkları müspet yorumlardır. Hayreddin Efendi isim vermeksizin bazı insaflı

³¹⁰ Buhârî, *es-Sahîh*, 1422/2001, 3455.

İngiliz ilim adamlarının Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili şu sözlerini nakletmektedir: “Hikmet dolu Kur'ân'ın serâpâ bir hakikat kitabı ve insan türünün saadetine kefil olan bir kanun-u ahkâm olduğunu görüyoruz. Son zamanlarda İslâm halkını istila eden olan atalet ve gevşeklikten Kur'an-ı Hakîm âyetleri asla sorumlu değildir.” Hayreddin Efendi'ye göre insaflı İngiliz ilim adamları Avrupa'da nâdir olarak yetişmişlerdir. Müellifimize göre bu durumun aslî bir sebebi Dr. Dozy ve emsalinin muhitinin cidden dar olmasıdır. Yozlaşmış bir Hristiyan çevrede yetiştiklerinden güneşten daha parlak olan İslâm dininin hakikatini görmemişlerdir. Onun için hükümleri apaçık olan İslâm dinini -hâşâ- bir hurâfe gibi görmüşlerdir. Özellikle ölüm, ahiret, vahiy gibi gaybe dair hususları anlamakta zorlanmışlardır. Hatta aslında fitratları bozulduğundan Hayreddin Efendi'ye göre onları mazur görmek gerekmektedir.

Hayreddin Efendi, katıksız hakikatten meydana gelen İslâm dininin prensiplerini, pis ve iğrenç şeylerle nemalanan Dr. Dozy ve emsali kişilerin dimağının ihata edemeyeceğini vurgular. İslâm dininin kabul ettiği yüce hükümler içinde asla bir hurafe yoktur. Müellifimiz bazı muteber ve vesikalı kaynaklarda geçen “Yerin öküz ve balık üstünde durduğuna”³¹¹ dair rivayetin İslâm dinine dayandırılan hurafelerden biri olduğunu söyledikten sonra İslâm dininin kesinlikle bu tarz hurafelerden uzak olduğunu vurgular. Hayreddin Efendi bu iddiasına, her cümlesi kâinata hikmet ve bilim saçan Kur'ân'ın Fâtır suresindeki “Doğrusu gökleri ve yeri zeval buluvermelerinden Allah tutuyor, celalim hakkı için zeval buluverirlerse onları ondan başka kimse tutamaz.”³¹² âyetini delil olarak gösterir. Bu âyetin ışığında hadis olarak aktarılan hikâyenin katıksız bir yalan olduğunun net olduğunu ifade eder.

Hayreddin Efendi makalenin devam eden kısmında mütercim Abdullah Cevdet Bey'in ifâde-i meram nâmıyla yazdığı makalede müslümanları “ ibadet eden câhiller” şeklinde itham etmesi meselesini tartışır. Abdullah Cevdet kullandığı bu tabirle, namaz ve oruç ve diğer dinî zorunlulukları yerine getiren genel mümin halk kitlesini ve bazı müslüman salihleri küçük düşürmüş ve onlara hakaret etmiştir. Müellifimize göre Abdullah Cevdet'in kullandığı bu söz kadar insafa ve insanlığa zıt bir kelime bulmak mümkün değildir. Hayreddin Efendi'ye göre mütercimimizin beyni çeşitli hastalıklara müptela olmuştur. Abdullah Cevdet, zihnen hasta olduğu için bu gibi saçma sözleri söyleyebilmekte ve “Hakiki bir söz söyledim.” zannına kapılarak yüreğinde bir sevinç hissettiğini iddia edebilmektedir.

³¹¹ Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/636.

³¹² Fâtır 35/41. Meal müellife aittir.

Hayreddin Efendi, bu noktada müslüman genel halk kitlesinin vatan bilincine sahip olmasının onlara yapılan cehalet iddiasına en güzel cevap olduğunu vurgular. Bu çerçevede “Bugün aklı başında olan her müslim ve gayr-ı müslim şüpheden uzak bir şekilde biliyorlar ki bu ülke idaresinin dayanağı Cenab-ı Hak’tan sonra, insafsız ve akılsız mütercimın küçük düşürmeye yeltendiği saf bir kalbe sahip olup dinî zorunluluklarını imkan buldukça yerine getiren zavallı(!) müslüman çocukları olan askerlerdir.” ifadelerine yer verir. Müellifimiz Abdullah Cevdet’in hiçbir yerde dikiş tutturamadığını ve yine tutunmak için İslâm muhitinde birkaç eser kaleme aldığına temas eder. Sonrasında Abdullah Cevdet’in “cahil ibadet ediciler” ithamıyla tahkir ettiği askerler ve genel mümin halk kitlesinin gücü ve dindarlığının gölgesi altında bu kadar rahat ve huzur ile vakit geçirebildiğini vurgulayıp Abdullah Cevdet’i Allah’tan korkmaya ve bu nankörlükten vazgeçmeye davet eder. Hayreddin Efendi, Abdullah Cevdet’in bu ithamıyla büyük bir gaflet içine düşerek iki zıt şeyi aynı anda iddia etme durumuna düştüğü tespitini yapar. Bu noktada Kur’ân’ın Hacc Sûresi’ndeki “Onların akledecek kalpleri vardır.”³¹³ âyetini delil gösterir. Müellifimiz bu âyet mucibince ehl-i iman olan kişilerin hiçbir zaman cahil olamayacağını vurgular. Çünkü cahil bir kimsenin Allah’ı bilmesi, bulması ve ona ibadet etmesi mümkün değildir. Cahil bir insanın aklı çeşitli konularda otlayan bir hayvan gibidir. Düzenli ve sistematik bir düşünmesi olmadığı için ilim sahibi olamaz.

5.2.1.4. İslâm Fetihlerinin Askerî ya da Dinî Bir Başarı Olmadığı İddiası

***Beyânülhak Gazetesi*’nin 169. sayısının 2979-2982. sayfaları arasında Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından “Doktor Dozy’ye Red” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Hayreddin Efendi “Dr. Dozy’ye Red” isimli bu makalesinde onun *Tarih-i İslâmiyet* isimli kitabına dair eleştirilerine devam eder. Kitapta Dr. Dozy İran hükümetiyle Bizans İmparatorluğu’nun zâhiren muhteşem ve fakat hakikatte dehşet verici bir istibdat içinde olduklarını ve bunun kendilerini kemirmekte olduğunu söylüyor. Müellifimiz bu sözün İranlılar hakkında bir derece doğru sayılsa bile düşmanlarına karşı zaaf göstermelerine sebep olacak derecede olmadığını savunmaktadır. Buna delil olarak da Kâdisiye savaşını gösterir. Kâdisiye savaşında bütün İranlılar yekvücut olarak eğitilmiş filler ve dehşetli askerleriyle İslâm mücahitlerine hücum etmiş ve kan dökücü saldırılarda bulunmuşlardır. Bu manada İran’ın düşmanlarına karşı büyük bir kuvvete mâlik olduklarına tarafsız yazılan tarihler şâhittir. Hayreddin Efendi, Dozy’nin böyle katıksız bir hakikate karşı yalan söylüyor olmasına asla

³¹³ el-Hac 22/46. Buradaki âyete ait meal de müellifindir.

şaşırlmaması gerektiği kanaatindedir. Çünkü Dozy'nin güya hakikatleri ortaya koyarak varmak istediği nokta Arap mücahitlerin İranlılar'ın zayıflığından istifade ederek o coğrafyada galip geldikleri hususudur. Müellifimiz, Dozy'nin bu sözü açık bir yalan olduğundan Arap ordusunun Allah uğruna savaşmakla elde ettikleri kıymetine asla bir leke süremeyeceğini vurgular. Çünkü siyasi ve askeri konularda henüz tecrübesi olmayan Arap mücahitlerinin az bir topluluk oldukları halde ihtişam ve azametle dört bin küsur sene dört tabaka hükümet icra eden çok güçlü bir milleti alt üst etmesi onlardaki sarsılmaz inanç ve manevi kuvvete âdil bir şahiddir. Yoksa Dozy'nin hayal ettiği ve yanlış gördüğü gibi İran hükûmetinin istibdadı Arapların muzafferiyetine asla sebep olmamıştır.

Hayreddin Efendi, İran hükûmeti ile ahâli arasında tam bir uyum mevcut olup bölünme ve nifaktan asla eser bile olmadığını tekrar vurgular. Böyle bir ortam yoktur ki “İran'ın istibdadı Arapların mauzafferiyetine bir vesile teşkil etsin.” der. Müellifimiz Dozy'nin bâtil hayallerine mukabil, hiçbir sıradan bir sebep bile mevcut olmadığı halde İslâm mücahitlerinin kendilerine sayı ve silahlar cihetiyle gâlip ve üstün olan İran ordularını kesin bir mağlubiyete uğratmalarının şüphesiz Allah'ın yardımını sonucunda gerçekleştiği kanaatindedir. Çünkü Hz. Peygamber Arap mücâhidlerinin İran ordularına galip geleceklerini hayli zaman evvel katıksız bir mu‘cize ve peygamberlik alametlerinden olarak haber vermişti. Hayreddin Efendi, Dr. Dozy sözü bin kalıba soksa da hakikat-i halin bundan ibaret olduğu ve asla değişmeyeceği konusunu özellikle vurgular. Gerçi meseleye Dr. Dozy çerçevesinden bakıldığında Dozy'nin böyle söylemek zorunda olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü tuttuğu hastalıklı mesleği doğru göstermek için daima hak ve hakikatten uzak durması lazımdır. Fakat bu dengesiz ve ölçüsüz durum onu her adımında bir çukura düşürmektedir. Yazarımız bu noktada şöyle bir psikolojik tespit yazar: “Dr. Dozy’de o kadar hastalıklı bir itminan vardır ki gözlerini bir defalığına olsun hakka doğru çevirmesi âdetâ imkansızdır.” Hayreddin Efendi bu hastalıklı ruh haline sahip kişilerin tarafsız bir tarih yazmalarının hiçbir vakit mümkün olmadığı sonucuna erişir.

Yazarımız Dr. Dozy'nin İslâm aleyhine böyle bir kitap yazma çabasını “faydasız bir zihin yorma”, “boşu boşuna kafa patlatma” olarak yorumlar. Dozy'nin inançsızlığının onu bu çukura düşürdüğü kanaatindedir. Müellifimiz âlemdeki sanat, düzen ve güzelliği görüp Allah'ın varlığına intikal etmenin, ispata gerek duymayacak derecede açık ve net bir mesele olduğu görüşündedir. Bu noktada “İspata gerek olmayacak derecede açık olan âlemin sanatkârının varlığını inkâr eden kimselerin son derece bayağı insanlar olduğuna daha doğrusu bunların görüntüde insan hakikatte akılsız hayvanlardan aşağı bir mevkide olduklarına kendi halleri ve sözleri şahittir.” der. Hayreddin Efendi eleştirilerini, Dozy vb. düşünürlerin Sâsânî-Bizans

Devletleri'nin tebaasına inançları yüzünden yaptığı baskılar konusunda yaptıkları tahliller üzerinden sürdürür ve şu sözleri söyler: “Halbuki din meselesi için Dozy ve benzerlerinin yaptığı kötülükleri ne Bizanslılar ne de İranlılar işlemiş değildir. İşte bunların güneşten daha parlak bir maziye malik olan İslâm dini aleyhine söyledikleri sözler elyevm yeryüzü sayfasında mevcut olan bütün müslümanları galeyana getirmekte kâfi değil midir? Binâenaleyh bunların din meselesinde işledikleri kötülük ve cinâyet Bizanslılar ve İranlılara kıyas kabul etmeyecek derecede alçak ve kötüdür.” Bu noktada Hayreddin Efendi bir ruhî tahlil yaparak, Dozy ve emsalinin böyle bir kanaate varmalarının ana sebebi olarak “bir çeşit dimağ hastalığına müptela” olmalarını bulur. Bu tespiti delil olarak din meselesi ile uğraşanları ayıplayarak tahkir eyledikleri halde kendilerini unutmalarını ve hakiki bir dine mâlik ve insanların en akıllısı olan şanı yüce Hz. Peygamber’e türlü türlü iftiraları atmaya cür’et etmelerini gösterir. Bu tarz kişiler en büyük fesat dolu ve esassız sözleri bir hakikat gibi söylemekle kötülük üstüne kötülük ve cinâyeti işlemiş oluyorlar. Bu noktada müellifimiz Bizanslılar ve İranlıların dine verdikleri zarar ile Dozy ve emsalinin verdiği zararı şöyle mukayese eder: “Bizanslılar ve İranlılar efsanelere karışmış dinler üstündeydiler. İranlılar, İbrahim Aleyhisselam’ın ve Bizanslılar, İsa Ruhullah Efendimizin din hakikatlerini bulmak için uğraşmakta bir derece mazur sayılabilirler. Dozy ve emsalinin bir hakikat güneşinden başka bir şey olmayan İslâm dini ile uğraşmaları en büyük bir cinayet sayılmaz mı? Binâenaleyh Dozy ve emsalinin mazereti asla kabul edilemez. Çünkü bunların mesleği garazkârlık, inat, dik başlılık ve hakikati gizlemekten başka bir şey değildir.”

Dozy’nin Sâsânîler ile ilgili tespitlerini değerlendirdikten sonra Hayreddin Efendi, dikkatini Bizans’a yöneltir. Bizans devletinin o günün şartlarındaki içyapısını ve diğer devletlere karşı konumunu şöyle izah etmektedir: “Bizanslılar, hükümetlerinin hareketlerindeki düzgünlük ile beraber Cenab-ı Hakka ibâdetlerde ve emirlerine boyun eğmede devam üzere idiler. Fakat o tarihlerde bulunan ruhbanlar birçok tahrîfât ve ince yorumlar ile İncil’in hükümlerini içinden çıkılmaz bir hale getirmişlerdi. Bununla beraber ahâli hükumete sâdık, hükümdara itaatkâr ve boyun eğmiş bir hal üzereydiler. Her nereye hareket ederler ise orduları yedi başlı bir ejderha gibi müthiş bir surette hareket ederdi. Yalnız kendisini sarsan bir şey var ise o da İncil’in hükümlerinin ahali ve asker üzerinde tatbiki müşkül bir halde bulunması idi. Fakat bu hal harici düşmanlara karşı bunların yekvücut olarak hareket etmesine hiçbir te’sir icra etmiyordu. İşte bu sırada Arabistan’da insanlığın saadetine kefil olan, her asırda ve her fert için tatbiki mümkün yeni bir din ilan olundu. Fakat bu yüce ve yüksek din, eskiyi de tamamen feshediyor değil yalnız bedeneni, mâlen gayet zararlı olan içkileri, hınzır etini ve daha bir takım

şeyleri fesh edip kesinlikle haram buyuruyordu. Ve birçok ahlak güzelliğine dair düsturlar dahi dinin temeli kabul olunuyordu.”

Hayreddin Efendi, Bizans’la ilgili düşüncelerini zikrederken Hz. Peygamber’in Hristiyan dünya ile kralları üzerinden irtibata geçme teşebbüsüne değinir. İncil’in hükümlerinin tatbikinin müşkül olduğu bir zamanda tam bir dolunay hükmünde olan Peygamber Efendimiz tarafından Şam havalisinde hükümet icra eden “Hirakl”³¹⁴ adında hükümdara hikmet dolu bir mektup gönderilmiştir.[Mektubun içeriği aşağıda inşallah detaylıca beyan edilecektir.] Herakleious mektubu mütalaadan sonra böyle bir şanlı Peygamberin geleceğini, okuduğu ve mütalaa ettiği yüksek ilimlere ait kitaplarda görmüş olduğunu söylemiştir. Bu suretle önceki mütalaasının hak ve hakikate ilişkin olduğuna kemal derecede mutmain olmakla kalbinde Hz. Peygamber’in dininin hakikatine dair hiçbir tereddüt ve ârıza kalmamıştır. Sonrasında Herakleious, dünyasında olan hakikati yani huzur, mutluluk ve iktidarlarının bekâsının ancak İslâm dinini kabul ile elde edilebileceğini kavmine ilan eder. Fakat kavminden gördüğü korkutucu yüz çevirme hali ve kendisinde mevcut olan makam hırsı, hakkında kesin bir kanaat elde ettiği hakikate zâhiren galebe eder. Bundan dolayı kendisinin Hristiyanlıkta daim ve sâbit olduğunu, kavmine sadece bir tecrübe kasdıyla Hz. Muhammed’in dininin hak olduğunu söylediğini ifade eder. Kendi iç dünyasının ve vicdânının zıddına olarak kavmi huzurunda bunları ilan etmesiyle umum rahipler ve sairleri Herakleious’a tazimen secdeye kapandılar. Hayreddin Efendi böylece Herakleious’un başta din adamları olmak üzere halkının saygısını ve otoritesini yeniden kazandığını ifade etmiştir.

Müellifimiz, önce Sâsânî Devleti’nin ve sonrasında Bizans Devleti’nin içyapısına ait detaylıca verdiği bu izahları ile Dozy’nin iddialarını boşa çıkardığını düşünmektedir. Dozy’nin söylediği gibi Arap mücahitleri istibdat ile mahvolmuş kuru bir hükümetle çarpışmış değildir. Bilakis Arap mücahitleri bütün yönleriyle kavi, askeri muntazam ve mükemmel şekilde silahlı ve sayıca Arap ordularından kat kat üstün bir hükümeti alt üst etmiştir. Müellifimiz bu durumun ancak yüce İslâm’ın adaletperver tavrı ve Hz. Peygamber’in parlak mucizelerine dayanarak hayırlı bir şekilde gerçekleştiğini tekrar ifade eder. Hayreddin Efendi sahih hadislerle dayanarak “Her iki hükümetin yani Kayser ve İran hükümetlerinin oralarda silinip çökeceğini ve memleketlerinin İslâm mücahidleri tarafından fethedilip boyun eğdirileceğini Resul-i Ekrem Efendimiz hayli zaman evvel haber vermişti.” der. Bu noktada müellifimiz, işin haber verildiği gibi gerçekleşmesinin şüphesiz büyük bir mucize ve Hz. Peygamber’in doğruluğuna büyük bir

³¹⁴ Hadis kaynaklarında ve siyerde bu kralın asıl ismi Herakleious olmasında rağmen “Hirakl” şeklinde kısaltılmış olarak geçer.

delil olduğunu vurgulayarak yaşanan vak‘aların peygamberlik sisteminin varlığına ve hak olduğuna dair kelâm ilmi noktasında bir boyut taşıdığı meselesine de değinir.

Müellifimiz, siyer kaynaklarına dayanarak Dr. Dozy şahsında İslâm’a saldıran Abdullah Cevdet’e bir hususu daha hatırlatır: “Hz. Peygamber’in mektubuna her Hristiyan halk veya Hristiyan rahip olumsuz cevap vermemiştir. Örnek “Rahip Dağatır” dır. Süreç şöyle gelişmiştir: Herakleious’a mektubun gittiği o tarihte Roma’da [el-yevm vahşî İtalyanların hükümet merkezidir.] ruhâni bir reis olan “Dağatır” adlı yüce karakterli zât, Hz. Peygamber’in mutluluk verici mektubuna ulaştığında “İsa’nın bize müjdelediği “Piriktiyûs” yani Ahmed-i Arabî muhakkak bu kadri yüce zâttır. Âhîret saadetini ve dünyevi selameti arzu eden hiç durmadan bu dine girsin.” diye “Roma” sokaklarında yüce İslâm dininin hakkını mükemmel bir metanetle ilan etmiştir. Fakat o vahşi Romalılar tarafından Dağatır Hazretleri katl ve idam edilip vücudu parça parça edilerek Roma kapıları üzerine asılmıştır. Bu şekilde âlem içinde ilk İslâm şehidi orada cennetin gül bahçeli saraylarına yürümüştür. Rahmetullahi aleyhi ve radiyallahu anh.

Hayreddin Efendi bu noktada makaleyi özetler ve Dozy’nin iddia ettiği gibi Bizans Devleti’nin çökmeye yüz tutmamış olduğunu yineler. Müellifimize göre o günlerde tam tersine Bizans Arap Yarımadası’nda dahi son derece güçlü durumdadır. Kuzey Arabistan’da Bizanslılar’ın vassalı olarak hüküm süren bir Arap hanedanı olan Gassânîler (200-636)³¹⁵ bunun en önemli delilidir. Müellifimiz, Dozy’nin buradaki sözlerinin dahi diğerleri gibi hakikatten uzak, hata dolu sözler olduğu kanaatine vardığı gibi Dozy’nin bu tarz sözlerinin onun İslâm’a garazkârlığının bir numunesi olduğunu da düşünmektedir.

5.2.1.5. Hac Menâsikinin Yahudilikten Alındığı İddiası

***Beyânülhak Gazetesi*’nin 170. sayısının 2992-2995. sayfaları arasında Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından “Doktor Dozy’ye Red: Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Hayreddin Efendi, “Doktor Dozy’ye Red: Mâba’d” isimli bu reddiye makalesine Abdullah Cevdet’in yazdığı ön sözden bir bölüm aktararak başlar:

“Doktor Dozy hacda yerine getirilen davranışlarda bahsi geçen coğrafî isimler ve ilmî isimlerin Arapça olmayıp İbranice olduğu kanaatine ermiştir. Mekke’nin, Sebâ (Zemzem)

³¹⁵ Hayreddin Efendi Gassânî hanedanının ismini Cefne olarak belirtir. Ki Gassânîler’e kurucusu Cefne b. Amr’a nisbeten “Cefneoğulları” da denilmektedir. bk. Ahmet Ağırakça, “Gassânîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/397-398.

kuyusunun eski ismi olduğuna ulaşmış, hac ve benzeri kelimeler üzerinde gayet sıkı bir araştırma ve sağlam deliller sayesinde de Dozy, Ka‘be âyininin Filistin’i terk eden Benî Şem‘ûn kabilesi tarafından icra edilmekte olan Yahudi Paskalyası âyini olduğu neticesine ulaşmıştır. “Bu İbraniler eski tarihçilerin Benî Cürhüm adı altında andıkları Yahudi gruplarıdır. Arap kabileleri bunların yerlerine geçtiler. Ve âyinin neye delalet ettiğini bilmeden âyini muhafazaya devam ettiler.” İşte Dozy’nin zikrettiği eserinin özünün özü budur. Dozy’nin bu mühim kitabı Almanca olarak Hidiv Kütüphanesi’nde mevcuttur.”

Abdullah Cevdet

Müellifimiz ilgili metin hakkındaki kanaatlerini ifadeye şu şekilde başlar:

“Mütercim Cevdet yukarıdaki asılsız ve yersiz sözleri tercümesinin Hâmiş’ine yazmış. Güya kendi yanlış anlayınca Dozy’nin kelâmını tenvir etmiş ve bu suretle İslâm dinine olan adavetini açıkça göstermiştir. Ve efsanelerden ibaret olup tarih bilimi nazarında dahi cidden ayıp ve çirkin olan bir şeyi düşünüp taşınmadan yazıvermiştir. Şu hal açık ve belirgin olarak delalet eder ki mütercim dahi aynı Dozy gibi İslâm dininin hakiki tarihî ahvaline katiyyen vâkıf değildir. Veyahut vukufu vardır, fakat o dahi yukardaki zikrettiğimiz aynı Dozy gibi hakikatleri gizlemeye pek âşık ve âdetâ meftundur. Biz şimdi meselenin ruhuna geri dönelim ve hakikatin neden ibaret olduğunu beyan edelim.”

Hayreddin Efendi, ilk önce Abdullah Cevdet’in eleştirdiği hac menâsiki konusunu ele alır. Bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

“Menâsik-i hacdaki İbrani isimler bunlar tarafından istidlal olunuyor ki güya Ka‘be-i Muâzzama’nın olduğu mahal, hâşâ, Yahudi Paskalyası olup esâsen bir panayırdan ibâret imiş. İşte burada bir matematik kanunu kadar katî olan tarihî şahadetler bu zavallıların örümcek ağından daha zayıf olan sözlerini temelinden yıkarak kendi aleyhlerine itiraz kabul etmez bir şahadette bulunacaktır ki, Dozy’nin vücudunun soğuk ve gâfil dimağı gibi bunu hissettiklerinde saika ile vurulmuşlarçasına sersem ve sarhoş olarak kalacaklardır. Şöyle ki menâsik-i hacda bunların İbrânî dedikleri “Zemzem” ve sâir İbrani kelimeler muhakkak biz Müslümanlarca dahi İbrani bir kelimedir. Bunları biz İslâmlar inkâr değil bununla haccın pek kadîm olan İbrani lisânı ile tekellüm eden Hz. İbrahim’den tevârüs ettiğini istidlal ederiz. Dozy ve Cevdet hiçbir suretle inkâr edemezler ki Hz. İbrahim Yahudi taifelerinin zuhurundan pek çok sene önce Allah katından bir peygamber olarak gelip İbrânî dili üzere konuşuyor idi. Buna ise her millet kail ve kâni’dir. Güya biz Müslümanlar bu manalara vâkıf olmayarak son bir safderûnlukla ve kendi bozuk algılarınca bu Yahudi âdetini kabul edivermişiz hükmünü vererek, Dozy ve Cevdet

gibilerin İslâm dini hakkında ne kadar câhil ötesi câhil oldukları ve bir o kadar da İslâm'ın ruhundan uzakta olduklarına bundan büyük ve sefil bir şahid olabilir mi? Bunlar emin olsunlar ki İslâmlar bu bâbdaki hakikatlere olduğu gibi vâkîf ve âşina olduklarına ellerinde ışıltı ışıltı parıldaayan güneş gibi bürhanları vardır.”

Makalenin bu noktasında Hayreddin Efendi, düşmanını kendi silahıyla vurmak mantığıyla düşüncelerini desteklemek için Yahudi tarihinden deliller getirerek meseleyi netliğe kavuşturmaya çalışır:

“Müslümanlar, Yahudilerin Hz. Yakub evlâdından olan Yahuda'nın neslinden neş'et ettikleri ve Hz. Musa Kelimullah'ın bunlara peygamber olduğunu dahi kesin kanıtlar ile bilirler. Yüzbinlerce teessüf olsun ki hakikat güneş gibi parladığı halde bu tarihçi mukallitleri hevâî, asılsız sözleri birer hüccet makamında göstermek istiyorlar. Bu gafilce ve bilmezlik taslarcasına sözleri ancak bu dinin düşmanlarında pek çok görülmüş ise de bunların garazkârlıkta dengi kâinat kurulalı daha hiç gelmemiş zannederim. Akıl sahipleri yanında bunların hakikat inkârcısı ve şeriat câhili olduklarına kendi kelimeleri dahi birer hüccet olduğuna şüphe edilemez. Hulasa demek isterim ki henüz âlem sahifesinde Yahudi nâmı yok iken İbrani dili muhakkak mevcut idi ve Ka'be'nin büyük bâni olan Hz. İbrahim, İbrani dili ile konuştuğuna bütün milletlerin ehli kaildir. Elbette Ka'be ve menâsike ait olan esmayı Hz. İbrahim'e nisbet etmek birçok sene sonra zuhur eden Yahudilere atfetmekten daha münasip ve daha doğrudur. Ve Ka'be'ye ait olan isimler ve alametler Yahudi taifelerinin zuhurundan ve Tevrat-ı Şerif'in inşinden evvel mevcut olan Hz. İbrahim ve Hz. İsmail ve bunların ümmetleri tarafından bu minvâl üzere konuşulur idi. Bu ise açık ve net bir bürhandır ki Ka'be'ye bu coğrafi isimleri Yahudiler koymamışlardır ve koyamazlar. Çünkü bu esma Ka'be'ye vaz' olunduğunda Yahudiler henüz yaratılmamışlar idi. Ve Ka'be asla Yahudiler için hiçbir vakit âyin mahalli olmamıştı. Ve kadîm Cürhümler Hz. İsmail'e muasır bulunmakla bunlarla Yahudiler arasında hiçbir münâsebet yoktur. Cürhümîler Yemen tarafından gelmiş gerçek Araplardır. Yahudiler ise Filistin topraklarında zuhur etmiş bir kavim olduğu herkese ma'lûmdur. İnsaf sahibi kişiler burada biraz düşünseler de ona göre bir hüküm verseler.”

Müellifimiz, menâsik konusunda delillerini sunup Dozy'nin ve Abdullah Cevdet'in iddialarını çürüttükten sonra hac konusuna ve hacda söz konusu olan yer isimlerinin İbrani kökeni konusuna geçer. Bu sahada tarihî veriler ışığında meseleyi net hale getirecek izahlarda bulunur:

“ ‘Hacc’ kelimesi Dozy ve mütercimın zan ve tahayyül ettiği gibi İbrani lisanına ait değil Arap diline ait bir kelimedir. *Hacc*ın lüğat manası, kasd anlamındadır. Şeriat lisanında ise özel bir mekân olan Ka‘be’yi ziyaretten ibarettir. Bu kadar gaflet ve cehaletle yazılan eserden ne hayır beklenebilir! İşte bunlar tarafından revaç bulsun diye meydana çıkarılan kozların yüzde doksanı böyle çürüktür. *Tarih-i İslâmiyet* isimli eserinde Dozy Arabistan’ın “ilk dini” diye başlıyor ki bu dahi büyük bir vukufsuzluk, azîm bir dikkatsizliktir. Çünkü mütercim ve müellifin tevehhüm ettiği gibi Arabistan’ın ilk dini, dinsizlik ve putperestlik değildir. Arapların başlangıçtaki dini Saf Tevhid üzere olan Hz. İbrahim’in dinidir. Fakat bilahare “Amr b. Luhay” nâmında bir müşrik Arap o tarihte Dimaşku’ş-Şam’da mevcut olan Rum yahut diğer Hıristiyanlardan bir put alarak Cezîretü’l-Arab’ın ortasına getirerek saf ve pak bir itikada malik olan Arapların inançlarını kirletmiştir. İşte bu dalaleti evvela Arabistan’a adı geçen Amr getirdiği cihetle âhirette bunun azabının pek şiddetli olacağını Hz. Resûl-i Ekrem beyan buyurmuşlardır. Hulasa Dozy’nin “ilk din” sözü dahi katıksız bir hatadır.”

Hâmiş

Müellifimiz bu kısımda İslâm ülkesi sınırları içinde İslâm aleyhine bu şekilde yayınlar yapılmasının İslâm’a verdiği ve verebileceği muhtemel zararları hatırlatarak Şeyhülislâm makamına bu cürmü durdurması yönünde ikazda bulunarak makalesini bitirir:

“Yukarıdaki Abdullah Cevdet imzalı hezeyanın üç yüz milyonu aşkın asil İslâm milletinin mukaddesâtına açık bir hakaret olduğu âşikârdır. Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi’nin (1848-1919) bütün Müslümanların şeyhi olmak mesabesiyle bu gibi hallerden herkesten ziyade müteessir olacağı tabiidir. Ve bu gibi dinî mukaddesat ile oynamak ateş ve barutla oynamaktan daha tehlikeli olduğu herkesçe müsellemdir. İslâm hilafetinin başkenti ve Osmanlı saltanatının yerleşme sahası olan İstanbul’da imza sahibi Cevdet gibi kimselerin serbest gezmesi bir manevi silsile ile Hilafet-i Kübra makamına bütün ruhuyla bağlı olan üç yüz milyon müslümanın buradan soğuyup manevi irtibatlarını koparması hususunda en şiddetli unsur olacağı pek zâhir ve açıktır. Bunun ise siyaset bakış açısından dahi fevkalade muzır olduğu bedihi değil midir? Binâenaleyh bu gibi fesat için çalışan şahıslar ne türlü cezalandırılmak lazım ise o suretle muamele olunması bâbında şimdilik Şeyhülislâmlık makamının İslâmiyet ve vatan selâmeti nâmına dikkatini celbe teşebbüs eylerim.”

5.2.1.6. Allah’ın Varlığı ve Sıfatlarına Dair İddialar

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 171. sayısının 3003-3004. sayfaları arasında Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından “Doktor Dozy’ye Red: Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Hayreddin Efendi “Doktor Dozy’ye Red: Mâba’d” isimli bu reddiye makalesinde Dr. Dozy’nin “Araplar, İslâm öncesinde Allah’ın varlığını biliyordu.” sözünü ele alır. Bu konuya dair kelâm ilminin düsturları çerçevesinde kesin bir cevap verir:

“ ‘Araplar Allâhu Teâla yani Huda-yı A’zam dedikleri bir Zât-ı A’lâ tanıyor idi.’ Buradan açık olarak anlaşılıyor ki Dozy herkesçe apaçık bilinen şeylerden olan Fâtır-ı Kâinat’ın azametli varlığına Arapların kail olmasını yadırgıyor. Dozy’ye burada sorulacak sual çoktur. Biz onların tamamından bakış çevirerek yalnız bir sual soracağız. O da şudur: “Kâinat bir eser midir?” Eser olduğu halde bir müessire muhtaç mıdır? Bu şüphe yok ki bedihi bir sualdir ve cevabı dahi tabii bedihidir. Zira vahşi hayvanlar, evcil hayvanlar bile bir çalı içinde veyahut bir taş arkasında vücuda gelen bir hışırtya nazar çevirip göz, kulak diker. Çünkü o hışırtının kendi kendine vuku bulmayacağını bilir. Onun müessir fâilini arar. Böyle hayvanlara hakir bir nazarla bakan dinsizler bilsinler ki kendileri evcil hayvanlar derecesinden pek aşağı ve cidden pek bayağı insanlardır. Biz nasıl olur da bu âlem tezgâhına milyarlarca tabiat sırlarını yerleştirip idare eden ve döndüren her şeyin Halık’ından gaflet edebiliriz. İşte bu derekenin yani inkâr derekesinin seviyesi evcil hayvanlardan aşağı olduğunu müellif ve mütercim küçücük bir derin düşünme ile anlayabilirler.”

Müellifimiz makalesinin bu kısmında Dr. Dozy’nin “Allah’ın somut olduğu” şeklindeki iddiasını ele alır. Akıl, mantık, müşahede ve irfâna dayanan delillerle Dozy’nin iddiasına cevaplar sunar:

“Dr. Dozy ‘Allah bizim gibi bir şahsiyete (somut varlığa) mâliktir. Kendisine az çok boyun eğiyor olan yaratılmış varlıklar dairesinin haricinde bulunur.’ diyor. Bu sözleri Arap müşriklerinden hikâye ediyor. Bu sözlerden anlaşıldığı üzere Dozy ve Arap müşriklerinin kâinatın Halık’ı hakkında olan ma’lûmâtları pek az ve sadedir. Böyle de olmak tabiidir. Çünkü göklerin ve yerin Fâtır’ı olan Allah’ın aslına yani Zât-ı Uluhiyyet’ine itikad etmeyenler kusursuz ve noksanlardan münezzehtir sıfatlarına dair pek az bilgi elde ederler. Ve onu dahi gayet sathî olarak bilirler. Bunların, şu sathî ma’lûmâtıyla meseleye nazar eden kimseler yani din ilimlerinden hissesi az olan kimseleri, bahusus bazı tabipler ve tabiat felsefesi ile meşgul olanları ihlal ve hayrete düşürmekte sihirbazlar kadar tesir icra ettiği görülmektedir.”

Yazarımız bu noktada “icadın, mümkünâta taalluk-u kudrete dayandığını” ifade ettikten sonra “varlığı imkansız olanlara kudretin taalluk edip etmeyeceği” konusuna girer. Bu sadette muhtemel bir soruya cevap verir:

“Burada Rabbimiz Teala ve Tekaddes Hazretlerinin yaratılış âleminde tasarrufâtından özetle bahsetmek lazımdır. Evvela yaratılmış varlıkları ikiye ayırmak lazımdır. Bunlardan birisi cemâdât yani ruh sahibi olmayanlardır. Bunlarda Allah’ın tasarruf etmesinde az, çok tabiri katiyyen sahih değildir. Zira yaratılışlarında Rabbimizin irade ve emri katîdir. Burada asla bir aykırılık vuku bulamaz. Yalnız imkânsız olan şeylere İlâhî kudret taalluk etmez. Bunun açık manası mahallin kabiliyetsizliğinden dolayı kudret taalluk etmez, demektir. Yani kudret-i İlâhiye kâmil olduğu halde mahal kabil olmadığından kudret taalluk etmez. Zira kudretin taallukatında mahallin kabiliyeti şarttır. Bundan yani imkânsızlara kudretin taalluku konusunda âcizlik lazım gelmez. Ancak yaratılış âlemine bir kere nazar etmek kudret-i İlâhiyenin kemalini göstermeğe kâfidir. İkincisi teklifi emirlerdir. Buna da ancak sorumluluk taşıyanlar zümresinde olan insanlar dâhildir. Bunlara vâki olan teklif namaz, oruç ve sair ilâhî sorumluluklardır. Bunları îfa etmeğe insanlar mecbur değildir. Yani insanlar bunları yapıp yapmamaya kâdirdir. Burada böyle beşer kudreti iki tarafa taalluk etmek gibi insan türüne bir yetki verilmiştir. Yaratma işinde olduğu gibi burada kudret-i ilâhiye mecbur tutucu etkisini göstermez. Eğer sorumluluk işinde de insanda her amel cebren yaptırılmış olsa idi insana ait meziyetler tamamen zâyî olur ve insanın şerefi mahv u hebâ olurdu. Asıl meziyet odur ki hayır ve şerden her birerlerini insan yerine getirmeye muktedir olup da şerden uzak durur, hayırlara koşturur ise işte o vakit insanın insan olduğu tezâhür eder. Burayı bir misal-i cüz’î ile izah edelim: Şöyle ki bir adam fakat kötü ahlaklı, şerir bir adam ölüm döşegine düştükten sonra “Ben hiç fenalık yapmam.” diye bir iddiada bulunmuş olsa herkes bunun bu sözünü hafife alan bir tebessüm ile telakki edeceğine şüphe yoktur. Çünkü o adam şu bulunduğu halde fenalık yapamaz ki “Ben fenalık yapmam.” diye kendisine bir şeref payı çıkarsın. Her iki tarafa da yani hayrı ve şerri yapmaya insan muktedir olmalı. Ondan sonra fenalık yapmayıp da hayırları yapanlar medh u senâya müstehak olsun. Hulasa insanlar sorumluluk konusunda mecbûrî olsalar insanların taş ve toprak ve sâir değersiz şeylerden hiçbir farkı kalmaz. İnsan şerefi tamamen zayı olur idi. İşte bu hikmete binâen insanlara bir irade ihsan buyurulmuş ve bu irade kâinatta etkin bir cüz’ olarak Ehl-i Sünnet’in çoğunluğu tarafından kabul olunmuştur. İşte burada “Az çok boyun eğiyor olan” tabiri insanlık âleminde bir derece sahîh sayılabilir ise de yaratılışa ait işlerde katiyyen sahih değildir. Zavallı doktor buraları asla anlamayarak bir takım yersiz sözlerle sayfa karalamıştır.”

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 172. sayısının 3021-3022. sayfaları arasında Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından “Doktor Dozy’ye Red: Mâba’d” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.**

Nevşehirli Hayreddin Efendi “Doktor Dozy’ye Red: Mâba’d” isimli bu makalesinde Dr. Dozy’nin “Allah’ın somut olduğu” şeklinde iddiasını tekrar ele alır. Detaylıca konuyu izah edecek şekilde izahlarda bulunur:

“ ‘Allah bizim gibi bir şahsiyete mâliktir.’ sözü dahi katiyyen bâtıldır. Çünkü Allâhu Teala Hazretleri’nin bizim gibi organlar ile kâinatta tasarruf etmesi mümkün değildir. İşte bizim dış ve iç hallerimiz ma’lûm olmakla beraber ne kadar âciz ve mahluk olduğumuz meydandadır. Bir sineğin kanadını yapabilmekten âciz olan insan bu arz ve sema, daha milyarlarca acayip ve garîb mahlukların Yüceler Yücesi Sânatkârı ile nasıl kıyas olunabilir. Ve Allâhu Azimü’ş-Şan insanlar gibi nasıl şahsiyete (somut bir varlığa) mâlik olabilir. Eğer insanlar gibi Allah da bir şahsiyete mâlik olsa idi bu gördüğümüz mahlûkattan hiçbir şey vücud sahasına gelemeydi. Çünkü şahsiyete mâlik olan insanlarda gelemiyor. Yani bunlar hiçbir şeyi yaratıp varlık veremiyorlar. Binâenaleyh insanlara şahsiyette eşit itikad olunan Allah’ta da olamaz idi. İşte zaruri olarak eşitlik kanunuyla anlaşılıyor ki Allâhu Zü’l-Celal Hazretleri katiyyen bizim gibi bir şahsiyete mâlik olamaz.”

Müellifimiz makalesinin bu kısmında Dr. Dozy’nin iddiasını reddeder mahiyette Kur’ân âyetlerinden delil getirdiği gibi, bu konuyla alakadar mahiyette olarak Melâmî tarikati müntesiplerinin ve Mücessime ekolünün bazı iddialarını da ele alıp kritize eder. Hâmiş kısmında ise, bu bâtil itikad ve iddiaların yayılmaya başladığı tespitini yaparak Şeyhülislâmlık makamının bu konuya eğilmesini ister:

“ ‘Leyse kemislihi şey’ün’³¹⁶ şeklindeki Kur’ân’ın açık kesin hükmü ifademizin doğruluk ve hakkaniyetine bâriz bir delil ve açık bir mucizedir. Evet Allah-ı Zü’l-Celal’in farz olunan ellerini ve ayaklarını yer ve gökten büyük farz etmiş olsak da yine yaratılmış varlıkları vücuda getiremez idi. Çünkü malumdur ki yaratılan şeylerin vücut bulmasında organların büyük ve küçüklüğünde hiçbir fark yoktur. Nasıl ki insanın organları, sinek ve karıncanın birkaç bin misli olduğu halde ne bir karıncanın ayağını ve ne de bir sineğin kanadını halk ve îcad edemiyor. Bundan dolayı Allah-ı Zü’l-Celal ve’l-Kemal Hazretleri bize benzeyemez ve bir yerde olamaz. Yani yere göğe mekân tutup oturamaz, mahlûkâta giremez. Zira böyle oturup duran mahlûkatın aczi pek zâhir ve yukarıdaki geçtiği üzere hiçbir zerre îcadına kâdir olamadığı

³¹⁶ “O’na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür.” (eş-Şûrâ, 42/11)

herkese ma'lûmdur. İşte “Allah, kâinata hulûl etti.” diyen Melâmîlik perdesi altındaki Vücûdiyye’nin, ademe (yokluğa); ve gökte, Arş’ta oturuyor diyen Mücessime’nin saneme (puta) tapındıklarını muhakkik âlimler söylüyorlar ki bu iddianın fevkalade haklı ve bu fırkaların yani Vücûdiyye ile Mücessime’nin bu bâbdaki itikadlarının açıkça bâtıl olduğu matematik kanunu kadar katî ve açıktır. Bundan dolayı onların hayal ettikleri ve vehmettikleri gibi bir Allah yoktur ve olamaz. O, kendilerinin kokuşmuş dimağlarına cisimleşmiş hayallerden bir şey değildir. Zira Allahü Zü’l-Celal’in kusursuz büyüklüğünü beşer dimağı ihata edemez. Çünkü dimağ ve dimağın tasavvurları sınırlıdır. Allah-ı Zü’l-Celal Hazretleri ise tasavvur edilemez ve sınırsızdır. Ma'lûmdur ki sınırsız olan, sınırlı olan ile ölçülemez. İşte bu sır ve hikmete binâen Müslümanların imamı Hz. Ebu Bekri’s-Sıddîk “el-Aczü an derki’l-idrâki idrâkûn”³¹⁷ buyurmuşlardır. Allahu Ekber! Ne âli kelam! Ne hakiki fehim! Hulasa her kim söyler ise söylesin gerek Arab müşrikleri söylesin ve gerek Melâmîler söylesin Allah-ı Zü’l-Celal Hazretleri bizim gibi bir şahsiyete mâlik olamaz. Biz işte bu bâbdaki delilleri yukarıda beyan eyledik.

Hâmiş:

Yine Şeyhülislâmlık yüksek makamının dikkatine şiddetle arz ederim ki İstanbul’da Melâmîlik nâmı altında yaşayan “Buda” ve “Minkemo” nâmıyla Hindistan’da zuhur eden Vücûdiyye mezhebi döküntülerinden bazı yüksek memuriyetlerde ve bazı alçak hizmetlerde istihdam edilen pek çok şahısların İbâha (Komünizm) ve Vücûdiyye yani Panteizm bâtıl mezhebini yaymakta oldukları tevâtüren söylenmektedir.”

5.2.2. Jean Arthur Guy’ın İslâmiyet İle İlgili İddiaları

Beyânülhak Gazetesi’nin 166. sayısının 2928-2930. sayfaları arasında Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi tarafından “Doktor Dozy’ye Red” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Hayreddin Efendi, “Dr. Dozy’ye Red” isimli makalesinde önce İslâm dininin yüksekliğine tutkun olan şarkiyatçıların kütüphanelerinde ne kadar İslâmî eserlere sahip iseler kütüphanelerini o oranda zengin ve kıymetli saydıkları ve bununla iftihar ettikleri kanaatini belirtir. Dozy’nin diğer şarkiyatçılara kıyasla çok az İslâmî esere sahip olduğunu, bu yüzden de İslâm dininin hiçbir hakiki meziyetini idrak edemediğini savunur. Dozy’nin kitabını kızgın ve anlayışsız bir tavırla yazmaya çalışıp kendini boşu boşuna yorduğunu düşünmektedir.

³¹⁷ Bir konuyu idrak etmekte âciz düşmek gerçek manada onu idrâk etmektir veya hakiki idrake ulaştırıcıdır.

Müellifimiz Dozy'nin çabasının boşluğunu anlatmak için bir şiir aktarır: “Ey koca dağı zayıf düşürmek için dağla tokuşan kimse! Sen dağdan korkma, başından kork.” Hayreddin Efendi'ye göre bu şiirin sırrı Dozy'de görünmüştür. İslâm dini yüce dağlardan daha metin ve köklü esaslar üzerine bina kılınmış olduğundan Dozy ve emsali kişiler nâfile uğraşmaktadırlar. Bunun sebebi İslâm dinindeki bir özelliktir. Bu özellik gereği İslâm ne kadar saldırıya uğrarsa o denli sağlamlık kazanmaktadır. Bu yüzdendir ki İslâm'a muarız olanlar ya sonunda ona teslim olmakta ya da feryat ederek bu dünyayı terk etmektedirler.

Abdullah Cevdet, ifâde-i meramda J. A. Guy³¹⁸ isimli diğer bir oryantalistin İslâm hakkındaki görüşlerini de aktarmıştır. Bu oryantalistin görüşleri de Dozy gibi İslâm aleyhtarı olduğundan Hayreddin Efendi onun da ifadelerini teker teker eleştirir. Abdullah Cevdet, ifâde-i meramda J. A. Guy'ın *Menâbi-i İslâm* namıyla yazdığı kitabından bir cümle aktarmaktadır. J. A. Guy'a göre İslâm dini dünyanın dört bir yanında var olan dinlerden uygun ve hoş olan kısımlar alınarak hazırlanmış ve milyonlarca insanın dini haline gelmiştir. Hayreddin Efendi'ye göre J. A. Guy'ın bu iddiası bütün Çin, Hind, Cava, Sibirya, Sûdan, Habeşistan, Roma gibi beldelerde yaşayan milletlerin dinlerinden birer parça alındığını ve bunların birleştirilerek adına İslâm dini denildiğini kabul etmeyi gerektirir. Bu iddianın ise ne kadar gerçeğe aykırı olduğu barizdir. Müellifimiz önce genç oryantalistin beyhude yorgunluklarla vakit geçirdiğini ifade eder. Sonrasında bu genç oryantalist gibi din ve Kur'ân'ı yıkmak ve parçalamak isteyenlerin bilmeyerek dinin daha mamur hale gelmesine büyük hizmet ettiklerini iddia eder. Fakat dine yaptıkları bu hizmette âhirette zerre kadar bir fayda görmeyeceklerdir. Mahşer günü Yüce Allah ıslah ediciyi bozguncudan ayırdığı için oryantalist J. A. Guy bozguncu ve suçlu sicilinin birinci sütununu işgal edecektir.

Hayreddin Efendi, J. A. Guy'ın böyle ateşli bir zekâ ile hakikati idrak veyahut ikrar edememesine olan hayretini dile getirmiş ve müsteşriğin eleştirileri ile nasıl da İslâm'ın değerine katkı sağladığını izah etmeye girişmiştir. Buna göre Resûl-i Ekrem'in yirmi sene zarfında tebliğ ettiği ve hükümleri açık olan Kur'ân'ın bazı hükümleri, dünyanın her tarafında bulunup Allah'ın ve Resulünün varlığını bilen ve buna inananların dinlerine kısmen tevâfuk etmektedir. Bu durum Hz. Peygamber'in hak peygamber olduğunun güneş kadar parlak ve inkâr kabul etmez bir delilidir. Çünkü Hz. Peygamber'in ömrünü Arap Yarımadası'nda ve daha

³¹⁸ Abdullah Cevdet “Âki” isimli bir müsteşrikten bahsetmektedir. Fakat bu isimde bir müsteşrik bulunmamaktadır. Bazı akademik çalışmalarda “A. Key” şeklinde bir müsteşrikten bahsedilmektedir. Prof. Dr. İbrahim Hatipoğlu bu kişinin oryantalist “Arthur Guy” olduğu tespitini yapmıştır. [bk. İbrahim Hatiboğlu, Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Târîh-i İslâmiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler”, İslâm Araştırmaları Dergisi, 3 (1999): 200]. Detaylı araştırmalar bu oryantalistin 1874-1945 yılları arasında yaşayan Jean-Arthur Guy olduğunu gösteriyor. Makalede geçen Âki isimleri doğru haliyle “J. A. Guy” şeklinde değiştirilmiştir.

doğrusu Mekke ve Medine’de geçirdiği açık bir tevatürle sabittir. Böyle bir yüce zâtın oturduğu yerde hiçbir öğretmen önüne diz çökmeden ve dahi bir kitap okumadan yeryüzünde bulunan bütün dinlerin hakikatine vâkıf olması ve kendi dininde birleştirip dünyaya yayması imkânsızdır. Bu konuya çokça kafa yorduğundan aslında bizzat J. A. Guy Efendi bu gerçeği fark edip iman etmelidir.

Müellifimiz, oryantalist J. A. Guy’ın sözlerinin Kur’ân’a ve İslâm’a noksanlık bulaştırmadığı bilakis Yüce Kur’ân’ın semavi bir din olduğuna büyük ve güçlü bir delil olduğu kanaatindedir. Çünkü hayatı boyunca Arap Yarımadası’nı hiç terk etmemiş olan bir kimsenin diğer dinlerin eğrisini doğrusundan ayırarak eksiksiz ve sağlam bir din vücuda getirmesi beklenemez. Bu olsa olsa mucize yoluyla olur. İşte Hayreddin Efendi, bu gerçeğin tam da Müslümanların Kur’ân’ın mucize olduğu yönündeki inançlarını pekiştirdiğini şu sözlerle ortaya koymaktadır: “Biz müslümanlar “İnsanlar Kur’an’ı ne lafız olarak ne mana olarak vücuda getiremez.” diyorduk. Oryantalist J. A. Guy bu sözleriyle bize büyük bir yardım etti ve davamızı bilmeyerek destekledi. “el-fadlu mâ şehidet bihi’l-a’dâi.” (Hakiki fazilet odur ki, düşmanın dahi onun varlığına şahitlik ede!)”

Hayreddin Efendi, Abdullah Cevdet’in J. A. Guy ile ilgili sözlerini eleştirmeye devam eder. Abdullah Cevdet, İslâm âlimleri içinde müsteşrik J. A. Guy’ın bir benzeri gibi bir âlim bulunmayacağı kanaatindedir. Müellifimiz onun bu kanaatine bir oryantalizm tanımı yaparak cevap verir. Oryantalistlik ancak İslâmî kitapları sürekli şekilde okumak ve anlamaya çalışmakla hâsıl olur. Bu durumda Abdullah Cevdet Bey’in de, J. A. Guy’ın da kat etmesi gereken çok yol bulunmaktadır. Bu noktada müellifimiz Doktor Abdullah Cevdet’in İslâmî kitapları tamamıyla okuyup anlamadığını vurgular. Ayrıca okumaya kalksa da İslâm âlimlerinin kıymet ve meziyetlerini bilmek için ruhânî bir yücelik şart olduğunu ve onun bundan mahrum bulunduğunu ifade eder. Müellifimiz İslâm âlimlerinin ruhânî hallerinde son derece yükseklik ve hakikatperverlik olduğuna temas eder. Onların ruhânî yüceliklerini anlamak için ihlaslı tam bir mü’min olmak ve o âlimleri samimi şekilde sevmek şarttır. Doktor Cevdet Bey, bu kıymetli âlim zâtlardan bahsetmek şöyle dursun din âlimlerine büyük ve amansız bir düşman olacağını Dozy’nin kitabına yazdığı mukaddimenin ilk satırlarıyla göstermiştir. Hayreddin Efendi, Abdullah Cevdet’in din ve İslâm düşmanlığını ifâde-i meramda sayısız müslümanın hürmetini kazanmış bu yüce zatlara dil uzatmasıyla ve onları kötü şekilde yermesiyle sergilediğini ifade eder.

Müellifimiz, Abdullah Cevdet’in ifâde-i meramda İslâm âlimleri ile ilgili sarfettiği sözleri eleştirmeyi, Kur’ân ve sünnet üzerinden verdiği esaslı bir metodoloji dersi ile

sürdürmüştür. Buna göre İslâm âlimlerinin bahsettikleri hakikatlerin şanlı menbâ'ı, insanlık âleminde benzeri yaratılmamış ve yaratılmayacak olan Hz. Peygamber'in hikmetli sözleri ve Kur'an'dır. Bu iki kaynaktan beslenen İslâm dininde insanlığın bütün saadetlerine ait evrensel ve yüce kanunlar içkindir. İslâm'ın sahip olduğu bu evrensel ve ölümsüz prensipler karşısında insanların akılları hayretler içerisinde. Bu prensipler kâinat kanunlarıyla o kadar bütüncüdür ki, bu dinî hakikatlere hangi vakit Müslümanlar riayet etmediler ise büyük bir sefilliğe ve çöküşe mahkûm olmuşlardır. Hayreddin Efendi'ye göre İslâm âlimlerinin yalnız namaz veyahut alışveriş konusunda gösterdikleri haller o kadar ulvî, o kadar hikmete uygundur ki müsteşrik J. A. Guy'ın sadece bunun felsefesini anlamak için bütün ömrünü sarf etmesi gerekmektedir. Abdullah Cevdet'in, İslâm âlimlerine kıyasla ilim yolunda süt emen bir bebek seviyesinde olan J. A. Guy'ı bütün İslâm âlimlerinin üstünde gözetmesi açık ve bâriz bir hatadır. Bu hata mütercimim henüz dinî ve gerçek dindarları hiç anlayamadığına da bir delildir. Bu noktada Hayreddin Efendi İslâm âlimlerinden olan Evzâî (ö. 157/774) ile İmam-ı A'zam Ebu Hanîfe'yi (ö. 150/767) örnek gösterir: Şam'ın şanlı âlimlerinden Evzâî merhum hayatında insanlığın saadetine kefil olacak altmış bin fetva vermiştir. Halbuki bu zâtın derecesi dört mezhep imamının seviyesine dahi çıkmamaktadır. Çünkü İmam Ebû Hanîfe hazretleri vaz' ettiği beş yüz kanun altında bir milyonu aşkın mesele hakkında Kur'ândan hüküm çıkarmıştır. Bu hükümlerin bir kısmı bugünkü fen bilimleri ile elde edilen hakikatlerle de örtüşmektedir. Örneğin İmâm-ı A'zam bir fetvasında şöyle söylemektedir: "Büluğ yaşı erkeklerde on sekizdir." Bugün Avrupa fen adamlarının incelemelerinin sonucunda dimağın on sekiz yaşında tekemmül ettiği tespit edilmiştir. Modern fenlerden o tarihlerde hiçbir şey olmadığı halde bu gibi hakikatleri tespit etmek önemlidir. Bu âlimlerin hakkını teslim etmek gerekmektedir.

Hayreddin Efendi İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin ortaya koyduğu beş yüz kanun ve verdiği bir milyon fetva meselesini anlattıktan sonra Abdullah Cevdet'e, kendisinin bütün İslâm âlimlerinden üstün gördüğü oryantalist J. A. Guy hakkında şu soruyu sorar: "Acaba mütercimim övdüğü J. A. Guy, insanlığın saadetine ait kendiliğinden kaç kanun vaz' etti? Şüphesiz hiç denecektir." Müellifimiz bu mukayese yöntemiyle Abdullah Cevdet'in J. A. Guy hakkındaki iddialarını tekrar çürütür.

Hayreddin Efendi J. A. Guy'ın yaptığı inceleme ve araştırmaların usul olarak yanlış olduğu kanaatindedir. Bu yüzden çalışmalarının bir karşılığı olmayacak, yorulduğuyla kalacaktır. Ama açıklamaları bir yandan İslâm âlemi için çeldirici ve yoldan saptırıcı mahiyet içermektedir. Müellifimize göre J. A. Guy İslâm dininin temeli olan vahyin semaviliğini kabul etmediği için İslâm'ı başka dinlerden derlenerek hazırlanmış karma bir din olarak görmektedir.

Bu iddiasını ispat etmek için J. A. Guy, İslâm dini ile diğer dünya dinleri arasındaki ortak ve benzer yönlerin varlığını bir delil olarak gösterir. Hayreddin Efendi, J. A. Guy'ın bu iddiasının çürük bir zemine oturtulduğunu çeşitli yönlerden çürütür. Hayreddin Efendi'ye göre din ve Kur'ân semâvîdir. Başka suretle Arap Yarımadası'nda din tesis etmek mümkün değildir. Çünkü o zamanın şartları buna imkân vermemektedir. Bu noktada Hayreddin Efendi her mükemmel sistemin mükemmel ürünler vereceği kaidesine binaen, İslâm dünyasının mükemmel ürünleri olup Avrupa'da dahi bilinen bazı âlimlerin isimlerini zikrederek, ilmî ve ruhânî yönden J. A. Guy ile onları kıyaslar. İbn-i Sina, Fârâbî, Gazâlî, Keşşâf³¹⁹, Buhârî, İbn-i Haldûn, İbn-i Rüşd gibi âlimlere nispetle J. A. Guy ve emsâlî kişilerin elifbâyı dahi bilmeyen bir seviyede olduklarını söyler. Müellifimiz İslâm âlimlerini yüce ruhlarındaki temizlikleriyle beraber Avrupa'da yetişen, içki içen ve domuz eti yiyen kişilerle kıyaslamanın hem abes hem de İslâm dininin âlimlerinin şanını ve yüceliğini noksanlaştırmak olduğunu belirtir.

5.3. İslâm Âlimleri İle İlgili Tenkit Yazıları

5.3.1. Garânîk ve Filibeli Ahmed Hilmi

Filibeli Ahmed Hilmi Efendi (1865-1914), Dr. Dozy'nin kitabına dair *Tarih-i İslâm* isimli cevâbî mahiyette bir kitap kaleme alır. Fakat Dr. Dozy'ye cevap verirken ehl-i sünnet ve selef-i sâlihîn çizgisi dışına çıkacak izahlarda bulunduğundan Antepli Edip Efendi, Filibeli Ahmed Hilmi'nin kitabına bir tashih mahiyetinde makale kaleme alır. Garânîk hadisesine dair İslâm âlimlerinin dengeli ve vesikalı görüşlerini aktararak mevzunun anlaşılması gereken doğru halini ortaya koymaya çalışır.

***Beyânülhak Gazetesi*'nin 108. sayısının 1996-1998. sayfalarında Antepli Edip tarafından “Bir Hakikatin İzahı” isimli bir makale yayınlanmıştır.**

Bu makale Edip Efendi tarafından Filibeli Ahmed Hilmi Efendi'nin *Tarih-i İslâm*³²⁰ isimli eseri hakkında kaleme alınmış olup kitabın Garânîk Hadisesi ile ilgili izahlarına dair bir tenkid yazısıdır. Müellifimiz makalesine şöyle başlar: “Tarih-i İslâm'ın 18. cüz'ünde Ahmed Hilmi Efendi Garânîk mes'elesinde Mahmud Es'ad Efendi'nin *Tarih-i Dîn-i İslâm*³²¹ isimli eserindeki izahları ve Dâru'l-Fünûn Edebiyat ve İlahiyat şubesi müdürü İsmail Hakkı Efendi'den aldığı mütalaaları beyan eder. Sonra Garânîk hakkındaki rivâyetlerin İbn Abbas'a

³¹⁹ Hayreddin Efendi, “Keşşaf” adını zikretmekle, büyük ihtimal Zemahşerî'yi kasdetmektedir. Çünkü Keşşaf onun nadide tefsirinin adıdır. Aksi takdirde “Keşşaf” ismiyle meşhur bir İslâm âliminin varlığı iddia edilmiş olacaktır. Fakat bu isimle bilinen bir İslâm âlimi yoktur. Fakat müellif, metinde “Keşşaf” yazdığı için aynen bırakıldı.

³²⁰ Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Tarih-i İslâm*, sadeleştiren M. Rahmi, 244-245.

³²¹ Mahmud Es'ad b. Emîn Seydişehrî, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, 3/177-179.

dayandırılan ve hadis âlimlerince zayıf kabul edilen bir tarîk ile geldiğini belirtir.” Bu noktada Edip Efendi, “Ahmed Hilmi Efendi’nin iddia ettiği üzere Garânîk hadisesinin hiçbir esasa dayanmadığını ve Garanîk âyetinin sonra gelen âlimlerce uydurulmuş sunî bir metin olduğunu kabul biraz zordur.” şeklinde kanaatini belirtir. Ahmed Hilmi Efendi, Mahmud Es’ad Efendi’nin Hz. Peygamber’in mahzun kalbini teselli için indirildiğini zikrettiği âyet tefekkür edilirse meselenin netleşeceğini düşünmektedir. Söz konusu teselli âyetini tefekkür ettiğinde zihnine açılan manaları şöyle ifade eder: “Hz. Peygamber, İslâm dinini yayabilmek için yiğitçe bir azim ile uğraştığı ve Kureyşlilerin süregelen engellemelerini kaldırmak için sebepler aradığı esnada nefsinin konuşmalarından sudur edip vahiy kelimeleri arasına karışan Garânîk cümlesinin ilk anda kaynağını tayin edememiş ve bundan dolayı Cenab-ı Hak tarafından ikaz olunmuştu. Sözü kaynağını tespitite beşeriyeti perde olduğu için ilham mahsulü ve İlâhî vahiy olmayan mezkur cümle Kur’ân’a dahil olmuştur.”

Müellifimiz, Ahmed Hilmi Efendi’nin Garânîk kelimesinin Hz. Peygamber’den sudur edip Kur’ân âyetlerinin arasına dahil olunduğu iddiasını sert bir şekilde reddeder.

Müellifimize göre hadis tekniği açısından zayıf görülen bir rivayetin içeriğinin, yüzyıllar içerisinde uydurulmuş olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu noktada Edip Efendi, hadis ilmi usulüne göre meseleye yaklaşıp kanaatlerini ifade eder: “Rivayetin kabulünde temel esas senedir. Senedi reddedilen rivayetler esassız ve sunî kabilinden olur.” Müellifimiz bu temel bilgileri verdikten sonra Garânîk hadisesi hakkındaki kendi kanaatlerini ifade etmeye başlar: “Garânîk hadisesinin zındıklar tarafından ortaya atıldığını Muhammed b. Huzeyme (ö. 311/924) ve başka âlimler kitaplarında beyan etmiştir. Mahmud Es’ad Efendi’nin (1855–1918) zikrettiği âyet-i kerîme tefsir âlimlerinin çoğunluğuna göre şeytanın, nebilerin kalplerine dünya ile iştigale dâir vesvese ilka etmeye çalışmalarına dairdir. Peygamberlerin kalplerinin, ismetleri sebebiyle böyle şeytanî ilkaattan ve vesveselerden nefret edici ve âhîret işleri konusuna dalınmasına çağırın âyetleri zikredici olduklarını ortaya koyar. Bozguncu kişiler tarafından ilka edilecek hezeyandan Kur’ân âyetlerinin korunmuş olduğunu izah eder. Söz konusu âyetin, Gâranîk hadisesine karşı teselli için nâzil olduğuna dair olan rivayet, muhakkik âlimlerin katında reddedilmiştir. Onun için Mahmud Es’ad Efendi “naklolunduğunda göre” tabirini irat etmiştir. O nakle göre Garanîk cümlesini sonraki âlimlerin uydurmuş olduğunu kabul zor (!) olsa ve esâsı olduğu farz olursa bile bu kelâmın bu mana ile şanlı nebiden sudûruna hiçbir ihtimal verilemez. Çünkü sudûru ya kasden ve isteyerek veya sehven veyahut hataen olur. Kasden ve isteyerek putları methetmek, şirki güzel görme ve küfrü süsleme olduğundan şanı yüce peygambere isnadını hiçbir müslüman lisanına alamaz. Tebliğ vazifesinde emniyet ve

itimadı zarar göreceğinden hata ve yanlış yoluyla da Hz. Peygamber'den bu sözün sudûru câiz olamaz. Şeytan tarafından zorla Hz. Peygamber'in diline yerleştirildiğini söylemek vesveseden başka elinden bir şey gelmeyen şeytana iftira olur. "Eğer peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kısıkvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık."³²² mealindeki âyetler, " O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir."³²³ mealindeki âyet, " (Şeytan şöyle der): "Aslında benim sizi zorlayacak gücüm yoktu."³²⁴ mealindeki âyet, bu ihtimali ortadan kaldırır."³²⁵

Edip Efendi, Garânîk hadisesinin şeytan-ı cinnî kanalıyla olması ihtimalini bu şekilde âyetlerle çürüttükten sonra, bu vak'anın tarihî bir realitesi var olma ihtimali durumunu göz önüne getirerek fikirlerini şöyle beyan eder: "Olsa olsa bu cümlenin sudûru şeytan-ı insî tarafındandır. Efendimiz Kur'ân okudukları vakit ilahlarına hakaret eder korkusuyla veya yanıltma maksadıyla "İnkârcılar dediler ki: "Bu Kur'ân'a kulak vermeyin, okunurken gürültü çıkarın, belki bastırırsınız."³²⁶ sözüne göre müşrikler bir takım kelimeleri âyetlerin arasında yerleştirmeye çalışmayı alışkanlık edinmiştiler. Garânîk hadisesine konu olan Necm Sûresi'nin ilgili âyeti nâzil olurken de Lat ve Menat zikredildiği sırada müşrikler putlarını metheden cümleler sarf ettiler. Allah bunu Cebrail'e bildirip Müslümanları mahzun olmamaları için teselli edici âyetler indirmiştir. Müşriklerin secdeleri bu medhedici cümle için olmayıp âyetle zikrolunan ilahlarına tazim içindir.

Müellifimiz, makalesinin bu kısmında Garânîk konusunda Filibeli Ahmed Hilmi'nin faydalandığı kaynakları kritize eder: "Mahmud Es'ad Efendi'nin eserindeki şeytan, insî ve cinnî olmağa muhtemeldir. Bu meselede Es'ad Efendi'nin te'vîli hasen, İsmail Hakkı Efendi'ninki (1869-1946) ahsendir." der. Yazarımız sonra bazı zındıkların bu konuya dair iddialarını ele alarak, Filibeli Ahmed Hilmi'nin sözü ile zındıkların iddialarını karşılaştırır: " Bazı zındıklar, " Şanlı yüce Peygamber Kureyş'in imanına hırslı olup aralarını te'lif edecek bir âyetin nüzulünü temenni eylerken şeytan onun lisanına bu cümleyi ilkâ etti." demişler ise de her bir vakit Hz. Peygamber bu gibi hatıra gelen şeylerden korunmuş ve Hz. Peygamber'in lisanı, Rabb'in vahyinin sudur yeri için tahsis edilmiş olduğundan âlimlerimiz aklen ve naklen bu iddiayı reddetmişlerdir. Ahmed Hilmi Efendi'nin "Cenab-ı Nebî, din-i İslâm'ı neşredebilmek için yiğitçe bir azim ile uğraştığı ve Kureyşlilerin süregelen engellemelerini ortadan kaldırmak için

³²² el-Hâkka 69/44-46.

³²³ en-Necm 53/4.

³²⁴ İbrâhîm 14/22.

³²⁵ Makale müellifleri âyetlere kendileri meal verdikleri durumlarda mealler olduğu gibi bırakılmıştır. Fakat meal vermedikleri durumda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı *Kur'ân Yolu* mealinden ilgi âyetin meal alınmıştır.

³²⁶ Fussilet 41/26.

sebepler aradığı esnâda nefsinin kalamından sudur edip vahyin kelimeleri arasına karışan” sözü aynıyle zındıkların merdûd sözüdür.”

Müellifimiz, Ahmed Hilmi Efendi’nin Garânîk vak‘asına dair cümlelerini tek tek ele alarak ehl-i sünnet itikadı ve Kur’ân’ın bütünlüğü çerçevesinde mihenge vurur: “Buna göre Ahmed Hilmi Efendi’nin Garânîk meselesinde tartışılan sözlerin kaynağının tespit edilemediğini söylemiş olması çok vahimdir. Müellifimize göre bu durumda Peygamber Efendimizin beşeriyetinin akıl ve şuurunu ifsad ederek ilahi mükellefiyeti ıskât ettiğini söylemek gerekecektir. Aynı şekilde bu durum Allah Resûlü’nün ismet sıfatına gölge düşürecek bir hususiyettedir.” Ayıntaplı Edip, Filibeli’nin Garânîk hadisesindeki yorumlarıyla Dozy’nin *Tarih-i İslâmiyet*’inde Müslüman kamuoyunun akidesini bozmaya yönelik ifadeleri arasında benzerlik kurmuş ve benzer şekilde akideyi ifsad edici yönleri olduğuna dikkat çekmiştir.

5.4. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümdeki yazıların çoğunluğu Bayezid dersiamlarından Nevşehirli Hayreddin Efendi’ye ait olmak üzere Ömer Hayri Efendi ve Antepli Edip Efendiler tarafından kaleme alınmıştır. Hayreddin Efendi makalelerini müsteşriklerin ve yerli müstağriplerin İslâm aleyhindeki iddialarına tahsis etmiştir. Dr. Dozy ve J. A. Guy isimli müsteşrikler ile müstağrip Abdullah Cevdet’in İslâm aleyhindeki bazı temel iddialarını mantık, kelam, siyer, Arap dili ve edebiyatı, dinler tarihi, felsefe ve benzeri ilimler eşliğinde cevaplandırır. Hayreddin Efendi, müsteşriklerin iddialarına cevap verecek şekilde siyer makalesi yazan tek *Beyânülhak* müellifidir. Hayreddin Efendi Dr. Dozy’nin bazı iddialarına cevaplar verirken satır aralarında Mücessime mezhebi ile Melâmî tarikatının Allah algısının yanlışlıklarına da temas eder. Bu çerçevede Hayreddin Efendi, *Beyânülhak* müellifleri içinde bâtil mezhepler ve sünnet çizgisinden çıkan tarikatlar konusunda tenkidde bulunan tek müellif olma hususiyetini de taşımaktadır. Hayreddin Efendi II. Meşrutiyet’in özgürlük havası içinde İbaha (Komünizm) ve Vücutiyye (Panteizm) akımlarının da Osmanlı toplumu içinde hızla yayılmaya başladığını ve özellikle panteizmin, melâmilik kisvesine bürünerek Osmanlı toplumu içinde yayılmasının çok tehlikeli bir boyut taşıdığını görmesiyle de toplum gündemini yakından takip eden bir müellif mahiyeti sergilemektedir. Antepli Edip Efendi ise, Dr. Dozy’ye cevap olarak *Tarih-i İslâm* isimli bir kitap haleme alan Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi’nin Garânîk hadisesine getirdiği yorumların ehl-i sünnet çizgisi dışına çıktığından dolayı bir makale ile ona cevap vermiş, bu konuda mutedil bakış açısına sahip tefsir âlimlerinin görüşleri eşliğinde meseleyi sahih bir zemine oturtmaya çalışmıştır. Edip Efendi bu yönüyle *Beyânülhak* siyer müellifleri içinde İslâm âlimlerine yönelik tenkid yazısı alan tek müellif olma hususiyetini taşır. Ömer

Hayri Efendi ise makalelerinde tarih biliminin ortaya çıkışı, ilm-i ensabı doğuruşu, fenn-i terâcimin önemi ve İslâm ümmeti içinde doğuş süreci ve nihayetinde siyer ilminin zuhuru, gelişme süreci ve İslâm ümmeti açısından önemini izah edecek açıklamalarda bulunur. İnsanlığın ve insan hâfızasının olduğu her yerde tarih biliminin doğal olarak doğacağı, çöl iklim şartlarında yaşayan bedevî kabilelerin arasında ensab ilminin zaruri bir ihtiyaç olarak teşekkül edeceği, semavi dinlerin kendi hüviyetini hakkıyla sergileyebilmeleri için vahyin yaşanılır haline dair bir ilim olan siyerin teşekkül etmesinin kaçınılmazlığı ve siyer ilmini sonraki kuşaklara yazılı ve sözlü olarak nakledici olan peygamberlerin ashaplarının ve sâlih seleflerinin hayat hikâyelerine dayanan fenn-i terâcimin doğumunun da zorunlu bir durum olduğunu sosyolojik, psikolojik ve dinî çok sayıda delillerle izah ve ispat eder. Bu çerçevede Ömer Hayri Efendi siyer ilminin dayandığı usul, esas ve yardımcı ilimler sahasında *Beyânülhak Gazetesi*'nde yazı yazan tek müellif olma özelliğini taşımaktadır.

SONUÇ

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle yayın hayatına başlayan *Beyânülhak Gazetesi*, Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin yayın organıdır. Başyazarlığını Mustafa Sabri Efendi'nin yaptığı gazete ilmî, dinî ve siyâsî sahalarda hizmet etme amaçlı olarak kurulmuş olup dört yıllık yayın hayatı boyunca bu hedeflere yönelik içerikler üretmiştir.

İttihad ve Terakki Fırkası ile Osmanlı'nın siyasi gündeminde önemli bir yer edinen meşrutî yönetimin desteklenmesi ve korunması konusu *Beyânülhak Gazetesi*'nin temel yayın politikasını teşkil etmiştir. Öyle ki Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye, siyasi fikir ayrılıklarından ötürü bir süre sonra İttihad ve Terakki Fırkası'nı desteklemekten vazgeçse de son güne kadar *Beyânülhak Gazetesi*'nde meşrutiyeti savunan yazılar yazılmaya devam edilmiştir. *Beyânülhak Gazetesi* yazarları 31 Mart Vak'ası'nı “Şeriat isteme” görüntüsü altında siyâsî bir irticâ faaliyet olarak gördükleri, Abdülhamit devrinin istibdat havasına geri dönüş amaçlı olduğunu düşündükleri için vak'anın aleyhinde bulunmuşlardır. Onların bu duruşu, vak'a dolayısıyla gerçekleşen kargaşa ve fitnelerin Osmanlı toplumunda yayılmasını engellemiştir. Gazetenin bu faaliyetleri birçok kesim tarafından takdir edilmiştir.

Beyânülhak Gazetesi medreselerin ıslahı, örgün eğitimin yaygınlaştırılması, kadınların da örgün eğitimden faydalandırılması gibi hususlarda kamuoyunda bir bilinç oluşmasını sağlamaya yönelik çok önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönemde çıkarılan *Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi*, *Beyânülhak Gazetesi* ve benzeri yayın organlarının eğitimle ilgili faaliyetlerinin doğrudan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gazete din eğitimi ile hususi olarak ilgilenmiş, din eğitiminin Osmanlı toplumunda yaygınlaştırılması, eğitim müfredatı içinde ağırlığını hissettirmesi, Osmanlı toplumunun dinî konularda bilgilendirilmesi, müsteşrikler ve müstağripler tarafından İslâm'a yönelik yapılan saldırı ve ithamlara cevap verilmesi gibi hususlarda aktif rol oynamıştır.

Beyânülhak Gazetesi din eğitimine verdiği özel önem dolayısıyla yer verdiği yazılarda temel İslâm ilimleri yani hadis, tefsir, fıkıh ve kelâmın yanı sıra Hz. Peygamber'in hayatını inceleyen bir ilim dalı olması hasebiyle özellikle siyere yönelik pek çok içerik yayınlamıştır. Gazetenin yüz seksen iki sayısı siyer noktasında incelendiğinde doğrudan siyere dair olarak altmış beş sayıda sekiz farklı yazar tarafından kaleme alınmış altmışaltı makale tespit edilmiştir. Makale içerikleri, siyer kronolojisine uygun bir şekilde başlıklandırılarak tasnif ve tahlil edilmiştir. Gazetede siyerle ilgili yazıları bulunan müellifler Tâhirülmevlevî, Nasuh Efendizâde Ömer Hayri, Nevşehirli Hayreddin, Küçük Hamdi, esbak Musul Vâlisi Ahmed Reşîd, İbnü'r-

Rahmi Ali Tayyar, Ermenekli Mustafa Safvet ve Antepli Edip Efendi'dir. Bunlar içerisinde Tâhirülmevlevî'nin siyer yazıcılığı açısından özel bir yeri olduğu tespit edilmiştir. Tâhirülmevlevî, Câhiliye dönemini Arapların yarımada da iskânından Hz. Peygamber'in doğumuna kadar son derece detaylı olarak ele almıştır. Câhiliye dönemini son derece detaylı ele aldığı halde Hz. Peygamber'in bi'set öncesi ve sonrası hayatı ile ilgili birkaç makale dışında yazısının bulunmaması incelenmeye değer bulunmuştur. Araştırmalar neticesinde aslında Tâhirülmevlevî'nin siyer yazıcılığını Câhiliye ile sonlandırmadığı, aynı dönemde çıkan farklı gazetelerde kronolojik olarak yazmayı sürdürdüğü tespit edilmiştir. Dönem gazetelerinde yer alan Tâhirülmevlevî yazıları siyer üst başlığı altında toplandığında aslında Tâhirülmevlevî tarafından yazılmış müstakil bir kronolojik siyer kitabı elde edilebileceği sonucuna varılmıştır.

Beyânülhak Gazetesi'ndeki siyer yazılarının en önemli özelliklerinden birisi, siyer konuları ile güncel siyasi meseleler arasında bağlantı kurulmasıdır. Müellifler siyer konularını kaynakların aktardığı şekilde yazmakla yetinmemişler, güncel hadiseleri anlayıp yorumlarken dayanak olarak kullanmışlardır. 31 Mart Vak'ası, Milli Meclis konusu ve Şeyh Sa'dî-i Şirâzî'nin türbesinin İran Şii ve Sünnîleri tarafından yıkılması, siyer malzemeleri ışığında yorumlanmıştır.

Beyânülhak Gazetesi'ndeki siyer yazılarında klasik siyer yazıcılığından farklı olarak müsteşrik ve müstağrib iddialarına yer verildiği tespit edilmiştir. Özellikle İslâm tarihi ile ilgili eseri dolayısıyla Dozy'ye ve onun eserini Türkçe'ye tercüme eden Abdullah Cevdet'e cevap niteliğinde pek çok makale kaleme alınmıştır. J. A. Guy, İslâm'la ilgili iddialarına cevap verilen bir diğer müsteşriktir. Müsteşrik ya da müstağrib olmadığı halde Filibeli Ahmed Hilmi de Garanîk hadisesinde Müslümanları incitecek çıkarımlarda bulunduğu iddiasıyla eleştirilen bir isim olarak kayıtlara geçmiştir.

Beyânülhak Gazetesi dört yıllık yayın hayatı boyunca ilmî, dinî ve siyâsî sahada Osmanlı toplumu ve İslâm dünyası açısından başarılı bir yayın faaliyeti sergilemiştir. Bir ulemâ teşekkülü olan Cem'iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye'nin müslüman Türk toplumuna bıraktığı zengin bir miras niteliğindedir. Gazetede yazılan dinî içerikli yazılar içerisinde siyerle ilgili olanlar, akademik bir teze konu olabilecek kadar detaylı ve zengindir. *Beyânülhak Gazetesi*, on dört asırlık siyer-megâzî yazıcılığına Osmanlı döneminde sağlanan katkıların son aşamasını teşkil etmektedir. Gazetede yazılan yazılar, özellikle Tâhirülmevlevî'ninkiler Osmanlı öncesi rivayet merkezli yazım tarzıyla Osmanlıdaki menkıbevî-edebî yazım tarzını birleştiren bir üslupla kaleme alınmışlardır. II. Meşrutiyet dönemi siyer yazıcılığı olarak adlandırabileceğimiz bu yazım tarzının en önemli iki özelliği siyaset-siyer ilişkisinin güçlü bir şekilde kurulması ve Hz.

Peygamber'in hayatı ile ilgili görüşler serdeden müsteşriklerle müstağriplerin etkili bir şekilde eleştirilmesidir.

KAYNAKÇA

Aclûnî, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs*, nşr. Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf. 1/270. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2000.

Ağırakça, Ahmet. “Gassânîler”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Ahterî, Mustafa b. Şemseddin el-Karahisârî. *Ahterî-i kebîr*. İstanbul: Dârü't-Tıbâati'l-Âmire, 1302/1885.

Aksoy, Mehmet. *Beyânülhak ve Mustafa Sabri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.

Akyüz, Yakup vd. “Ermenekli Mustafa Safvet'in Ahlaka Katkısı”. *Ermenek Araştırmaları*. ed. Hüseyin Muşmal vd.; ed. yrd. Mevlüt Günler vd. 2/443-455. Konya: Palet Yayınları, 2018.

Albayrak, Sâdık. *Son Devir Osmanlı Ulemâsı : (İlmiye Ricâlinin Terâcim-i Ahvâli)*. 4 cilt. İstanbul: Medrese Yayınları, 1980.

Algül, Hüseyin. “Himyerîler”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/62-63. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Altunçizme, Hikmet. “İkinci Meşrutiyet Devrinde Süreli Yayınlar”.

<https://hikmetaltuncizme.wordpress.com>. Erişim 1 Nisan 2022.
<https://hikmetaltuncizme.wordpress.com>. /2017/02/07/ikinci-mesrutiyet-devrinde-sureli-yayinlar.

Âlûsî, Ebü'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-meânî*. nşr. Ali Abdülbârî Atiyye. Beyrut, y.y., 1415/1994.

Apak, Âdem. “İslâm Öncesi Dönemde Mekke İdare Sistemi ve Siyasetinin Oluşumu”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10/1 (2001), 186.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. nşr. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

Ateş, Ali Osman. “Kusay b. Kilâb”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/460-461. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Beyânülhak Gazetesi, 7 cilt/1-182. (İstanbul: Pangaltı Mekteb-i Harbiyye Matbaası, 9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908-Tevsî-i Tıbbât Matbaası, 24 Zilkade 1330/4 Kasım 1912).

Bilgin, Muharrem Samet. “Dozy’nin *Tarih-i İslâmiyet*’ine İslamcı Dergilerde Verilen Tepkiler”, “*İslâm’ı Uyandırmak*”: *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, 1/165-182. İstanbul: İLEM (İlmî Etüdler Derneği), 2018.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi: Tabakâtü'l-müfessirîn*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1971-1974.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.

Bursalı, Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. haz. İsmail Özen. 3 cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, 1975.

Cem’iyet-i İlmiyye-i İslâmiyye Nizamnâmesi, (Der Saadet: Mahmud Bey Matbaası, 1326/1908).

Cerîde-i Sûfiyye. 5/1-161. (İstanbul: Vezirhan Metin Matbaası 26 Safer 1327/19 Mart 1909-b.y., 4 Zilhicce 1337/31 Ağustos 1919)

Cevher, Taha Yasir. *Beyânülhak (1-3. Ciltler): İnceleme-Edebiyat ve Eğitimle İlgili Metinlerin İrdelenmesi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Cezerî, Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Kâmil fi’t-tarih*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 10 cilt. Beyrut: y.y., 1997.

----- *Üsdü’l-gâbe*, nşr. Ali Muhammed Muavvez-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: y.y., 2003.

Çetişli, İsmail vd. *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Dahlân, Ahmet b. Zeynî. *es-Sîretü’n-nebeviyye ve’l-âşârü’l-Muhammediyye* [Nureddin el-Halebî’nin *es-Sîretü’l-Halebiyye (İnsânü’l-‘uyûn fî sîreti’l-emîni’l-me’mûn)* adlı eserinin kenarında]. Kahire: Matbaatü’l-Âmire, 1290/1873.

Demir, Mehmet Âkif. *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti’nde İlmî Cemiyetlerin Din Eğitimi-Öğretimi Çalışmaları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.

Dikici, Recep. “Osmanlı Dönemi Ermenekli Âlimler”. *Ermenek Araştırmaları*. ed. Hüseyin Muşmal vd.; ed. yrd. Mevlüt Günler vd., 2 cilt. 1/373-387. Konya: Palet Yayınları, 2018.

Dozy, Reinhart Pieter Anne. *Târîh-i İslâmiyet*. çev. Abdullah Cevdet Karlıdağ. Kahire: Matbaa-i İctihad, 1326/1908.

Ebussuûd Efendi. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.s.

Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi*. 2 cilt. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.

Ersöz, İsmet. *Elmahlı Mehmed Hamdi Yazır ve Hak Dini Kur'ân Dili*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1986.

Fâtıma Mergûbe Hanım. "İttihad Edelim (Nisvân-ı İslâm'a)". *Beyânülhak*. 1/4 (30 Ramazan 1326/26 Ekim 1908), 70-71.

Fâtıma Nezihe Hanım. "Tahsîl-i Nisvân". *Beyânülhak*. 3/75 (23 Şaban 1328/30 Ağustos 1910), 1455-1456.

Fergan, Eşref Edip. "İslâm İlim Âlemi İçin Büyük Bir Zıya". *İslâm-Türk Ansiklopedisi Muhitülmaarif Mecmuası*. 1/36. (Haziran 1942). 2. <https://katalog.idp.org.tr/pdf/3801/7303>

----- "Âlem-i İslâm'a Bir Tebşir Medâris-i İslâmiyede Bir Hatve-i Tekâmül", *Sırat-ı Müstakim*, (7 Safer 1328/18 Şubat 1910), 377-379.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Dârünnedve". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/555-556. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Firdevsî, Ebu'l-Kâsım Mansur b. Ali. *Şehnâme*. çev. Şerîf-i Âmidî, haz. Zuhâl Kültürel vd., 4 cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1999.

Firuzâbâdî, Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakub b. Muhammed. *Kamus Tercümesi = el-Okyanusü'l-basit fî tercümeti Kamusi'l-muhit*. trc. Mütercim Asım Efendi. 4 cilt. İstanbul: Matbaatü'l-Osmâniye, 1305/1887.

Güngör, Zülfikar. *Tâhirülmevlevî (Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Güzelbey, Cemil Cahit. "Bülbülzâde Abdullah Edip Bayram ve Bayram Soyundan Gelen Ünlüler". *Sabah Gazetesi*. (21 Mayıs 1977), 2.

Hagen, Gottfried. "'Kumandan' Olarak Peygamber [Hz.] Muhammed: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Osmanlılar'da Siyer Yazıcılığı". çev. Gülgün Uyar. *İstem*. 8/15 (Aralık 2010), 321-343.

Halebî, Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed. *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-'uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn)*. Kahire: Matbaatü'l-Âmire, 1290/1873.

Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî. *Kitâbu Mu'cemü'l-Büldân*. nşr. Ferid Abdulaziz el-Cendî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.s.

Harman, Ömer Faruk. “Tübba’”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Hatiboğlu, İbrahim. “Osmanlı Aydınlarınca Dozy’nin Târih-i İslâmiyyet’ine Yöneltilen Tenkitler”. *İslâm Araştırmaları Dergisi*. 3 (Haziran 1999): 197-213.

Hayrî'l-Kelâm, 2/1-38. (İstanbul: Orhan Bey Hanı Hukûk Matbaası, 20 Zilhicce 1331/20 Kasım 1913-13 Ramazan 1332/5 Ağustos 1914)

Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Lübabü't-te'vil fî meani't-tenzil*, nşr. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

İbn Abdürabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-Tkdü'l-ferîd*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav'. *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî. 3/204. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1988.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-Maârif*. nşr. Servet Ukkâş. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1992.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. nşr. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.

İbnürrahmi Ali Tayyar, “Sultan-ı Selâtin-i Rusûl Hz. Muhammed Mustafa”. *Beyânülhak Gazetesi*. 6/148 (20 Şubat 1327/1909), 2634-2637.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Teâlî-i İslâm Cem'iyyeti”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/207-208. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

İLEM (İlmî Etüdler Derneği). ed. Lütfi Sunar. “İslâm'ı Uyandırmak”: *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslâmcı Düşünce ve Dergiler*. 1/456. İstanbul: İLEM (İlmî Etüdler Derneği), 2018.

İlmî Etüdler Derneği (İLEM), İDP (İslâmcı Dergiler Projesi), *İslâmcı Dergiler Kataloğu*, Erişim 4 Nisan 2022. <https://katalog.idp.org.tr/dergiler>

İlmiyye Salnâmesi: Birinci Defa: Osmanlı İlmiye Teşkilatı ve Şeyhülislâmlar. Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye: Matbaa-i Âmire, 1334/1916-1334/1916.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1969.

-----, *Son Hattatlar,* İstanbul: y.y., 1954.

İsfâhânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân,* nşr. Safvân Adnân ed-Dâvudî. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412.

İskilipli Mehmed Âtîf. “Sa'y ve Amel, Keslân ve Atalet”. *Beyânülhak.* 5/125 (4 Ramazan 1329/29 Ağustos 1911), 2269-2271.

----- “Kesb, Ticaret-i Berriye ve Bahriye, Sanat, Ziraat, Madencilik, Seyahat”. *Beyânülhak.* 5/127 (18 Ramazan 1329/12 Eylül 1911), 2300-2303.

İslâm. 9/1-118 (Ankara: Örnek Matbaası, 27 Nisan 1956 - b.y., Aralık 1976)

İslâm Dünyası. 1/1-26. (İstanbul: Boşboğaz Matbaası, 4 Nisan 1947-26 Eylül 1947).

İslâm Medeniyeti. 5/1-44. (İstanbul: Tan Matbaası, 15 Ağustos 1967-Dilek Matbaası, Ekim 1982)

İslâm'ın Nûru. 2/1-24. (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 20 Nisan 1951-Nisan 1953)

İslâm-Türk Ansiklopedisi Muhitülmaarif Mecmuası. 2/1-100. (İstanbul: Stad Matbaası, 1940-Şaka matbaası, Nisan 1948)

İSNAD, İSNAD Atıf Sistemi. “Marka Adı ve Kökeni”. Erişim 10 Mayıs 2022.
<https://www.isnadsistemi.org/hakkinda/marka-adi-ve-kokeni/>

İ'tisâm, 1-73. (İstanbul: Orhan Bey Hanı Hukûk Matbaası, 25 Safer 1337/30 Kasım 1918-10 Receb 1338/30 Mart 1920).

Kanar, Mehmet. “Firdevsî”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 13/125-127. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Kapar, Mehmet Ali. “Lahmîler”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 27/54-55. Ankara: TDV, 2003.

Kara, İsmail. “Elmalılı Hamdi Yazır”, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi: Metinler, Kişiler.* İstanbul: Risale Yayınları, 1986.

Kâşîfî, Mevlânâ Kemaleddin Hüseyin b. Ali-i Beyhâkî-yi Sebzevârî Hüseyin Vâiz. *Mevâkib*, trc. İsmâil Ferruh Efendi. 2 cilt. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1282/1865.

Kayrevânî, Ebû Ali Hasan b. Reşîk Ezdi İbn Reşîk. *el-Umde fî mehâsini's-şî'ri ve âdâbihi*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1408/1988.

el-Kelbî, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr. *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebîr*. thk. Naci Hasan. Beyrut: Mektebetü'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1988.

Koç, Mustafa. *Revnakoğlu'nun İstanbul'u: İstanbul'un İç Tarihi: Fatih*. 5 cilt. İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 2021.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Zemzem". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/242-246. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Mahfil Dergisi, 6/1-68. (İstanbul: Matbaa-i Osmâniye, Zilkade 1338/Temmuz 1920-Kader Matbaası, Ramazan 1344/Mart 1926)

Mehmed Fatin. "Cem'iyetimiz". *Beyânülhak*. 1/1 (9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908), 10-11.

Mehmed Zihni Efendi. *Meşâhirü'n-Nisâ'*. sad. Bedreddin Çetiner. 2 cilt tek ciltte. İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1982.

Mikyâs-ı Şeriat, 1-30. (İstanbul: Matbaa-i Hüseyin Remzi, 12 Ramazan 1326/8 Ekim 1908-Matbaa-i Osmâniye, 9 Rebiülahir 1327/30 Nisan 1909).

Mustafa Sabri Efendi, "Beyânülhakk'ın Mesleği". *Beyânülhak*. 1/1 (9 Ramazan 1326/5 Ekim 1908), 2-4.

----- "Meclis-i Mebûsân'da Bütçe Müzâkerâtı". *Beyânülhak*. 2/58 (21 Rebiülahir 1328/2 Mayıs 1910), 1180-1183.

----- "Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Tesettür-ü Nisvân". *Beyânülhak*. 5/110 (16 Cemaziyelevvel 1329/15 Mayıs 1911), 2023-2025.

----- "Din-i İslâm'da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâilden: Sigorta-Kumar". *Beyânülhak*. 4/100 (5 Rebiülevvel 1329/6 Mart 1911), 1858-1861.

----- “Din-i İslâm’da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâil”. *Beyânülhak*. 1/3 (23 Ramazan 1326/19 Ekim 1908), 8-11.

----- “Din-i İslâm’da Hedef-i Münakaşa Olan Mesâil”. *Beyânülhak*. 1/5 (7 Şevval 1326/2 Kasım 1908), 89-92.

Müslüman Sesi, 24/1-481. (İzmir: Ahenk Matbaası, 17 Kasım 1948-Müslüman Sesi Tesisleri, 12 Haziran 1985).

Mütercim Âsım Efendi. *Kâmusu’l-Muhit Tercümesi*. yay. haz. Mustafa Koç vd., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Mardin, Ebü’l-Ülâ, *Huzur Dersleri*. yay. haz. İsmet Sungurbey. 2 ciltte 3 cilt. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1966.

Naskali, Esko. “Şâpûr”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/346. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Nisâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*. nşr. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990.

Olgun, Tahir Mevlevi. *Edebiyat Lugatı*. nşr. haz. Kemal Edib Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Yayınları, 1973.

----- *Matbuat Âlemindeki Hayatım ve İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1990.

----- *Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri*. sad. Abdullah Sert. 1/5. İstanbul: Bahar Yayınevi, 1974.

----- “Tarih-i İslâm Sahâifinden-12: Mescid-i Dırâr ve Münâfıkîn-i Eşrâr”. *Beyânülhak Gazetesi*. 2/38 (30 Recep 1327/17 Ağustos 1909), 861-864.

Önkal, Ahmet. “İfâza”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/505-506. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Özkan, Halit. “Zühri”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/544-549. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Özkan, Önder. *Cumhuriyet Dönemi Meâl Çalışmaları Bağlamında Abdullah Atıf Tüzüner’in (1869-1954) Kur’ân Meâli*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Özmantar, İbrahim Kutlu. “Bülbülzâde Abdullah Edip Efendi”. *Gaziantep’te Dinî Hayat*. ed. Erol Erkan vd. Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Pakalın, Mehmed Zeki. *Sicill-i Osmânî Zeyli: Son Devir Osmanlı Meşhurları Ansiklopedisi*. yay. haz. Şakir Batmaz. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

Paksüt, Fatma. “Merhum Dayım M. Hamdi Yazır I”. *Altınoluk*. Erişim 4 Nisan 2022. <https://www.altinoluk.com.tr/merhum-dayim-hamdi-yazir.html>

-----“Merhum Dayım M. Hamdi Yazır II/Nazırlık, Tutuklanma, Aklanma”. *Altınoluk*. Erişim 4 Nisan 2022. <https://www.altinoluk.com.tr/merhum-dayim-hamdi-yazir--ii--nazirlik-tutuklanma-aklanma.html>

Revnakoğlu, Cemaleddin Server. *Eski Sosyal Hayatımızda Tasavvuf ve Tarikat Kültürü*. yay. haz. M. Doğan Bayın vd. İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2003.

Sebilü’r-Reşâd, 15/1-362 (İstanbul: Şaka Matbaası, Haziran 1948-Ülkü Matbaası, 27 Şubat 1966)

Seydişehrî, Mahmud Es’ad b. Emîn. *Tarih-i Dîn-i İslâm*. Dersaadet: Matbaa-i Hayriye, 1327-1329/1909-1911.

Subaşı, M. Hüsrev. “Elmalılı Hamdi Efendi ve Hat Sanatımızdaki Yeri”. *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*. 318-330. Ankara: y.y., 1993.

Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *ed-Dürrü’l-mensûr fî’t-tefsîri’l-me’sûr*. Beyrut: Dârü’l-Fikr, t.s.

eş-Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî. *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-ibâd*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd ve diğerleri. Beyrut: y.y., 1993.

Şapolyo, Enver Behnan. *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*. Ankara: Güven Yayıncılık, 1969.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Tarih-i İslâm*, sad. M. Rahmi. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1979.

Şemseddin Sâmi. *Kâmûs-u Türkî*. Der Saadet: İkdâm Matbaası, 1317/1899.

-----, “Zülkarneyn”. *Kâmûsu’l-a’lâm*. İstanbul: Mihrân Matbaası, 1308/1890.

Şentürk, Ahmet Atilla. *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hayatı ve Eserleri*, İstanbul: Nehir Yayınları, 1991.

Şerife Nâima Hanım. *Beyânülhak*. 5/116 (28 Cemaziyelahir 1329/26 Haziran 1911), 2131.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *es-Siyerü'l-kebîr* (Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebîr*. nşr. Selâhaddin el-Müneccid). Kahire: Camiatü'd-Devli'l-Arabiyye, 1971.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. nşr. Târık b. İvazullah-Abdülmuhsin b. İbrahim. Dârü'l-Haremeyn, Kahire, ts.

Taş, Aydın. “Şeybânî, Muhammed b. Hasan”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/38-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Tunaya, Tarık Zafer. *İslâmcılık Akımı*. İstanbul: Simavi Yayınları, 1991.

“*Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. proje yürütücüsü Sadık Tural; başkan Müjgan Cunbur. 8 cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2007.

Üzüm, İlyas. “Hüküm”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/464-466. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Volkan Gazetesi. “Cem'iyet-i İlmiyye-i Muhteremeye”. (6 Nisan 1325/19 Nisan 1909), 1.

-----, “Halîfe-i İslâm Abdülhamit Han Hazretlerine Açık Mektup”. (1 Nisan 1325/14 Nisan 1909), 1.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*. İstanbul: Matbaa-i Ebü'z-Ziya, 1935.

Yenilmez, Hasan. *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihi Yazıcılığında Oryantalizm Etkisi (Dozy Reddiyeleri Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Yılmaz, Dilek. *Kastamonulu Sofuzâde Mehmet Tevfik Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

Yorulmaz, Hüseyin. “Dopdolu Bir Ömür”, *Dergâh Dergisi*, 3/30 (1992 Ağustos), 22.

EK-1 (YAZAR-KONU TABLOSU)

Yazar	Makale	Cilt	Sayı	Bilgi	Bağlam
Ayıntaplı Edip Efendi	Bir Hakikatin İzahı	4	108	Dr. Dozy'nin Abdullah Cevdet tarafından Türkçeye <i>Tarih-i İslâmiyet</i> adıyla çevrilen eserindeki Garânîk hadisesine dair iddialara Filibeli Ahmed Hilmi tarafından <i>Tarih-i İslâm</i> kitabında verilen cevaba itiraz.	İslâm'ı savunurken Ehl-i sünnet ve'l-cemaat âlimlerinin ittifak ettiği çizgiden dışarı çıkılarak İslâm'ın savunulamayacağı.
Ermenekli Mustafa Saffet Efendi	Meâlî-i İslâmiyye ve Mebde-i Âlem-i İslâmiyyet	3	73	Câhiliye toplumun ahlâkî yapısı, bir toplumun ahlakını bozan unsurlardan biri olarak ekonomik şartların etkisi, Hz. Peygamber'in yaptığı ahlâkî inkılapta sıdk ve emânet sıfatlarının etkisi.	Peygamberlerin ahlak mimarı olabilmelerinin güvenilirliklerine, güvenilirliklerinin ise doğruluklarına ve yalandan uzak yaşantılarına bağlı olduğu, semavi dinin gölgesinden çıkan bir toplumun ahlakının kaçınılmaz bir şekilde bozulduğu.
Esbak Musul Vâlisi Ahmed Reşîd Paşa	Tercüme-i Hutbe-i Nebeviye	1	17	Hz. Peygamber'in Veda Haccı'nda Arafat'ta yüz binden fazla sahabeye yaptığı Veda Hutbesi'nin tercümesi.	İslâm'ın hakka uygun olmayan işleri yasakladığı, hakkı emrettiği, her hak sahibine hakkını hak ettiği kadar verdiği.
İbnü'r-Rahmi Ali Tayyar	Sultân-ı Selâtin-i Rusûl Hz. Muhammed Mustafa Aleyhissalâtu Vesselam	6	148	Hz. Peygamber'in kısa hayat hikâyesi, akrabaları ve aile fertleri hakkında bilgiler, Hz. Peygamber'in ahlâkî özellikleri ve karakterine dair örnek vak'alar ve izahlar.	Hz. Peygamber ve İslâmiyet'in kâinat içindeki merkezî konumu, Hz. Muhammed'in yolu dışında her şeyin manasız oluşu.
Küçük Hamdi	Hutbe-i Peygamberî	1	1	Hz. Peygamber'in vefatından önce verdiği son hutbe, Müslümanlara yaptığı son tavsiyeler, ferdî ve sosyal hayata ait düsturlar.	Müslümanların daima hak ve hakikat üzere bir hayat yaşamalarının lüzumu.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden-1	4	112	Tarih biliminin temelleri, insanlık dünyasında tarih biliminin gelişim ve	Tarih biliminin insanlığın hafızası oluşu, sosyal ilişkilerin sağlanması ve gelişimi açısından lüzumlu bir fen

				teşekkülü, Araplar arasında tarih biliminin gelişimi ve önemi. İlm-i ensâbın Araplar arasında ortaya çıkışını sağlayan sosyolojik ve psikolojik sebepler.	olması, tarih biliminin sosyolojik bir ihtiyaç oluşunu en iyi hisseden Arapların arasında ilm-i ensâb olarak tarih biliminin ortaya çıkışı ve gelişim süreci.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 2	4	114	Fenn-i terâcim ve önemi, Siyerin zuhuru, çeşitleri, Kur'ân'ı ve İslâm'ı doğru anlamadan mühim konumu. Arapların nesepleri ve kısımları. Bu üç gruba dahil olan Arap kabilelerinin isimleri. Arab-ı Bâide'nin nesebine dair bilgiler. Arapların asıllarından olan Âd kavmi'nin Hz. Hûd'un onlara peygamberliği sonrasında helak olmaları. Âd kavminin devamı hükmünde olan Semûd kavmi ve Hz. Sâlih'in onlara peygamberliği ve iman edenler dışındaki Semûd kavminin helak oluşu.	Fenn-i terâcim ve siyerin tarih biliminin bir alt dalı olarak zuhuru, Arapların bu çerçevede siyer ilmi dahilinde ayrıldıkları ve ele alındıkları sınıfların neler olduğu, Âd ve Semûd kavimlerinin Arab-ı Bâide grubuna dahil olmaları ve peygamberlerine isyan edenlerinin yeryüzünden silinişleri.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 3	4	115	Arab-ı Bâide'nin nesebine dair bilgilerin devamı. Amâlika kavminin nesebi ve Hz. Mûsâ'nın onlarla mücadelesi ve nesillerinin kesilme süreci. Tasm ve Cedîs kabilelerinin nesebi ve mücadeleleri.	Amâlika kabilesinin Âd ve Semûd kavimleriyle nesebî bağı, onların devamı olduğu ve neticede Hz. Mûsâ'nın kılıcı altında tarih sahnesinden silinme sürecine girişleri.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 4	4	116	Arab-ı Bâide'nin nesebine dair bilgilerin devamı. Tasm ve Cedîs kabilelerinin mücadele süreci ve her iki kabilenin yeryüzünden silinmeleri.	Tasm ve Cedîs kabilelerinin mücadelelerinin her iki kabilenin sona ermesine yol açışı.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 5	4	118	Arab-ı Âribe'nin kimler olduğu, nesepleri, hangi kabilelerin bu kısma dahil olduğu, Yemen'de kurdukları devletler ve başa geçen kralların hayat hikâyeleri.	Arapların bir sınıfı olan ve gerçek Araplar olan Arab-ı Âribe'nin nesebi ve Yemen'de kurdukları iktidarın asırlarca devam edişi.

Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 6	4	121	Arab-ı Ârîbe'nin nesebine dair bilgilerin devamı. Abdüşems b. Yeşcüb'den sonra başa geçen kralların hayat hikâyeleri.	Yemen iktidarına art arda geçen kralların hayat hikâyeleri.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 7	5	133	Arab-ı Ârîbe'nin nesebine dair bilgilerin devamı. Lokman b. Âd bahsi. Lokman b. Âd'ın uzun ömrünün sebebine dair rivayetlerin değerlendirilmesi ve uzun ömrün imkân ve vukuuna dair deliller.	Lokman b. Âd'ın uzun ömrüne dair rivayetlerin sahih olduğu, uzun ömrünün aklen ve sebepler dünyası açısından imkânı ve vâki olduğu.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 8	5	137	Hiz. Nûh'un 950 sene yaşaması ve tebliği konusunda fen adamlarının itirazlarının değerlendirilmesi. Hiz. Nûh'un uzun ömrü hakkındaki bazı âyetlerin gramer ve dil bilim açısından tahlili, "sene" ve "âm" kavramlarının farklarının izahı. Uzun ömrün imkânsızlığı konusuna delil olarak Tevrat'ta beyan edilen uzun ömür bahislerine dair itirazların değerlendirilmesi, uzun ömrün imkânına ve vukuuna dair ortaya konulan deliller.	Fen adamlarının Hiz. Nuh'un ömrü konusundaki Kur'ân âyetlerine muhalif fikirlerinin tutarsız olduğu, Tam bir istatistik veriye dayanmadığı, Uzun ömrün kudret-i İlâhi noktasında mümkün ve sebepler dünyasında vâki olduğu. Peygamberlerin uzun ömürlerine ve ileri yaşlarda baba olmalarına eleştiri mahiyetinde Tevrat metninden getirilen delil ve yapılan itirazın tutarsız oluşu.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 9	6	152	Haris b. Züsedd'en sonra başa geçen Yemen krallarına dair bilgilerin devamı. Zülkarnayn bahsi. Zülkarneynin ismi, bu lakabın kendisine verilme sebepleri. Zülkarneyn hakkında İslâm âlimlerinin aktardığı bilgiler. Zülkarneyn ile Makedonyalı İskender'i bir birine karıştıran İslâm âlimleri.	Yemen krallarından biri olan Zülkarneyn'in benzer faaliyetleri sebebiyle Makedonyalı İskender ile karıştırıldığı, fakat Zülkarneyn'in hayat hikâyesinin, yaptığı faaliyetlerin, Kur'ân'da belirtilen manevi özelliklerinin, lakabının Yemen Araplarına has olmasının, yaptığı seddin, İslâm öncesi ve sonrası Arap şiir ve nesirlerinde ismi

				Zülkarneyn ile karıştırılan Makedonyalı İskender'in aynı kişi olamayacaklarının sebepleri. Sedd-i Zülkarneyn'in nerede olduğu, Ye'cüc ve Me'cüc'ün kimler olduğu ve Zülkarneyn'den sonra tahta geçen krallar hakkında bilgiler.	ve lakabına dair çok sayıda kaynağın bulunmasının böyle bir iddiayı kabul edemez kıldığı.
Nasuh Efendizâde Ömer Hayri	Siyer Derslerinden- 10	6	154	Arab-ı Ârîbe'nin nesebine dair bilgilerin devamı. Afrikîs'ten sonrası Yemen iktidarına geçen kralların hayat hikâyeleri. Sebe melikesi Belkîs ve Hz. Süleyman ile mâceraları.	Afrikîs'ten sonra Sebe melikesi Belkîs'a kadarki Yemen iktidarında başa geçen kralların hayat hikâyeleri, Belkîs'ın Hz. Süleyman ile arasında geçen olaylara dair Kur'ân kıssasının tahlili.
Nevşehirli Hayreddin Efendi	Dr. Dozy'ye Red-1	6	163	Abdullah Cevdet'in Dr. Dozy hakkındaki ifrat derecedeki övgülerine ve İslâm tarihçilerinin siyasi iktidarların baskısı altında kalarak kitaplarını yazdığı ithamına karşı cevaplar, Dr. Dozy ve kitabının Âhirete iman esasına dayanan İslâmiyet kadar Hıristiyanlık âlemi için de büyük bir problem teşkil ettiği.	İslâm âlimleri tarafından son derece kıymetli, gerçek tarihle örtüşen ve siyasi iktidarların etkisi altında kalınmadan tarih kitapları kaleme alınmıştır.
Nevşehirli Hayreddin Efendi	Dr. Dozy'ye Red-2	6	164	Abdullah Cevdet'in "Din muamelattır." hadisiyle dini, ticarete indirgeyen mantığına, "Dinin insanları aydınlatmak olduğu" bu cihetten insanları aydınlatmaya çalışan Dr. Dozy'nin Müslümanlardan daha Müslüman ve hatta II. Abdülhamit'ten daha Müslüman olduğu yönündeki Abdullah Cevdet'in iddialarına cevaplar.	Dinin muamelat boyutu olmakla beraber dini sadece muamelata indirmenin hata olduğu, İnsanları bilgilendiriyor diyerek dinsiz bir kişiye Müslüman yaftası yapıştırmanın ve Müslümanlardan daha öte Müslüman olduğu iddiasında bulunmanın büyük bir zulüm olduğu.
Nevşehirli Hayreddin Efendi	Dr. Dozy'ye Red-3	6	166	Abdullah Cevdet'in, J. A. Guy'dan aktardığı "İslâmiyet'in diğer dünya	İslâmiyetin, herhangi bir dinden esinlenerek veyahut çeşitli dinlerden alınarak meydana getirilmiş karma bir

				dinlerinden alınarak yapılan senkretik bir din olduğu” iddiasına cevaplar, Şarkiyatçıların, kütüphanelerindeki İslâmî eserlerin sayısıyla övünmeleri, İslâm dininin yetiştirdiği çeşitli sahalardaki ilim adamları.	din olmadığı, doğrudan doğruya vahy-i İlâhiye dayanan semavi ve kutsal bir metne dayandığı, semaviliğinin göstergesinin ise verdiği ihlaslı âlim meyveleri ve yazdıkları feyizli eserler olduğu.
Nevşehirli Hayreddin Efendi	Dr. Dozy’ye Red-4	6	168	Hiz. Peygamber’den sonra peygamberliğini iddia eden ve yalanı ortaya çıkmayan hiç kimsenin olmamasının Hiz. Peygamber’in son peygamber olmasına delil olduğu, Sağlıklı düşünen İngiliz ilim adamlarının İslâm lehinde kanaat sahibi oldukları, “Dünyanın öküz ve balık üstünde durduğu” rivayetinin Kur’an âyetlerine zıt bir manada olduğu için asılsız olduğu.	Hiz. Peygamber’den sonra hiçbir peygamberin gelmediği, İslâmiyet’in en son ve en mükemmel din olduğu noktasında İslâmiyet’e girmediği halde Kur’ân ve İslâm’ı öven İngiliz bilim adamlarının şahitliği, “Dünyanın öküz ve balığın sırtında olduğu” rivayetinin Kur’an âyetlerine zıt olduğu için sahih bir rivayet olmadığı.
Nevşehirli Hayreddin Efendi	Dr. Dozy’ye Red-5	6	169	İslâm ordularının Bizans ve Sâsânî iktidarlarına galip gelmesinin sebebinin o ülkelerdeki iç karışıklıklar olduğu yönündeki Dr. Dozy’nin iddiasına cevaplar, Hiz. Peygamber’in Rum Kayseri Hirakl’e yazdığı mektubun Rahip Dağatır’ın hidayet ve şehadetine sebep olması.	İslâm mücahidlerinin Sâsânî devletini yıkan galibiyetinin, Bizans iktidarını sarsan ve topraklarını küçülten başarısının arkasında Bizans ve Sâsânî iktidarlarının zayıflığı ve iç karışıklıkları değil İslâm ümmetinin yekvücut ve sahih bir iman sahibi olmalarının yattığı.
Nevşehirli Hayreddin Efendi	Dr. Dozy’ye Red-6	6	170	Hacda kullanılan isimlerin İbranice kökenli kelimeler olması, bundan dolayı hacın Yahudiliğe at bir ibadet olup Araplar tarafından takliden yapılan bir âyin olduğu, “Arapların ilk dini putperestlikti.” yönündeki Dr. Dozy’nin iddialarına cevaplar.	Haccın tarihinin Hiz. İbrahim ve Hiz. İsmail’e dayandığı, Hiz. İbrahim’in ana dilinin İbranice olduğu, bundan dolayı hacdaki birçok ismin İbranice kökenli olmasının tarihî açıdan zorunlu olduğu ve İslâm âlimlerinin bunu kabul ettiklerini, bunu kabul etmenin İslâmî açıdan bir zaaf

					oluşturmak değil bilakis İslâm'ın doğrudan Hz. İbrahim'in mirası üzerine geldiğini gösterdiği için İslâm'ın hakkaniyetine delil teşkil ettiği.
Nevşehirli Hayreddin Efendi	Dr. Dozy'ye Red-7	6	171	Putperest Araplar'ın İslâm öncesinde bir yaratıcının varlığına iman ettikleri, şeklinde Dr. Dozy'nin şüphe uyandırıcı iddiasına yönelik cevaplar.	Bir yaratıcının varlığını kabul etmenin kâinat üzerinde tefekkür edecek bir akıl açısından gayet normal bir şey olduğu, bu açıdan akıl sahibi bir putperestin dahi kâinattan Allah'ın yaratıcılığına aklen intikal etmesinin sıra dışı bir şey olmadığı ve bu durumun İslâm'a bir hâlel veremediği.
Nevşehirli Hayreddin Efendi	Dr. Dozy'ye Red-8	6	172	Dr. Dozy'nin "Allah'ın insanlar gibi bir şahsiyete (somut varlığa) malik olduğu" iddiasına ve Mücessime ve Vücutiyye mezheplerinin bu konuya dair iddialarına cevaplar.	Cenab-ı Hakk'ın yarattıklarına benzemediği, insanlar gibi bir somut varlık sahibi olmaktan münezze ve mukaddes oluşu.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-1 (İslâmın İlk Alemleri ve İlk Alemdârı)	1	13	Hiz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret yolculuğu. Mekke müşriklerinin Hiz. Peygamber ve Hiz. Ebu Bekir'i yakalayacaklara ödül vaadi. Büreyde b. Husayb el-Eslemî'nin yakalama teşebbüsü. Alemler ne demektir? Büreyde'nin Müslümanlığı ve İslâm'ın ilk alemdârı oluşu.	İslâm tarihinin ilk alemleri ve ilk alemdârı hakkında bir tahkik ve bu konudaki karışıklıklara dair bir tashih.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-2	1	16	Hiz. Hamza'nın Hiz. Peygamber ile akrabalık boyutu.	Hiz. Peygamber'in amcası ve İslâm'ın ilk yıllarında güç

	(İslâm-ı Hz. Hamza Radiyallahu Anh)			Hz. Hamza'nın ahlak ve sîreti. Ebu Cehil'in Hz. Peygamber'e ağır hakaretlerde bulunması. Hz. Hamza'nın İslâm'a giriş yolculuğu. Hz. Hamza'nın İslâm'a girişinin Mekke'de uyandırdığı tepki.	kazanmasının sağlayan iki kişiden ilki olan Hz. Hamza'nın Müslüman oluşu.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-3 (İslâm'ın İlk Harp Sancakdârı)	1	18	İslâm'ın ilk yılları hakkında kısa bilgi. Mekke'den Medine'ye hicret. Mekke müşrikleri ile fizikî mücadelenin başlangıcı. Veddân Seferi. İslâm'ın ilk savaş seferine kimin kumanda ettiği ve bayrağı kimin taşıdığı hakkında bilgiler.	İslâm tarihinin ilk harp sancaktarının kim olduğunun tespitine dair bir araştırma ve inceleme.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-4 (İslâm'ın İlk Seriyeleri ve Kumandanları)	1	20	Gazve ve seriyye farkının izahı. Hz. Peygamber'in katılmadığı seferlere kimlerin kumandan tayin edildiği. Hz. Hamza seriyyesi ve seferinin askerî ve sosyolojik sonuçlarına dair bir tahlil. Ubeyde b. Haris Seriyyesi ve seferin stratejik ve sosyolojik sonuçlarına dair bir tahlil.	İslâm tarihinin ilk savaş ve seferlerinin neler olduğu ve bunlara kimlerin kumandanlık ettiğine dair bir araştırma ve inceleme yazısı.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-5 (Putperestliğin Kıt'a-yı Hicâziyede Keyfiyet-i İntişârı ve Hicâziyyûnun Kable'l-İslâm Bazı Âdât-ı Câhiliyyesi)	1	21	Arab-ı Ârîbe, Arab-ı Bâide, Arab-ı Müsta'ribe ve Arab-ı Müsta'cime hakkında bilgiler. Hz. İbrahim ve neslinin Hicaz bölgesine yerleşme süreci. Cürhüm kabilesinin Mekke'ye yerleşmesi hakkında bilgiler. Hz. İsmail ve neslinin Cürhüm kabilesi ile ilişkileri.	Arapların kısımları hakkında kısa bilgiler vererek Hz. İbrahim ve neslinin Hicaz bölgesinde yerleşme süreci ve sonrasını tespit etmek, Cürhüm kabilesinin Hz. İsmail ve soyu ile irtibatını tespit ederek Cürhüm kabilesinin Mekke'ye yerleşiminden Benî Bekr ve Benî Huzaa tarafından Mekke'den çıkartılması ve Zemzem kuyusunun

				Cürhüm kabilesinin ahlakî dejenerasyonu sonucu Benî Bekr ve Benî Huzâa'nın onlara saldırışı. Cürhüm kabilesinin Mekke'den çıkışı. Zemzem kuyusunun kayboluşu.	kaybolmasına kadarki süreci izah etmek.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (5 Numaralı Makalenin Mâba'di)	1	22	Benî Huzaa ve Benî Bekr'in Mekke'ye yerleşmeleri hakkında bilgiler. Amr b. Luhay kimdir? Amr b. Luhay'ın Mekke'ye putperestliği getirişi. Hübel putunun Arabistan halkına benimsetilmesi. Amr b. Luhay hakkında vârid olan hadis-i şerif.	Benî Huzâa kabilesinin Mekke'ye yerleşmesi, Amr b. Luhay'ın başa geçişi ve putperestliğin Amr b. Luhay tarafından nasıl ve ne suretle Arabistan'a getirildiğini tespit etmek.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (5 Numaralı Makalenin Mâba'di)	1	24	Amr b. Luhay'ın Hanif dinine verdiği itikadî ve ahlakî zararlar hakkında bilgiler. Bahîre, sâibe, vâsile ve hâmî uygulamalarının ne olduğu ve nasıl başladığı hakkında bilgiler. Mütereddiye ve natîha, münhanika ve mevkûze hakkında bilgiler. Ve'd-i benât, vesm, ta'miye ve tefkide, müdâvâtü'l-usr, darbu'n-nakr hakkında bilgiler. Bükâü'l-maktûlîn, remyü's-sinn, hıdâbu'n-nahr, nasbu'r-râye, cezâu'n-nevâsi hakkında bilgiler. İltifât, nehk, selvân, ehl-i nis'e hakkında bilgiler. İcâze ve gavs, fal oklarıyla istiksam ve meysir uygulamaları hakkında bilgiler. İslâm'ın Câhiliye ahlak ve âdetlerine bakışı.	Amr b. Luhay'ın sevkiyle Arap toplumunda meydana gelen ahlakî ve itikadî bozulmaların sürecini tespit etmek, Câhiliye toplumunun bazı ahlakları hakkında bilgiler sunarak İslâm'ın bunlara tepkisini göstermek.

Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-6 (Ecdâd-ı Kirâm-ı Peygamberî ve Kusay b. Kilâb)	2	26	Hiz. İsmail'den sonraki Hiz. Peygamber'in ecdadı hakkında kronolojik bilgiler. Hiz. Peygamber'in ecdadı hakkında bilgilerin büyük dedesi Adnân'a kadar sahihliği. Adnân ve oğlu Ma'd hakkında detaylı bilgiler. Nizâr b. Ma'd ve oğlu Mudar hakkında bilgiler. Hıdâ' geleneğinin nasıl ve ne zaman başladığı. İlyas b. Mudar ve oğlu Müdrike'nin isimleri ve hayat hikâyeleri hakkında bilgiler. Huzeyme b. Müdrike, oğlu Kinâne ve torunu Nadr hakkında detaylı bilgiler.	Hiz. Peygamber'in ecdadı olan Hiz. İsmail ve sonrasında ismi bilinen bazıların hayat hikâyesi ile Adnân'dan itibaren bilinen silsilenin Ma'd, Nizâr, Mudar, İlyas, Müdrike, Huzeyme, Kinâne ve Nadr şeklinde tanıtılması.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-7	2	32	Mâlik b. Nadr ve oğlu Fihir hakkında bilgiler. Kureyş kabilesinin isminin kökeni ve Himyer kralı Hassân b. Abdikülal'in esir edilişi. Ka'b b. Lüey b. Gâlib b. Fihir'in icraatları ve Hiz. Peygamber'den haber veren şiiri. Ka'b'ın yaşadığı zamanın tarihen tespiti dair bir inceleme. Kilâb b. Mürre b. Ka'b hakkında detaylı bilgiler, Kilâb isminin verilme sebebine dair bir araştırma. Kusay b. Kilâb'ın hayat hikâyesi ve Ka'be anahtarlarını Huzâalılardan alması. Kusay'ın İcâze usulünü kaldırışı. Huzâalıların Mekke yönetiminden uzaklaştırılması.	Hiz. Peygamber'in ecdadı olan Mâlik, Fihir, Gâlib, Lüey, Ka'b, Mürre, Kilâb ve Kusay'ın hayat hikâyeleri, özellikleri ve icraatları.

				Kureyşü’z-Zevâhir ve Kureyşü’l-Bitah hakkında bilgiler. Dârunnedve’nin kuruluşu ve tarihi süreci hakkında bilgiler.	
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-8	2	33	Dünyadaki ilk meclis-i milli: Dârunnedve. Millî meclis kavramına dair bir araştırma. Dârunnedve’nin gördüğü fonksiyonlar. Rifâde ve sikâye usullerine ve kimler tarafından bu usullerin yerine getirildiğine dair bilgiler. Livâ’, kıyâde, hicâbe vazifelerinin ne olduğu ve kimlerce görüldüğü hakkında izahlar. Sefâret, nezâret, rezkü’l-kubbe, ezlâm uygulamalarının ne olduğu ve kimler tarafından yapıldığı hakkında bilgiler. Câhiliye dönemine dair bu uygulamalara İslâm’ın bakışı ve tepkisi.	Kusay döneminde ihdas edilen usuller, vazifeler ve uygulamalar, İslâm’ın bu usul ve uygulamalara bakış açısı.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-9 (Ecdâd-ı Kirâm-ı Peygamberî’den Hâşim b. Abdümenâf)	2	35	Abdümenâf b. Kusay hakkında bilgi. Kusay’ın Ka’be hizmetlerinin tamamını büyük oğlu Abdüddâr’a bırakmasının sebebine dair bilgiler. Benî Abdüddâr ve Benî Abdümenâf mücadelesi. Mutayyebûn ve Leakatü’-d-dem kavramlarının ortaya çıkış süreci ve bu lakapların kimlere verildiği hakkında bilgiler. Ka’be hizmetlerinin Benî Abdüddâr ve Benî Abdümenâf arasında taksimi.	Kusay’ın ölümünde Ka’be hizmetlerinin tamamını büyük oğlu Abdüddâr’a bırakması ve akabinde Mekke halkının Mutayyebûn ve Leakatü’-d-dem şeklinde ikiye ayrılması.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-10	2	36	Hâşim b. Abdümenâf hakkında bilgiler.	Emevi-Hâşimî mücadelesinin başlangıcı ve meydana gelen olaylar.

	(Ecdâd-ı Kirâm-ı Peygamberî'den Hâşim b. Abdümenâf Mâba'di)			Ümeyye oğulları ile Hâşim oğulları mücadelesinin başlangıcı. Münâfere usulü hakkında bilgiler. Ümeyye'nin Mekke'den gitmek zorunda kalışı. Emevî-Hâşimî ihtilafının ne kadar sürdüğüne dair bir tespit.	
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-11 (Ecdâd-ı Kirâm-ı Peygamberî'den Hâşim b. Abdümenâf Mâba'di)	2	37	Asıl ismi Amr olan Hâşim'e, bu lakabın verilmesinin sebebi olan hadise. Hâşim'in rifâde usulünü uygulama tarzı. Hâşim'in Medine'de evliliği ve Gazze'de vefat ediş süreci hakkında bilgiler.	Asıl ismi Amr olan Hâşim b. Abdümenâf'a, bu lakabın verilmesinin sebebi ve Hâşim'in, Hz. Peygamber'in ninesi olan Mütedelliye Selma ile evliliği.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-12 (Mescid-i Dırâr ve Münâfıkîn-i Eşrâr)	2	38	Ebu Âmir er-Râhib'in Ebu Âmir el-Fâsık'a dönüşme yolculuğu. Ebu Âmir'in İslâm öncesi ve sonrası hayatına dair bilgiler. Ebu Âmir'in İslâm aleyhine faaliyetleri ve Rum diyarına kaçışı. Medine münâfıklarının Ebu Âmir'in sevkiyle inşa ettiği mescid. Mescid-i Dırâr'da Hz. Peygamber'in namaz kılmasının yasaklanması. Mescid-i Dırâr'ın yıkılışı. 31 Mart Vak'ası ile Mescid-i Dırâr arasındaki benzerlikler ve farklılıklar.	Hz. Peygamber'in kurduğu İslâm devletine zarar vermek için münâfıklar tarafından inşa edilen Mescid-i Dırâr ile 31 Mart vak'asının gelişim süreci arasındaki benzerlikleri ortaya koyarak siyer okumalarına küllî ve hakikate uygun bir bakış kazanma.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-13 (Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beynlerindeki	2	40	Medine'nin ilk ismi olan Yesrib isminin tarihî kökenine dair bir araştırma. Medine Yahudilerinin ne zaman Medine'ye yerleştikleri hakkında bilgiler.	Sebe ülkesinin Me'rib seddinin yıkılmasıyla helak olacağını haber alan Amr Muzeykiyâ ve çevresindeki kişilerin yurt arayışı neticesinde Mekke ve civarına gelişleri.

	muhârebât-ı medîde)			Me'rib seddinin yıkılışı ve süreç hakkındaki Kur'ân âyetlerinin izahı. Yemenli Araplardan bazılarının seddin yıkılışından önce Amr Muzeykiyâ ve Sa'lebe liderliğinde Mekke ve Medine'ye geliş ve yerleşim süreçleri.	
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-14 (Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beynlerindeki muhârebât-ı medîde Mâba'di)	2	43	Yemenli Arapların Mekke'ye yerleşim talepleri ve Cürhümlüler ile mücadeleleri. Amr Muzeykiyâ ve çevresinin Mekke'ye yerleşmeleri. Rabîa b. Hârîse ve tâbileri ile Sa'lebe b. Amr ve tâbilerinin iklim koşulları dolayısıyla tekrar hicret etmeleri. Sa'lebe'nin oğlu Hârîse'nin Sa'lebiyye mevkiinden Medine'ye doğru yayılma arzusu ve Medine'ye yerleşme süreçleri. Hârîse'nin iki oğlu olan Evs ve Hazrec'in neslinin çoğalışı. Yahudilerin çoğalan Evs ve Hazrec kabilelerine karşı ekonomik mücadeleleri.	Amr Muzeykiyâ ve raiyetinin Cürhümlülerle savaşarak Mekke'ye yerleşmeleri, bazı Yemenli grupların iklim şartlarına ayak uyduramadıkları için Medine ve civarına göç etmeleri.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-15 (Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beynlerindeki muhârebât-ı medîde 43 Numaralı Nûshadan Mâba'di)	2	46	Fityevn'in Yahudiler üzerindeki idarecilik dönemi ve icraatları. Fityevn'in ahlaksız uygulamalarını Evs ve Hazrec kabilelerine de tatbik etmeye çalışması. Evs ve Hazrec kabilelerinin Fityevn'e karşı Ebu Cebîle'den yardım dilemeleri ve Fityevn'in öldürülüşü.	Yahudilerin zâlim ve ahlaksız kralı Fityevn'in zulüm ve ahlaksızlığını Evs ve Hazrec'e de şamil etmeye çalışması üzerine öldürülüş süreci.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-16	2	47	Evs ve Hazrec arasında gerçekleşen savaşlar ve sebepleri.	Evs ve Hazrec kabileleri arasında gerçekleşen savaşların devamı.

	(Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beynlerindeki muhârebât-ı medîde Mâba'di)			Vak'a-yı Sümejr'in sebep ve sonuçları. Yevmü'r-Rahâbe Vak'ası, sebepleri ve sonuçları.	
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-17 (Kable'l-İslâm sekene-i Medine ve beynlerindeki muhârebât-ı medîde Mâba'di)	2	49	Uhayha b. Cellah'ın uğradığı suikast ve Selma bint Amr'ın Mütedelliye lakabını alma macerası. Yevmü's-Sirâre Vak'ası, sebepleri ve sonuçları.	Evs ve Hazrec kabileleri arasında gerçekleşen savaşların devamı.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-18 (Mâba'd)	2	51	Harb-i Husayn ve Yevmü'l-Fâri' Vak'aları, sebepleri ve sonuçları. Harb-i Hâtıb yahut Yevmü'l-Cisr Vak'ası, gelişim süreci ve sonuçları. Rebî Duvarı önünde gerçekleşen savaş ve sonuçları.	Evs ve Hazrec kabileleri arasında gerçekleşen savaşların devamı.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-19 (Mâba'd)	3	53	Yevmü'l-Feres Vak'ası, sebepleri ve sonuçları. Yevmü'l-Hadâik Vak'ası ile Evs ve Hazrec arasında Hurûb-u Ficâr'ın başlaması. Yevmü Muabbis ve Mudarris Vak'aları, gelişme süreçleri ve sonuçları. Evs Kabilesinin Mekke'de müttefik arayışı. Evs kabilesinin Yahudi Benî Kureyza ve Benî Nadr ile ittifakı. Evs kabilesi ve Yahudilerin Hazrec kabilesiyle yaptığı Harb-i Ficâr-ı Sâni. Buâs Savaşı, sebep ve sonuçları.	Hazrec ile Evs kabilesinin savaşlarında âciz konuma düşen Evs kabilesi, Mekkelilerden müttefik arayışına girer. Mekke'de aradığı ittifakı bulamayan Evs kabilesi Medine'deki Yahudi Benî Kureyza ve Benî Nadr ile ittifak yapar. Bu ittifaktan sonra Evs ve Hazrec arasındaki son iki savaş olan Harb-i Ficâr-ı Sâni ve Buâs Savaşı gerçekleşir.

Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-19 (Şeybetü'l-Hamd)	3	54	Hâşim b. Abdümenâf'ın evlilik süreci ve Gazze'de vefat edişi. Şeybe b. Hâşim'in dünyaya gelişi ve Medine'de büyümesi. Şeybe'ye Abdülmuttalib lakabı verilme sürecinde gerçekleşenler.	Hâşim b. Abdümenâf'ın evliliği, ölümü, oğlu Şeybe'nin dünyaya teşrifi ve Abdülmuttalib lakabının alışı.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-20 (Şeybetü'l-Hamd Mâba'd)	3	55	Abdülmuttalib'in kişisel özellikleri hakkında bilgiler. Amcası Nevfel ile ilk mücadelesinin sebepleri, mücadelenin gelişim süreci ve sonuçları. Abdülmuttalib'in amcası Nevfel'e karşı Medine'deki dayılarından yardım istemesi.	Abdülmuttalib ile amcası Nevfel arasında gerçekleşen mücadeleler.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden-20 (Şeybetü'l-Hamd Mâba'd)	3	56	Abdülmuttalib'in amcası Nevfel'e karşı güçlü bir müttefik arayışı neticesinde Huzâa kabilesi ile ittifak kurması. Abdülmuttalib'in itikadı, âhirete imanı, ahlakî özellikleri ve idareciliği hakkında detaylı bilgiler.	Abdülmuttalib'in amcası Nevfel'e karşı müttefik arayışı ve buluşu.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Şeybetü'l-Hamd Mâba'd)	3	57	Zemzem kuyusunun Cürhümlüler tarafından kapatılması akabinde Mekke ve civarında kazılan kuyulara dair bilgiler. Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusuna dair gördüğü rüyalar.	Zemzem kuyusunun kaybolması üzerine Mekke ve Medine'de kazılan kuyular.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Hafr-i Zemzem Mâba'd Mâba'd)	3	58	Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusuna dair gördüğü diğer rüyalar. Rüyalarda söylenen isimlere dair kısa bilgiler. İslâm sonrası dönemde Zemzem'e karşı yapılan hürmetsizlik nümunesi olarak Hâlid b. Abdullah el-Kasrî olayı.	Abdülmuttalib'in Zemzem'e dair gördüğü art arda rüyalar üzerine Zemzem'i kazmaya teşebbüs etmesi.

				Abdūlmuttalib'in Zemzem Kuyusu'nu kazma kararı alması. Kureyş halkının Zemzem'i kazma kararına itirazlar üzerine Abdūlmuttalib'in "On oğlu doğarsa birini kurban etme" adağında bulunması.	
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Hafr-i Zemzem)	3	60	Zemzem kuyusunun kazılması esnasında Abdūlmuttalib ile Kureyş arasında çıkan ihtilaf. Benî Sa'dü Hüzeym kâhinesinin hakemliğine başvuru teşebbüsü. Zorlu çöl yolculuğunda Abdūlmuttalib'in sergilediği âlicenaplık üzerine geri dönüş.	Abdūlmuttalib ile Kureyş halkı arasında Zemzem'in kazılmasından dolayı ortaya çıkan ihtilaflar.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Hafr-i Zemzem Mâba'd)	3	61	Zemzem kuyusunda çıkan silahlar, zırhlar ve geyik heykelleri hakkında bilgi. Kureyş halkının tekrar Zemzem'in kazılışına müdahale etmesi ve kuraya başvurulması. Zemzem'in ortaya çıkarılması. Ka'be'ye asılan altın geyik heykellerinin çalınması ve hırsızlara verilen ceza.	Zemzem kuyusunun zuhuru ve kuyudan çıkarılan silah ve mücevherat.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Evlâd-ı Abdūlmuttalib)	3	62	Abdūlmuttalib'in eşleri ve çocukları hakkında bilgiler. Zübeyr b. Abdūlmuttalib hakkında bilgiler ve sergilediği ahlakî yücelik. Abdūlmuttalib'in kızları olan Ümmü Hakîm ve Ervâ'nın babaları hakkında mersiyeleleri.	Abdūlmuttalib'in çocukları hakkında bilgiler.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Evlâd-ı	3	63	Abdūlmuttalib'in kızları olan Ümeyme, Berre, Safiyye ve Âtike'nin babaları hakkında mersiyeleleri.	Abdūlmuttalib'in kızların onun hakkında mersiyeleleri.

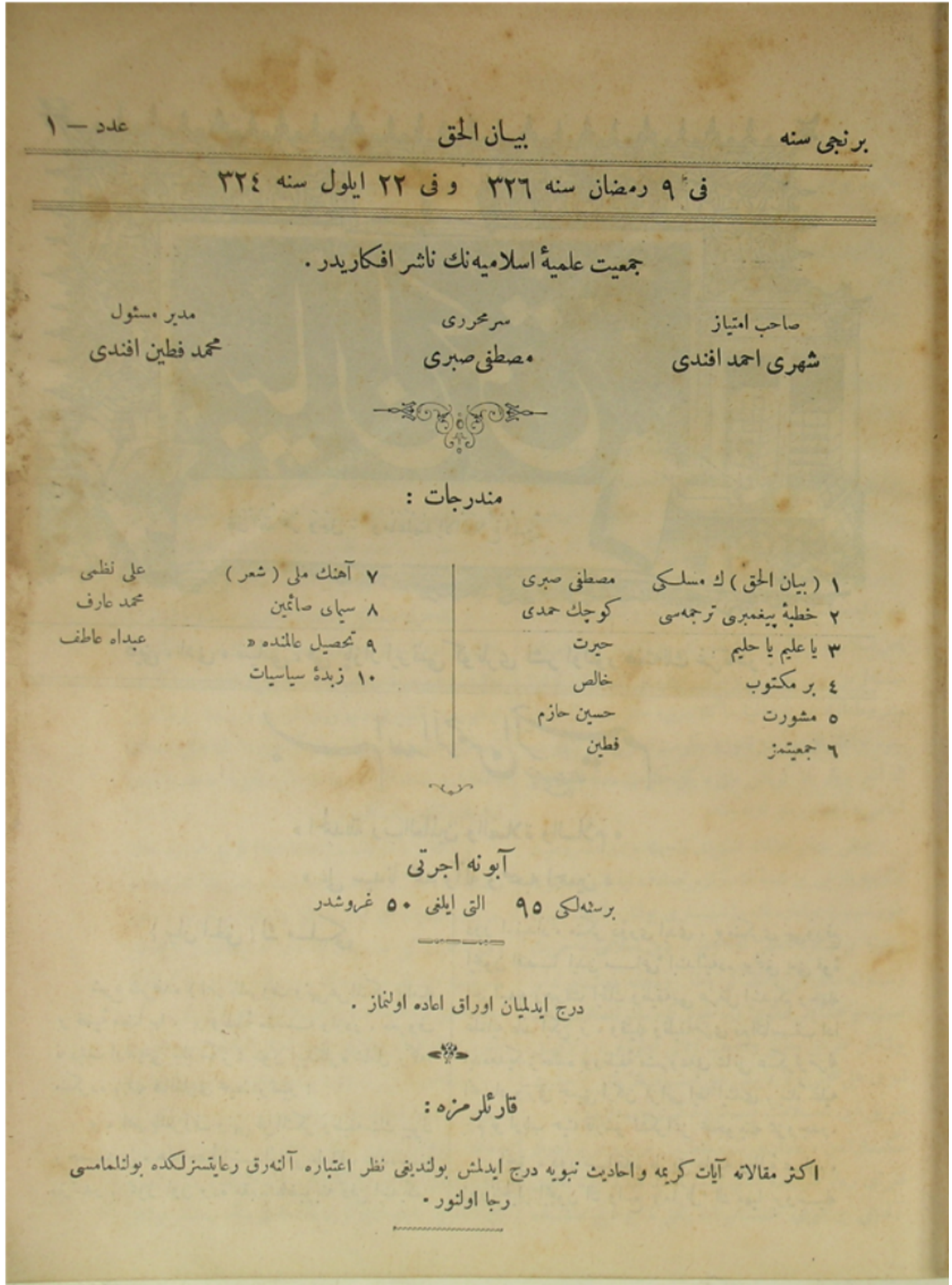
	Abdūlmuttalib Mâba‘d)			Safiyye bint Abdūlmuttalib’in hayat hikâyesi ve Hendek Harbi’nde sergilediği kahramanlıklar. Hz. Safiyye’nin Resulullah’ın vefatından sonra söylediği mersiye.	
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî)	3	65	Hz. Peygamber’in babası Abdullah b. Abdūlmuttalib’in hayat hikâyesi. Abdūlmuttalib’in “On evladından birini kurban etme adağına” dair gördüğü uyarı rüyaları. Çocuklar arasında yapılan kurada Abdullah’ın çıkması. Abdullah’ın kurban edilmesi vak‘ası. Hz. İbrahim’in iki oğlundan hangisinin kurban edildiği konusundaki ihtilafa dair tarih bilimi ve Kur’ân çerçevesinde yapılan bir inceleme.	Hz. Peygamber’in babası Abdullah’ın doğumu, yetişmesi, babası Abdūlmuttalib’in “On oğlundan birini kurban etme” adağında kuranın ona çıkması.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî Mâba‘d)	3	66	Abdullah’ın kurban edilmemesi için Hayber kâhinesine başvurulması. Kâhinenin fikriyle diyet hayvanları ile Abdullah arasında kura çekilmesiyle Abdullah’ın kurtuluşu.	Abdullah’ın ölümünü engellemek için Hayber kâhinesinin görüşüne başvurarak kurtuluşunu sağlamak.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî Mâba‘d)	3	67	Abdullah’ın, Âmine bint Vehb ile evlendirilmesi. Abdullah’ın evliliğinin sebepleri.	Abdullah’ın evlilik süreci ve gerekçesi.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî Mâba‘d)	3	68	Abdullah’ın evlilik öncesinde kendisiyle evlenmek isteyen Fâtıma el-Has‘amiyye arasında geçenler. Abdullah’ın evliliğinde alnında parlayan nûr-u Muhammedî’nin rolü.	Abdullah ile evlenmek isteyen başka kadınlar ve evlilik taleplerinin gerekçeleri.

Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vâlid-i Mâcid-i Peygamberî Mâba'd)	3	69	İrhâsât hakkında bilgiler. Hz. Peygamber'in doğduğu yıl gerçekleşen olağanüstü hadiseler. Abdullah'ın hastalanması ve vefatı. Hz. Âmine'nin eşi Abdullah'ın vefatı üzerine söylediği mersiye'nin tercümesi ve tahlili.	Hz. Peygamber'in doğduğu yıl ve gece meydana gelen olağan üstü hadiseler.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vak'a-yı Fîl Mâba'd)	3	71	Başlangıcından itibaren Yemen tarihi. Kahtan b. Âbir'in (Hz. Hüd) Yemen'de kurduğu hükümet. Kahtan sonrası Yemen kralları hakkında bilgiler. Ya'rub, Abdüşems, Himyer, Zülkarneyn hakkında bilgiler. Zülkarneyn ile kendisiyle karıştırıldığı Makedonyalı İskender'in arasındaki farklar. Şiirler ve edebî eserlerdeki Zülkarneyn ve İskender karışıklığını giderecek bir mihenk.	Başlangıcından itibaren Yemen iktidarına geçen bazı kralların hayat hikâyeleri.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vak'a-yı Fîl Mâba'di)	3	72	Yemen kralları Harisü'r-Râiş, Afrikîs b. Kays, Zülmenâr Ebrehe b. Hâris, Belkîs bint Hedhâd, Ebu Kerb Es'ad, Zuşehatır, Zunüvâs b. Zür'a hakkında bilgiler. Zunüvâs'ın Hıristiyan Araplara yaptığı zulüm üzerine Necâşi'nin müdahalesi. Yemen iktidarının Habeşlilerin eline geçmesi.	Yemen iktidarına geçen bazı kralların hayat hikâyeleri ve Habeşlilerin Yemen iktidarını ele geçirmeleri.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vak'a-yı Fîl Mâba'di)	3	73	Yemen'deki Habeş vâlisi Eryat'ın yaptığı zulümler. Ebrehe'nin halkı Eryat aleyhine kışkırtması ve yapılan savaş. Ebrehe'nin Yemen iktidarına geçmesi.	Habeşistan'ın Yemen valisi Eryat'ın yaptığı zulümler neticesinde tahttan indirilişi ve Ebrehe'nin başa geçişi.

				Ebrehe'nin lakabı olan Eşrem lafzına dair bir tahlil.	
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vak'a-yı Fîl Mâba'di)	3	74	Ebrehe'nin Kâ'be'ye rakip olacak bir kilise inşa etmesi. Kasr-ı Ğumdan hakkında bilgi. Ebrehe'nin inşa ettiği "Beytü'l-Kulleys" kilisesinin özellikleri.	Ebrehe'nin Beytü'l-Kulleys'i inşa etmesi.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vak'a-yı Fîl Mâba'di)	4	76	Beytü'l-Kulleys'i bir Arab'ın pisletmesi. Ebrehe'nin Kâ'be'yi yıkma kararı alması. Arap kabilelerinin Ebrehe'ye engel olma çabaları. Ebu Riğal ve kabri hakkında Yâkût el-Hamevî'nin tespitleri.	Beytü'l-Kulleys'e yapılan tecavüz üzerine Ebrehe'nin Ka'be'yi yıkma kararı alması.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vak'a-yı Fîl Mâba'di)	4	77	Ebrehe ordusunun Abdülmuttalib'in develerini gasbetmesi. Abdülmuttalib ile Ebrehe'nin yüz yüze görüşmeleri. Ebrehe ordusundaki filin Ka'be'ye doğru yürümek istememesi. Fîl ordusunun başına gelen helak hadisesi.	Ebrehe'nin Abdülmuttalib ile görüşmesinde gerçekleşen olaylar.
Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vak'a-yı Fîl Mâba'di)	4	79	Fîl ordusunun başına gelenler konusuna dair Mevlana Hüseyin Vâiz'in tefsirindeki bilgiler. Ebrehe'nin helâkine dair rivayetler ve bunların değerlendirilmesi. Ka'be'yi mancınıkla taşıyan Haccâc-ı zâlimin neden helak olmadığı sorusuna dair <i>Sîretü'l-Halebiyye</i> 'den yapılan nakil ve değerlendirilmesi. Hâfız-ı Şîrâzî'nin türbesinin Şiiler tarafından yıkılmasına dair bir tahlil.	Fîl Vak'asına dair Mevlana Hüseyin Vâiz'in tefsirinde yaptığı izahlar.

Tâhirülmevlevî	Târih-i İslâm Sahâifinden (Vak‘a-yı Fil‘den Sonra Yemen‘deki Hükûmetler)	4	84	Fil Vak‘ası sonrası Yemen iktidarı. Seyf b. Zîyezen‘in Habeşlileri Yemen‘den def‘ etmek için İstanbul Kayserliği ve sonrasında İran Kısırâsı‘ndan yardım talebi. İranlıların yardımıyla Habeşlilerin Yemen‘den sürülmesi. Seyf b. Zîyezen‘in Abdülmuttalib ile görüşmesi. Seyf‘in öldürülüşüyle Himyer iktidarının sonra ermesi. Merâzibe‘nin Yemen iktidarları. İran‘ın son Yemen vâlisi Bâzân b. Sâsân‘ın Müslüman oluşu ve Esvedü‘l-Ansî ile mücadelede sergilediği hizmetler.	Fil Vak‘ası sonrası Yemen iktidarına geçen krallar ve âkıbetleri.
----------------	--	---	----	--	--

EK-2 (GAZETEYE AİT GÖRSELLER)

Yukarıdaki resim *Beyânülhak Gazetesi*'nin ilk sayısının birinci sayfası olup gazetenin içeriği hakkında bilgiler sunmaktadır.

دینی، ادبی، سیاسی، فنی بازار ایرتسی کونلری نشر اولنور هفته لك غزته در.

بسم الله الرحمن الرحيم

« الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام »

« على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين »

{ بيان الحق } لك مسلکی

دور ابتداد، منكر دورى ايدى . بومنكرى نهى ورفع
ايچون اقتضا ايدن مساعى، ابتدائيه ده بولنقى يعنى قوة
اجرائيه رهبرلك ايتك وظيفه سى عرض ايتديكم وجهله
علمايه عائد ايكن بز، وقبيله وظيفه مزى مع التأسف ادا
ايدمديك. زحالده بووظيفه مشروعي شائلى عسكرلرمزله
انحساد وترقى جميعى اركان كرامى ايقا ايتدى . بناءً عليه
بزم بو ارباب حيته قارشو تشكراتمز محجوبيتله مزوجدر.
انجق، دور سابقده طريق علميه وطلبة علوم،
زورالجيلر ايچون لك واسع برماكل، لك مهيا بروسيله

شرع شريفده (امر بالمعروف ونهى عن المنكر) ناميله
بر قضيه معتنا بها . بر وظيفه مقدسه واردر . معروف
نه ديتك اولديفنى بيليرسكز : بتون ايلكلره شامل بركه!
مشكرده بالمله قالفقرى محيط برتعبير !
بو، امر بالمعروف ونهى عن المنكر وظيفه سنك بيوك
بر حصه سى . هله حصه ابتدائيه سى علمائك عهد سته
مقربدر . نموز اون برده مقبرة ماضيوبته دفن ايتديكمز

Yukarıdaki görsel *Beyânülhak Gazetesi*'nin birinci sayısının ikinci sayfası olup gazetenin başyazarı olan Mustafa Sabri Efendi "Beyânülhak'ın Mesleği" başlıklı makalesinde gazetenin takip edeceği yayın politikası hakkında bilgiler verir.

سعادت دارینه موصل اولدینی انقارده نجلی ایتدیرمه
غیرت ایده جک واحکام شرعی و آداب ملیه به مغایر کوردیکی
حالات و نشریاتی تنقید ایدرهک { امر بالمعروف ونهی عن
المعکر } وظیفه سی ایفادن کیره قالمیجقدر .

فی الواقع علمامزک ، بو وظیفه نی دور استبداده اهل
ایتمش اولدقلرینی ایلری سوره رک ، کجمنی مؤاخذه برده سی
آلتده اولنری حالا واستقبالاً دخی بو وظیفه دن منع
ایتمک ایستینر و ارایسه ده بومثللی اعتراضاته : باطل ،
مقیس علیه اولماق ، یاخود اودورده علما ، هرکس ایلر برابر
و حتی دهها زیاده معذور بولمق طرزنده و بریلر جک
جوابلردن ماعدا الک زیاده شایان دقت بر جهت واردرکه
دورسابقده مخالف شرع احوال اکسک اولمیورایدیسه ده
اودورده اوکی قالفلر غزته ستونلرینه کجه ، مدیکی ایچون
برطالم و قوعات عادی و شخصی درجه سنده قاهره ق آداب
عمومیة اسلامی اوزرنده اجرای تأثیر ایدمه زدی ...
بوکون ایسه — بتون این شیلرک سوء استعمال ایلر
قنا اوله بیلیمسی قیلندن اوله رق — سربستی مطبوعات
اوقاجق بر سوء استعمال قاریشمق یوزندن ساحه انتشاره
وضی محتمل بولنان منکر اتمک ، موضوع بحث اولمی و عادتاً
قبول عمومی به عرض ایدلمسی قوتنده بر تأثیری حائر اوله جینی
جهتله نظر اهمیتندن دور طوتولماق لزومی ارباب بصیرت
زردنده مسلماندندر .

فاتح درسعاملردن
مصطفی صبری

خطبه پیغمبری

استاذ مدرسه احدیت ، معلم یکانه مدنیت ، نور
منیر هدی ، حبیب نجیب خدا ، پیغمبر عالی برهان ، کشف
سرائر عرفان اقدمن حضرتلری من طرف الله ارتحال
نبویلری کندیلرینه وحی و تلقین اولدینی کون اتمک مسجد
سعادت اجتماعی ایچون حضرت بلال حبشی رضی الله عنه اقدمزی
منادی تعیین بیوردیلر . مدینه منوره نک اسواق طیه سنده

عکس انداز دعوت اولان ندای بلالی اوزرینه هرکس
اولرینی ، دکالترینی آجیق ، صاحبیق برافه رق قوشوشدیلر
بیوک کوچک ، ارکک دیشی مسجد سعادت طویلاندیلر .
رسول کبریا صلی الله علیه وسلم اقدمن حضرتلری بر
و بریکز ، بر و بریکز امر رسالتناهیله ترتیب نظام
مجلس ایدرهک برخطبه رسالت ایراد بیوردیلر .
دیده ملکوت بین نبوتناهیله ایشکشار ایتبال
اولدینی حاله « انالله وانا الیه راجعون » دهرک جناب
حقه حدوتنا و بالجمله انبیای عظام حضرتانه نفس نفیس
محمدیلرینه صلات و سلام اهداسیله تمهید ماوجبدن صکره
بیوردیلرکه :

بن : محمد بن عبده بن عبدالمطلب بن هاشم عربی
حرمی مکی یم که بدنن صکره نبی یوقدر .
ای ناس ! بیلیمش اولیکز ، ارتحالم بکا خبر ویرلدی .
دنیا دن آیرلام زمانی کلدی . لقاء الله مشتاق و امتندن
مفارقمه محزونم . بدنن صکره نلردیه جک نلر ؟ یارب !
سلامت احسان ایت سلامت !

ای ناس ! وصیتی دیکله یکز ، ازبرله یکز ،
صاقلاییکز ، حاضرلر یکز غایبلر یکز بیلدیرسین ؛ ذرا
صوک وصیتدر .

ای ناس ! جناب الله تزیل بیوردینی کتاب محکمده
سزه حلال و حرام قیلدینی شیلری ، یاباجیکز و ساقه .
جفیکز ایشلری شبهه سز بیان بیوردی . آرتق سز آنک
حلالی حلال و حرامی حرام طانییکز . سز او کتاب
منزلک محبرالعقول اولان اسرار ، تشابهاته اینانوب سوز
کتورمیان قطعی المنفاد محکما تیلر عمل ایدیکز . و حاوی
اولدینی امثال حکمت مآلندن عبرت آلیکز .

(رأس مبارک لرینی منایه قالدیره رق) : ه
شاهد اول یارب !

تبلیغ ایتدیمی ؟

ای ناس ! جناب الله ونعیم جناندن اوزاقلاشدیران .

Yukarıdaki görsel gazetenin yazarlarından Küçük Hamdi'nin (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır) "Hutbe-i Peygamberî" başlıklı yazısının ilk sayfasına ait olup gazetenin birinci sayısında yayınlanmıştır.

معالیٰ اسلامیہ

و

مبدأ عالم اسلامیت

قدرت فاطمہؑ خلقہ بشر۔ فقط حالا وسیرہ
 مافوق البشر بر نسخہ بدایع نمونی اولان «سید البشر»
 افندیمز حضرتلری طرف قدسیۃ الہیہ دن امر رسالتلہ
 مأمور اولوزدن مقدم هرکس کندیسنی سائر احاد
 ناس کی بر انسان طایر فقط نسباً شرافتی و طوغدینی
 کوندنبری اطوارندہ کوریلان فوق العادہ لکی، حبیلہ
 هرکس نظر امعاتی بودر یتیمک استقبالنہ عطف
 ایتکدن کیرو طور میور و هر فرددن زیادہ بوکتر عرفانہ
 حرمت ایدرلر ایدی۔ ناسیہ سندہ مشاهد اولان
 ذکاسندن بالاستفادہ الہ بیوک الہ مشکل ایشلرندہ بیله
 بو بدیعہ فطرقی حکم تعین ایدرلر و جملہ سندہ موفق
 اولورلردی۔ بیلملر دیکہ عالم انسانی بیوک بر انقلابہ
 اوضاردهرق جهل و تعصبی اورتہدن قالدیرمق،
 عدل حقایقی میدانہ آتہرق بیوک بر ملت عربی بر آرایہ
 جمع توحید الہ آرتق یتلرندہ کی سفک دمایہ بر خاتمہ
 چکہ جک بو بیوک انسان اولہ جقدی دکل ملت عربی
 بلکه مال مختلفہ فی انسانیہ مسای قیلہ جق بر عبد
 حبشی بی صداقت استقامت حبیلہ قریشک الہ بیوک
 اشرافیلہ مسای قیلہ جق بودر مکنون ایدی و قیلہ ادیان
 سائرہ نکل تسلطدن تخلص کر بیان ایدہ میوبده طاغردہ
 مغارلردہ کیزی عبادت الہ دین عیسائی محافظہ اوغورندہ
 عن و مشقتلر ایچندہ قالان عیسویلرہ روما ایمپرا۔
 طورلنک دین عیسائی قبول ایتسیلہ قازاندقاری
 سرپستیدن زیادہ - شریعت محمدیہ ده ادیانک تعرضدن
 مصونیتی قاعدہ سیلہ - بر سرپستی قازاندیرمق ایشته
 او نسخہ کبرای رسالت ایدی۔ عربستانک پویان اولدینی
 جهات هرشبی ده کی حق و حقیقی ستر ایدیوردی

ایسده مکہ اہالیسندہ کی ذکای فطری انسانلرایہ معارف
 آرمسندہ کی سترہ حائل قالدیرمق زماننک حلول ایدیور
 اولدینی یواش یواش عربلرہ آکلاتمہ باشلامشدی حتی
 سندہ بر کرہ اذکیای عربک جمعی وعربلرک الہ معتبر
 متاعلری اولان اشعار و آثارک مشہری بولان مکدہ
 «سوق عکاظ» بنابرندہ «قس بنی ساعدہ» بو حقیقی
 میدانہ قومیش۔

بو انقلابہ سبب اولہ جق ذاتک ایچلرندہ بولتدینہ
 اشارت ایتشدی نہ چارہ کہ بو حقیقی عربلرہ آکلاتمہرق
 وقیلہ آنلری ایقاظہ چالیشان بی چارہ «قس بنی ساعدہ»
 خبر و یردیک دوردہ عدل حقایقہ متحسراً لازم دارچنان
 اولدی۔ سید البشر افندمن خلقت و ذکالرندہ کی فوق -
 العادہ لک الہ برابر کندیلرندہ سائر انسانلردن زیادہ
 بر مزیت کورمز لر، هرکسلہ برابر تجارتہ چالیشورلر،
 هرکسہ تواضع کوسترلر، هر ایشندہ صداقت واستقا۔
 متدن ذرہ قدر انحراف ایتزلر بناءً علیہ قریش یتندہ
 «الامین» عنوانی قزانہرق الہ بیوک مزیت امانت الہ
 تمیز و تفرد ایتشلردی قریش اہالیسی کرچہ جهل
 و تعصب ایچندہ قالش وانسانیتہ یاقیشیمہ جق بر طاقم
 مساوی احوال کندیلرنجہ طانتش ایسده «ابوالمثل»
 حضرت ابراہیم دن بری آرالرندہ اونودلیان مسافر -
 پرورلک، طوغریلق ناموسلیق، کی مزایا الہ متصف
 ایدیلر عندلرندہ یالنجیلیق ناموسلرلق الہ مذموم عاداتدن
 سرقت، زنا الہ بیوک قباحندن معدود ایدی بو سبیلہ
 قریش اہالیسنہ بالخاصہ عبدمناف اوغللرینہ شام؛ حبش؛
 یمن عراق تجارتلری آجیق ایدی، مکہ شہری ده
 سائر قبائل عربک هم زیارتکاهی ہمد تجارت مرکزنی
 ایدی دکل عربلرک بلکه بالجلہ اقوامک عندنہ بومزیتلر
 الہ طانتش هر قومک امن واعتمادنی قازانمشلر ایدی۔
 «سید البشر» افندیمزک اجداد کنزنی ایسہ تاحضرت
 اسماعیل دن بری مکدہ اشراف طانتش و شرافتلی

Yukarıdaki görsel *Beyânülhak Gazetesi* yazarlarından Ermenekli Mustafa Saffet Efendi'nin "Maâlî-i İslâmiye ve Mebde-i İslâmiyet" isimli makalesinin ilk sayfasına ait olup gazetenin 73. sayısında yayınlanmıştır.

• تاریخ اسلام صحافتدن •

اسلامك ايلك علمى و ايلك علمدارى

جد واجب التبجيل رسول جليل حضرت ابراهيم
بن خليل (عليهم الصلوة والسلام) ك ارتحالندن برقاچ
عصر بگر كجمن برده كشف جهالت سكه حجازك
بصر بصيرتى پوروش و يالكر حجازتون دكل ،
بالموم كراهان جزيرة العرب برهمى مظلم انجمنده
قالشدى .

وقسا كه حكمت بالغه ممدانيه آتساب حقيقتك
طالوعه اشعه هدايتك احوالى مظلمه صاجيله
وضياع ياش قزاي عرفان ايله مستند انجلا اولان
كوزلك آجيله منى اقتضا ايتدى . افق سهرنك بلدة -
الحرام برخورشيد فاضك مشرق لمعان اولدى ، شام
شامت مشال اولان او شهر ظلمتپوش بر صباح الحبر
سعادت كى بارلادى .

چونكه حضرت فخرالمسلمين (عليه وآله صلوته الملك
المعين) جهان غيبيك بر مبعوث لاري اوله رق عالم
شهودى تشریف پوروش وطنه نبوت و رسالتلى
آذان كاشانى چيلاشمى .

كيتكجه عالمكبر اولان او مهر نوا شرافك اضواء
وجدانفروزله عيون استعداد ، الديني غفلت اويقو -
سندن اويانغه ، ايصار بصائر ، دوجار اولدني مرض
معنويدين قورونلمه باشلادى . ككشتكان حيرت . ندای
« اجيبوا داعي الله » اجابت ايتديلر ، روشنى جويان
حقيقت ، پروانه كى لمعه فروزان اسلامه قوشوشديلر .
لكن بوشعشه فيضا فيض ، مشنوم برقراراناقده
ياشامغه آليشمش كچه قوشلري كى ظلمت پسند اولان
جهله مشركينك كوزلرني قامانديرپور ، باشلرني
دونديرپوردى . فيوضات مضيه سته تحمل ايدم دكلري
او شمس لاهوتني باليققه صيوامق طرزنده تشبثات

براجني لسانه احتياجزى رد ايتكده بيوك برقيعه
اولور .

شيمدى كوريلوركه - كال نأثرله قيصه تعبيرنى
استعمال ايتديكمز - شوشيلر سنين عديده برسى منادى
ايله چاليشه رق - جناب حقه شكرلر اولسون - بقدرالطاف -
الده ايتديكمز معلومات ايله مقايسه اولتورسه بالاده كى
جزء لايتجزى تعبيرمن ، حسن قبوله سزادر .

محصول مدارس - لله الحمد - خالص العيار بركلچه
ذهب ياره اولمغه برابر يالكر برصيقل نقصانى سيبيله
هانكى نوع معادنندن اولدني تعين موجب تردد اولمغه
وخزان كالات بشره بدن اقتطاف ايتديكاري سرمايه كآ
وكيفاً غايت مهم و قيمتدار اولدني حاليده حسن ترتيب
وتزيين ايله انظار دفته چارپه مديتندن - بعض افكار
حاضريه كوره - نراز ستان خواجيكيلرندن فرقتز كى
كورلمكده در .

انصاف ايله تأمل اولنه رق شوسوزلر آجيده اولسه
- حق و حقيقت اولدني انجمن - كوش قبوله آلنه رق
كندمزي عالمه كوترمكه ال بر اكيه چالشملى بز .

شوقصلياتى خلاصه ايتديكمزده بوكون نورسيدكان
وطنندن متشكل حيات طلبه نى بحق مستفيد ايتك اقوال
و آثاريله دين و مائه كرچكدن خدمت ايلمك انجمنون
مدرسین مدارسك السنة ثلاثة اسلاميه ايله برابر تكرار
ايدلم مناسب قومه و موقعه منزله مناسب - راجني
لسانه منتسب اولمى و احتياج راده سنده فتونه كسب
وقوف اجمى و اوزرنده بولنديكمز كره ارضك احوال
طبيعه ، تشكلات مدنيه و اخلاقيات سياسيه منى ايوجه بيلمى
واجبا نديدر .

متسبين علمه دق

برى

Yukarıdaki görsel *Beyânülhak Gazetesi*'nin velûd yazarlarından Tâhirülmevlevî'nin "Târih-i İslâm Sahâifinden-İslâm'ın İlk Aleminin ve İlk Alemîdârı" başlıklı makalenin birinci sayfasını göstermek olup gazetesinin 13. sayısında yayınlanmıştır.

Yukarıdaki görsel *Beyânülhak Gazetesi*'nin temel yayın politikaları ve hedeflerinden birisi olan medreselerin ıslahı hakkında "Müntesibîn-i İlmiyeden Biri" imzasıyla kaleme alınan "Mütâlaa-i Mahsûsa (İslâh-ı Tadrîs Hakkında)" başlığıyla gazetenin 13. sayısında yayınlanmıştır.

۸۲ نومرولی نسیخدن مابعد :

سیر درس‌لرندن :

تاریخ ، برفندندر که طوغدیغمز کوندنیری محیطه
تخویفنده بولندیغمز هر دقیقه ، هر آن دلائل مدهشته
وجودیه‌سی کوردیکمز موت فنادن اورکیه‌رک اکاقیمت
ذاتییه‌سی اولان هیچلیکی ویرمکدن، حیات ابدیه‌یه انجذابدن
عبارت تمسک مجاهدانه ایله کنندیسنه بالاعتصام بشریتی
درکه سبعتدن انسانیتک ذروه احتشامنه یوکسلتن جبل
الہینک، قرآنک اعجازنی کلالتان ادبیاتک برشعبه‌سیدر.
علومک تمایزی تعریفلرینک موضوعلرینک تمایز-
یله در . علمای اسلام بونی اومرتبه‌قطعیته چبقارمشلردرکه
بودعویایه قارشی بوبون اککدن کیمسه قورتوله‌میور
هرنه‌قدر صرف ، نحو کی یکی اوج فنک موضوعلری
برلشیور کی کوردیورسده بونلرک موضوعلری « قید
حیثیت » له — که بز بونی لسانمزده اکثریتله « نقطه
نظر » « اعتبار » ، « جهتله » سوزلرندن بریله قوللا-
نیرز — برندن ایریلورلر . اوت ! بونلرک هر ایکسینک
موضوعی ردر : گاهدر . چونکه « صرف » ده‌گله‌نک
ماده‌سنه عارض حرکات ، سکانات ، حروف‌کی‌هیشلری
و « نحو » دده اعراب . بنا نقطه نظرندن احوالندن
بحث اولتور .

شو حقیقت فیه میدانده ایکن تاریخ ، « عمومی ،
و « خصوصی » صفتلریله توصیف اولنه‌رق آیری آیری
برفن مستقله تقسیم اولنه‌یه‌جفتدن بز شوقنک یکپاره
برفن اولدیفنی کوسترمک ایچون تعریف سابق یازدق .
مثلا عثمانیلرک وقایع‌ماضیه‌سندن ... الخ بحث ،
نی بشردن برقسمنک احوالندن بحث دکلدر ؟
ازاجق دوشونلم : شوکا تاریخک عثمانیلره عائد
بریحنی دینیوبده « تاریخ خصوصی » دینه‌جک اولورسه
بوندن نه کلاشیلیر ؟ نه کلاشیله‌جق ؟ آیری برفن
اولدی دکلگی ؟ آیری برفن اولسا هر ایکسینک موضوعلری

یا بشقه بشقه اوله‌جق ، یا خود بر اولورسه « قید حیثیت » له
سچیله‌جک . بونلرک موضوعلری ایسه بشقه بشقه
اوله‌مدیفنی کی — بر برینک عینی فرض اولندیغنی تقدیرده
شوقید ایله‌ده سچیله‌مز . چونکه بونلرک موضوعلری
بر اولدیغندن سچمک ایچون هر ایکسینده « قید حیثیت » ی
فرضه فیا ، منطقاً مجبورز . فرض ابتدیکمز صورتده
مثلا عثمانیلرک وقایعنی ناطق قسمندگی « قید حیثیت »
تاریخ ، معرفده فرض اوله‌یه‌جک قیدک جزئیاتندن در .
موضوعی ده بویه اولمازی ؟ هر جزئی ایسه ماهیت‌کلیه‌سنک
عیندر . ازلرنده برفق وارسه اوده کلیت و جزئیاتندن
عبارتندر . بوصورتده بونلر بر برینک عینی
اولمازلری ؟ شوده وار که : هر فنک مسائل اولفک
اجزاسنندن ، جزئیاتندن دکل . یعنی هر فن مسائلندن
عبارت برطاقم اجزایک بر نقطه‌یه‌طوبالانمستندن منحص
بر هیئت مرکبه‌در . دیمک که ، مثلا رومایلرک وقایعنی
مبین کتابه « تاریخ » — وزنی حمل ایله : « بوکتاب
تاریخدر » ، دینیله‌مز .

« عمومی » ، « خصوصی » لفظلری بوراده « کلی
جزئی » معنا لرنده قوللائییلورکه بزم لسانمزده کی
بوترزده استعمالی چوقدر . دساتیر منطقیه‌دندر که هر کلی
جزئیاتنه حمل ایله فلان انساندر ، موافق ، کنابدر ،
دینیر . هر کل اجزاسندن هیچ‌برینه حمل اولنه‌یه‌جفتدن
سو ، مولد المأدر . انسان ، قولدر ، دینه‌مز .

شوتحق ایتدی که : بونلر یکدیگرندن آیری بر
فن اوله‌مدیفنی کی « عمومی » « خصوصی » کله‌لریله
توصیف‌ده خطا در . اوروپالیلری هر ماده‌ده علی‌العمیا
تقلیده ایسه مجبوریتز یوقدر .

واقعا « علومک تلاحق افکارایله تزیادی » و
بارقه حقیقتک مصادقه افکاردن چیقسه‌جنی « طبیعی
ایسده بوراده کی « علوم » ایله « حقیقت » ک تزیادین ،
مسائل و ملکه علومده در ، اسامی علومده دکل .

Yukarıdaki görsel bu tez çalışmamızın ana konusu olan siyere dair kaleme alınan yazı serilerinden birisi olan Nasuh Efendizâde Ömer Hayri Efendi'nin "Siyer Derslerinden" başlıklı yazı serisinin birinci yazının ilk sayfası olup gazetenin 112. sayısında yayınlanmıştır.

انظلامدن ، حیوانجه اطاعتدن ایکنیمکدر . تشبیه
شخصی نی نکاه ایتصاره آلمقده فعلاً حاکیت ملیه دیمکدر .

نصوح اندی زاده :

ع . میری

تحصیل نسوان

ملکتمزده تحصیل نسوان دینلجه ارککلریمزک
وعلی الا کثر قادینلریمزک بر کره بیی آتیور . عجیب
به ندن ؟

مانتمزک برعضو دیگرینی تشکیل ایدن قادینلریمزک
جاهل ، وقوفسز قالمقنی تجویز ایدیورلرده آنکچونمی ؟
یوقه بشقه بر سببی وار .

هر شیشی بلا تنقید رد اتمک وقوفسزاق ، محاکمه .
سزلکدر . دها طوغریبی ارککلریمیزی بر تعصب ،
تعصب جاهلیه ایله توصیف دیمکدر . فقط سببی تحری
اولنورسه ارککلریمیزه حق ویرمک لازمکلور . بزده
معارف ناقص دنیلمکدن یوقدر دیمک دها مناسبدر .
نمره سز تحصیل هر کسجه مذموم بلکه ده لزومسز انسانلره
تحمیل مزاحمدن بشقه برشی اوله من . انسانلرده حب
معارف بر ساققه جیلدر هیچ بر فرد ، جهلی عرفان
اوزرینه ترجیح ایتزارککلریمزایسه بویه بریولی دوشونمدن
تعقیب ایدیور دیرسه ک خطا ایتش اولورز . بونک سببی
ایکی جهندن آرایه بیلورز اولاملکتمزک تحصیل و تربیه سی
اور . یا تربیه سنه ر وجهله قیاس ایدیله من چونکه بز
مسلمانز تربیه مزده اسلام تربیه سی اولق ایجاب ایدرکه :
اسلام تربیه سی دینی اخلاقی بر تربیه در . آوروپالیلر
وقبله وادی جهل و تعصبده پویان ایکن نورمنیر اسلام ،
مسلمانلر اوزرینه بتون شمشه سیله تجلی ایدهرک انسانلر
اوتجلی به مظهر اولدیلر . حتی قرن اولده بیله عرفان
نبوتدن استقاره ایله ارککلر کئی قادینلرده فکر و عرفان
صاحب اولدیلر . أم المؤمنین حضرت عائشه بونلرک سرداری

صاییلورکه نائل اولدینی علم و عرفان بر خارقه ایدی
کوستردکلری آثار ایسه ارککلری ده حیزده بر اقدی .
نور اسلامک صاجدینی آثار عرفان بر زمان شرقده
بر زمانده غربده تجلی ایتدی .

فقط اوتجلیساک مأخذی طوغری بدن طوغری به
معارف اسلامیه ایدی تحصیل و تربیه ، تربیه اسلامیه خارجنه
چیقماز بوسیله نافع نمرلر اقطاعنه سبب اولوردی .
وقتا که شرقده معارف تدنی ایتدی ، سوندی غربیلر
معارفده ترقی ایتدیلر بز شمعدی منشأ عرفان اوله رق
غربی طابیرز . غربیلر واقعا طریق تمندنه ایلری
کیندیلر . اخلاق و عادات ایسه کیندیلرینه مخصوصدر
بز غربدن معارف تحصیلی یرینه آنلرک ایشتمزه کلیان
دینزله مناسبی اولیان ، مناسبسزلیکی آز بر تأمل ایله
آکلاشیان اخلاقسز قلقلرینی تقلیددن بشقه برشی آلمدی
وطریق تمدنی او اخلاقسز قلقلردن عبارت بیله .
کیندیمیزی موده لره ، اسرافلره قابدیردی بر کیدیکمیزی
بر دخی کیامک ارککلریمزک آلدینی شیلری بکنامک ،
ارککلریمزک صباحدن آقشامه قدر آلتک ترله قزاندینی
بز ، لزوملی لزومسز یرلره چارشوده بازارده صرف
ایدهرک خانه مزک ایشلرینه باقماق کئی حالانده آوروپا
قادینلرینی تقلید ایتدیک بویکی مناسبسز لکله حیات عالمیه
قدا ایتدیک . حالبوکه آناطولی ، روم ایلنک مکتب
تحصیل کورمیان قادینلری اسکئی تربیه اسلامیه سی محافظه
ایله اقتصاددن آیرلمدیلر ینه اوجهل تعبیر ایتدیکمز
مدنیت اسلامیه سایه سنده عالمه سعادتندن کیندیلرینی
وزوجلرینی وایه دار ایدیورلر . اشته ارککلریمز بو
احوالی کورییورلرده بویه تربیه (!) اوزرینه جهلی
ترجیح ایدیورلر .

ثانیاً قادینلر اینجده اوقویان ، یازان یوق دکل وار
دارالمعلاتده تحصیل انساننده یک جوق رفیقهلرینی
بیلورمکه اولدقجه تحصیل ایتدیلر وهربری شمعدی بر

Yukarıdaki görsel *Beyânülhak Gazetesi*'nin yayın politikalarından birisi olan Tahsîl-i Nisvân (Kadınların Eğitimi) konusunda gazetenin üç kadın yazarından birisi bulunan Dârü'l-Muallimât'tan me'zûne Fâtıma Nezihe Hanım tarafından kaleme alınan "Tahsîl-i Nisvân" başlıklı makalenin ilk sayfasına ait olup gazetenin 75. sayısında yayınlanmıştır.

۱۸۲ عدد
بیان الحق
۲۲ تشرین اول سنه ۱۳۲۸
پازار ایرتسی فی ۲۴ ذی القعدہ ۱۳۳۰

جمعیت علمیہ اسلامیہ نیک ناسر افکاریدر

صاحب امتیاز : قانع مجیز درساملرندن
نصوح افندی زاده
مصطفی عاصم
سر محرر : قانع مجیز درساملرندن
توقادلی
مصطفی صبری
مدیر مسئول : مکتب قضاء معلملرندن
کابلسلی
منیر

مندرجات

فضائل شهدا
سورۃ جلیلہ یوسف
جہادک فرضیتی
سلطان محمد خامس عہدندہ۔ قلنج دورندہ بز ابن الرحمی
یکرمنجی عصر مدیندہ ہلال و صلیب
قسم تاریخی
تاریخ اسلام
م . ۰ عطف
م . ۰ توفیق
محمد طیب
م . ۰ شکر
طاہر المولوی
قسم ادب
روضۃ مطہرہ بہ عرض حال
متفرقہ
صورت خط ہایون
اینہ کولدن تلغراف
اعانہ
دیگر اعانہ
احمد وہبی
الحاج محمد
قانع درساملری قومیسوئندن
تابخانہ مدرسه سندن

اعلان

نسخہ سی ۱ غروش

آبونہ اجرتی (پوستہ اجرتیلہ برابر در)

مماک اجنبہ ایچون :
۱۳,۰۰۰ فرانک
۶,۵۰۰

استانبول و ولایات ایچون :
رستہ لکی ۵۰ غروش
آلنی ایلمی ۲۵

درج اولییمان اوراق اعادہ ایدلر

قارٹر مرزہ

اکثر مقالاتہ آیات کریمہ و احادیث نبویہ درج ایدلش بولندینی نظر اعتبارہ آلہرق رعایتسزلکدہ بولنلعامسی رجا اولتور

مطبعہ [توسیع طباعت] باب عالی قارشو سندنہ عدلیہ خانی نومرو ۱۹

Yukarıdaki görsel *Beyânülhak Gazetesi*'nin son sayısının kapak sayfasıdır. Gazetede ki yazıların başlıkları ve ait oldukları yazarların isimlerini göstermektedir.

محررين	صحيفه	محررين	صحيفه
عبدالله ادب	٣٠٨٠ تخميس	عمر نصوحى	٢٨٣٩ لوحه طبيعت
ع . طيار	٣١٢٧ ادبى باغچه لر - مروت نه ديمكدر؟	خاكي مولوى	٢٨٥٥ وضعيت حاضره ادبيه
عباس لطفى	٣١٢٨ حب الوطن	شوكت غوفى	٢٨٥٦ ذوق نوميدي
اسماعيل	٣١٢٨ حقيقت حال	عمر نصوحى	٢٨٧٠ استاد ملك قبرنده
م . ت	٣١٤٢ جمعه نمازنده :	عباس لطفى	٢٨٧٠ مجاهددين حقنده حسيانمز
طاهر المولوى	٣١٤٣ ابكي رباعى	احمد شيراني	٢٨٧١ نظيره
عباس لطفى	٣١٤٣ ترانه حرب	ع . طيار	٢٨٧١ ادبى باغچه لر - عشق نه ديمكدر؟
م . ر	٣١٥٩ » »	شوكت غوفى	٢٨٨٦ لازمه
حسين هاشم	٣١٧٤ » جنك	طاهر المولوى	٢٨٨٧ تاريخ وقاات اشرف
احمد دهبي	٣١٨٩ روضه مطهره به عرش حال	محمد مخاص	٢٨٨٧ معرفت
متمرقاات		احمد شيراني	٢٨٨٧ متوى
محررين	صحيفه	كامل الدين	٢٨٨٧ نوحات
...	٢٨٤٠ مسابقه من	محمد جواد	٢٨٨٨ انقلاب
...	٢٨٧٢ اسبق شيخ الاسلام حسين حسنى	عمر نصوحى	٢٨٩٠ ليله رغائب
...	افتدى مرحوم	شوكت غوفى	٢٩٠٣ سحر
عبدالحليم مدرسه -ى طلبه -ى	٢٨٨٨ طياره امانه -ى	ع . طيار	٢٩١٩ ادبى باغچه لر - فردانه ديمكدر؟
مكتب قضاة دخول امتحاننده اثبات	٢٩٠٣	شوكت غوفى	٢٩٢٠ نى
...	اهليت ايدنلر	شوكت غوفى	٢٩٤٨ استغفار
...	٢٩٥٠ برزجا	احمد شيراني	٢٩٤٩ متوى
ادب عيتابى	٢٩٩٨ برتاسف	خاكي مولوى	٢٩٤٩ نظيره
...	٢٩٩٩ جهالت كبرده	عباس لطفى	٢٩٤٩ ايكي قطعه فارسى
شيخ محمد حمدى	٣٠٠٠ مسابقه مزك جوانى	شوكت غوفى	٢٩٦٨ حمله
سراج الاخبار	٣٠١٥ اجمال سياسى	شوكت غوفى	٢٩٨٤ قلم
...	٣٠٣٢ قاس سلطنتى - سلطان يوسف	عباس لطفى	٢٩٩٧ مقاله جيله
فاتح درسعام قوميديونى	٣١٧٥ اعانه حرب	ع . طيار	٢٩٩٨ ادبى باغچه لر - حق نه ديمكدر؟
فانخانه مدرسه -ى طلبه -ى	٣١٧٦ ديكر اعانه حرب	شوكت غوفى	٣٠١٣ چله عشق
...	٣١٩٠ صورت خط همايون - تپدل وكلا	ناظم	٣٠١٥ توحيددن برلمه
الحاج محمد	٣١٩٠ اينه كولدن تلغراف	م . توفيق	٣٠٣٠ تخميس
فاتح درسعام قوميديونى	٣١٩١ اعانه	شوكت غوفى	٣٠٣٠ سيف
فاتح فانخانه مدرسه سندن :	٣١٩٢ ديكر اعانه	ناظم	٣٠٣١ سلمايه
		شوكت غوفى	٣٠٣٨ قمرى
			٣٠٧٩ عشق

Yukarıdaki görsel, *Beyânülhak Gazetesi*'nin son sayısı olan 182. sayısının son sayfası olup *Beyânülhak Gazetesi*'nin yedinci cildine özel fihristin de son sayfasını göstermektedir.

ÖZGEÇMİŞ

02\06\1980'de Samsun'da doğdu. İlköğrenimine Samsun'da başladı, fakat ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Halkalı Ziraat Meslek Lisesi'nden 1997 yılında mezun oldu. 1998 yılında ziraat teknisyeni olarak kamuda görevine başladı. Aynı yıl lisans eğitimine başladığı İstanbul Üniversitesi İktisad Fakültesi'nden 2005'te mezun oldu. 2007 yılında, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı'nda İslâm Tarihi Yüksek Lisans çalışmalarına başladı. 2013 yılında Mali Hizmetler Uzman Yardımcılığını kazandı. 2014 yılında Anadolu Üniversitesi İlahiyat Önlisans bölümünden, 2017 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Lisans Tamamlama Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl Mali Hizmetler Uzmanı oldu. Hâl-i hazırda bir kamu kuruluşunda mali hizmetler uzmanı olarak çalışmakta, İlahiyat sahasında yüksek lisans çalışmalarına devam etmektedir.